अभिधम्मत्थसङ्गहो

(अभिधर्मार्थसंग्रह)

Abhidhammatthasaṅgaho

(A Comprehensive Manual of Abhidhamma)

मूल लेखक

भदन्त आचार्य अनुरुद्ध महाथेर

पालि भाषाको स्वअध्ययनको लागि तयार गरिएको
शब्दानुवाद, भावानुवाद र व्याख्यासहित

अनुवादक तथा सम्पादक
ठाकुर कृष्ण उप्रेती

Translated & Edited by
Thakur Krishna Uprety

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स।

उहाँ भगवान् सम्यक् सम्बुद्धलाई नमस्कार ।

अभिधम्मत्थसङ्गहो

Abhidhammatthasangaho

(अभिधर्मार्थसंग्रह)

पालि भाषाको स्वअध्ययनको लागि
तयार गरिएको

शब्दानुवाद, भावानुवाद
र व्याख्यासहित

अनुवाद तथा सम्पादन
ठाकुर कृष्ण उप्रेती

ग्रन्थको नाम : अभिधम्मत्थसङ्गहो
(अभिधर्मार्थसंग्रह)

प्रकाशक : प्रकाशक दाता समूह
(नामावली पृष्ठ ‘ख’ मा)
बौद्ध जन विहार
सुनाकोठी, ललितपुर, नेपाल

धम्मदान : रू. २००.०० (दुई सय)
(अन्य प्रकाशनका लागि सहयोगार्थ)

प्रथम संस्करण : २०८२ (१००० प्रति)
डिजिटल संस्करण : २०८३ (सन् २०२६)

बुद्ध संवत् : २५६९
नेपाल संवत् : ११४६
विक्रम संवत् : २०८२
ईस्वी संवत् : २०२५

मुद्रक : ललितपुर लिङ्क मिडिया प्रा. लि.,
मङ्गलबजार, ललितपुर, नेपाल
मोबाइल नं. ९७०५६०९०७६

कृतज्ञता ज्ञापन

निम्न व्यक्तित्वहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

डा. सयादो यु. सिलानन्द

डा. मेहम टिन मोन

डा. नन्दमालाभिवंश

नारद महाथेर

अशिन जनकाभिवंश

एन. भी. गोर्कम

भिक्षु बोधि

भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर र

रुपेर्ट गेथिन र आर. पि. विजेरत्ने ।

उहाँहरूले लेख्नुभएका अभिधम्म सम्बन्धी महत्वपूर्ण कृतिहरूको

आधारमा पालि भाषाको स्वअध्ययनको लागि

अभिधर्मार्थसंग्रहको यो शब्दानुवाद,

भावानुवाद र व्याख्या तयार

गरिएको हो ।

हार्दिक आभार

मेरा गुरु भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविरज्यूले दिनुभएको प्रेरणा, उत्साह
र निरन्तर सहयोगबाट पालि भाषाको स्वअध्ययनका लागि
तयार गरिको यो पुस्तकको प्रकाशन कार्य सम्पन्न
भएको छ। उहाँप्रति श्रद्धासहित हार्दिक
आभार व्यक्त गर्दछु।

- ठाकुर कृष्ण उप्रेती

प्रकाशकीय

भगवान् बुद्धले बहुजन हित र बहुजन सुखको निम्ति लोकको कल्याणार्थ ४५ वर्षसम्म धर्म प्रचार गर्नुभयो। उहाँको उपदेश सबै सुत्तपिटक, विनयपिटक र अधिधम्मपिटकमा विभाजन गरी त्रिपिटककोरूपमा संग्रह गरियो। सबै व्यवहारिक उपदेशहरू सुत्तपिटकमा बताइएका छन् भने, विनयपिटकमा भिक्षु, भिक्षुणी, श्रामणेर, श्रामणेरी, उपासक र उपासिकाहरूको जीवन सुधार र वृद्धि गर्न अत्यावश्यक विनय नियमहरू उल्लेख गरिएका छन्। भगवान् बुद्धले अभिधम्मपिटकमा मात्र अति गम्भीररूपले देशना गर्नुभयो। अधिधम्मपिटकमा ७ वटा ग्रन्थहरूको प्रवेशिकाको रूपमा शुभारम्भ गर्ने ग्रन्थ अभिधम्मत्थसङ्गह हो। उहाँ तथागतले बोधिज्ञान लाभ गर्नुहुँदा पनि पट्ठान ग्रन्थ मनन गर्नुभयो, जस्को कारणले उहाँमा ६ प्रकारका रश्मी फैलियो। पछि तावतिंस देवलोकमा वर्षावास बस्नुहुँदा आफ्नी आमालाई तीन महिनासम्म विस्तृतरूपले अधिधर्म देशना गर्नुभयो र उक्त देशना सारिपुत्रलाई मात्र सङ्क्षिप्तरूपमा देशना गर्नुभयो। सारिपुत्रले पनि आफ्ना ५०० शिष्यहरूलाई बताउँनु भयो। यसरी अधिधर्म उपदेशको परम्परा चलिरह्यो।

अभिधर्मलाई रक्षा गर्न सक्यौं भनेमात्र बुद्ध शासन चिरस्थायी हुने सम्भावना उल्लेख गरिएको छ। अभिधर्मपिटक विद्यमान रहँदासम्म बुद्ध शासन विद्यमान भइरहन्छ। जब अभिधर्मको अध्ययन, धारण र पालन गर्ने मानिसहरू कम हुदै जान्छन्, तब बुद्धशासन ह्रास र पतन भएको सङ्केत भनी जान्नुपर्छ। अभिधम्म पिटकको ७ वटा ग्रन्थ मध्ये पट्ठान सर्वप्रथम लोप हुन्छ। बुझ्ने जान्नेहरू पनि कम हुन्छन्। अध्ययन अध्यापन गर्दापनि के के जस्तो भई बुझ्न गाह्रो हुन्छ। त्यसैले अहिले हामीले अभिधम्म पिटकको रक्षा तथा अन्वेषण गर्नु अत्यावश्यक छ भन्ने ठान्दछु।

'ब्रह्माति मातापितरो' भन्ने बुद्ध वचनानुसार आमा बुबाहरू जन्म दाता 'ब्रह्मा' हुन्। आमा बुवाहरूका अनन्त गुण छन्। उहाँहरूको गुणानुस्मृतिको लागि धम्मदानको रूपमा यो ग्रन्थ प्रकाशित गरिएको हो। यो धम्मदान उहाँहरूको निर्वाणको हेतु होस्।

ग्रन्थ प्रकाशन जस्तो पुण्य कार्यको लागि धम्मदान दिई सहयोग गर्नुहुने सबै दाताहरूका बित्नुभएका आफन्त जनहरूको निर्वाणको कामना गर्दै उहाँहरूलाई यस पुण्यको आनुभावले सुगति स्वर्गवास मिलोस् र दाताहरूका परिवारका सबै सदस्यहरूलाई यो ग्रन्थको धर्मदान पुण्यको प्रभावले दीर्घायु, मङ्गल तथा निर्वाण प्राप्तिको हेतु होस्। भविष्यमा पनि सबैलाई यस प्रकारका पुण्य लाभ हुने कार्यहरू गर्न प्रेरणा तथा अवसर मिलोस्।

'धम्मदानं सब्बदानं जिनाति' भन्ने बुद्ध वचनानुसार धर्मको (प्रज्ञाको) दानले सबै दानलाई जित्छ वा दान मध्ये धर्मदान सर्वश्रेष्ठ हो। हामीले धर्मको ज्ञान प्रचार-प्रसार गरेर सबैलाई धर्मको ज्ञान उपलब्ध गराइदिन सक्यौं भने छिटै सुख शान्ति फैलिनेछ। जहाँ सुख र शान्ति हुन्छ, त्यहाँ उन्नति र विकास हुन्छ, जुन बहुजन हित र सुखको लागि हुनेछ।

यो पुस्तक प्रकाशनका लागि धम्मदान गर्नुभएका दाताहरूको नामावली निम्नानुसार रहेको छ :

१. धर्मराज लामा र लालमाया लामा, प्रयाग पोखरी, ललितपुर - रू.५०,०००/-

२. भिक्षु तिस्स स्थविर, सद्धम्मजोति बुद्ध विहार ध्यानकेन्द्र
चाँगुनारायण ४, भक्तपुर - रू.२०,०००/-

३. सुगत रत्न तुलाधर व कल्याणी तारा तुलाधर
पकनाज्वल, काठमाण्डौं - रू.२०,०००/-

४. नरेन्द्र र सारदा सायमी, सोल्टी मोड, कालीमटी, काठमाडौँ - रू.१२,०००/-

५. तेजराज शाक्य, सादोबाटो, ललितपुर – रू.१०,०००/-

६. अमरावती गुरुमाँ, सुधम्माराम विहार, कोबहाल, ललितपुर - रू.५,५५५/-

७. धम्मचारी गुरुमाँ, सुधम्माराम विहार, कोवहाल, ललितपुर – रू.५,५५५/-

८. स्व. बुवा माइला र आमा चनमाया शाक्य, सुन्धारा, ललितपुर - रू.५,५५५/-

९. स्व. दाईहरू राजु शाक्य र दुर्गा बहादुर शाक्य, ललितपुर - रू.५,५५५/-

१०. मदन रत्न मानन्धर, चःमति, काठमाडौँ – रू.५,०००/-

११. मङ्गलदेवी महर्जन, कीर्तिपुर – रू.५,०००/-

१२. उमा श्रेष्ठ, कीर्तिपुर – रू.४,०००/-

१३. आशाराम र कृष्णछोरी महर्जन, हरिसिद्धि, ललितपुर – रू.३,०००/-

१४. सङ्गिता शाक्य, बनेपा – रू.१,५००/-

१५. अनुपमा गुरुमाँ, चंकि विहार, सुन्धारा, ललितपुर – रू.१,५००/-

१६. सावित्री प्रधान, कीर्तिपुर (हाल अष्ट्रेलिया) – रू.१,५००/-

१७. मैँया महर्जन, हरिसिद्धि, ललितपुर - रू.१,००५/-

१८. छोरी महर्जन, हरिसिद्धि, ललितपुर - रू.१,००५/-

१९. तुयुमँ महर्जन, हरिसिद्धि, ललितपुर - रू.१,००५/-

२०. अष्ट गोबिन्द र नजरी महर्जन, हरिसिद्धि, ललितपुर - रू.३,०००/-

२१. दि. मोतिमाया शाक्य, पुल्चोक ललितपुर - रू.५,०००/-

२२. समुन्द्रदेवी ताम्राकार, ताहाचाल, काठमाडौँ – रू.६,०००/-

यो ग्रन्थ श्री ठाकुर कृष्ण उप्रेतीज्यूले पालि भाषाबाट नेपाली भाषामा "शब्दानुवाद, भावानुवाद, व्याख्या तथा दैनिक जीवनमा प्रयोग" सहित समावेश गर्नुभई हामी प्रकाशक दाताहरूलाई यो ग्रन्थ प्रकाशन गर्न अवसर दिनुभएकोमा उहाँप्रति आभार तथा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। अन्तमा यस पुनीत कर्मको प्रभावले उहाँसहित परिवारका सबै सदस्यहरूलाई सुस्वास्थ्य, दीर्घायु र मङ्गल प्राप्त होस्। अस्तु।

प्रकाशक दाताहरूको तर्फबाट,
धर्मराज लामा
प्रयाग पोखरी
ललितपुर, नेपाल।

भूमिका

'अभिधम्मत्थसङ्गह' ग्रन्थ आचार्य अनुरुद्धद्वारा पालि भाषामा रचना गरिएको सानो सारयुक्त अत्यधिक महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ हो। समस्त बौद्ध देशहरूमा अभिधर्मपिटक अध्ययन गर्नु अगाडि यो ग्रन्थ अनिवार्यरूपले अध्ययन गराइन्छ। विभिन्न प्रकारका विशेषता भएको हुनाले यो ग्रन्थलाई अभिधर्मपिटकको 'कनिष्ट अट्ठकथा' पनि भनिन्छ। त्यसैले यो ग्रन्थ अभिधर्मपिटकको प्रवेशिकाको रूपमा लिइएको छ। अभिधर्मपिटकमा यताउति परेका तात्त्विक सारलाई निचोडको रूपमा यो ग्रन्थमा सुस्पष्ट र सुसम्बद्धरूपले निर्देशन गरिएको छ। गणितका सूत्रहरू सम्झियो भने हिसाव गर्न सजिलो भएझैं यो अभिधम्मत्थसङ्गह कण्ठस्थ गरेर बुझ्यो भने अभिधर्मपिटक अध्ययन गर्न सुखकर हुन्छ। अतिरेक वा विशिष्ट भएको धर्म नै अभिधर्म हो। सूत्रभन्दा अतिरेक भएकोले यो अभिधर्मको विशिष्ट हो। यसमा अभिधर्मपिटकको सार-तत्त्वलाई सङ्क्षिप्तरूपले वर्णन गरिएको छ। चित्त, चैतसिक रूप र निर्वाण नै अभिधर्मार्थ हो। अविपरित स्वभाव धर्मलाई परमार्थ भनिन्छ। जस्तै तोरीको दानाबाट तेल निस्किन्छ, त्यस्तै नै प्रज्ञप्त अर्थबाट परमार्थ सार-रूप निस्किन्छ । जस्तै पुद्गल एक प्रज्ञप्त अर्थ हो। ज्ञानद्वारा पुद्गललाई विश्लेषण गरियो भने कलाप, मासु, रगतादि ३२ वटा अवयव मात्र बाँकी हुन्छन् । ती अवयव पनि प्रज्ञप्त अर्थ मात्र हुन्। ती अवयवलाई सूक्ष्मतमरूपले निरीक्षण गरियो भने अष्टकलाप मात्र बाँकी हुन्छन्, पुद्गल भन्ने हुँदैन। यहाँ कलाप-समूह परमार्थ भएतापनि ती तत्त्वहरू मिलेर बनेको हुनाले पुद्गल भन्ने भान हुन्छ। पुद्गलले आरम्मणलाई जानेतापनि, स्पर्श भएतापनि, अनुभव गरेतापनि, ती चित्त-स्पर्श-वेदना-आदि नाम-परमार्थ मात्र हो, कुनै व्यक्तिले गरेको होइन। यसरी पुद्गल भन्ने सत्त्वप्रज्ञप्तिद्वारा रूप र नाम परमार्थ मात्र बाँकी हुन्छ।

चित्त, चैतसिक, रूप र निर्वाण - यी चार प्रकारका परमार्थ धर्म समस्त अभिधर्मको वास्तविक सत्य (मुख्यविन्दु, निचोड, सार) हो। यहाँ प्रज्ञप्तिलाई पनि ग्रहण गर्नुपर्छ। अभिधर्मपिटकमा पुग्गलपञ्ञत्ति भन्ने एउटा ग्रन्थ पनि सङ्ग्रहित गरिएको छ। अभिधम्मत्थसङ्गह ग्रन्थको रचयिता आचार्य अनुरुद्धले ग्रन्थारम्भमा ती चार प्रकारका परमार्थ धर्मलाई नै प्रतिज्ञा गर्नुभएको छ। वास्तवमा छ परिच्छेदमा नै उक्त परमार्थ धर्मको विषयवस्तु समाप्त भएतापनि सम्यक्-ज्ञानको लागि प्रज्ञप्ति पनि अत्यावश्यक भएको हुनाले अतिरिक्त तीन परिच्छेद प्रतिपादन गरेर नौ परिच्छेदमा समाप्त गर्नुभएको छ, जसबाट प्रज्ञप्तिज्ञान र विपश्यना साधनाको लागि अत्यन्त उपकार हुन्छ।

ग्रन्थको सङ्क्षिप्त विषयवस्तु

प्रथम परिच्छेद - *आरम्मणं चिन्तेतीति चित्तं*। तसर्थ विषयलाई जान्नेलाई नै चित्त भनिन्छ। यद्यपि चित्त एउटा मात्र भएपनि भूमि, जाति, सम्प्रयोग, वेदना र संस्कारादि भेदानुसार धेरै प्रकारका छन्। भूमिभेदानुसार चित्त कामावचर, रूपावचर, अरूपावचर र लोकोत्तर चित्त गरी चतुर्विध छन्। चित्त प्रायः गरी कामतृष्णामा आरम्मण गर्दछ र कामभूमिमा मात्र हुने भएकाले कामावचर चित्त भनिन्छन् । कामावचर चित्तमा पनि अकुशल चित्त १२ वटा, अहेतुक चित्त १८ वटा, शोभन चित्त २४ वटा गरी ५४ वटा चित्त छन्। लोभ, दोष र मोहको कारणले चित्त अकुशल हुन्छ। जब चित्तमा लोभ, दोष, मोह, अलोभ, अदोष र अमोह हुँदैनन् तव चित्तलाई अहेतुक भनिन्छ। चित्तमा कुशल हेतुहरू भएमा चित्त

शोभन हुन्छ। जातिभेदानुसार कामावचर चित्त ५४ वटालाई कुशल ८ वटा, अकुशल १२ वटा, विपाक २३ वटा र क्रिया ११ वटा गरी विभाजन गरिएको छ।

सम्प्रयोगानुसार सम्प्रयुक्त २० वटा, विप्रयुक्त १६ वटा र सम्प्रयुक्त र विप्रयुक्त पनि नभएका १८ वटा चित्त छन् । वेदनाभेदानुसार सुखसहगत १ वटा, दुःखसहगत १ वटा, सौमनस्यसहगत १८ वटा, दौर्मनस्यसहगत २ वटा र उपेक्षासहगत ३२ वटा छन्। संस्कारभेदानुसार ससंस्कारिक १७ वटा, असंस्कारिक १७ वटा र ससंस्कारिक र असंस्कारिक पनि नभएका २० वटा चित्त छन् ।

रूपावचर चित्त १५ वटा छन् – तिनमा कुशल ५ वटा, विपाक ५ वटा र क्रिया ५ वटा हुन्। ध्यानाङ्गको अतिक्रमणानुसार ५ वटा ध्यानचित्त छन् - वितर्क, विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रता सहितको प्रथमध्यान चित्त एउटा, विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रता सहितको द्वितीयध्यान चित्त एउटा, प्रीति, सुख र एकाग्रता सहितको तृतीयध्यान चित्त एउटा, सुख र एकाग्रता सहितको चतुर्थध्यान चित्त एउटा, उपेक्षा र एकाग्रता सहितको पञ्चमध्यान चित्त एउटा । यी पाँच प्रकारका चित्तलाई रूपावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्त भनिन्छ। यो विभाजनलाई पञ्चकनय भनिन्छ। चतुष्कनयानुसार द्वितीयध्यानमा वितर्क र विचारलाई अतिक्रमण गरेर प्रीति, सुख र एकाग्रता ३ वटा ध्यानाङ्ग मात्र हुन्छ। त्यस्तै तृतीयध्यानमा सुख र एकाग्रता हुन्छ भने चतुर्थध्यानमा उपेक्षा र एकाग्रता मात्र हुन्छन् ।

अरूपावचर चित्त कुशल, विपाक र क्रियाको भेदानुसार १२ वटा छन्। आरम्मण (आलम्बन) को भेदानुसार चार प्रकारका छन् - आकाशान्त्यायतन चित्त एउटा, विज्ञानन्त्यायतन चित्त एउटा, आकिञ्चन्यायतन चित्त एउटा र नैवसंज्ञानासंज्ञायतन चित्त एउटा गरी यी चार प्रकारका चित्तलाई अरूपावचर चित्त भनिन्छ। रूपावचर र अरूपावचर २७ वटा चित्तलाई महग्गत चित्त भनिन्छ । ५४ वटा कामावचर र २७ वटा महग्गत चित्तलाई लौकिक चित्त भनिन्छ।

लोकोत्तर चित्त लोकवाट (पञ्चस्कन्धबाट) उत्तीर्ण भएका चित्तलाई लोकोत्तर वा अनुत्तर चित्त भनिन्छ। ती ८ वटा छन् - स्रोतापत्ति-मार्गचित्त, सकृदागामि-मार्गचित्त, अनागामि-मार्गचित्त र अर्हत् मार्गचित्त यी चार प्रकारका चित्त लोकोत्तर कुशल चित्त हुन्। स्रोतापत्ति-फलचित्त, सकृदागामि-फलचित्त, अनागामि-फलचित्त र अर्हत्-फलचित्त चार प्रकारका चित्त लोकोत्तर विपाक चित्त हुन्। यसरी सबै आठ लोकोत्तर कुशल र विपाक चित्त छन्। यसरी चार मार्गका भेदानुसार कुशलचित्त चार प्रकारका छन्, त्यस्तै नै ती फलको कारणले विपाक चित्त चार प्रकारका छन्। यी चित्त आर्य पुद्गलहरूका चित्त हुन् ।

चित्त गणना संग्रहमा सम्पूर्ण ८९ चित्तमा अकुशल १२ वटा, कुशल २१ वटा (कामावचर - ८, रूपावचर ५, अरूपावचर ४, र लोकोत्तर ४), विपाक ३६ वटा (अहेतुक अकुशल विपाक चित्त ७ वटा, अहेतुक कुशल विपाक ८ वटा, सहेतुक कामावचर कुशल विपाक ८ वटा, रूपावचर विपाक ५ वटा, अरूपावचर विपाक ४ वटा र लोकोत्तर विपाक ४ वटा) र क्रियाचित्त २० वटा (अहेतुक ३, कामावचर ८, रूपावचर ५, अरूपावचर ४) छन्। यसरी विपाक ३६ वटा चित्त र क्रिया २० वटा चित्तलाई अव्याकृत चित्त भनिन्छ।

विस्तृतमा चित्त गणना ध्यानाङ्गयोगको भेदानुसार लोकोत्तर चित्त एक-एकको पाँच-पाँच गरी लोकोत्तर चित्त चालिस छन्। वितर्क, विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रता सहितको प्रथमध्यान स्रोतापत्ति-

मार्गचित्त एउटा। विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रता सहितको द्वितीयध्यान स्रोतापत्ति-मार्गचित्त एउटा। प्रीति, सुख र एकाग्रता सहितको तृतीयध्यान स्रोतापत्ति-मार्गचित्त एउटा। सुख र एकाग्रता सहितको चतुर्थध्यान स्रोतापत्ति-मार्गचित्त एउटा। उपेक्षा र एकाग्रता सहितको पञ्चमध्यान स्रोतापत्ति-मार्गचित्त एउटा। यी पाँच प्रकारका चित्तलाई स्रोतापत्ति-मार्गचित्त भनिन्छ। त्यस्तै नै सकृदागामि-मार्गचित्त, अनागामि-मार्गचित्त र अर्हत्-मार्गचित्त गरी बीस मार्गचित्त छन्। त्यस्तै नै फल चित्तहरूसहित चालिस लोकोत्तर चित्त छन् ।

अकुशल १२ वटा, कुशल ३७ वटा, विपाक ५२ वटा र क्रिया २० वटा गरी सबै चित्त १२१ वटा छन् ।

द्वितीय परिच्छेद - चित्त सँगसँगै हुने धर्मलाई चैतसिक भनिन्छ। चित्त र चैतसिकको उत्पत्ति र निरोध सँगसँगै हुन्छ, आरम्मण र आश्रय (आधार) पनि समान नै हुन्छ। यी मध्ये चित्त प्रधान हुन्छ र चैतसिकहरू प्रधान (मुख्य) हुँदैनन्। त्यसकारण ५२ वटा चैतसिकलाई १३ वटा अन्यसमान, १४ वटा अकुशल र २५ वटा शोभन अनुसार वर्गीकरण गरिएको छ। १३ वटा अन्यसमान चैतसिक कुशल (शोभन) चित्तमा मिल्छ भने अकुशल (अशोभन) चित्तमा पनि मिल्ने भएकाले अन्यसमान भनिन्छ। स्पर्श, वेदनादि ७ वटा चैतसिक सबै चित्तमा हुने भएकाले सर्वचित्तसाधारण चैतसिक भनिन्छ। वितर्क, विचारादि ६ वटा चैतसिक मात्र कुशल चित्तमा र अकुशल चित्तमा पनि यथायोग्यानुसार मिल्ने भएकाले प्रकीर्णक चैतसिक भनिन्छ। १४ वटा अकुशल चैतसिक अकुशल (अशोभन) चित्तमा यथायोग्यानुसार मिल्छन् । २५ वटा चैतसिक कुशल (शोभन) चित्तमा यथायोग्यानुसार मिल्छन् र कहिलै पनि अकुशल र अहेतुक चित्तसँग मिल्दैनन्। ५२ वटा चैतसिकमध्ये ईर्ष्या, मात्सर्य, कौकृत्य, विरति, करुणा, मुदिता, मान, स्त्यान र मिद्ध कहिलेकाहिँ अलग-अलग भई उत्पन्न हुने भएकाले यिनलाई अनियतयोगी भनी भन्दछन्। शेष चैतसिक नियतयोगी (सधैँ नै मिलेका) हुन्छन् । चित्तसित मिल्ने चैतसिकहरू संग्रहनयमा उल्लेख गरिएको छ र चैतसिकसित मिल्ने चित्तहरू सम्प्रयोगनयमा देखाइएको छ ।

तृतीय परिच्छेद - चित्त चैतसिक धर्म स्वभावनुसार ५३ वटा योग्यतानुसार मिल्छन्। अब ती ५३ वटा स्वभावधर्मलाई योग्यातानुसार वेदना, हेतु, कृत्य, द्वार, आरम्मण र वस्तुभेदलाई चित्तोत्पादको गणनानुसार प्रकीर्णक परिच्छेदमा दर्शाइएको छ। वेदना संग्रहमा सुख, दुःख, उपेक्षा, सौमनस्य र दौर्मनस्यको भेदानुसार ५ प्रकारका छन्। सुख वेदना १ वटा चित्तमा, दुःख वेदना १ वटा चित्तमा, दौर्मनस्य वेदना २ वटा चित्तमा, सौमनस्य वेदना ६२ वटा चित्तमा, उपेक्षा वेदना ५५ वटा चित्तमा छन्।

हेतु संग्रहमा लोभ, द्वेष र मोह ३ वटालाई अकुशल हेतु भनिन्छ। अलोभ, अद्वेष र अमोह ३ वटालाई कुशल अव्याकृत हेतु भनिन्छ। अहेतुक चित्त १८ वटा, एक अहेतुक चित्त २ वटा (मोहमूल चित्त), द्विहेतुक चित्त २२ वटा (अकुशल १० वटा र ज्ञानविप्रयुक्त कामावचर शोभन १२ वटा) र त्रिहेतुक चिह ४७ वटा (कामावचर शोभन चित्त १२ वटा र महग्गत लोकोत्तर ३५ वटा) छन्।

कृत्य संग्रहमा प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आवर्जन, दर्शन, श्रवन, **ग्रहण**, आस्वादन, स्पर्शन, सम्पटिच्छन, सन्तीरण, वोट्ठपन, जवन, तदालम्बन र च्युति अनुसार १४ प्रकारका छन्। प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आवर्जन र पञ्चविज्ञान आदि (सम्पटिच्छन, सन्तीरण, वोट्ठपन, जवन, तदालम्बन र च्युति) स्थानको भेदानुसार १० प्रकारका छन् ।

द्वार संग्रहमा चक्षुर्द्वार, श्रोत्रद्वार, घ्राणद्वार, जिह्वाद्वार, कायद्वार र मनोद्वार गरी ६ प्रकारका छन्। चक्षु प्रसाद नै चक्षुर्दार हो। भवङ्गचित्तलाई मनोद्वार भनिन्छ। 'एकद्वारिक' चित्त, 'पञ्चद्वारिक' चित्त, षड्द्वारिक कहिलेकाहीँ 'द्वारविमुक्त' हुन्छन् ।

आरम्मण संग्रहमा रूपालम्बन, शब्दालम्बन, गन्धालम्बन, रसालम्बन, फस्स (स्पर्श) आलम्बन र धर्मालम्बन गरी ६ प्रकारका छन्। रूप नै रूपालम्बन हो। धर्मालम्बन मात्र प्रसाद, सूक्ष्मरूप, चित्त, चैतसिक, निर्वाण र प्रज्ञप्ति ६ वटालाई धर्मालम्बन भनिन्छ। २५ वटा चित्त कामारम्मणमा, ६ वटा चित्त महग्गतारम्मणमा, २१ वटा चित्त प्रज्ञप्ति-वस्तु संग्रहमा चक्षु, श्रोत्र, घ्राण, जिह्वा, काय र हृदयवस्तु गरी ६ प्रकारका छन्। ती सबै वस्तु कामलोकमा छन्। रूपलोकमा घ्राण, जिह्वा, काय हुँदैनन्। अरूपलोकमा सबै वस्तुहरू हुँदैनन्। मनोधातु (पञ्चद्वारवर्जन र सम्पटिच्छन) र मनोविज्ञानधातु हृदयवस्तुको आश्रय लिएर प्रवृत्त हुन्छन्। यसरी ४३ वटा चित्त आश्रय लिएर, ४२ वटा चित्त आश्रय लिएर र नलिकन नै उत्पन्न हुन्छन्। आरूप्यविपाक मात्र आश्रय नलिकन नै उत्पन्न हुन्छ।

यी ६ प्रकारका संग्रहको ज्ञानले मात्र चित्त-चैतसिक धर्मलाई राम्रोसित बुझ्न सक्छौँ। यसको ज्ञान अभाव भएमा चित्त-चैतसिक धर्मका ज्ञान अपूर्णझैँ हुन्छ। कुन चित्तमा कस्तो वेदना छ, हेतु छ, त्यसको काम (कृत्य) के हो, कुन द्वारले उत्पन्न हुन्छ, कुन विषयमा आरम्मण गरेको छ र के को आधार लिएको छ आदि जान्न यो परिच्छेदको ज्ञान अत्यधिक महत्त्वपूर्ण हुन्छ। यो परिच्छेदको ज्ञान बिना वीथिको बारेमा बुझ्न कठिन हुन्छ। त्यसैले यो परिच्छेद वीथिको अगाडि परेको (राखिएको) हो।

चतुर्थ परिच्छेद - यो परिच्छेदमा 'वीथिं' मार्गको अर्थमा लिएको छ। जस्तै संसारमा प्राणीहरू हिँडडुल गर्ने ठूलो, सानो, सिधा र बाङ्गिएका बाटा छन्। त्यस्तै नै चित्तका गति पनि अनेक प्रकारका छन्। मार्गझैँ भएकाले वीथि भनी भनिएको हो। यो वीथि अभिधर्म अनुसार अत्यधिक महत्त्वपूर्ण छ। यसमा चित्तका गतिहरूलाई अत्यन्त सूक्ष्मरूपले विश्लेषण गरिएको छ। त्यसकारणले थेरवादलाई विभज्यवाद भनी भनिएको छ।

अभिधर्ममा चित्त सन्ततिलाई चित्तवीथि र रूपधर्मका सन्ततिलाई रूपवीथि भनिन्छ। विपश्यना कर्मस्थान आरम्भ गर्ने अभिलाषी साधकलाई अनित्य, दुःख र अनात्माका विषयमा यथाभूत ज्ञान उपलब्ध गर्न चित्तवीथिका ज्ञान परमावश्यक हुन्छ। चित्तवीथि नै बुद्धधर्मको हृदय हो। 'वीथि' पञ्चद्वारवीथि र मनोद्वारवीथि भनी दुई प्रकारका छन्। पञ्चद्वारवीथि पनि आरम्मणानुसार धेरै प्रकारका छन्। पुनश्च स्वप्नवीथि, मरणासन्नवीथि, ध्यानवीथि, अभिज्ञावीथि, निरोधसमापत्तिवीथि, मार्गवीथि, फलवीथि आदि धेरै प्रकारका छन् ।

वीथिमा कति चित्त र कति जवन छन् भनी जवननियममा दर्शाइएको छ भने कुन जवनको अनन्तरमा कुन तदालम्बन हुन्छ भनी तदालम्बन नियममा दर्शाइएको छ। अन्तमा कति प्रकारका पुद्गलहरूसित कुन-कुन वीथिचित्त उत्पन्न हुन्छन् भनी पुद्गलभेदमा स्पष्ट पारिएको छ भने भूमिभेदमा कुन-कुन वीथि छन् र त्यसमा कति वटा चित्त उत्पन्न हुन्छन् भनी दर्शाइएको छ। यी वीथिचित्तहरू समुद्रको तरङ्गझैं मनुष्यहरूका चित्त जाग्रत, सुषुप्ति, मूर्च्छा आदि अवस्थामा निरन्तर उत्पन्न भइ-रहन्छन् । त्यसकारण मनुष्य जीवन नै चित्तवीथि हो। जीवित-मनुष्य वीथिचित्तको समूह हो। मनुष्यहरूलाई निर्वाण प्राप्त नभएसम्म यी चित्तवीथिहरू त्रैभूमिक संसारमा उत्पन्न भइरहन्छन् ।

पञ्चम परिच्छेद - प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति यी वीथि बाहिरका चित्त हुन्। यहाँ चित्तको उत्पादक्रम देखाइएको छ। चार भूमि, चार प्रकारका प्रतिसन्धि, चार कर्म र चार प्रकारका मरणुत्पत्ति भनी वीथिमुक्त संग्रहमा चार समूह दर्शाइएको छ। नर्क, तिर्यक, प्रेत र असुरकाय भनी अपायभूमि चार प्रकारका, कामसुगतिभूमि सात प्रकारका, रूपावचरभूमि सोह्र प्रकारका र अरूपावचरभूमि चार प्रकारका छन् ।

प्रतिसन्धि चतुष्कमा पुद्गलको कुन चित्तले चार भूमिमा प्रतिसन्धि ग्रहण गर्दछ भनी देखाइएको छ। कर्मचतुष्कमा कृत्यचतुष्क, उपादानचतुष्क, पर्यायचतुष्क, पाककालचतुष्क र पाकस्थानचतुष्क प्रतिपादित गरिएका छन्। यसरी कर्मचतुष्कमा १६ प्रकारका कर्मको राम्ररी विवेचना गरिएका छ। मरणोत्पत्ति चतुष्कमा मात्र आयु क्षय भएर, कर्म क्षय भएर, आयु र कर्म क्षय भएर र उपच्छेदक हेतुद्वारा मरण हुने विषय देखाइएको छ। मृत्यु अवस्थामा सत्त्वको वीथिचित्तको अन्तमा वा भवङ्ग क्षय हुँदा च्युति अनुसार वर्तमान भवको अवसान भइरहेका च्युतिचित्त उत्पन्न भएर निरोध हुनेछ । यहाँ मरणासन्नवीथिमा मन्दगतिले उत्पन्न हुने भएकोले पाँच पटकसम्म जवनचित्त उत्पन्न हुन्छ। यदि वर्तमान आरम्मण प्रकट रूपमा देखा पर्दा नै मरण भयो भने त्यसबेला प्रतिसन्धिको आरम्मणलाई ६ द्वारले ग्रहण गरिराखेका वर्तमान र अतीत आरम्मण भइरहेका कर्मनिमित्त र गतिनिमित्त उपलब्ध हुन्छन्, पछि अन्य भवमा जन्म हुन्छ ।

षष्ठ परिच्छेद - रूप परिच्छेदमा रूपसमुद्देश, रूपविभाग, रूपसमुस्थान, कलाप योजना, रूपप्रवृत्तिक्रम र निर्वाणभेदको विषयलाई लिएर दर्शाइएका छन्। रूपपरिच्छेदमा २८ वटा रूपका नामावली मात्र देखाएर रूपविभागमा सबै रूप अहेतुक, सप्रत्यय, सास्रव, संस्कृत, लौकिक, कामावचर, अनारम्मण र अप्रहातव्य छन् भनी एक प्रकारको रूप भएतापनि आध्यात्मिक र बाहिरिकादि अनुसार अनेक प्रकारले विभाजन गरेर प्रतिपादन गरिएका छन्। रूपसमुस्थानमा २८ प्रकारका रूपका कारण कर्म, चित्त, ऋतु र आहार हुन्। कर्मबाट उत्पन्न हुने रूपलाई कर्मज रूप, चित्तवाट उत्पन्न हुने रूपलाई चित्तज रूप, ऋतुवाट उत्पन्न हुने रूपलाई ऋतुज रूप र आहारबाट उत्पन्न हुने रूपलाई आहारज रूप भनिन्छ। अवयवका समूहलाई कलाप भनिन्छ। रूपधर्मका अन्तिम अवयवलाई कलाप भनिन्छ। एउटा कलापमा कमसेकम आठ अविभाज्य (छुट्याउन नसकिने) रूप अवश्य नै हुन्छ। कर्मसमुत्थान कलाप ९ वटा, चित्तसमुत्थान कलाप ६ वटा, ऋतुसमुत्थान कलाप ४ वटा र आहारसमुत्थान कलाप २ वटा गरी २१ प्रकारका कलाप छन्। आकाशधातु र ४ वटा लक्षणरूप गरी यी ५ वटा रूपधर्मलाई कलापमा गणना गरिएका छैनन् । किनभने यी कलापका परिच्छेद र लक्षण मात्र हुन्छन्। कलापका अङ्ग हुँदैनन्। रूपको प्रवृत्तिक्रममा पुद्गल र भूमि अनुसार रूपधर्मको उत्पाद र निरोधक्रम देखाइएका छन् ।

परिच्छेदको अन्तमा सङ्क्षिप्तरूपले निर्वाणको विषयमा बताइएको छ। चार मार्ग ज्ञानले साक्षात्कार गर्नुपर्ने निर्वाणलाई 'वान' भन्ने तृष्णावाट निस्किएर जाने भएकोले निर्वाण भनी भनिन्छ। निर्वाण स्वभाव अनुसार एक प्रकारको भएतापनि कारण पर्याय अनुसार सोपाधिशेष निर्वाणधातु र अनुपाधिशेष निर्वाणधातु भनी दुई प्रकारका छन्। त्यस्तै नै आकारको भेदानुसार शून्यता निर्वाण, अनिमित्त निर्वाण र अप्रणिहित निर्वाण भनी तीन प्रकारका छन्। यसरी ६ वटा परिच्छेदमा आचार्य अनुरुद्धले चित्त, चैतसिक, रूप र निर्वाण चार प्रकारले परमार्थ धर्मलाई प्रकाश पार्नुभएको छ।

सप्तम परिच्छेद - यो परिच्छेदमा चित्त १ वटा, चैतसिक ५२ वटा, निष्पन्नरूप १८ वटा र निर्वाण १ वटा गरी ७२ वटा धर्मका विभिन्न दृष्टिले अकुशलसंग्रह, मिश्रकसंग्रह, बोधिपक्षीयसंग्रह र सर्वसंग्रह गरी

चार प्रकारका संग्रह देखाइएको छ। अकुशल संग्रहमा स्वरूपानुसार आसव, ओघ, योग, र ग्रन्थलाई तीन प्रकारले, उपादानलाई दुई प्रकारले, नीवरणलाई आठ प्रकारले, अनुशयलाई छ प्रकारले, संयोजनलाई नौ प्रकारले र क्लेशलाई दश प्रकारले गरी सबै नौ प्रकारका पाप (अकुशल) संग्रह छन्। मिश्रकसंग्रहमा कुशल, अकुशल र अव्याकृत धर्मको संग्रह गरिएको छ। बोधिपक्षीय संग्रहमा चार आर्यसत्यलाई जान्ने मार्गज्ञान र फलज्ञान प्राप्त गर्न चाहिने धर्महरू देखाइएका छन्। बोधिपक्षीयधर्म जम्मा ३७ वटा छन्। सर्वसंग्रहमा चित्त, चैतसिक, रूप र निर्वाण गरी चार परमार्थ धर्मका सङ्गृहित गरिएका संग्रह हुन्। सर्वसंग्रहमा पाँच स्कन्ध, पाँच उपादानस्कन्ध, बाह्र आयतन, अठार धातु र चार आर्यसत्यलाई लिएर सङ्गृहित गरिएको छ।

अष्टम परिच्छेद - यो परिच्छेदमा प्रतीत्यसमुत्पाद र पट्ठान (प्रस्थान) का अलग्ग-अलग्ग वर्णन गरिएका छन्। प्रतीत्यसमुत्पाद नयमा तीन काल, बाह्र अङ्ग, बीस आकार, तीन सन्धि, चार सङ्क्षेप (भाग, अंश), तीन वट्ट (चक्र) र दुई मूललाई विभाजन गरेर प्रतिपादन गरिएको छ। पट्ठान शब्दमा प (प्र) उपसर्ग प्रकारको अर्थमा र ठान (स्थान) शब्द कारणको अर्थमा प्रयुक्त भएका छन्। यहाँ प्रत्ययशक्ति वा प्रत्ययशक्तिमान धर्मलाई कारण भनिएको हो। नामधर्मले नामधर्मलाई छ प्रकारका प्रत्ययशक्तिद्वारा, नामधर्मले नामधर्म र रूपधर्मलाई पाँच प्रकारका प्रत्ययशक्तिद्वारा, नामधर्मले रूपधर्मलाई एक प्रकारको प्रत्ययशक्तिद्वारा, रूपधर्मले नामधर्मलाई एक प्रकारको प्रत्ययशक्तिद्वारा, प्रज्ञप्ति, नाम र रूपधर्मले नामधर्मलाई दुई प्रकारका प्रत्ययशक्तिद्वारा, नाम र रूपधर्म दुवैले नाम र रूपधर्म दुवैलाई नौ प्रकारका प्रत्ययशक्तिद्वारा उपकार गरिन्छ। यसरी प्रत्ययहरू छ प्रकारका छन्। यसरी २४ वटा प्रत्ययहरूको निरूपण गरिएको छ। परिच्छेदको अन्तमा विद्यमान प्रज्ञप्ति, अविद्यमान प्रज्ञप्ति आदि ६ प्रकारका प्रज्ञप्तिलाई विवेचना गरिएको छ। अभिधर्मपिटकमा प्रस्थानको उच्च स्थान छ। यो गम्भीर र दुर्बोध विषय हो ।

नवम परिच्छेद - यो परिच्छेदमा नामरूप धर्मका यथार्थ स्वभाव जान्न अभिलाषी पुद्गलहरूलाई कर्मस्थानविधि निर्देश गरिएको छ। शमथ कर्मस्थान र विपश्यना कर्मस्थान भनी दुई प्रकारका छन् । शमथ कर्मस्थानमा कसिण दश, अशुभ दश, अनुस्मृति दश, अप्रमाण्य चार, संज्ञा एक, व्यवस्थापन एक र आरूप्य चार गरी सात प्रकारका छन्। विपश्यना कर्मस्थानमा शीलविशुद्धि, चित्तविशुद्धि, दृष्टिविशुद्धि, कङ्खावितरणविशुद्धि, मार्गामार्गज्ञानदर्शनविशुद्धि, प्रतिपदाज्ञानदर्शनविशुद्धि र ज्ञानदर्शनविशुद्धि गरी सात प्रकारका र सम्मसनज्ञान, उदयव्ययज्ञान, भङ्गज्ञान, भयज्ञान, आदीनवज्ञान, निर्विदाज्ञान, मुञ्चितुकाम्यताज्ञान, प्रतिसांख्यज्ञान र संस्काररूपेक्षाज्ञान, अनुलोमज्ञान गरी बाह्र विपश्यनाज्ञानलाई पनि निर्देश गरिएको छ। स्रोतापत्ति मार्गलाई अभ्यास वृद्धि गरेर सत्कायदृष्टि र विचिकित्सालाई प्रहाण हुनाले अपायगमन प्रहाण भएका सात पटकसम्म जन्म लिने पुद्गललाई 'स्रोतापन्न' भनिन्छ। सकृदागामि मार्गलाई अभ्यास वृद्धि गरी राग, द्वेष र मोहलाई पातलो पारेर एक पटक मात्र यो मनुष्यलोकमा आउने कारणले 'सकृदागामी' भनिन्छ। अनागामि मार्गलाई अभ्यास वृद्धि गरी कामराग र व्यापादलाई पूर्णरूपले प्रहाण गरेर यस कामभूमिमा नआउने कारणले 'अनागामी' भनिन्छ। अरहत्त मार्गलाई अभ्यास वृद्धि गरेर सम्पूर्ण क्लेशलाई प्रहाण गरेकाले क्षीणास्रव अग्रदक्षिणेय्य 'अरहन्त' भनिन्छ । सङ्क्षिप्तमा यो ग्रन्थको विषयवस्तु हो।

ग्रन्थको विषयवस्तु समाप्त।

यो महत्त्वपूर्ण 'अभिधम्मत्थसङ्गह' ग्रन्थ श्रद्धेय पूज्यपाद गुरुवर सङ्घमहानायक प्रज्ञानन्द महास्थविर भन्तेले सर्वप्रथम म श्रामणेर छँदा पढाउनुभयो। उहाँ भन्तेका सत्प्रयासले गर्दा चीनिया भाषामा अध्यापन गराउने मौका मलाई प्राप्त भयो, साथै चिनियाँ भाषामा समेत नौ परिच्छेदका तालिका तयार गरी प्रकाशित गरेँ। यसबाट चिनियाँ विद्यार्थीहरूलाई अभिधर्म अध्ययन गर्न धेरै मद्दत मिलेको छ। यो सबै उहाँ भन्तेका सत्परामर्श र प्रोत्साहनले हो। पुग्गलपञ्ञत्ति ग्रन्थको प्रकाशन पछि धातुकथाको नेवारीमा अनुवाद र पट्ठानको नेवारी र नेपालीमा अनुवाद गरी प्रकाशित भइसकेको छ।

यस अभिधम्मत्थसङ्गह ग्रन्थलाई श्री ठाकुर कृष्ण उप्रेतीज्युले अथक प्रयास गरी शब्दानुवाद, भावानुवाद, व्याख्या र दैनिक जीवनमा प्रयोगसहित समावेश गरी तयार पार्नु भएकोमा धेरै साधुवाद तथा कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु। यो पालिभाषा र अभिधर्म स्वअध्ययन गर्न महत्त्वपूर्ण ग्रन्थको रूपमा प्रकट भएको छ। यस ग्रन्थलाई परियत्ति शिक्षामा समावेश गर्न पाए अभिधर्मका विद्यार्थीहरूलाई धेरै सहज तथा सुबोध हुने आशा लिएको छु। ठाकुर कृष्ण उप्रेतीज्युले यो पाण्डुलिपि तयार गर्न धेरै आधुनिक किताबहरूको आधार लिनुभई तयार पारेको अति उत्तम ग्रन्थ हो। उहाँले अति गम्भीर विषयवस्तु भएका ग्रन्थलाई सहज र सुबोध हुने गरी तयार गर्नु भएकोमा उहाँलाई दिर्घायु, सुस्वास्थ्यका साथै साधुवाद छ। यसरी नै अरू मूल ग्रन्थहरू लेख्नुभई जनमानसमा हितोपकार हुन सकोस् भनी कामना गर्दछु। यो किताब समयमा छापिदिनु भएकोले प्रिन्टिङ्ग प्रेस परिवारलाई धन्यवाद छ ।

यस ग्रन्थद्वारा यथार्थ धर्मलाई जानेर शुद्ध, स्वच्छ र निर्मल धर्ममा अग्रसर भई बुद्धशासनमा रहेर सबैको जीवन सार्थक बन्न सफल होस्।

- भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर
ने.सं. ११४६
वि.सं. २०८२ कार्तिक २८
बौद्ध जन विहार
सुनाकोठी, ललितपुर।

यो पुस्तकको वारेमा

अभिधम्मत्थसङ्गह आचार्य अनुरुद्धद्वारा रचित एक सङ्क्षिप्त एवं गहन अभिधर्मको सार ग्रन्थ हो। यसले अभिधम्मपिटकका सात ग्रन्थहरूको सारलाई नौ परिच्छेदमा समेटेको छ। यो ग्रन्थको अध्ययन पालि भाषा सिक्न र बुद्धको गहन शिक्षालाई बुझ्नका लागि अत्यन्त उपयोगी छ। यस पुस्तकमा अभिधम्मत्थसङ्गहका सबै नौ परिच्छेदहरूको *शब्दानुवाद*, *भावानुवाद*, *व्याख्या* र अभिधर्मको *दैनिक जीवनमा प्रयोग* बारे प्रस्तुत गरिएको छ। यो पुस्तक खासगरी स्वअध्ययनका लागि तयार गरिएको हो, जसले पालि भाषाको व्याकरणका सन्धि, समास र धातुको सामान्य ज्ञान, पालि - नेपाली शब्दार्थको जानकारी, अभिधर्मको आधारभूत ज्ञान र यसको दार्शनिक गहिराइलाई एकैसाथ जोड्छ। साथै अभिधर्मको दैनिक जीवनमा कसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई सरल रूपमा प्रस्तुत गर्ने कोसिस गरिएको छ।

अभिधम्मत्थसङ्गह नौ परिच्छेदमा विभाजित छ: १. चित्तपरिच्छेद, २. चेतसिकपरिच्छेद, ३. पकिण्णकपरिच्छेद, ४. वीथिपरिच्छेद, ५. वीथिपरिच्छेद, ६. रूपपरिच्छेद, ७. समुच्चयपरिच्छेद, ८. पच्चयपरिच्छेद र ९. कम्मट्ठानपरिच्छेद।

हरेक परिच्छेदमा शब्दानुवादले पालि शब्दहरूको नेपालीमा शब्दशः अनुवाद गर्दछ, जसले पालि व्याकरण (सन्धि, समास, क्रिया, आदि) को अध्ययन र अभ्यास गर्न सहज गराउँछ। भावानुवादले पालि गाथा र गद्यको समग्र अर्थ व्यक्त गर्दछ, जसले पालिको संरचनालाई बुझ्न सहज बनाउँदछ। व्याख्यामा अभिधर्मका विश्वविख्यात विद्वान्हरू डा. सयादो यु. सिलानन्द, डा. मेहम टिन मोन, डा. नन्दमालाभिवंश, नारद महाथेर, अशिन जनकाभिवंश, एन. भी. गोर्कम, भिक्षु बोधि, भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, रुपेर्ट गेथिन र आर. पि. विजेरत्ने जस्ता टीकाकारहरूको सन्दर्भ लिएर गहन र सटिक विश्लेषण गरिएको छ। अभिधर्मको दैनिक जीवनमा प्रयोगले यी सिद्धान्तहरूलाई शील (नैतिकता) समाधि (ध्यान) र पञ्ञा (प्रज्ञा) को विकाशका लागि दैनिक जीवन र व्यवहारमा कसरी लागू गर्न सकिन्छ भन्ने वारेमा मार्गनिर्देशन र प्रेरणा दिन्छ।

शब्दानुवाद यस कार्यको आधारस्तम्भ हो। प्रत्येक पालि शब्दलाई नेपालीमा शब्दशः अनुवाद गर्दा समास (जस्तै: चित्तविसुद्धि = चित्त + विसुद्धि), सन्धि (जस्तै: सोभनाति (सोभन + इति), पूर्वक्रिया (जस्तै: भावेत्वा = भावना गरेर), क्रिया रूप (जस्तै: होति = हुन्छ), धातु रूप (जस्तै: वेदितब्बा = √विद धातु) को अध्ययन र अभ्यासका लागि जानकारी प्राप्त हुन्छ। उदाहरणका लागि, दोस्रो चेतसिकपरिच्छेदमा उल्लेखित पालि गद्य, "*फस्सो वेदना सञ्ञा चेतना एकग्गता जीवितिन्द्रियं मनसिकारो चेति सत्त*" छ। यसको शब्दानुवाद: *फस्सो* - स्पर्श, *वेदना* - वेदना, *सञ्ञा* – संज्ञा, *चेतना* - चेतना, *एकग्गता* - एकाग्रता, *जीवितिन्द्रियं* - जीवितइन्द्रिय, *मनसिकारो* - मनसिकार, *चेति* - भनी र, *सत्त* - सात। यसको भावानुवाद : स्पर्श, वेदना, संज्ञा, चेतना, एकाग्रता, जीवितइन्द्रिय र मनसिकार सात हुन्। यहाँ 'चेति' को प्रयोगले सूचीको अन्त्य जनाउँछ ।

यसरी शब्दानुवादले पालि – नेपाली शब्दभण्डार निर्माण गर्दछ र पालि व्याकरणका सन्धि, समास, आदिको केही हदसम्म नियमित अध्ययन र अभ्यास गर्न सकिन्छ। भावानुवादले पालि वाक्यको समग्र

अर्थलाई यथासम्भव सरलतापूर्वक व्यक्त गर्दछ। यसले पालिको कठिन वाक्य संरचनालाई स्वभाविक नेपालीमा प्रस्तुत गर्दछ, जसले गर्दा स्वअध्ययनमा पाठकको रुचि बढाउँछ। शब्दानुवादको जटिलतालाई भावानुवादले सन्तुलित गर्दछ र पाठकलाई अभिधर्मको सार बुझ्न सजिलो बनाउँदछ।

व्याख्यामा प्रत्येक गाथा र गद्यलाई भिक्षु बोधि, नारद महाथेर, अशिन जनकाभिवंश आदि जस्ता महान व्याख्याकारहरूको सन्दर्भ लिएर विश्लेषण गरिएको छ। यो विश्लेषणले अभिधर्मको दार्शनिक गहिराइलाई स्पष्ट बनाउँछ। यी व्याख्याहरूले विभिन्न व्याख्याकारहरूको दृष्टिकोणलाई सन्तुलित रूपमा प्रस्तुत गर्दछन्, जसले अभिधर्मको मर्मलाई बुझ्न र सही समझको विकास गर्न मदत गर्दछ। अभिधम्म केवल सैद्धान्तिक ग्रन्थ होइन, यो दैनिक जीवनको मार्गदर्शक पनि हो।

स्वअध्ययनका लागि तयार गरिएको यो पुस्तक निम्नानुसार उपयोगी हुनेछ भन्ने आशा राखिएको छ : अभिधम्मत्थसङ्गहको "शब्दानुवाद, भावानुवाद र व्याख्या" ले पालि भाषा र अभिधर्म दुवैको स्वअध्ययनका लागि सहयोगी हुनेछ। अभिधर्मको "दैनिक जीवनमा प्रयोग" बाट ध्यान-भावनाको विकाशका लागि व्यावहारिक मार्गदर्शन प्राप्त हुनेछ। "व्याख्या" बाट अभिधर्मका प्रत्येक गाथा र गद्यको सारलाई बुझ्न मदत मिल्नेछ।

पालि व्याकरणका समास, सन्धि, क्रियापद र धातुहरूको आधारभूत जानकारीको लागि तिनीहरूको वर्गीकरण र व्याख्या नगरीकन सामान्य रूपमा छुट्याएर राखिएको हुँदा यसबाट पाठकहरूलाई केही हदसम्म पालि व्याकरणका यी संरचनात्मक पक्षहरूको वारेमा थाहा पाउन सहयोग पुग्नेछ। पालि र नेपालीका कतिपय शब्दहरूको रूप एउटै छ। उदाहरणको लागि, वेदना, चेतना, चित्त, भावना, आदि। तर तिनीहरूको शाब्दिक अर्थ, भाव र प्रयोग भने विलकूलै फरक छ। तैपनि पालि, नेपाली, हिन्दी, बङ्गाली, मराठी, आदि भाषाहरू एउटै भाषा परिवारका सदस्य भएकोले नेपाली भाषीहरूका लागि शुरुमा अलिकति कोशिस गरेर जाँगर लगाएको खण्डमा पालि भाषा सिक्न, बुझ्न र अध्ययन गर्न भने धेरै गाह्रो छैन।

बुद्ध, धम्म र सङ्घप्रति श्रद्धा, विवेक र प्रज्ञायुक्त अभिलाषा बढोस्, अझ पालि भाषाको अध्ययन, अध्यापन र प्रचार-प्रसारप्रति झन धेरै अभिरुचि बढोस्। यसो भन्नु पक्कै पनि अतिशयोक्ति नहोला।

अभिधम्मत्थसङ्गह केवल बौद्ध दर्शन र मनोविज्ञानको ग्रन्थ मात्र होइन, यो चित्तको शुद्धि, जीवनको मार्गदर्शन र निर्वाणको बाटो हो। अभिधर्मको यस सार ग्रन्थले हामी सबै यसका अध्येता र अभ्यासीहरूलाई उच्च मार्गफल प्राप्त गर्न प्रेरणा मिलोस् र निर्वाणको मार्ग प्रशस्त गरोस् भन्ने कामना गर्दछु।

यस पुस्तकको पाण्डुलिपिलाई अद्योपान्त हेरेर महत्वपूर्ण सुझाव दिनुभई यसको भूमिका लेखिदिनुभएकोमा मेरा गुरु भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविरज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु। भूमिकामा अभिधर्मार्थ संग्रहको सङ्क्षिप्त परिचयसहित यसका हरेक परिच्छेदको सार र त्यसका मूलभूत विषयवस्तुहरूलाई सटिकरूपमा उल्लेख गरिएको छ। उहाँले दिनुभएको प्रेरणा र सहयोगले यो पुस्तकको अन्तिम तयारी र प्रकाशन सम्भव भएको हो।

यो पुस्तक प्रकाशनका लागि आर्थिक सहयोग गर्नुभएका सबै दाताहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु। यस धम्मदानको आनुभावले दाताहरू र उहाँहरूका परिवार सबैलाई सुस्वास्थ्य र दीर्घायु प्राप्त होस् र यो धम्मदान निर्वाणको हेतु होस्।

अन्त्यमा पालि भाषा स्वअध्ययनका लागि तयार गरिएको यस पुस्तकमा हुन गएका सबै खाले त्रुटिहरूका लागि क्षमा याचना गर्दै अभिधर्म विषयका विद्वत् महानुभावहरूबाट सुधारका लागि आवश्यक सुझाव एवं सल्लाह प्राप्त हुनेछ भन्ने आशा राखेको छु।

चिरं तिट्ठतु सद्धम्मो। भवतु सब्ब मङ्गलं।

- अनुवादक तथा सम्पादक
ठाकुर कृष्ण उप्रेती

विषय सूची

अभिधम्मत्थसङ्गहो

(अभिधर्मार्थसंग्रह)

Abhidhammatthasaṅgaho

चित्तसङ्गहविभागो

(चित्त संग्रह विभाग)

(Compendium of Consciousness)

पठमो चित्तपरिच्छेदो

(पहिलो चित्त परिच्छेद)

(First Chapter on Conciousness)

गन्थारम्भकथा (ग्रन्थारम्भ कथा)

(Introduction to the Text)

१. सम्मासम्बुद्धमतुलं, ससद्धम्मगणुत्तमं।
अभिवादिय भासिस्सं, अभिधम्मत्थसङ्गहं॥

शब्दानुवाद : सम्मासम्बुद्धमतुलं (सम्मा + सम्बुद्धं + अतुलं, सन्धि) – अतुलनीय सम्यक् सम्बुद्धलाई, **ससद्धम्मगणुत्तमं** (स + सद्धम्म + गण + उत्तमं, सन्धि) – उत्कृष्ट धर्म र सङ्घसहितलाई, **अभिवादिय** (अभि + √वाद धातु) – अभिवादन गरेर, **भासिस्सं** (√भास धातु) – (म) बताउनेछु, **अभिधम्मत्थसङ्गहं** (अभि + धम्म + अत्थ + सङ्गहं, सन्धि) – अभिधर्मको अर्थसंग्रह।

भावानुवाद : अतुलनीय सम्यक् सम्बुद्ध, उत्कृष्ट धर्म र सङ्घसहितलाई अभिवादन गरेर अभिधर्मको अर्थसंग्रहको बारेमा (म) बताउनेछु।

व्याख्या : यो पहिलो गाथामा ग्रन्थकर्ता भदन्त अनुरुद्धले '**अभिधम्मत्थसङ्गह**' को प्रारम्भमा त्रिरत्न - बुद्ध, धर्म र सङ्घ - लाई वन्दना गर्नुहुन्छ। यो अभिवादन बौद्ध परम्परामा ग्रन्थ लेखनको सुरुवातमा गरिने परम्परागत अभ्यास हो, जसले अध्ययन र लेखनलाई पवित्रता र शुद्धताका साथ जोड्छ। '**सम्मासम्बुद्धमतुल**' ले बुद्धको अद्वितीय र अतुलनीय ज्ञानलाई सङ्केत गर्दछ, जसले संसारको यथार्थ प्रकृतिलाई पूर्ण रूपमा बुझ्नुभएको छ। '**सम्मा**' (सम्यक्) ले बुद्धको पूर्ण जागरण र सही मार्गलाई जनाउँछ भने '**अतुल**' ले उहाँको अपरिमेय गुणलाई व्यक्त गर्दछ। '**ससद्धम्मगणुत्तम**' ले बुद्धको शिक्षाहरू (**सद्धम्म**) र उहाँको शिष्य समुदाय (**गण**) को उत्कृष्टतालाई प्रशंसा गर्दछ। '**अभिवादिय**' ले विनम्रतापूर्वक नमस्कार गर्ने भावनालाई व्यक्त गर्दछ, जसले लेखकको श्रद्धा र आदरलाई देखाउँछ। '**भासिस्स**' ले

अभिधर्मको सार प्रस्तुत गर्ने लेखकको सङ्कल्पलाई जनाउँछ। '**अभिधम्मत्थसङ्गह**' ले यो ग्रन्थको उद्देश्य - अभिधर्मको जटिल सिद्धान्तहरूलाई सङ्क्षेपमा र स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गर्नु - लाई सङ्केत गर्दछ।

यो गाथाले अभिधर्मको अध्ययनलाई सही मनोवृत्ति र श्रद्धाका साथ सुरु गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभिवादनले अध्ययनकर्तालाई त्रिरत्नप्रति सम्मान राख्दै मनलाई शुद्ध र एकाग्र बनाउन प्रोत्साहित गर्दछ, जसले गहन दार्शनिक र मनोवैज्ञानिक विश्लेषणको लागि आधार तयार गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

चतुपरमत्थधम्मो (चार परमार्थ धर्म)

(Four Ultimate Realities)

२. तत्थ वुत्ताभिधम्मत्था, चतुधा परमत्थतो।

चित्तं चेतसिकं रूपं, निब्बानमिति सब्बथा॥

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **वुत्ताभिधम्मत्था** (वुत्त + अभि + धम्म + अत्था, सन्धि) – अभिधर्ममा वर्णित अर्थहरू, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **परमत्थतो** (परम + अत्थतो, सन्धि) – परमार्थको दृष्टिकोणबाट, **चित्तं** – चित्त, **चेतसिकं** – चैतसिक, **रूपं** – रूप, **निब्बानमिति** (निब्बानं + इति, सन्धि) – निर्वाण भनी, **सब्बथा** (सब्ब + था, समास) – सबै प्रकारले।

भावानुवाद : अभिधर्ममा वर्णित अर्थहरू परमार्थको दृष्टिकोणबाट चार प्रकारका छन् - चित्त, चैतसिक, रूप र निर्वाण।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मको मूल विषयवस्तुको परिचय दिन्छ, जसमा चार परमार्थ (अन्तिम सत्य) लाई स्पष्ट गरिएको छ। '**तत्थ**' ले अभिधर्मको सन्दर्भलाई जनाउँछ, जहाँ यी सत्यहरूको विश्लेषण गरिएको छ। '**वुत्ताभिधम्मत्था**' ले अभिधर्ममा वर्णित सिद्धान्तहरू र तिनका अर्थहरूलाई सङ्केत गर्दछ। '**चतुधा**' ले चार प्रकारका परमार्थहरूलाई जनाउँछ र '**परमत्थत**' ले यी सत्यहरूको अन्तिम वास्तविकताको दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गरिएको कुरालाई स्पष्ट गर्दछ। यी चार परमार्थहरू निम्न अनुसार छन् :

१. **चित्त :** विज्ञानको आधारभूत एकाइ, जुन प्रत्येक क्षणिक अनुभवको केन्द्र हो। यो मनको आधारभूत अवस्था हो जसले बाह्य र आन्तरिक अनुभवहरूलाई ग्रहण गर्दछ।
२. **चेतसिक :** चित्तसँग सम्बन्धित चैतसिकहरू (मानसिक कारकहरू), जस्तै भावना, धारणा, इच्छा, करुणा, क्रोध आदि। यिनीहरूले चित्तसँगै सङ्गठित रूपमा कार्य गर्दछन् र अनुभवको गुणलाई प्रभावित गर्दछन्।
३. **रूप :** भौतिक तत्त्वहरू, जसमा पाँच इन्द्रियहरू (आँखा, कान, नाक, जिब्रो, छाला) र तिनका आरम्मणहरू (रूप, शब्द, गन्ध, स्वाद, स्पर्श) समावेश छन्।
४. **निब्बान :** निर्वाण, जुन दुःखबाट पूर्ण मुक्ति र चक्रिय अस्तित्वको अन्त्य हो। यो अभिधर्मको अन्तिम लक्ष्य हो, जसले सांसारिक बन्धनहरूबाट मुक्त अवस्थालाई जनाउँछ।

'**सब्बथा**' ले यी चार तत्त्वहरूले सम्पूर्ण यथार्थलाई समेट्ने कुरालाई जोड दिन्छ। यी परमार्थहरू अभिधर्मको विश्लेषणका आधार हुन्, जसले यथार्थको गहिरो समझ प्रदान गर्दछ। यी तत्त्वहरूले सामान्य अनुभव र अन्तिम मुक्ति बिचको सम्बन्धलाई स्पष्ट गर्दछन्। अभिधर्मको यो विश्लेषणले

व्यक्तिलाई आफ्नो अनुभवहरूको क्षणिक र सापेक्ष प्रकृतिलाई बुझ्न र निर्वाणको मार्गमा अघि बढ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले दैनिक जीवनमा स्मृति र आत्म-विश्लेषणको महत्वलाई जोड दिन्छ। उदाहरणका लागि, जब व्यक्ति क्रोधित हुन्छ, अभिधर्मको यो शिक्षाले उसलाई आफ्नो **'चित्त'** र **'चेतसिक'** को प्रकृतिलाई विश्लेषण गर्न प्रेरित गर्दछ। क्रोधलाई एक क्षणिक चैतसिकको रूपमा बुझेर व्यक्ति त्यसलाई नियन्त्रण गर्न र शान्त मनले प्रतिक्रिया दिन सक्छ। **'रूप'** को समझले व्यक्तिलाई बाह्य वस्तुहरू र इन्द्रिय विषयहरूसँगको मोहलाई कम गर्न सिकाउँछ। **'निब्बान'** को स्मरणले व्यक्तिलाई दैनिक कार्यहरूमा नैतिकता र करुणालाई प्राथमिकता दिन प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सम्बन्धहरूमा सद्भाव कायम राख्न मद्दत गर्दछ। उदाहरणका लागि, परिवारमा सम्मान र करुणाको अभ्यास गरेर व्यक्ति शान्त र सन्तुलित जीवन जिउन सक्छ। यो दृष्टिकोणले व्यक्तिलाई आफ्ना भावनाहरूलाई नियन्त्रण गर्न र सही बाटोमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; सीलानन्द; भान गोर्कोम)।

भूमिभेदचित्तं (भूमि भेद चित्त)

(Consciousness Classified by Planes)

चतुब्बिधचित्तं (चतुर्विध चित्त)

(Fourfold Classification of Consciousness)

३. तत्थ चित्तं ताव चतुब्बिधं होति कामावचरं रूपावचरं अरूपावचरं लोकुत्तरञ्चेति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **चित्तं** – चित्त, **ताव** – पहिले, **चतुब्बिधं** (चतु + बिधं, समास) – चार प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **कामावचरं** (काम + अवचरं, सन्धि) – कामावचर, **रूपावचरं** (रूप + अवचरं, सन्धि) – रूपावचर, **अरूपावचरं** (अरूप + अवचरं, सन्धि) – अरूपावचर, **लोकुत्तरञ्चेति** (लोकुत्तरं + च + इति, सन्धि) – र लोकोत्तर पनि भनी।

भावानुवाद : त्यहाँ चित्त पहिले चार प्रकारको हुन्छ : कामावचर, रूपावचर, अरूपावचर र लोकोत्तर।

व्याख्या : यो गद्यले अभिधर्ममा चित्तको वर्गीकरणलाई प्रस्तुत गर्दछ, जसलाई चार भूमिहरूमा विभाजन गरिएको छ। **'तत्थ'** ले अभिधर्मको सन्दर्भलाई जनाउँछ, जहाँ चित्तको प्रकृति र यसको विभिन्न रूपहरूको विश्लेषण गरिन्छ। **'चतुब्बिध'** ले चित्तको चार प्रकारलाई सङ्केत गर्दछ। यी चार भूमिहरू निम्न अनुसार छन् :

१. **कामावचर :** कामावचर चित्तहरू कामलोक (इन्द्रिय सुख र दुःखको संसार) सँग सम्बन्धित छन्। यी चित्तहरू दैनिक जीवनमा सामान्य अनुभवहरू, जस्तै इन्द्रिय सुख, इच्छा र कर्यमा संलग्नतासँग जोडिएका छन्।

२. **रूपावचर :** रूपावचर चित्तहरू रूपलोकसँग सम्बन्धित छन्, जुन भौतिक रूपमा आधारित ध्यान (झान) सँग सम्बन्धित छन्। यी चित्तहरू उच्च स्तरको एकाग्रता र शान्तिको अवस्थामा उत्पन्न हुन्छन्।

३. **अरूपावचर :** अरूपावचर चित्तहरू अरूपलोकसँग सम्बन्धित छन्, जुन अमूर्त ध्यान अवस्थाहरूसँग जोडिएका छन्, जहाँ भौतिक रूपको अनुभव हुँदैन।

४. **लोकुत्तर :** लोकोत्तर चित्तहरू संसारभन्दा माथि छन् र निर्वाणको प्राप्तिसँग सम्बन्धित छन्। यी चित्तहरू निर्वाणको मार्गमा उत्पन्न हुन्छन्।

यो वर्गीकरणले अभिधर्मको मनोवैज्ञानिक र दार्शनिक विश्लेषणको आधार तयार गर्दछ, जसले चित्तका विभिन्न स्तरहरू र तिनको कार्यलाई बुझ्न मद्दत गर्दछ। यो गद्यले चित्तको प्रकृतिलाई सम्झेर व्यक्तिलाई आफ्नो मानसिक अवस्थाहरूको विश्लेषण गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्नो चित्तको प्रकृतिलाई बुझ्न र दैनिक जीवनमा स्मृति (सजगता) को अभ्यास गर्न प्रोत्साहित गर्दछ। उदाहरणका लागि, जब व्यक्ति इन्द्रिय सुख (कामावचर) मा लिप्त हुन्छ, यो शिक्षाले उसलाई आफ्नो चित्तको क्षणिकताप्रति सचेत हुन र संलग्नताबाट टाढा रहन प्रेरित गर्दछ। ध्यान अभ्यासमार्फत् व्यक्तिले रूपावचर र अरूपावचर चित्तहरूको अनुभव गर्न सक्छ, जसले मानसिक शान्ति र एकाग्रता बढाउँछ। लोकोत्तर चित्तको स्मरणले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र करुणापूर्ण व्यवहारमा प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सम्बन्धमा सद्भाव कायम राख्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; सीलानन्द)।

अकुसलचित्तं (अकुशल चित्त)

(Unwholesome Consciousness)

लोभसहगतचित्तं (लोभसहगत चित्त)

(Consciousness Associated with Greed)

४. तत्थ कतमं कामावचरं ? सोमनस्ससहगतं दिट्ठिगतसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं दिट्ठिगतविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं दिट्ठिगतसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं दिट्ठिगतविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकन्ति इमानि अट्ठपि लोभसहगतचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **कतमं** – कुन, **कामावचरं** (काम + अवचरं, सन्धि) – कामावचर, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **दिट्ठिगतसम्पयुत्तं** (दिट्ठि + गत + सम्पयुत्तं, समास) – गलत दृष्टिकोणसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **दिट्ठिगतविप्पयुत्तं** (दिट्ठि + गत + विप्पयुत्तं, समास) – गलत दृष्टिकोणबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **दिट्ठिगतसम्पयुत्तं** (दिट्ठि + गत + सम्पयुत्तं, समास) – गलत दृष्टिकोणसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **दिट्ठिगतविप्पयुत्तं** (दिट्ठि + गत + विप्पयुत्तं, समास) – गलत दृष्टिकोणबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) –

प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **इमानि** – यी, **अट्ठपि** (अट्ठ + अपि, सन्धि) – आठवटै, **लोभसहगतचित्तानि** (लोभ + सहगत + चित्तानि, समास) – लोभसहितका चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ कामावचर चित्त कुन हो ? सुखद भावनासहित, गलत दृष्टिकोणसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; सुखद भावनासहित, गलत दृष्टिकोणबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, गलत दृष्टिकोणसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, गलत दृष्टिकोणबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक - यी आठवटै लोभसहितका चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर चित्तहरू मध्ये अकुशल चित्तहरूको पहिलो समूह, अर्थात् **'लोभसहगतचित्तानि'** को (लोभसहितका चित्तहरूको) वर्णन गर्दछ। यी आठ प्रकारका चित्तहरू लोभ (लालच) मा आधारित छन् र कामलोकमा उत्पन्न हुन्छन्। यी चित्तहरू निम्न विशेषताहरूमा आधारित छन् :

१. **सोमनस्ससहगत** (सुखद भावनासहित) **:** यी चित्तहरू सुखद भावनासँग सम्बन्धित छन्।

२. **दिट्ठिगतसम्पयुत्त** / **दिट्ठिगतविप्पयुत्त** **:** गलत दृष्टिकोण (जस्तै आत्माको स्थायित्वमा विश्वास) सँग संयुक्त वा त्यसबाट मुक्त।

३. **असङ्खारिकमेक** / **ससङ्खारिकमेक :** प्रेरणारहित चित्त (स्वतःस्फूर्त) वा प्रेरणा-सहितको चित्त (प्रेरित)।

४. **उपेक्खासहगत :** तटस्थ भावनासहित, जहाँ सुख वा दु:खको भावना हुँदैन।

यी आठ चित्तहरूले लोभको विभिन्न रूपहरू र तिनको मानसिक प्रभावलाई विश्लेषण गर्दछ। उदाहरणका लागि, सुखद भावनासहितको लोभले कुनै वस्तुप्रति आकर्षण उत्पन्न गर्दछ, जस्तै सुन्दर वस्तु देख्दा लोभ वा लालच। **'दिट्ठिगतसम्पयुत्त'** चित्तहरूले गलत विश्वासहरूसँग जोडिएको लोभलाई जनाउँछ, जस्तै आत्मालाई स्थायी ठान्ने भ्रम। **'असङ्खारिक'** चित्तहरू स्वतःस्फूर्त रूपमा उत्पन्न हुन्छन्, जबकि **'ससङ्खारिक'** चित्तहरू बाह्य प्रेरणा वा प्रयत्नले उत्पन्न हुन्छन्। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको गहिरो मनोवैज्ञानिक विश्लेषणलाई प्रस्तुत गर्दछ, जसले चित्तको सूक्ष्म प्रकृतिलाई बुझ्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो शिक्षाले व्यक्तिलाई आफ्नो लोभजन्य विचार र भावनाहरूलाई पहिचान गर्न सिकाउँछ। उदाहरणका लागि, कुनै वस्तु (जस्तै नयाँ ग्याजेट आइफोन, आइप्याड आदि) प्रति अनियन्त्रित इच्छा उत्पन्न हुँदा, यो गद्यले व्यक्तिलाई त्यसलाई **'लोभसहगतचित्तानि'** को रूपमा बुझ्न र नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्ति लोभको प्रभावलाई कम गर्न र नैतिक व्यवहारमा ध्यान केन्द्रित गर्न सक्छ। यो दृष्टिकोणले सामाजिक सम्बन्धमा संयम र करुणा कायम राख्न मद्दत गर्दछ, जस्तै परिवारमा अनावश्यक चाहनालाई नियन्त्रण गरेर शान्ति स्थापित गर्न (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिघसहगतचित्तं (पटिघसहगत चित्त)

(Consciousness Associated with Hatred)

५. दोमनस्ससहगतं पटिघसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकन्ति इमानि द्वेपि पटिघसम्पयुत्तचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : दोमनस्ससहगतं (दोमनस्स + सहगतं, समास) – दुःखद भावनासहित, **पटिघसम्पयुत्तं** (पटिघ + सम्पयुत्तं, समास) – क्रोधसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **इमानि** – यी, **द्वेपि** (द्वे + अपि, सन्धि) – दुईवटै, **पटिघसम्पयुत्तचित्तानि** (पटिघ + सम्पयुत्त + चित्तानि, समास) – क्रोधसँग संयुक्त चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : दुःखद भावनासहित, क्रोधसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक - यी दुईवटै क्रोधसँग संयुक्त चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल चित्तहरूको दोस्रो समूह, **'पटिघसम्पयुत्तचित्तानि'** (क्रोधसँग संयुक्त चित्तहरू) को वर्णन गर्दछ। यी दुई चित्तहरू **'दोमनस्ससहगत'** (दुःखद भावनासहित) र **'पटिघसम्पयुत्त'** (क्रोधसँग संयुक्त) छन्। **'दोमनस्स'** ले मानसिक दुःख वा असन्तुष्टिलाई जनाउँछ, जुन क्रोधको आधार हो। **'पटिघ'** ले क्रोध वा प्रतिकूलताको भावनालाई सङ्केत गर्दछ। यी चित्तहरू स्वतःस्फूर्त (**असङ्खारिक**) वा बाह्य प्रेरणाबाट (**ससङ्खारिक**) उत्पन्न हुन्छन्। उदाहरणका लागि, कसैको अपमानले स्वतःस्फूर्त क्रोध उत्पन्न हुन सक्छ, जबकि पुरानो रिसलाई सम्झेर प्रेरित क्रोध उत्पन्न हुन सक्छ। यो वर्गीकरणले क्रोधको सूक्ष्म प्रकृतिलाई विश्लेषण गर्दछ र यसको प्रभावलाई बुझ्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई क्रोधको उत्पत्ति र प्रभावलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कार्यस्थलमा कुनै असहमतिमा क्रोधित हुँदा, यो शिक्षाले व्यक्तिलाई **'पटिघसम्पयुत्तचित्त'** को रूपमा क्रोधलाई पहिचान गर्न र स्मृतिद्वारा त्यसलाई शान्त गर्न सिकाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई धैर्य र करुणा अभ्यास गर्न र सामाजिक सम्बन्धमा तनाव कम गर्न प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा झगडा समाधान गर्न शान्तिपूर्ण संवाद अपनाएर (नारद; जनकाभिवंश)।

मोमूहचित्तं (मूढ चित्त)

(Consciousness Associated with Delusion)

६. उपेक्खासहगतं विचिकिच्छासम्पयुत्तमेकं, उपेक्खासहगतं उद्धच्चसम्पयुत्तमेकन्ति इमानि द्वेपि मोमूहचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : उपेक्खासहगतं (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **विचिकिच्छासम्पयुत्तमेकं** (विचिकिच्छा + सम्पयुत्तं + एकं, सन्धि) – सन्देहसँग संयुक्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **उद्धच्चसम्पयुत्तमेकं** (उद्धच्च + सम्पयुत्तं + एकं, सन्धि) – उद्धत (अस्थिरता) सँग संयुक्त एक, **इमानि** – यी, **द्वेपि** (द्वे + अपि, सन्धि) – दुईवटै, **मोमूहचित्तानि** (मोमूह + चित्तानि, समास) – मूढ चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : तटस्थ भावनासहित, सन्देहसँग संयुक्त एक र उद्धत (अस्थिरता) सँग संयुक्त एक - यी दुईवटै मूढ चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल चित्तहरूको तेस्रो समूह, **'मोमूहचित्तानि'** (मोहसहितका चित्तहरू) को वर्णन गर्दछ। यी दुई चित्तहरू **'उपेक्खासहगत'** (तटस्थ भावनासहित) छन् र **'विचिकिच्छा'** (सन्देह) र **'उद्धच्च'** (मानसिक अस्थिरता) सँग संयुक्त छन्। **'विचिकिच्छा'** ले सत्यप्रति अनिश्चितता वा भ्रमलाई जनाउँछ, जस्तै बुद्धको शिक्षाप्रति शङ्का। **'उद्धच्च'** ले मनको अस्थिरता वा विचलनलाई जनाउँछ, जस्तै ध्यानमा एकाग्रताको कमी। यी चित्तहरू तटस्थ भावनासहित हुन्छन्, किनकि तिनमा सुख वा दु:खको भावना हुँदैन। मोह (अज्ञान) यी चित्तहरूको मूल कारण हो, जसले यथार्थको गलत बुझाइलाई उत्पन्न गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्नो सन्देह र मानसिक अस्थिरतालाई पहिचान गर्न सिकाउँछ। उदाहरणका लागि, कुनै निर्णय लिँदा अनिश्चितता (विचिकिच्छा) वा काममा ध्यानको कमी (उद्धच्च) लाई **'मोमूहचित्तानि'** को रूपमा बुझेर व्यक्तिले स्मृति र आत्म-विश्लेषणद्वारा तिनीहरूलाई हटाउन सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई स्पष्टता र एकाग्रता कायम राख्न र दैनिक कार्यहरूमा प्रभावकारी हुन प्रेरित गर्दछ, जस्तै अध्ययन वा काममा ध्यान केन्द्रित गरेर (स्रोतः भान गोर्कोम; सीलानन्द)।

अकुसलचित्तसङ्गहो (अकुसल चित्त संग्रह)

(Summary of Unwholesome Consciousness)

७. इच्चेवं सब्बथापि द्वादसाकुसलचित्तानि समत्तानि।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **द्वादसाकुसलचित्तानि** (द्वादस + अकुसल + चित्तानि, सन्धि) – बाह्र अकुशल चित्तहरू, **समत्तानि** (सम +√अप, धातु) – सम्पन्न भए।

भावानुवाद : यसरी सबै प्रकारले बाह्र अकुशल चित्तहरू सम्पन्न भए।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल चित्तहरूको वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ, जसमा कुल बाह्र चित्तहरू छन् : आठ **'लोभसहगतचित्तानि'**, दुई **'पटिघसम्पयुत्तचित्तानि'** र दुई **'मोमूहचित्तानि'**। यी चित्तहरू अकुशल छन्, किनकि तिनले दु:ख र अज्ञानलाई बढावा दिन्छन्। **'इच्चेव'** ले यी चित्तहरूको वर्गीकरणको पूर्णताको सङ्केत गर्दछ। **'सब्बथा'** ले यी चित्तहरूको समग्र प्रकृतिलाई जोड दिन्छ। यो गद्यले अभिधर्मको विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणलाई स्पष्ट गर्दछ, जसले चित्तको अकुशल प्रकृतिलाई बुझेर तिनलाई हटाउने मार्ग प्रशस्त गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्ना अकुशल विचार र भावनाहरूलाई पहिचान गर्न र तिनको प्रभावलाई कम गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, लोभ, क्रोध वा सन्देह उत्पन्न हुँदा, यो शिक्षाले व्यक्तिलाई ती चित्तहरूको क्षणिकताप्रति सचेत हुन र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न सिकाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन जिउन र सामाजिक सम्बन्धमा शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवार वा कार्यस्थलमा करुणा र समझदारीको अभ्यास गरेर (जनकाभिवंश; स्रोतः भान गोर्कोम)।

८. अट्ठधा लोभमूलानि, दोसमूलानि च द्विधा।
मोहमूलानि च द्वेति, द्वादसाकुसला सियुं ॥

शब्दानुवाद : अट्ठधा (अट्ठ + धा, समास) – आठ प्रकारले, **लोभमूलानि** (लोभ + मूलानि, समास) – लोभमा आधारित, **दोसमूलानि** (दोस + मूलानि, समास) – दोषमा आधारित, **च** – र, **द्विधा** (द्वि + धा, समास) – दुई प्रकारले, **मोहमूलानि** (मोह + मूलानि, समास) – मोहमा आधारित, **च** – र, **द्वेति** (द्वे + इति, सन्धि) – दुई भनी, **द्वादसाकुसला** (द्वादस + अकुसला, सन्धि) – बाह्र अकुशल, **सियुं** (√अस धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : आठ प्रकारले लोभमा आधारित, दुई प्रकारले दोषमा आधारित र दुई प्रकारले मोहमा आधारित - बाह्र अकुशल चित्तहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले अकुशल चित्तहरूको सारांश प्रस्तुत गर्दछ, जसलाई तीन मूलमा विभाजन गरिएको छ : **लोभ** (लालच), **दोस** (क्रोध) र **मोह** (अज्ञान)। **'अट्ठधा लोभमूलानि'** ले लोभमा आधारित आठ चित्तहरूलाई जनाउँछ (गद्य ४ मा वर्णित)। **'दोसमूलानि च द्विधा'** ले क्रोधमा आधारित दुई चित्तहरूलाई जनाउँछ (गद्य ५ मा वर्णित)। **'मोहमूलानि च द्वेति'** ले मोहमा आधारित दुई चित्तहरूलाई जनाउँछ (गद्य ६ मा वर्णित)। **'द्वादसाकुसला'** ले यी बाह्र अकुशल चित्तहरूको पूर्ण संख्यालाई सङ्केत गर्दछ। यो गद्यले अकुशल चित्तहरूको मूल कारणहरूलाई स्पष्ट गर्दछ र तिनलाई हटाउन स्मृति र ज्ञानको आवश्यकतालाई जोड दिन्छ। यी तीन मूलहरू बौद्ध शिक्षामा दु:खको कारण मानिन्छन् र अभिधर्मले तिनको सूक्ष्म विश्लेषण प्रदान गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्ना अकुशल चित्तहरूको मूल कारणहरू - लोभ, दोष र मोह - लाई पहिचान गर्न र तिनलाई हटाउन प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कुनै वस्तुप्रति लोभ, कसैप्रति क्रोध, वा निर्णयमा सन्देह उत्पन्न हुँदा, यो शिक्षाले व्यक्तिलाई ती भावनाहरूलाई विश्लेषण गर्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई शान्त गर्न सिकाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक र सन्तुलित जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ, जस्तै कार्यस्थलमा सहकर्मीहरूसँग समझदारी र धैर्यको अभ्यास गरेर। यो दृष्टिकोणले सामाजिक सम्बन्धमा शान्ति र सद्भाव कायम राख्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

अहेतुकचित्तं (अहेतुक चित्त)

(Rootless Consciousness)

अकुसलविपाकचित्तं (अकुसल विपाक चित्त)

(Unwholesome Resultant Consciousness)

९. उपेक्खासहगतं चक्खुविञ्ञाणं, तथा सोतविञ्ञाणं, घानविञ्ञाणं, जिह्वाविञ्ञाणं, दुक्खसहगतं कायविञ्ञाणं, उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छनचित्तं, उपेक्खासहगतं सन्तीरणचित्तञ्चेति इमानि सत्तपि अकुसलविपाकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : उपेक्खासहगतं (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **चक्खुविञ्ञाणं** (चक्खु + विञ्ञाणं, समास) – चक्षु विज्ञान, **तथा** – त्यसैगरी, **सोतविञ्ञाणं** (सोत + विञ्ञाणं, समास) – श्रोत विज्ञान, **घानविञ्ञाणं** (घान + विञ्ञाणं, समास) – घ्राण विज्ञान, **जिह्वाविञ्ञाणं** (जिह्वा + विञ्ञाणं, समास) – जिह्वा विज्ञान, **दुक्खसहगतं** (दुक्ख + सहगतं, समास) – दु:खद भावनासहित,

कायविञ्ञाणं (काय + विञ्ञाणं, समास) – काय विज्ञान, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **सम्पटिच्छनचित्तं** (सम + पटिच्छन + चित्तं, समास) – सम्पटिच्छन (ग्रहण गर्ने) चित्त, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **सन्तीरणचित्तञ्चेति** (सन्तीरण + चित्तं + च + इति, सन्धि) – सन्तीरण चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **सत्तपि** (सत्त + अपि, सन्धि) – सातवटै, **अकुसलविपाकचित्तानि** (अकुसल + विपाक + चित्तानि, समास) – अकुशल विपाक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : तटस्थ भावनासहित चक्षु विज्ञान, त्यसैगरी श्रोत विज्ञान, घ्राण विज्ञान, जिह्वा विज्ञान, दु:खद भावनासहित काय विज्ञान, तटस्थ भावनासहित सम्पटिच्छन (ग्रहण गर्ने) चित्त र तटस्थ भावनासहित सन्तीरण (अनुसन्धान गर्ने) चित्त - यी सातवटै अकुशल विपाक चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अहेतुक (कुनै कारण वा मूलबिना) अकुशल विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अकुशल कर्मको फलस्वरूप उत्पन्न हुन्छन्। यी सात चित्तहरू कामावचर स्तरमा इन्द्रियहरू र तिनका कार्यहरूसँग सम्बन्धित छन्। **'चक्खुविञ्ञाण'**, **'सोतविञ्ञाण'**, **'घानविञ्ञाण'** र **'जिह्वाविञ्ञाण'** क्रमशः आँखा, कान, नाक र जिब्रोद्वारा बाह्य आरम्मणहरू (रूप, शब्द, गन्ध, स्वाद) को ग्रहणसँग सम्बन्धित छन् र **'उपेक्खासहगत'** (तटस्थ भावनासहित) छन्। **'कायविञ्ञाण'** शरीरको स्पर्शसँग सम्बन्धित छ र **'दुक्खसहगत'** (दु:खद भावनासहित) छ, किनभने अकुशल विपाकले अप्रिय अनुभव उत्पन्न गर्दछ। **'सम्पटिच्छनचित्त'** ले इन्द्रियद्वारा उपलब्ध जानकारीलाई ग्रहण गर्दछ र **'सन्तीरणचित्त'** ले त्यसको अनुसन्धान गर्दछ। यी चित्तहरू अहेतुक छन्, किनभने तिनमा लोभ, दोष वा मोहको मूल हुँदैन; तिनीहरू केवल अकुशल कर्मको परिणाम हुन्। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको सूक्ष्म मनोवैज्ञानिक विश्लेषणलाई देखाउँछ, जसले विज्ञानका विभिन्न कार्यहरूलाई बुझ्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्ना इन्द्रिय अनुभवहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, अप्रिय शब्द सुन्दा वा अप्रिय स्पर्श अनुभव गर्दा, यो शिक्षाले ती अनुभवहरूलाई अकुशल विपाकको रूपमा बुझ्न र तिनप्रति प्रतिक्रिया नदिन (नगर्न) सिकाउँछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिले यस्ता अनुभवहरूलाई तटस्थतापूर्वक ग्रहण गर्न र मानसिक शान्ति कायम राख्न सक्छ। यो दृष्टिकोणले सामाजिक सम्बन्धमा धैर्य र समझदारी कायम राख्न मद्दत गर्दछ, जस्तै परिवारमा अप्रिय कुरालाई शान्तिपूर्वक सामना गरेर (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कुसलविपाकाहेतुकचित्तं (कुसलविपाक अहेतुक चित्त)

(Wholesome Resultant Rootless Consciousness)

१०. उपेक्खासहगतं कुसलविपाकं चक्खुविञ्ञाणं, तथा सोतविञ्ञाणं, घानविञ्ञाणं, जिह्वाविञ्ञाणं, सुखसहगतं कायविञ्ञाणं, उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छनचित्तं, सोमनस्ससहगतं सन्तीरणचित्तं, उपेक्खासहगतं सन्तीरणचित्तञ्चेति इमानि अट्ठपि कुसलविपाकाहेतुकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : उपेक्खासहगतं (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **कुसलविपाकं** (कुसल + विपाकं, समास) – कुशल विपाक, **चक्खुविञ्ञाणं** (चक्खु + विञ्ञाणं, समास) – चक्षु विज्ञान, **तथा** – त्यसैगरी, **सोतविञ्ञाणं** (सोत + विञ्ञाणं, समास) – श्रोत विज्ञान, **घानविञ्ञाणं** (घान + विञ्ञाणं, समास) – घ्राण विज्ञान, **जिह्वाविञ्ञाणं** (जिह्वा + विञ्ञाणं, समास) – जिह्वा विज्ञान,

सुखसहगतं (सुख + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **कायविञ्ञाणं** (काय + विञ्ञाणं, समास) – काय विज्ञान, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **सम्पटिच्छनचित्तं** (सम + पटिच्छन + चित्तं, समास) – ग्रहण गर्ने चित्त, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **सन्तीरणचित्तं** (सन्तीरण + चित्तं, समास) – अनुसन्धान गर्ने चित्त, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **सन्तीरणचित्तञ्चेति** (सन्तीरण + चित्तं + च + इति, सन्धि) – अनुसन्धान गर्ने चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **अट्ठपि** (अट्ठ + अपि, सन्धि) – आठवटै, **कुसलविपाकाहेतुकचित्तानि** (कुसल + विपाक + अहेतुक + चित्तानि, समास) – कुशल विपाक अहेतुक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : तटस्थ भावनासहित कुशल विपाकको चक्षु विज्ञान, त्यसैगरी श्रोत विज्ञान, घ्राण विज्ञान, जिह्वा विज्ञान, सुखद भावनासहित काय विज्ञान, तटस्थ भावनासहित ग्रहण गर्ने चित्त, सुखद भावनासहित अनुसन्धान (जाँच) गर्ने चित्त र तटस्थ भावनासहित अनुसन्धान (जाँच) गर्ने चित्त - यी आठवटै कुशल विपाक अहेतुक चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अहेतुक कुशल विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन कुशल कर्मको फलस्वरूप उत्पन्न हुन्छन्। यी आठ चित्तहरू पनि कामावचर स्तरमा इन्द्रियहरू र तिनका कार्यहरूसँग सम्बन्धित छन्। **'चक्खुविञ्ञाण'**, **'सोतविञ्ञाण'**, **'घानविञ्ञाण'** र **'जिह्वाविञ्ञाण'** तटस्थ भावनासहित छन्, जबकि **'कायविञ्ञाण'** सुखद भावनासहित छ, किनभने कुशल विपाकले सुखद अनुभव उत्पन्न गर्दछ। **'सम्पटिच्छनचित्त'** तटस्थ छ र **'सन्तीरणचित्त'** सुखद वा तटस्थ हुन सक्छ। यी चित्तहरू अहेतुक छन्, किनभने तिनमा लोभ, दोष वा मोहको मूल हुँदैन। यो वर्गीकरणले कुशल कर्मको सकारात्मक परिणाम र तिनको इन्द्रिय अनुभवसँगको सम्बन्धलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई सुखद अनुभवहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, सुन्दर दृश्य देख्दा वा स्वादिष्ट खाना खाँदा उत्पन्न हुने सुखलाई कुशल विपाकको रूपमा बुझेर व्यक्तिले त्यसप्रति कृतज्ञता विकास गर्न सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई सकारात्मक कर्महरू (जस्तै दान, शील) मा संलग्न हुन र स्मृतिद्वारा मानसिक शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा सकारात्मक भावनाहरू साझा गरेर (नारद; जनकाभिवंश)।

अहेतुककिरियचित्तं (अहेतुक क्रिया चित्त)

(Rootless Functional Consciousness)

११. उपेक्खासहगतं पञ्चद्वारावज्जनचित्तं, तथा मनोद्वारावज्जनचित्तं, सोमनस्ससहगतं हसितुप्पादचित्तञ्चेति इमानि तीणिपि अहेतुककिरियचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : उपेक्खासहगतं (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **पञ्चद्वारावज्जनचित्तं** (पञ्च + द्वार + आवज्जन + चित्तं, सन्धि) – पञ्चद्वार आवज्जन चित्त, **तथा** – त्यसैगरी, **मनोद्वारावज्जनचित्तं** (मनो + द्वार + आवज्जन + चित्तं, सन्धि) – मनोद्वार आवर्जन चित्त, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **हसितुप्पादचित्तञ्चेति** (हसित + उप्पाद + चित्तं + च + इति, सन्धि) – हाँसो उत्पन्न गर्ने चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **तीणिपि** (तीणि + अपि, सन्धि) – तीनवटै, **अहेतुककिरियचित्तानि** (अहेतुक + किरिय + चित्तानि, समास) – अहेतुक क्रिया चित्तहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : तटस्थ भावनासहित पञ्चद्वार आवर्जन (ध्यान आकर्षण गर्ने) चित्त, त्यसैगरी मनोद्वार आवज्जन चित्त र सुखद भावनासहित हाँसो उत्पन्न गर्ने चित्त - यी तीनवटै अहेतुक क्रिया चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अहेतुक क्रिया चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन न कुशल न अकुशल कर्मको फल हो, बरू क्रियात्मक चित्तहरू हुन्। **'पञ्चद्वारावज्जनचित्त'** ले पाँच इन्द्रियद्वारहरू (आँखा, कान, नाक, जिब्रो, शरीर) मार्फत् उपलब्ध जानकारीलाई सचेत गराउँछ। **'मनोद्वारावज्जनचित्त'** ले मनद्वारा विचार र स्मृतिहरूलाई सचेत गराउँछ। **'हसितुप्पादचित्त'** ले अरहन्तहरूमा हाँसो उत्पन्न गर्ने कार्य गर्दछ र सुखद भावनासहित हुन्छ। यी चित्तहरू अहेतुक छन्, किनभने तिनमा कुनै मूल (लोभ, दोष, मोह) हुँदैन। यो वर्गीकरणले चित्तको क्रियात्मक पक्षलाई स्पष्ट गर्दछ, जसले मानसिक प्रक्रियाहरूलाई व्यवस्थित गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्नो मानसिक प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई व्यवस्थित गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कुनै दृश्य देख्दा **'पञ्चद्वारावज्जनचित्त'** को भूमिकालाई बुझेर व्यक्तिले स्मृतिपूर्वक आफ्ना अनुभवलाई ग्रहण गर्न सक्छ। **'हसितुप्पादचित्त'** को स्मरणले व्यक्तिलाई हल्का र सकारात्मक मनोवृत्ति अपनाउन प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा रमाइलो वातावरण सिर्जना गरेर (स्रोतः भान गोर्कोम; सीलानन्द)।

अहेतुकचित्तसङ्गहो (अहेतुक चित्त संग्रह)

(Summary of Rootless Consciousness)

१२. इच्चेवं सब्बथापि अट्ठारसाहेतुकचित्तानि समत्तानि।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **अट्ठारसाहेतुकचित्तानि** (अट्ठारस + अहेतुक + चित्तानि, समास) – अठार अहेतुक चित्तहरू, **समत्तानि** (सम + √अप, धातु) – सम्पन्न भए।

भावानुवाद : यसरी सबै प्रकारले अठार अहेतुक चित्तहरू सम्पन्न (पूरा) भए।

व्याख्या : यो गद्यले अहेतुक चित्तहरूको वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ। यी अठार चित्तहरूमा सात अकुशल विपाक चित्त (गद्य ९), आठ कुशल विपाक चित्त (गद्य १०) र तीन क्रिया चित्त (गद्य ११) समावेश छन्। **'इच्चेव'** ले यी चित्तहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्केत गर्दछ। यी चित्तहरू अहेतुक छन्, किनभने तिनमा लोभ, दोष वा मोहको मूल हुँदैन। यो गद्यले अभिधर्मको विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणलाई जोड दिन्छ, जसले चित्तको कार्य र परिणामलाई बुझ्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्ना इन्द्रिय अनुभवहरू र मानसिक प्रक्रियाहरूलाई स्मृतिपूर्वक बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, अप्रिय वा सुखद अनुभवहरूको प्रकृतिलाई बुझेर व्यक्तिले तिनलाई तटस्थतापूर्वक स्वीकार गर्न सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन कायम राख्न र सामाजिक सम्बन्धमा समझदारी बढाउन प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा सकारात्मक संवादलाई प्रोत्साहन गरेर (जनकाभिवंश; स्रोतः भान गोर्कोम)।

१३. सत्ताकुसलपाकानि, पुञ्ञपाकानि अट्ठधा।

क्रिया चित्तानि तीणीति, अट्ठारस अहेतुका॥

शब्दानुवाद : सत्ताकुसलपाकानि (सत्त + अकुसल + पाकानि, सन्धि) – सात अकुशल विपाक, **पुञ्ञपाकानि** (पुञ्ञ + पाकानि, समास) – पुण्य (कुशल) विपाक, **अट्ठधा** (अट्ठ + धा, समास) – आठ प्रकारले, **क्रियचित्तानि** (क्रिया + चित्तानि, समास) – क्रिया चित्तहरू, **तीणीति** (तीणि + इति, सन्धि) – तीन भनी, **अट्ठारस** – अठार, **अहेतुका** (न + हेतुका, सन्धि) – अहेतुक।

भावानुवाद : सात अकुशल विपाक चित्त, आठ प्रकारका पुण्य (कुशल) विपाकचित्त र तीन क्रिया चित्तहरू गरी अठार अहेतुक चित्तहरू छन्।

व्याख्या : यो गाथाले अहेतुक चित्तहरूको सङ्क्षिप्त सारांश प्रस्तुत गर्दछ। **'सत्ताकुसलपाकानि'** ले सात अकुशल विपाक चित्तहरूलाई (गद्य ९), **'पुञ्ञपाकानि अट्ठधा'** ले आठ कुशल विपाक चित्तहरूलाई (गद्य १०) र **'क्रियचित्तानि तीणि'** ले तीन क्रिया चित्तहरूलाई (गद्य ११) जनाउँछ। यी सबै मिलेर अठार अहेतुक चित्तहरू बन्छन्। यो गद्यले चित्तको क्रियात्मक र परिणामात्मक प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ, जसले अभिधर्मको मनोवैज्ञानिक विश्लेषणलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्ना अनुभवहरूको कारण र परिणामलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, सुखद वा अप्रिय अनुभवहरूको प्रकृतिलाई बुझेर व्यक्तिले तिनलाई स्मृतिपूर्वक ग्रहण गर्न र अनावश्यक प्रतिक्रियाबाट बच्न सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र सकारात्मक कर्महरूमा संलग्न हुन प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवार वा समाजमा करुणा र सहयोगको अभ्यास गरेर (सीलानन्द; स्रोतः भान गोर्कोम)।

सोभनचित्तं (शोभन चित्त)

(Beautiful Consciousness)

१४. पापाहेतुकमुत्तानि, सोभनानीति वुच्चरे।

एकूनसट्ठि चित्तानि, अथेकनवुतीपि वा॥

शब्दानुवाद : पापाहेतुकमुत्तानि (पाप + अहेतुक + मुत्तानि, सन्धि) – पाप र अहेतुकबाट मुक्त, **सोभनानीति** (सोभनानि + इति, सन्धि) – शोभन भनी, **वुच्चरे** (√वच धातु) – भनिन्छ, **एकूनसट्ठि** (एकून + सट्ठि, समास) – उनन्साठी, **चित्तानि** – चित्तहरू, **अथ** – अनि, **एकनवुतीपि** (एक + नवुति + अपि, सन्धि) – एकानब्बे पनि, **वा** – वा।

भावानुवाद : पाप र अहेतुकबाट मुक्त चित्तहरूलाई शोभन भनिन्छ, अनि ती उनन्साठी वा एकानब्बे चित्तहरू छन्।

व्याख्या : यो गाथाले शोभन (सुन्दर वा शुभ) चित्तहरूको परिचय दिन्छ, जुन पाप (अकुशल) र अहेतुक चित्तहरूबाट भिन्न छन्। **'पापाहेतुकमुत्तानि'** ले यी चित्तहरू अकुशल र अहेतुक चित्तहरूबाट मुक्त भएको सङ्केत गर्दछ। **'सोभनानि'** ले यी चित्तहरूलाई शुभ र नैतिक रूपमा उच्च ठानिन्छ भन्ने कुरालाई जोड दिन्छ। **'एकूनसट्ठि** वा **एकनवुति'** ले चित्तहरूको कुल संख्या (५९ वा ९१) लाई सङ्केत गर्दछ, जुन विभिन्न स्रोतहरूमा फरक-फरक गणना गरिन्छ। यो गाथाले अभिधर्ममा शोभन चित्तहरूको

महत्वलाई स्थापित गर्दछ, जुन कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरूमा विभाजित छन् र नैतिकता (शील) र मुक्तिको मार्गसँग सम्बन्धित छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई शुभ र नैतिक चित्तहरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, दान, शील वा ध्यान जस्ता कुशल कर्महरूले शोभन चित्तहरूलाई प्रोत्साहन गर्दछन्, जसले मानसिक शान्ति र सामाजिक सद्भाव बढाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई सकारात्मक मनोवृत्ति अपनाउन र परिवार वा समाजमा करुणा र सहयोगको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामावचरसोभनचित्तं (कामावचर शोभन चित्त)

(Sense-Sphere Wholesome Consciousness)

१५. सोमनस्ससहगतं ञाणसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं ञाणविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं ञाणसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं ञाणविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकन्ति इमानि अट्ठपि कामावचरकुसलचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : सोमनस्ससहगतं (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **ञाणसम्पयुत्तं** (ञाण + सम्पयुत्तं, समास) – ज्ञानसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **ञाणविप्पयुत्तं** (ञाण + विप्पयुत्तं, समास) – ज्ञानबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, समास) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **ञाणसम्पयुत्तं** (ञाण + सम्पयुत्तं, समास) – ज्ञानसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **ञाणविप्पयुत्तं** (ञाण + विप्पयुत्तं, समास) – ज्ञानबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **इमानि** – यी, **अट्ठपि** (अट्ठ + अपि, सन्धि) – आठवटै, **कामावचरकुसलचित्तानि** (कामावचर + कुसल + चित्तानि, समास) – कामावचर कुशल चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : सुखद भावनासहित, ज्ञानसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; सुखद भावनासहित, ज्ञानबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, ज्ञानसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, ज्ञानबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक - यी आठवटै कामावचर कुशल चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर स्तरमा कुशल चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन नैतिक र शुभ कर्महरूबाट उत्पन्न हुन्छन्। यी आठ चित्तहरू चार विशेषताहरूमा आधारित छन् : **'सोमनस्ससहगत'** (सुखद भावना) वा **'उपेक्खासहगत'** (तटस्थ भावना), **'ञाणसम्पयुत्त'** (ज्ञानसँग संयुक्त) वा

'ञाणविप्पयुत्त' (ज्ञानबाट मुक्त) र **'असङ्खारिक'** (स्वतःस्फूर्त) वा **'ससङ्खारिक'** (उत्प्रेरित)। यी चित्तहरूले दान, शील, ध्यान जस्ता शुभ कर्महरूलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्। उदाहरणका लागि, सुखद भावनासहित ज्ञानसँग संयुक्त चित्तले कसैलाई करुणापूर्वक दान दिँदा उत्पन्न हुने सकारात्मक मनोवृत्तिलाई जनाउँछ। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको नैतिक र मनोवैज्ञानिक विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई शुभ कर्महरूमा संलग्न हुन प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कसैलाई सहयोग गर्दा सुखद भावनासहितको **'कामावचरकुसलचित्त'** उत्पन्न हुन्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई दान, करुणा र नैतिकतामा ध्यान केन्द्रित गर्न र सामाजिक सम्बन्धमा सकारात्मक भाव बढाउन प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा प्रेम र सहयोगको भावना विकास गरेर (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सहेतुककामावचरविपाकचित्तं (सहेतुक कामावचर विपाक चित्त)

(Sense-Sphere Resultant Consciousness with Roots)

१६. सोमनस्ससहगतं ञाणसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं ञाणविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं ञाणसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं ञाणविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकन्ति इमानि अट्ठपि सहेतुककामावचरविपाकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : सोमनस्ससहगतं (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **ञाणसम्पयुत्तं** (ञाण + सम्पयुत्तं, समास) – ज्ञानसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **ञाणविप्पयुत्तं** (ञाण + विप्पयुत्तं, समास) – ज्ञानबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **ञाणसम्पयुत्तं** (ञाण + सम्पयुत्तं, समास) – ज्ञानसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **ञाणविप्पयुत्तं** (ञाण + विप्पयुत्तं, समास) – ज्ञानबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **इमानि** – यी, **अट्ठपि** (अट्ठ + अपि, सन्धि) – आठवटै, **सहेतुककामावचरविपाकचित्तानि** (सहेतुक + कामावचर + विपाक + चित्तानि, समास) – सहेतुक कामावचर विपाक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : सुखद भावनासहित, ज्ञानसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; सुखद भावनासहित, ज्ञानबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, ज्ञानसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, ज्ञानबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक - यी आठवटै सहेतुक कामावचर विपाक चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सहेतुक (कुशल मूलहरूले युक्त) कामावचर विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन कुशल कर्मको फलस्वरूप उत्पन्न हुन्छन्। यी आठ चित्तहरू '**सोमनस्ससहगत**' वा '**उपेक्खासहगत**', '**ञाणसम्पयुत्त**' वा '**ञाणविप्पयुत्त**' र '**असङ्खारिक**' वा '**ससङ्खारिक**' विशेषताहरूमा आधारित छन्। यी चित्तहरू कुशल कर्महरू (जस्तै दान, शील) को परिणाम हुन् र सकारात्मक अनुभवहरू (जस्तै सुखद भावना वा ज्ञानमा आधारित अनुभव) लाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्। यो वर्गीकरणले कुशल कर्मको दीर्घकालीन प्रभावलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई कुशल कर्महरूको महत्वलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कसैलाई सहयोग गर्दा उत्पन्न हुने सुखद भावनालाई '**सहेतुककामावचरविपाकचित्त**' को रूपमा बुझेर व्यक्तिले कृतज्ञता र स्मृति विकास गर्न सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई सकारात्मक कर्महरूमा संलग्न हुन र सामाजिक सम्बन्धमा सकारात्मकता बढाउन प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा प्रेम र सहयोगको भावना साझा गरेर (स्रोतः नारद; मोन)।

सहेतुककामावचरकिरियचित्तं (सहेतुक कामावचर क्रिया चित्त)

(Sense-Sphere Functional Consciousness with Roots)

१७. सोमनस्ससहगतं ञाणसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं ञाणविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं ञाणसम्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकं, उपेक्खासहगतं ञाणविप्पयुत्तं असङ्खारिकमेकं, ससङ्खारिकमेकन्ति इमानि अट्ठपि सहेतुककामावचरकिरियचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : सोमनस्ससहगतं (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **ञाणसम्पयुत्तं** (ञाण + सम्पयुत्तं, समास) – ज्ञानसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **सोमनस्ससहगतं** (सोमनस्स + सहगतं, समास) – सुखद भावनासहित, **ञाणविप्पयुत्तं** (ञाण + विप्पयुत्तं, समास) – ज्ञानबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **ञाणसम्पयुत्तं** (ञाण + सम्पयुत्तं, समास) – ज्ञानसँग संयुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **उपेक्खासहगतं** (उपेक्खा + सहगतं, समास) – तटस्थ भावनासहित, **ञाणविप्पयुत्तं** (ञाण + विप्पयुत्तं, समास) – ज्ञानबाट मुक्त, **असङ्खारिकमेकं** (न + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणारहित चित्त एक, **ससङ्खारिकमेकं** (स + सङ्खारिकं + एकं, सन्धि) – प्रेरणासहितको चित्त एक, **इमानि** – यी, **अट्ठपि** (अट्ठ + अपि, सन्धि) – आठवटै, **सहेतुककामावचरकिरियचित्तानि** (सहेतुक + कामावचर + किरिय + चित्तानि, समास) – सहेतुक कामावचर क्रिया चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : सुखद भावनासहित, ज्ञानसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; सुखद भावनासहित, ज्ञानबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित, ज्ञानसँग संयुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक; तटस्थ भावनासहित,

ज्ञानबाट मुक्त, प्रेरणारहित चित्त एक र प्रेरणासहितको चित्त एक - यी आठवटै सहेतुक कामावचर क्रिया चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सहेतुक कामावचर क्रिया चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अरहन्तहरूमा उत्पन्न हुन्छन्। यी चित्तहरू न कुशल न अकुशल कर्मको फल हो, बरू क्रियात्मक छन्। यी आठ चित्तहरू **'सोमनस्ससहगत'** वा **'उपेक्खासहगत'**, **'ञाणसम्पयुत्त'** वा **'ञाणविप्पयुत्त'** र **'असङ्खारिक'** वा **'ससङ्खारिक'** विशेषताहरूमा आधारित छन्। यी चित्तहरू अरहन्तहरूको शुद्ध र मुक्त मनमा कार्य गर्दछन्, जस्तै ज्ञानमा आधारित वा सुखद भावनासहितको विचार प्रक्रिया। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको गहिरो विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई शुद्ध र सजग मनोवृत्ति विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यद्यपि यी चित्तहरू अरहन्तहरूमा लागू हुन्छन्, सामान्य व्यक्तिले स्मृति र नैतिकताको अभ्यासद्वारा यस्ता चित्तहरूको गुणलाई अनुकरण गर्न सक्छ। उदाहरणका लागि, ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई सुखद वा तटस्थ भावनासहित सजग रहन प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सम्बन्धमा शान्ति र समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामावचरसोभनचित्तसङ्गहो (कामावचर शोभन चित्त संग्रह)

(Summary of Beautiful Sense-Sphere Consciousness)

१८. इच्चेवं सब्बथापि चतुवीसति सहेतुककामावचरकुसलविपाककिरियचित्तानि समत्तानि।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **चतुवीसति** (चतु + वीसति, समास) – चौबिस, **सहेतुककामावचरकुसलविपाककिरियचित्तानि** (सहेतुक + कामावचर + कुसल + विपाक + किरिय + चित्तानि, समास) – सहेतुक कामावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू, **समत्तानि** (सम + √अप, धातु) – सम्पन्न (पूरा) भए।

भावानुवाद : यसरी सबै प्रकारले चौबिस सहेतुक कामावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू सम्पन्न (पूरा) भए।

व्याख्या : यो गद्यले सहेतुक कामावचर चित्तहरूको वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ। यी चौबिस चित्तहरूमा आठ कुशल चित्त (गद्य १५), आठ विपाक चित्त (गद्य १६) र आठ क्रिया चित्त (गद्य १७) समावेश छन्। **'इच्चेव'** ले यी चित्तहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्केत गर्दछ। यी चित्तहरू सहेतुक छन्, किनभने तिनमा कुशल मूलहरू (अलोभ, अद्वेष, अमोह) हुन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको नैतिक र क्रियात्मक विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई कुशल कर्म र स्मृतिको महत्वलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, दान वा ध्यान जस्ता कार्यहरूले सहेतुक कुशल चित्तहरूलाई प्रोत्साहन गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति र सामाजिक सद्भाव बढाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा करुणा र सहयोगको भावना विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१९. वेदनाञाणसङ्खारभेदेन चतुवीसति।
सहेतुककामावचरपुञ्ञपाकक्रिया मता ॥

शब्दानुवाद : वेदनाञाणसङ्खारभेदेन (वेदना + ञाण + सङ्खार + भेदेन, समास) – वेदना, ज्ञान र संस्कारको भेद अनुसार, **चतुवीसति** (चतु + वीसति, समास) – चौबिस, **सहेतुककामावचरपुञ्ञपाकक्रिया** (सहेतुक + कामावचर + पुञ्ञ + पाक + क्रिया, समास) – सहेतुक कामावचर पुण्य, विपाक र क्रिया, **मता** (√मन धातु) – मानिन्छ ।

भावानुवाद : वेदना, ज्ञान र संस्कारको भेद अनुसार चौबिस सहेतुक कामावचर पुण्य, विपाक र क्रिया चित्तहरू मानिन्छ ।

व्याख्या : यो गाथाले सहेतुक कामावचर चित्तहरूको वर्गीकरणलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ। यी चौबिस चित्तहरू **'वेदना'** (सुखद वा तटस्थ भावना), **'ञाण'** (ज्ञानसँग संयुक्त वा मुक्त) र **'सङ्खार'** (स्वतःस्फूर्त वा उत्प्रेरित) अनुसार विभाजित छन्। यी चित्तहरू पुण्य (कुशल), विपाक र क्रिया प्रकारका छन्। यो गाथाले अभिधर्मको विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणलाई जोड दिन्छ, जसले चित्तको नैतिक र क्रियात्मक प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्ना मानसिक अवस्थाहरूलाई विश्लेषण गर्न र शुभ कर्महरूमा संलग्न हुन प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, स्मृतिद्वारा सुखद वा तटस्थ भावनाहरूलाई बुझेर व्यक्तिले मानसिक शान्ति र नैतिकता कायम राख्न सक्छ। यो अभ्यासले सामाजिक सम्बन्धमा सकारात्मकता र सद्भाव बढाउन प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवारमा करुणापूर्ण व्यवहार अपनाएर (स्रोतः नारद; मोन)।

२०. कामे तेवीस पाकानि, पुञ्ञापुञ्ञानि वीसति।
एकादस क्रिया चेति, चतुपञ्ञास सब्बथा॥

शब्दानुवाद : कामे – कामावचरमा, **तेवीस** (ति + वीस, समास) – तेइस, **पाकानि** – विपाक चित्तहरू, **पुञ्ञापुञ्ञानि** (पुञ्ञ + अपुञ्ञानि, समास) – पुण्य र अपुण्य, **वीसति** – बिस, **एकादस** (एका + दस, समास) – एघार, **क्रिया** – क्रिया, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **चतुपञ्ञास** (चतु + पञ्ञास, समास) – चवन्न, **सब्बथा** (सब्ब + था, समास) – सबै प्रकारले।

भावानुवाद : कामावचरमा तेईस विपाक चित्तहरू, बिस पुण्य र अपुण्य चित्तहरू र एघार क्रिया चित्तहरू - सबै प्रकारले चवन्न चित्तहरू छन्।

व्याख्या : यो गाथाले कामावचर चित्तहरूको सम्पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ। **'तेवीस पाकानि'** ले तेईस विपाक चित्तहरूलाई जनाउँछ (सात अकुशल विपाक, आठ कुशल विपाक र आठ सहेतुक विपाक)। **'पुञ्ञापुञ्ञानि वीसति'** ले बिस पुण्य (आठ कुशल) र अपुण्य (बाह्र अकुशल) चित्तहरूलाई जनाउँछ। **'एकादस क्रिया'** ले एघार क्रिया चित्तहरूलाई जनाउँछ (तीन अहेतुक र आठ सहेतुक)। यी सबै मिलेर **'चतुपञ्ञास'** (५४) कामावचर चित्तहरू बन्छन्। यी चित्तहरूको बनौटलाई निम्नलिखित तरिकाले वर्गीकरण गरिएको छ :

१. प्रकार अनुसार :

- ८ महाकुसल चित्तहरू
- १२ अकुसल चित्तहरू
- २३ विपाक चित्तहरू :
  - ७ अकुसल विपाक

    - ८ हेतुरहित कुसल विपाक
    - ८ महाकुसल विपाक
- ११ क्रिया चित्तहरू :
    - ३ हेतुरहित क्रिया चित्तहरू
    - ८ महाक्रिया चित्तहरू

२. अनुभूति अनुसार :

- १८ सोमनस्ससहगत
- ३२ उपेक्खासहगत
- २ दोमनस्ससहगत
- १ सुखसहगत
- १ दुक्खसहगत

३. ज्ञान र दृष्टिकोणसँगको सम्बन्ध अनुसार :

- १६ सम्प्रयुक्त (सम्बद्ध)
- १६ असम्प्रयुक्त (असम्बद्ध)
- २२ न त सम्बद्ध न त असम्बद्ध

४. प्रेरणा अनुसार :

- १७ असङ्खारिक (अप्रेरित)
- १७ ससङ्खारिक (प्रेरित)
- २० न त प्रेरित न त अप्रेरित (मूलरहित र भ्रमित)

माथि उल्लेखित वर्गीकरण अर्को अध्यायमा व्याख्या गरिएका यी चित्तहरूमा समावेश हुने चैतसिकहरूअध्ययन गर्दा अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । यो गाथाले अभिधर्मको पूर्ण र व्यवस्थित विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्ना चित्तहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कुसल र अकुसल चित्तहरूको प्रभावलाई बुझेर व्यक्तिले सकारात्मक कर्महरूमा संलग्न हुन र अकुशल चित्तहरूलाई हटाउन सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन जिउन र सामाजिक सम्बन्धमा शान्ति र सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जस्तै परिवार वा समाजमा करुणा र सहयोगको अभ्यास गरेर (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरचित्तं (रूपावचर चित्त)

(Form-Sphere Consciousness)

रूपावचरकुसलचित्तं (रूपावचर कुसल चित्त)

(Form-Sphere Wholesome Consciousness)

२१. वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पठमज्झानकुसलचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झानकुसलचित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानकुसलचित्तं, सुखेकग्गतासहितं चतुत्थज्झानकुसलचित्तं, उपेक्खेकग्गता-सहितं पञ्चमज्झानकुसलचित्तञ्चेति इमानि पञ्चपि रूपावचरकुसलचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं (वितक्क + विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **पठमज्झानकुसलचित्तं** (पठम + झान + कुसल + चित्तं, समास) – पहिलो ध्यान कुशल चित्त, **विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं** (विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **दुतियज्झानकुसलचित्तं** (दुतिय + झान + कुसल + चित्तं, समास) – दोस्रो ध्यान कुशल चित्त, **पीतिसुखेकग्गतासहितं** (पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **ततियज्झानकुसलचित्तं** (ततिय + झान + कुसल + चित्तं, सन्धि) – तेस्रो ध्यान कुशल चित्त, **सुखेकग्गतासहितं** (सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – सुख र एकाग्रतासहित, **चतुत्थज्झानकुसलचित्तं** (चतुत्थ + झान + कुसल + चित्तं, समास) – चौथो ध्यान कुशल चित्त, **उपेक्खेकग्गतासहितं** (उपेक्खा + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – तटस्थता र एकाग्रतासहित, **पञ्चमज्झानकुसलचित्तञ्चेति** (पञ्चम + झान + कुसल + चित्तं + च + इति, सन्धि) – पाँचौं ध्यान कुशल चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **पञ्चपि** (पञ्च + अपि, सन्धि) – पाँचवटै, **रूपावचरकुसलचित्तानि** (रूपावचर + कुसल + चित्तानि, समास) – रूपावचर कुशल चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित पहिलो ध्यान कुशल चित्त; विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित दोस्रो ध्यान कुशल चित्त; प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित तेस्रो ध्यान कुशल चित्त; सुख र एकाग्रतासहित चौथो ध्यान कुशल चित्त; तटस्थता र एकाग्रतासहित पाँचौं ध्यान कुशल चित्त - यी पाँचवटै रूपावचर कुशल चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर स्तरमा कुशल चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन ध्यान (झान) सँग सम्बन्धित छन्। यी पाँच चित्तहरू झानका विभिन्न स्तरहरूमा आधारित छन्, जसले गहिरो एकाग्रता र मानसिक शुद्धताको अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्। प्रत्येक ध्यानमा विशिष्ट मानसिक कारकहरू (**वितक्क, विचार, पीति, सुख, उपेक्खा, एकग्गता**) समावेश छन्, जुन क्रमिक रूपमा सूक्ष्म हुँदै जान्छन्। **'पठमज्झानकुसलचित्त'** मा सबै पाँच कारकहरू (वितक्क, विचार, प्रीति, सुख, एकाग्रता) हुन्छन्। दोस्रो ध्यानमा **'वितक्क'** हट्छ, तेस्रोमा **'विचार'**, चौथोमा **'पीति'** र पाँचौंमा **'सुख'** हटेर **'उपेक्खा'** (तटस्थता) रहन्छ। यी चित्तहरू कुशल छन्, किनभने तिनले मनलाई शुद्ध र शान्त बनाउँछन्। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको ध्यान र मनोवैज्ञानिक विश्लेषणको गहिराइलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यासमार्फत् मानसिक शान्ति र एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, दैनिक ध्यान सत्रले व्यक्तिलाई '**पठमज्झानकुसलचित्त**' को अनुभव गर्न मद्दत गर्दछ, जसले तनाव कम गर्दछ र स्मृति बढाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई कार्यस्थल वा परिवारमा शान्त र सन्तुलित रहन प्रेरित गर्दछ, जस्तै तनावपूर्ण परिस्थितिमा धैर्य र करुणा कायम राखेर (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरविपाकचित्तं (रूपावचर विपाक चित्त)

(Form-Sphere Resultant Consciousness)

२२. वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पठमज्झानविपाकचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झानविपाकचित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानविपाकचित्तं, सुखेकग्गतासहितं चतुत्थज्झानविपाकचित्तं, उपेक्खेकग्गतासहितं पञ्चमज्झानविपाकचित्तञ्चेति इमानि पञ्चपि रूपावचरविपाकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं (वितक्क + विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **पठमज्झानविपाकचित्तं** (पठम + झान + विपाक + चित्तं, समास) – पहिलो ध्यान विपाक चित्त, **विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं** (विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **दुतियज्झानविपाकचित्तं** (दुतिय + झान + विपाक + चित्तं, समास) – दोस्रो ध्यान विपाक चित्त, **पीतिसुखेकग्गतासहितं** (पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **ततियज्झानविपाकचित्तं** (तति + झान + विपाक + चित्तं, समास) – तेस्रो ध्यान विपाक चित्त, **सुखेकग्गतासहितं** (सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – सुख र एकाग्रतासहित, **चतुत्थज्झानविपाकचित्तं** (चतुत्थ + झान + विपाक + चित्तं, समास) – चौथो ध्यान विपाक चित्त, **उपेक्खेकग्गतासहितं** (उपेक्खा + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – तटस्थता र एकाग्रतासहित, **पञ्चमज्झानविपाकचित्तञ्चेति** (पञ्चम + झान + विपाक + चित्तं + च + इति, सन्धि) – पाँचौँ ध्यान विपाक चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **पञ्चपि** (पञ्च + अपि, सन्धि) – पाँचवटै, **रूपावचरविपाकचित्तानि** (रूपावचर + विपाक + चित्तानि, समास) – रूपावचर विपाक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित पहिलो ध्यान विपाक चित्त; विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित दोस्रो ध्यान विपाक चित्त; प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित तेस्रो ध्यान विपाक चित्त; सुख र एकाग्रतासहित चौथो ध्यान विपाक चित्त; तटस्थता र एकाग्रतासहित पाँचौँ ध्यान विपाक चित्त - यी पाँचवटै रूपावचर विपाक चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन कुशल झान अभ्यासको फलस्वरूप उत्पन्न हुन्छन्। यी चित्तहरू पनि पाँच झान स्तरहरूमा आधारित छन् र तिनका मानसिक कारकहरू गद्य २१ को जस्तै छन्। यी चित्तहरू रूपलोकमा पुनर्जन्म वा ध्यानको फलस्वरूप अनुभव हुन्छन्। यी विपाक चित्तहरूले गहिरो शान्ति र एकाग्रताको अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्, जुन कुशल कर्मको परिणाम हो। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको ध्यान र कर्मको फलको विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यासको दीर्घकालीन फललाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, नियमित ध्यानले व्यक्तिलाई **'रूपावचरकुसलचित्त'** को अनुभव गराउँछ, जसको फलस्वरूप **'रूपावचरविपाकचित्त'** को शान्ति उपलब्ध हुन्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई दैनिक जीवनमा तनाव कम गर्न र परिवार वा कार्यस्थलमा शान्त र सन्तुलित रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरकिरियचित्तं (रूपावचर क्रिया चित्त)

(Form-Sphere Functional Consciousness)

२३. वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पठमज्झानकिरियचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झानकिरियचित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानकिरियचित्तं, सुखेकग्गतासहितं चतुत्थज्झानकिरियचित्तं, उपेक्खेकग्गतासहितं पञ्चमज्झानकिरियचित्तञ्चेति इमानि पञ्चपि रूपावचरकिरियचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं (वितक्क + विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **पठमज्झानकिरियचित्तं** (पठम + झान + किरिय + चित्तं, समास) – पहिलो ध्यान क्रिया चित्त, **विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं** (विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **दुतियज्झानकिरियचित्तं** (दुतिय + झान + किरिय + चित्तं, समास) – दोस्रो ध्यान क्रिया चित्त, **पीतिसुखेकग्गतासहितं** (पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **ततियज्झानकिरियचित्तं** (तति + झान + किरिय + चित्तं, समास) – तेस्रो ध्यान क्रिया चित्त, **सुखेकग्गतासहितं** (सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – सुख र एकाग्रतासहित, **चतुत्थज्झानकिरियचित्तं** (चतुत्थ + झान + किरिय + चित्तं, समास) – चौथो ध्यान क्रिया चित्त, **उपेक्खेकग्गतासहितं** (उपेक्खा + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – तटस्थता र एकाग्रतासहित, **पञ्चमज्झानकिरियचित्तञ्चेति** (पञ्चम + झान + किरिय + चित्तं + च + इति, सन्धि) – पाँचौँ ध्यान क्रिया चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **पञ्चपि** (पञ्च + अपि, सन्धि) – पाँचवटै, **रूपावचरकिरियचित्तानि** (रूपावचर + किरिय + चित्तानि, समास) – रूपावचर क्रिया चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : वितक्क, विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित पहिलो ध्यान क्रिया चित्त; विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित दोस्रो ध्यान क्रिया चित्त; प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित तेस्रो ध्यान क्रिया चित्त; सुख र एकाग्रतासहित चौथो ध्यान क्रिया चित्त; तटस्थता र एकाग्रतासहित पाँचौँ ध्यान क्रिया चित्त - यी पाँचवटै रूपावचर क्रिया चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर क्रिया चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अरहन्तहरूमा उत्पन्न हुन्छन्। यी चित्तहरू न कुशल न अकुशल कर्मको फल हो, बरू क्रियात्मक छन्। यी पाँच चित्तहरू झानका स्तरहरूमा आधारित छन् र तिनका मानसिक कारकहरू गद्य २१ र २२ जस्तै छन्। यी चित्तहरू अरहन्तहरूको शुद्ध मनमा कार्य गर्दछन्, जसले गहिरो एकाग्रता र शान्तिको अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको ध्यान र शुद्ध मनको विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यद्यपि यी चित्तहरू अरहन्तहरूमा लागू हुन्छन्, यो गद्यले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यासद्वारा शुद्ध र सजग मनोवृत्ति विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, नियमित ध्यानले व्यक्तिलाई '**रूपावचरकुसलचित्त**' को अनुभव गराउँछ, जसले मानसिक शान्ति र सन्तुलन बढाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा कार्यस्थलमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरचित्तसङ्गहो (ररूपावचर चित्त संग्रह)

(Summary of Form-Sphere Consciousness)

२४. इच्चेवं सब्बथापि पन्नरस रूपावचरकुसलविपाककिरियचित्तानि समत्तानि।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **पन्नरस** (पञ्च + दस, समास) – पन्ध्र, **रूपावचरकुसल-विपाककिरियचित्तानि** (रूपावचर + कुसल + विपाक + किरिय + चित्तानि, समास) – रूपावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू, **समत्तानि** (सम + √अप, धातु) – सम्पन्न (पूरा) भए।

भावानुवाद : यसरी सबै प्रकारले पन्ध्र रूपावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू सम्पन्न (पूरा) भए।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर चित्तहरूको वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ। यी पन्ध्र चित्तहरूमा पाँच कुशल चित्त (गद्य २१), पाँच विपाक चित्त (गद्य २२) र पाँच क्रिया चित्त (गद्य २३) समावेश छन्। '**इच्चेव**' ले यी चित्तहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्केत गर्दछ। यी चित्तहरू गहिरो ध्यान र शुद्धतासँग सम्बन्धित छन्। यो गद्यले अभिधर्मको ध्यान र मनको उच्च अवस्थाहरूको विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः नारद; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यासको महत्वलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। नियमित ध्यानले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र एकाग्रता विकास गर्न मद्दत गर्दछ, जसले दैनिक जीवनमा तनाव कम गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त र सन्तुलित रहन प्रेरित गर्दछ, जस्तै तनावपूर्ण परिस्थितिमा धैर्य र करुणा कायम राखेर (सीलानन्द; स्रोतः भान गोर्कोम)।

२५. पञ्चधा झानभेदेन, रूपावचरमानसं।

पुञ्ञपाकक्रियाभेदा, तं पञ्चदसधा भवे ॥

शब्दानुवाद : पञ्चधा (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले, **झानभेदेन** (झान + भेदेन, समास) – ध्यानको भेद अनुसार, **रूपावचरमानसं** (रूपावचर + मानसं, समास) – रूपावचर चित्त, **पुञ्ञपाकक्रियाभेदा** (पुञ्ञ + पाक + क्रिया + भेदा, समास) – पुण्य, विपाक र क्रियाको भेद अनुसार, **तं** – त्यो, **पञ्चदसधा** (पञ्च + दस + धा, समास) – पन्ध्र प्रकारले, **भवे** (√भू धातु) – हुन्छ।

भावानुवाद : ध्यानको भेद अनुसार पाँच प्रकारले रूपावचर चित्त, पुण्य, विपाक र क्रियाको भेद अनुसार पन्ध्र प्रकारले हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले रूपावचर चित्तहरूको सङ्क्षिप्त सारांश प्रस्तुत गर्दछ। '**पञ्चधा झानभेदेन**' ले पाँच झान स्तरहरूलाई जनाउँछ, जसमा रूपावचर चित्तहरू आधारित छन्। '**पुञ्ञपाकक्रियाभेदा**' ले

कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरूको भेदलाई सङ्केत गर्दछ। यी मिलेर '**पञ्चदसधा**' (पन्ध्र प्रकारका) चित्तहरू बन्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ, जसले ध्यानका विभिन्न स्तरहरू र तिनका प्रभावहरूलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यासद्वारा मानसिक शुद्धता र एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, नियमित ध्यानले व्यक्तिलाई '**रूपावचरमानस**' को अनुभव गराउँछ, जसले तनाव कम गर्दछ र स्मृति बढाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

अरूपावचरकुसलचित्तं (अरूपावचर कुशल चित्त)

(Formless-Sphere Wholesome Consciousness)

२६. आकासानञ्चायतनकुसलचित्तं, विञ्ञाणञ्चायतनकुसलचित्तं, आकिञ्चञ्ञायतनकुसलचित्तं, नेवसञ्ञानासञ्ञायतनकुसलचित्तञ्चेति इमानि चत्तारिपि अरूपावचरकुसलचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : आकासानञ्चायतनकुसलचित्तं (आकास + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + कुसल + चित्तं, सन्धि) – अनन्त आकाश आयतन कुशल चित्त, **विञ्ञाणञ्चायतनकुसलचित्तं** (विञ्ञाण + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + कुसल + चित्तं, सन्धि) – अनन्त विज्ञान आयतन कुशल चित्त, **आकिञ्चञ्ञायतनकुसलचित्तं** (आकिञ्चञ्ञ + आयतन + कुसल + चित्तं, सन्धि) – केही पनि नभएको (शून्य) आयतन कुशल चित्त, **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनकुसलचित्तञ्चेति** (न + एव + सञ्ञा + न + असञ्ञा + आयतन + कुसल + चित्तं + च + इति, सन्धि) – न संज्ञा न असंज्ञा आयतन कुशल चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **चत्तारिपि** (चत्तारि + अपि, सन्धि) – चारवटै, **अरूपावचरकुसलचित्तानि** (अरूप + अवचर + कुसल + चित्तानि, सन्धि) – अरूपावचर कुशल चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : अनन्त आकाश आयतन कुशल चित्त, अनन्त विज्ञान आयतन कुशल चित्त, केही नभएको (शून्य) आयतन कुशल चित्त, न संज्ञा न असंज्ञा आयतन कुशल चित्त - यी चारवटै अरूपावचर कुशल चित्तहरू हुन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर कुशल चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अरूप ध्यान (अरूप झान) सँग सम्बन्धित छन्। यी चार चित्तहरू अरूपलोकमा आधारित छन्, जहाँ भौतिक रूपको अनुभव हुँदैन। '**आकासानञ्चायतनकुसलचित्त**' ले अनन्त आकाशमा ध्यान केन्द्रित गर्दछ। '**विञ्ञाणञ्चायतनकुसलचित्त**' ले अनन्त विज्ञानमा ध्यान केन्द्रित गर्दछ। '**आकिञ्चञ्ञायतनकुसलचित्त**' ले केही नभएको (शून्य) अवस्थामा ध्यान केन्द्रित गर्दछ। '**नेवसञ्ञानासञ्ञायतनकुसलचित्त**' ले संज्ञा र असंज्ञाको बिचको सूक्ष्म अवस्थामा ध्यान केन्द्रित गर्दछ। यी चित्तहरू कुशल छन्, किनभने तिनले मनलाई अत्यन्त शुद्ध र एकाग्र बनाउँछन्। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको गहिरो ध्यान विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई गहिरो ध्यान अभ्यासद्वारा मानसिक शुद्धता र एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यद्यपि अरूप ध्यान सामान्य व्यक्तिका लागि कठिन छ, यो शिक्षाले स्मृति र मानसिक शान्तिको महत्वलाई जोड दिन्छ। उदाहरणका लागि, ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई

बाह्य संसारबाट टाढा रहन र आन्तरिक शान्ति अनुभव गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा कार्यस्थलमा सन्तुलन कायम राख्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरविपाकचित्तं (अरूपावचर विपाक चित्त)

(Formless-Sphere Resultant Consciousness)

२७. आकासानञ्चायतनविपाकचित्तं, विञ्ञाणञ्चायतनविपाकचित्तं, आकिञ्चञ्ञायतन-विपाकचित्तं, नेवसञ्ञानासञ्ञायतनविपाकचित्तञ्चेति इमानि चत्तारिपि अरूपावचरविपाकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : आकासानञ्चायतनविपाकचित्तं (आकास + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + विपाक + चित्तं, सन्धि) – अनन्त आकाश आयतन विपाक चित्त, **विञ्ञाणञ्चायतनविपाकचित्तं** (विञ्ञाण + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + विपाक + चित्तं, सन्धि) – अनन्त विज्ञान आयतन विपाक चित्त, **आकिञ्चञ्ञायतनविपाकचित्तं** (आकिञ्चञ्ञ + आयतन + विपाक + चित्तं, सन्धि) – केही पनि नभएको (शून्य) आयतन कुशल चित्त, **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनविपाकचित्तञ्चेति** (न + एव + सञ्ञा + न + असञ्ञा + आयतन + विपाक + चित्तं + च + इति, सन्धि) – न संज्ञा न असंज्ञा आयतन विपाक चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **चत्तारिपि** (चत्तारि + अपि, सन्धि) – चारवटै, **अरूपावचरविपाकचित्तानि** (अरूप + अवचर + विपाक + चित्तानि, सन्धि) – अरूपावचर विपाक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : अनन्त आकाश आयतन विपाक चित्त, अनन्त विज्ञान आयतन विपाक चित्त, केही नभएको (शून्य) आयतन विपाक चित्त, न संज्ञा न असंज्ञा आयतन विपाक चित्त - यी चारवटै अरूपावचर विपाक चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अरूप ध्यानको कुशल कर्मको फलस्वरूप उत्पन्न हुन्छन्। यी चार चित्तहरू गद्य २६ को कुशल चित्तहरूसँग समान आयतनहरूमा आधारित छन्। यी चित्तहरू अरूपलोकमा पुनर्जन्म वा ध्यानको फलस्वरूप अनुभव हुन्छन्। यी विपाक चित्तहरूले गहिरो शान्ति र अमूर्त अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको ध्यान र कर्मको फलको विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई गहिरो ध्यानको दीर्घकालीन फललाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। यद्यपि अरूप ध्यान सामान्य व्यक्तिका लागि कठिन छ, स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन अनुभव गर्न मद्दत गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई तनाव कम गर्न र परिवार वा समाजमा सन्तुलित रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरकिरियचित्तं (अरूपावचर क्रिया चित्त)

(Formless-Sphere Functional Consciousness)

२८. आकासानञ्चायतनकिरियचित्तं, विञ्ञाणञ्चायतनकिरियचित्तं, आकिञ्चञ्ञायतन-किरियचित्तं, नेवसञ्ञानासञ्ञायतनकिरियचित्तञ्चेति इमानि चत्तारिपि अरूपावचरकिरियचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : आकासानञ्चायतनकिरियचित्तं (आकास + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + किरिय + चित्तं, सन्धि) – अनन्त आकाश आयतन क्रिया चित्त, **विञ्ञाणञ्चायतनकिरियचित्तं** (विञ्ञाण + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + किरिय + चित्तं, सन्धि) – अनन्त विज्ञान आयतन क्रिया चित्त, **आकिञ्चञ्ञायतनकिरियचित्तं** (आकिञ्चञ्ञ + आयतन + किरिय + चित्तं, सन्धि) – केही पनि नभएको (शून्य) आयतन क्रिया चित्त, **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनकिरियचित्तञ्चेति** (न + एव + सञ्ञा + न + असञ्ञा + आयतन + किरिय + चित्तं + च + इति, सन्धि) – न संज्ञा न असंज्ञा आयतन क्रिया चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **चत्तारिपि** (चत्तारि + अपि, सन्धि) – चारवटै, **अरूपावचरकिरियचित्तानि** (अरूप + अवचर + किरिय + चित्तानि, सन्धि) – अरूपावचर क्रिया चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : अनन्त आकाश आयतन क्रिया चित्त, अनन्त विज्ञान आयतन क्रिया चित्त, केही नभएको (शून्य) आयतन क्रिया चित्त, न संज्ञा न असंज्ञा आयतन क्रिया चित्त - यी चारवटै अरूपावचर क्रिया चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर क्रिया चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अरहन्तहरूमा उत्पन्न हुन्छन्। यी चित्तहरू न कुशल न अकुशल कर्मको फल हो, बरु क्रियात्मक छन्। यी चार चित्तहरू गद्य २६ र २७ को आयतनहरूमा आधारित छन्। यी चित्तहरू अरहन्तहरूको शुद्ध मनमा कार्य गर्दछन्, जसले अत्यन्त सूक्ष्म र अमूर्त अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको गहिरो ध्यान विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई गहिरो ध्यान र स्मृतिको महत्वलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। यद्यपि यी चित्तहरू अरहन्तहरूमा लागू हुन्छन्, स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरचित्तसङ्गहो (अरूपावचर चित्त संग्रह)

(Summary of Formless-Sphere Consciousness)

२९. इच्चेवं सब्बथापि द्वादस अरूपावचरकुसलविपाककिरियचित्तानि समत्तानि।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **द्वादस** (द्वि + दस, समास) – बाह्र, **अरूपावचरकुसलविपाककिरियचित्तानि** (अरूप + अवचर + कुसल + विपाक + किरिय + चित्तानि, सन्धि) – अरूपावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू, **समत्तानि** (सम + √अप, धातु) – सम्पन्न (पूरा) भए।

भावानुवाद : यसरी सबै प्रकारले बाह्र अरूपावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू सम्पन्न (पूरा) भए।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर चित्तहरूको वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ। यी बाह्र चित्तहरूमा चार कुशल चित्त (गद्य २६), चार विपाक चित्त (गद्य २७) र चार क्रिया चित्त (गद्य २८) समावेश छन्। **'इच्चेव'** ले यी चित्तहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्केत गर्दछ। यी चित्तहरू अरूपलोकमा आधारित छन् र गहिरो ध्यान अवस्थाहरूसँग सम्बन्धित छन्। यो गद्यले अभिधर्मको अमूर्त ध्यान विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः नारद; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई गहिरो ध्यान र स्मृतिको महत्वलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन विकास गर्न मद्दत गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई तनाव कम गर्न र परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ (सीलानन्द; स्रोतः भान गोर्कोम)।

३०. आलम्बणप्पभेदेन, चतुधारुप्पमानसं।

पुञ्ञपाकक्रियाभेदा, पुन द्वादसधा ठितं॥

शब्दानुवाद : आलम्बणप्पभेदेन (आलम्बण + पभेदेन, समास) – आरम्मणको भेद अनुसार, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **अरुप्पमानसं** (अरूप + मानसं, समास) – अरूप चित्त, **पुञ्ञपाकक्रियाभेदा** (पुञ्ञ + पाक + क्रिया + भेदा, समास) – पुण्य, विपाक र क्रियाको भेद अनुसार, **पुन** – फेरि, **द्वादसधा** (द्वादस + धा, समास) – बाह्र प्रकारका, **ठितं** (√ठा धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : आरम्मणको भेद अनुसार चार प्रकारले अरूप मन, पुण्य, विपाक र क्रियाको भेद अनुसार फेरि बाह्र प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले अरूपावचर चित्तहरूको सङ्क्षिप्त सारांश प्रस्तुत गर्दछ। **'आलम्बणप्पभेदेन'** ले चार आयतनहरू (अनन्त आकाश, अनन्त विज्ञान, केही नभएको – शून्य र न संज्ञा न असंज्ञा) लाई जनाउँछ। **'पुञ्ञपाकक्रियाभेदा'** ले कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरूको भेदलाई सङ्केत गर्दछ। यी मिलेर **'द्वादसधा'** (बाह्र प्रकारका) चित्तहरू बन्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ, जसले अरूप ध्यानको सूक्ष्म अवस्थाहरूलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई गहिरो ध्यान र स्मृतिको महत्वलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृति अभ्यासले व्यक्तिलाई बाह्य संसारबाट टाढा रहन र आन्तरिक शान्ति अनुभव गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त र सन्तुलित रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

लोकुत्तरकुसलचित्तं (लोकोत्तर कुसल चित्त)

(Supramundane Wholesome Consciousness)

३१. सोतापत्तिमग्गचित्तं, सकदागामिमग्गचित्तं, अनागामिमग्गचित्तं, अरहत्तमग्गचित्तञ्चेति इमानि चत्तारिपि लोकुत्तरकुसलचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : सोतापत्तिमग्गचित्तं (सोतापत्ति + मग्ग + चित्तं, समास) – स्रोतापत्ति मार्ग चित्त, **सकदागामिमग्गचित्तं** (सकदागामि + मग्ग + चित्तं, समास) – सकदागामी मार्ग चित्त, **अनागामिमग्गचित्तं** (अनागामि + मग्ग + चित्तं, समास) – अनागामी मार्ग चित्त, **अरहत्तमग्गचित्तञ्चेति** (अरहत्त + मग्ग + चित्तं + च + इति, सन्धि) – अरहत्त मार्ग चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **चत्तारिपि** (चत्तारि + अपि, सन्धि) – चारवटै, **लोकुत्तरकुसलचित्तानि** (लोकुत्तर + कुसल + चित्तानि, समास) – लोकोत्तर कुशल चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : स्रोतापत्ति मार्ग चित्त, सकदागामी मार्ग चित्त, अनागामी मार्ग चित्त, अरहत्त मार्ग चित्त - यी चारवटै लोकोत्तर कुशल चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर कुशल चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन निर्वाण प्राप्तिको मार्गसँग सम्बन्धित छन्। यी चार चित्तहरू चार पवित्र मार्गहरूसँग जोडिएका छन् : **'सोतापत्तिमग्गचित्त'** (स्रोतापन्न अवस्था), **'सकदागामिमग्गचित्त'** (सकदागामी अवस्था), **'अनागामिमग्गचित्त'** (अनागामी अवस्था) र **'अरहत्तमग्गचित्त'** (अरहत्त अवस्था)। यी चित्तहरू लोकोत्तर छन्, किनभने तिनले संसारभन्दा माथिको अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् र निर्वाणको दिशामा अग्रसर गर्दछन्। यी चित्तहरू कुशल छन्, किनभने तिनले मनलाई अकुशलताबाट शुद्ध गर्दछन्। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको मुक्तिको मार्गको विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र स्मृतिको अभ्यासद्वारा मुक्तिको मार्गमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। यद्यपि यी चित्तहरू उच्च आध्यात्मिक अवस्थाहरूसँग सम्बन्धित छन्, स्मृति र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'लोकुत्तरकुसलचित्त'** को गुणहरू अनुकरण गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा करुणा, धैर्य र शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

लोकुत्तरविपाकचित्तं (लोकोत्तर विपाक चित्त)

(Supramundane Resultant Consciousness)

३२. सोतापत्तिफलचित्तं, सकदागामिफलचित्तं, अनागामिफलचित्तं, अरहत्तफलचित्तञ्चेति इमानि चत्तारिपि लोकुत्तरविपाकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : सोतापत्तिफलचित्तं (सोतापत्ति + फल + चित्तं, समास) – स्रोतापत्ति फल चित्त, **सकदागामिफलचित्तं** (सकदागामि + फल + चित्तं, समास) – सकदागामी फल चित्त, **अनागामिफलचित्तं** (अनागामि + फल + चित्तं, समास) – अनागामी फल चित्त, **अरहत्तफलचित्तञ्चेति** (अरहत्त + फल + चित्तं + च + इति, सन्धि) – अरहत्त फल चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **चत्तारिपि** (चत्तारि + अपि, सन्धि) – चारवटै, **लोकुत्तरविपाकचित्तानि** (लोकुत्तर + विपाक + चित्तानि, समास) – लोकोत्तर विपाक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : स्रोतापत्ति फल चित्त, सकदागामी फल चित्त, अनागामी फल चित्त, अरहत्त फल चित्त - यी चारवटै लोकोत्तर विपाक चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जुन चार पवित्र मार्गहरूको फलस्वरूप उत्पन्न हुन्छन्। यी चित्तहरू गद्य ३१ को मार्ग चित्तहरूको परिणाम हुन्। **'सोतापत्तिफलचित्त'**

ले स्रोतापन्न अवस्थाको फललाई, **'सकदागामिफलचित्त'** ले सकदागामी अवस्थाको फललाई, **'अनागामिफलचित्त'** ले अनागामी अवस्थाको फललाई र **'अरहत्तफलचित्त'** ले अरहत्त अवस्थाको फललाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। यी चित्तहरूले निर्वाणको अनुभव र मुक्तिको अवस्थालाई सङ्केत गर्दछ। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको मुक्तिको फलको विश्लेषणलाई देखाउँछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र स्मृतिको अभ्यासद्वारा मुक्तिको मार्गमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। स्मृति र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'लोकुत्तरविपाकचित्त'** को गुणहरू अनुकरण गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्ति, करुणा र धैर्य कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. इच्चेवं सब्बथापि अट्ठ लोकुत्तरकुसलविपाकचित्तानि समत्तानि।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **अट्ठ** – आठ, **लोकुत्तरकुसलविपाकचित्तानि** (लोकुत्तर + कुसल + विपाक + चित्तानि, समास) – लोकोत्तर कुशल र विपाक चित्तहरू, **समत्तानि** (सम + √अप, धातु) – सम्पन्न (पूरा) भए।

भावानुवाद : यसरी सबै प्रकारले आठ लोकोत्तर कुशल र विपाक चित्तहरू सम्पन्न (पूरा) भए।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर चित्तहरूको वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ। यी आठ चित्तहरूमा चार कुशल चित्त (गद्य ३१) र चार विपाक चित्त (गद्य ३२) समावेश छन्। **'इच्चेव'** ले यी चित्तहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्केत गर्दछ। यी चित्तहरू निर्वाण प्राप्तिको मार्ग र फलसँग सम्बन्धित छन्। यो गद्यले अभिधर्मको मुक्तिको विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र स्मृतिको अभ्यासद्वारा मुक्तिको मार्गमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। स्मृति र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः सीलानन्द; भान गोर्कोम)।

३४. चतुमग्गप्पभेदेन, चतुधा कुसलं तथा।
पाकं तस्स फलत्ताति, अट्ठधानुत्तरं मतं॥

शब्दानुवाद : चतुमग्गप्पभेदेन (चतु + मग्ग + पभेदेन, समास) – चार मार्गको प्रभेदले, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **कुसलं** – कुशल, **तथा** – त्यसैगरी, **पाकं** – विपाक, **तस्स** – त्यसको, **फलत्ताति** (फलत्ता + इति, सन्धि) – फलको कारणले भनी, **अट्ठधा** (अट्ठ + धा, समास) – आठ प्रकारले, **अनुत्तरं** – लोकोत्तर, **मतं** (√मन धातु) – जानिन्छ।

भावानुवाद : चार प्रकारका मार्गको प्रभेदले (लोकोत्तर) कुशल चित्त चार प्रकारका भएझैं (जस्तै) विपाक चित्त पनि त्यो कुशल चित्तको कारणले चार प्रकारका छन्। यसरी लोकोत्तर चित्त आठ प्रकारका छन् भनी जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गाथाले लोकोत्तर चित्तहरूको सङ्क्षिप्त सारांश प्रस्तुत गर्दछ। **'चतुमग्गप्पभेदेन'** ले चार मार्गहरू (स्रोतापत्ति, सकदागामी, अनागामी, अरहत्त) लाई जनाउँछ, जसमा कुशल चित्तहरू आधारित छन्। **'चतुधा कुसल'** ले चार कुशल चित्तहरूलाई र **'पाकं तस्स फलत्ताति'** ले तिनका चार विपाक चित्तहरूलाई सङ्केत गर्दछ। यी मिलेर **'अट्ठधा'** (आठ प्रकारले) लोकोत्तर चित्तहरू बन्छन्। **'अनुत्तरं'** ले

यी चित्तहरूको सर्वोच्च र मुक्तिसँग सम्बन्धित प्रकृतिलाई जोड दिन्छ। यो गाथाले अभिधर्मको मुक्तिको मार्ग र फलको विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन, स्मृति र ध्यान अभ्यासद्वारा मुक्तिको मार्गमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। स्मृति र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त, करुणापूर्ण र सन्तुलित रहन प्रेरित गर्दछ, जस्तै दैनिक जीवनमा करुणा र धैर्यको अभ्यास गरेर (स्रोतः नारद; मोन)।

चित्तगणनसङ्गहो (चित्त गणना संग्रह)

(Enumeration Summary of Consciousness)

३५. द्वादसाकुसलानेवं, कुसलानेकवीसति।
छत्तिंसेव विपाकानि, क्रियचित्तानि वीसति॥

शब्दानुवाद : द्वादसाकुसलानेवं (द्वादस + अकुसलानि + एवं, सन्धि) – बाह्र अकुशल चित्तहरू यसरी, **कुसलानेकवीसति** (कुसलानि + एकवीसति, सन्धि) – एक्काइस कुशल चित्तहरू, **छत्तिंसेव** (छत्तिंस + एव, सन्धि) – छत्तिसै, **विपाकानि** – विपाक चित्तहरू, **क्रियचित्तानि** (क्रिय + चित्तानि, समास) – क्रिया चित्तहरू, **वीसति** – बिस।

भावानुवाद : यसरी बाह्र अकुशल चित्तहरू, एक्काइस कुशल चित्तहरू, छत्तिस विपाक चित्तहरू र बिस क्रिया चित्तहरू छन्।

व्याख्या : यो गाथाले सम्पूर्ण चित्तहरूको सङ्क्षिप्त गणना प्रस्तुत गर्दछ। **'द्वादसाकुसलानि'** ले बाह्र अकुशल चित्तहरू (कामावचर स्तरका लोभमूल, दोषमूल र मोहमूल चित्तहरू) लाई जनाउँछ। **'कुसलानेकवीसति'** ले एकवीस कुशल चित्तहरू (आठ कामावचर कुशल, पाँच रूपावचर कुशल र चार अरूपावचर कुशल, चार लोकुत्तर कुशल) लाई जनाउँछ। **'छत्तिंसेव विपाकानि'** ले छत्तिस विपाक चित्तहरू (सात अकुशल विपाक, आठ कुशल विपाक, आठ सहेतुक कामावचर विपाक, पाँच रूपावचर विपाक, चार अरूपावचर विपाक र चार लोकोत्तर विपाक) लाई सङ्केत गर्दछ। **'क्रियचित्तानि वीसति'** ले बिस क्रिया चित्तहरू (तीन अहेतुक क्रिया, आठ सहेतुक कामावचर क्रिया, पाँच रूपावचर क्रिया र चार अरूपावचर क्रिया) लाई जनाउँछ। यो गाथाले अभिधर्मको चित्तहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्ना मानसिक अवस्थाहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, अकुशल चित्तहरू (जस्तै क्रोध वा लोभ) लाई पहिचान गरेर र कुशल चित्तहरू (जस्तै करुणा वा स्मृति) लाई प्रोत्साहन गरेर व्यक्तिले मानसिक शान्ति र नैतिक जीवन कायम राख्न सक्छ। यो अभ्यासले परिवार वा समाजमा सकारात्मक सम्बन्ध र सद्भाव बढाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३६. चतुपञ्ञासधा कामे, रूपे पन्नरसीरये।
चित्तानि द्वादसारुप्पे, अट्ठधानुत्तरे तथा॥

शब्दानुवाद : चतुपञ्ञासधा (चतु + पञ्ञास + धा, समास) – चवन्न प्रकारले, **कामे** – कामावचरमा, **रूपे** – रूपावचरमा, **पन्नरसीरये** (पन्नरस + इरये, सन्धि) – पन्ध्र भनिन्छ, **चित्तानि** – चित्तहरू, **द्वादसारुप्पे** (द्वादस + अरुप्पे, सन्धि) – बाह्र अरूपावचरमा, **अट्ठधानुत्तरे** (अट्ठ + धा + अनुत्तरे, सन्धि) – आठ प्रकारले लोकोत्तरमा, **तथा** – त्यसैगरी।

भावानुवाद : कामावचरमा चवन्न प्रकारले, रूपावचरमा पन्ध्र भनिन्छ, अरूपावचरमा बाह्र चित्तहरू र लोकोत्तरमा आठ प्रकारले।

व्याख्या : यो गाथाले चित्तहरूलाई चार स्तरहरूमा वर्गीकरण गर्दछ। **'चतुपञ्ञासधा काम'** ले कामावचरमा ५४ चित्तहरू (१२ अकुशल, ८ कुशल, २३ विपाक, ११ क्रिया) लाई जनाउँछ। **'रूप पन्नरसीरय'** ले रूपावचरमा १५ चित्तहरू (५ कुशल, ५ विपाक, ५ क्रिया) लाई सङ्केत गर्दछ। **'द्वादसारुप्प'** ले अरूपावचरमा १२ चित्तहरू (४ कुशल, ४ विपाक, ४ क्रिया) लाई जनाउँछ। **'अट्ठधानुत्तर'** ले लोकोत्तरमा ८ चित्तहरू (४ कुशल, ४ विपाक) लाई सङ्केत गर्दछ। यो गाथाले अभिधर्मको चित्तहरूको स्तरअनुसारको व्यवस्थित गणनालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्ना मानसिक अवस्थाहरूलाई विभिन्न स्तरहरूमा बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कामावचर चित्तहरू (जस्तै लोभ वा करुणा) लाई पहिचान गरेर र ध्यान अभ्यासद्वारा रूपावचर वा अरूपावचर चित्तहरूको विकास गरेर व्यक्तिले मानसिक शुद्धता र शान्ति उपलब्ध गर्न सक्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. इत्थमेकूननवुतिपभेदं पन मानसं।

एकवीससतं वाथ, विभजन्ति विचक्खणा॥

शब्दानुवाद : इत्थं – यसरी, **एकूननवुतिपभेदं** (एकून + नवुति + पभेदं, समास) – उनानब्बे प्रकारको, **पन** – निपात, **मानसं** – चित्त, **एकवीससतं** (एक + वीस + सतं, समास) – एक सय एक्काइस, **वाथ** (वा + अथ, सन्धि) – वा, **विभजन्ति** (वि + √भज धातु) – विभाजन गर्दछन्, **विचक्खणा** (√वि + चक्ख धातु) – विद्वान्हरू।

भावानुवाद : यसरी चित्तलाई उनानब्बे प्रकारले वा एक सय एक्काइस प्रकारले विद्वान्हरूले विभाजन गर्दछन्।

व्याख्या : यो गाथाले चित्तहरूको कुल गणनालाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ। **'एकूननवुतिपभेद'** अनुसार ८९ चित्तहरूको सामान्य वर्गीकरणलाई जनाउँछ (१२ अकुशल, २१ कुशल, ३६ विपाक, २० क्रिया)। **'एकवीससत'** ले १२१ चित्तहरूको विस्तृत गणनालाई सङ्केत गर्दछ, जुन लोकोत्तर चित्तहरूलाई झान कारकहरूसँग संयोजन गरेर गणना गर्दा उपलब्ध हुन्छ। **'विचक्खणा'** ले विद्वान्हरू (अभिधर्मका विद्वान्हरू) लाई जनाउँछ, जसले यी चित्तहरूको विश्लेषण गर्दछन्। यो गाथाले अभिधर्मको गहिरो र व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्नो मनको जटिल प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, विभिन्न चित्तहरूको गणनालाई बुझेर व्यक्ति अकुशल चित्तहरूबाट बच्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित हुन्छ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

वित्थारगणना (विस्तृत गणना)

(Detailed Enumeration)

३८. कथमेकूननवुतिविधं चित्तं एकवीससतं होति? वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पठमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, सुखेकग्गतासहितं चतुत्थज्झानसोतापत्ति-मग्गचित्तं, उपेक्खेकग्गतासहितं पञ्चमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तञ्चेति इमानि पञ्चपि सोतापत्तिमग्गचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **एकूननवुतिविधं** (एकून + नवुति + विधं, समास) – उनानब्बे प्रकारको, **चित्तं** – चित्त, **एकवीससतं** (एक + वीस + सतं, समास) – एक सय एक्काइस, **होति** (√हू धातु) – हुन्छ, **वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं** (वितक्क + विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **पठमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं** (पठम + झान + सोतापत्ति + मग्ग + चित्तं, समास) – पहिलो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त, **विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं** (विचार + पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – विचार, प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **दुतियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं** (दुतिय + झान + सोतापत्ति + मग्ग + चित्तं, समास) – दोस्रो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त, **पीतिसुखेकग्गतासहितं** (पीति + सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित, **ततियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं** (तति + झान + सोतापत्ति + मग्ग + चित्तं, समास) – तेस्रो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त, **सुखेकग्गतासहितं** (सुख + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – सुख र एकाग्रतासहित, **चतुत्थज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं** (चतुत्थ + झान + सोतापत्ति + मग्ग + चित्तं, समास) – चौथो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त, **उपेक्खेकग्गतासहितं** (उपेक्खा + एकग्गता + सहितं, सन्धि) – तटस्थता र एकाग्रतासहित, **पञ्चमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तञ्चेति** (पञ्चम + झान + सोतापत्ति + मग्ग + चित्तं + च + इति, सन्धि) – पाँचौँ ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त र भनी, **इमानि** – यी, **पञ्चपि** (पञ्च + अपि, सन्धि) – पाँचवटै, **सोतापत्तिमग्गचित्तानि** (सोतापत्ति + मग्ग + चित्तानि, समास) – स्रोतापत्ति मार्ग चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : कसरी उनानब्बे प्रकारका चित्तहरू एक सय एक्काइस हुन्छन्? वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित पहिलो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त; विचार (निरन्तर ध्यान), प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित दोस्रो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त; प्रीति, सुख र एकाग्रतासहित तेस्रो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त; सुख र एकाग्रतासहित चौथो ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त; तटस्थता र एकाग्रतासहित पाँचौँ ध्यान स्रोतापत्ति मार्ग चित्त - यी पाँचवटै स्रोतापत्ति मार्ग चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर चित्तहरूको विस्तृत गणनालाई स्पष्ट गर्दछ, जसले ८९ चित्तहरूबाट १२१ चित्तहरूको गणनालाई बुझाउँछ। **'सोतापत्तिमग्गचित्त'** लाई पाँच झान कारकहरूसँग संयोजन गरेर पाँच प्रकारमा विभाजन गरिएको छ : **'पठमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्त'** (पहिलो ध्यानसँग सम्बन्धित), **'दुतियज्झान-सोतापत्तिमग्गचित्त'** (दोस्रो ध्यानसँग सम्बन्धित), **'ततियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्त'** (तेस्रो ध्यानसँग सम्बन्धित), **'चतुत्थज्झानसोतापत्तिमग्गचित्त'** (चौथो ध्यानसँग सम्बन्धित) र **'पञ्चमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्त'** (पाँचौँ ध्यानसँग सम्बन्धित)। यी चित्तहरूले स्रोतापत्ति मार्गको

प्राप्तिलाई झान स्तरहरू अनुसार विश्लेषण गर्दछ। यो वर्गीकरणले अभिधर्मको गहिरो विश्लेषण र ध्यानको संयोजनलाई देखाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यद्यपि यो गद्य उच्च आध्यात्मिक अवस्थाहरूसँग सम्बन्धित छ, यसले व्यक्तिलाई ध्यान र स्मृतिको अभ्यासद्वारा मानसिक शुद्धता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई झान अवस्थाहरूको अनुभव गराउँछ, जसले मानसिक शान्ति र नैतिक जीवनलाई प्रोत्साहन गर्दछ। यो अभ्यासले परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३९. तथा सकदागामिमग्गअनागामिमग्गअरहत्तमग्गचित्तञ्चेति समवीसति मग्गचित्तानि।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **सकदागामिमग्गअनागामिमग्गअरहत्तमग्गचित्तञ्चेति** (सकदागामि + मग्ग + अनागामि + मग्ग + अरहत्त + मग्ग + चित्तं + च + इति, सन्धि) – सकदागामी मार्ग, अनागामी मार्ग, अरहत्त मार्ग चित्त र भनी, **समवीसति** (सम + वीसति, समास) – जम्मा बिस, **मग्गचित्तानि** (मग्ग + चित्तानि, समास) – मार्ग चित्तहरू।

भावानुवाद : त्यसैगरी सकदागामी मार्ग, अनागामी मार्ग र अरहत्त मार्ग चित्तहरू - जम्मा बिस मार्ग चित्तहरू छन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी तीन मार्ग चित्तहरू (सकदागामी, अनागामी र अरहत्त) को विस्तृत गणनालाई प्रस्तुत गर्दछ। गद्य ३८ मा वर्णन गरिएजस्तै, प्रत्येक मार्ग चित्तलाई पाँच झान कारकहरूसँग संयोजन गरेर पाँच-पाँच प्रकारमा विभाजन गरिन्छ। यसरी, '**सकदागामिमग्गचित्त**' (पाँच प्रकार), '**अनागामिमग्गचित्त**' (पाँच प्रकार) र '**अरहत्तमग्गचित्त**' (पाँच प्रकार) ले, '**सोतापत्तिमग्गचित्त**' (पाँच प्रकार) सँगै, जम्मा '**समवीसति**' (जम्मा बिस) मार्ग चित्तहरू बन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको लोकोत्तर चित्तहरूको गहिरो विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई ध्यान र नैतिकताको अभ्यासद्वारा उच्च आध्यात्मिक अवस्थाहरूतर्फ अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र शुद्धता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा करुणा र धैर्य कायम राख्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४०. तथा फलचित्तानि चेति समचत्तालीस लोकुत्तरचित्तानि भवन्तीति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **फलचित्तानि** (फल + चित्तानि, समास) – फल चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **समचत्तालीस** (सम + चत्तालीस, समास) – जम्मा चालीस, **लोकुत्तरचित्तानि** (लोकुत्तर + चित्तानि, समास) – लोकोत्तर चित्तहरू, **भवन्तीति** (√भू धातु + इति, सन्धि) – हुन्छन् भनी।

भावानुवाद : त्यसैगरी फल चित्तहरू - जम्मा चालीस लोकोत्तर चित्तहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर चित्तहरूको पूर्ण गणनालाई समापन गर्दछ। गद्य ३९ मा वर्णन गरिएका बिस मार्ग चित्तहरू (सोतापत्ति, सकदागामी, अनागामी र अरहत्तका पाँच-पाँच प्रकार) सँगै, प्रत्येक मार्गको फल चित्तहरू पनि पाँच-पाँच प्रकारका हुन्छन्। यसरी, '**सोतापत्तिफलचित्त**' (पाँच प्रकार), '**सकदागामिफलचित्त**' (पाँच प्रकार), '**अनागामिफलचित्त**' (पाँच प्रकार) र '**अरहत्तफलचित्त**' ले (पाँच प्रकारले) जम्मा बिस फल चित्तहरू बनाउँछन्। यी बिस मार्ग चित्तहरू र बिस फल चित्तहरू मिलेर

'समचत्तालीस' (जम्मा चालीस) लोकोत्तर चित्तहरू बन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको लोकोत्तर चित्तहरूको विस्तृत विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन र ध्यान अभ्यासद्वारा मुक्तिको मार्गमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। स्मृति र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र शुद्धता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

४१. झानङ्गयोगभेदेन, कत्वेकेकन्तु पञ्चधा।

वुच्चतानुत्तरं चित्तं, चत्तालीसविधन्ति च॥

शब्दानुवाद : झानङ्गयोगभेदेन (झान + अङ्ग + योग + भेदेन, समास) – झान कारकहरूको संयोजनको भेद अनुसार, **कत्वेकेकन्तु** (कत्वा + एकेकं + तु, सन्धि) – एक एक गरेर, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले, **वुच्चतानुत्तरं** (√वच धातु, वुच्चति + अनुत्तरं, सन्धि) – लोकोत्तर भनिन्छ, **चित्तं** – चित्त, **चत्तालीसविधन्ति** (चत्तालीस + विधं + इति, सन्धि) – चालीस प्रकारको भनी, **च** – र।

भावानुवाद : ध्यान कारकहरूको संयोजनको भेद अनुसार प्रत्येकलाई एक एक गरेर पाँच प्रकारले लोकोत्तर चित्तहरू चालीस प्रकारका छन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले लोकोत्तर चित्तहरूको चालीस प्रकारको गणनालाई स्पष्ट गर्दछ। **'झानङ्गयोगभेदेन'** ले पाँच झान कारकहरू (वितक्क, विचार, पीति, सुख, उपेक्खा र एकग्गता) को संयोजनलाई जनाउँछ। प्रत्येक मार्ग चित्त (सोतापत्ति, सकदागामी, अनागामी, अरहत्त) र प्रत्येक फल चित्तलाई यी पाँच झान कारकहरूसँग संयोजन गरेर पाँच-पाँच प्रकारमा विभाजन गरिन्छ। यसरी, चार मार्ग चित्तहरू (४ × ५ = २०) र चार फल चित्तहरू (४ × ५ = २०) मिलेर **'चत्तालीस'** (चालीस) लोकोत्तर चित्तहरू बन्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको गहिरो विश्लेषण र ध्यानको संयोजनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई ध्यान र स्मृतिको अभ्यासद्वारा मानसिक शुद्धता र मुक्तिको मार्गमा अग्रसर हुन प्रेरित गर्दछ। स्मृति र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शान्ति र सन्तुलन विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा करुणा र धैर्य कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४२. यथा च रूपावचरं, गय्हतानुत्तरं तथा।

पठमादिझानभेदे, आरुप्पञ्चापि पञ्चमे ॥

एकादसविधं तस्मा, पठमादिकमीरितं।

झानमेकेकमन्ते तु, तेवीसतिविधं भवे॥

शब्दानुवाद : यथा – जसरी, **च** – र, **रूपावचरं** (रूप + अवचरं, सन्धि) – रूपावचर, **गय्हतानुत्तरं** (√गह धातु, गय्हति + अनुत्तरं, सन्धि) – लोकोत्तर लिइन्छ, **तथा** – त्यसैगरी, **पठमादिझानभेदे** (पठम + आदि + झान + भेदे, सन्धि) – पहिलो आदि ध्यानको भेदमा, **आरुप्पञ्चापि** (आरुप्पं + च + अपि, सन्धि) – अरूप पनि, **पञ्चमे** – पाँचौंमा, **एकादसविधं** (एका + दस + विधं, समास) – एघार प्रकारको, **तस्मा** – त्यसैले, **पठमादिकमीरितं** (पठम + आदिकं + ईरितं, सन्धि) – पहिलो आदि भनिएको,

झानमेकेकमन्ते (झानं + एकेकं + अन्ते, सन्धि) – प्रत्येक ध्यानको अन्तमा, **तु -** तर, **तेवीसतिविधं** (ति + वीसति + विधं, सन्धि) – तेईस प्रकारको, **भवे** (√भू धातु) – हुन्छ।

भावानुवाद : जसरी रूपावचर चित्तहरू र लोकोत्तर चित्तहरू लिइन्छ, त्यसैगरी पहिलो आदि ध्यानको भेदमा र अरूप पनि पाँचौंमा, त्यसैले पहिलो आदि एघार प्रकारको भनिएको छ। प्रत्येक ध्यानको अन्तमा तेईस प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चित्तहरूको विस्तृत गणनालाई थप स्पष्ट गर्दछ। **'यथा च रूपावचरं, गय्हतानुत्तरं तथा'** ले रूपावचर चित्तहरू (१५ प्रकार) र लोकोत्तर चित्तहरू (चालीस प्रकार) लाई झान कारकहरूसँग संयोजन गरेर गणना गरिएको सङ्केत गर्दछ। **'पठमादिझानभेद'** अनुसार पहिलो देखि पाँचौं ध्यानसम्मको भेदलाई जनाउँछ। **'आरुप्पञ्चापि पञ्चम'** ले अरूप चित्तहरूलाई पाँचौं ध्यानको स्तरमा समावेश गरिएको सङ्केत गर्दछ। **'एकादसविध'** ले रूपावचर (१५) र अरूपावचर (१२) चित्तहरूको संयोजनलाई जनाउँछ, तर सन्दर्भअनुसार यो गणना समायोजन हुन्छ। **'तेवीसतिविध'** ले प्रत्येक ध्यानको अन्तमा तेईस प्रकारका चित्तहरू (कुशल, विपाक, क्रिया) लाई सङ्केत गर्दछ। यो गाथाले अभिधर्मको जटिल गणनालाई देखाउँछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यासको गहिराइ र चित्तहरूको जटिल प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शुद्धता र शान्ति विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा सन्तुलित र करुणापूर्ण व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४३. सत्ततिंसविधं पुञ्ञं, द्विपञ्ञासविधं तथा।

पाकमिच्चाहु चित्तानि, एकवीससतं बुधा॥

शब्दानुवाद : सत्ततिंसविधं (सत्त + तिंस + विधं, समास) – सैंतिस प्रकारको, **पुञ्ञं** – पुण्य (कुशल), **द्विपञ्ञासविधं** (द्वि + पञ्ञास + विधं, समास) – बाउन्न प्रकारको, **तथा** – त्यसैगरी, **पाकमिच्चाहु** (पाकं + इति + आहु, सन्धि) – विपाक भनी भन्छन्, **चित्तानि** – चित्तहरू, **एकवीससतं** (एक + वीस + सतं, समास) – एक सय एक्काइस, **बुधा** (√बुध धातु) – विद्वान्हरू।

भावानुवाद : सैंतिस प्रकारको पुण्य (कुशल), बाउन्न प्रकारको विपाक, त्यसैगरी चित्तहरू एक सय एक्काइस भनी विद्वान्हरूले भन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले चित्तहरूको विस्तृत गणनालाई समापन गर्दछ। **सत्ततिंसविधं पुञ्ञ**ले सैंतिस कुशल चित्तहरू (१२ कामावचर अकुशल, ८ कामावचर कुशल, ५ रूपावचर कुशल, ४ अरूपावचर कुशल, २० लोकुत्तर मार्ग चित्त) लाई जनाउँछ। **'द्विपञ्ञासविधं पाक'** ले बाउन्न विपाक चित्तहरू (७ अकुशल विपाक, ८ कुशल विपाक, ८ सहेतुक कामावचर विपाक, ५ रूपावचर विपाक, ४ अरूपावचर विपाक, २० लोकुत्तर फल चित्त) लाई सङ्केत गर्दछ। यी सबै मिलेर **'एकवीससत'** (१२१) चित्तहरू बन्छन्। **'बुधा'** ले अभिधर्मका विद्वान्हरूलाई जनाउँछ। यो गाथाले अभिधर्मको पूर्ण र व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चित्तहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, ध्यान, दान र नैतिकताको अभ्यासले व्यक्तिलाई अकुशल चित्तहरूबाट बच्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले

परिवार वा समाजमा शान्ति, करुणा र सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे चित्तसङ्गहविभागो नाम पठमो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **चित्तसङ्गहविभागो** (चित्त + सङ्गह + विभागो, समास) – चित्त संग्रहको विभाग, **नाम** – नाम, **पठमो** – पहिलो, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यसरी अभिधर्मार्थसंग्रहमा चित्त संग्रह विभाग नामको पहिलो परिच्छेद पूरा भयो।

व्याख्या : यो वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको पहिलो परिच्छेद, '**चित्तसङ्गहविभाग**' को समापनलाई सङ्केत गर्दछ। यस परिच्छेदले सम्पूर्ण चित्तहरूको वर्गीकरण र गणनालाई व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गरेको छ, जसमा कामावचर, रूपावचर, अरूपावचर र लोकोत्तर चित्तहरू समावेश छन्। यो वाक्यले अभिधर्मको मनोवैज्ञानिक र आध्यात्मिक विश्लेषणको महत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

चेतसिकसङ्गहविभागो

(चैतसिक संग्रह विभाग)

(Compendium of Mental Factors)

दुतियो चेतसिकपरिच्छेदो

(दोस्रो चैतसिक परिच्छेद)

(Second Chapter on Mental Factors)

सम्पयोगलक्खणं

(सम्प्रयोग लक्षण)

(Characteristics of Association)

१. एकुप्पादनिरोधा च, एकालम्बणवत्थुका।
चेतोयुत्ता द्विपञ्ञास, धम्मा चेतसिका मता॥

शब्दानुवाद : एकुप्पादनिरोधा (एक + उप्पाद + निरोधा, सन्धि) – एकैसाथ उत्पन्न हुने र नाश हुने, **च** – र, **एकालम्बणवत्थुका** (एक + आलम्बण + वत्थुका, सन्धि) – एउटै आलम्बन र वस्तु भएका, **चेतोयुत्ता** (चेतो + युत्ता, समास) – चित्तसँग संयुक्त, **द्विपञ्ञास** (द्वि + पञ्ञास, समास) – बाउन्न, **धम्मा** – धर्महरू, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **मता** (√मन धातु) – मानिन्छ।

भावानुवाद : चित्तसँग एकैसाथ उत्पन्न हुने र नाश हुने, एकै आलम्बन र वस्तु भएका चित्तसँग संयुक्त बाउन्न धर्महरू चैतसिकहरू मानिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चैतसिकहरू (मानसिक कारकहरू) को परिभाषा र लक्षण प्रस्तुत गर्दछ। चैतसिकहरू चित्तसँग एकैसाथ उत्पन्न हुन्छन्, एकैसाथ नाश हुन्छन्, एकै विषयमा केन्द्रित हुन्छन् र एकै आधार (जस्तै, हृदयवत्थु) मा निर्भर हुन्छन्। **'द्विपञ्ञास'** ले बाउन्न चैतसिकहरूलाई जनाउँछ, जुन अभिधर्ममा तीन समूहमा वर्गीकृत छन् : **अञ्ञसमान** (१३), **अकुशल** (१४) र **शोभन** (२५)। यो गाथाले चैतसिकहरूको चित्तसँगको घनिष्ठ सम्बन्ध र तिनको कार्यलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आफ्नो मानसिक अवस्थाहरूको जटिल प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई चैतसिकहरू (जस्तै, क्रोध वा करुणा) लाई पहिचान गर्न र कुशल चैतसिकहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले परिवार वा समाजमा शान्ति र सद्भाव कायम राख्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अञ्ञसमानचेतसिकं (अन्य समान चैतसिक)

(Universals and Common Mental Factors)

सब्बचित्तसाधारणचेतसिकं (सर्वचित्त साधरण चैतसिक)

(Universals Common to All Consciousness)

२. कथं ? फस्सो वेदना सञ्ञा चेतना एकग्गता जीवितिन्द्रियं मनसिकारो चेति सत्तिमे चेतसिका सब्बचित्तसाधारणा नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **फस्सो** – स्पर्श, **वेदना** – अनुभूति, **सञ्ञा** – संज्ञा, **चेतना** – चेतना, **एकग्गता** (एक + अग्गता, सन्धि) – एकाग्रता, **जीवितिन्द्रियं** (जीवित + इन्द्रियं, सन्धि) – जीवन शक्ति, **मनसिकारो** (मनसि + कारो, समास) – मनन, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सत्तिमे** (सत्त + इमे, सन्धि) – यी सात, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **सब्बचित्तसाधारणा** (सब्ब + चित्त + साधारणा, समास) – सबै चित्तमा साझा, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : कसरी? स्पर्श, वेदना, संज्ञा, चेतना, एकाग्रता, जीवन शक्ति र मनन - यी सात चैतसिकहरू सबै चित्तमा साझा नामले चिनिन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले सात **'सब्बचित्तसाधारण'** (सबै चित्तमा साझा) चैतसिकहरूको वर्णन गर्दछ। यी चैतसिकहरू हरेक चित्तमा अनिवार्य रूपमा उपस्थित हुन्छन् : **'फस्स'** (आरम्मण र इन्द्रियको सम्पर्क), **'वेदना'** (सुख, दुःख, वा तटस्थ अनुभूति), **'सञ्ञा'** (आरम्मणको पहिचान), **'चेतना'** (जान्ने कार्य), **'एकग्गता'** (मनको एकाग्रता), **'जीवितिन्द्रिय'** (मानसिक जीवन शक्ति) र **'मनसिकार'** (मनको ध्यान)। यी चैतसिकहरूले चित्तको आधारभूत कार्यहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछन् र अभिधर्मको मनोवैज्ञानिक विश्लेषणको आधार हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरूले व्यक्तिलाई आफ्नो मानसिक प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'वेदना'** (अनुभूति) र **'सञ्ञा'** (संज्ञा) लाई पहिचान गर्न र तिनलाई शान्तिपूर्वक अवलोकन गर्न सिकाउँछ, जसले तनाव कम गर्दछ र परिवार वा कार्यस्थलमा सन्तुलन कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पकिण्णकचेतसिकं (पकीर्णक चैतसिक)

(Particular Mental Factors)

३. वितक्को विचारो अधिमोक्खो वीरियं पीति छन्दो चाति छ इमे चेतसिका पकिण्णका नाम।

शब्दानुवाद : वितक्को – वितक्को (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), **विचारो** – विचार (निरन्तर ध्यान), **अधिमोक्खो** – निश्चय, **वीरियं** – प्रयास, **पीति** – प्रीति, **छन्दो** – इच्छा, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **छ** – छ, **इमे** – यी, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **पकिण्णका** – विविध, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : वितक्क (आरम्मणमा पारम्भिक ध्यान), विचार (निरन्तर ध्यान), अधिमोक्ष (निश्चय), वीरिय (प्रयास), पीति (प्रीति) र छन्द (इच्छा) - यी छ चैतसिकहरू प्रकीर्णक (विविध) नामले चिनिन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले छ **'पकिण्णक'** (विविध) चैतसिकहरूको वर्णन गर्दछ, जुन सबै चित्तमा अनिवार्य हुँदैनन् तर विशिष्ट चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्। **'वितक्को'** (आरम्मणमा मनको प्रारम्भिक केन्द्रण), **'विचार'** (निरन्तर केन्द्रण), **'अधिमोक्ख'** (निर्णयात्मकता), **'वीरिय'** (मानसिक प्रयास), **'पीति'** (प्रीति, हर्ष) र **'छन्द'** (कार्यप्रति इच्छा) ले चित्तको गतिशील कार्यहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछ। यी चैतसिक-हरूले चित्तको गतिविधिलाई थप जटिल र समृद्ध बनाउँछन् (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरूले व्यक्तिलाई आफ्नो मानसिक गतिविधिहरूलाई बुझ्न र नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'वीरिय'** (प्रयास) र **'पीति'** ((प्रीति) लाई ध्यान अभ्यासमा प्रयोग गरेर व्यक्ति कार्यस्थलमा प्रेरणा र उत्साह कायम राख्न सक्छ। यो अभ्यासले परिवार वा समाजमा सकारात्मक ऊर्जा र सद्भाव बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अञ्ञसमानसङ्गहो (अन्य समान संग्रह)

(Summary of Universal Mental Factors)

४. एवमेते तेरस चेतसिका अञ्ञसमानाति वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : एवं – यसरी, **एते** – यी, **तेरस** – तेह्र, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **अञ्ञसमानाति** (अञ्ञ + समाना + इति, सन्धि) – सामान्य भनी, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : यसरी यी तेह्र चैतसिकहरू सामान्य भनी जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले गद्य २ र ३ मा वर्णित सात **'सब्बचित्तसाधारण'** र छ **'पकिण्णक'** चैतसिकहरूलाई संयोजन गरेर **'तेरस'** (तेह्र) **'अञ्ञसमान'** (सामान्य) चैतसिकहरूको रूपमा वर्गीकरण गर्दछ। यी चैतसिकहरू कुशल, अकुशल वा क्रिया चित्तहरूमा उपस्थित हुन सक्छन्, त्यसैले तिनलाई सामान्य भनिन्छ। यो गद्यले अभिधर्मको चैतसिकहरूको व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई स्मृतिद्वारा आफ्ना मानसिक कारकहरूको सामान्य प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'वेदना'** र **'सञ्ञा'** जस्ता चैतसिकहरूलाई पहिचान गरेर व्यक्ति तनावपूर्ण परिस्थितिमा शान्त र सन्तुलित रहन सक्छ, जसले परिवार वा समाजमा सकारात्मक सम्बन्ध कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

अकुसलचेतसिकं (अकुशल चैतसिक)

(Unwholesome Mental Factors)

५. मोहो अहिरिकं अनोत्तप्पं उद्धच्चं लोभो दिट्ठि मानो दोसो इस्सा मच्छरियं कुक्कुच्चं थिनं मिद्धं विचिकिच्छा चेति चुद्दसिमे चेतसिका अकुसला नाम।

शब्दानुवाद : मोहो – अज्ञान, **अहिरिकं** – लज्जाहीनता, **अनोत्तप्पं** – अनैतिकताप्रति भयहीनता, **उद्धच्चं** – अस्थिरता, **लोभो** – लोभ, **दिट्ठि** – गलत दृष्टिकोण, **मानो** – अभिमान, **दोसो** – क्रोध, **इस्सा** – ईर्ष्या, **मच्छरियं** – मात्सर्य, **कुक्कुच्चं** – पश्चाताप, **थिनं** – आलस्य, **मिद्धं** – सुस्ती, **विचिकिच्छा** – सन्देह, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **चुद्दसिमे** (चुद्दस + इमे, सन्धि) – यी चौध, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **अकुसला** – अकुशल, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : अज्ञान, लज्जाहीनता, अनैतिकताप्रति भयहीनता, अस्थिरता, लोभ, गलत दृष्टिकोण, अभिमान, क्रोध, ईर्ष्या, मात्सर्य (कपटी स्वभाव), पश्चाताप, आलस्य, सुस्ती र सन्देह - यी चौध चैतसिकहरू अकुशल नामले चिनिन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चौध अकुशल चैतसिकहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अकुशल चित्तहरू (लोभमूल, दोषमूल, मोहमूल) मा उपस्थित हुन्छन्। यी चैतसिकहरूले मनलाई अशान्त र अशुद्ध बनाउँछन्। **'मोह'** (अज्ञान) ले वास्तविकताको गलत बुझाइलाई, **'अहिरिक'** र **'अनोत्तप्प'** ले नैतिक सङ्कोचको अभावलाई र **'उद्धच्च'** ले मनको अस्थिरतालाई जनाउँछ। **'लोभो'**, **'दिट्ठि'** र **'मान'** लोभमूल चित्तहरूसँग सम्बन्धित छन्, **'दोस'**, **'इस्सा'**, **'मच्छरिय'** र **'कुक्कुच्च'** दोषमूल चित्तहरूसँग र **'थिन'**, **'मिद्ध'** र **'विचिकिच्छा'** मोहमूल चित्तहरूसँग सम्बन्धित छन्। यो गद्यले अभिधर्मको अकुशल मानसिक अवस्थाहरूको विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई अकुशल चैतसिकहरू (जस्तै, क्रोध वा लोभ) लाई पहिचान गरेर तिनबाट बच्न र स्मृतिद्वारा कुशल चैतसिकहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'दोस'** (क्रोध) लाई स्मृतिले नियन्त्रण गरेर व्यक्ति परिवार वा कार्यस्थलमा शान्त र सन्तुलित रहन सक्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सोभनचेतसिकं (शोभन चैतसिक)

(Beautiful Mental Factors)

सोभनसाधारणचेतसिकं (शोभन साधारण चैतसिक)

(Common Beautiful Mental Factors)

६. सद्धा सति हिरी ओत्तप्पं अलोभो अदोसो तत्रमज्झत्तता कायपस्सद्धि चित्तपस्सद्धि कायलहुता चित्तलहुता कायमुदुता चित्तमुदुता कायकम्मञ्ञता चित्तकम्मञ्ञता कायपागुञ्ञता चित्तपागुञ्ञता कायुजुकता चित्तुजुकता चेति एकूनवीसतिमे चेतसिका सोभनसाधारणा नाम।

शब्दानुवाद : सद्धा – श्रद्धा, **सति** – स्मृति, **हिरी** – लज्जा, **ओत्तप्पं** – नैतिक भय, **अलोभो** – अनासक्ति, **अदोसो** – अक्रोध, **तत्रमज्झत्तता** (तत्र + मज्झत्तता, समास) – विशेष तटस्थता, **कायपस्सद्धि** (काय + पस्सद्धि, समास) – चैतसिक शान्ति, **चित्तपस्सद्धि** (चित्त + पस्सद्धि, समास) – मानसिक शान्ति, **कायलहुता** (काय + लहुता, समास) – चैतसिकहरूको हल्कापन, **चित्तलहुता** (चित्त + लहुता, समास) – मानसिक हल्कापन, **कायमुदुता** (काय + मुदुता, समास) – चैतसिकहरूको कोमलता, **चित्तमुदुता** (चित्त + मुदुता, समास) – मानसिक कोमलता, **कायकम्मञ्ञता** (काय + कम्मञ्ञता, समास) – कुसल कर्ममा कार्यक्षमता, **चित्तकम्मञ्ञता** (चित्त + कम्मञ्ञता, समास) – मानसिक कार्यक्षमता,

कायपागुञ्ञता (काय + पागुञ्ञता, समास) – चैतसिकमा कार्य प्रवीणता, **चित्तपागुञ्ञता** (चित्त + पागुञ्ञता, समास) – मानसिक प्रवीणता, **कायुजुकता** (काय + उजुकता, सन्धि) – शारीरिक सरलता, **चित्तुजुकता** (चित्त + उजुकता, सन्धि) – कुसल चित्तको सीधापन, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **एकूनवीसतिमे** (एकून + वीसति + इमे, सन्धि) – यी उन्नाइस, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **सोभनसाधारणा** (सोभन + साधारणा, समास) – शोभन साझा, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : श्रद्धा, स्मृति, लज्जा, नैतिक भय, अनासक्ति, अक्रोध, तटस्थता, चैतसिक (वेदना, संज्ञा र संस्कारको) शान्ति, मानसिक शान्ति, चैतसिकहरूको हल्कापन, मानसिक हल्कापन, चैतसिकहरूको कोमलता, मानसिक कोमलता, कुसल कर्ममा कार्यक्षमता, मानसिक कार्यक्षमता, चैतसिकमा कार्य प्रवीणता, मानसिक प्रवीणता, चैतसिकको सीधापन र कुसल चित्तको सीधापन - यी उन्नाइस चैतसिकहरू शोभन साझा नामले चिनिन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले उन्नाइस '**सोभनसाधारण**' (शोभन साझा) चैतसिकहरूको वर्णन गर्दछ, जुन कुशल र शोभन क्रिया चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्। '**सद्धा**' (श्रद्धा) र '**सति**' (स्मृति) ले मनलाई शुद्ध र सजग बनाउँछन्। '**हिरी**' र '**ओत्तप्प**' ले नैतिक सङ्कोच र भय प्रदान गर्दछन्। '**अलोभ**' र '**अदोस**' ले लोभ र क्रोधको अभावलाई जनाउँछन्। '**तत्रमज्झत्तता**' ले मनको विशेष तटस्थतालाई जनाउँछ। बाँकी चैतसिकहरूले मानसिक अवस्थाहरूको शान्ति, हल्कापन, कोमलता, कार्यक्षमता, प्रवीणता र सरलतालाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्। यी चैतसिकहरूले मनलाई शुद्ध र शान्त बनाउँछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरूले व्यक्तिलाई नैतिक र सजग जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, '**सति**' (स्मृति) र '**सद्धा**' (श्रद्धा) को अभ्यासले व्यक्तिलाई तनाव कम गर्न र कार्यस्थल वा परिवारमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले सामाजिक सद्भाव र सकारात्मक सम्बन्ध बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विरतियो (विरतिहरू)

(Abstinences)

७. सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो चेति तिस्सो विरतियो नाम।

शब्दानुवाद : सम्मावाचा (सम्मा + वाचा, समास) – सम्यक् वचन, **सम्माकम्मन्तो** (सम्मा + कम्मन्तो, समास) – सम्यक् कर्म, **सम्माआजीवो** (सम्मा + आजीवो, समास) – सम्यक् जीविका, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **तिस्सो** – तीन, **विरतियो** – विरति, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : सम्यक् वचन, सम्यक् कर्म र सम्यक् जीविका - यी तीन विरति नामले चिनिन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले तीन '**विरति**' चैतसिकहरूको वर्णन गर्दछ, जुन अष्टाङ्गिक मार्गका नैतिक तत्त्वहरू हुन्। '**सम्मावाचा**' ले सत्य, लाभकारी र मैत्रीपूर्ण वचनलाई, '**सम्माकम्मन्तो**' ले नैतिक कर्मलाई र '**सम्माआजीव**' ले नैतिक जीविकालाई जनाउँछ। यी चैतसिकहरू विशेष अवस्थामा (जस्तै, कुशल कर्मको समयमा) कुशल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन् र मनलाई नैतिक दिशामा डोऱ्याउँछन् (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरूले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'सम्मावाचा'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई सत्य र मैत्रीपूर्ण बोल्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा कार्यस्थलमा विश्वास र सद्भाव बढाउँछ। **'सम्माआजीवो'** ले नैतिक पेशा अपनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः जनकाभिवंश)।

अप्पमञ्ञायो (अप्रमेय)

(Illimitables)

८. करुणा मुदिता अप्पमञ्ञायो नामाति सब्बथापि पञ्ञिन्द्रियेन सद्धिं पञ्चवीसतिमे चेतसिका सोभनाति वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : करुणा – करुणा, **मुदिता** – सहानुभूति, **अप्पमञ्ञायो** – अप्पमञ्ञा, **नामाति** (नाम + इति, सन्धि) – नाम भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **पञ्ञिन्द्रियेन** (पञ्ञा + इन्द्रियेन, सन्धि) – प्रज्ञा इन्द्रिय (शक्ति) सँग, **सद्धिं** – सँगै, **पञ्चवीसतिमे** (पञ्च + वीसति + इमे, सन्धि) – यी पच्चिस, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **सोभनाति** (सोभना + इति, सन्धि) – शोभन भनी, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : करुणा र मुदितालाई अप्पमञ्ञा (ब्रह्मविहार) नामले र प्रज्ञा शक्तिसहित यी पच्चिस चैतसिकहरू सबै प्रकारले शोभन भनी जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले शोभन चैतसिकहरूको पूर्ण वर्गीकरणलाई समापन गर्दछ। **'करुणा'** (दुखी प्राणीप्रति दया) र **'मुदिता'** (अरूको सुखमा (प्रीति) लाई **'अप्पमञ्ञा'** (ब्रह्मविहार) को रूपमा वर्गीकृत गरिन्छ। यी चैतसिकहरू विशेष अवस्थामा कुशल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्। **'पञ्ञिन्द्रिय सद्धिं'** ले प्रज्ञा (ज्ञान) लाई समावेश गरेर, गद्य ६ को उन्नाइस शोभन साझा, गद्य ७ को तीन विरतिहरू र यो गद्यको करुणा, मुदिता र प्रज्ञा मिलेर **'पञ्चवीसति'** (पच्चिस) शोभन चैतसिकहरू बन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको शोभन मानसिक अवस्थाहरूको विश्लेषणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरूले व्यक्तिलाई करुणा, सहानुभूति र प्रज्ञाको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'करुणा'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई अरूको दुःखमा सहानुभूति राख्न र सहयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा सकारात्मक सम्बन्ध र सद्भाव बढाउँछ (स्रोतः नारद; मोन)।

सोभनचेतसिकसङ्गहो (शोभन चैतसिक संग्रह)

(Summary of Beautiful Mental Factors)

९. एत्तावता च –

तेरसञ्ञसमाना च, चुद्दसाकुसला तथा।
सोभना पञ्चवीसाति, द्विपञ्ञास पवुच्चरे ॥

शब्दानुवाद : एत्तावता च – यहाँसम्म, - **तेरसञ्ञसमाना** (तेरस + अञ्ञसमाना, समास) – तेह्र सामान्य, **च** – र, **चुद्दसाकुसला** (चुद्दस + अकुसला, सन्धि) – चौध अकुशल, **तथा** – त्यसैगरी, **सोभना** – शोभन, **पञ्चवीसाति** (पञ्चवीस + इति, सन्धि) – पच्चिस भनी, **द्विपञ्ञास** (द्वि + पञ्ञास, समास) – बाउन्न, **पवुच्चरे** (√वच धातु) – हुन्छन् भनिन्छ।

भावानुवाद : यहाँसम्म (माथि भनिएको क्रमानुसार) तेह्र सामान्य, चौध अकुशल र पच्चिस शोभन - यसरी बाउन्न चैतसिकहरू हुन्छन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चैतसिकहरूको पूर्ण गणनालाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ। **'तेरसञ्ञसमान'** ले गद्य २ र ३ का तेह्र सामान्य चैतसिकहरूलाई, **'चुद्दसाकुसला'** ले गद्य ५ का चौध अकुशल चैतसिकहरूलाई र **'सोभना पञ्चवीसाति'** ले गद्य ६, ७ र ८ का पच्चिस शोभन चैतसिकहरूलाई जनाउँछ। यी सबै मिलेर **'द्विपञ्ञास'** (बाउन्न) चैतसिकहरू बन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको चैतसिकहरूको व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई चैतसिकहरूको विविधतालाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा कुशल चैतसिकहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'सति'** र **'करुणा'** जस्ता शोभन चैतसिकहरूको अभ्यासले व्यक्ति तनाव कम गर्न र परिवार वा समाजमा शान्त र करुणापूर्ण रहन प्रेरित हुन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सम्पयोगनयो (सम्प्रयोग नय)

(Method of Association)

१०. तेसं चित्तावियुत्तानं, यथायोगमितो परं।

चित्तुप्पादेसु पच्चेकं, सम्पयोगो पवुच्चति ॥

शब्दानुवाद : तेसं – तिनीहरूको, **चित्तावियुत्तानं** (चित्त + अवियुत्तानं, सन्धि) – चित्तसँग अविभाज्य, **यथायोगं** (यथा + योगं, समास) – यथायोग्य, **इतो** – यहाँबाट, **परं** – अगाडि, **चित्तुप्पादेसु** (चित्त + उप्पादेसु, सन्धि) – चित्त उत्पत्तिहरूमा, **पच्चेकं** (पति + एकं, सन्धि) – प्रत्येकमा, **सम्पयोगो** – संयोजन, **पवुच्चति** (√वच धातु) – हुन्छ भनिन्छ।

भावानुवाद : यहाँबाट अगाडि यथायोग्य, चित्तसँग अविभाज्य तिनीहरूको प्रत्येक चित्त उत्पत्तिमा संयोजन हुन्छ भनिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चैतसिकहरूको चित्तहरूसँगको संयोजनको विधिलाई परिचय गराउँछ। **'चित्तावियुत्तान'** ले चैतसिकहरू चित्तसँग अविभाज्य भएको सङ्केत गर्दछ। **'यथायोग'** ले प्रत्येक चित्तको प्रकारअनुसार चैतसिकहरूको उपयुक्त संयोजनलाई जनाउँछ। यो गाथाले आगामी गाथा र गद्यहरूमा चैतसिकहरूको विभिन्न चित्तहरूसँगको संयोजनको विस्तृत विवरणको आधार तयार गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चैतसिकहरू र चित्तहरूको अन्तरसम्बन्धलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई आफ्ना मानसिक अवस्थाहरू (जस्तै, क्रोध वा करुणा) मा कुन चैतसिकहरू सक्रिय छन् भनेर पहिचान गर्न र तिनलाई शान्तिपूर्वक नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। यो अभ्यासले परिवार वा समाजमा सन्तुलन र सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

११. सत्त सब्बत्थ युज्जन्ति, यथायोगं पकिण्णका।

चुद्दसाकुसलेस्वेव, सोभनेस्वेव सोभना ॥

शब्दानुवाद : सत्त – सात, **सब्बत्थ** – सबैतिर, **युज्जन्ति** (√युज धातु) – संयुक्त हुन्छन्, **यथायोगं** (यथा + योगं, समास) – यथायोग्य, **पकिण्णका** – विविध चैतसिकहरू, **चुद्दसाकुसलेस्वेव** (चुद्दस + अकुसलेसु + एव, सन्धि) – चौध अकुशलहरूमा मात्र, **सोभनेस्वेव** (सोभनेसु + एव, सन्धि) – शोभनहरूमा मात्र, **सोभना** – शोभन चैतसिकहरू।

भावानुवाद : सात चैतसिकहरू सबैतिर संयुक्त हुन्छन्, विविध चैतसिकहरू यथायोग्य, चौध अकुशल चैतसिकहरू अकुशल चित्तहरूमा मात्र र शोभन चैतसिकहरू शोभन चित्तहरूमा मात्र मिल्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले चैतसिकहरूको चित्तहरूसँगको सामान्य संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'सत्त सब्बत्थ युज्जन्ति'** ले सात सब्बचित्तसाधारणा चैतसिकहरू (गद्य २) सबै चित्तहरूमा उपस्थित हुने सङ्केत गर्दछ। **'यथायोग पकिण्णका'** ले छ पकिण्णका चैतसिकहरू (गद्य ३) विशिष्ट चित्तहरूमा यथायोग्य संयुक्त हुने जनाउँछ। **'चुद्दसाकुसलेस्वेव'** ले चौध अकुशल चैतसिकहरू (गद्य ५) केवल अकुशल चित्तहरूमा उपस्थित हुने र **'सोभनेस्वेव सोभना'** ले पच्चिस शोभन चैतसिकहरू (गद्य ६–८) केवल शोभन चित्तहरूमा उपस्थित हुने सङ्केत गर्दछ। यो गद्यले अभिधर्मको चैतसिक–चित्त संयोजनको व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चैतसिकहरूको चित्तहरूसँगको सम्बन्धलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा कुशल चैतसिकहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'सति'** र **'करुणा'** जस्ता शोभन चैतसिकहरूको अभ्यासले व्यक्ति तनाव कम गर्न र परिवार वा समाजमा शान्त र सकारात्मक रहन प्रेरित हुन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अञ्ञसमानचेतसिकसम्पयोगनयो (अन्यसमान चैत. सम्प्रयोग नय)

(Association of Universal Mental Factors)

१२. कथं ? सब्बचित्तसाधारणा ताव सत्तिमे चेतसिका सब्बेसुपि एकूननवुतिचित्तुप्पादेसु लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **सब्बचित्तसाधारणा** (सब्ब + चित्त + साधारणा, समास) – सबै चित्तमा साझा, **ताव** – पहिले, **सत्तिमे** (सत्त + इमे, सन्धि) – यी सात, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **सब्बेसुपि** (सब्बेसु + अपि, सन्धि) – सबैमा, **एकूननवुतिचित्तुप्पादेसु** (एकून + नवुति + चित्त + उप्पादेसु, सन्धि) – उनानब्बे चित्त उत्पत्तिहरूमा, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : कसरी? पहिले यी सात सब्बचित्तसाधारण (सबै चित्तका साझा) चैतसिकहरू सबै उनानब्बे चित्त उत्पत्तिहरूमा उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले सात **'सब्बचित्तसाधारण'** चैतसिकहरू (स्पर्श, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार) को संयोजनलाई स्पष्ट गर्दछ। यी चैतसिकहरू **'एकूननवुतिचित्तुप्पादेसु'** (उनानब्बे चित्तहरू) मा अनिवार्य रूपमा उपस्थित हुन्छन्, किनभने तिनीहरूले चित्तको आधारभूत कार्यहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछन्। यो गद्यले अभिधर्मको चैतसिकहरूको सर्वव्यापी प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई आफ्ना प्रत्येक मानसिक अवस्थामा यी सात चैतसिकहरूको उपस्थितिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'सति'** को अभ्यासले व्यक्ति **'वेदना'** र **'सञ्ञा'** लाई स्मृतिपूर्वक अवलोकन गर्न सक्छ, जसले तनाव कम गर्न र परिवार वा कार्यस्थलमा शान्त रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

वितक्कसम्पयोगो (वितर्क सम्प्रयोग)

(Association of Vitakka)

१३. पकिण्णकेसु पन वितक्को ताव द्विपञ्चविञ्ञाणवज्जितकामावचरचित्तेसु चेव एकादससु पठमज्झानचित्तेसु चेति पञ्चपञ्ञासचित्तेसु उप्पज्जति।

शब्दानुवाद : पकिण्णकेसु – विविध चैतसिकहरूमा, **पन** – निपात, **वितक्को** – वितक्क, **ताव** – पहिले, **द्विपञ्चविञ्ञाणवज्जितकामावचरचित्तेसु** (द्वि + पञ्च + विञ्ञाण + वज्जित + कामावचर + चित्तेसु, समास) – दुई पञ्चविञ्ञाण (पाँच विज्ञान) बाहेकका कामावचर चित्तहरूमा, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **एकादससु** (एका + दससु, समास) – एघारमा, **पठमज्झानचित्तेसु** (पठम + झान + चित्तेसु, समास) – पहिलो ध्यान चित्तहरूमा, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **पञ्चपञ्ञासचित्तेसु** (पञ्च + पञ्ञास + चित्तेसु, समास) – पचपन्न चित्तहरूमा, **उप्पज्जति** (उद + √पद धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : विविध चैतसिकहरूमा, पहिले वितर्क (आरम्मणमा प्रारम्भिक ध्यान) दुई पञ्चविञ्ञाण बाहेकका कामावचर चित्तहरूमा र एघार पहिलो ध्यान चित्तहरूमा - जम्मा पचपन्न चित्तहरूमा उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'वितक्क'** चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'वितक्क'** कामावचर चित्तहरूमा (५४ मध्ये १० पञ्चविञ्ञाण चित्तहरू बाहेक, अर्थात् ४४ चित्तहरू) र पहिलो ध्यानका ११ चित्तहरू (५ कुशल, ३ विपाक, ३ क्रिया) मा उपस्थित हुन्छ। यसरी, **'पञ्चपञ्ञास'** (पचपन्न) चित्तहरूमा **'वितक्क'** उत्पन्न हुन्छ। यो गद्यले अभिधर्मको चैतसिकहरूको विशिष्ट संयोजनलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'वितक्क' ले मनको प्रारम्भिक केन्द्रणलाई जनाउँछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'वितक्क'** लाई नियन्त्रण गर्न र सकारात्मक विषयहरूमा केन्द्रित गर्न प्रेरित गर्दछ, जस्तै ध्यान वा करुणाको अभ्यास। यो अभ्यासले परिवार वा कार्यस्थलमा एकाग्रता र शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विचारसम्पयोगो (विचार सम्प्रयोग)

(Association of Vicara)

१४. विचारो पन तेसु चेव एकादससु दुतियज्झानचित्तेसु चाति छसट्ठिचित्तेसु।

शब्दानुवाद : विचारो – विचार (निरन्तर ध्यान), **पन** – निपात, **तेसु** – तिनीहरूमा, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **एकादससु** (एका + दससु, समास) – एघारमा, **दुतियज्झानचित्तेसु** (दुतिय + झान +

चित्तेसु, समास) – दोस्रो ध्यान चित्तहरूमा, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **छसट्ठिचित्तेसु** (छ + सट्ठि + चित्तेसु, समास) – छैसट्ठी चित्तहरूमा।

भावानुवाद : विचार (निरन्तर ध्यान) मात्र ती (पचपन्न चित्तहरू) मा र एघार दोस्रो ध्यान चित्तहरू गरी जम्मा छैसट्ठी चित्तहरूमा संयोजन हुन्छ, मिल्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'विचार'** (विचार - निरन्तर विचार) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'विचार'** गद्य १३ मा वर्णित पचपन्न चित्तहरू (जसमा **'वितक्क'** उपस्थित छ) र थप ११ दोस्रो ध्यान चित्तहरू (५ कुशल, ३ विपाक, ३ क्रिया) मा उपस्थित हुन्छ। यसरी, **'छसट्ठि'** (छैसट्ठी) चित्तहरूमा **'विचार'** उत्पन्न हुन्छ। यो गद्यले **'वितक्क'** र **'विचार'** को क्रमिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'विचार' ले मनको निरन्तर केन्द्रणलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई **'विचार'** लाई सकारात्मक विषयहरूमा स्थिर गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा एकाग्रता र परिवारमा शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अधिमोक्खसम्पयोगो (अधिमोक्ष सम्प्रयोग)

(Association of Adhimokkha)

१५. अधिमोक्खो द्विपञ्चविञ्ञाणविचिकिच्छासहगतवज्जितचित्तेसु।

शब्दानुवाद : अधिमोक्खो – निश्चय, **द्विपञ्चविञ्ञाणविचिकिच्छा-सहगतवज्जितचित्तेसु** (द्वि + पञ्च + विञ्ञाण + विचिकिच्छा + सहगत + वज्जित + चित्तेसु, समास) – दुई पञ्चविञ्ञाण र विचिकिच्छासहित चित्तहरू बाहेकका चित्तहरूमा।

भावानुवाद : अधिमोक्ख (निश्चय गर्ने) चैतसिक दुई पञ्चविञ्ञाण र विचिकिच्छासहित चित्तहरू बाहेकका चित्तहरूमा मिल्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले **'अधिमोक्ख'** (निश्चय गर्ने) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'अधिमोक्ख'** दुई पञ्चविञ्ञाण (१० इन्द्रिय विज्ञान, चेतनाहरू) र विचिकिच्छासहित चित्त (१ मोहमूल चित्त) बाहेकका चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ। यसरी, **'अधिमोक्ख'** ८९ चित्तहरू मध्ये ११ बाहेक ७८ चित्तहरूमा उत्पन्न हुन्छ। यो चैतसिकले मनको निर्णयात्मकता र स्पष्टतालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'अधिमोक्ख' ले स्पष्ट निर्णय लिने क्षमतालाई जनाउँछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई अनिर्णय (विचिकिच्छा) बाट बच्न र कार्यस्थल वा परिवारमा स्पष्ट र नैतिक निर्णयहरू लिन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वीरियसम्पयोगो (वीरिय सम्प्रयोग)

(Association of Viriya)

१६. वीरियं पञ्चद्वारावज्जनद्विपञ्चविञ्ञाणसम्पटिच्छनसन्तीरणवज्जितचित्तेसु।

शब्दानुवाद : वीरियं – प्रयास, **पञ्चद्वारावज्जनद्विपञ्चविञ्ञाणसम्पटिच्छनसन्तीरणवज्जित-चित्तेसु** (पञ्चद्वार + आवज्जन + द्वि + पञ्च + विञ्ञाण + सम्पटिच्छन + सन्तीरण + वज्जित + चित्तेसु, सन्धि) – पञ्चद्वार आवज्जन, दुई पञ्चविज्ञान, सम्पटिच्छन र सन्तीरण बाहेकका चित्तहरूमा ।

भावानुवाद : वीरिय पञ्चद्वार आवज्जन, दुई पञ्चविज्ञान, सम्पटिच्छन र सन्तीरण बाहेकका चित्तहरूमा मिल्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले **'वीरिय'** (व्यायाम) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **वीरियं** पञ्चद्वार आवज्जन (१ चित्त), दुई पञ्चविञ्ञाण (१० चित्त), सम्पटिच्छन (२ चित्त) र सन्तीरण (३ चित्त) बाहेकका चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ। यसरी, ८९ चित्तहरू मध्ये १६ बाहेक ७३ चित्तहरूमा **'वीरिय'** उत्पन्न हुन्छ। यो चैतसिकले मानसिक ऊर्जा र सङ्कल्पलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'वीरिय' ले कार्यप्रति ऊर्जा र समर्पणलाई जनाउँछ। ध्यान र स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'वीरिय'** को विकास गर्न र कार्यस्थलमा प्रेरणा र परिवारमा सकारात्मक योगदान दिन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पीतिसम्पयोगो (प्रीति सम्प्रयोग)

(Association of Piti)

१७. पीति दोमनस्सुपेक्खासहगतकायविञ्ञानचतुत्थज्झानवज्जितचित्तेसु।

शब्दानुवाद : पीति – प्रीति, **दोमनस्सुपेक्खासहगतकायविञ्ञानचतुत्थज्झानवज्जितचित्तेसु** (दोमनस्स + उपेक्खा + सहगत + कायविज्ञान + चतुत्थ + झान + वज्जित + चित्तेसु, सन्धि) – दोमनस्स, उपेक्खासहगत कायविज्ञान र चौथो ध्यान बाहेकका चित्तहरूमा।

भावानुवाद : प्रीति दोमनस्स, उपेक्खासहगत, कायविज्ञान र चौथो ध्यान बाहेकका चित्तहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले **'पीति'** (प्रीति) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'पीति'** दोमनस्ससहित चित्तहरू (२ दोषमूल), उपेक्खासहगत चित्तहरू (१५ चित्त), कायविज्ञान (२ चित्त) र चौथो ध्यान चित्तहरू (११ चित्त) बाहेकका चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ। यसरी, ८९ चित्तहरू मध्ये ३० बाहेक ५९ चित्तहरूमा **'पीति'** उत्पन्न हुन्छ। यो चैतसिकले ध्यान र सुखद अनुभवमा (प्रीति) लाई प्रतिनिधित्व गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'पीति' ले सकारात्मक उत्साहलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई **'पीति'** को अनुभव गर्न र कार्यस्थल वा परिवारमा सकारात्मक ऊर्जा र प्रीति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

छन्दसम्पयोगो (छन्द सम्प्रयोग)

(Association of Chanda)

१८. छन्दो अहेतुकमोमूहवज्जितचित्तेसु।

शब्दानुवाद : छन्दो – इच्छा, **अहेतुकमोमूहवज्जितचित्तेसु** (अहेतुक + मोमूह + वज्जित + चित्तेसु, समास) – अहेतुक र मोमूह (अज्ञान) बाहेकका चित्तहरूमा ।

भावानुवाद : छन्दो (इच्छा) अहेतुक र मोमूह बाहेकका चित्तहरूमा मिल्दछ ।

व्याख्या : यो गद्यले **'छन्द'** (इच्छा) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ । **'छन्दो'** अहेतुक चित्तहरू (१८ चित्त) र मोमूहसहित चित्तहरू (२ मोहमूल चित्त) बाहेकका चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ । यसरी, ८९ चित्तहरू मध्ये २० बाहेक ६९ चित्तहरूमा **'छन्द'** उत्पन्न हुन्छ । यो चैतसिकले कार्यप्रति सकारात्मक इच्छा र प्रेरणालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'छन्द' ले सकारात्मक इच्छालाई जनाउँछ । स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'छन्द'** लाई नैतिक र सकारात्मक कार्यहरूमा केन्द्रित गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा प्रेरणा र परिवारमा सहयोगी व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

पकिण्णकसम्पयोगसङ्गहो (प्रकीर्णक सम्प्रयोग संग्रह)

(Summary of Association of Particular Mental Factors)

१९. ते पन चित्तुप्पादा यथाक्कमं –

छसट्ठि पञ्चपञ्ञास, एकादस च सोळस ।
सत्तति वीसति चेव, पकिण्णकविवज्जिता ॥
पञ्चपञ्ञास छसट्ठिट्ठसत्तति तिसत्तति ।
एकपञ्ञास चेकूनसत्तति सपकिण्णका ॥

शब्दानुवाद : ते – ती, **पन** – निपात, **चित्तुप्पादा** (चित्त + उप्पादा, सन्धि) – चित्त उत्पत्तिहरू, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **छसट्ठि** (छ + सट्ठि, समास) – छैसट्ठी, **पञ्चपञ्ञास** (पञ्च + पञ्ञास, समास) – पचपन्न, **एकादस** (एका + दस, समास) – एघार, **च** – र, **सोळस** – सोह्र, **सत्तति** – सत्तरी, **वीसति** – बिस, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र नै, **पकिण्णकविवज्जिता** (पकिण्णक + विवज्जिता, समास) – प्रकीर्णक चैतसिकहरू बाहेक, **पञ्चपञ्ञास** (पञ्च + पञ्ञास, समास) – पचपन्न, **छसट्ठिट्ठसत्तति** (छ + सट्ठि + अट्ठ + सत्तति, सन्धि, सन्धि) – छैसट्ठी र अठसट्ठी, **तिसत्तति** (ति + सत्तति, समास) – त्रिहत्तर, **एकपञ्ञास** (एक + पञ्ञास, समास) – एकाउन्न, **च** – र, **एकूनसत्तति** (एकून + सत्तति, समास) – उनन्सत्तरी, **सपकिण्णका** (स + पकिण्णका, समास) – प्रकीर्णक चैतसिकहरूसहित ।

भावानुवाद : ती चित्त उत्पत्तिहरू क्रमअनुसार - छैसट्ठी, पचपन्न, एघार र सोह्र; सत्तरी र बिस नै प्रकीर्णक चैतसिकहरू बाहेक । पचपन्न, छैसट्ठी, अठसट्ठी, त्रिहत्तर, एकाउन्न र उनन्सत्तरी प्रकीर्णक चैतसिकहरूसँग मिल्छन् ।

व्याख्या : यो गाथाले पकिण्णका चैतसिकहरूको संयोजनलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ । **'छसट्ठि'** (**'विचार'** को लागि ६६ चित्त), **'पञ्चपञ्ञास'** (**'वितक्क'** को लागि ५५ चित्त), **'एकादस'** (**'अधिमोक्ख'** को लागि ११ चित्त बाहेक, अर्थात् ७८ चित्त), **'सोळस'** (**'वीरिय'** को लागि १६ चित्त बाहेक, अर्थात् ७३ चित्त), **'सत्तति'** (**'पीति'** को लागि ७० चित्त बाहेक, अर्थात् ५९ चित्त) र **'वीसति'** (**'छन्द'** को लागि २०

चित्त बाहेक, अर्थात् ६९ चित्त) ले प्रकीर्णक चैतसिकहरू बाहेकका चित्तहरूलाई जनाउँछ। दोस्रो पंक्तिमा, **'पञ्चपञ्ञास'** ('वितक्को' को लागि ५५), **'छसट्ठि'** (**'विचार'** को लागि ६६), **'अट्ठसत्तति'** (**'अधिमोक्ख'** को लागि ७८), **'तिसत्तति'** (**'वीरिय'** को लागि ७३), **'एकपञ्ञास'** (**'पीति'** को लागि ५१) र **'एकूनसत्तति'** (**'छन्द'** को लागि ६९) ले प्रकीर्णक चैतसिकहरूसहितका चित्तहरूलाई जनाउँछ। यो गाथाले अभिधर्मको जटिल संयोजन विश्लेषणलाई प्रष्ट पार्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई प्रकीर्णक चैतसिकहरूको भूमिकालाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'वितक्क'**, **'विचार'** र **'वीरिय'** जस्ता चैतसिकहरूलाई सकारात्मक कार्यहरूमा केन्द्रित गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

अकुसलचेतसिकसम्पयोगनयो (अकुशल चैतसिक सम्प्रयोग नय)

(Association of Unwholesome Mental Factors)

२०. अकुसलेसु पन मोहो अहिरिकं अनोत्तप्पं उद्धच्चञ्चाति चत्तारोमे चेतसिका सब्बाकुसलसाधारणा नाम, सब्बेसुपि द्वादसाकुसलेसु लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : अकुसलेसु – अकुशल चित्तहरूमा, **पन** – **मोहो** – अज्ञान, **अहिरिकं** – लज्जाहीनता, **अनोत्तप्पं** – अनैतिकताप्रति भयहीनता, **उद्धच्चञ्चाति** (उद्धच्चं + च + इति, सन्धि) – अस्थिरता र भनी, **चत्तारोमे** (चत्तारो + इमे, सन्धि) – यी चार, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **सब्बाकुसलसाधारणा** (सब्ब + अकुसल + साधारणा, सन्धि) – सबै अकुशलमा साझा, **नाम** – नाम, **सब्बेसुपि** (सब्बेसु + अपि, सन्धि) – सबैमा, **द्वादसाकुसलेसु** (द्वादस + अकुसलेसु, सन्धि) – बाह्र अकुशल चित्तहरूमा, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : अकुशल चित्तहरूमा अज्ञान, लज्जाहीनता, अनैतिकताप्रति भयहीनता र अस्थिरता - यी चार चैतसिकहरू सबै अकुशलमा साझा नामले, सबै बाह्र अकुशल चित्तहरूमा उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चार **'सब्बाकुसलसाधारण'** चैतसिकहरू (**मोह, अहिरिक, अनोत्तप्प, उद्धच्च**) को संयोजनको वर्णन गर्दछ। यी चैतसिकहरू सबै १२ अकुशल चित्तहरू (८ लोभमूल, २ दोषमूल, २ मोहमूल) मा अनिवार्य रूपमा उपस्थित हुन्छन्। **'मोह'** ले अज्ञानलाई, **'अहिरिक'** र **'अनोत्तप्प'** ले नैतिक सङ्कोचको अभावलाई र **'उद्धच्च'** ले मनको अस्थिरतालाई जनाउँछ। यो गद्यले अभिधर्मको अकुशल चित्तहरूको आधारभूत प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई अकुशल चैतसिकहरू (जस्तै, मोहो र उद्धच्चं) लाई पहिचान गरेर तिनबाट बच्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई यी चैतसिकहरूको प्रभाव कम गर्न र परिवार वा कार्यस्थलमा शान्त र नैतिक व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

लोभसम्पयोगो (लोभ सम्प्रयोग)

(Association of Lobha)

२१. लोभो अट्ठसु लोभसहगतचित्तेस्वेव लब्भति।

शब्दानुवाद : लोभो – लोभ, **अट्ठसु** – आठमा, **लोभसहगतचित्तेस्वेव** (लोभ + सहगत + चित्तेसु + एव, सन्धि) – लोभसहित चित्तहरूमा मात्र, **लब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : लोभ आठ लोभसहगत चित्तहरूमा मात्र उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'लोभ'** चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'लोभ'** केवल ८ लोभमूल चित्तहरू (कामावचर अकुशल चित्तहरू) मा उपस्थित हुन्छ। यो चैतसिकले आसक्ति र इच्छालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ र अकुशल चित्तहरूको मूल कारण हो। यो गद्यले अभिधर्मको अकुशल चित्तहरूको विशिष्ट संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'लोभ' ले आसक्तिलाई जनाउँछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'लोभो'** लाई पहिचान गरेर अनासक्तिको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा उदारता र सहयोगी व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

दिट्ठिसम्पयोगो (दृष्टि सम्प्रयोग)

(Association of Ditthi)

२२. दिट्ठि चतूसु दिट्ठिगतसम्पयुत्तेसु।

शब्दानुवाद : दिट्ठि – गलत दृष्टिकोण, **चतूसु** – चारमा, **दिट्ठिगतसम्पयुत्तेसु** (दिट्ठिगत + सम्पयुत्तेसु, समास) – गलत दृष्टि संप्रयुक्त चित्तहरूमा।

भावानुवाद : गलत दृष्टिकोण चार गलत दृष्टि संप्रयुक्त चित्तहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले **'दिट्ठि'** (गलत दृष्टिकोण) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'दिट्ठि'** केवल ४ लोभमूल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ, जुन गलत दृष्टिकोणसँग सम्प्रयुक्त छन्। यो चैतसिकले गलत विश्वास र भ्रमलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। यो गद्यले अभिधर्मको अकुशल चित्तहरूको विशिष्ट संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'दिट्ठि' ले गलत विश्वास वा दृष्टिकोणलाई जनाउँछ। स्मृति र प्रज्ञाको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'दिट्ठि'** लाई हटाउन र सत्य र नैतिक दृष्टिकोण अपनाउन प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा विश्वास र सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मानसम्पयोगो (मान सम्प्रयोग)

(Association of Mana)

२३. मानो चतूसु दिट्ठिगतविप्पयुत्तेसु।

शब्दानुवाद : मानो – अभिमान, **चतूसु** – चारमा, **दिट्ठिगतविप्पयुत्तेसु** (दिट्ठिगत + विप्पयुत्तेसु, समास) – गलत दृष्टिकोणरहित चित्तहरूमा।

भावानुवाद : अभिमान चार गलत दृष्टिकोणरहित चित्तहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले **'मान'** (अभिमान) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **मानो** केवल ४ लोभमूल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ, जुन गलत दृष्टिकोणरहित छन्। यो चैतसिकले अहंकार र आत्ममोहलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। यो गद्यले अभिधर्मको अकुशल चित्तहरूको विशिष्ट संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मान' ले अहंकारलाई जनाउँछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **मानो**लाई पहिचान गरेर विनम्रता र करुणाको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा सकारात्मक सम्बन्ध कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

दोससम्पयोगो (दोस सम्प्रयोग)

(Association of Dosa)

२४. दोसो इस्सा मच्छरियं कुक्कुच्चञ्चाति द्वीसु पटिघसम्पयुत्तचित्तेसु।

शब्दानुवाद : दोसो – क्रोध, **इस्सा** – ईर्ष्या, **मच्छरियं** – मात्सर्य, **कुक्कुच्चञ्चाति** (कुक्कुच्चं + च + इति, सन्धि) – पश्चाताप र भनी, **द्वीसु** – दुईमा, **पटिघसम्पयुत्तचित्तेसु** (पटिघ + सम्पयुत्त + चित्तेसु, समास) – क्रोधसहित चित्तहरूमा।

भावानुवाद : क्रोध, ईर्ष्या, मात्सर्य र पश्चाताप - यी दुई क्रोधसहित चित्तहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले चार अकुशल चैतसिकहरू – **'दोस'** (क्रोध), **'इस्सा'** (ईर्ष्या), **'मच्छरिय'** (मात्सर्य) र **'कुक्कुच्च'** (पश्चाताप) - को संयोजनको वर्णन गर्दछ। यी चैतसिकहरू केवल दुई **'पटिघसम्पयुत्त'** (क्रोधसहित) दोषमूल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्। **'दोस'** ले क्रोध वा घृणालाई, **'इस्सा'** ले अरूको समृद्धिप्रति जलनलाई, **'मच्छरिय'** ले आफ्ना सम्पत्ति वा गुणहरू बाँड्न अनिच्छालाई र **'कुक्कुच्च'** ले अनावश्यक पश्चाताप वा चिन्तालाई जनाउँछ। यो गद्यले अभिधर्मको दोषमूल चित्तहरूको विशिष्ट संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ, जसले अकुशल मानसिक अवस्थाहरूको प्रकृतिलाई उजागर गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरू नकारात्मक भावनाहरूसँग सम्बन्धित छन्। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'दोस'** (क्रोध) र **'इस्सा'** (ईर्ष्या) जस्ता चैतसिकहरूलाई पहिचान गर्न र तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, क्रोध उत्पन्न हुँदा स्मृतिले व्यक्तिलाई शान्त रहन र करुणा वा क्षमाको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा कार्यस्थलमा शान्ति र सद्भाव कायम राख्न मद्दत गर्दछ। **'कुक्कुच्च'** लाई नियन्त्रण गर्न स्मृतिले अनावश्यक चिन्ताबाट मुक्ति दिलाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

थिनमिद्धसम्पयोगो (थिनमिद्ध सम्प्रयोग)

(Association of Thina-Middha)

२५. थिनमिद्धं पञ्चसु ससङ्खारिकचित्तेसु।

शब्दानुवाद : थिनमिद्धं (थिनं + मिद्धं, समास) – आलस्य र सुस्ती, **पञ्चसु** – पाँचमा, **ससङ्खारिकचित्तेसु** (स + सङ्खारिक + चित्तेसु, समास) – ससङ्खारिक (प्रेरित) चित्तहरूमा।

भावानुवाद : आलस्य र सुस्ती पाँच ससङ्खारिक (प्रेरित) चित्तहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले **'थिन'** (आलस्य) र **'मिद्ध'** (सुस्ती) चैतसिकहरूको संयोजनको वर्णन गर्दछ। यी दुई चैतसिकहरू केवल पाँच **'ससङ्खारिक'** (प्रेरित वा संस्कारसहित) अकुशल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन् : चार लोभमूल संस्कारिक चित्तहरू र एक मोहमूल संस्कारिक चित्त। **'थिन'** ले मानसिक सुस्तीलाई र **'मिद्ध'** ले शारीरिक वा मानसिक निष्क्रियतालाई जनाउँछ। यी चैतसिकहरूले मनको निस्तेजता र कार्यप्रति उत्साहको कमी उत्पन्न गर्दछन्। यो गद्यले अभिधर्ममा अकुशल चित्तहरूको विशिष्ट प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'थिनमिद्ध' ले मानसिक र शारीरिक सुस्तीलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यी चैतसिकहरूबाट मुक्त हुन र **'वीरिय'** (प्रयास) को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कार्यस्थलमा सुस्ती महसुस हुँदा ध्यान वा शारीरिक गतिविधिले ऊर्जा र प्रेरणा बढाउन सक्छ, जसले परिवार वा समाजमा सक्रिय र सकारात्मक योगदान दिन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विचिकिच्छासम्पयोगो (विचिकिच्छा सम्प्रयोग)

(Association of Vicikiccha)

२६. विचिकिच्छा विचिकिच्छासहगतचित्तेयेवाति।

शब्दानुवाद : विचिकिच्छा – सन्देह, **विचिकिच्छासहगतचित्तेयेवाति** (विचिकिच्छा + सहगत + चित्ते + एव + इति, सन्धि) – विचिकिच्छासहित चित्तमा मात्र भनी।

भावानुवाद : सन्देह विचिकिच्छासहित चित्तमा मात्र।

व्याख्या : यो गद्यले **'विचिकिच्छा'** (सन्देह) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'विचिकिच्छा'** केवल एक मोहमूल चित्तमा उपस्थित हुन्छ, जुन **'विचिकिच्छासहगत'** (सन्देहसहित) चित्त हो। यो चैतसिकले सत्य, धर्म, वा नैतिकताप्रति अनिर्णय र सन्देहलाई जनाउँछ। यो गद्यले अभिधर्मको मोहमूल चित्तहरूको विशिष्ट संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ, जसले मानसिक अस्पष्टताको प्रकृतिलाई उजागर गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'विचिकिच्छा' ले अनिर्णय र सन्देहलाई जनाउँछ। स्मृति र प्रज्ञाको अभ्यासले व्यक्तिलाई **'विचिकिच्छा'** लाई हटाउन र स्पष्ट निर्णय लिन प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, कार्यस्थलमा अनिर्णयको अवस्थामा स्मृतिले स्पष्टता ल्याउँछ र परिवारमा विश्वास र सहयोगी व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अकुसलचेतसिकसम्पयोगसङ्गहो (अकुसल चैत. सम्प्रयोग संग्रह)

(Summary of Association of Unwholesome Mental Factors)

२७. सब्बापुञ्ञेसु चत्तारो, लोभमूले तयो गता।
दोसमूलेसु चत्तारो, ससङ्खारे द्वयं तथा ॥
विचिकिच्छा विचिकिच्छाचित्ते चाति चतुद्दस।
द्वादसाकुलेस्वेव, सम्पयुज्जन्ति पञ्चधा ॥

शब्दानुवाद : सब्बापुञ्ञेसु (सब्ब + अपुञ्ञेसु, सन्धि) – सबै अकुशलहरूमा, **चत्तारो** – चार, **लोभमूले** (लोभ + मूले, समास) – लोभमूलमा, **तयो** – तीन, **गता** (√गमु धातु) – गएका, **दोसमूलेसु** (दोस + मूलेसु, समास) – दोषमूलहरूमा, **चत्तारो** – चार, **ससङ्खारे** (स + सङ्खारे, समास) – सङ्खारिकमा, **द्वयं** – दुई, **तथा** – त्यसैगरी, **विचिकिच्छा** – सन्देह, **विचिकिच्छाचित्ते** (विचिकिच्छा + चित्ते, समास) – विचिकिच्छा चित्तमा, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **चतुद्दस** – चौध, **द्वादसाकुलेस्वेव** (द्वादस + अकुलेसु + एव, सन्धि) – बाह्र अकुशलहरूमा मात्र, **सम्पयुज्जन्ति** (√युज धातु) – संयुक्त हुन्छन्, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले।

भावानुवाद : सबै अकुशलहरूमा चार, लोभमूलमा गएका तीन, दोषमूलहरूमा चार, सङ्खारिकमा दुई र त्यसैगरी सन्देह विचिकिच्छा चित्तमा - चौध चैतसिकहरू बाह्र अकुशल चित्तहरूमा मात्र पाँच प्रकारले संयुक्त हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले अकुशल चैतसिकहरूको संयोजनलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ।

- **सब्बापुञ्ञेसु चत्तारो** : चार **'सब्बाकुसलसाधारण'** चैतसिकहरू (**मोह, अहिरिक, अनोत्तप्प, उद्धच्च**) सबै १२ अकुशल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्।
- **लोभमूले तयो गता** : तीन चैतसिकहरू (**लोभ, दिट्ठि** र **मान**) - लोभमूल चित्तहरूमा गएका छन्। **'लोभ'** ८ लोभमूल चित्तहरूमा, **'दिट्ठि'** ४ दिट्ठिगतसम्पयुत्त चित्तहरूमा र **'मानो'** ४ दिट्ठिगतविप्पयुत्त चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्।
- **दोसमूलेसु चत्तारो** : चार चैतसिकहरू (**दोस**, **इस्सा**, **मच्छरिय** र **कुक्कुच्च**) - २ दोषमूल चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्।
- **ससङ्खारे द्वयं** : दुई चैतसिकहरू (**थिन** र **मिद्ध**) - ५ संस्कारिक चित्तहरू (४ लोभमूल सङ्खारिक र १ मोहमूल सङ्खारिक) मा उपस्थित हुन्छन्।
- **विचिकिच्छा विचिकिच्छाचित्ते** : **'विचिकिच्छा'** (सन्देह) केवल १ **'विचिकिच्छासहगत'** मोहमूल चित्तमा उपस्थित हुन्छ।
- **चतुद्दस** : यी सबै मिलेर १४ अकुशल चैतसिकहरू बन्छन्।
- **द्वादसाकुलेस्वेव, सम्पयुज्जन्ति पञ्चधा** : यी १४ चैतसिकहरू बाह्र अकुशल चित्तहरूमा पाँच प्रकारले (**सब्बाकुसलसाधारणा, लोभमूल, दोषमूल, ससङ्खारिक** र **विचिकिच्छासहगत**) संयुक्त हुन्छन्।

यो गाथाले अभिधर्मको अकुशल चैतसिकहरूको व्यवस्थित र जटिल संयोजन विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई अकुशल चैतसिकहरूको प्रभावलाई बुझ्न र तिनलाई स्मृतिद्वारा नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'लोभ'** र **'दोस'** (क्रोध) लाई स्मृतिले पहिचान गरेर व्यक्तिलाई अनासक्ति र करुणाको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ। **'विचिकिच्छा'** (सन्देह) लाई प्रज्ञाले हटाएर स्पष्टता र आत्मविश्वास कायम राख्न सकिन्छ। यी अभ्यासहरूले परिवार वा समाजमा शान्ति, सहयोग र सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

सोभनचेतसिकसम्पयोगनयो (शोभन चैतसिक संप्रयोग नय)

(Association of Beautiful Mental Factors)

२८. सोभनेसु पन सोभनसाधारणा ताव एकूनवीसतिमे चेतसिका सब्बेसुपि एकूनसट्ठि-सोभनचित्तेसु संविज्जन्ति।

शब्दानुवाद : सोभनेसु – शोभन चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **सोभनसाधारणा** (सोभन + साधारणा, समास) – शोभन साझा, **ताव** – पहिले, **एकूनवीसतिमे** (एकून + वीसति + इमे, सन्धि) – यी उन्नाइस, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **सब्बेसुपि** (सब्बेसु + अपि, सन्धि) – सबैमा, **एकूनसट्ठिसोभनचित्तेसु** (एकून + सट्ठि + सोभन + चित्तेसु, समास) – उनन्साठी शोभन चित्तहरूमा, **संविज्जन्ति** (√विद धातु) – विद्यमान हुन्छन्।

भावानुवाद : शोभन चित्तहरूमा पहिले यी उन्नाइस शोभन साझा चैतसिकहरू सबै उनन्साठी शोभन चित्तहरूमा विद्यमान हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले उन्नाइस **'सोभनसाधारण'** चैतसिकहरू (गद्य ६ : सद्धा, सति, हिरी, ओत्तप्प, अलोभ, अदोस, तत्रमज्झत्तता, कायपस्सद्धि, चित्तपस्सद्धि, कायलहुता, चित्तलहुता, कायमुदुता, चित्तमुदुता, कायकम्मञ्ञता, चित्तकम्मञ्ञता, कायपागुञ्ञता, चित्तपागुञ्ञता, कायुजुकता, चित्तुजुकता) को संयोजनको वर्णन गर्दछ। यी चैतसिकहरू सबै ५९ शोभन चित्तहरू (२४ कामावचर शोभन, २७ महग्गत र ८ लोकुत्तर) मा अनिवार्य रूपमा उपस्थित हुन्छन्। यो गद्यले शोभन चित्तहरूको आधारभूत संरचनालाई स्पष्ट बनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चैतसिकहरूले व्यक्तिलाई नैतिक र सजग जीवन जिउन प्रेरित गर्दछन्। उदाहरणका लागि, **'सति'** (स्मृति) र **'सद्धा'** (श्रद्धा) को अभ्यासले व्यक्तिलाई तनाव कम गर्न र परिवार वा कार्यस्थलमा शान्त र करुणापूर्ण व्यवहार कायम राख्न प्रेरित गर्दछ। **'हिरी'** र **'ओत्तप्प'** ले नैतिक सङ्कोचलाई बलियो बनाउँछ, जसले सामाजिक सद्भाव बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विरतियासम्पयोगो (विरति सम्प्रयोग)

(Association of Abstinences)

२९. विरतियो पन तिस्सोपि लोकुत्तरचित्तेसु सब्बथापि नियता एकतोव लब्भन्ति, लोकियेसु पन कामावचरकुसलेस्वेव कदाचि सन्दिस्सन्ति विसुं विसुं।

शब्दानुवाद : विरतियो – विरतिहरू, **पन** – निपात, **तिस्सोपि** (तिस्सो + अपि, सन्धि) – तीनवटै, **लोकुत्तरचित्तेसु** (लोकुत्तर + चित्तेसु, समास) – लोकोत्तर चित्तहरूमा, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **नियता** – निश्चित, **एकतोव** (एकतो + एव, सन्धि) – एकसाथ मात्र, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्, **लोकियेसु** – लौकिक चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **कामावचरकुसलेस्वेव** (कामावचर + कुसलेसु + एव, सन्धि) – कामावचर कुशल चित्तहरूमा मात्र, **कदाचि** – कहिलेकाहीँ, **सन्दिस्सन्ति** (√दिस धातु) – देखा पर्दछन्, **विसुं विसुं** – अलग-अलग।

भावानुवाद : तीनवटै विरतिहरू लोकोत्तर चित्तहरूमा सबै प्रकारले निश्चित रूपमा एकसाथ उपलब्ध हुन्छन्, तर लौकिक कामावचर कुशल चित्तहरूमा कहिलेकाहीँ अलग-अलग देखा पर्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले तीन **'विरति'** (सम्मावाचा, सम्माकम्मन्त, सम्माआजीव) को संयोजनको वर्णन गर्दछ। **'लोकुत्तरचित्त'** (८ लोकोत्तर चित्तहरू : ४ मग्ग र ४ फल) मा यी तीनवटै विरतिहरू निश्चित रूपमा एकसाथ उपस्थित हुन्छन्, किनभने लोकोत्तर चित्तहरू पूर्ण रूपमा नैतिक र शुद्ध हुन्छन्। तर **'कामावचरकुसल'** (८ कामावचर कुशल चित्तहरू) मा यी विरतिहरू कहिलेकाहीँ अलग-अलग (विसुं विसुं) उपस्थित हुन्छन्, किनभने यी चित्तहरू सन्दर्भअनुसार विशिष्ट नैतिक कार्यहरूसँग सम्बन्धित हुन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको नैतिक चैतसिकहरूको विशिष्ट संयोजनलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : **'विरति'** ले नैतिक संयमलाई जनाउँछ। **'सम्मावाचा'** (सत्य र मैत्रीपूर्ण वचन), **'सम्माकम्मन्त'** (सम्यक् कर्म) र **'सम्माआजीव'** (सम्यक् जीविका) को अभ्यासले व्यक्तिलाई परिवार वा कार्यस्थलमा विश्वास र सद्भाव कायम राख्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, सत्य बोल्ने अभ्यासले सामाजिक सम्बन्धहरू बलियो बनाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अप्पमञ्ञायसम्पयोगो (अप्पमञ्ञा सम्प्रयोग)

(Association of Illimitables)

३०. अप्पमञ्ञायो पन द्वादससु पञ्चमज्झानवज्जितमहग्गतचित्तेसु चेव कामावचरकुसलेसु च सहेतुककामावचरकिरियचित्तेसु चाति अट्ठवीसतिचित्तेस्वेव कदाचि नाना हुत्वा जायन्ति, उपेक्खा-सहगतेसु पनेत्थ करुणामुदिता न सन्तीति केचि वदन्ति।

शब्दानुवाद : अप्पमञ्ञायो – अप्पमञ्ञा (करुणा र मुदिता), **पन** – निपात, **द्वादससु** – बाह्रमा, **पञ्चमज्झानवज्जितमहग्गतचित्तेसु** (पञ्चम + झान + वज्जित + महग्गत + चित्तेसु, समास) – पाँचौँ ध्यान बाहेकका महग्गत चित्तहरूमा, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **कामावचरकुसलेसु** (कामावचर + कुसलेसु, समास) – कामावचर कुशल चित्तहरूमा, **च** – र, **सहेतुककामावचरकिरियचित्तेसु** (सहेतुक + कामावचर + क्रिया + चित्तेसु, समास) – सहेतुक कामावचर क्रिया चित्तहरूमा, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **अट्ठवीसतिचित्तेस्वेव** (अट्ठ + वीसति + चित्तेसु + एव, सन्धि) – अठ्ठाइस चित्तहरूमा मात्र, **कदाचि** – कहिलेकाहीँ, **नाना** (नाना) – विभिन्न, **हुत्वा** (√भू धातु) – भएर, **जायन्ति** (√जन धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **उपेक्खासहगतेसु** (उपेक्खा + सहगतेसु, समास) – उपेक्खासहगत चित्तहरूमा, **पनेत्थ** (पन + एत्थ, सन्धि) – तर यहाँ, **करुणामुदिता** (करुणा + मुदिता, समास) – करुणा र मुदिता, **न सन्तीति** (न + सन्ति + इति, सन्धि) – छैनन् भनी, **केचि** – कोही, **वदन्ति** (√वद धातु) – भन्छन्।

भावानुवाद : अप्पमञ्ञा (करुणा र मुदिता) पाँचौँ ध्यान बाहेकका बाह्र महग्गत चित्तहरूमा, कामावचर कुशल चित्तहरूमा र सहेतुक कामावचर क्रिया चित्तहरूमा - जम्मा अठ्ठाइस चित्तहरूमा कहिलेकाहीँ विभिन्न रूपमा उत्पन्न हुन्छन्। तर यहाँ उपेक्खासहगत चित्तहरूमा करुणा र मुदिता छैनन् भनी कोही भन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले '**अप्पमञ्ञा**' (करुणा र मुदिता) चैतसिकहरूको संयोजनको वर्णन गर्दछ। यी चैतसिकहरू २८ चित्तहरूमा कहिलेकाहीँ र विभिन्न रूपमा (नाना हुत्वा) उत्पन्न हुन्छन् :

- **द्वादससु पञ्चमज्झानवज्जितमहग्गतचित्तेसु :** १२ महग्गत चित्तहरू (पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो ध्यानका ३-३ कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरू, जम्मा १२) ।
- **कामावचरकुसलेसु :** ८ कामावचर कुशल चित्त।
- **सहेतुककामावचरकिरियचित्तेसु :** ८ सहेतुक कामावचर क्रिया चित्त।

उपेक्खासहगतेसु करुणामुदिता न सन्तीति : केही विद्वान्हरूका अनुसार, '**उपेक्खासहगत**' चित्तहरूमा (उपेक्खा भावनासँग सम्बन्धित) '**करुणा**' र '**मुदिता**' उपस्थित हुँदैनन्, किनभने उपेक्खा तटस्थ भाव हो, जबकि '**करुणा**' र '**मुदिता**' भावनात्मक रूपमा सक्रिय हुन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मका ब्रह्मविहारहरूको विशिष्ट संयोजनलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : '**करुणा**' र '**मुदिता**' ले व्यक्तिलाई अरूको दुःखमा सहानुभूति र सुखमा '**प्रीति**' हर्षित हुन प्रेरित गर्दछन्। उदाहरणका लागि, '**करुणा**' को अभ्यासले परिवार वा समाजमा सहयोगी व्यवहारलाई प्रोत्साहन गर्दछ र '**मुदिता**' ले ईर्ष्याको सट्टा अरूको सफलतामा खुसी हुन सिकाउँछ, जसले सामाजिक सद्भाव बढाउँछ (स्रोतः नारद; मोन)।

पञ्ञासम्पयोगो (प्रज्ञा सम्प्रयोग)

(Association of Panna)

३१. पञ्ञा पन द्वादससु ञाणसम्पयुत्तकामावचरचित्तेसु चेव सब्बेसुपि पञ्चतिंसमहग्गत-लोकुत्तरचित्तेसु चाति सत्तचत्तालीसचित्तेसु सम्पयोगं गच्छतीति।

शब्दानुवाद : पञ्ञा – प्रज्ञा, **पन** – निपात, **द्वादससु** – बाह्रमा, **ञाणसम्पयुत्त-कामावचरचित्तेसु** (ञाण + सम्पयुत्त + कामावचर + चित्तेसु, समास) – ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर चित्तहरूमा, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **सब्बेसुपि** (सब्बेसु + अपि, सन्धि) – सबैमा, **पञ्चतिंसमहग्गतलोकुत्तरचित्तेसु** (पञ्च + तिंस + महग्गत + लोकुत्तर + चित्तेसु, समास) – पैँतीस महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरूमा, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सत्तचत्तालीसचित्तेसु** (सत्त + चत्तालीस + चित्तेसु, समास) – सतचालिस चित्तहरूमा, **सम्पयोगं** – संयोजन, **गच्छति** (√गमु धातु) – जान्छ, **इति** – भनी।

भावानुवाद : प्रज्ञा बाह्र ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर चित्तहरूमा र सबै पैँतीस महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरूमा - जम्मा सतचालिस चित्तहरूमा संयोजन हुन जान्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**पञ्ञा**' (प्रज्ञा) चैतसिकको संयोजनको वर्णन गर्दछ। '**पञ्ञा**' निम्न चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छ :

- **द्वादससु ञाणसम्पयुत्तकामावचरचित्तेसु :** १२ ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर चित्तहरू (४ कुशल, ४ विपाक, ४ क्रिया)।
- **पञ्चतिंसमहग्गतलोकुत्तरचित्तेसु :** ३५ महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू (२७ महग्गत : १५ कुशल, १२ विपाक; ८ लोकुत्तर : ४ मग्ग, ४ फल)।

जम्मा **'सत्तचत्तालीस'** (४७) चित्तहरूमा **'पञ्ञा'** उपस्थित हुन्छ। यो चैतसिकले ज्ञान, विवेक र वास्तविकताको स्पष्ट बुझाइलाई जनाउँछ। यो गद्यले अभिधर्ममा प्रज्ञाको महत्त्व र यसको संयोजनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : पञ्ञाले सही र गलतको विवेकलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई प्रज्ञा विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा सही निर्णय र परिवारमा नैतिक व्यवहार कायम राख्न मद्दत गर्दछ। उदाहरणका लागि, प्रज्ञाले व्यक्तिलाई **'विचिकिच्छा'** (सन्देह) बाट मुक्त गर्दछ र सकारात्मक सम्बन्ध निर्माणमा सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सोभनचेतसिकसम्पयोगसङ्गहो (शोभन चैतसिक सम्प्रयोग संग्रह)

(Summary of Association of Beautiful Mental Factors)

३२. एकूनवीसति धम्मा, जायन्तेकूनसट्ठिसु।
तयो सोळसचित्तेसु, अट्ठवीसतियं द्वयं ॥
पञ्ञा पकासिता, सत्तचत्तालीसविधेसुपि।
सम्पयुत्ता चतुधेवं, सोभनेस्वेव सोभना ॥

शब्दानुवाद : एकूनवीसति (एक + ऊन + वीसति, सन्धि) – उन्नाइस, **धम्मा** – धर्महरू (चैतसिकहरू), **जायन्ते** (√जन धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **एकूनसट्ठिसु** (एकून + सट्ठिसु, समास) – उनन्साठीमा, **तयो** – तीन, **सोळसचित्तेसु** (सोळस + चित्तेसु, समास) – सोह्र चित्तहरूमा, **अट्ठवीसतियं** (अट्ठ + वीसतियं, समास) – अठ्ठाइसमा, **द्वयं** – दुई, **पञ्ञा** – प्रज्ञा, **पकासिता** (√कास धातु) – प्रकट गरिएको, **सत्तचत्तालीसविधेसुपि** (सत्त + चत्तालीस + विधेसु + अपि, सन्धि) – सतचालिस प्रकारमा, **सम्पयुत्ता** – संयुक्त, **चतुधेवं** (चतु + धा + एवं, सन्धि) – चार प्रकारले, **सोभनेस्वेव** (सोभनेसु + एव, सन्धि) – शोभन चित्तहरूमा मात्र, **सोभना** – शोभन चैतसिकहरू।

भावानुवाद : उन्नाइस धर्महरू (चैतसिकहरू) उनन्साठी चित्तहरूमा उत्पन्न हुन्छन्। तीन सोह्र चित्तहरूमा, दुई अठ्ठाइस चित्तहरूमा र प्रज्ञा सतचालिस प्रकारका चित्तहरूमा प्रकट हुन्छ। यी चार प्रकारले शोभन चित्तहरूमा मात्र शोभन चैतसिकहरू संयुक्त हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले शोभन चैतसिकहरूको संयोजनलाई सङ्क्षेपमा यसरी प्रस्तुत गर्दछ :

- **एकूनवीसति धम्मा एकूनसट्ठिसु :** उन्नाइस शोभन साझा चैतसिकहरू (गद्य ६) ५९ शोभन चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्।
- **तयो सोळसचित्तेसु :** तीन विरति (**सम्मावाचा, सम्माकम्मन्त, सम्माआजीव**) १६ चित्तहरूमा (८ लोकुत्तर र ८ कामावचर कुशल, कहिलेकाहीँ) उपस्थित हुन्छन्।

- **अट्ठवीसतियं द्वयं** : दुई अप्पमञ्ञा (**करुणा** र **मुदिता**) २८ चित्तहरूमा (१२ महग्गत, ८ कामावचर कुशल, ८ सहेतुक कामावचर क्रिया) उपस्थित हुन्छन्।
- **पञ्ञा सत्तचत्तालीसविधेसु** : प्रज्ञा ४७ चित्तहरूमा (१२ कामावचर ज्ञानसम्प्रयुक्त , २७ महग्गत, ८ लोकुत्तर) उपस्थित हुन्छ।
- **चतुधेवं** : यी चैतसिकहरू चार प्रकारले (**सोभन साझा, विरति, अप्पमञ्ञा, पञ्ञा**) शोभन चित्तहरूमा संयुक्त हुन्छन्।

यो गाथाले अभिधर्मको शोभन चैतसिकहरूको व्यवस्थित संयोजन विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई शोभन चैतसिकहरूको महत्त्व बुझ्न र तिनको अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'पञ्ञा'** र **'करुणा'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई सही निर्णय लिन र अरूप्रति सहानुभूति राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा शान्ति र सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः नारद; मोन)।

३३. इस्सामच्छेरकुक्कुच्चविरतिकरुणादयो।

नाना कदाचि मानो च, थिन मिद्धं तथा सह॥

शब्दानुवाद : इस्सामच्छेरकुक्कुच्च (इस्सा + मच्छेर + कुक्कुच्च, समास) – ईर्ष्या, मात्सर्य, पश्चाताप, **विरतिकरुणादयो** (विरति + करुणा + आदयो, समास) – विरति, करुणा इत्यादि, **नाना** (नाना) – विभिन्न, **कदाचि** – कहिलेकाहीँ, **मानो** – अभिमान, **च** – र, **थिन मिद्धं** (थिन + मिद्धं, समास) – आलस्य र सुस्ती, **तथा** – त्यसैगरी, **सह** – सँगै।

भावानुवाद : ईर्ष्या, मात्सर्य, पश्चाताप, विरति, करुणा इत्यादि विभिन्न रूपमा कहिलेकाहीँ र अभिमान, आलस्य र सुस्ती त्यसैगरी सँगै हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले केही चैतसिकहरूको **'कदाचि'** (अनियत) र संयुक्त प्रकृतिको वर्णन गर्दछ। **'इस्सा'**, **'मच्छरिय'** र **'कुक्कुच्च'** (दोषमूल चैतसिकहरू) र **'विरति'**, **'करुणा'**, **'मुदिता'** (शोभन चैतसिकहरू) कहिलेकाहीँ विभिन्न रूपमा उपस्थित हुन्छन्। **'मान'** (अभिमान) पनि कहिलेकाहीँ लोभमूल चित्तहरूमा देखा पर्दछ। **'थिन'** र **'मिद्ध'** सधैँ सँगै संस्कारिक चित्तहरूमा उपस्थित हुन्छन्। यो गाथाले चैतसिकहरूको गतिशील र सन्दर्भगत संयोजनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई नकारात्मक चैतसिकहरू (जस्तै, इस्सा, मच्छरियं) र सकारात्मक चैतसिकहरू जस्तै, **'करुणा'**, **'विरति'** लाई पहिचान गर्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले **'इस्सा'** र **'मान'** लाई नियन्त्रण गर्न र **'करुणा'** र **'विरति'** को अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा सकारात्मक सम्बन्ध र नैतिकता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३४. यथावुत्तानुसारेन, सेसा नियतयोगिनो।

सङ्गहञ्च पवक्खामि, तेसं दानि यथारहं ॥

शब्दानुवाद : यथावुत्तानुसारेन (यथा + वुत्त + अनुसारेन, सन्धि) – भनिएअनुसार, **सेसा** – बाँकी, **नियतयोगिनो** (नियत + योगिनो, समास) – निश्चित रूपमा संयुक्त, **सङ्गहञ्च** (सङ्गहं + च, सन्धि) – संग्रह र, **पवक्खामि** (√वच धातु) – म भन्नेछु, **तेषं** – तिनीहरूको, **दानि** – अब, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित।

भावानुवाद : भनिएअनुसार, बाँकी निश्चित रूपमा संयुक्त चैतसिकहरूको संग्रह म अब यथोचित भन्नेछु।

व्याख्या : यो गाथाले अघिल्ला गाथाहरूमा वर्णित चैतसिकहरूको संयोजनलाई सङ्क्षेपमा उल्लेख गर्दछ र बाँकी **'नियतयोगी'** (निश्चित रूपमा संयुक्त) चैतसिकहरूको संग्रहको परिचय दिन्छ। **'यथावुत्तानुसारेन'** ले अघिल्ला गाथाहरूको निरन्तरतालाई जनाउँछ र **'सङ्गहञ्च पवक्खामि'** ले आगामी गाथा र गद्यहरूमा चित्त र चैतसिकहरूको संग्रह (वर्गीकरण) को विस्तृत विवरणको सङ्केत गर्दछ। यो गाथाले अभिधर्मको व्यवस्थित विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई मानसिक अवस्थाहरूको संरचनालाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल र अकुशल चैतसिकहरू छुट्याउन र परिवार वा कार्यस्थलमा सकारात्मक मानसिक अवस्थाहरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सङ्गहनयो (संग्रहको विधि)

(Method of Summarization)

३५. छत्तिंसानुत्तरे धम्मा, पञ्चतिंस महग्गते।
अट्ठतिंसापि लब्भन्ति, कामावचरसोभने।
सत्तवीसतिपुञ्ञम्हि, द्वादसाहेतुकेति च।
यथासम्भवयोगेन, पञ्चधा तत्थ सङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : छत्तिंसानुत्तरे (छत्तिंस + अनुत्तरे, सन्धि) – छत्तीस लोकोत्तरमा, **धम्मा** – धर्महरू (चैतसिकहरू), **पञ्चतिंस** (पञ्च + तिंस, समास) – पैँतीस, **महग्गते** – महग्गतमा, **अट्ठतिंसापि** (अट्ठ + तिंस + अपि, सन्धि) – अठतिस पनि, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्, **कामावचरसोभने** (कामावचर + सोभने, समास) – कामावचर शोभनमा, **सत्तवीसतिपुञ्ञम्हि** (सत्त + वीसति + पुञ्ञम्हि, समास) – सत्ताइस कुशलमा, **द्वादसाहेतुकेति** (द्वादस + अहेतुके + इति, सन्धि) – बाह्र अहेतुकमा भनी, **च** – र, **यथासम्भवयोगेन** (यथा + सम्भव + योगेन, समास) – सम्भवअनुसार, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले, **तत्थ** – त्यहाँ, **सङ्गहो** – संग्रह।

भावानुवाद : लोकोत्तर चित्तहरूमा छत्तीस धर्महरू, महग्गतमा पैँतीस, कामावचर शोभनमा अठतिस पनि उपलब्ध हुन्छन्। कुशलमा सत्ताइस र अहेतुकमा बाह्र - सम्भवअनुसार पाँच प्रकारले त्यहाँ संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चैतसिकहरूको विभिन्न चित्तहरूसँगको वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **छत्तिंसानुत्तरे** : ८ लोकोत्तर चित्तहरूमा ३६ चैतसिकहरू (१३ अञ्ञसमान + २३ शोभन, अप्पमञ्ञा बाहेक)।
- **पञ्चतिंस महग्गते** : २७ महग्गत चित्तहरूमा ३५ चैतसिकहरू (१३ अञ्ञसमान + २२ शोभन, विरति बाहेक)।

- **अट्ठतिंसापि कामावचरसोभने :** २४ कामावचर शोभन चित्तहरूमा ३८ चैतसिकहरू (१३ अञ्ञसमान + २५ शोभन)।
- **सत्तवीसतिपुञ्ञम्हि :** १२ कामावचर कुशल चित्तहरूमा २७ चैतसिकहरू।
- **द्वादसाहेतुकेति :** १२ अहेतुक चित्तहरूमा १२ चैतसिकहरू।

यथासम्भवयोगेन पञ्चधा : यी चैतसिकहरू सम्भवअनुसार पाँच प्रकारले (लोकोत्तर, महग्गत, कामावचर शोभन, कुशल, अहेतुक) संग्रहित हुन्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको चैतसिक र चित्तहरूको जटिल संग्रहलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; गेथिन र विजेरत्ने)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चैतसिक र चित्तहरूको विविधतालाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा कुशल चैतसिकहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'सति'** र **'पञ्ञा'** को अभ्यासले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः नारद; मोन)।

लोकुत्तरचित्तसङ्गहो (लोकोत्तर चित्त संग्रह)

(Summarization of Supramundane Consciousness)

३६. कथं ? लोकुत्तरेसु ताव अट्ठसु पठमज्झानिकचित्तेसु अञ्ञसमाना तेरस चेतसिका, अप्पमञ्ञावज्जिता तेवीसति सोभनचेतसिका चेति छत्तिंस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति, तथा दुतियज्झानिकचित्तेसु वितक्कवज्जा, ततियज्झानिकचित्तेसु वितक्कविचारवज्जा, चतुत्थज्झानिकचित्तेसु वितक्कविचारपीतिवज्जा, पञ्चमज्झानिकचित्तेसुपि उपेक्खासहगता ते एव सङ्गय्हन्तीति सब्बथापि अट्ठसु लोकुत्तरचित्तेसु पञ्चकज्झानवसेन पञ्चधाव सङ्गहो होतीति।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **लोकुत्तरेसु** – लोकोत्तर चित्तहरूमा, **ताव** – पहिले, **अट्ठसु** – आठमा, **पठमज्झानिकचित्तेसु** (पठम + झानिक + चित्तेसु, समास) – पहिलो ध्यान चित्तहरूमा, **अञ्ञसमाना** (अञ्ञ + समाना, समास) – अन्य समान, **तेरस** – तेह्र, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **अप्पमञ्ञावज्जिता** (अप्पमञ्ञा + वज्जिता, समास) – अप्पमञ्ञा बाहेक, **तेवीसति** (ते + वीसति, समास) – तेइस, **सोभनचेतसिका** (सोभन + चेतसिका, समास) – शोभन चैतसिकहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **छत्तिंस** – छत्तीस, **धम्मा** – धर्महरू, **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – जान्छन्, **तथा** – त्यसैगरी, **दुतियज्झानिकचित्तेसु** (दुतिय + झानिक + चित्तेसु, समास) – दोस्रो ध्यान चित्तहरूमा, **वितक्कवज्जा** (वितक्क + वज्जा, समास) – वितक्क बाहेक, **ततियज्झानिकचित्तेसु** (ततिय + झानिक + चित्तेसु, समास) – तेस्रो ध्यान चित्तहरूमा, **वितक्कविचारवज्जा** (वितक्क + विचार + वज्जा, समास) – वितक्क र विचार बाहेक, **चतुत्थज्झानिकचित्तेसु** (चतुत्थ + झानिक + चित्तेसु, समास) – चौथो ध्यान चित्तहरूमा, **वितक्कविचारपीतिवज्जा** (वितक्क + विचार + पीति + वज्जा, समास) – वितक्क, विचार र पीति बाहेक, **पञ्चमज्झानिकचित्तेसुपि** (पञ्चम + झानिक + चित्तेसु + अपि, सन्धि) – पाँचौँ ध्यान चित्तहरूमा पनि, **उपेक्खासहगता** (उपेक्खा + सहगता, समास) – उपेक्खासहगत , **ते एव** – ती नै, **सङ्गय्हन्तीति** (सङ्गय्हं + इति + इति, सन्धि) – संग्रह हुन्छन् भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **अट्ठसु** – आठमा, **लोकुत्तरचित्तेसु** (लोकुत्तर + चित्तेसु, समास) – लोकोत्तर चित्तहरूमा, **पञ्चकज्झानवसेन** (पञ्चक + झान + वसेन, समास) – पाँच ध्यानका अनुसार, **पञ्चधाव** (पञ्च +

धा + एव, सन्धि) – पाँच प्रकारले, **सङ्गहो** – संग्रह, **होतीति** (√हू धातु, होति + इति, सन्धि) – हुन्छ भनी।

भावानुवाद : कसरी? पहिले, आठ लोकोत्तर चित्तहरूको पहिलो ध्यान चित्तहरूमा तेह्र सामान्य चैतसिकहरू, अप्पमञ्ञा बाहेक तेइस शोभन चैतसिकहरू - जम्मा छत्तीस धर्महरू संग्रह हुन्छन्। त्यसैगरी, दोस्रो ध्यान चित्तहरूमा वितक्क बाहेक, तेस्रो ध्यान चित्तहरूमा वितक्क र विचार बाहेक, चौथो ध्यान चित्तहरूमा वितक्क, विचार र पीति बाहेक र पाँचौँ ध्यान चित्तहरूमा उपेक्खासहगत ती नै संग्रह हुन्छन्। सबै प्रकारले आठ लोकोत्तर चित्तहरूमा पाँच ध्यानका अनुसार पाँच प्रकारले संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले ८ लोकोत्तर चित्तमा चैतसिकको संग्रहलाई वर्णन गर्दछ :

- **पठमज्झानिकचित्तेसु :** पहिलो ध्यानमा ३६ चैतसिकहरू (१३ अञ्ञसमान + २३ शोभन, अप्पमञ्ञा बाहेक, किनभने करुणा र मुदिता लोकोत्तर चित्तहरूमा अनुपस्थित हुन्छन्)।
- **दुतियज्झानिकचित्तेसु :** दोस्रो ध्यानमा वितक्क बाहेक ३५ चैतसिकहरू।
- **ततियज्झानिकचित्तेसु :** तेस्रो ध्यानमा वितक्क र विचार बाहेक ३४ चैतसिकहरू।
- **चतुत्थज्झानिकचित्तेसु :** चौथो ध्यानमा वितक्क, विचार र पीति बाहेक ३३ चैतसिकहरू।
- **पञ्चमज्झानिकचित्तेसु :** पाँचौँ ध्यानमा उपेक्खासहगत ३३ चैतसिकहरू।

पञ्चकज्झानवसेन पञ्चधाव : पाँच ध्यानहरूका अनुसार ८ लोकोत्तर चित्तहरूमा चैतसिकहरूको संग्रह पाँच प्रकारले हुन्छ। यो गद्यले अभिधर्मको लोकोत्तर चित्तहरूको संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई लोकोत्तर चित्तहरूको शुद्धतालाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई **'पञ्ञा'** र **'सति'** जस्ता चैतसिकहरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा शान्ति र नैतिकता कायम राख्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

लोकुत्तरसङ्गहो (लोकोत्तर संग्रह)

(Summary of Supramundane Association)

३७. छत्तिंस पञ्चतिंस च, चतुत्तिंस यथाक्कमं।

तेत्तिंसद्वयमिच्चेवं, पञ्चधानुत्तरे ठिता ॥

शब्दानुवाद : छत्तिंस – छत्तीस, **पञ्चतिंस** (पञ्च + तिंस, समास) – पैँतीस, **च** – र, **चतुत्तिंस** (चतु + तिंस, समास) – चौँतीस, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **तेत्तिंसद्वयमिच्चेवं** (तेत्तिंस + द्वयं + इति + एवं, सन्धि) – तेत्तिस दुईवटा भनी, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले, **अनुत्तरे** – लोकोत्तरमा, **ठिता** (√ठा धातु) – स्थित।

भावानुवाद : छत्तीस, पैँतीस, चौँतीस र तेत्तिस दुईवटा क्रमअनुसार - पाँच प्रकारले लोकोत्तर चित्तहरूमा स्थित हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ३६ को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **छत्तिंस :** पहिलो ध्यानमा ३६ चैतसिकहरू।
- **पञ्चतिंस :** दोस्रो ध्यानमा ३५ चैतसिकहरू।
- **चतुत्तिंस :** तेस्रो ध्यानमा ३४ चैतसिकहरू।
- **तेत्तिंसद्वयं :** चौथो र पाँचौँ ध्यानमा ३३-३३ चैतसिकहरू।

पञ्चधानुत्तरे ठिता : यी चैतसिकहरू पाँच ध्यानहरूका अनुसार लोकोत्तर चित्तहरूमा पाँच प्रकारले स्थापित हुन्छन्। यो गद्यले अभिधर्मको व्यवस्थित संग्रहलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई उच्च मानसिक अवस्थाहरूको संरचनालाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। ध्यान अभ्यासले **'सति'** र **'पञ्ञा'** को विकास गर्दछ, जसले तनाव कम गर्न र परिवार वा समाजमा शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

महग्गतचित्तसङ्गहो (महग्गत चित्त संग्रह)

(Summarization of Sublime Consciousness)

३८. महग्गतेसु पन तीसु पठमज्झानिकचित्तेसु ताव अञ्ञसमाना तेरस चेतसिका, विरतित्तयवज्जिता द्वावीसति सोभनचेतसिका चेति पञ्चतिंस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति, करुणामुदिता पनेत्थ पच्चेकमेव योजेतब्बा, तथा दुतियज्झानिकचित्तेसु वितक्कवज्जा, ततियज्झानिकचित्तेसु वितक्कविचारवज्जा, चतुत्थज्झानिकचित्तेसु वितक्कविचारपीतिवज्जा, पञ्चमज्झानिकचित्तेसु पन पन्नरससु अप्पमञ्ञायो न लब्भन्तीति सब्बथापि सत्तवीसतिमहग्गतचित्तेसु पञ्चकज्झानवसेन पञ्चधाव सङ्गहो होतीति।

शब्दानुवाद : महग्गतेसु – महग्गत चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **तीसु** – तीनमा, **पठमज्झानिकचित्तेसु** (पठम + झानिक + चित्तेसु, समास) – पहिलो ध्यान चित्तहरूमा, **ताव** – पहिले, **अञ्ञसमाना** (अञ्ञ + समाना, समास) – अन्य समान, **तेरस** – तेह्र, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **विरतित्तयवज्जिता** (विरति + तय + वज्जिता, समास) – तीन विरति बाहेक, **द्वावीसति** (द्वि + वीसति, समास) – बाइस, **सोभनचेतसिका** (सोभन + चेतसिका, समास) – शोभन चैतसिकहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **पञ्चतिंस** (पञ्च + तिंस, समास) – पैँतीस, **धम्मा** – धर्महरू, **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – जान्छन्, **करुणामुदिता** (करुणा + मुदिता, समास) – करुणा र मुदिता, **पनेत्थ** (पन + एत्थ, सन्धि) – तर यहाँ, **पच्चेकमेव** (पच्चेकं + एव, सन्धि) – प्रत्येक मात्र, **योजेतब्बा** (√युज धातु) – जोड्नुपर्दछ, **तथा** – त्यसैगरी, **दुतियज्झानिकचित्तेसु** (दुतिय + झानिक + चित्तेसु, समास) – दोस्रो ध्यान चित्तहरूमा, **वितक्कवज्जा** (वितक्क + वज्जा, समास) – वितक्क बाहेक, **ततियज्झानिकचित्तेसु** (ततिय + झानिक + चित्तेसु, समास) – तेस्रो ध्यान चित्तहरूमा, **वितक्कविचारवज्जा** (वितक्क + विचार + वज्जा, समास) – वितक्क र विचार बाहेक, **चतुत्थज्झानिकचित्तेसु** (चतुत्थ + झानिक + चित्तेसु, समास) – चौथो ध्यान चित्तहरूमा, **वितक्कविचारपीतिवज्जा** (वितक्क + विचार + पीति + वज्जा, समास) – वितक्क, विचार र पीति बाहेक, **पञ्चमज्झानिकचित्तेसु** (पञ्चम + झानिक + चित्तेसु, समास) – पाँचौँ ध्यान चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **पन्नरससु** – पन्ध्रमा, **अप्पमञ्ञायो** – अप्पमञ्ञा, **न लब्भन्तीति** (न + लब्भन्ति + इति, सन्धि) – उपलब्ध हुँदैनन् भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **सत्तवीसतिमहग्गतचित्तेसु** (सत्त + वीसति + महग्गत + चित्तेसु, समास) – सत्ताइस महग्गत चित्तहरूमा, **पञ्चकज्झानवसेन** (पञ्चक + झान + वसेन, समास) – पाँच ध्यानहरूका अनुसार, **पञ्चधाव** (पञ्च

+ धा + एव, सन्धि) – पाँच प्रकारले नै, **सङ्गहो** – संग्रह, **होतीति** (√हू धातु, होति + इति, सन्धि) – हुन्छ भनी।

भावानुवाद : महग्गत चित्तहरूको तीन पहिलो ध्यान चित्तहरूमा पहिले तेह्र सामान्य चैतसिकहरू, तीन विरति बाहेक बाइस शोभन चैतसिकहरू - जम्मा पैँतीस धर्महरू संग्रह हुन्छन्। यहाँ करुणा र मुदिता प्रत्येक मात्र जोड्नुपर्दछ। त्यसैगरी, दोस्रो ध्यान चित्तहरूमा वितक्क बाहेक, तेस्रो ध्यान चित्तहरूमा वितक्क र विचार बाहेक, चौथो ध्यान चित्तहरूमा वितक्क, विचार र पीति बाहेक, पाँचौँ ध्यानका पन्ध्र चित्तहरूमा अप्पमञ्ञा उपलब्ध हुँदैनन्। सबै प्रकारले सत्ताइस महग्गत चित्तहरूमा पाँच ध्यानहरूका अनुसार पाँच प्रकारले नै संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले २७ महग्गत चित्तहरू (१५ कुशल, १२ विपाक) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ :

- **पठमज्झानिकचित्तेसु** : पहिलो ध्यानमा ३५ चैतसिकहरू (१३ अञ्ञसमान + २२ शोभन, विरति बाहेक; करुणा र मुदिता पच्चेकमेव, अर्थात् अलग-अलग)।
- **दुतियज्झानिकचित्तेसु** : दोस्रो ध्यानमा वितक्क बाहेक ३४ चैतसिकहरू।
- **ततियज्झानिकचित्तेसु** : तेस्रो ध्यानमा वितक्क र विचार बाहेक ३३ चैतसिकहरू।
- **चतुत्थज्झानिकचित्तेसु** : चौथो ध्यानमा वितक्क, विचार र पीति बाहेक ३२ चैतसिकहरू।
- **पञ्चमज्झानिकचित्तेसु** : पाँचौँ ध्यानका १५ चित्तहरूमा अप्पमञ्ञा (करुणा र मुदिता) अनुपस्थित हुन्छन्, त्यसैले ३० चैतसिकहरू।

पञ्चकज्झानवसेन पञ्चधाव : सत्ताइस महग्गत चित्तहरूमा पाँच ध्यानहरूका अनुसार पाँच प्रकारले संग्रह हुन्छ। यो गद्यले अभिधर्मको महग्गत चित्तहरूको संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई ध्यानको उच्च अवस्थाहरू बुझ्न प्रेरित गर्दछ। ध्यान अभ्यासले **'करुणा'**, **'मुदिता'** र **'पञ्ञा'** को विकास गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा सकारात्मक भावनाहरू र शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

महग्गतसङ्गहो (महग्गत संग्रह)

(Summary of Sublime Association)

३९. पञ्चतिंस चतुत्तिंस, तेत्तिंस च यथाक्कमं।
बात्तिंस चेव तिंसेति, पञ्चधाव महग्गते ॥

शब्दानुवाद : पञ्चतिंस (पञ्च + तिंस, समास) – पैँतीस, **चतुत्तिंस** (चतु + तिंस, समास) – चौँतीस, **तेत्तिंस** (ते + तिंस, समास) – तेत्तिस, **च** – र, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **बात्तिंस** (बा + तिंस, समास) – बत्तीस, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **तिंसेति** (तिंस + इति, सन्धि) – तीस भनी, **पञ्चधाव** (पञ्च + धा + एव, समास) – पाँच प्रकारले, **महग्गते** – महग्गतमा।

भावानुवाद : पैँतीस, चौँतीस, तेत्तिस र बत्तीस र तीस क्रमअनुसार - पाँच प्रकारले महग्गत चित्तहरूमा।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ३८ को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **पञ्चतिंस :** पहिलो ध्यानमा ३५ चैतसिकहरू।
- **चतुत्तिंस :** दोस्रो ध्यानमा ३४ चैतसिकहरू।
- **तेत्तिंस :** तेस्रो ध्यानमा ३३ चैतसिकहरू।
- **बात्तिंस :** चौथो ध्यानमा ३२ चैतसिकहरू।
- **तिंस :** पाँचौँ ध्यानमा ३० चैतसिकहरू।

पञ्चधाव महग्गते : यी चैतसिकहरू पाँच ध्यानहरूका अनुसार महग्गत चित्तहरूमा पाँच प्रकारले संग्रहित हुन्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको व्यवस्थित संग्रहलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले ध्यानको प्रगतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। ध्यान अभ्यासले **'सति'** र **'पञ्ञा'** को विकास गर्दछ, जसले व्यक्तिलाई तनाव कम गर्न र परिवार वा समाजमा शान्त र सकारात्मक रहन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामावचरसोभनचित्तसङ्गहो (कामावचर शोभन चित्त संग्रह)

(Summary of Beautiful Sense-Sphere Consciousness)

४०. कामावचरसोभनेसु पन कुसलेसु ताव पठमद्वये अञ्ञसमाना तेरस चेतसिका, पञ्चवीसति सोभनचेतसिका चेति अट्ठतिंस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति, अप्पमञ्ञाविरतियो पनेत्थ पच्चेकमेव योजेतब्बा, तथा दुतियद्वये ञाणवज्जिता, ततियद्वये ञाणसम्पयुत्ता पीतिवज्जिता, चतुत्थद्वये ञाणपीतिवज्जिता ते एव सङ्गय्हन्ति। किरियचित्तेसुपि विरतिवज्जिता तथेव चतूसुपि दुकेसु चतुधाव सङ्गय्हन्ति। तथा विपाकेसु च अप्पमञ्ञाविरतिवज्जिता ते एव सङ्गय्हन्तीति सब्बथापि चतुवीसतिकामावचर-सोभनचित्तेसु दुकवसेन द्वादसधाव सङ्गहो होतीति।

शब्दानुवाद : कामावचरसोभनेसु (कामावचर + सोभनेसु, समास) – कामावचर सोभन चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **कुसलेसु** – कुशल चित्तहरूमा, **ताव** – पहिले, **पठमद्वये** (पठम + द्वये, समास) – पहिलो दुईमा, **अञ्ञसमाना** (अञ्ञ + समाना, समास) – अन्य समान, **तेरस** – तेह्र, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **पञ्चवीसति** (पञ्च + वीसति, समास) – पच्चिस, **सोभनचेतसिका** (सोभन + चेतसिका, समास) – शोभन चैतसिकहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **अट्ठतिंस** (अट्ठ + तिंस, समास) – अठतिस, **धम्मा** – धर्महरू, **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – जान्छन्, **अप्पमञ्ञाविरतियो** (अप्पमञ्ञा + विरतियो, समास) – अप्पमञ्ञा र विरति, **पनेत्थ** (पन + एत्थ, सन्धि) – तर यहाँ, **पच्चेकमेव** (पच्चेकं + एव, सन्धि) – प्रत्येक, **योजेतब्बा** (√युज धातु) – जोड्नुपर्दछ, **तथा** – त्यसैगरी, **दुतियद्वये** (दुतिय + द्वये, समास) – दोस्रो दुईमा, **ञाणवज्जिता** (ञाण + वज्जिता, समास) – ज्ञान बाहेक, **ततियद्वये** (ततिय + द्वये, समास) – तेस्रो दुईमा, **ञाणसम्पयुत्ता** (ञाण + सम्पयुत्ता, समास) – ज्ञानसम्प्रयुक्त , **पीतिवज्जिता** (पीति + वज्जिता, समास) – पीति बाहेक, **चतुत्थद्वये** (चतुत्थ + द्वये, समास) – चौथो दुईमा, **ञाणपीतिवज्जिता** (ञाण + पीति + वज्जिता, समास) – ज्ञान र पीति बाहेक,

ते एव (ते + एव, सन्धि) – ती नै, **सङ्गय्हन्ति** (√गह धातु) – संग्रह गरिन्छन्, **किरियचित्तेसुपि** (क्रिया + चित्तेसु + अपि, सन्धि) – क्रिया चित्तहरूमा पनि, **विरतिवज्जिता** (विरति + वज्जिता, समास) – विरति बाहेक, **तथेव** (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **चतूसुपि** (चतूसु + अपि, सन्धि) – चारवटैमा, **दुकेसु** – दुई-दुईमा, **चतुधाव** (चतु + धा + एव, सन्धि) – चार प्रकारले, **सङ्गय्हन्ति** (√गह धातु) – संग्रह गरिन्छन्, **तथा** – त्यसैगरी, **विपाकेसु** (विपाकेसु) – विपाक चित्तहरूमा, **च** – र, **अप्पमञ्ञाविरतिवज्जिता** (अप्पमञ्ञा + विरति + वज्जिता, समास) – अप्पमञ्ञा र विरति बाहेक, **ते एव** – ती नै, **सङ्गय्हन्तीति** (√गह धातु) – संग्रह गरिन्छन् भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **चतुवीसतिकामावचरसोभनचित्तेसु** (चतु + वीसति + कामावचर + सोभन + चित्तेसु, समास) – चौबिस कामावचर शोभन चित्तहरूमा, **दुकवसेन** (दुक + वसेन, समास) – दुई-दुईका अनुसार, **द्वादसधाव** (द्वादस + धा + एव, सन्धि) – बाह्र प्रकारले, **सङ्गहो** – संग्रह, **होतीति** (√भू धातु, होति + इति, सन्धि) – हुन्छ भनी।

भावानुवाद : कामावचर शोभन चित्तहरूको कुशल चित्तहरूमा पहिले पहिलो दुईमा तेह्र सामान्य चैतसिकहरू र पच्चिस शोभन चैतसिकहरू - जम्मा अठतिस धर्महरू संग्रह हुन्छन्। यहाँ अप्पमञ्ञा र विरति प्रत्येक जोड्नुपर्दछ। त्यसैगरी, दोस्रो दुईमा ज्ञान बाहेक, तेस्रो दुईमा ज्ञानसम्प्रयुक्त पीति बाहेक, चौथो दुईमा ज्ञान र पीति बाहेक ती नै संग्रह गरिन्छन्। क्रिया चित्तहरूमा पनि विरति बाहेक चारवटै दुई-दुईमा चार प्रकारले संग्रह गरिन्छन्। त्यसैगरी विपाक चित्तहरूमा अप्पमञ्ञा र विरति बाहेक ती नै संग्रह गरिन्छन्। सबै प्रकारले चौबिस कामावचर शोभन चित्तहरूमा दुई-दुईका अनुसार बाह्र प्रकारले संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले २४ कामावचर शोभन चित्तहरू (८ कुशल, ८ विपाक, ८ क्रिया) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ :

- **कुसलेसु पठमद्वये** : पहिलो दुई कुशल चित्तहरूमा ३८ चैतसिकहरू (१३ अञ्ञसमान + २५ शोभन; अप्पमञ्ञा र विरति पच्चेकमेव, अर्थात् कहिलेकाहीँ र अलग-अलग)।
- **दुतियद्वये** : दोस्रो दुईमा ज्ञान बाहेक ३७ चैतसिकहरू।
- **ततियद्वये** : तेस्रो दुईमा ज्ञानसम्प्रयुक्त पीति बाहेक ३६ चैतसिकहरू।
- **चतुत्थद्वये** : चौथो दुईमा ज्ञान र पीति बाहेक ३५ चैतसिकहरू।
- **किरियचित्तेसु** : ८ क्रिया चित्तहरूमा विरति बाहेक चार प्रकारले (३८, ३७, ३६, ३५ चैतसिकहरू)।
- **विपाकेसु** : ८ विपाक चित्तहरूमा अप्पमञ्ञा र विरति बाहेक चार प्रकारले (३३, ३२, ३२, ३१ चैतसिकहरू)।

दुकवसेन द्वादसधाव : चौबिस चित्तहरूमा दुई-दुईका अनुसार बाह्र प्रकारले संग्रह हुन्छ। यो गद्यले अभिधर्मको कामावचर शोभन चित्तहरूको जटिल संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई कामावचर शोभन चित्तहरूको नैतिक प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। **'सति'**, **'पञ्ञा'** र **'विरति'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामावचरसोभनसङ्गहो (कामावचर शोभन संग्रह)

(Summary of Beautiful Sense-Sphere Association)

४१. अट्ठतिंस सत्ततिंस, द्वयं छत्तिंसकं सुभे।
पञ्चतिंस चतुत्तिंस, द्वयं तेत्तिंसकं क्रिये॥
तेत्तिंस पाके बात्तिंस, द्वयेकतिंसकं भवे।
सहेतुकामावचरपुञ्ञपाकक्रियामने ॥

शब्दानुवाद : अट्ठतिंस (अट्ठ + तिंस, समास) – अठतिस, **सत्ततिंस** (सत्त + तिंस, समास) – सैंतिस, **द्वयं** – दुई, **छत्तिंसकं** – छत्तीस, **सुभे** – कुशलमा, **पञ्चतिंस** (पञ्च + तिंस, समास) – पैँतीस, **चतुत्तिंस** (चतु + तिंस, समास) – चौँतीस, **द्वयं** – दुई, **तेत्तिंसकं** (ते + तिंसकं, समास) – तेत्तिस, **क्रिये** – क्रियामा, **तेत्तिंस** (ते + तिंस, समास) – तेत्तिस, **पाके** – विपाकमा, **बात्तिंस** (द्वि + तिंस, समास) – बत्तिस, **द्वयेकतिंसकं** (द्वय + एक + तिंसकं, सन्धि) – दुई एकतीस, **भवे** (√भू धातु) – हुन्छ, **सहेतुकामावचर-पुञ्ञपाकक्रियामने** (सहेतुक + कामावचर + पुञ्ञ + पाक + क्रिया + मने, सन्धि) – सहेतुक कामावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरूमा।

भावानुवाद : कुशलमा अठतिस, सैंतिस, दुई छत्तीस; पैँतिस, चौँतीस, दुई तेत्तिस क्रियामा, तेत्तिस विपाकमा, बत्तीस, दुई एकतीस - सहेतुक कामावचर कुशल, विपाक र क्रिया चित्तहरूमा हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ४० को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **सुभे (कुशल)** : ८ कुशल चित्तहरूमा ३८, ३७, ३६, ३६ चैतसिकहरू।
- **क्रिये (क्रिया)** : ८ क्रिया चित्तहरूमा ३५, ३४, ३३, ३३ चैतसिकहरू।
- **पाके (विपाक)** : ८ विपाक चित्तहरूमा ३३, ३२, ३१, ३१ चैतसिकहरू।

सहेतुकामावचर : यी सहेतुक कामावचर चित्तहरू (कुशल, विपाक, क्रिया) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ। यो गद्यले अभिधर्मको संरचनात्मक विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई नैतिक चित्तहरूको विविधतालाई बुझ्न र **'पञ्ञा'** र **'सति'**को अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा शान्ति कायम राख्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४२. नविज्जन्तेत्थ विरती, क्रियेसु च महग्गते।
अनुत्तरे अप्पमञ्ञा, कामपाके द्वयं तथा॥
अनुत्तरे झानधम्मा, अप्पमञ्ञा च मज्झिमे।
विरती ञाणपीती च, परित्तेसु विसेसका ॥

शब्दानुवाद : नविज्जन्तेत्थ (न + विज्जन्ति + एत्थ, सन्धि) – यहाँ विद्यमान हुँदैनन्, **विरती** – विरति, **क्रियेसु** – क्रिया चित्तहरूमा, **च** – र, **महग्गते** – महग्गत चित्तहरूमा, **अनुत्तरे** – लोकोत्तर चित्तहरूमा, **अप्पमञ्ञा** – अप्पमञ्ञा (करुणा र मुदिता), **कामपाके** (काम + पाके, समास) – कामावचर विपाक चित्तहरूमा, **द्वयं** – दुई (करुणा र मुदिता), **तथा** – त्यसैगरी, **अनुत्तरे** – लोकोत्तर चित्तहरूमा, **झानधम्मा** (झान + धम्मा, समास) – झान धर्महरू (वितक्क, विचार, पीति), **अप्पमञ्ञा**

– अप्पमञ्ञा, **च** – र, **मज्झिमे** – मध्यम (महग्गत चित्तहरूमा), **विरती** – विरति, **ञाणपीती** (ञाण + पीती, समास) – ज्ञान र पीति, **च** – र, **परित्तेसु** – परित्त (कामावचर चित्तहरूमा), **विसेसका** – विशेष।

भावानुवाद : यहाँ विरति क्रिया र महग्गत चित्तहरूमा विद्यमान हुँदैनन्। लोकोत्तर चित्तहरूमा अप्पमञ्ञा र कामावचर विपाक चित्तहरूमा दुई (करुणा र मुदिता) त्यसैगरी विद्यमान हुँदैनन्। लोकोत्तर चित्तहरूमा झान धर्महरू, मध्यम (महग्गत) मा अप्पमञ्ञा र परित्त (कामावचर चित्तहरू) मा विरति, ज्ञान र पीति विशेष हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले विभिन्न चित्तहरूमा चैतसिकहरूको अनुपस्थिति र विशेषताहरूलाई सङ्क्षेपमा वर्णन गर्दछ :

- **नविज्जन्तेत्थ विरती, क्रियेसु च महग्गते : विरति** (सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो) कामावचर क्रिया चित्तहरू र महग्गत चित्तहरूमा उपस्थित हुँदैनन्, किनभने क्रिया चित्तहरू गैर-क्रियात्मक हुन्छन् र महग्गत चित्तहरू उच्च ध्यान अवस्थाहरूसँग सम्बन्धित हुन्छन्।
- **अनुत्तरे अप्पमञ्ञा, कामपाके द्वयं तथा : 'अप्पमञ्ञा'** (करुणा र मुदिता) लोकोत्तर चित्तहरू र कामावचर विपाक चित्तहरूमा उपस्थित हुँदैनन्, किनभने लोकोत्तर चित्तहरू शुद्ध र अप्पमञ्ञा बाहेकका चैतसिकहरूसँग सम्बन्धित हुन्छन् र विपाक चित्तहरू कर्मको फल मात्र हुन्।
- **अनुत्तरे झानधम्मा :** लोकोत्तर चित्तहरूमा **'झानधम्मा'** - ध्यान धर्महरू (वितक्क, विचार, पीति) विशेष रूपमा उपस्थित हुन्छन्, किनभने यी चित्तहरू पाँच ध्यानहरूका अनुसार वर्गीकृत हुन्छन्।
- **अप्पमञ्ञा च मज्झिमे :** महग्गत चित्तहरूमा **'अप्पमञ्ञा'** (करुणा र मुदिता) विशेष हुन्छन्, तर केवल पहिलो चार ध्यानहरूमा, किनभने पाँचौँ ध्यानमा उपेक्खा प्रबल हुन्छ।
- **विरती ञाणपीती च परित्तेसु विसेसका :** कामावचर चित्तहरूमा **'विरति'**, **'ञाण'** (पञ्ञा) र **'पीति'** विशेष हुन्छन्। यी चैतसिकहरू कामावचर कुशल चित्तहरूमा कहिलेकाहीँ विशिष्ट रूपमा उपस्थित हुन्छन्।

यो गाथाले अभिधर्मको चेतसिक र चित्तहरूको विशिष्ट संयोजन र अनुपस्थितिलाई जोड दिन्छ, जसले विभिन्न मानसिक अवस्थाहरूको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई विभिन्न चित्त र चैतसिकहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा कुशल चैतसिकहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'विरति'** र **'पञ्ञा'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई नैतिक जीवन जिउन र परिवार वा समाजमा सकारात्मक सम्बन्ध कायम राख्न प्रेरित गर्दछ। **'पीति'** को विकासले ध्यान अभ्यासमा प्रीति र उत्साह बढाउँछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र घरमा शान्ति कायम राख्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अकुसलचित्तसङ्गहनयो (अकुशल चित्त संग्रह विधि)

(Summarization of Unwholesome Consciousness)

४३. अकुसलेसु पन लोभमूलेसु ताव पठमे असङ्खारिके अञ्ञसमाना तेरस चेतसिका, अकुसलसाधारणा चत्तारो चाति सत्तरस लोभदिट्ठीहि सद्धिं एकूनवीसति धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति।

शब्दानुवाद : अकुसलेसु – अकुशल चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **लोभमूलेसु** (लोभ + मूलेसु, समास) – लोभमूल चित्तहरूमा, **ताव** – पहिले, **पठमे** – पहिलोमा, **असङ्खारिके** – असङ्खारिक (स्वस्फूर्त),

अञ्ञसमाना (अञ्ञ + समाना, समास) – अन्य समान, **तेरस** – तेह्र, **चेतसिका** – चैतसिकहरू, **अकुसलसाधारणा** (अकुशल + साधारणा, समास) – अकुशल साझा, **चत्तारो** – चार, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सत्तरस** (सत्त + दस, समास) – सत्र, **लोभदिट्ठीहि** (लोभ + दिट्ठीहि, समास) – लोभ र दिट्ठिसँग, **सद्धिं** – सहित, **एकूनवीसति** (एकून + वीसति, समास) – उन्नाइस, **धम्मा** – धर्महरू (चैतसिकहरू), **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – जान्छन्।

भावानुवाद : अकुशल चित्तहरूमा लोभमूल चित्तहरूको पहिलो असंस्कारिक चित्तमा पहिले तेह्र सामान्य चैतसिकहरू, चार अकुशल साझा चैतसिकहरू - जम्मा सत्र - लोभ र दिट्ठिसँग सहित उन्नाइस धर्महरू संग्रह हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो लोभमूल असंस्कारिक चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **अञ्ञसमाना तेरस :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, वीरिय, पीति, छन्द)।
- **अकुसलसाधारणा चत्तारो :** चार अकुशल साझा चैतसिकहरू (मोह, अहिरिक, अनोत्तप्प, उद्धच्च)।
- **लोभदिट्ठीहि सद्धिं :** लोभ र दिट्ठि (मिथ्या दृष्टि) सहित।
- जम्मा **एकूनवीसति** (१९) चैतसिकहरू : १३ सामान्य + ४ अकुशल साझा + लोभ + दिट्ठि।

यो गद्यले पहिलो लोभमूल असंस्कारिक चित्तको संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ, जसले लोभ र मिथ्या दृष्टिको प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'लोभ' र **'दिट्ठि'** ले अनासक्ति र अज्ञानताको कारणले नकारात्मक व्यवहारलाई प्रेरित गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले यी चैतसिकहरूलाई पहिचान गरी **'अलोभ'** (अनासक्ति) र **'पञ्ञा'** (प्रज्ञा) को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा कार्यस्थलमा शान्ति र सहयोग कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४४. तथेव दुतिये असङ्खारिके लोभमानेन।

शब्दानुवाद : तथेव (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **दुतिये** – दोस्रोमा, **असङ्खारिके** – असङ्खारिकमा, **लोभमानेन** (लोभ + मानेन, समास) – लोभ र मानसँग।

भावानुवाद : त्यसैगरी, दोस्रो असंस्कारिक चित्तमा लोभ र मानसँग।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो लोभमूल असंस्कारिक चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ। यो पहिलो चित्तसँग समान छ, तर **'दिट्ठि'** को सट्टा **'मान'** (अभिमान) उपस्थित हुन्छ।

- जम्मा १९ चैतसिकहरू : १३ सामान्य + ४ अकुशल साझा + लोभ + मान।

यो गद्यले लोभमूल चित्तहरूमा अभिमानको भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मान' (अभिमान) ले अहंकार र तुलनालाई प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अभिमानबाट मुक्त हुन र विनम्रता र सहानुभूति अपनाउन प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सम्बन्धहरू सुधार्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४५. ततिये तथेव पीतिवज्जिता लोभदिट्ठीहि सह अट्ठारस।

शब्दानुवाद : ततिये – तेस्रोमा, **तथेव** (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **पीतिवज्जिता** (पीति + वज्जिता, समास) – पीति बाहेक, **लोभदिट्ठीहि** (लोभ + दिट्ठीहि, समास) – लोभ र दिट्ठिसँग, **सह** – सहित, **अट्ठारस** (अट्ठ + दस, समास) – अठार।

भावानुवाद : तेस्रोमा त्यसैगरी पीति बाहेक लोभ र दिट्ठिसहित अठार धर्महरू।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो लोभमूल असंस्कारिक चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ। यो पहिलो चित्तसँग समान छ, तर **'पीति'** ((प्रीति) अनुपस्थित छ।

- जम्मा **अट्ठारस** (१८) चैतसिकहरू : १३ सामान्य (पीति बाहेक, अर्थात् १२) + ४ अकुशल साझा + लोभ + दिट्ठि।

यो गद्यले लोभमूल चित्तहरूमा पीतिको अनुपस्थितिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'पीति' को अभावले मानसिक उत्साहको कमी हुन सक्छ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई **'पीति'** को विकास गर्न र नकारात्मक भावनाहरूलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थल वा परिवारमा सकारात्मकता बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४६. चतुत्थे तथेव लोभमानेन।

शब्दानुवाद : चतुत्थे (चतुत्थे) – चौथोमा, **तथेव** (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **लोभमानेन** (लोभ + मानेन, समास) – लोभ र मानसँग।

भावानुवाद : चौथोमा त्यसैगरी लोभ र मानसँग।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो लोभमूल असंस्कारिक चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ। यो दोस्रो चित्तसँग समान छ, अर्थात् **'पीति'** सहित।

- जम्मा १९ चैतसिकहरू : १३ सामान्य + ४ अकुशल साझा + लोभ + मान।

यो गद्यले लोभ र अभिमानको संयोजनलाई पुनः जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'लोभ' र **'मान'** को नियन्त्रणका लागि स्मृति र **अलोभ**को अभ्यासले व्यक्तिलाई विनम्र र सहयोगी बनाउँछ, जसले सामाजिक सम्बन्धहरूमा सुधार ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४७. पञ्चमे पन पटिघसम्पयुत्ते असङ्खारिके दोसो इस्सा मच्छरियं कुक्कुच्चञ्चाति चतूहि सद्धिं पीतिवज्जिता ते एव वीसति धम्मा सङ्गय्हन्ति, इस्सामच्छरियकुक्कुच्चानि पनेत्थ पच्चेकमेव योजेतब्बानि।

शब्दानुवाद : पञ्चमे – पाँचौँमा, **पन** – निपात, **पटिघसम्पयुत्ते** (पटिघ + सम्पयुत्ते, समास) – क्रोधसहित, **असङ्खारिके** – असङ्खारिकमा, **दोसो** – क्रोध, **इस्सा** – ईर्ष्या, **मच्छरियं** – मात्सर्य, **कुक्कुच्चञ्चाति** (कुक्कुच्चं + च + इति, सन्धि) – पश्चाताप र भनी, **चतूहि** – चारसँग, **सद्धिं** – सहित, **पीतिवज्जिता** (पीति + वज्जिता, समास) – पीति बाहेक, **ते एव** – ती नै, **वीसति** – बिस, **धम्मा** – धर्महरू, **सङ्गय्हन्ति** (√गह धातु) – संग्रह गरिन्छन्, **इस्सामच्छरियकुक्कुच्चानि** (इस्सा + मच्छरिय + कुक्कुच्चानि, समास) – ईर्ष्या, मात्सर्य र पश्चाताप, **पनेत्थ** (पन + एत्थ, सन्धि) – तर यहाँ, **पच्चेकमेव** (पच्चेकं + एव, सन्धि) – प्रत्येक मात्र, **योजेतब्बानि** (√युज धातु) – जोड्नुपर्दछ।

भावानुवाद : पाँचौँ क्रोधसहित असंस्कारिक चित्तमा क्रोध, ईर्ष्या, मात्सर्य र पश्चाताप - यी चारसँग पीति बाहेक ती नै बिस धर्महरू संग्रह गरिन्छन्। यहाँ ईर्ष्या, मात्सर्य र पश्चाताप प्रत्येक मात्र जोड्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो दोषमूल असंस्कारिक चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **अञ्ञसमाना :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरू (पीति बाहेक, अर्थात् १२)।
- **अकुसलसाधारणा :** चार अकुशल साझा चैतसिकहरू (मोहो, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, उद्धच्चं)।

- **दोसो, इस्सा, मच्छरियं, कुक्कुच्चं :** क्रोध, ईर्ष्या, मात्सर्य र पश्चाताप।
- **पच्चेकमेव :** ईर्ष्या, मात्सर्य र पश्चाताप कहिलेकाहीँ अलग-अलग उपस्थित हुन्छन्।
- जम्मा **वीसति** (२०) चैतसिकहरू : १२ सामान्य + ४ अकुशल साझा + दोसो + इस्सा + मच्छरिय + कुक्कुच्च।

यो गद्यले दोषमूल चित्तहरूको नकारात्मक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'दोस' (क्रोध) र **'इस्सा'** (ईर्ष्या) ले नकारात्मक भावनाहरूलाई प्रेरित गर्दछ। **सति** (स्मृति) र **'अदोस'** (मैत्री) को अभ्यासले व्यक्तिलाई क्रोध र ईर्ष्याबाट मुक्त हुन र परिवार वा कार्यस्थलमा शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४८. ससङ्खारिकपञ्चकेपि तथेव थिनमिद्धेन विसेसेत्वा योजेतब्बा।

शब्दानुवाद : ससङ्खारिकपञ्चकेपि (ससङ्खारिक + पञ्चके + अपि, सन्धि) – सङ्खारिक पाँचमा पनि, **तथेव** (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **थिनमिद्धेन** (थिनं + मिद्धेन, समास) – आलस्य र सुस्तीसँग, **विसेसेत्वा** (√सिस धातु) – विशेष गरेर, **योजेतब्बा** (√युज धातु) – जोड्नुपर्दछ।

भावानुवाद : सङ्खारिक पाँच चित्तहरूमा पनि त्यसैगरी आलस्य र सुस्ती विशेष गरेर जोड्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले पाँच सङ्खारिक अकुशल चित्तहरू (चार लोभमूल र एक दोषमूल) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ। यी चित्तहरू अघिल्ला असंस्कारिक चित्तहरूसँग समान छन्, तर **'थिन'** (आलस्य) र **'मिद्ध'** (सुस्ती) थपिन्छन्।

- लोभमूल संस्कारिक चित्तहरूमा : १९ (पहिलो र दोस्रो) वा १८ (तेस्रो) + थिनमिद्धं = २१ वा २० चैतसिकहरू।
- दोषमूल संस्कारिक चित्तमा : २० + थिनमिद्धं = २२ चैतसिकहरू।

यो गद्यले संस्कारिक चित्तहरूमा मानसिक सुस्तीको प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'थिनमिद्ध' ले मानसिक र शारीरिक सुस्तीलाई जनाउँछ। **सति** (स्मृति) र **'वीरिय'** (प्रयास) को अभ्यासले व्यक्तिलाई ऊर्जावान र सक्रिय रहन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा सकारात्मक योगदान बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४९. छन्दपीतिवज्जिता पन अञ्ञसमाना एकादस, अकुसलसाधारणा चत्तारो चाति पन्नरस धम्मा उद्धच्चसहगते सम्पयुज्जन्ति।

शब्दानुवाद : छन्दपीतिवज्जिता (छन्द + पीति + वज्जिता, समास) – छन्द र पीति बाहेक, **पन** – निपात, **अञ्ञसमाना** (अञ्ञ + समाना, समास) – अन्य समान, **एकादस** (एक + दस, सन्धि) – एघार, **अकुसलसाधारणा** (अकुशल + साधारणा, समास) – अकुशल साझा, **चत्तारो** – चार, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **पन्नरस** (पञ्च + दस, समास) – पन्ध्र, **धम्मा** – धर्महरू, **उद्धच्चसहगते** (उद्धच्च + सहगते, समास) – उद्धच्चसहित चित्तमा, **सम्पयुज्जन्ति** (√युज धातु) – संयुक्त हुन्छन्।

भावानुवाद : छन्द र पीति बाहेक एघार सामान्य चैतसिकहरू र चार अकुशल साझा चैतसिकहरू - जम्मा पन्ध्र धर्महरू उद्धच्चसहित चित्तमा संयुक्त हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले उद्धच्चसहगत मोहमूल चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **छन्दपीतिवज्जिता अञ्ञसमाना एकादस :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरूबाट छन्द र पीति हटाउँदा ११ चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, वीरिय)।
- **अकुसलसाधारणा चत्तारो :** चार अकुशल साझा चैतसिकहरू (मोह, अहिरिक, अनोत्तप्प, उद्धच्च)।
- जम्मा **पन्नरस** (१५) चैतसिकहरू।

यो गद्यले उद्धच्च (अस्थिरता) को प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'उद्धच्च' ले मानसिक अस्थिरतालाई जनाउँछ। स्मृति र **'सति'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक स्थिरता र एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा ध्यान र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५०. विचिकिच्छासहगतचित्ते च अधिमोक्खविरहिता विचिकिच्छासहगता तथेव पन्नरस धम्मा समुपलब्भन्तीति सब्बथापि द्वादसाकुसलचित्तुप्पादेसु पच्चेकं योजियमानापि गणनवसेन सत्तधाव सङ्गहिता भवन्तीति।

शब्दानुवाद : विचिकिच्छासहगतचित्ते (विचिकिच्छा + सहगत + चित्ते, समास) – विचिकिच्छासहित चित्तमा, **च** – र, **अधिमोक्खविरहिता** (अधिमोक्ख + विरहिता, समास) – अधिमोक्ख बाहेक, **विचिकिच्छासहगता** (विचिकिच्छा + सहगता, समास) – विचिकिच्छासहित, **तथेव** (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **पन्नरस** (पञ्च + दस, समास) – पन्ध्र, **धम्मा** – धर्महरू, **समुपलब्भन्तीति** (सम + उप + √लभ धातु, समुपलब्भन्ति + इति, सन्धि) – समान उपलब्ध हुन्छन् भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **द्वादसाकुसलचित्तुप्पादेसु** (द्वादस + अकुशल + चित्त + उप्पादेसु, सन्धि) – बाह्र अकुशल चित्त उत्पत्तिहरूमा, **पच्चेकं (पति + एकं, सन्धि)** – प्रत्येक, **योजियमानापि** (√युज धातु, योजियमान + अपि, सन्धि) – जोडिए पनि, **गणनवसेन** (गणना + वसेन, समास) – गणना अनुसार, **सत्तधाव** (सत्त + धा + एव, सन्धि) – सात प्रकारले, **सङ्गहिता** (√गह धातु) – संग्रहित, **भवन्तीति** (√भू धातु, भवन्ति + इति, सन्धि) – हुन्छन् भनी।

भावानुवाद : विचिकिच्छासहगत चित्तमा अधिमोक्ख बाहेक त्यसैगरी विचिकिच्छा-सहगत पन्ध्र धर्महरू उपलब्ध हुन्छन्। सबै प्रकारले बाह्र अकुशल चित्त उत्पत्तिहरूमा प्रत्येक जोडिए पनि गणना अनुसार सात प्रकारले संग्रहित हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले विचिकिच्छासहगत मोहमूल चित्तमा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **अधिमोक्खविरहिता :** अधिमोक्ख (निर्णय) को सट्टा **विचिकिच्छा** (सन्देह) उपस्थित छ।
- जम्मा **पन्नरस** (१५) चैतसिकहरू : ११ सामान्य (छन्द, पीति, अधिमोक्ख बाहेक) + ४ अकुशल साझा + विचिकिच्छा।
- **द्वादसाकुसलचित्तुप्पादेसु :** बाह्र अकुशल चित्तहरूमा चैतसिकहरू सात प्रकारले संग्रहित हुन्छन् :
    - १. पहिलो लोभमूल (१९), २. दोस्रो लोभमूल (१९), ३. तेस्रो लोभमूल (१८), ४. चौथो लोभमूल (१९), ५. पहिलो दोषमूल (२०), ६. उद्धच्चसहगत (१५), ७. विचिकिच्छासहगत (१५)।

यो गद्यले अकुशल चित्तहरूको विविध संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'विचिकिच्छा' (सन्देह) ले मानसिक अस्पष्टता निम्त्याउँछ। स्मृति र **पञ्ञा**को अभ्यासले व्यक्तिलाई सन्देहबाट मुक्त हुन र स्पष्ट निर्णय लिन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा आत्मविश्वास र परिवारमा विश्वास कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अकुसलचित्तसङ्गहो (अकुसल चित्त संग्रह)

(Summary of Unwholesome Consciousness)

५१. एकूनवीसाट्ठारस, वीसेकवीस वीसति।
द्वावीस पन्नरसेति, सत्तधाकुसलेठिता ॥

शब्दानुवाद : एकूनवीसाट्ठारस (एकूनवीसति + अट्ठारस, समास) – उन्नाइस र अठार, **वीसेकवीस** (वीस + एकवीस, सन्धि) – बिस र एक्काइस, **वीसति** – बिस, **द्वावीस** (द्वि + वीस, सन्धि) – बाइस, **पन्नरसेति** (पन्नरस + इति, सन्धि) – पन्ध्र भनी, **सत्तधाकुसलेठिता** (सत्त + धा + अकुलेसु + ठिता, सन्धि, समास) – सात प्रकारले अकुशल चित्तहरूमा स्थित।

भावानुवाद : चैतसिकहरू उन्नाइस, अठार, बिस, एक्काइस, बिस, बाइस र पन्ध्र - सात प्रकारले अकुशल चित्तहरूमा स्थित हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ४३–५० को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **एकूनवीसति** : पहिलो र दोस्रो लोभमूल असङ्खारिक (१९)।
- **अट्ठारस** : तेस्रो लोभमूल असङ्खारिक (१८)।
- **वीसति** : चौथो लोभमूल असङ्खारिक (१९) र पहिलो दोषमूल असङ्खारिक (२०)।
- **एकवीसति** : लोभमूल सङ्खारिक (२१)।
- **वीसति** : दोषमूल सङ्खारिक (२२)।
- **पन्नरस** : उद्धच्चसहगत र विचिकिच्छासहगत (१५)।
- **सत्तधा :** यी सात प्रकारले बाह्र अकुशल चित्तहरूमा चैतसिकहरू संग्रहित हुन्छन्।

यो गद्यले अभिधर्मको अकुशल चित्तहरूको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई अकुशल चित्तहरूको नकारात्मक प्रभावलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'लोभ'** र **'दोस'** लाई **'अलोभ'** र **'अदोस'** ले प्रतिस्थापन गर्नाले सामाजिक सम्बन्धहरू सुधारिन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५२. साधारणा च चत्तारो, समाना च दसापरे।
चुद्दसेते पवुच्चन्ति, सब्बाकुसलयोगिनो ॥

शब्दानुवाद : साधारणा – साझा, **च** – र, **चत्तारो** – चार, **समाना** – सामान्य, **च** – र, **दसापरे** (दस + अपरे, सन्धि) – दस अन्य, **चुद्दसेते** (चुद्दस + एते, सन्धि) – यी चौध, **पवुच्चन्ति** (√वच धातु) – भनिन्छन्, **सब्बाकुसलयोगिनो** (सब्ब + अकुशल + योगिनो, सन्धि) – सबै अकुशल चित्तहरूमा संयुक्त।

भावानुवाद : चार साझा र दस अन्य सामान्य - यी चौध सबै अकुशल चित्तहरूमा संयुक्त भनिन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले अकुशल चित्तहरूमा सधैँ उपस्थित हुने चैतसिकहरूलाई सङ्क्षेपमा वर्णन गर्दछ।

- **साधारणा चत्तारो :** चार अकुशल साझा चैतसिकहरू (मोह, अहिरिक, अनोत्तप्प, उद्धच्च)।
- **समाना दसापरे :** दस सामान्य चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, वीरिय; छन्द, पीति, अधिमोक्ख अनियत छन्)।
- जम्मा **चुद्दस** (१४) चैतसिकहरू सबै अकुशल चित्तहरूमा संयुक्त हुन्छन्।

यो गाथाले अकुशल चित्तहरूको आधारभूत संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई अकुशल चैतसिकहरूको प्रभावलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। **'मोह'** र **'उद्धच्च'** लाई **'सति'** र **'पञ्ञा'** ले प्रतिस्थापन गर्नाले मानसिक स्पष्टता र स्थिरता कायम हुन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अहेतुकचित्तसङ्गहो (अहेतुक चित्तहरूको संग्रह)

(Summarization of Rootless Consciousness)

५३. अहेतुकेसु पन हसनचित्ते ताव छन्दवज्जिता अञ्ञसमाना द्वादस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति।

शब्दानुवाद : अहेतुकेसु – अहेतुक चित्तहरूमा, **पन** – निपात, **हसनचित्ते** (हसन + चित्ते, समास) – हसन (हाँसो उत्पन्न गर्ने) चित्तमा, **ताव** – पहिले, **छन्दवज्जिता** (छन्द + वज्जिता, समास) – छन्द बाहेक, **अञ्ञसमाना** (अञ्ञ + समाना, समास) – अन्य समान, **द्वादस** – बाह्र, **धम्मा** – धर्महरू, **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – जान्छन्।

भावानुवाद : अहेतुक चित्तहरूमा हसन चित्तमा पहिले छन्द बाहेक बाह्र सामान्य धर्महरू संग्रहित हुन जान्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले हसन चित्त (हाँसो उत्पन्न गर्ने अहेतुक चित्त) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **छन्दवज्जिता अञ्ञसमाना द्वादस :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरूबाट छन्द हटाउँदा १२ चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, वीरियं, पीति)।

यो गद्यले हसन चित्तको सकारात्मक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ, जुन अरहन्तहरूमा मात्र हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : हसन चित्तले शुद्ध प्रीतिलाई जनाउँछ। **'सति'** र **'मुदिता'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई प्रीतिमय र सकारात्मक रहन प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार वा समाजमा खुसी र सद्भाव बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५४. तथा वोट्ठब्बने छन्दपीतिवज्जिता।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **वोट्ठब्बने** – वोट्ठब्बन (निर्धारण गर्ने) चित्तमा, **छन्दपीतिवज्जिता** (छन्द + पीति + वज्जिता, समास) – छन्द र पीति बाहेक।

भावानुवाद : त्यसैगरी, वोट्ठब्बन चित्तमा छन्द र पीति बाहेक।

व्याख्या : यो गद्यले वोट्ठब्बन चित्त (पञ्चद्वारावज्जन र मनोद्वारावज्जन) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **छन्दपीतिवज्जिता :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरूबाट छन्द र पीति हटाउँदा ११ चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, वीरिय)।

यो गद्यले वोट्ठब्बन चित्तको तटस्थ प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : वोट्ठब्बन चित्तले मानसिक प्रक्रियाको प्रारम्भिक चरणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई मानसिक प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सही दिशामा निर्देशित गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५५. सुखसन्तीरणे छन्दवीरियवज्जिता।

शब्दानुवाद : सुखसन्तीरणे (सुख + सन्तीरणे, समास) – सुखसन्तीरण चित्तमा, **छन्दवीरियवज्जिता** (छन्द + वीरिय + वज्जिता, समास) – छन्द र वीरिय बाहेक।

भावानुवाद : सुखसन्तीरण चित्तमा छन्द र वीरिय बाहेक।

व्याख्या : यो गद्यले सुखसन्तीरण चित्त (सुखसहगत सन्तीरण चित्त) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **छन्दवीरियवज्जिता :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरूबाट छन्द र वीरिय हटाउँदा ११ चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, पीति)।

यो गद्यले सुखसन्तीरण चित्तको सकारात्मक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : सुखसन्तीरण चित्तले सुखद अनुभूतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सुखद क्षणहरूको मूल्याङ्कन गर्न र सकारात्मक भावनाहरूलाई कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५६. मनोधातुत्तिकाहेतुकपटिसन्धियुगळे छन्दपीतिवीरियवज्जिता।

शब्दानुवाद : मनोधातुत्तिकाहेतुकपटिसन्धियुगळे (मनोधातु + तिक + अहेतुक + पटिसन्धि + युगळे, सन्धि) – मनोधातु त्रिक र अहेतुक प्रतिसन्धि जोडीमा, **छन्दपीतिवीरियवज्जिता** (छन्द + पीति + वीरिय + वज्जिता, समास) – छन्द, पीति र वीरिय बाहेक।

भावानुवाद : मनोधातु त्रिक र अहेतुक प्रतिसन्धि जोडीमा छन्द, पीति र वीरिय बाहेक।

व्याख्या : यो गद्यले '**मनोधातु तिक**' (सन्तीरण र पटिसन्धि चित्तहरू) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **छन्दपीतिवीरियवज्जिता :** तेह्र सामान्य चैतसिकहरूबाट छन्द, पीति र वीरिय हटाउँदा १० चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार, वितक्क, विचार, अधिमोक्ख)।

यो गद्यले यी चित्तहरूको तटस्थ प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चित्तहरूले आधारभूत मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा निर्देशित गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५७. द्विपञ्चविञ्ञाणे पकिण्णकवज्जिता तेयेव सङ्गय्हन्तीति सब्बथापि अट्ठारससु अहेतुकेसु गणनवसेन चतुधाव सङ्गहो होतीति।

शब्दानुवाद : द्विपञ्चविञ्ञाणे (द्वि + पञ्च + विञ्ञाणे, समास) – दुई पञ्चविज्ञानमा, **पकिण्णकवज्जिता** (पकिण्णक + वज्जिता, समास) – प्रकीर्णक (वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, वीरिय, पीति, छन्द) बाहेक, **तेयेव** (ते + एव, सन्धि) – ती नै, **सङ्गय्हन्तीति** (√गह धातु, सङ्गय्हं + इति + इति, सन्धि) – संग्रह हुन्छन् भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **अट्ठारससु** – अठारमा, **अहेतुकेसु** – अहेतुक चित्तहरूमा, **गणनवसेन** (गणना + वसेन, समास) – गणना अनुसार, **चतुधाव** (चतु + धा + एव, सन्धि) – चार प्रकारले, **सङ्गहो** – संग्रह, **होतीति** (√भू धातु, होति + इति) – हुन्छ भनी।

भावानुवाद : दुई पञ्चविज्ञानमा प्रकीर्णक बाहेक ती नै संग्रह हुन्छन्। सबै प्रकारले अठार अहेतुक चित्तहरूमा गणना अनुसार चार प्रकारले संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दुई पञ्चविज्ञान (१० चक्षु आदि विज्ञानहरू) मा चैतसिकहरूको संग्रहको वर्णन गर्दछ।

- **पकिण्णकवज्जिता :** पकिण्णक (वितक्क, विचार, अधिमोक्ख, वीरिय, पीति, छन्द) बाहेक ७ चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकारो)।
- **अट्ठारससु अहेतुकेसु :** अठार अहेतुक चित्तहरूमा चार प्रकारले संग्रह :
  - १. हसन चित्त (१२), २. वोट्ठब्बन चित्त (११), ३. सुखसन्तीरण चित्त (११), ४. मनोधातु त्रिक र पटिसन्धि (१०) र पञ्चविज्ञान (७)।

यो गद्यले अहेतुक चित्तहरूको आधारभूत संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : अहेतुक चित्तहरूले आधारभूत संवेदना र प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अहेतुकचित्तसङ्गहो (अहेतुक चित्त संग्रह)

(Summary of Rootless Consciousness Association)

५८. द्वादसेकादस दस, सत्त चाति चतुब्बिधो।

अट्ठारसाहेतुकेसु, चित्तुप्पादेसु सङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : द्वादस – बाह्र, **एकादस** (एक + दस, सन्धि) – एघार, **दस** – दस, **सत्त** – सात, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **चतुब्बिधो** (चतु + विधो, समास) – चार प्रकारको, **अट्ठारसाहेतुकेसु** (अट्ठारस + अहेतुकेसु, सन्धि) – अठार अहेतुक चित्तहरूमा, **चित्तुप्पादेसु** (चित्त + उप्पादेसु, सन्धि) – चित्त उत्पत्तिहरूमा, **सङ्गहो** – संग्रह।

भावानुवाद : बाह्र, एघार, दस र सात - चार प्रकारको अठार अहेतुक चित्त उत्पत्तिहरूमा संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ५३–५७ को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **द्वादस :** हसन चित्तमा १२ चैतसिकहरू।
- **एकादस :** वोट्ठब्बन र सुखसन्तीरण चित्तमा ११ चैतसिकहरू।
- **दस :** मनोधातु त्रिक र पटिसन्धिमा १० चैतसिकहरू।

- **सत्त :** पञ्चविज्ञानमा ७ चैतसिकहरू।

चतुब्बिधो : यी चार प्रकारले अठार अहेतुक चित्तहरूमा चैतसिकहरू संग्रहित हुन्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको अहेतुक चित्तहरूको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः मोन; सीलानन्द)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले आधारभूत मानसिक प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई सकारात्मक रूपमा उपयोग गर्न र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५९. अहेतुकेसु सब्बत्थ, सत्त सेसा यथारहं।
इति वित्थारतो वुत्तो, तेत्तिंसविधसङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : अहेतुकेसु – अहेतुक चित्तहरूमा, **सब्बत्थ** – सबैतिर, **सत्त** – सात, **सेसा** – बाँकी, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **इति** – यस्तो, **वित्थारतो** – विस्तारपूर्वक, **वुत्तो** (√वच धातु) – भनिएको, **तेत्तिंसविधसङ्गहो** (तेत्तिंस + विध + सङ्गहो, समास) – तेत्तिस प्रकारको संग्रह।

भावानुवाद : अहेतुक चित्तहरूमा सबैतिर सात बाँकी यथोचित छन्। यस्तो विस्तारपूर्वक भनिएको तेत्तिस प्रकारको संग्रह।

व्याख्या : यो गाथाले अहेतुक चित्तहरूमा सधैँ उपस्थित हुने सात चैतसिकहरूलाई जोड दिन्छ।

- **सत्त सेसा :** सात चैतसिकहरू (फस्स, वेदना, संज्ञा, विज्ञान, एकग्गता, जीवितिन्द्रिय, मनसिकार) सबै अहेतुक चित्तहरूमा यथोचित रूपमा उपस्थित हुन्छन्।
- **तेत्तिंसविधसङ्गहो :** तेत्तिस प्रकारको संग्रहले सम्पूर्ण चेतसिक र चित्तहरूको वर्गीकरणलाई सङ्केत गर्दछ, जसमा लोकोत्तर, महग्गत, कामावचर शोभन, अकुशल र अहेतुक चित्तहरू समावेश छन्।

यो गाथाले अहेतुक चित्तहरूको आधारभूत संरचना र अभिधर्मको समग्र चेतसिक संग्रहको सङ्क्षेपलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई आधारभूत मानसिक प्रक्रियाहरूको संरचना बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले यी सात चैतसिकहरू (जस्तै, सति र एकग्गता) को विकास गर्न र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न सहयोग गर्दछ। उदाहरणका लागि, कार्यस्थलमा एकाग्रता र परिवारमा शान्ति कायम राख्न **'सति'** र **'एकग्गता'** को अभ्यास उपयोगी हुन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६०. इत्थं चित्तावियुत्तानं, सम्पयोगञ्च सङ्गहं।
ञत्वा भेदं यथायोगं, चित्तेन सममुद्दिसे।

शब्दानुवाद : इत्थं – यसरी, **चित्तावियुत्तानं** (चित्त + अवियुत्तानं, सन्धि) – चित्तसँग छुट्टिएका (चैतसिकहरूको), **सम्पयोगञ्च** (सम्पयोगं + च, सन्धि) – संयोजन र, **सङ्गहं** – संग्रह, **ञत्वा** (√ञा धातु) – जानेर, **भेदं** – भेद, **यथायोगं** (यथा + योगं, समास) – यथोचित, **चित्तेन** – चित्तसँग, **सममुद्दिसे** (समं + उद्दिसे, सन्धि) – समान रूपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ।

भावानुवाद : यसरी चित्तसँग छुट्टिएका चैतसिकहरूको संयोजन र संग्रह, भेदलाई यथोचित जानेर चित्तसँग समान रूपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गाथाले चेतसिक र चित्तहरूको संयोजन र संग्रहको समग्र विवेचनलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ।

- **चित्ताविवुत्तानं** : चैतसिकहरू चित्तसँग छुट्टिएका हुन्छन्, अर्थात् चित्तबिना चैतसिकहरूको अस्तित्व हुँदैन।
- **सम्पयोगञ्च सङ्गहं** : चैतसिकहरूको चित्तसँग संयोजन र तिनको वर्गीकरण (संग्रह) लाई बुझ्ने।
- **ञत्वा भेदं यथायोगं** : विभिन्न चित्त र चैतसिकहरूको भेद (लोकुत्तर, महग्गत, कामावचर, अकुशल, अहेतुक) लाई यथोचित रूपमा जान्ने।
- **चित्तेन सममुद्दिसे** : चित्तको संरचनासँग चैतसिकहरूको सम्बन्धलाई समान रूपमा व्याख्या गर्ने।

यो गाथाले अभिधर्मको चैतसिक परिच्छेदको समाप्तिको सङ्केत गर्दछ, जसले चित्त र चैतसिकहरूको सम्बन्ध र वर्गीकरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चित्त र चैतसिकहरूको सम्बन्ध बुझ्न र स्मृतिद्वारा मानसिक अवस्थाहरूलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, स्मृतिले कुशल चैतसिकहरू (जस्तै, सति, पञ्ञा) को विकास र अकुशल चैतसिकहरू (जस्तै, लोभ, दोस) को नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्दछ। यसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा सद्भाव कायम राख्न योगदान पुऱ्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे चेतसिकसङ्गहविभागो नाम दुतियो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **चेतसिकसङ्गहविभागो** (चेतसिक + सङ्गह + विभागो, समास) – चैतसिकको संग्रह विभाग, **नाम** – नाम, **दुतियो** – दोस्रो, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यसरी अभिधर्मार्थसंग्रहमा चैतसिकको संग्रह विभाग नामको दोस्रो परिच्छेद समाप्त भयो।

व्याख्या : यो वाक्यांशले अभिधम्मत्थसंगहको दोस्रो परिच्छेद, **'चेतसिकसङ्गहविभाग'** (चैतसिकको संग्रह विभाग) को समाप्तिको सङ्केत गर्दछ। यस परिच्छेदमा चैतसिकहरूको प्रकृति, चित्तसँगको संयोजन र विभिन्न चित्तहरूमा तिनको संग्रहलाई विस्तारपूर्वक वर्णन गरिएको छ। यो अभिधर्मको मानसिक विवेचनको आधारभूत भाग हो, जसले चित्त र चैतसिकहरूको सम्बन्धलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

पकिण्णकसङ्गहविभागो

(प्रकीर्णक संग्रह विभाग)

(Compendium of Miscellaneous)

ततियो पकिण्णकपरिच्छेदो

(तेस्रो प्रकीर्णक परिच्छेद)

(Third Chapter on Miscellaneous)

१. सम्पयुत्ता यथायोगं, तेपञ्ञास सभावतो ।
चित्तचेतसिका धम्मा, तेसं दानि यथारहं ॥

शब्दानुवाद : सम्पयुत्ता (सम + प + √युज धातु) – संयुक्त, **यथायोगं** (यथा + योगं, समास) – यथोचित, **तेपञ्ञास** (ते + पञ्ञास, समास) – त्रिपन्न, **सभावतो** – स्वभावले, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **तेसं** – तिनको, **दानि** – अब, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित ।

भावानुवाद : त्रिपन्न चित्त र चैतसिक धर्महरू स्वभावले यथोचित संयुक्त छन्। अब तिनको यथोचित संग्रह गरिन्छ ।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मको तेस्रो परिच्छेदको प्रारम्भ गर्दछ, जसले चित्त र चैतसिकहरूको स्वभाव, संयोजन र संग्रहलाई यथोचित रूपमा वर्णन गर्दछ ।

- **तेपञ्ञास** : ८९ वा १२१ चित्तहरू = चित्त १ र ५२ चैतसिकहरू (तेपञ्ञासले समग्र धर्महरूलाई सङ्केत गर्दछ) ।
- **सभावतो** : यी धर्महरूको स्वाभाविक प्रकृति (चित्त एकवस्तु, चेतसिक चित्तसँग संयुक्त) ।
- **यथायोगं सम्पयुत्ता** : चित्त र चैतसिकहरूको संयोजन यथोचित रूपमा हुन्छ ।
- **तेसं दानि यथारहं** : अब यी धर्महरूको संग्रह विभिन्न आधारहरू (वेदना, हेतु, किच्च आदि) मा वर्गीकरण गरिन्छ ।

यो गाथाले पकिण्णक परिच्छेदको आधार तयार गर्दछ, जसले चित्त र चैतसिकहरूको विश्लेषणलाई गहिराइमा लैजान्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चित्त र चैतसिकहरूको सम्बन्ध बुझ्न र स्मृतिद्वारा मानसिक प्रक्रियाहरूलाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ । उदाहरणका लागि, स्मृतिले **'सति'** र **'पञ्ञा'** को विकास गर्न र अकुशल चैतसिकहरू (जस्तै, लोभ, दोस) लाई नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

२. वेदनाहेतुतो किच्चद्वारालम्बणवत्थुतो।

चित्तुप्पादवसेनेव, सङ्गहो नाम नीयते ॥

शब्दानुवाद : वेदनाहेतुतो (वेदना + हेतुतो, समास) – वेदना र हेतुलाई, **किच्चद्वारालम्बणवत्थुतो** (किच्च + द्वार + आलम्बण + वत्थुतो, सन्धि) – कृत्य, द्वार, आलम्बण र वत्थुलाई, **चित्तुप्पादवसेनेव** (चित्तुप्पाद + वसेन + एव, सन्धि) – चित्त उत्पत्ति अनुसार नै, **सङ्गहो** – संग्रह, **नाम** – नाम, **नीयते** (√नी धातु) – लगिन्छ।

भावानुवाद : वेदना, हेतु, कृत्य, द्वार, आलम्बन र वत्थुलाई चित्त उत्पत्ति अनुसार नै संग्रह भनेर लगिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चित्त र चैतसिकहरूको संग्रहको आधारहरूलाई प्रस्तुत गर्दछ।

- **वेदनाहेतुतो :** चित्तहरूको वर्गीकरण वेदना (सुख, दुक्ख, उपेक्खा) र हेतु (लोभ, दोस आदि) अनुसार।
- **किच्चद्वारालम्बणवत्थुतो :** किच्च (कार्य), द्वार (इन्द्रियहरू), आलम्बन (विषय) र वत्थु (आधार) अनुसार।
- **चित्तुप्पादवसेनेव :** यी सबै चित्त उत्पत्तिहरूको विश्लेषण अनुसार नै संग्रह गरिन्छ।

यो गाथाले चित्त र चैतसिकहरूको वर्गीकरणको संरचनात्मक ढाँचा प्रदान गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई मानसिक प्रक्रियाहरूको विभिन्न आयामहरू (वेदना, हेतु आदि) बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले यी आयामहरूलाई पहिचान गरी **'कुशल'** चित्तहरूको विकास गर्न र **'अकुशल'** चित्तहरूलाई नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्दछ, जसले व्यक्तिगत र सामाजिक जीवनमा सन्तुलन ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वेदनासङ्गहो (वेदना संग्रह)

(Summary of Feeling)

तिविधवेदना (त्रिविध वेदना)

(Threefold Feeling)

३. तत्थ वेदनासङ्गहे ताव तिविधा वेदना सुखं दुक्खं अदुक्खमसुखा चेति, सुखं दुक्खं सोमनस्सं दोमनस्सं उपेक्खाति च भेदेन पन पञ्चधा होति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **वेदनासङ्गहे** (वेदना + सङ्गहे, समास) – वेदनाको संग्रहमा, **ताव** – पहिले, **तिविधा** (ति + विधा, समास) – तीन प्रकारको, **वेदना** – वेदना, **सुखं** – सुख, **दुक्खं** – दुःख, **अदुक्खमसुखा** (अ + दुक्खं + असुखा, सन्धि) – न दुःख न सुख (उपेक्खा), **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सुखं** – सुख, **दुक्खं** – दुःख, **सोमनस्सं** – सौमनस्स, **दोमनस्सं** – दौर्मनस्स, **उपेक्खाति** (उपेक्खा + इति, सन्धि) – उपेक्खा भनी, **च** – र, **भेदेन** – भेद अनुसार, **पन** – निपात, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारको, **होति** (√हू धातु) – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ वेदनाको संग्रहमा पहिले तीन प्रकारको वेदना - सुख, दुःख र न दुःख न सुख र भेद अनुसार सुख, दुःख, सौमनस्स, दौर्मनस्स र उपेक्खा - पाँच प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले वेदनालाई दुई आधारमा वर्गीकरण गर्दछ :

- **तिविधा :** तीन प्रकारको - सुख (शारीरिक सुख), दुक्ख (शारीरिक दु:ख), अदुक्खमसुखा (न दुःख न सुख, उपेक्खा)।
- **पञ्चधा :** पाँच प्रकारको - सुख, दुःख, सोमनस्स (मानसिक सुख), दोमनस्स (मानसिक दु:ख) र उपेक्खा (तटस्थ अनुभूति)।

यो गद्यले वेदनाको शारीरिक र मानसिक आयामहरूलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : वेदनाको समझले व्यक्तिलाई सुख, दुःख, वा तटस्थ अनुभूतिहरूलाई स्मृतिपूर्वक पहिचान गर्न र तिनलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'सति'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई दोमनस्सबाट मुक्त हुन र उपेक्खाको विकास गर्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्थिरता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सुखदुक्खवेदना (सुख र दुःख वेदना)

(Pleasant and Painful Feeling)

४. तत्थ सुखसहगतं कुसलविपाकं कायविञ्ञाणमेकमेव, तथा दुक्खसहगतं अकुसलविपाकं।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **सुखसहगतं** (सुख + सहगतं, समास) – सुखसहित, **कुसलविपाकं** (कुसल + विपाकं, समास) – कुशल विपाक, **कायविञ्ञाणमेकमेव** (कायविञ्ञाणं + एकं + एव, सन्धि) – कायविज्ञान एक मात्र, **तथा** – त्यसैगरी, **दुक्खसहगतं** (दुक्ख + सहगतं, समास) – दुःखसहित, **अकुसलविपाकं** (अकुशल + विपाकं, समास) – अकुशल विपाक।

भावानुवाद : त्यहाँ सुखसहित कुशल विपाक कायविज्ञान एक मात्र हो, त्यसैगरी दुःखसहित अकुशल विपाक।

व्याख्या : यो गद्यले शारीरिक वेदनासँग सम्बन्धित चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुखसहगतं कुसलविपाकं कायविञ्ञाणमेकमेव :** सुख वेदनासहित कायविज्ञान (शारीरिक सम्पर्कबाट उत्पन्न सुख) कुशल विपाक चित्तमा मात्र हुन्छ।
- **दुक्खसहगतं अकुसलविपाकं :** दुःख वेदनासहित कायविज्ञान अकुशल विपाक चित्तमा मात्र हुन्छ।

यो गद्यले शारीरिक सुख र दु:खको विशिष्ट प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई शारीरिक सुख र दु:खको प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी वेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र तिनप्रति आसक्ति वा प्रतिक्रिया नगर्न सहयोग गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सोमनस्ससहगतचित्तं (सोमनस्ससहगत चित्त)

(Consciousness Associated with Joy)

५. सोमनस्ससहगतचित्तानि पन लोभमूलानि चत्तारि, द्वादस कामावचरसोभनानि, सुखसन्तीरणहसनानि च द्वेति अट्ठारस कामावचरसोमनस्ससहगतचित्तानि चेव पठमदुतियततिय-चतुत्थज्झानसङ्खातानि चतुचत्तालीस महग्गतलोकुत्तरचित्तानि चेति द्वासट्ठिविधानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : सोमनस्ससहगतचित्तानि (सोमनस्स + सहगत + चित्तानि, समास) – सोमनस्ससहगत चित्तहरू, **पन** – निपात, **लोभमूलानि** (लोभ + मूलानि, समास) – लोभमूल चित्तहरू, **चत्तारि** – चार, **द्वादस** – बाह्र, **कामावचरसोभनानि** (कामावचर + सोभनानि, समास) – कामावचर शोभन चित्तहरू, **सुखसन्तीरणहसनानि** (सुखसन्तीरण + हसनानि, समास) – सुखसन्तीरण र हसन चित्तहरू, **च** – र, **द्वेति** (द्वे + इति, सन्धि) – दुई भनी, **अट्ठारस** (अट्ठ + दस, समास) – अठार, **कामावचरसोमनस्ससहगतचित्तानि** (कामावचर + सोमनस्स + सहगत + चित्तानि, समास) – कामावचर सोमनस्ससहित चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **पठमदुतियततियचतुत्थज्झानसङ्खातानि** (पठम + दुतिय + ततिय + चतुत्थ + झान + सङ्खातानि, समास) – पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो ध्यान भनिएका, **चतुचत्तालीस** (चतु + चत्तालीस, समास) – चवालीस, **महग्गतलोकुत्तरचित्तानि** (महग्गत + लोकुत्तर + चित्तानि, समास) – महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **द्वासट्ठिविधानि** (द्वि + सट्ठि + विधानि, समास) – बैसट्ठी प्रकारका, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : सोमनस्ससहित चित्तहरू - चार लोभमूल, बाह्र कामावचर शोभन र दुई सुखसन्तीरण र हसन - जम्मा अठार कामावचर सोमनस्ससहित चित्तहरू र पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो ध्यान भनिएका चवालीस महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू - जम्मा बैसट्ठी प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले सोमनस्स (सहगत) सहित चित्तहरूलाई वर्गीकरण गर्दछ :

- **कामावचरसोमनस्ससहगतचित्तानि** : १८ कामावचर चित्तहरू -
  - ४ लोभमूल (सोमनस्ससहित),
  - १२ कामावचर शोभन (८ कुशल, ४ विपाक),
  - २ सुखसन्तीरण र हसन।
- **महग्गतलोकुत्तरचित्तानि** : ४४ चित्तहरू -
  - २७ महग्गत (पहिलो–चौथो ध्यानका रूपावचर र अरूपावचर),
  - १७ लोकुत्तर (पहिलो–चौथो ध्यानका मग्ग र फल, उपेक्खासहगत पाँचौं ध्यान बाहेक)।
- जम्मा **द्वासट्ठि** (६२) चित्तहरू सोमनस्ससहित हुन्छन्।

यो गद्यले सोमनस्सको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'सोमनस्स' ले मानसिक **'प्रीति'** लाई जनाउँछ। **'सति'** (स्मृति) ले व्यक्तिलाई **'सोमनस्ससहगत'** चित्तहरूलाई पहिचान गर्न र **'मुदिता'** को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले परिवार र समाजमा सकारात्मकता र सद्भाव बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

दोमनस्ससहगतचित्तं (दोमनस्ससहगत चित्त)

(Consciousness Associated with Displeasure)

६. दोमनस्ससहगतचित्तानि पन द्वे पटिघसम्पयुत्तचित्तानेव।

शब्दानुवाद : दोमनस्ससहगतचित्तानि (दोमनस्स + सहगत + चित्तानि, समास) – दोमनस्ससहगत चित्तहरू, **पन** – निपात, **द्वे** – दुई, **पटिघसम्पयुत्तचित्तानेव** (पटिघ + सम्पयुत्त + चित्तानि + एव, सन्धि) – पटिघ (क्रोध) सहित चित्तहरू मात्र।

भावानुवाद : दोमनस्ससहित चित्तहरू दुई पटिघसहगत चित्तहरू मात्र हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले दोमनस्स (मानसिक दु:ख) सहित चित्तहरूको वर्णन गर्दछ।

- **द्वे पटिघसम्पयुत्तचित्तानि :** दुई दोषमूल चित्तहरू (असङ्खारिक र सङ्खारिक) मात्र दोमनस्ससहित हुन्छन्।

यो गद्यले दोमनस्सको सीमित प्रकृतिलाई जोड दिन्छ, जुन केवल क्रोधसँग सम्बन्धित छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'दोमनस्स' ले क्रोधजन्य मानसिक दु:खलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई **'दोस'** र **'दोमनस्स'** लाई पहिचान गरी **'अदोस'** (मैत्री) र **'उपेक्खा'** को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सम्बन्धहरूमा शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

उपेक्खासहगतचित्तं (उपेक्खासहगत चित्त)

(Consciousness Associated with Neutral Feeling)

७. सेसानि सब्बानिपि पञ्चपञ्ञास उपेक्खासहगतचित्तानेवाति।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **पञ्चपञ्ञास** (पञ्च + पञ्ञास, समास) – पचपन्न, **उपेक्खासहगतचित्तानेवाति** (उपेक्खा + सहगत + चित्तानि + एव + इति, सन्धि) – उपेक्खासहगत चित्तहरू मात्र भनी।

भावानुवाद : बाँकी सबै पचपन्न चित्तहरू उपेक्खासहगत चित्तहरू मात्र हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी चित्तहरूलाई वर्गीकरण गर्दछ।

- **पञ्चपञ्ञास :** ८९ चित्तहरूमध्ये ६२ सोमनस्ससहगत र २ दोमनस्ससहगत बाहेक बाँकी ५५ चित्तहरू उपेक्खासहगत हुन्छन्।
- यी चित्तहरूमा अहेतुक (बाहेक सुखसन्तीरण र हसन), कामावचर विपाक र पाँचौं ध्यानका महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू समावेश छन्।

यो गद्यले उपेक्खाको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : '**उपेक्खा**' ले तटस्थ मानसिक अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई '**उपेक्खा**' को विकास गर्न र सुख वा दु:खप्रति आसक्ति वा प्रतिक्रिया नगर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र कार्यस्थलमा स्थिरता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८. सुखं दुक्खमुपेक्खाति, तिविधा तत्थ वेदना।

सोमनस्सं दोमनस्समितिभेदेन पञ्चधा॥

शब्दानुवाद : सुखं – सुख, **दुक्खमुपेक्खाति** (दुक्खं + उपेक्खा + इति, सन्धि) – दुःख र उपेक्खा भनी, **तिविधा** (ति + विधा, समास) – तीन प्रकारको, **तत्थ** – त्यहाँ, **वेदना** – वेदना, **सोमनस्सं** – सोमनस्स, **दोमनस्समितिभेदेन** (दोमनस्सं + इति + भेदेन, सन्धि) – दोमनस्स भनी भेद अनुसार, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारको।

भावानुवाद : सुख, दुःख र उपेक्खा - त्यहाँ वेदना तीन प्रकारको छ। सोमनस्स र दोमनस्स भनी भेद अनुसार पाँच प्रकारको।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ३ को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **तिविधा वेदना :** सुख, दुःख र उपेक्खा (अदुक्खमसुखा)।
- **पञ्चधा :** सुख, दुःख, सोमनस्स, दोमनस्स र उपेक्खा।

यो गद्यले वेदनाको आधारभूत र भेदपूर्ण वर्गीकरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई वेदनाहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा तिनलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, '**उपेक्खा**' को विकासले व्यक्तिलाई सुख वा दु:खप्रति तटस्थ रहन र मानसिक शान्ति कायम राख्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

९. सुखमेकत्थ दुक्खञ्च, दोमनस्सं द्वये ठितं।

द्वासट्ठीसु सोमनस्सं, पञ्चपञ्ञासकेतरा ॥

शब्दानुवाद : सुखमेकत्थ (सुखं + एकत्थ, सन्धि) – सुख एक ठाउँमा, **दुक्खञ्च** (दुक्खं + च, सन्धि) – र दुःख, **दोमनस्सं** – दोमनस्स, **द्वये** – दुईमा, **ठितं** (√ठा धातु) – स्थित, **द्वासट्ठीसु** (द्वि + सट्ठीसु, समास) – बैसट्ठीमा, **सोमनस्सं** – सोमनस्स, **पञ्चपञ्ञासकेतरा** (पञ्चपञ्ञास + इतरा, सन्धि) – पचपन्न अन्यमा।

भावानुवाद : सुख एक ठाउँमा, दुःख र दोमनस्स दुईमा स्थित छन्। बैसट्ठीमा सोमनस्स र पचपन्न अन्यमा।

व्याख्या : यो गाथाले वेदनाको संग्रहलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **सुखमेकत्थ :** सुख वेदना एक कायविज्ञान कुशल विपाक चित्तमा मात्र।
- **दुक्खञ्च :** दुःख वेदना एक अकुशल विपाक कायविज्ञानमा।
- **दोमनस्सं द्वये ठितं :** दोमनस्स दुई दोषमूल चित्तहरूमा।
- **द्वासट्ठीसु सोमनस्सं :** ६२ चित्तहरूमा सोमनस्स (गद्य ५ अनुसार)।
- **पञ्चपञ्ञासकेतरा :** बाँकी ५५ चित्तहरूमा उपेक्खा (गद्य ७ अनुसार)।

यो गाथाले वेदनाको वितरणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई विभिन्न वेदनाहरूको सीमित र व्यापक प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले **'उपेक्खा'** को विकास गर्न र सुख वा दु:खप्रति तटस्थ रहन सहयोग गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र सामाजिक सम्बन्धहरूमा सुधार ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

हेतुभेदो (हेतु भेद)

(Division of Roots)

१०. हेतुसङ्गहे हेतु नाम लोभो दोसो मोहो अलोभो अदोसो अमोहो चाति छब्बिधा भवन्ति।

शब्दानुवाद : हेतुसङ्गहे (हेतु + सङ्गहे, समास) – हेतुको संग्रहमा, **हेतु** – हेतुहरू, **नाम** – नाम, **लोभो** – लोभ, **दोसो** – द्वेष, **मोहो** – मोह, **अलोभो** – अलोभ, **अदोसो** – अद्वेष, **अमोहो** – अमोह, **चाति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **छब्बिधा** (छ + विधा, समास) – छ प्रकारका, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : हेतुको संग्रहमा हेतुहरू - लोभ, द्वेष, मोह, अलोभ, अद्वेष र अमोह - छ प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तहरूको मूल कारण (हेतु) हरूको वर्णन गर्दछ :

- **अकुशल हेतु :** लोभ (आसक्ति), दोस (क्रोध), मोह (अज्ञान)।
- **कुशल र अब्याकत हेतु :** अलोभ (अनासक्ति), अदोस (मैत्री), अमोह (प्रज्ञा)।

यो गद्यले चित्तहरूको कार्यलाई नियन्त्रण गर्ने मूल तत्त्वहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : हेतुहरूको समझले व्यक्तिलाई अकुशल हेतुहरू (लोभ, दोस, मोह) लाई नियन्त्रण गर्न र कुशल हेतुहरू (अलोभ, अद्वेष, अमोह) को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'अदोस'** को अभ्यासले सामाजिक सम्बन्धहरूमा मैत्री र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अहेतुकचित्तं (अहेतुक चित्त)

(Rootless Consciousness)

११. तत्थ पञ्चद्वारावज्जनद्विपञ्चविञ्ञाणसम्पटिच्छनसन्तीरणवोट्ठब्बनहसनवसेन अहेतुकचित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **पञ्चद्वारावज्जन** (पञ्च + द्वार + आवज्जन, सन्धि) – पञ्चद्वारावज्जन, **द्विपञ्चविञ्ञाण** (द्वि + पञ्च + विज्ञान, समास) – दुई पञ्चविज्ञान, **सम्पटिच्छन** – सम्पटिच्छन, **सन्तीरण** – सन्तीरण, **वोट्ठब्बन** – वोट्ठब्बन, **हसनवसेन** (हसन + वसेन, समास) – हसन अनुसार, **अहेतुकचित्तानि** (अहेतुक + चित्तानि, समास) – अहेतुक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ पञ्चद्वारावज्जन, दुई पञ्चविज्ञान, सम्पटिच्छन, सन्तीरण, वोट्ठब्बन र हसन अनुसार अहेतुक चित्तहरू भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अहेतुक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ, जसमा कुनै पनि हेतु (लोभ, दोस आदि) हुँदैन।

- **अहेतुकचित्तानि :** १८ अहेतुक चित्तहरू -
    - १ पञ्चद्वारावज्जन,
    - १० दुई पञ्चविज्ञान (चक्षु, श्रोत आदि),
    - २ सम्पटिच्छन,
    - ३ सन्तीरण (सुख, उपेक्खा, दुःख),
    - १ वोट्ठब्बन,
    - १ हसन।

यो गद्यले अहेतुक चित्तहरूको तटस्थ प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : अहेतुक चित्तहरूले आधारभूत मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सहेतुकचित्तं (सहेतुक चित्त)

(Consciousness with Roots)

१२. सेसानि सब्बानिपि एकसत्तति चित्तानि सहेतुकानेव।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै नै, **एकसत्तति** (एक + सत्तति, समास) – एकहत्तर, **चित्तानि** – चित्तहरू, **सहेतुकानेव** (सहेतुकानि + एव, सन्धि) – सहेतुक नै।

भावानुवाद : बाँकी सबै एकहत्तर चित्तहरू सहेतुक नै हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी चित्तहरूको वर्णन गर्दछ।

- **एकसत्तति :** ८९ चित्तहरूमध्ये १८ अहेतुक बाहेक बाँकी ७१ चित्तहरू सहेतुक (कुनै न कुनै हेतुसहित) हुन्छन्।
- यी चित्तहरूमा कामावचर, महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू समावेश छन्।

यो गद्यले हेतुहरूको महत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : सहेतुक चित्तहरूले कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल हेतुहरू (अलोभ, अद्वेष, अमोह) को विकास गर्न र अकुशल हेतुहरू (लोभ, द्वेष, मोह) लाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले नैतिक जीवन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

एकहेतुकचित्तं (एकहेतुक चित्त)

(Consciousness with One Root)

१३. तत्थापि द्वे मोमूहचित्तानि एकहेतुकानि।

शब्दानुवाद : तत्थापि (तत्थ + अपि, सन्धि) – त्यहाँ पनि, **द्वे** – दुई, **मोमूहचित्तानि** (मोह + मूल + चित्तानि, समास) – मोहमूल चित्तहरू, **एकहेतुकानि** (एक + हेतुकानि, समास) – एकहेतुक।

भावानुवाद : त्यहाँ पनि दुई मोहमूल चित्तहरू एकहेतुक हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले एकहेतुक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ।

- **द्वे मोमूहचित्तानि :** दुई मोहमूल चित्तहरू (उद्धच्चसहगत र विचिकिच्छासहगत)।
- **एकहेतुकानि :** यी चित्तहरूमा केवल एक हेतु (मोह) हुन्छ।

यो गद्यले मोहको प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मोह' ले अज्ञान र अस्पष्टतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई **अमोह** (प्रज्ञा) को विकास गर्न र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा निर्णय लिने क्षमता र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

द्विहेतुकचित्तं (द्विहेतुक चित्त)

(Consciousness with Two Roots)

१४. सेसानि दस अकुसलचित्तानि चेव ञाणविप्पयुत्तानि द्वादस कामावचरसोभनानि चेति द्वावीसति द्विहेतुकचित्तानि।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **दस** – दस, **अकुसलचित्तानि** (अकुशल + चित्तानि, समास) – अकुशल चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **ञाणविप्पयुत्तानि** (ञाण + विप्पयुत्तानि, समास) – ज्ञानविप्रयुक्त, **द्वादस** – बाह्र, **कामावचरसोभनानि** (कामावचर + सोभनानि, समास) – कामावचर शोभन चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **द्वावीसति** (द्वि + वीसति, समास) – बाइस, **द्विहेतुकचित्तानि** (द्वि + हेतुक + चित्तानि, समास) – द्विहेतुक चित्तहरू।

भावानुवाद : बाँकी दस अकुशल चित्तहरू र ज्ञानविप्रयुक्त बाह्र कामावचर शोभन चित्तहरू - जम्मा बाइस द्विहेतुक चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले द्विहेतुक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दस अकुसलचित्तानि :** ८ लोभमूल (लोभ र दिट्ठि वा मान) र २ दोषमूल (द्वेष र मोह)।
- **ञाणविप्पयुत्तानि द्वादस कामावचरसोभनानि :** १२ कामावचर शोभन चित्तहरू (८ कुशल, ४ विपाक) जुन ज्ञानविप्रयुक्त छन् (अलोभ र अदोस मात्र)।
- जम्मा **द्वावीसति** (२२) चित्तहरू द्विहेतुक हुन्छन्।

यो गद्यले द्विहेतुक चित्तहरूको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'द्विहेतुक' चित्तहरूले अकुशल र कुशल दुवै प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अकुशल हेतुहरू (लोभ, दोस) लाई नियन्त्रण गर्न र कुशल हेतुहरू (अलोभ, अदोस) को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले नैतिक जीवन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

तिहेतुकचित्तं (त्रिहेतुक चित्त)

(Consciousness with Three Roots)

१५. द्वादस ञाणसम्पयुत्तकामावचरसोभनानि चेव पञ्चतिंस महग्गतलोकुत्तरचित्तानि चेति सत्तचत्तालीस तिहेतुकचित्तानीति।

शब्दानुवाद : द्वादस – बाह्र, **ञाणसम्पयुत्तकामावचरसोभनानि** (ञाण + सम्पयुत्त + कामावचर + सोभनानि, समास) – ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर शोभन चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **पञ्चतिंस** (पञ्च + तिंस, समास) – पैँतीस, **महग्गतलोकुत्तरचित्तानि** (महग्गत + लोकुत्तर + चित्तानि, समास) – महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सत्तचत्तालीस** (सत्त + चत्तालीस, समास) – सतचालिस, **तिहेतुकचित्तानीति** (ति + हेतुक + चित्तानि + इति, सन्धि) – त्रिहेतुक चित्तहरू भनी।

भावानुवाद : बाह्र ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर शोभन चित्तहरू र पैँतीस महग्गत र लोकोत्तर चित्तहरू - जम्मा सतचालिस तिहेतुक चित्तहरू।

व्याख्या : यो गद्यले तिहेतुक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **द्वादस ञाणसम्पयुत्तकामावचरसोभनानि** : १२ कामावचर शोभन चित्तहरू (८ कुशल, ४ विपाक) जुन ज्ञानसम्प्रयुक्त छन् (अलोभ, अद्वेष, अमोह)।
- **पञ्चतिंस महग्गतलोकुत्तरचित्तानि** : ३५ चित्तहरू -
  - २७ महग्गत (रूपावचर र अरूपावचर),
  - ८ लोकुत्तर (मग्ग र फल, पाँचौँ ध्यान बाहेक)।
- जम्मा **सत्तचत्तालीस** (४७) चित्तहरू तिहेतुक हुन्छन्।

यो गद्यले तिहेतुक चित्तहरूको उच्च प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : तिहेतुक चित्तहरूले प्रज्ञासहितको उच्च मानसिक अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई **'अमोह'** (प्रज्ञा) को विकास गर्न र नैतिक र बौद्धिक जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा नेतृत्व र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

हेतुसङ्गहो (हेतु संग्रह)

(Summary of Roots)

१६. लोभो दोसो च मोहो च, हेतु अकुसला तयो।

अलोभादोसामोहो च, कुसलाब्याकता तथा ॥

शब्दानुवाद : लोभो – लोभ, **दोसो** – द्वेष, **च** – र, **मोहो** – मोह, **च** – र, **हेतु** – हेतुहरू, **अकुसला** – अकुशल, **तयो** – तीन, **अलोभादोसामोहो** (अलोभ + अदोस + अमोहो, सन्धि) – अलोभ, अद्वेष र अमोह, **च** – र, **कुसलाब्याकता** (कुसला + अब्याकता, सन्धि) – कुशल र अब्याकत (अवर्णित), **तथा** – त्यसैगरी।

भावानुवाद : लोभ, द्वेष र मोह - तीन अकुशल हेतुहरू; त्यसैगरी अलोभ, अद्वेष र अमोह - कुशल र अब्याकत (अवर्णित) हुन्।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य १० को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **अकुशल हेतु :** लोभ, द्वेष, मोह।
- **कुशल र अब्याकत हेतु :** अलोभ, अद्वेष, अमोह।

यो गद्यले हेतुहरूको प्रकृति र तिनको प्रभावलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई अकुशल हेतुहरूको नकारात्मक प्रभावलाई बुझ्न र कुशल हेतुहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, '**अलोभ**' र '**अदोस**' को अभ्यासले व्यक्तिलाई अनासक्ति र मैत्री अपनाउन प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सम्बन्धहरूमा सुधार ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१७. अहेतुकाट्ठारसेकहेतुका द्वे द्वावीसति।

द्विहेतुका मता सत्तचत्तालीसतिहेतुका ॥

शब्दानुवाद : अहेतुकाट्ठारस (अहेतुक + अट्ठारस, सन्धि) – अठार अहेतुक, **एकहेतुका** (एक + हेतुका, समास) – एकहेतुक, **द्वे** – दुई, **द्वावीसति** (द्वि + वीसति, समास) – बाइस, **द्विहेतुका** (द्वि + हेतुका, समास) – द्विहेतुक, **मता** – मानिन्छ, **सत्तचत्तालीसतिहेतुका** (सत्त + चत्तालीस + तिहेतुका, समास) – सतचालीस तिहेतुक।

भावानुवाद : अठार अहेतुक, दुई एकहेतुक, बाइस द्विहेतुक र सतचालीस तिहेतुक मानिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य ११–१५ को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **अहेतुकाट्ठारस :** १८ अहेतुक चित्तहरू (गद्य ११)।
- **एकहेतुका द्वे :** २ एकहेतुक चित्तहरू (मोहमूल, गद्य १३)।
- **द्वावीसति द्विहेतुका :** २२ द्विहेतुक चित्तहरू (गद्य १४)।
- **सत्तचत्तालीसतिहेतुका :** ४७ तिहेतुक चित्तहरू (गद्य १५)।

यो गाथाले चित्तहरूको हेतु आधारित वर्गीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चित्तहरूको हेतु आधारित प्रकृतिलाई बुझ्न र स्मृतिद्वारा कुशल हेतुहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, **'अमोह'** को विकासले बौद्धिक स्पष्टता र नैतिक जीवनलाई प्रोत्साहन गर्दछ, जसले कार्यस्थल र परिवारमा सकारात्मक योगदान पुऱ्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

किच्चसङ्गहो (कृत्य संग्रह)

(Summary of Functions)

१८. किच्चसङ्गहे किच्चानि नाम पटिसन्धिभवङ्गावज्जनदस्सनसवनघायनसायनफुसन-सम्पटिच्छनसन्तीरणवोट्ठब्बनजवनतदारम्मणचुतिवसेन चुद्दसविधानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : किच्चसङ्गहे (किच्च + सङ्गहे, समास) – कृत्यको संग्रहमा, **किच्चानि** – कृत्यहरू, **नाम** – नाम, **पटिसन्धि** – प्रतिसन्धि, **भवङ्ग** – भवङ्ग, **आवज्जन** – आवज्जन, **दस्सन** – देख्ने, **सवन** – सुन्ने, **घायन** – सुँघ्ने, **सायन** – स्वाद लिने, **फुसन** – छुने, **सम्पटिच्छन** – सम्पटिच्छन, **सन्तीरण** – सन्तीरण, **वोट्ठब्बन** – वोट्ठब्बन, **जवन** – जवन, **तदारम्मण** (तद + आरम्मण, सन्धि) – तदारम्मण, **चुतिवसेन** (च्युति + वसेन) – च्युति अनुसार, **चुद्दसविधानि** (चुद्दस + विधानि, समास) – चौध प्रकारका, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : कृत्यको संग्रहमा कृत्यहरू - प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आवज्जन, देख्ने, सुन्ने, सुँघ्ने, स्वाद लिने, छुने, सम्पटिच्छन, सन्तीरण, वोट्ठब्बन, जवन, तदारम्मण र च्युति - चौध प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तहरूको कार्य (किच्च) हरूलाई वर्गीकरण गर्दछ।

- **चुद्दस किच्चानि :** चित्तहरूले गर्ने १४ कार्यहरू -

  १. **पटिसन्धि :** जन्ममा विज्ञानको जोडाइ।

  २. **भवङ्ग :** जीवनको निष्क्रिय अवस्थामा चित्तको प्रवाह।

  ३. **आवज्जन :** आरम्मणप्रति चित्तको ध्यान केन्द्रित गर्ने।

  ४. - ८. **दस्सन, सवन, घायन, सायन, फुसन :** पञ्चविज्ञान (चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय) द्वारा संवेदना।

  ९. **सम्पटिच्छन :** आरम्मणको ग्रहण।

  १०. **सन्तीरण :** आरम्मणको अनुसन्धान।

  ११. **वोट्ठब्बन :** आरम्मणको निर्धारण।

  १२. **जवन :** क्रियात्मक रूपमा सक्रिय चित्त।

  १३. **तदारम्मण :** आरम्मणको पश्चात् अनुभव।

  १४. **चुति :** जीवनको अन्त्यमा चित्तको विच्छेद।

यो गद्यले चित्तको क्रियात्मक विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिलाई मानसिक प्रक्रियाहरूको कार्यहरू बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले **'आवज्जन'** र **'सन्तीरण'** जस्ता प्रक्रियाहरूलाई नियन्त्रण गर्न र **'कुशल जवन'** अर्थात् गतिशील

द्रुतगामी चित्तहरूको विकास गर्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा सही निर्णय र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

ठानभेदो (स्थान भेद)

(Classification by Bases)

१९. पटिसन्धिभवङ्गावज्जनपञ्चविञ्ञाणठानादिवसेन पन तेसं दसधा ठानभेदो वेदितब्बो।

शब्दानुवाद : पटिसन्धिभवङ्गावज्जनपञ्चविञ्ञाणठानादिवसेन (पटिसन्धि + भवङ्ग + आवज्जन + पञ्चविञ्ञाण + ठान + आदि + वसेन, सन्धि) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आवज्जन, पञ्चविज्ञान ठान आदि अनुसार, **पन** – निपात, **तेसं** – तिनको, **दसधा** (दस + धा, समास) – दस प्रकारले, **ठानभेदो** (ठान + भेदो, समास) – स्थानको भेद, **वेदितब्बो** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : तिनको प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आवज्जन, पञ्चविज्ञान स्थान आदि आधारमा दस प्रकारले स्थानको भेद जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तहरूको कार्यस्थानलाई दस प्रकारमा वर्गीकरण गर्दछ :

१. **पटिसन्धि ठान** : जन्ममा विज्ञानको जोडाइ।

२. **भवङ्ग ठान :** निष्क्रिय अवस्थामा चित्तको प्रवाह।

३. **आवज्जन ठान :** आरम्मणप्रति ध्यान केन्द्रित।

४. – ८. **पञ्चविञ्ञाण ठान :** चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिह्वा र कायविज्ञान।

९. **सम्पटिच्छन ठान** : आरम्मणको ग्रहण।

१०. **सन्तीरण ठान :** आरम्मणको अनुसन्धान।

यो गद्यले कार्य र स्थान अनुसार चित्तहरूको विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मानसिक प्रक्रियाहरूको विभिन्न स्थानहरूलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई पहिचान गरी सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्टता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिसन्धिभवङ्गचुतिकिच्चं (प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कृत्य)

(Rebirth, Life-Continuum and Death Functions)

२०. तत्थ द्वे उपेक्खासहगतसन्तीरणानि चेव अट्ठ महाविपाकानि च नव रूपारूपविपाकानि चेति एकूनवीसति चित्तानि पटिसन्धिभवङ्गचुतिकिच्चानि नाम।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **द्वे** – दुई, **उपेक्खासहगतसन्तीरणानि** (उपेक्खा + सहगत + सन्तीरणानि, समास) – उपेक्खासहगत सन्तीरण चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **अट्ठ** – आठ, **महाविपाकानि** (महा + विपाकानि, समास) – महाविपाक चित्तहरू, **च** – र, **नव** – नौ, **रूपारूपविपाकानि**

(रूप + अरूप + विपाकानि, सन्धि) – रूप र अरूप विपाक चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **एकूनवीसति** (एकून + वीसति, समास) – उन्नाइस, **चित्तानि** – चित्तहरू, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिकिच्चानि** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + किच्चानि, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कृत्यहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : त्यहाँ दुई उपेक्खासहगत सन्तीरण चित्तहरू, आठ महाविपाक चित्तहरू र नौ रूप र अरूप विपाक चित्तहरू - जम्मा उन्नाइस चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कृत्यहरू गर्दछन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्ने चित्तको वर्णन गर्दछ :

- **द्वे उपेक्खासहगतसन्तीरणानि :** दुई उपेक्खासहगत सन्तीरण चित्तहरू (अहेतुक विपाक)।
- **अट्ठ महाविपाकानि :** आठ कामावचर महाविपाक चित्तहरू (कुशल कर्मको फल)।
- **नव रूपारूपविपाकानि :** नौ रूपावचर र अरूपावचर विपाक चित्तहरू।
- जम्मा **एकूनवीसति** (१९) चित्तहरूले यी तीन कृत्यहरू (प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति) गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको जीवन प्रक्रियामा महत्वपूर्ण भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी कृत्यहरूले जीवनको आधारभूत प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र कुशल कर्मको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले सकारात्मक विपाक र मानसिक शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

आवज्जनकिच्चं (आवर्जन कृत्य)

(Function of Adverting)

२१. आवज्जनकिच्चानि पन द्वे।

शब्दानुवाद : आवज्जनकिच्चानि (आवज्जन + किच्चानि, समास) – आवज्जन कृत्यहरू, **पन** – निपात, **द्वे** – दुई।

भावानुवाद : आवज्जन कृत्यहरू दुई छन्।

व्याख्या : यो गद्यले आवज्जन (आरम्मणप्रति चित्तको ध्यान केन्द्रित गर्ने) कार्य गर्ने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **द्वे :** दुई चित्तहरू - पञ्चद्वारावज्जन र मनोद्वारावज्जन।

यो गद्यले आवज्जनको प्रारम्भिक मानसिक प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : आवज्जनले ध्यान केन्द्रित गर्ने प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई ध्यानलाई सही दिशामा निर्देशित गर्न र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा एकाग्रता र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चविञ्ञाणकिच्चं (पञ्च विज्ञान कृत्य)

(Five Sense Consciousness Functions)

२२. तथा दस्सनसवनघायनसायनफुसनसम्पटिच्छनकिच्चानि च।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **दस्सन** – देख्ने, **सवन** – सुन्ने, **घायन** – सुँघ्ने, **सायन** – स्वाद लिने, **फुसन** – छुने, **सम्पटिच्छनकिच्चानि** (सम्पटिच्छन + किच्चानि, समास) – सम्पटिच्छन कृत्यहरू, **च** – र।

भावानुवाद : त्यसैगरी, देख्ने, सुन्ने, सुँघ्ने, स्वाद लिने, छुने र सम्पटिच्छन कृत्यहरू पनि छन्।

व्याख्या : यो गद्यले संवेदना र ग्रहणसँग सम्बन्धित कृत्यहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दस्सन, सवन, घायन, सायन, फुसन :** पञ्चविज्ञान (चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय) द्वारा संवेदना, प्रत्येकमा दुई चित्तहरू (कुशल र अकुशल विपाक)।
- **सम्पटिच्छन :** दुई चित्तहरू (उपेक्खासहगत अहेतुक विपाक)।
- जम्मा १२ चित्तहरू (१० पञ्चविज्ञान + २ सम्पटिच्छन)।

यो गद्यले संवेदना प्रक्रियाको आधारभूत चरणहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी कृत्यहरूले संवेदना प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र तिनप्रति आसक्ति वा प्रतिक्रिया नगर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सन्तीरणकिच्चं (सन्तीरण कृत्य)

(Function of Investigation)

२३. तीणि सन्तीरणकिच्चानि।

शब्दानुवाद : तीणि – तीन, **सन्तीरणकिच्चानि** (सन्तीरण + किच्चानि, समास) – सन्तीरण कृत्यहरू।

भावानुवाद : तीन सन्तीरण कृत्यहरू छन्।

व्याख्या : यो गद्यले सन्तीरण (आरम्मणको अनुसन्धान) कार्य गर्ने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **तीणि** : तीन सन्तीरण चित्तहरू - सुखसहगत, उपेक्खासहगत र दुःख-सहगत (अहेतुक विपाक)।

यो गद्यले अनुसन्धानको महत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'सन्तीरण' ले आरम्मणको प्रारम्भिक विश्लेषणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई विषयहरूलाई सही रूपमा मूल्याङ्कन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा विश्लेषणात्मक क्षमता र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वोट्ठब्बनकिच्चं (वोट्ठब्बन कृत्य)

(Function of Determining)

२४. मनोद्वारावज्जनमेव पञ्चद्वारे वोट्ठब्बनकिच्चं साधेति।

शब्दानुवाद : मनोद्वारावज्जनमेव (मनोद्वार + आवज्जनं + एव, सन्धि) – मनोद्वार आवज्जन मात्र, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **वोट्ठब्बनकिच्चं** (वोट्ठब्बन + किच्चं, समास) – वोट्ठब्बन कृत्य, **साधेति** (√साध धातु) – सम्पन्न गर्दछ।

भावानुवाद : मनोद्वार आवज्जनले मात्र पञ्चद्वारमा वोट्ठब्बन (निर्णय गर्ने) कृत्य सम्पन्न गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले वोट्ठब्बन (निर्धारण) कार्यको वर्णन गर्दछ :

- **मनोद्वारावज्जनमेव :** मनोद्वारावज्जन चित्तले पञ्चद्वारमा वोट्ठब्बन कृत्य गर्दछ।

यो गद्यले पञ्चद्वार प्रक्रियामा निर्धारणको महत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'वोट्ठब्बन' ले निर्णय प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सही निर्णय लिन र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा नेतृत्व र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

जवनकिच्चं (जवन कृत्य)

(Function of Impulsion)

२५. आवज्जनद्वयवज्जितानि कुसलाकुसलफलकिरियचित्तानि पञ्चपञ्ञास जवनकिच्चानि।

शब्दानुवाद : आवज्जनद्वयवज्जितानि (आवज्जन + द्वय + वज्जितानि, समास) – दुई आवज्जन बाहेक, **कुसलाकुसलफलकिरियचित्तानि** (कुसल + अकुशल + फल + किरिय + चित्तानि, सन्धि) – कुशल, अकुशल, फल र क्रिया चित्तहरू, **पञ्चपञ्ञास** (पञ्च + पञ्ञास, समास) – पचपन्न, **जवनकिच्चानि** (जवन + किच्चानि, समास) – जवन कृत्यहरू।

भावानुवाद : दुई आवज्जन बाहेक कुशल, अकुशल, फल र क्रिया चित्तहरू - पचपन्न - जवन कृत्यहरू गर्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले जवन (सक्रिय) चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **आवज्जनद्वयवज्जितानि :** दुई आवज्जन (पञ्चद्वार र मनोद्वार) बाहेक।
- **कुसलाकुसलफलकिरियचित्तानि :** ५५ चित्तहरू -
    - १२ अकुशल,
    - २१ कुशल (८ कामावचर, १३ महग्गत),
    - ११ विपाक (कामावचर),
    - ११ किरिय (कामावचर र महग्गत)।
- यी चित्तहरू जवन कृत्य गर्दछन्।

यो गद्यले जवनको क्रियात्मक महत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'जवन' ले चित्तको शीघ्रगामी कार्यलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई **'कुशल जवन'** चित्तहरूको विकास गर्न र **'अकुशल जवन'** लाई नियन्त्रण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले नैतिक जीवन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

तदारम्मणकिच्चं (तदारम्मण कृत्य)

(Function of Registration)

२६. अट्ठ महाविपाकानि चेव सन्तीरणत्तयञ्चेति एकादस तदारम्मणकिच्चानि।

शब्दानुवाद : अट्ठ – आठ, **महाविपाकानि** (महा + विपाकानि, समास) – महाविपाक चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **सन्तीरणत्तयञ्चेति** (सन्तीरण + तयं + च + इति, सन्धि) – तीन सन्तीरण र भनी, **एकादस** (एक + दस, सन्धि) – एघार, **तदारम्मणकिच्चानि** (तद + आलम्मण + किच्चानि, सन्धि) – तदारम्मण कृत्यहरू।

भावानुवाद : आठ महाविपाक चित्तहरू र तीन सन्तीरण चित्तहरू गरी एघार चित्तहरूले तदारम्मण कृत्यहरू गर्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले तदारम्मण कार्य गर्ने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **अट्ठ महाविपाकानि :** आठ कामावचर महाविपाक चित्तहरू।
- **सन्तीरणत्तयं :** तीन सन्तीरण चित्तहरू (सुख, उपेक्खा, दुक्ख)।
- जम्मा **एकादस** (११) चित्तहरू तदारम्मण कृत्य गर्दछन्।

यो गद्यले तदारम्मणको प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'तदारम्मण' ले आरम्मणको अवशिष्ट अनुभवलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई ती अनुभवहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चकिच्चं (पाँच कृत्य)

(Fivefold Function)

२७. तेसु पन द्वे उपेक्खासहगतसन्तीरणचित्तानि पटिसन्धिभवङ्गचुतितदारम्मणसन्तीरणवसेन पञ्चकिच्चानि नाम।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनीहरूमा, **पन** – निपात, **द्वे** – दुई, **उपेक्खासहगतसन्तीरणचित्तानि** (उपेक्खा + सहगत + सन्तीरण + चित्तानि, समास) – उपेक्खासहगत सन्तीरण चित्तहरू, **पटिसन्धिभवङ्गचुतितदारम्मणसन्तीरणवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + तदारम्मण + सन्तीरण + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति, तदारम्मण र सन्तीरण अनुसार, **पञ्चकिच्चानि** (पञ्च + किच्चानि, समास) – पाँच कृत्यहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : तिनीहरूमा दुई उपेक्खासहगत सन्तीरण चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति, तदारम्मण र सन्तीरण अनुसार पाँच कृत्यहरू गर्दछन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दुई **'उपेक्खासहगत सन्तीरण'** चित्तहरूको बहु-क्रियात्मक प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चकिच्चानि :** यी चित्तहरूले पाँच कार्य गर्दछन् - प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति, तदारम्मण र सन्तीरण।

यो गद्यले यी चित्तहरूको लचिलोपनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी कृत्यहरूले मानसिक प्रक्रियाहरूको बहु-आयामिक प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्थिरता र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चतुकिच्चं (चार कृत्य)

(Fourfold Function)

२८. महाविपाकानि अट्ठ पटिसन्धिभवङ्गचुतितदारम्मणवसेन चतुकिच्चानि नाम।

शब्दानुवाद : महाविपाकानि (महा + विपाकानि, समास) – महाविपाक चित्तहरू, **अट्ठ** – आठ, **पटिसन्धिभवङ्गचुतितदारम्मणवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + तदारम्मण + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति र तदारम्मण अनुसार, **चतुकिच्चानि** (चतु + किच्चानि, समास) – चार कृत्यहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : आठ महाविपाक चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति र तदारम्मण आधारमा चार कृत्यहरू गर्दछन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आठ महाविपाक चित्तहरूको कार्यहरूको वर्णन गर्दछ :

- **चतुकिच्चानि :** यी चित्तहरूले चार कार्य गर्दछन् - प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति र तदारम्मण।

यो गद्यले महाविपाक चित्तहरूको महत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी कृत्यहरूले जीवनको आधारभूत र गतिशील प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्मको विकास गर्न र सकारात्मक विपाक उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

तिकिच्चं (तीन कृत्य)

(Threefold Function)

२९. महग्गतविपाकानि नव पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन तिकिच्चानि नाम।

शब्दानुवाद : महग्गतविपाकानि (महग्गत + विपाकानि, समास) – महग्गत विपाक चित्तहरू, **नव** – नौ, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार, **तिकिच्चानि** (ति + किच्चानि, समास) – तीन कृत्यहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : नौ महग्गत विपाक चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार तीन कृत्यहरू गर्दछन् भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले नौ महग्गत विपाक चित्तहरू (रूपावचर र अरूपावचर) को कार्यहरूको वर्णन गर्दछ :

- **तिकिच्चानि** : यी चित्तहरूले तीन कार्य गर्दछन् - प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति।

यो गद्यले महग्गत विपाक चित्तहरूको उच्च प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी कृत्यहरूले उच्च क्रियात्मक (गतिशील) अवस्था-हरूलाई जनाउँछ। ध्यान र स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरूको विकास गर्न र मानसिक शुद्धता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

दुकिच्चं (दुई कृत्य)

(Twofold Function)

३०. सोमनस्ससन्तीरणं सन्तीरणतदारम्मणवसेन दुकिच्चं।

शब्दानुवाद : सोमनस्ससन्तीरणं (सोमनस्स + सन्तीरणं, समास) – सोमनस्ससन्तीरण, **सन्तीरणतदारम्मणवसेन** (सन्तीरण + तदारम्मण + वसेन, समास) – सन्तीरण र तदारम्मण अनुसार, **दुकिच्चं** (दु + किच्चं, समास) – दुई कृत्य।

भावानुवाद : सोमनस्ससन्तीरणले सन्तीरण र तदारम्मण अनुसार दुई कृत्यहरू गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले सोमनस्ससहित सन्तीरण चित्तको कार्यको वर्णन गर्दछ :

- **दुकिच्चं :** यो चित्तले दुई कार्य गर्दछ - सन्तीरण (अनुसन्धान) र तदारम्मण (आरम्मणको पश्चात् अनुभव)।

यो गद्यले सोमनस्ससन्तीरणको सीमित किन्तु महत्वपूर्ण भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'सोमनस्ससन्तीरण' ले सुखद अनुभूतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता अनुभूतिहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वोट्ठब्बनावज्जनकिच्चं (वोट्ठब्बन र आवर्जन कृत्य)

(Determining and Adverting Function)

३१. तथा वोट्ठब्बनं वोट्ठब्बनावज्जनवसेन।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **वोट्ठब्बनं** – वोट्ठब्बन, **वोट्ठब्बनावज्जनवसेन** (वोट्ठब्बन + आवज्जन + वसेन, सन्धि) – वोट्ठब्बन र आवज्जन अनुसार ।

भावानुवाद : त्यसैगरी, वोट्ठब्बनले वोट्ठब्बन र आवज्जन अनुसार दुई किच्च गर्दछन् ।

व्याख्या : यो गद्यले मनोद्वारावज्जन चित्तको दुई कार्यहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दुकिच्चं** : यो चित्तले वोट्ठब्बन (पञ्चद्वारमा निर्धारण) र आवज्जन (मनोद्वारमा ध्यान केन्द्रित) कार्य गर्दछ ।

यो गद्यले मनोद्वारावज्जनको बहु-क्रियात्मक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो कृत्यले निर्णय र ध्यान केन्द्रित गर्ने प्रक्रियालाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई सही दिशामा निर्देशित गर्न र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा नेतृत्व र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

एककिच्चं (एक कृत्य)

(Single Function)

३२. सेसानि पन सब्बानिपि जवनमनोधातुत्तिकद्विपञ्चविञ्ञाणानि यथासम्भवमेककिच्चानीति ।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **पन** – निपात, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **जवनमनोधातुत्तिकद्विपञ्चविञ्ञाणानि** (जवन + मनोधातु + तिक + द्वि + पञ्च + विञ्ञाणानि, समास) – जवन, मनोधातु तीनको समूह र दुई पञ्चविज्ञान चित्तहरू, **यथासम्भवं** (यथा + सम्भवं, समास) – यथासम्भव, **एककिच्चानीति** (एक + किच्चानि + इति, सन्धि) – एक कृत्य भनी ।

भावानुवाद : बाँकी सबै जवन, मनोधातु तीनको समूह र दुई पञ्चविज्ञान चित्तहरू यथासम्भव एक कृत्य गर्दछन् ।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी चित्तहरूको एकल कार्यहरूको वर्णन गर्दछ :

- **जवन :** ५५ जवन चित्तहरू (कुशल, अकुशल, फल, किरिय) केवल जवन कृत्य गर्दछन् ।
- **मनोधातुत्तिक** : मनोधातु त्रिक (दुई सम्पटिच्छन र एक उपेक्खासहगत सन्तीरण) ले सम्पटिच्छन कृत्य गर्दछ ।
- **द्विपञ्चविञ्ञाणानि :** दस पञ्चविज्ञान चित्तहरूले देख्ने, सुन्ने आदि कृत्य गर्दछन् ।
- **एककिच्चानि :** यी चित्तहरूले यथासम्भव एकमात्र कार्य गर्दछन् ।

यो गद्यले यी चित्तहरूको विशिष्ट कार्यहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी कृत्यहरूले विशिष्ट मानसिक कार्यहरूलाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कार्यहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

३३. पटिसन्धादयो नाम, किच्चभेदेन चुद्दस ।
दसधा ठानभेदेन, चित्तुप्पादा पकासिता ॥

शब्दानुवाद : पटिसन्धादयो (पटिसन्धि + आदयो, सन्धि) – प्रतिसन्धि आदि, **नाम** – नाम, **किच्चभेदेन** (किच्च + भेदेन, समास) – कृत्यको भेद अनुसार, **चुद्दस** – चौध, **दसधा** (दस + धा, समास) – दस प्रकारले, **ठानभेदेन** (ठान + भेदेन, समास) – स्थानको भेद अनुसार, **चित्तुप्पादा** (चित्त + उप्पादा, समास) – चित्त उत्पत्तिहरू, **पकासिता** (√कास धातु) – प्रकट गरिएका।

भावानुवाद : प्रतिसन्धि आदि कृत्यको भेद अनुसार चौध र ठानको भेद अनुसार दस प्रकारले चित्त उत्पत्तिहरू प्रकट गरिएका छन्।

व्याख्या : यो गाथाले गद्य १८–१९ को सङ्क्षेप गर्दछ :

- **किच्चभेदेन चुद्दस :** १४ कृत्यहरू (प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आदि)।
- **ठानभेदेन दसधा :** १० स्थानहरू (प्रतिसन्धि, भवङ्ग, आदि)।

यो गाथाले चित्तहरूको कार्य र स्थान अनुसार वर्गीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिलाई चित्तहरूको कार्य र स्थान बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले यी प्रक्रियाहरूलाई सही दिशामा निर्देशित गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

किच्चसङ्गहो (कृत्य संग्रह)

(Summary of Functions)

३४. अट्ठसट्ठि तथा द्वे च, नवाट्ठ द्वे यथाक्कमं।
एकद्वितिचतुपञ्चकिच्चठानानि निद्दिसे ॥

शब्दानुवाद : अट्ठसट्ठि (अट्ठ + सट्ठि, समास) – अठसट्ठी, **तथा** – त्यसैगरी, **द्वे** – दुई, **च** – र, **नवाट्ठ** (नव + अट्ठ, सन्धि) – नौ र आठ, **द्वे** – दुई, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **एकद्वितिचतुपञ्चकिच्चठानानि** (एक + द्वि + ति + चतु + पञ्च + किच्च + ठानानि, समास) – एक, दुई, तीन, चार र पाँच कृत्य स्थानहरू, **निद्दिसे** (√दिस धातु) – निर्दिष्ट गरिन्छ।

भावानुवाद : अठसट्ठी, दुई, नौ र आठ, दुई क्रमअनुसार एक, दुई, तीन, चार र पाँच कृत्य र स्थानहरू निर्दिष्ट गरिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चित्तहरूको कृत्य र स्थानको संख्यालाई प्रस्तुत गर्दछ :

- **अट्ठसट्ठि :** ६८ चित्तहरूले एक कृत्य (जवन, पञ्चविञ्ञान, आदि)।
- **द्वे :** दुई चित्तहरूले दुई किच्च (सोमनस्ससन्तीरण, वोट्ठब्बन)।
- **नवाट्ठ :** नौ महग्गत विपाकले ३ कृत्य, आठ महाविपाकले ४ कृत्य ।
- **द्वे :** दुई उपेक्खासहगत सन्तीरणले पाँच कृत्य ।

यो गाथाले कृत्य र स्थानको वितरणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तहरूको गतिशील (क्रियात्मक) विविधतालाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कार्यहरूलाई सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न र कुशल चित्तहरूको

विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

द्वारसङ्गहो (द्वारको संग्रह)

(Summary of Doors)

३५. द्वारसङ्गहे द्वारानि नाम चक्खुद्वारं सोतद्वारं घानद्वारं जिह्वाद्वारं कायद्वारं मनोद्वारञ्चेति छब्बिधानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : द्वारसङ्गहे (द्वार + सङ्गहे, समास) – द्वारको संग्रहमा, **द्वारानि** – द्वारहरू, **नाम** – नाम, **चक्खुद्वारं** (चक्खु + द्वारं, समास) – चक्षुद्वार, **सोतद्वारं** (सोत + द्वारं, समास) – सोतद्वार, **घानद्वारं** (घान + द्वारं, समास) – घानद्वार, **जिह्वाद्वारं** (जिह्वा + द्वारं, समास) – जिह्वाद्वार, **कायद्वारं** (काय + द्वारं, समास) – कायद्वार, **मनोद्वारं** (मनो + द्वारं, समास) – मनोद्वार, **चेति** – र भनी, **छब्बिधानि** (छ + विधानि, समास) – छ प्रकारका, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : द्वारको संग्रहमा द्वारहरू - चक्षुद्वार, सोतद्वार, घानद्वार, जिह्वाद्वार, कायद्वार र मनोद्वार - छ प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तहरूको प्रवेशद्वार (द्वार) हरूलाई वर्गीकरण गर्दछ :

- **छब्बिधानि :** छ द्वारहरू -
    १. **चक्खुद्वारं :** चक्षु (आँखा)।
    २. **सोतद्वारं :** श्रोत (कान)।
    ३. **घानद्वारं :** घ्राण (नाक)।
    ४. **जिह्वाद्वारं :** जिह्वा (जिब्रो)।
    ५. **कायद्वारं :** काय (शरीर)।
    ६. **मनोद्वारं :** मन (चित्त)।

यो गद्यले चित्तहरूको संवेदना प्रक्रियामा द्वारहरूको भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : द्वारहरूले संवेदना र मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी द्वारहरूबाट प्रवेश गर्ने आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र सामाजिक सम्बन्धहरूमा सुधार ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चक्खुद्वारादि (चक्षुद्वार आदि)

(Eye Door and Others)

३६. तत्थ चक्खुमेव चक्खुद्वारं।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **चक्खुमेव** (चक्खुं + एव, सन्धि) – चक्षु नै, **चक्खुद्वारं** (चक्खु + द्वारं, समास) – चक्षुद्वार।

भावानुवाद : त्यहाँ चक्षु नै चक्षुद्वार हो।

व्याख्या : यो गद्यले चक्षुद्वारको परिभाषा स्पष्ट गर्दछ :

- **चक्खुमेव :** चक्षु (आँखा) नै चक्षुद्वार हो।

यो गद्यले संवेदनाको शारीरिक आधारलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : चक्षुद्वारले दृश्य संवेदनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई दृश्यहरूप्रति तटस्थ रहन र आसक्ति वा प्रतिक्रिया नगर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. तथा सोतादयो सोतद्वारादीनि।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **सोतादयो** (सोत + आदयो, सन्धि) – सोत आदि, **सोतद्वारादीनि** (सोतद्वार + आदीनि, सन्धि) – सोतद्वार आदि।

भावानुवाद : त्यसैगरी श्रोत आदि सोतद्वार हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी पञ्चद्वारहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **सोतादयो :** सोत (कान), घान (नाक), जिह्वा (जिब्रो) र काय (शरीर)।
- **सोतद्वारादीनि :** यी नै सोतद्वार, घानद्वार, जिह्वाद्वार र कायद्वार हुन्।

यो गद्यले शारीरिक संवेदनाका द्वारहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी द्वारहरूले संवेदना प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोद्वारं (मनोद्वार)

(Mind Door)

३८. मनोद्वारं पन भवङ्गन्ति पवुच्चति।

शब्दानुवाद : मनोद्वारं (मनो + द्वारं, समास) – मनोद्वारलाई, **पन** – निपात, **भवङ्गन्ति** (भवङ्गं + इति, सन्धि) – भवङ्ग भनी, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : मनोद्वारलाई भवङ्ग भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मनोद्वारको परिभाषा स्पष्ट गर्दछ :

- **मनोद्वारं :** मनोद्वार भवङ्ग चित्त हो, जुन निष्क्रिय अवस्थामा चित्तको प्रवाह हो।

यो गद्यले मनोद्वारको अद्वितीय प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मनोद्वार' ले मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई भवङ्गको अवस्थालाई बुझ्न र मानसिक प्रक्रियाहरूलाई सकारात्मक दिशामा निर्देशित गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चक्खुद्वारे चित्तं (चक्षुद्वारमा चित्त)

(Consciousness at the Eye Door)

३९. तत्थ पञ्चद्वारावज्जनचक्खुविञ्ञाणसम्पटिच्छनसन्तीरणवोट्ठब्बनकामावचरजवन-तदारम्मणवसेन छचत्तालीस चित्तानि चक्खुद्वारे यथारहं उप्पज्जन्ति, तथा पञ्चद्वारावज्जन-सोतविञ्ञाणादिवसेन सोतद्वारादीसुपि छचत्तालीसेव भवन्तीति सब्बथापि पञ्चद्वारे चतुपञ्ञास चित्तानि कामावचरानेव।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **पञ्चद्वारावज्जन** (पञ्च + द्वार + आवज्जन, सन्धि) – पञ्चद्वारावज्जन, **चक्खुविञ्ञाण** (चक्खु + विज्ञान, समास) – चक्षुविज्ञान, **सम्पटिच्छन** – सम्पटिच्छन, **सन्तीरण** – सन्तीरण, **वोट्ठब्बन** – वोट्ठब्बन, **कामावचरजवन** (कामावचर + जवन, समास) – कामावचर जवन, **तदारम्मणवसेन** (तदारम्मण + वसेन, समास) – तदारम्मण अनुसार, **छचत्तालीस** (छ + चत्तालीस, समास) – छयालीस, **चित्तानि** – चित्तहरू, **चक्खुद्वारे** (चक्खु + द्वारे, समास) – चक्षुद्वारमा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **उप्पज्जन्ति** (उद + √पद धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **तथा** – त्यसैगरी, **पञ्चद्वारावज्जनसोतविञ्ञाणादिवसेन** (पञ्चद्वार + आवज्जन + सोतविज्ञान + आदि + वसेन, सन्धि) – पञ्चद्वार आवज्जन, श्रोतविज्ञान आदि अनुसार, **सोतद्वारादीसुपि** (सोतद्वार + आदिसु + अपि, सन्धि) – सोतद्वार आदिमा पनि, **छचत्तालीसेव** (छचत्तालीस + एव, सन्धि) – छयालीस मात्र, **भवन्तीति** (√भू धातु, भवन्ति + इति, सन्धि) – हुन्छन् भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **चतुपञ्ञास** (चतु + पञ्ञास, समास) – चवन्न, **चित्तानि** – चित्तहरू, **कामावचरानेव** (कामावचरानि + एव, सन्धि) – कामावचर मात्र।

भावानुवाद : त्यहाँ पञ्चद्वारावज्जन, चक्षुविज्ञान, सम्पटिच्छन, सन्तीरण, वोट्ठब्बन, कामावचर जवन र तदारम्मण अनुसार छयालीस चित्तहरू चक्षुद्वारमा यथोचित उत्पन्न हुन्छन्। त्यसैगरी, पञ्चद्वारावज्जन, श्रोतविज्ञान आदि आधारमा श्रोतद्वार आदि पनि छयालीस मात्र हुन्छन्। सबै प्रकारले पञ्चद्वारमा चवन्न चित्तहरू कामावचर मात्र हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चद्वारमा उत्पन्न हुने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **छचत्तालीस चित्तानि :** प्रत्येक पञ्चद्वार (चक्खु, सोत, आदि) मा ४६ चित्तहरू -
  - १ पञ्चद्वारावज्जन,
  - २ चक्षुविज्ञान (कुशल र अकुशल विपाक),
  - २ सम्पटिच्छन,
  - ३ सन्तीरण,
  - १ वोट्ठब्बन,
  - २९ कामावचर जवन (१२ अकुशल, ८ कुशल, ९ किरिय),

- ८ तदारम्मण (महाविपाक)।

- **चतुपञ्ञास :** समग्रमा पञ्चद्वारमा ५४ कामावचर चित्तहरू (किनकि केही चित्तहरू सबै द्वारमा साझा छन्)।

यो गद्यले पञ्चद्वार प्रक्रियाको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'पञ्चद्वार' ले संवेदना प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक जवन चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोद्वारे चित्तं (मनोद्वारमा चित्त)

(Consciousness at the Mind Door)

४०. मनोद्वारे पन मनोद्वारावज्जनपञ्चपञ्ञासजवनतदारम्मणवसेन सत्तसट्ठि चित्तानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : मनोद्वारे (मनो + द्वारे, समास) – मनोद्वारमा, **पन** – निपात, **मनोद्वारावज्जन** (मनोद्वार + आवज्जन, सन्धि) – मनोद्वार आवज्जन, **पञ्चपञ्ञासजवन** (पञ्चपञ्ञास + जवन, समास) – पचपन्न जवन, **तदारम्मणवसेन** (तदारम्मण + वसेन, समास) – तदारम्मण अनुसार, **सत्तसट्ठि** (सत्त + सट्ठि, समास) – सतसट्ठी, **चित्तानि** – चित्तहरू, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : मनोद्वारमा मनोद्वारावज्जन, पचपन्न जवन र तदारम्मण आधारमा सतसट्ठी चित्तहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले मनोद्वारमा उत्पन्न हुने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सत्तसट्ठि चित्तानि :** ६७ चित्तहरू -
  - १ मनोद्वारावज्जन,
  - ५५ जवन (१२ अकुशल, २१ कुशल, ११ विपाक, ११ किरिय),
  - ११ तदारम्मण (८ महाविपाक, ३ सन्तीरण)।

यो गद्यले मनोद्वारको व्यापक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मनोद्वार' ले मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई सही दिशामा निर्देशित गर्न र **'कुशल जवन'** चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा नेतृत्व र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

द्वारविमुत्तचित्तं (द्वारविमुक्त चित्त)

(Consciousness Free from Doors)

४१. एकूनवीसति पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन द्वारविमुत्तानि।

शब्दानुवाद : एकूनवीसति (एकून + वीसति, समास) – उन्नाइस, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार, **द्वारविमुत्तानि** (द्वार + विमुत्तानि, समास) – द्वारविमुक्त।

भावानुवाद : उन्नाइस चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार द्वारविमुक्त छन्।

व्याख्या : यो गद्यले द्वारहरूबाट मुक्त चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **एकूनवीसति** : १९ चित्तहरू (२ उपेक्खासहगत सन्तीरण, ८ महाविपाक, ९ महग्गत विपाक)।
- **द्वारविमुत्तानि :** यी चित्तहरू कुनै पनि द्वार (पञ्चद्वार वा मनोद्वार) मा निर्भर हुँदैनन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको स्वतन्त्र प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चित्तहरूले जीवनको आधारभूत प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र कुशल कर्मको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले सकारात्मक विपाक र मानसिक शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

एकद्वारिकचित्तं (एकद्वारिकचित्त)

(Consciousness with One Door)

४२. तेसु पन पञ्चविञ्ञाणानि चेव महग्गतलोकुत्तरजवनानि चेति छत्तिंस यथारहमेकद्वारिक-चित्तानि नाम।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनीहरूमा, **पन** – निपात, **पञ्चविञ्ञाणानि** (पञ्च + विञ्ञाणानि, समास) – पञ्चविज्ञान चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **महग्गतलोकुत्तरजवनानि** (महग्गत + लोकुत्तर + जवनानि, समास) – महग्गत र लोकोत्तर जवन चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **छत्तिंस** (छ + तिंस, समास) – छत्तिस, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **एकद्वारिकचित्तानि** (एक + द्वारिक + चित्तानि, समास) – एकद्वारिक चित्तहरू, **नाम** – भनिन्छ।

भावानुवाद : तिनमा पञ्चविज्ञान चित्तहरू र महग्गत र लोकोत्तर जवन चित्तहरू - जम्मा छत्तिस चित्तहरूलाई यथोचित एकद्वारिक चित्तहरू भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यानुसार एकद्वारमा मात्र उत्पन्न हुने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चविञ्ञाणानि** : १० पञ्चविज्ञान चित्तहरू (प्रत्येक द्वारमा २)।
- **महग्गतलोकुत्तरजवनानि** : २६ जवन चित्तहरू (१३ महग्गत कुशल, १३ महग्गत क्रिया)।
- **छत्तिंस** : जम्मा ३६ चित्तहरू एकद्वारिक (पञ्चविज्ञान पञ्चद्वारमा, महग्गत र लोकोत्तर मनोद्वारमा)।

यो गद्यले यी चित्तहरूको विशिष्ट द्वार निर्भरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'एकद्वारिक' चित्तहरूले विशिष्ट संवेदना र उच्च मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र नैतिक जीवन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चद्वारिकचित्तं (पञ्चद्वारिक चित्त)

(Consciousness with Five Doors)

४३. मनोधातुत्तिकं पन पञ्चद्वारिकं।

शब्दानुवाद : मनोधातुत्तिकं (मनोधातु + तिकं, समास) – मनोधातु त्रिक (तीनको समूह), **पन** – निपात, **पञ्चद्वारिकं** (पञ्च + द्वारिकं, समास) – पञ्चद्वारिक।

भावानुवाद : मनोधातु तीनको समूह पञ्चद्वारिक हो।

व्याख्या : यो गद्यले मनोधातु त्रिक (दुई सम्पटिच्छन र एक उपेक्खासहगत सन्तीरण) को वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चद्वारिकं :** यी तीन चित्तहरू पञ्चद्वारमा मात्र कार्य गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको पञ्चद्वारमा सीमित कार्य प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मनोधातु तिक' ले संवेदनाको प्रारम्भिक ग्रहण र अनुसन्धानलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

छद्वारिकचित्तं (छद्वारिक चित्त)

(Consciousness with Six Doors)

४४. सुखसन्तीरणवोट्ठब्बनकामावचरजवनानि छद्वारिकचित्तानि।

शब्दानुवाद : सुखसन्तीरण (सुख + सन्तीरण, समास) – सुखसन्तीरण, **वोट्ठब्बन** – वोट्ठब्बन, **कामावचरजवनानि** (कामावचर + जवनानि, समास) – कामावचर जवन चित्तहरू, **छद्वारिकचित्तानि** (छ + द्वारिक + चित्तानि, समास) – छद्वारिक चित्तहरू।

भावानुवाद : सुखसन्तीरण, वोट्ठब्बन र कामावचर जवन चित्तहरू छद्वारिक चित्तहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले छद्वार (पञ्चद्वार र मनोद्वार) मा कार्य गर्ने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुखसन्तीरण :** सुखसहगत सन्तीरण चित्त।
- **वोट्ठब्बन :** मनोद्वारावज्जन चित्त।
- **कामावचरजवनानि :** २९ कामावचर जवन चित्तहरू (१२ अकुशल, ८ कुशल, ९ किरिय)।

यो गद्यले यी चित्तहरूको बहु-द्वारिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'छद्वारिक' चित्तहरूले संवेदना र मानसिक प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई सही दिशामा निर्देशित गर्न र **'कुशल जवन'** चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा उत्पादकता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

छद्वारिकविमुत्तचित्तं (छद्वारिक विमुक्त चित्त)

(Consciousness with Six Doors and Free from Doors)

४५. उपेक्खासहगतसन्तीरणमहाविपाकानि छद्वारिकानि चेव द्वारविमुत्तानि च।

शब्दानुवाद : उपेक्खासहगतसन्तीरणमहाविपाकानि (उपेक्खा + सहगत + सन्तीरण + महाविपाकानि, समास) – उपेक्खासहगत सन्तीरण र महाविपाक चित्तहरू, **छद्वारिकानि** (छ + द्वारिकानि, समास) – छद्वारिक, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **द्वारविमुत्तानि** (द्वार + विमुत्तानि, समास) – द्वारविमुक्त, **च** – र।

भावानुवाद : उपेक्खासहगत सन्तीरण र महाविपाक चित्तहरू छद्वारिक र द्वारविमुक्त पनि हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले यी चित्तहरूको दोहोरो प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **उपेक्खासहगतसन्तीरणमहाविपाकानि :** दुई उपेक्खासहगत सन्तीरण र आठ महाविपाक चित्तहरू।
- **छद्वारिकानि :** यी चित्तहरू छद्वार (पञ्चद्वार र मनोद्वार) मा कार्य गर्दछन्।
- **द्वारविमुत्तानि :** यी चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कृत्यमा द्वारविमुक्त छन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको लचिलोपनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यी चित्तहरूले संवेदना र जीवन प्रक्रियाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

द्वारविमुत्तमहग्गतचित्तं (द्वारविमुक्त महग्गत चित्त)

(Sublime Consciousness Free from Doors)

४६. महग्गतविपाकानि द्वारविमुत्तानेवाति।

शब्दानुवाद : महग्गतविपाकानि (महग्गत + विपाकानि, समास) – महग्गत विपाक चित्तहरू, **द्वारविमुत्तानेवाति** (द्वार + विमुत्तानि + एव + इति, सन्धि) – द्वारविमुक्त नै भनी।

भावानुवाद : महग्गत विपाक चित्तहरू द्वारविमुक्त नै हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले नौ महग्गत विपाक चित्तहरूको प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **द्वारविमुत्तानि :** यी चित्तहरू कुनै पनि द्वारमा निर्भर हुँदैनन् र प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कृत्यहरू गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको स्वतन्त्र प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'महग्गत विपाक' चित्तहरूले उच्च क्रियात्मक (गतिशील) अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान र स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरूको विकास गर्न र मानसिक शुद्धता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

द्वारसङ्गहो (द्वार संग्रह)

(Summary of Doors)

४७. एकद्वारिकचित्तानि, पञ्चछद्वारिकानि च।
छद्वारिकविमुत्तानि, विमुत्तानि च सब्बथा ॥
छत्तिंसति तथा तीणि, एकतिंस यथाक्कमं।
दसधा नवधा चेति, पञ्चधा परिदीपये॥

शब्दानुवाद : एकद्वारिकचित्तानि (एक + द्वारिक + चित्तानि, समास) – एकद्वारिक चित्तहरू, **पञ्चछद्वारिकानि** (पञ्च + छ + द्वारिकानि, समास) – पाँच र छद्वारिक चित्तहरू, **च** – र, **छद्वारिकविमुत्तानि** (छद्वारिक + विमुत्तानि, समास) – छद्वारिक विमुक्त चित्तहरू, **विमुत्तानि** – विमुक्त चित्तहरू, **च** – र, **सब्बथा** (सब्ब + था, समास) – सबै प्रकारले, **छत्तिंसति** (छ + तिंसति, समास) – छत्तिस, **तथा** – त्यसैगरी, **तीणि** – तीन, **एकतिंस** (एक + तिंस, समास) – एकतिस, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **दसधा** (दस + धा, समास) – दस प्रकारले, **नवधा** (नव + धा, समास) – नौ प्रकारले, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले, **परिदीपये** (√दीप धातु) – स्पष्ट जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : एकद्वारिक चित्तहरू, पञ्च र छद्वारिक चित्तहरू, छद्वारिक र विमुक्त चित्तहरू र सबै प्रकारले विमुक्त चित्तहरू - क्रमअनुसार छत्तिस, तीन र एकतिस - दस प्रकारले, नौ प्रकारले र पाँच प्रकारले स्पष्ट जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गाथाले द्वारसंग्रहको समापन गर्दै चित्तहरूलाई द्वार अनुसार वर्गीकरणको सङ्क्षेप प्रस्तुत गर्दछ।

- **एकद्वारिकचित्तानि** : ३६ चित्तहरू एकद्वारमा कार्य गर्दछन् (गद्य ४२ अनुसार) :
  - १० पञ्चविज्ञान चित्तहरू (प्रत्येक पञ्चद्वारमा २),
  - २६ महग्गत र लोकोत्तर जवन चित्तहरू (मनोद्वारमा)।
- **पञ्चछद्वारिकानि** :
  - **पञ्चद्वारिक** : ३ मनोधातु त्रिक चित्तहरू (२ सम्पटिच्छन, १ उपेक्खासहगत सन्तीरण) पञ्चद्वारमा कार्य गर्दछन् (गद्य ४३ अनुसार)।
  - **छद्वारिक** : ३१ चित्तहरू छद्वार (पञ्चद्वार र मनोद्वार) मा कार्य गर्दछन् (गद्य ४४ अनुसार) :
    - सुखसन्तीरण,
    - वोट्ठब्बन (मनोद्वारावज्जन),
    - २९ कामावचर जवन (१२ अकुशल, ८ कुशल, ९ किरिय)।
- **छद्वारिकविमुत्तानि** : १० चित्तहरू छद्वारिक द्वारविमुक्त छन् (गद्य ४५ अनुसार) :

- २ उपेक्खासहगत सन्तीरण,
- ८ महाविपाक।

- **विमुत्तानि च सब्बथा :** ९ महग्गत विपाक चित्तहरू पूर्ण रूपमा द्वारविमुक्त छन् (गद्य ४६ अनुसार)।
- **छत्तिंसति तथा तीणि, एकतिंस :** क्रमअनुसार :
  - ३६ एकद्वारिक,
  - ३ पञ्चद्वारिक,
  - ३१ छद्वारिक।
- **दसधा नवधा चेति, पञ्चधा :**
  - **दसधा :** १० चित्तहरू (पञ्चविज्ञान) एकद्वारिक।
  - **नवधा :** ९ चित्तहरू (महग्गत विपाक) द्वारविमुक्त।
  - **पञ्चधा :** ५ प्रकारका वर्गीकरण - एकद्वारिक, पञ्चद्वारिक, छद्वारिक, छद्वारिक विमुक्त र पूर्ण विमुक्त।

यो गाथाले चित्तहरूको द्वारमा आधारित वर्गीकरणलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ र तिनको यथोचित वितरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तहरूको द्वारसँग सम्बन्धित कार्यहरूको जानकारी प्रदान गर्दछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई संवेदना र मानसिक प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, सही स्मृतिले **'सति'** र **'पञ्ञा'** को विकास गरी पञ्चद्वार र मनोद्वारबाट प्रवेश गर्ने आरम्मणहरूलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न सहयोग गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्ट निर्णय र परिवारमा सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

आलम्बणसङ्गहो (आलम्बन संग्रह)

(Summary of Objects)

४८. आलम्बणसङ्गहे आरम्मणानि नाम रूपारम्मणं सद्दारम्मणं गन्धारम्मणं रसारम्मणं फोट्ठब्बारम्मणं धम्मारम्मणञ्चेति छब्बिधानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : आलम्बणसङ्गहे (आलम्बण + सङ्गहे, समास) – आलम्बनको संग्रहमा, **आरम्मणानि** – आरम्मणहरू, **नाम** – नाम, **रूपारम्मणं** (रूप + आरम्मणं, सन्धि) – रूप आरम्मण, **सद्दारम्मणं** (सद्द + आरम्मणं, सन्धि) – शब्द आरम्मण, **गन्धारम्मणं** (गन्ध + आरम्मणं, सन्धि) – गन्ध आरम्मण, **रसारम्मणं** (रस + आरम्मणं, सन्धि) – रस आरम्मण, **फोट्ठब्बारम्मणं** (फोट्ठब्ब + आरम्मणं, सन्धि) – स्पर्श आरम्मण, **धम्मारम्मणं** (धम्म + आरम्मणं, सन्धि) – धर्मका आरम्मण, **च** – र, **इति** – भनी, **छब्बिधानि** (छ + विधानि, समास) – छ प्रकारका, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : आलम्बनको संग्रहमा धर्मका आरम्मणहरू - रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श र धर्म - छ प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तहरूको आरम्मणहरूलाई वर्गीकरण गर्दछ :

- **छब्बिधानि :** छ प्रकारका आरम्मणहरू -

  १. **रूपारम्मणं :** दृश्य (रूप) आलम्बन।

  २. **सद्दारम्मणं :** शब्द आलम्बन।

  ३. **गन्धारम्मणं :** गन्ध आलम्बन।

  ४. **रसारम्मणं :** रस (स्वाद) आलम्बन।

  ५. **फोट्ठब्बारम्मणं :** स्पर्श आलम्बन।

  ६. **धम्मारम्मणं :** मानसिक आरम्मण (चित्त, चेतसिक, निर्वाण, पञ्ञत्ति)।

यो गद्यले चित्तहरूको बाह्य र आन्तरिक आरम्मणहरूसँग सम्बन्धलाई जोड दिन्छ र छ प्रकारका चित्त आरम्मणहरूलाई स्पष्ट पार्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदना र मानसिक प्रक्रियाहरूको आधारभूत आरम्मणहरूलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र आसक्तिबाट मुक्त रहन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा एकाग्रता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपाद्यारम्मणं (रूप आदि आलम्बन)

(Objects of Form and Others)

४९. तत्थ रूपमेव रूपारम्मणं, तथा सद्दादयो सद्दारम्मणादीनि।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **रूपमेव** (रूपं + एव, सन्धि) – रूप मात्र, **रूपारम्मणं** (रूप + आरम्मणं, सन्धि) – रूप आरम्मण, **तथा** – त्यसैगरी, **सद्दादयो** (सद्द + आदयो, सन्धि) – शब्द आदि, **सद्दारम्मणादीनि** (सद्द + आरम्मण + आदीनि, सन्धि) – शब्द आरम्मण आदि।

भावानुवाद : त्यहाँ रूप मात्र रूप आरम्मण हो, त्यसैगरी शब्द आदि मात्र शब्द आरम्मण हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चविज्ञानका आरम्मणहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **रूपमेव रूपारम्मणं :** रूप (दृश्य) नै चक्षुविज्ञानको आरम्मण हो।
- **सद्दादयो :** शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श क्रमशः सोत, घान, जिह्वा र कायविज्ञानका आरम्मण हुन्।

यो गद्यले संवेदना आरम्मणहरूको विशिष्टतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदनाहरूको विशिष्ट आरम्मणहरूलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूप्रति तटस्थ रहन र अनावश्यक प्रतिक्रियाबाट बच्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

धम्मारम्मणं (धर्मालम्बन)

(Mental Objects)

५०. धम्मारम्मणं पन पसादसुखुमरूपचित्तचेतसिकनिब्बानपञ्ञत्तिवसेन छधा सङ्गय्हति।

शब्दानुवाद : धम्मारम्मणं (धम्म + आरम्मणं, सन्धि) – धम्म आरम्मण, **पन** – निपात, **पसादसुखुमरूपचित्तचेतसिकनिब्बानपञ्ञत्तिवसेन** (पसाद + सुखुमरूप + चित्त + चेतसिक + निब्बान + पञ्ञत्ति + वसेन, समास) – प्रसाद, सुक्ष्मरूप, चित्त, चैतसिक, निब्बान र प्रज्ञप्ति अनुसार, **छधा** (छ + धा, समास) – छ प्रकारले, **सङ्गय्हति** (√गह धातु) – संग्रह गरिन्छ।

भावानुवाद : धम्म आरम्मण पसाद, सुक्ष्मरूप, चित्त, चैतसिक, निब्बान र प्रज्ञप्ति अनुसार छ प्रकारले संग्रह गरिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले धम्म आरम्मणको वर्गीकरण गर्दछ :

- **धम्मारम्मणं :** मनोविज्ञानको आरम्मण, जुन छ प्रकारका छन् -
    १. **पसाद :** पाँच संवेदी अङ्गहरू (चक्षु, सोत, आदि)।
    २. **सुखुमरूप :** सूक्ष्म रूपहरू।
    ३. **चित्त :** चित्तहरू (८९/१२१)।
    ४. **चेतसिक :** चैतसिकहरू (५२)।
    ५. **निब्बान :** निर्वाण।
    ६. **पञ्ञत्ति :** सङ्कल्पका विषयहरू (जस्तै, समय, स्थान)।

यो गद्यले धम्म आरम्मणको व्यापक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'धम्मारम्मण' धर्मका विषयहरूले मानसिक प्रक्रियाहरूको जटिलतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी विषयहरूलाई बुझ्न र तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा गहिरो समझ र परिवारमा मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चक्खुद्वारिकारम्मणं (चक्षुद्वारिक आलम्बन)

(Objects at the Eye Door)

५१. तत्थ चक्खुद्वारिकचित्तानं सब्बेसम्पि रूपमेव आरम्मणं, तञ्च पच्चुप्पन्नं। तथा सोतद्वारिकचित्तादीनम्पि सद्दादीनि, तानि च पच्चुप्पन्नानियेव।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **चक्खुद्वारिकचित्तानं** (चक्खु + द्वारिक + चित्तानं, समास) – चक्षुद्वारिक चित्तहरूको, **सब्बेसम्पि** (सब्बेसं + अपि, सन्धि) – सबैको पनि, **रूपमेव** (रूपं + एव, सन्धि) – रूप मात्र, **आरम्मणं** – आरम्मण, **तञ्च** (तं + च, सन्धि) – र त्यो पनि, **पच्चुप्पन्नं** (पति + उद + पन्नं, सन्धि) – वर्तमान, **तथा** – त्यसैगरी, **सोतद्वारिकचित्तादीनम्पि** (सोत + द्वारिक + चित्त + आदीनं + अपि, सन्धि) –

सोतद्वारिक चित्त आदि पनि, **सद्दादीनि** (सद्द + आदीनि, सन्धि) – शब्द आदि, **तानि** – ती, **च** – र, **पच्चुप्पन्नानियेव** (पच्चुप्पन्नानि + एव, सन्धि) – वर्तमान कालमा मात्र।

भावानुवाद : त्यहाँ सबै चक्षुद्वारिक चित्तहरूको आरम्मण रूप मात्र हो र त्यो पनि वर्तमान कालमा। त्यसैगरी, सोतद्वारिक चित्त आदिमा पनि शब्द आदि आरम्मणहरू छन् र ती पनि वर्तमान कालमा मात्र हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चद्वारिक चित्तहरूको आरम्मण र समयलाई यसरी स्पष्ट गर्दछ :

- **चक्खुद्वारिकचित्तानं :** चक्षुद्वारमा उत्पन्न हुने चित्तहरू (चक्षुविज्ञान, सम्पटिच्छन, आदि) को आरम्मण रूप मात्र हो।
- **पच्चुप्पन्नं :** यो आरम्मण वर्तमान समयमा मात्र हुन्छ।
- **सोतद्वारिकचित्तादीनम्पि :** सोत, घान, जिह्वा र कायद्वारमा पनि क्रमशः शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श आरम्मणहरू छन् र ती पनि वर्तमान कालमा मात्र।

यो गद्यले पञ्चद्वारिक चित्तहरूको सीमित र वर्तमानमुखी प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदनाहरूको तात्कालिक प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वर्तमान क्षणमा रहन र संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोद्वारिकारम्मणं (मनोद्वारिक आलम्बन)

(Objects at the Mind Door)

५२. मनोद्वारिकचित्तानं पन छब्बिधम्पि पच्चुप्पन्नमतीतं अनागतं कालविमुत्तञ्च यथारहमारम्मणं होति।

शब्दानुवाद : मनोद्वारिकचित्तानं (मनो + द्वारिक + चित्तानं, समास) – मनोद्वारिक चित्तहरूको, **पन** – निपात, **छब्बिधम्पि** (छब्बिधं + अपि, सन्धि) – छ प्रकारका पनि, **पच्चुप्पन्नमतीतं** (पच्चुप्पन्नं + अतीतं, सन्धि) – वर्तमान र भूत, **अनागतं** – भविष्य, **कालविमुत्तं** (काल + विमुत्तं, समास) – कालविमुक्त, **च** – र, **यथारहमं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **आरम्मणं** – आरम्मण, **होति** (√हू धातु) – हुन्छ।

भावानुवाद : मनोद्वारिक चित्तहरूको आरम्मण छ प्रकारका - वर्तमान, भूत, भविष्य र कालविमुक्त - यथोचित हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मनोद्वारिक चित्तको आरम्मणको व्यापकताको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **छब्बिधम्पि :** छ प्रकारका आरम्मणहरू (रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, धम्म)।
- **पच्चुप्पन्नमतीतं अनागतं कालविमुत्तं :** यी आरम्मणहरू वर्तमान, भूत, भविष्य, वा कालविमुक्त (जस्तै, निर्वाण, पञ्ञत्ति) हुन सक्छन्।
- **यथारहं :** यी आरम्मणहरू चित्तको प्रकृतिअनुसार उपयुक्त हुन्छन्।

यो गद्यले मनोद्वारको लचिलो र व्यापक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : **'मनोद्वार'** ले मानसिक प्रक्रियाहरूको जटिलतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूलाई बुझ्न र तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा रचनात्मक सोच र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

द्वारविमुत्तारम्मणं (द्वारविमुक्त आलम्बन)

(Objects Free from Doors)

५३. द्वारविमुत्तानञ्च पटिसन्धिभवङ्गचुतिसङ्खातानं छब्बिधम्पि यथासम्भवं येभुय्येन भवन्तरे छद्वारगहितं पच्चुप्पन्नमतीतं पञ्ञत्तिभूतं वा कम्मकम्मनिमित्तगतिनिमित्तसम्मतं आरम्मणं होति।

शब्दानुवाद : **द्वारविमुत्तानञ्च** (द्वार + विमुत्तानं + च, सन्धि) – द्वारविमुक्त चित्तहरूको र, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिसङ्खातानं** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + सङ्खातानं, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति भनिएकाहरूको, **छब्बिधम्पि** (छब्बिधं + अपि, सन्धि) – छ प्रकारका पनि, **यथासम्भवं** (यथा + सम्भवं, समास) – यथासम्भव, **येभुय्येन** (ये + भुय्येन, समास) – प्राय, **भवन्तरे** (भव + अन्तरे, सन्धि) – भवहरूको बिचमा, **छद्वारगहितं** (छ + द्वार + गहितं, समास) – छद्वारद्वारा ग्रहण गरिएको, **पच्चुप्पन्नमतीतं** (पच्चुप्पन्नं + अतीतं, सन्धि) – वर्तमान र भूत, **पञ्ञत्तिभूतं** (पञ्ञत्ति + भूतं, समास) – प्रज्ञप्तिमा आधारित, **वा** – वा, **कम्मकम्मनिमित्तगतिनिमित्तसम्मतं** (कम्म + कम्मनिमित्त + गतिनिमित्त + सम्मतं, समास) – कर्म, कर्मनिमित्त र गतिनिमित्तमा आधारित, **आरम्मणं** – आरम्मण, **होति** (√हू धातु) – हुन्छ।

भावानुवाद : द्वारविमुक्त चित्तहरू - प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति भनिएकाहरूको - आरम्मण छ प्रकारका, यथासम्भव, प्राय (धेरैजसो) भवहरूको बिचमा छद्वारद्वारा ग्रहण गरिएको वर्तमान, भूत वा प्रज्ञप्तिमा आधारित, कर्म, कर्मनिमित्त र गतिनिमित्त सम्मत (अनुसार) हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले द्वारविमुक्त चित्तहरू (१९ चित्तहरू, गद्य ४१) को आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **पटिसन्धिभवङ्गचुतिसङ्खातानं :** यी चित्तहरू प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कृत्य गर्दछन्।
- **छब्बिधम्पि :** छ प्रकारका आरम्मणहरू (रूप, शब्द, आदि र धम्म)।
- **यथासम्भवं :** यी आरम्मणहरू चित्तको प्रकृतिअनुसार हुन्छन्।
- **येभुय्येन भवन्तरे :** प्रायः भव (जन्म) को सन्दर्भमा।
- **छद्वारगहितं :** छद्वारद्वारा ग्रहण गरिएका आरम्मणहरू।
- **पच्चुप्पन्नमतीतं पञ्ञत्तिभूतं :** वर्तमान, भूत, वा प्रज्ञप्तिमा आधारित (सङ्कल्प)।
- **कम्मकम्मनिमित्तगतिनिमित्तसम्मतं :** कर्म, कर्मनिमित्त (कर्मको चिह्न) वा गतिनिमित्त (गन्तव्यको चिह्न) मा आधारित।

यो गद्यले यी चित्तहरूको विशेष प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवनको आधारभूत प्रक्रियाहरू (जस्तै, जन्म र मृत्यु) मा आरम्मणहरूको भूमिकालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कर्म र निमित्तहरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल

कर्मको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले सकारात्मक गति र मानसिक शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

एकारम्मणचित्तं (एकालम्बन चित्त)

(Consciousness with Single Object)

५४. तेसु चक्खुविञ्ञाणादीनि यथाक्कमं रूपादिएकेकारम्मणानेव।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनीहरूमा, **चक्खुविञ्ञाणादीनि** (चक्खुविञ्ञाण + आदीनि, सन्धि) – चक्षुविज्ञान आदि, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **रूपादिएकेकारम्मणानेव** (रूप + आदि + एक + एक + आरम्मणानि + एव, सन्धि) – रूप आदि एक-एक आरम्मणहरू मात्र।

भावानुवाद : तिनमा चक्षुविज्ञान आदि क्रमअनुसार रूप आदि एक-एक आरम्मणहरू मात्र हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चविज्ञान चित्तहरूको विशिष्ट आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **चक्खुविञ्ञाणादीनि :** १० पञ्चविज्ञान चित्तहरू (चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय)।
- **रूपादिएकेकारम्मणानि :** प्रत्येकले क्रमशः रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श एक-एक आरम्मण मात्र ग्रहण गर्दछ।

यो गद्यले पञ्चविज्ञानको सीमित आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदनाहरूको विशिष्टतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र आसक्तिबाट मुक्त रहन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चारम्मणचित्तं (पञ्चआरम्मण चित्त)

(Consciousness with Five Objects)

५५. मनोधातुत्तिकं पन रूपादिपञ्चारम्मणं।

शब्दानुवाद : मनोधातुत्तिकं (मनोधातु + तिकं, समास) – मनोधातु त्रिक, **पन** – निपात, **रूपादिपञ्चारम्मणं** (रूप + आदि + पञ्च + आरम्मणं, सन्धि) – रूप आदि पाँच आरम्मण।

भावानुवाद : मनोधातु त्रिकको आरम्मण रूप आदि पाँच आरम्मण हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले मनोधातु त्रिक (२ सम्पटिच्छन र १ उपेक्खासहगत सन्तीरण) को आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **रूपादिपञ्चारम्मणं :** यी चित्तहरूले रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श (पञ्चद्वारका आरम्मणहरू) ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको पञ्चद्वारमा सीमित आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : 'मनोधातु तिक' ले संवेदनाको प्रारम्भिक ग्रहण र अनुसन्धानलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामावचरारम्मणं (कामावचर आरम्मण)

(Sense-Sphere Objects)

५६. सेसानि कामावचरविपाकानि हसनचित्तञ्चेति सब्बथापि कामावचरारम्मणानेव।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **कामावचरविपाकानि** (कामावचर + विपाकानि, समास) – कामावचर विपाक चित्तहरू, **हसनचित्तं** (हसन + चित्तं, समास) – हसन चित्त, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **कामावचरारम्मणानेव** (कामावचर + आरम्मणानि + एव, सन्धि) – कामावचर आरम्मण मात्र।

भावानुवाद : बाँकी कामावचर विपाक चित्तहरू र हसन चित्त सबै प्रकारले कामावचर आरम्मण मात्र हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी कामावचर चित्तहरूको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **सेसानि कामावचरविपाकानि :** ८ महाविपाक र ३ सन्तीरण (सुख, उपेक्खा, दुक्ख)।
- **हसनचित्तं :** हसन चित्त (अरहन्तको हाँसो)।
- **कामावचरारम्मणानि :** यी चित्तहरूले केवल कामावचर आरम्मणहरू (रूप, शब्द, आदि र धम्म) ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको कामावचर क्षेत्रमा सीमित आरम्मणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामावचर चित्तहरूको आरम्मण क्षेत्रलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूलाई सही रूपमा ग्रहण गर्न र कुशल प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्टता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सब्बारम्मणं (सर्वआरम्मण)

(All Objects)

५७. अकुसलानि चेव ञाणविप्पयुत्तकामावचरजवनानि चेति लोकुत्तरवज्जितसब्बारम्मणानि।

शब्दानुवाद : अकुसलानि – अकुशल चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **ञाणविप्पयुत्तकामावचरजवनानि** (ञाण + विप्पयुत्त + कामावचर + जवनानि, समास) – ज्ञानविप्रयुक्त कामावचर जवन चित्तहरू, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **लोकुत्तरवज्जितसब्बारम्मणानि** (लोकुत्तर + वज्जित + सब्ब + आरम्मणानि, सन्धि) – लोकोत्तर बाहेक सबै आरम्मणहरू।

भावानुवाद : अकुशल चित्तहरू र ज्ञानविप्रयुक्त कामावचर जवन चित्तहरू लोकोत्तर बाहेक सबै आरम्मणहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल र ज्ञानविप्रयुक्त जवन चित्तहरूको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **अकुसलानि :** १२ अकुशल चित्तहरू।
- **ञाणविप्पयुत्तकामावचरजवनानि :** ४ कुशल, ४ किरिय र ११ विपाक ज्ञानविप्रयुक्त कामावचर जवन चित्तहरू।
- **लोकुत्तरवज्जितसब्बारम्मणानि :** यी चित्तहरूले लोकोत्तर (निब्बान) बाहेक सबै आरम्मणहरू (रूप, शब्द, आदि र धम्म) ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको व्यापक आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल चित्तहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अकुशल चित्तहरूलाई नियन्त्रण गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले नैतिक जीवन र सामाजिक सद्भाव कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५८. ञाणसम्पयुत्तकामावचरकुसलानि चेव पञ्चमज्झानसङ्खातं अभिञ्ञाकुसलञ्चेति अरहत्तमग्गफलवज्जितसब्बारम्मणानि।

शब्दानुवाद : ञाणसम्पयुत्तकामावचरकुसलानि (ञाण + सम्पयुत्त + कामावचर + कुसलानि, समास) – ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर कुशल चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **पञ्चमज्झानसङ्खातं** (पञ्चम + झान + सङ्खातं, समास) – पञ्चम ध्यान भनिने, **अभिञ्ञाकुसलं** (अभिञ्ञा + कुसलं, समास) – अभिज्ञा कुशल, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **अरहत्तमग्गफलवज्जितसब्बारम्मणानि** (अरहत्त + मग्ग + फल + वज्जित + सब्ब + आरम्मणानि, सन्धि) – अरहत्त मार्ग र फल बाहेक सबै आरम्मणहरू।

भावानुवाद : ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर कुशल चित्तहरू र पञ्चम ध्यान भनिने अभिज्ञा कुशल अरहत्त मार्ग र फल बाहेक सबै आरम्मणहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले ज्ञानसम्प्रयुक्त कुशल चित्तहरूको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **ञाणसम्पयुत्तकामावचरकुसलानि :** ४ ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर कुशल चित्तहरू।
- **पञ्चमज्झानसङ्खातं अभिञ्ञाकुसलं :** पञ्चम ध्यानसँग सम्बन्धित अभिज्ञा कुशल चित्त।
- **अरहत्तमग्गफलवज्जितसब्बारम्मणानि :** यी चित्तहरूले अरहत्त मार्ग र फल (लोकोत्तर) बाहेक सबै आरम्मणहरू ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको उच्च तर सीमित आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले **'ञाणसम्पयुत्त'** (ज्ञानसम्प्रयुक्त) कुशल चित्तहरूको महत्वलाई जनाउँछ। ध्यान र स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरूको विकास गर्न र नैतिक जीवन बिताउन प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा नेतृत्व र परिवारमा समझदारी बढाउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५९. ञाणसम्पयुत्तकामावचरकिरियानि चेव किरियाभिञ्ञावोट्ठब्बनञ्चेति सब्बथापि सब्बारम्मणानि।

शब्दानुवाद : ञाणसम्पयुत्तकामावचरकिरियानि (ञाण + सम्पयुत्त + कामावचर + किरियानि, समास) – ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर क्रिया चित्तहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **किरियाभिञ्ञावोट्ठब्बनं** (किरिय + अभिञ्ञा + वोट्ठब्बनं, समास) – क्रिया अभिज्ञा र वोट्ठब्बन, **चेति**

(च + इति, सन्धि) – र भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **सब्बारम्मणानि** (सब्ब + आरम्मणानि, सन्धि) – सबै आरम्मणहरू।

भावानुवाद : ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर क्रिया चित्तहरू, क्रिया अभिज्ञा र वोट्ठब्बन सबै प्रकारले सबै आरम्मणहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले ज्ञानसम्प्रयुक्त क्रिया चित्तको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **ञाणसम्पयुत्तकामावचरकिरियानि :** ४ ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर क्रिया चित्तहरू।
- **किरियाभिञ्ञावोट्ठब्बनं :** क्रिया अभिज्ञा र वोट्ठब्बन (मनोद्वारावज्जन)।
- **सब्बारम्मणानि :** यी चित्तहरूले सबै आरम्मणहरू (रूप, शब्द, आदि र निब्बान) ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको पूर्ण आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ज्ञानसम्प्रयुक्त क्रिया चित्तहरूको व्यापकतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरूको विकास गर्न र सबै आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र नैतिक जीवन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

महग्गतारम्मणं (महग्गत आरम्मण)

(Sublime Objects)

६०. आरुप्पेसु दुतियचतुत्थानि महग्गतारम्मणानि।

शब्दानुवाद : आरुप्पेसु – अरूप चित्तहरूमा, **दुतियचतुत्थानि** (दुतिय + चतुत्थानि, समास) – दोस्रो र चौथो, **महग्गतारम्मणानि** (महग्गत + आरम्मणानि, सन्धि) – महग्गत आरम्मणहरू।

भावानुवाद : अरूप चित्तहरूमा दोस्रो र चौथो महग्गत आरम्मणहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर चित्तहरूको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **दुतियचतुत्थानि :** अरूपावचर चित्तहरूको दोस्रो (आकासानञ्चायतनविपाक) र चौथो (नेवसञ्ञानासञ्ञायतन-विपाक)।
- **महग्गतारम्मणानि :** यी चित्तहरूले महग्गत आरम्मणहरू (जस्तै, आकाश र विज्ञान) ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले अरूप चित्तहरूको विशिष्ट आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च ध्यान अवस्थाहरूलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरूको विकास गर्न र मानसिक शुद्धता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६१. सेसानि महग्गतचित्तानि सब्बानिपि पञ्ञत्तारम्मणानि।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **महग्गतचित्तानि** (महग्गत + चित्तानि, समास) – महग्गत चित्तहरू, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **पञ्ञत्तारम्मणानि** (पञ्ञत्ति + आरम्मणानि, सन्धि) – प्रज्ञप्ति आरम्मणहरू।

भावानुवाद : बाँकी सबै महग्गत चित्तहरू प्रज्ञप्ति आरम्मणहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी महग्गत चित्तहरूको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **सेसानि महग्गतचित्तानि :** रूपावचर चित्तहरू र अरूपावचरको पहिलो र तेस्रो चित्तहरू।
- **पञ्ञत्तारम्मणानि :** यी चित्तहरूले प्रज्ञप्ति (सङ्कल्पका आरम्मणहरू, जस्तै कसिण) ग्रहण गर्दछन्।

यो गद्यले महग्गत चित्तहरूको सङ्कल्पनात्मक आरम्मण क्षेत्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानमा सङ्कल्पनात्मक आरम्मणहरूको महत्वलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरूको विकास गर्न र मानसिक एकाग्रता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति र स्पष्टता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निब्बानारम्मणं (निर्वाण आरम्मण)

(Nibbana as Object)

६२. लोकुत्तरचित्तानि निब्बानारम्मणानीति।

शब्दानुवाद : लोकुत्तरचित्तानि (लोकुत्तर + चित्तानि, समास) – लोकोत्तर चित्तहरू, **निब्बानारम्मणानीति** (निब्बान + आरम्मणानि, सन्धि) – निब्बान आरम्मणहरू, **इति** – भनी।

भावानुवाद : लोकोत्तर चित्तहरूका निब्बान आरम्मणहरू हुन् भनी।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर चित्तहरूको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **लोकुत्तरचित्तानि :** ८ लोकोत्तर चित्तहरू (४ मार्ग र ४ फल)।
- **निब्बानारम्मणानि :** यी चित्तहरूले केवल निब्बानलाई आरम्मण बनाउँछन्।

यो गद्यले लोकोत्तर चित्तहरूको उच्च र विशिष्ट प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले निर्वाणको लक्ष्यलाई जनाउँछ। ध्यान र स्मृतिले व्यक्तिलाई लोकोत्तर चित्तहरूको विकास गर्न र जीवनमा उच्च शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

आलम्बणसङ्गहो (आलम्बन संग्रह)

(Summary of Objects)

६३. पञ्चवीस परित्तम्हि, छ चित्तानि महग्गते।
एकवीसति वोहारे, अट्ठ निब्बानगोचरे॥

वीसानुत्तरमुत्तम्हि, अग्गमग्गफलुज्झिते।

पञ्च सब्बत्थ छच्चेति, सत्तधा तत्थ सङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : पञ्चवीस (पञ्च + वीस, समास) – पच्चिस, **परित्तम्हि** – परित्तमा, **छ** – छ, **चित्तानि** – चित्तहरू, **महग्गते** (महा + गते, सन्धि) – महग्गतमा, **एकवीसति** (एक + वीसति, समास) – एक्काइस, **वोहारे** – व्यावहारमा (प्रज्ञप्तिमा), **अट्ठ** – आठ, **निब्बानगोचरे** (निब्बान + गोचरे, समास) – निब्बानको विषयमा, **वीस** – बिस, **अनुत्तरमुत्तम्हि** (अनुत्तर + मुत्तम्हि, समास) – अनुत्तर (लोकोत्तर) र मुक्तमा, **अग्गमग्गफलुज्झिते** (अग्ग + मग्ग + फल + उज्झिते, सन्धि) – अग्र मार्ग र फल बाहेक, **पञ्च** – पाँच, **सब्बत्थ** – सबैतिर, **छ** – छ, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **सत्तधा** (सत्त + धा, समास) – सात प्रकारले, **तत्थ** – त्यहाँ, **सङ्गहो** – संग्रह।

भावानुवाद : पच्चिस चित्तहरू परित्तमा, छ चित्तहरू महग्गतमा, एक्काइस चित्तहरू पञ्ञत्तिमा, आठ चित्तहरू निब्बानको विषयमा, बिस चित्तहरू अनुत्तर र उत्तममा अग्रमार्ग र फल बाहेक, पाँच चित्तहरू सबैतिर र छ चित्तहरू - यी सात प्रकारले त्यहाँ संग्रह गरिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले आलम्बन अनुसार चित्तहरूको संग्रहलाई सङ्क्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **पञ्चवीस परित्तम्हि :** २५ चित्तहरू परित्त (कामावचर) आरम्मणहरूमा - १० पञ्चविज्ञान, ३ मनोधातु त्रिक, ११ कामावचर विपाक, १ हसन चित्त।
- **छ चित्तानि महग्गते :** ६ चित्तहरू महग्गत आरम्मणमा - अरूपावचरको दोस्रो र चौथो (कुशल र किरिय)।
- **एकवीसति वोहारे :** २१ चित्तहरू पञ्ञत्ति आरम्मणमा - १५ रूपावचर र अरूपावचरको पहिलो र तेस्रो (कुशल र किरिय)।
- **अट्ठ निब्बानगोचरे :** ८ लोकोत्तर चित्तहरू निब्बान विषयमा।
- **वीसानुत्तरमुत्तम्हि, अग्गमग्गफलुज्झिते :** २० चित्तहरू अनुत्तर (लोकोत्तर बाहेक) र उत्तम (अरहत्त मार्ग र फल बाहेक) आरम्मणमा - १२ अकुशल, ४ ज्ञानविप्रयुक्त कुशल, ४ किरिय।
- **पञ्च सब्बत्थ :** ५ चित्तहरू सबै आरम्मणमा - ४ ज्ञानसम्प्रयुक्त किरिय, १ वोट्ठब्बन।
- **छ :** ६ चित्तहरू (अरूपावचर कुशल र किरिय)।
- **सत्तधा सङ्गहो :** यी सात प्रकारले चित्तहरूको संग्रह।

यो गाथाले आरम्मण अनुसार चित्तहरूको वर्गीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तहरूको आरम्मण क्षेत्रको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा रचनात्मकता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वत्थुसङ्गहो (वस्तुको संग्रह)

(Summary of Bases)

६४. वत्थुसङ्गहे वत्थूनि नाम चक्खुसोतघानजिह्वाकायहदयवत्थु चेति छब्बिधानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : वत्थुसङ्गहे (वत्थु + सङ्गहे, समास) – वस्तुको संग्रहमा, **वत्थूनि** – वस्तुहरू, **नाम** – भनिने, **चक्खुसोतघानजिह्वाकायहदयवत्थु** (चक्खु + सोत + घान + जिह्वा + काय + हदय + वस्तु, समास) – चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय र हृदय वस्तु, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **छब्बिधानि** (छ + विधानि, समास) – छ प्रकारका, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : वत्थुको संग्रहमा वस्तुहरू भनिने - चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय र हृदय वस्तु - छ प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तहरूको आधार (वस्तु) हरूलाई वर्गीकरण गर्दछ :

- **छब्बिधानि :** छ प्रकारका वस्तुहरू -

  १. **चक्खु :** आँखा।

  २. **सोत :** कान।

  ३. **घान :** नाक।

  ४. **जिह्वा :** जिब्रो।

  ५. **काय :** शरीर।

  ६. **हदय :** हृदय (चित्तको आधार)।

यो गद्यले चित्तहरूको शारीरिक र मानसिक आधारलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तहरूको आधारभूत संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको प्रभाव बुझ्न र संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामलोके वत्थु (कामलोकमा वस्तु)

(Bases in the Sense-Sphere World)

६५. तानि कामलोके सब्बानिपि लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : तानि – ती, **कामलोके** (काम + लोके, समास) – कामलोकमा, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : ती सबै कामलोकमा उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले वस्तुहरूको उपलब्धताको वर्णन गर्दछ :

- **कामलोके :** कामलोक (कामावचर क्षेत्र) मा।
- **सब्बानिपि :** सबै छ वस्तुहरू (चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय, हदय) उपलब्ध हुन्छन्।

यो गद्यले कामलोकको पूर्ण संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामलोकको पूर्ण संवेदी आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको प्रभाव बुझ्न र संवेदनाहरूलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपलोके वत्थु (रूपलोकमा वस्तु)

(Bases in the Form-Sphere World)

६६. रूपलोके पन घानादित्तयं नत्थि।

शब्दानुवाद : रूपलोके (रूप + लोके, समास) – रूपलोकमा, **पन** – निपात, **घानादित्तयं** (घान + आदि + तयं, सन्धि) – घान आदि तीन, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन।

भावानुवाद : रूपलोकमा घान आदि तीन छैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले रूपलोकमा वस्तुहरूको सीमाको वर्णन गर्दछ :

- **घानादित्तयं :** घान (नाक), जिह्वा (जिब्रो) र काय (शरीर)।
- **नत्थि :** यी तीन वस्तुहरू रूपलोकमा उपलब्ध हुँदैनन्।
- बाँकी वस्तुहरू (चक्षु, सोत, हदय) मात्र उपलब्ध हुन्छन्।

यो गद्यले रूपलोकको सूक्ष्म प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च लोकहरूको सीमित संवेदी आधारलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता सूक्ष्म अवस्थाहरूलाई बुझ्न र मानसिक शुद्धता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपलोके वत्थु (अरूपलोकमा वस्तु)

(Bases in the Formless-Sphere World)

६७. अरूपलोके पन सब्बानिपि न संविज्जन्ति।

शब्दानुवाद : अरूपलोके (अरूप + लोके, समास) – अरूपलोकमा, **पन** – निपात, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **न** – हुँदैन, **संविज्जन्ति** (सम + √विद धातु) – उपलब्ध।

भावानुवाद : अरूपलोकमा सबै वस्तुहरू उपलब्ध हुँदैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपलोकको प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **सब्बानिपि न संविज्जन्ति :** कुनै पनि वत्थु (चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय, हदय) अरूपलोकमा उपलब्ध हुँदैन।

यो गद्यले अरूपलोकको पूर्ण रूपहीन प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूपलोकको अमूर्त प्रकृतिलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूलाई बुझ्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चविञ्ञाणवत्थु (पञ्चविज्ञान वस्तु)

(Bases for Five Consciousnesses)

६८. तत्थ पञ्चविञ्ञाणधातुयो यथाक्कमं एकन्तेन पञ्च पसादवत्थूनि निस्सायेव पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **पञ्चविञ्ञाणधातुयो** (पञ्च + विञ्ञाण + धातुयो, समास) – पञ्चविज्ञान धातुहरू, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **एकन्तेन** (एक + अन्तेन, सन्धि) – पूर्ण रूपमा, **पञ्च पसादवत्थूनि** (पञ्च + पसाद + वत्थूनि, समास) – पाँच पसाद वस्तुहरू, **निस्सायेव** (निस्साय + एव, सन्धि) – आधारमा मात्र, **पवत्तन्ति** (प + √वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : त्यहाँ पञ्चविज्ञान धातुहरू क्रमअनुसार पूर्ण रूपमा पाँच प्रसाद वस्तुहरू अनुसार मात्र उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चविज्ञान चित्तहरूको आधारको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चविञ्ञाणधातुयो :** १० पञ्चविज्ञान चित्तहरू (चक्षु, सोत, आदि)।
- **पञ्च पसादवत्थूनि :** पाँच पसाद वस्तुहरू (चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय)।
- **यथाक्कमं :** क्रमअनुसार - चक्षुविज्ञान चक्षुमा, श्रोतविज्ञान सोतमा, आदि।
- **एकन्तेन निस्सायेव :** यी चित्तहरू पूर्ण रूपमा यी वस्तुहरू अनुसार उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले पञ्चविज्ञानको शारीरिक आधार निर्भरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदनाहरूको शारीरिक आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको प्रभाव बुझ्न र संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोधातुवत्थु (मनोधातु वस्तु)

(Bases for Mind Element)

६९. पञ्चद्वारावज्जनसम्पटिच्छनसङ्खाता पन मनोधातु च हदयं निस्सितायेव पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : पञ्चद्वारावज्जनसम्पटिच्छनसङ्खाता (पञ्चद्वार + आवज्जन + सम्पटिच्छन + सङ्खाता, सन्धि) – पञ्चद्वार आवज्जन र सम्पटिच्छन भनिने, **पन** – निपात, **मनोधातु** (मनो + धातु, समास) – मनोधातु, **च** – र, **हदयं** – हृदय, **निस्सितायेव** (निस्सिता + एव, सन्धि) – आधारमा मात्र, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : पञ्चद्वार आवज्जन र सम्पटिच्छन भनिने मनोधातु हृदय वस्तुको आधारमा मात्र उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले मनोधातु चित्तहरूको आधारको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चद्वारावज्जनसम्पटिच्छनसङ्खाता :** १ पञ्चद्वारावज्जन र २ सम्पटिच्छन चित्तहरू।
- **मनोधातु :** यी मनोधातु चित्तहरू हुन्।
- **हदयं निस्सितायेव :** यी चित्तहरू हृदय वस्तुको आधारमा मात्र उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले मनोधातुको हृदय आधार निर्भरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मानसिक प्रक्रियाहरूको आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोविञ्ञाणधातुवत्थु (मनोविज्ञान धातु वस्तु)

(Bases for Mind Consciousness Element)

७०. अवसेसा पन मनोविञ्ञाणधातुसङ्खाता च सन्तीरणमहाविपाकपटिघद्वयपठममग्ग-हसनरूपावचरवसेन हदयं निस्सायेव पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : अवसेसा – बाँकी, **पन** – निपात, **मनोविञ्ञाणधातुसङ्खाता** (मनोविञ्ञाण + धातु + सङ्खाता, समास) – मनोविज्ञान धातु भनिने, **च** – र, **सन्तीरणमहाविपाकपटिघद्वयपठममग्गहसनरूपावचरवसेन** (सन्तीरण + महाविपाक + पटिघ + द्वय + पठममग्ग + हसन + रूपावचर + वसेन, समास) – सन्तीरण, महाविपाक, पटिघद्वय, प्रथम मार्ग, हसन र रूपावचर अनुसार, **हदयं** – हृदय, **निस्सायेव** (निस्साय + एव, सन्धि) – आधारमा नै, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : बाँकी मनोविज्ञान धातु भनिने चित्तहरू - सन्तीरण, महाविपाक, पटिघद्वय, प्रथम मार्ग, हसन र रूपावचर - हृदयवस्तुको आधारमा नै उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले मनोविज्ञान धातु चित्तहरूको आधारको वर्णन गर्दछ :

- **अवसेसा मनोविञ्ञाणधातुसङ्खाता :** बाँकी मनोविज्ञान धातु चित्तहरू, जसमा :
  - ३ सन्तीरण (सुख, उपेक्खा, दुक्ख),
  - ८ महाविपाक,
  - २ पटिघ (दोससहित अकुशल),
  - १ प्रथम मार्ग (स्रोतापत्ति मार्ग),
  - १ हसन चित्त,
  - १५ रूपावचर चित्तहरू।
- **हदयं निस्सायेव :** यी चित्तहरू हृदयवत्थुको आधारमा नै उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको हृदयवस्तुको निर्भरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मानसिक प्रक्रियाहरूको आधारभूत संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र सकारात्मक दिशामा उपयोग गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले नैतिक जीवन र मानसिक शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निस्सायानिस्सायचित्तं (आश्रित र अनाश्रित चित्त)

(Consciousness Dependent and Independent of Bases)

७१. अवसेसा कुसलाकुसलकिरियानुत्तरवसेन पन निस्साय वा अनिस्साय वा।

शब्दानुवाद : अवसेसा – बाँकी, **कुसलाकुसलकिरियानुत्तरवसेन** (कुसल + अकुशल + किरिय + अनुत्तर + वसेन, सन्धि) – कुशल, अकुशल, किरिय र अनुत्तरको सन्दर्भमा, **पन** – निपात, **निस्साय वा अनिस्साय वा** (निस्साय + वा + अनिस्साय + वा, समास) – आधार वा आधारबिना।

भावानुवाद : बाँकी कुशल, अकुशल, किरिय (क्रिया) र अनुत्तर (लोकोत्तर) को सन्दर्भमा चित्तहरू आधार वा आधार बिना उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी चित्तहरूको आधारको वर्णन गर्दछ :

- **अवसेसा** : बाँकी चित्तहरू -
    - १२ कुशल (८ कामावचर, ४ अरूपावचर),
    - १० अकुशल (२ पटिघ बाहेक),
    - ११ किरिय (४ अरूपावचर, १ वोट्ठब्बन बाहेक),
    - ३ अनुत्तर (सकदागामी, अनागामी, अरहत्त मार्ग)।
- **निस्साय वा अनिस्साय वा** : यी चित्तहरू हृदयवस्तुको आधारमा वा बिना आधारमा (जस्तै, अरूपलोकमा) उत्पन्न हुन सक्छन्।

यो गद्यले यी चित्तहरूको लचिलो प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तहरूको आधारको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा नेतृत्व र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूप्पविपाकवत्थु (अरूपविपाक वस्तु)

(Bases for Formless Resultant Consciousness)

७२. आरुप्पविपाकवसेन हदयं अनिस्सायेवाति।

शब्दानुवाद : आरुप्पविपाकवसेन (आरुप्प + विपाक + वसेन, समास) – अरूप विपाक अनुसार, **हदयं** – हृदय, **अनिस्सायेव** (अनिस्साय + एव, सन्धि) – बिना आधारमा नै, **इति** – भनी।

भावानुवाद : अरूप विपाक अनुसार हृदयवस्तुको आधारबिना नै उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूप विपाक चित्तहरूको आधारको वर्णन गर्दछ :

- **आरुप्पविपाकवसेन** : ४ अरूपावचर विपाक चित्तहरू।
- **हदयं अनिस्सायेव** : यी चित्तहरू हृदयवस्तुबिना नै उत्पन्न हुन्छन् (किनकि अरूपलोकमा कुनै वत्थु (वस्तु) हुँदैन)।

यो गद्यले अरूप विपाकको आधारहीन प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूपलोकको अमूर्त प्रकृतिलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूलाई बुझ्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वत्थुसङ्गहो (वस्तु संग्रह)
(Summary of Bases)

७३. छवत्थुं निस्सिता कामे, सत्त रूपे चतुब्बिधा।
तिवत्थुं निस्सितारुप्पे, धात्वेका निस्सिता मता।

शब्दानुवाद : छवत्थुं (छ + वत्थुं, समास) – छ वस्तु, **निस्सिता** – आधारित, **कामे** – कामलोकमा, **सत्त** – सात, **रूपे** – रूपलोकमा, **चतुब्बिधा** (चतु + विधा, समास) – चार प्रकारका, **तिवत्थुं** (ति + वत्थुं, समास) – तीन वस्तु, **निस्सितारुप्पे** (निस्सिता + अरुप्पे, सन्धि) – अरूपमा आधारित, **धात्वेका** (धातु + एका, सन्धि) – एक धातु, **निस्सिता** – आधारित, **मता** – मानिन्छ।

भावानुवाद : कामलोकमा छ वत्थु आधारित, रूपलोकमा सात चित्तहरू चार प्रकारका वत्थु आधारित, अरूपमा तीन वत्थु आधारित र एक धातु आधारित मानिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले वत्थु र चित्तहरूको आधार सम्बन्धलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **छवत्थुं निस्सिता कामे :** कामलोकमा सबै चित्तहरू ६ वत्थु (चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय, हृदय) मा आधारित छन्।
- **सत्त रूपे चतुब्बिधा :** रूपलोकमा ७ चित्तहरू (चक्षु, श्रोतविज्ञान, आदि) ४ वत्थु (चक्षु, सोत, हृदय र मनोविज्ञान धातु) मा आधारित छन्।
- **तिवत्थुं निस्सितारुप्पे :** अरूपलोकमा ३ चित्तहरू (मनोविज्ञान धातु) कुनै वत्थुमा आधारित छैनन्।
- **धात्वेका निस्सिता मता :** एक धातु (मनोविज्ञान धातु) आधारित मानिन्छ।

यो गाथाले वत्थु अनुसार चित्तहरूको वर्गीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तहरूको आधारभूत संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको प्रभाव बुझ्न र संवेदनाहरूलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र नैतिक जीवन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७४. तेचत्तालीस निस्साय, द्वेचत्तालीस जायरे।
निस्साय च अनिस्साय, पाकारुप्पा अनिस्सिता।

शब्दानुवाद : तेचत्तालीस (ते + चत्तालीस, समास) – त्रिचालीस, **निस्साय** – आधारमा, **द्वेचत्तालीस** (द्वे + चत्तालीस, समास) – बयालीस, **जायरे** (√जन धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **निस्साय च अनिस्साय** (निस्साय + च + अनिस्साय, सन्धि) – आधारमा र बिना आधारमा, **पाकारुप्पा** (पाक + अरुप्पा, सन्धि) – विपाक अरूपहरू, **अनिस्सिता** – आधारहीन।

भावानुवाद : त्रिचालीस चित्तहरू (वस्तुको) आधारमा, बयालीस चित्तहरू आधारमा र बिनाआधार उत्पन्न हुन्छन् र अरूप विपाक (चित्तहरू) आधारहीन छन्।

व्याख्या : यो गाथाले वत्थु अनुसार चित्तहरूको संग्रहलाई प्रस्तुत गर्दछ :

- **तेचत्तालीस निस्साय :** ४३ चित्तहरू वस्तु अनुसार उत्पन्न हुन्छन् (१० पञ्चविज्ञान, ३ मनोधातु, ३ सन्तीरण, ८ महाविपाक, २ पटिघ, १ प्रथम मार्ग, १ हसन, १५ रूपावचर)।

- **द्वेचत्तालीस जायरे :** ४२ चित्तहरू आधारमा वा बिनाआधार उत्पन्न हुन्छन् (१२ कुशल, १० अकुशल, ११ किरिय, ३ अनुत्तर)।
- **निस्साय च अनिस्साय :** यी चित्तहरू आधारमा वा बिना आधारमा उत्पन्न हुन्छन्।
- **पाकारुप्पा अनिस्सिता :** ४ अरूप विपाक चित्तहरू आधारहीन छन्।

यो गाथाले चित्तहरूको आधार सम्बन्धको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तहरूको आधारको जटिलतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्टता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे पकिण्णकसङ्गहविभागो नाम ततियो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यति, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **पकिण्णकसङ्गहविभागो** (पकिण्णक + सङ्गह + विभागो, समास) – पकीर्णक संग्रह विभाग, **नाम** – नाम, **ततियो** – तेस्रो, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यसरी अभिधर्मार्थसंग्रहमा पकीर्णक संग्रह विभाग नामक तेस्रो परिच्छेद।

व्याख्या : यो वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको तेस्रो परिच्छेद, अर्थात् **'पकिण्णक परिच्छेद'** को समापनलाई सङ्केत गर्दछ। यस परिच्छेदले चित्तहरूको विभिन्न आधारमा वर्गीकरण - द्वार (द्वारसङ्गह), आरम्मण (आरम्मणसङ्गह) र आधार (वत्थुसङ्गह) - लाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गरेको छ।

- **द्वारसङ्गह :** चित्तहरूलाई पञ्चद्वार, मनोद्वार र द्वारविमुक्त आधारमा वर्गीकृत गरियो।
- **आलम्बणसङ्गह :** चित्तहरूले ग्रहण गर्ने आरम्मणहरू (रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श र धम्म) र तिनको समय (वर्तमान, भूत, भविष्य, कालविमुक्त) को वर्णन गरियो।
- **वत्थुसङ्गह :** चित्तहरूको शारीरिक र मानसिक आधारहरू (चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय, हृदय) र तिनको लोक (काम, रूप, अरूप) मा उपलब्धतालाई स्पष्ट गरियो।

यो परिच्छेदले अभिधर्मको जटिल मानसिक प्रक्रियाहरूलाई संरचित र व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गर्दछ, जसले चित्त, आरम्मण र आधारहरूको अन्तरसम्बन्धलाई बुझ्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो परिच्छेदले मानसिक प्रक्रियाहरूको संरचना र कार्यलाई गहिरो रूपमा बुझ्न प्रेरित गर्दछ। **सति** (स्मृति) र **पञ्ञा** (ज्ञान) को अभ्यासले व्यक्तिलाई संवेदना, आरम्मण र आधारहरूको प्रभावलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। उदाहरणका लागि, स्मृतिले व्यक्तिलाई संवेदनाहरू (जस्तै, क्रोध वा लोभ) को उत्पत्तिलाई बुझ्न र तिनलाई सन्तुलित रूपमा व्यावस्थापन गर्न मद्दत गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति र नैतिक जीवनलाई प्रोत्साहन गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वीथिसङ्गहविभागो

(वीथिसंग्रह विभाग)

(Compendium of Cognitive Processes)

चतुत्थो वीथिपरिच्छेदो

(चौथो वीथि परिच्छेद)

(Fourth Chapter on Cognitive Processes)

१. चित्तुप्पादानमिच्चेवं, कत्वासङ्गहमुत्तरं।

भूमिपुग्गलभेदेन, पुब्बापरनियामितं॥

पवत्तिसङ्गहं नाम, पटिसन्धिपवत्तियं ।

पवक्खामि समासेन, यथासम्भवतो कथं॥

शब्दानुवाद : चित्तुप्पादानं (चित्त + उप्पादानं, सन्धि) – चित्तहरूको उत्पत्ति, **इच्चेवं** (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **कत्वा** (√कर धातु) – गरेर, **सङ्गहं** – संग्रह, **उत्तरं** – उच्च, **भूमिपुग्गलभेदेन** (भूमि + पुग्गल + भेदेन, समास) – भूमि र व्यक्तिको भेद अनुसार, **पुब्बापरनियामितं** (पुब्ब + अपर + नियामितं, सन्धि) – पूर्व र पछिको नियमनले, **पवत्तिसङ्गहं** (पवत्ति + सङ्गहं, समास) – प्रवृत्तिको संग्रह, **नाम** – नाम, **पटिसन्धिपवत्तियं** (पटिसन्धि + पवत्तियं, समास) – प्रतिसन्धि प्रवृत्तिमा, **पवक्खामि** (√वच धातु) – म भन्नेछु, **समासेन** – सङ्क्षेपमा, **यथासम्भवतो** (यथा + सम्भवतो, समास) – यथासम्भव, **कथं** – कसरी।

भावानुवाद : यसरी चित्तहरूको उत्पत्तिको उच्च संग्रह गरेर भूमि र व्यक्तिको भेद अनुसार, पूर्व र पछिको नियमनले, प्रतिसन्धि प्रवृत्तिमा प्रवृत्तिको संग्रह नामले सङ्क्षेपमा यथासम्भव कसरी भनेर वर्णन गर्नेछु।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मार्थसंग्रहको चौथो परिच्छेद, **'वीथिपरिच्छेद'** को परिचय दिन्छ। यसले चित्तहरूको प्रक्रिया (वीथि) को वर्गीकरणलाई भूमि (काम, रूप, अरूप, लोकोत्तर), व्यक्ति (स्रोतापन्न, अरहन्त, आदि) र समय (प्रतिसन्धि प्रवृत्ति) अनुसार सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य राख्छ। यो परिच्छेदले चित्तहरूको क्रमिक प्रवृत्ति र तिनको संरचनालाई बुझ्न सहयोग गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले मानसिक प्रक्रियाहरूको संरचनालाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको उत्पत्ति र प्रवृत्तिलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्ट निर्णय र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

छछक्कनिद्देसो (छछक्क निर्देश)

(Description of the Six Sets of Six)

२. छ वत्थुनि छ द्वारानि छ आरम्मणानि छ विञ्ञाणानि छ वीथियो छधा विसयप्पवत्तिचेति छ छक्कानि वेदितब्बानि।

शब्दानुवाद : **छ** – छ, **वत्थुनि** – वत्थुहरू (वस्तुहरू, आधारहरू), **छ** – छ, **द्वारानि** – द्वारहरू, **छ** – छ, **आरम्मणानि** – आरम्मणहरू, **छ** – छ, **विञ्ञाणानि** – विज्ञानहरू, **छ** – छ, **वीथियो** – वीथिहरू, **छधा** (छ + धा) – छ प्रकारले, **विसयप्पवत्ति** (विसय + पवत्ति, समास) – विषयको प्रवृत्ति, **च** – र, **इति** – भनी, **छ छक्कानि** (छ + छक्कानि, समास) – छ-छका समूहहरू, **वेदितब्बानि** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद: छ वत्थु, छ द्वार, छ आरम्मण, छ विज्ञान, छ वीथिहरू (चित्तपथहरू) र विषयको प्रवृत्ति छ प्रकारले भनी छ-छका समूहहरू जान्नुपर्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तप्रक्रियाको आधारभूत संरचनालाई छ समूहमा विभाजन गरेर प्रस्तुत गर्छ। प्रत्येक समूहमा छ-छ तत्त्वहरू हुन्छन्, जसलाई '**छछक्क**' भनिन्छ। यी छ समूहहरू निम्न छन्:

१. **छ वत्थुनि** – छ आधारहरू : चक्खुवत्थु, सोतवत्थु, घानवत्थु, जिह्वावत्थु, कायवत्थु, मनोवत्थु (हृदयवत्थु)।

२. **छ द्वारानि** – छ द्वारहरू : चक्खुद्वार, सोतद्वार, घानद्वार, जिह्वाद्वार, कायद्वार, मनोद्वार।

३. **छ आरम्मणानि** – छ आरम्मणहरू : रूपारम्मण, सद्दारम्मण, गन्धारम्मण, रसारम्मण, फोट्ठब्बारम्मण, धम्मारम्मण।

४. **छ विञ्ञाणानि** – छ विञ्ञाणहरू : चक्खुविञ्ञाण, सोतविञ्ञाण, घानविञ्ञाण, जिह्वाविञ्ञाण, कायविञ्ञाण, मनोविञ्ञाण।

५. **छ वीथियो** – छ चित्तवीथिहरू : चक्खुद्वारवीथि, सोतद्वारवीथि, घानद्वारवीथि, जिह्वाद्वारवीथि, कायद्वारवीथि, मनोद्वारवीथि।

६. **छधा विसयप्पवत्ति** – विषयको छ प्रकारको प्रवृत्ति : अतिमहन्त, महन्त, परित्त, अतिपरित्त, विभूत, अविभूत (पञ्चद्वारमा चार, मनोद्वारमा दुई)।

यी '**छछक्क**' ले पञ्चद्वार र मनोद्वारमा चित्तको उत्पत्ति र प्रवाहलाई पूर्णरूपमा वर्गीकरण गर्दछन्। (बोधि; नारद; मोन; नन्दमाला; सिलानन्द; रेवतधम्म)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले हामीलाई प्रत्येक क्षणमा चित्त कसरी उत्पन्न हुन्छ भन्ने कुराको आधारभूत ढाँचा दिन्छ। दैनिक जीवनमा यसको प्रयोग निम्न प्रकारले गर्न सकिन्छ :

१. **इन्द्रियसंवरको अभ्यास:** छ द्वार र छ आरम्मणको ज्ञानले हामी कुन द्वारबाट कुन विषय प्रवेश गर्दैछ भनेर सचेत हुन सक्छौँ र अनावश्यक विषयलाई रोक्न सक्छौँ (इन्द्रियसंवर सील)।

२. **सति-संपजञ्ञको विकास:** प्रत्येक अनुभवमा "यो चक्खुद्वारवीथि हो, यो मनोद्वारवीथि हो" भनेर लेबल लगाउँदा सति तीव्र हुन्छ र अटोमेटिक प्रतिक्रिया घट्छ।

३. **क्रोध, लोभ आदिको कारण बुझ्न:** जब कुनै विषय (आरम्मण) बलियो आउँछ (महन्त/अतीमहन्त), त्यसले लामो वीथि चलाउँछ र अकुशल चित्तहरू उत्पन्न गर्छन्

भन्ने बुझाइले हामी आरम्मणलाई कमजोर बनाउन (परित्त/अविभूत) सचेत प्रयास गर्न सक्छौँ।

४. **ध्यानमा उपयोग:** मनोद्वारवीथिको ज्ञानले हामी कसरी विचारहरू उत्पन्न हुन्छन् र कसरी तिनलाई नियन्त्रण गर्न सकिन्छ भन्ने बुझ्छौँ, जसले समथ र विपस्सना दुवैको आधार बलियो बनाउँछ।

५. **कर्मको सूक्ष्म समझ:** प्रत्येक वीथिमा जवन चित्तले कर्म उत्पन्न गर्छ भन्ने ज्ञानले हामी हरेक क्षणमा सजग भई कुशल कर्म मात्र गर्न प्रेरित हुन्छौँ।

यसरी यो साधारण देखिने '**छछक्क**' गद्य वास्तवमा सम्पूर्ण चित्तप्रक्रियाको मुख्य चाबी हो र दैनिक '**सति**' (स्मृति) अभ्यासको लागि अत्यन्त शक्तिशाली औजार हो (भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विसयप्पवत्ति (विषय प्रवृत्ति)

(Occurrence of Objects)

३. वीथिमुत्तानं पन कम्मकम्मनिमित्तगतिनिमित्तवसेन तिविधा होति विसयप्पवत्ति।

शब्दानुवाद : वीथिमुत्तानं (वीथि + मुत्तानं, समास) – वीथिमुक्तहरूको, **पन** – निपात, **कम्मकम्मनिमित्तगतिनिमित्तवसेन** (कम्म + कम्मनिमित्त + गतिनिमित्त + वसेन, समास) – कर्म, कर्मनिमित्त र गतिनिमित्त अनुसार, **तिविधा** (ति + विधा, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **विसयप्पवत्ति** (विसय + पवत्ति, समास) – विषयको प्रवृत्ति।

भावानुवाद : वीथिमुक्त चित्तहरूको विषय प्रवृत्ति कर्म, कर्मनिमित्त र गतिनिमित्त अनुसार तीन प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले वीथिमुक्त चित्तहरू (प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति) को विषय प्रवृत्तिको वर्णन गर्दछ :

- **वीथिमुत्तानं :** वीथिमुक्त चित्तहरू (१९ चित्तहरू : १० विपाक, ९ महग्गत)।
- **कम्मकम्मनिमित्तगतिनिमित्तवसेन :** यी चित्तहरूको विषय तीन प्रकारका हुन्छन् -

  १. **कम्म :** कर्म।

  २. **कम्मनिमित्त :** कर्मको चिह्न (जस्तै, कर्मको प्रतीकात्मक रूप)।

  ३. **गतिनिमित्त :** गन्तव्यको चिह्न (जस्तै, पुनर्जन्मको गति)।

यो गद्यले यी चित्तहरूको विशेष विषय प्रवृत्तिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवनको आधारभूत प्रक्रियाहरूमा कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कर्म र निमित्तहरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल कर्मको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले सकारात्मक गति र मानसिक शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वत्थुद्वारारम्मणं (वस्तु, द्वार र आरम्मण)

(Bases, Doors, and Objects)

४. तत्थ वत्थुद्वारारम्मणानि पुब्बे वुत्तनयानेव।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **वत्थुद्वारारम्मणानि** (वत्थु + द्वार + आरम्मणानि, सन्धि) – वस्तु, द्वार र (आरम्मण) विषयहरू, **पुब्बे** – पहिले, **वुत्तनयानेव** (वुत्त + नयानि + एव, सन्धि) – भनिएका तरिकाहरू नै।

भावानुवाद : त्यहाँ वस्तु, द्वार र आरम्मणहरू पहिले भनिएका तरिकाहरू नै हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले वीथि प्रक्रियामा वस्तु, द्वार र आरम्मणहरूको सन्दर्भलाई पुनः पुष्टि गर्दछ। यी तत्त्वहरू पकिण्णक परिच्छेदमा (गद्य ४१–७४) वर्णन गरिएका छन् :

- **वत्थु :** चक्षु, सोत, घान, जिह्वा, काय, हृदय।
- **द्वार :** पञ्चद्वार र मनोद्वार।
- **आरम्मण :** रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, धम्म।

यो गद्यले यी तत्त्वहरूको निरन्तरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मानसिक प्रक्रियाहरूको आधारभूत संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी तत्त्वहरूको अन्तरसम्बन्ध बुझ्न र संवेदनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विञ्ञाणछक्कं (विज्ञानको छ समूह)

(Sixfold Consciousness)

५. चक्खुविञ्ञाणं सोतविञ्ञाणं घानविञ्ञाणं जिह्वाविञ्ञाणं कायविञ्ञाणं मनोविञ्ञाणञ्चेति छ विञ्ञाणानि।

शब्दानुवाद : चक्खुविञ्ञाणं (चक्खु + विञ्ञाणं, समास) – चक्षुविज्ञान, **सोतविञ्ञाणं** (सोत + विञ्ञाणं, समास) – श्रोतविज्ञान, **घानविञ्ञाणं** (घान + विञ्ञाणं, समास) – घ्राणविज्ञान, **जिह्वाविञ्ञाणं** (जिह्वा + विञ्ञाणं, समास) – जिह्वाविज्ञान, **कायविञ्ञाणं** (काय + विञ्ञाणं, समास) – कायविज्ञान, **मनोविञ्ञाणं** (मनो + विञ्ञाणं, समास) – मनोविज्ञान, **चेति** – र भनी, **छ विञ्ञाणानि** (छ + विञ्ञाणानि, समास) – छ विज्ञानहरू।

भावानुवाद : चक्षुविज्ञान, श्रोतविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान भनी छ विज्ञानहरू छन्।

व्याख्या : यो गद्यले छ प्रकारका विज्ञानहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

१. **चक्खुविञ्ञाणं :** आँखाद्वारा रूपको विज्ञान।

२. **सोतविञ्ञाणं :** कानद्वारा शब्दको विज्ञान।

३. **घानविञ्ञाणं :** नाकद्वारा गन्धको विज्ञान।

४. **जिह्वाविञ्ञाणं :** जिब्राद्वारा रसको विज्ञान।

५. **कायविञ्ञाणं :** शरीरद्वारा स्पर्शको विज्ञान।

६. **मनोविञ्ञाणं :** मनद्वारा धम्मको विज्ञान।

यो गद्यले चित्त प्रक्रियाको आधारभूत विज्ञानहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदी र मानसिक विज्ञानको आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी विज्ञानहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र आसक्तिबाट मुक्त रहन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र स्पष्टता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वीथिछक्कं (वीथिको छ समूह)

(Sixfold Cognitive Processes)

६. छ वीथियो पन चक्खुद्वारवीथि सोतद्वारवीथि घानद्वारवीथि जिह्वाद्वारवीथि कायद्वारवीथि मनोद्वारवीथि चेति द्वारवसेन वा, चक्खुविञ्ञाणवीथि सोतविञ्ञाणवीथि घानविञ्ञाणवीथि जिह्वाविञ्ञाणवीथि कायविञ्ञाणवीथि मनोविञ्ञाणवीथि चेति विञ्ञाणवसेन वा द्वारप्पवत्ता चित्तप्पवत्तियो योजेतब्बा।

शब्दानुवाद : छ वीथियो (छ + वीथियो, समास) – छ वीथिहरू, **पन** – निपात, **चक्खुद्वारवीथि** (चक्खु + द्वार + वीथि, समास) – चक्षुद्वार वीथि, **सोतद्वारवीथि** (सोत + द्वार + वीथि, समास) – सोतद्वार वीथि, **घानद्वारवीथि** (घान + द्वार + वीथि, समास) – घानद्वार वीथि, **जिह्वाद्वारवीथि** (जिह्वा + द्वार + वीथि, समास) – जिह्वाद्वार वीथि, **कायद्वारवीथि** (काय + द्वार + वीथि, समास) – कायद्वार वीथि, **मनोद्वारवीथि** (मनो + द्वार + वीथि, समास) – मनोद्वार वीथि, **च** – र, **इति** – भनी, **द्वारवसेन** (द्वार + वसेन, समास) – द्वार अनुसार, **वा** – वा, **चक्खुविञ्ञाणवीथि** (चक्खु + विञ्ञाण + वीथि, समास) – चक्षुविज्ञान वीथि, **सोतविञ्ञाणवीथि** (सोत + विञ्ञाण + वीथि, समास) – श्रोतविज्ञान वीथि, **घानविञ्ञाणवीथि** (घान + विञ्ञाण + वीथि, समास) – घ्राणविज्ञान वीथि, **जिह्वाविञ्ञाणवीथि** (जिह्वा + विञ्ञाण + वीथि, समास) – जिह्वाविज्ञान वीथि, **कायविञ्ञाणवीथि** (काय + विञ्ञाण + वीथि, समास) – कायविज्ञान वीथि, **मनोविञ्ञाणवीथि** (मनो + विञ्ञाण + वीथि, समास) – मनोविज्ञान वीथि, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र भनी, **विञ्ञाणवसेन** (विञ्ञाण + वसेन, समास) – विज्ञान अनुसार, **वा** – वा, **द्वारप्पवत्ता** (द्वार + पवत्ता, समास) – द्वारद्वारा उत्पन्न, **चित्तप्पवत्तियो** (चित्त + पवत्तियो, समास) – चित्तका प्रवृत्तिहरू, **योजेतब्बा** (√युज धातु) – जोड्नुपर्दछ।

भावानुवाद : छ वीथिहरू - चक्षुद्वार वीथि, सोतद्वार वीथि, घानद्वार वीथि, जिह्वाद्वार वीथि, कायद्वार वीथि र मनोद्वार वीथि - द्वार अनुसार वा, चक्षुविज्ञान वीथि, श्रोतविज्ञान वीथि, घ्राणविज्ञान वीथि, जिह्वाविज्ञान वीथि, कायविज्ञान वीथि र मनोविज्ञान वीथि - विज्ञान अनुसार वा द्वारद्वारा उत्पन्न चित्त प्रवृत्तिहरू जोड्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले चित्त प्रक्रियाको छ वीथिहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **द्वारवसेन :** द्वार अनुसार - चक्षुद्वार, सोतद्वार, घानद्वार, जिह्वाद्वार, कायद्वार र मनोद्वार।

- **विञ्ञाणवसेन :** विज्ञान अनुसार - चक्षुविज्ञान, श्रोतविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान।

यी वीथिहरूले चित्तको क्रमिक प्रवृत्तिलाई संरचित रूपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदी र मानसिक प्रक्रियाहरूको संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र संवेदनाहरूलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

वीथिभेदो (वीथिको भेद)

(Division of Cognitive Processes)

७. अतिमहन्तं महन्तं परित्तं अतिपरित्तञ्चेति पञ्चद्वारे मनोद्वारे पन विभूतमविभूतञ्चेति छधा विसयप्पवत्ति वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : अतिमहन्तं (अति + महन्तं, समास) – अतिमहान, **महन्तं** – महान, **परित्तं** – परित्त, **अतिपरित्तञ्चेति** (अति + परित्तं + च + इति, सन्धि) – अतिपरित्त र भनी, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **मनोद्वारे** (मनो + द्वारे, समास) – मनोद्वारमा, **पन** – निपात, **विभूतमविभूतञ्चेति** ((विभूतं + अविभूतं + च + इति, सन्धि) – स्पष्ट र अस्पष्ट भनी, **छधा** (छ + धा, समास) – छ प्रकारले, **विसयप्पवत्ति** (विसय + पवत्ति, समास) – विषयको प्रवृत्ति, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : पञ्चद्वारमा अतिमहान, महान, परित्त (सानो, कमजोर) र अतिपरित्त (धेरै सानो, अति कमजोर) र मनोद्वारमा स्पष्ट र अस्पष्ट भनी विषयको प्रवृत्ति छ प्रकारले जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले विषयको प्रवृत्ति अनुसार वीथिहरूलाई वर्गीकृत गर्दछ :

- **पञ्चद्वारे :** पञ्चद्वारमा चार प्रकारका विषय -
  १. **अतिमहन्तं :** अतिमहान (अति स्पष्ट)।
  २. **महन्तं :** महान (स्पष्ट)।
  ३. **परित्तं :** परित्त (कमजोर)।
  ४. **अतिपरित्तं :** अतिपरित्त (अति कमजोर)।
- **मनोद्वारे :** मनोद्वारमा दुई प्रकारका विषय -
  १. **विभूतं :** स्पष्ट।
  २. **अविभूतं :** अस्पष्ट।

यो गद्यले विषयको तीव्रता अनुसार चित्त प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विषयको तीव्रताले चित्तमा पर्ने प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई विषयहरूको तीव्रता बुझ्न र तटस्थ रूपमा प्रतिक्रिया गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चद्वारवीथि (पञ्चद्वार वीथि)

(Five-Door Cognitive Process)

८. कथं ? उप्पादठितिभङ्गवसेन खणत्तयं एकचित्तक्खणं नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **उप्पादठितिभङ्गवसेन** (उप्पाद + ठिति + भङ्ग + वसेन, समास) – उत्पत्ति, स्थिति र भङ्ग अनुसार, **खणत्तयं** (खण + तयं, समास) – तीन क्षणहरू, **एकचित्तक्खणं** (एक + चित्त + खणं, समास) – एक चित्त क्षण, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी? उत्पत्ति, स्थिति र भङ्ग अनुसार तीन क्षणहरूलाई एक चित्त क्षण भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चित्त क्षणको परिभाषा दिन्छ :

- **उप्पादठितिभङ्गवसेन :** चित्तको तीन अवस्थाहरू - उत्पत्ति (उदय), स्थिति (रहने) र भङ्ग (नाश)।
- **खणत्तयं :** यी तीन क्षणहरू मिलेर एक चित्त क्षण बन्दछ।

यो गद्यले चित्त प्रक्रियाको आधारभूत समय एकाइलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको क्षणिक प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई प्रत्येक क्षणलाई बुझ्न र वर्तमानमा रहन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

९. तानि पन सत्तरस चित्तक्खणानि रूपधम्मानमायू।

शब्दानुवाद : तानि – ती, **पन** – निपात, **सत्तरस चित्तक्खणानि** (सत्तरस + चित्त + खणानि, समास) – सत्र चित्त क्षणहरू, **रूपधम्मानमायू** (रूप + धम्मानं + आयू, सन्धि) – रूप धर्महरूको आयु।

भावानुवाद : ती सत्र चित्त क्षणहरू रूप धर्महरूको आयु हो।

व्याख्या : यो गद्यले रूप धर्महरूको आयुको परिभाषा दिन्छ :

- **सत्तरस चित्तक्खणानि :** एकरूप धर्म (जस्तै, रूप, शब्द) को आयु सत्र चित्त क्षणहरू बराबर हुन्छ।

यो गद्यले रूप धर्महरूको क्षणिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले बाह्य विषयहरूको क्षणिकतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी विषयहरूको अनित्य प्रकृतिलाई बुझ्न र आसक्तिबाट मुक्त रहन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१०. एकचित्तक्खणातीतानि वा बहुचित्तक्खणातीतानि वा ठितिप्पत्तानेव पञ्चारम्मणानि पञ्चद्वारे आपाथमागच्छन्ति। तस्मा यदि एकचित्तक्खणातीतकं रूपारम्मणं चक्खुस्स आपाथमागच्छति, ततो द्विक्खत्तुं भवङ्गे चलिते भवङ्गसोतं वोच्छिन्दित्वा तमेव रूपारम्मणं आवज्जन्तं पञ्चद्वारावज्जनचित्तं उप्पज्जित्वा निरुज्झति, ततो तस्सानन्तरं तमेव रूपं पस्सन्तं चक्खुविञ्ञाणं, सम्पटिच्छन्तं सम्पटिच्छनचित्तं, सन्तीरयमानं सन्तीरणचित्तं, ववत्थपेन्तं वोट्ठब्बनचित्तञ्चेति यथाक्कमं उप्पज्जित्वा निरुज्झन्ति, ततो परं एकूनतिंस कामावचरजवनेसु यंकिञ्चि लद्धपच्चयं येभुय्येन सत्तक्खत्तुं जवति, जवनानुबन्धानि च द्वे तदारम्मणपाकानि यथारहं पवत्तन्ति, ततो परं भवङ्गपातो।

शब्दानुवाद : एकचित्तक्खणातीतानि (एक + चित्त + खण + अतीतानि, सन्धि) – एक चित्तक्षण अतीत, **वा** – वा, **बहुचित्तक्खणातीतानि** (बहु + चित्त + खण + अतीतानि, सन्धि) – धेरै चित्त क्षण अतीत, **वा** – वा, **ठितिप्पत्तानेव** (ठिति + पत्तानि + एव, सन्धि) – स्थितिमा पुगेका मात्र, **पञ्चारम्मणानि** (पञ्च + आरम्मणानि, सन्धि) – पाँच आरम्मणहरू, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **आपाथमागच्छन्ति** (आपाथं + आगच्छन्ति, सन्धि, आ + √गमु धातु) – क्षेत्रमा आउँछन्, **तस्मा** – त्यसैले, **यदि** – यदि, **एकचित्तक्खणातीतकं** (एक + चित्त + खण + अतीतकं, सन्धि) – एक चित्त क्षण अतीत भएको, **रूपारम्मणं** (रूप + आरम्मणं, सन्धि) – रूप आरम्मण, **चक्खुस्स** – चक्षुको लागि, **आपाथमागच्छति** (आपाथं + आगच्छति, सन्धि) – क्षेत्रमा आउँछ, **ततो** – त्यसपछि, **द्विक्खत्तुं** (द्वि + खत्तुं, समास) – दुई पटक, **भवङ्गे** – भवङ्गमा, **चलिते** (√चल धातु) – कम्पन भएपछि, **भवङ्गसोतं** (भवङ्ग + सोतं, समास) – भवङ्ग प्रवाह, **वोच्छिन्दित्वा** (अव + √छिद धातु) – विच्छेद गरेर, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही, **रूपारम्मणं** (रूप + आरम्मणं, सन्धि) – रूप आरम्मण, **आवज्जन्तं** (√वज धातु) – आवज्जन गर्ने, **पञ्चद्वारावज्जनचित्तं** (पञ्च + द्वार + आवज्जन + चित्तं, सन्धि) – पञ्चद्वारावज्जन चित्त, **उप्पज्जित्वा** (√पद धातु) – उत्पन्न भएर, **निरुज्झति** (नि + √रुध धातु) – नष्ट हुन्छ, **ततो** – त्यसपछि, **तस्सानन्तरं** (तस्स + अनन्तरं, सन्धि) – त्यसको तुरुन्त पछि, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही, **रूपं** – रूप, **पस्सन्तं** (√दिस धातु) – देख्ने, **चक्खुविञ्ञाणं** (चक्खु + विञ्ञाणं, समास) – चक्षुविज्ञान, **सम्पटिच्छन्तं** (सम + पटि + √इस धातु) – ग्रहण गर्ने, **सम्पटिच्छनचित्तं** (सम्पटिच्छन + चित्तं, समास) – सम्पटिच्छन चित्त, **सन्तीरयमानं** – अनुसन्धान गर्ने, **सन्तीरणचित्तं** (सन्तीरण + चित्तं, समास) – सन्तीरण चित्त, **ववत्थपेन्तं** (वि + √अव + √ठा धातु) – निर्धारण गर्ने, **वोट्ठब्बनचित्तं** (वोट्ठब्बन + चित्तं, समास) – वोट्ठब्बन चित्त, **च** – र, **इति** – भनी, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **उप्पज्जित्वा** (√पद धातु) – उत्पन्न भएर, **निरुज्झन्ति** (नि + √रुध धातु) – नष्ट हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **एकूनतिंस** (एक + ऊन + तिंस, सन्धि) – उनन्तिस, **कामावचरजवनेसु** (कामावचर + जवनेसु, समास) – कामावचर जवनहरूमा, **यंकिञ्चि** – जुन कुनै, **लद्धपच्चयं** (लद्ध + पच्चयं, समास) – उपलब्ध भएको कारणले, **येभुय्येन** – प्रायः, **सत्तक्खत्तुं** (सत्त + खत्तुं, समास) – सात पटक, **जवति** (√जु धातु) – गतिशील हुन्छ, **जवनानुबन्धानि** (जवन + अनुबन्धानि, सन्धि) – जवनपछिका, **च** – र, **द्वे** – दुई, **तदारम्मणपाकानि** (तद + आरम्मण + पाकानि, समास) – तदारम्मण विपाकहरू, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गपातो** (भवङ्ग + पातो, समास) – भवङ्ग पतन।

भावानुवाद : एक चित्त क्षण वा धेरै चित्त क्षण अतीत भएर स्थितिमा पुगेका पाँच आरम्मणहरू पञ्चद्वार क्षेत्रमा आउँछन्। त्यसैले, यदि एक चित्त क्षण अतीत भएको रूप आरम्मण चक्षुमा आउँछ भने, त्यसपछि दुई पटक भवङ्ग कम्पन भएर भवङ्ग प्रवाह विच्छेद गरेर त्यही रूप आरम्मणलाई आवज्जन गर्ने पञ्चद्वारावज्जन चित्त उत्पन्न भएर नष्ट हुन्छ। त्यसपछि, त्यसको तुरुन्त पछि त्यही रूपलाई देख्ने चक्षुविज्ञान, ग्रहण गर्ने सम्पटिच्छन चित्त, अनुसन्धान गर्ने सन्तीरण चित्त र निर्धारण गर्ने वोट्ठब्बन चित्त क्रमअनुसार उत्पन्न भएर नष्ट हुन्छन्। त्यसपछि, उनन्तिस कामावचर जवनहरूमा जुन कुनै उपलब्ध भएको कारणले प्रायः सात पटक गतिशील हुन्छ। जवनपछिका दुई तदारम्मण विपाकहरू यथोचित उत्पन्न हुन्छन्। त्यसपछि भवङ्ग पतन हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चद्वार वीथिको पूर्ण प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चारम्मणानि :** पाँच आरम्मणहरू (रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श) पञ्चद्वारमा आउँछन्।
- **एकचित्तक्खणातीतानि :** यदि आरम्मण एक चित्त क्षण अतीत भएर आउँछ भने।

- **भवङ्गे चलिते :** भवङ्ग दुई पटक कम्पन हुन्छ।
- **पञ्चद्वारावज्जनचित्तं :** पञ्चद्वारावज्जन चित्तले आरम्मणलाई आवज्जन गर्दछ।
- **चक्खुविञ्ञाणं :** चक्षुविज्ञानले रूपलाई देख्छ।
- **सम्पटिच्छनचित्तं :** सम्पटिच्छनले आरम्मणलाई ग्रहण गर्दछ।
- **सन्तीरणचित्तं :** सन्तीरणले आरम्मणको अनुसन्धान गर्दछ।
- **वोट्ठब्बनचित्तं :** वोट्ठब्बनले आरम्मणको निर्धारण गर्दछ।
- **कामावचरजवनेसु :** २९ कामावचर जवनहरू (१२ अकुशल, ८ कुशल, ९ किरिय) मा कुनै एक प्रायः सात पटक गतिशील हुन्छ।
- **तदारम्मणपाकानि :** २ तदारम्मण विपाक (महाविपाक वा सन्तीरण) उत्पन्न हुन्छन्।
- **भवङ्गपातो :** अन्तमा भवङ्गमा पतन हुन्छ।

यो गद्यले '**अतिमहन्त**' विषयको पूर्ण वीथि प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदी प्रक्रियाको क्रमिक प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र संवेदनाहरूलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा एकाग्रता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

११. एत्तावता चुद्दस वीथिचित्तुप्पादा, द्वे भवङ्गचलनानि, पुब्बेवातीतकमेकचित्तक्खणन्ति कत्वा सत्तरस चित्तक्खणानि परिपूरेन्ति, ततो परं निरुज्झति, आरम्मणमेतं अतिमहन्तं नाम गोचरं।

शब्दानुवाद : एत्तावता – यहाँसम्म, **चुद्दस** (चुद्दस) – चौध, **वीथिचित्तुप्पादा** (वीथि + चित्त + उप्पादा, सन्धि) – वीथि चित्त उत्पत्तिहरू, **द्वे** – दुई, **भवङ्गचलनानि** (भवङ्ग + चलनानि, समास) – भवङ्ग कम्पनहरू, **पुब्बेवातीतकमेकचित्तक्खणं** (पुब्ब + एव + अतीतकं + एक + चित्त + खणं, सन्धि) – पहिले अतीत भएको एक चित्त क्षण, **इति** – यति, **कत्वा** – गरेर, **सत्तरस चित्तक्खणानि** (सत्तरस + चित्त + खणानि, समास) – सत्र चित्त क्षणहरू, **परिपूरेन्ति** (परि + √पूर धातु) – पूरा हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **निरुज्झति** (नि + √रुध धातु) – नष्ट हुन्छ, **आरम्मणमेतं** (आरम्मणं + एतं, सन्धि) – यो आरम्मण, **अतिमहन्तं** (अति + महन्तं, समास) – अतिमहान, **नाम** – नाम, **गोचरं** – गोचर।

भावानुवाद : यहाँसम्म चौध वीथि चित्त उत्पत्तिहरू, दुई भवङ्ग कम्पनहरू र पहिले अतीत भएको एक चित्त क्षण गरेर सत्र चित्त क्षणहरू पूरा हुन्छन्। त्यसपछि नष्ट हुन्छ। यो आरम्मण अतिमहान नामको गोचर हो।

व्याख्या : यो गद्यले '**अतिमहन्त**' वीथि प्रक्रियालाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **चुद्दस वीथिचित्तुप्पादा :** १४ वीथि चित्तहरू - १ पञ्चद्वारावज्जन, २ चक्षुविज्ञान, १ सम्पटिच्छन, १ सन्तीरण, १ वोट्ठब्बन, ७ जवन, २ तदारम्मण।
- **द्वे भवङ्गचलनानि :** दुई भवङ्ग कम्पनहरू।
- **पुब्बेवातीतकमेकचित्तक्खणं :** आरम्मणको एक चित्तक्षण अतीत।
- **सत्तरस चित्तक्खणानि :** यी सबैले सत्र चित्त क्षणहरू पूरा गर्दछ।

- **अतिमहन्तं :** यो आरम्मण अतिमहान (अति स्पष्ट) हो ।

यो गद्यले '**अतिमहन्त**' आरम्मणको पूर्ण प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले स्पष्ट आरम्मणहरूको प्रभावलाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

१२. याव तदारम्मणुप्पादा पन अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं आरम्मणं महन्तं नाम, तत्थ जवनावसाने भवङ्गपातोव होति, नत्थि तदारम्मणुप्पादो ।

शब्दानुवाद : याव – सम्म, **तदारम्मणुप्पादा** (तद + आरम्मण + उप्पादा, सन्धि) – तदारम्मण उत्पत्ति हुनेसम्म, **पन** – निपात, **अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं** (न + पहोन्ति + अतीतकं + आपाथं + आगतं, सन्धि) – नपुगी बितेर प्रकट भई आएको, **आरम्मणं** – आरम्मणलाई, **महन्तं** – महान, **नाम** – नाम, **तत्थ** – त्यहाँ, **जवनावसाने** (जवन + अवसाने, सन्धि) – जवनको अन्तमा, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्ग पतन मात्र, **होति** (√हू धातु) – हुन्छ, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि, न + √अस, धातु) – छैन, **तदारम्मणुप्पादो** (तद + आरम्मण + उप्पादो, सन्धि) – तदारम्मणको उत्पत्ति ।

भावानुवाद : तदारम्मणको उत्पत्ति हुनेसम्म नपुगी बितेर प्रकट भई आएको आरम्मणलाई 'महन्त' भनिन्छ । त्यहाँ जवनको अन्तमा भवङ्ग पतन मात्र हुन्छ, तदारम्मणको उत्पत्ति हुँदैन ।

व्याख्या : यो गद्यले महन्त आरम्मणको वीथि प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **महन्तं :** महान आरम्मण (स्पष्ट तर अतिमहान भन्दा कमजोर) ।
- **अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं :** आरम्मण धेरै चित्त क्षण अतीत भएर आउँछ, जसले तदारम्मण उत्पन्न हुँदैन ।
- **जवनावसाने भवङ्गपातोव :** जवन (प्रायः ७ चित्त क्षण) पछि तदारम्मण बिना भवङ्गमा पतन हुन्छ ।

यो गद्यले महन्त विषयको छोटो प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मध्यम तीव्रताका विषयहरूको प्रभावलाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता विषयहरूलाई तटस्थ रूपमा ग्रहण गर्न र अनावश्यक प्रतिक्रियाबाट बच्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

१३. याव जवनुप्पादापि अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं आरम्मणं परित्तं नाम, तत्थ जवनम्पि अनुप्पज्जित्वा द्वत्तिक्खत्तुं वोट्ठब्बनमेव पवत्तति, ततो परं भवङ्गपातोव होति ।

शब्दानुवाद : याव – सम्म, **जवनुप्पादापि** (जवन + उप्पादा + अपि, सन्धि) – जवनको पनि उत्पत्ति हुनेसम्म, **अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं** (न + पहोन्ति + अतीतकं + आपाथं + आगतं, सन्धि) – नपुगी बितेर प्रकट भई आएको, **आरम्मणं** – आरम्मणलाई, **परित्तं** – परित्त, **नाम** – नाम, **तत्थ** – त्यहाँ, **जवनम्पि** (जवनं + अपि, सन्धि) – जवन पनि, **अनुप्पज्जित्वा** (अ + √पद धातु) – उत्पन्न नभएर, **द्वत्तिक्खत्तुं** (द्वत्ति + खत्तुं, समास) – दुई वा तीन पटक, **वोट्ठब्बनमेव** (वोट्ठब्बनं + एव, सन्धि) – वोट्ठब्बन मात्र, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्ग पतन मात्र, **होति** (√हू धातु) – हुन्छ ।

भावानुवाद : जवन पनि उत्पत्ति हुनेसम्म नपुगी बितेर प्रकट भई आएको आरम्मणलाई 'परित्त' भनिन्छ। त्यहाँ जवन पनि उत्पन्न नभएर वोट्ठब्बन मात्र दुई वा तीन पटक उत्पन्न हुन्छ। त्यसपछि भवङ्ग पतन मात्र हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**परित्त**' आरम्मणको वीथि प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **परित्तं :** परित्त आरम्मण (कमजोर)।
- **जवनम्पि अनुप्पज्जित्वा :** जवन उत्पन्न हुँदैन।
- **द्वत्तिक्खत्तुं वोट्ठब्बनमेव :** वोट्ठब्बन चित्त दुई वा तीन पटक उत्पन्न हुन्छ।
- **भवङ्गपातोव :** त्यसपछि भवङ्गमा पतन हुन्छ।

यो गद्यले '**परित्त**' आरम्मणको छोटो र सीमित प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कमजोर आरम्मणहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता आरम्मणहरूलाई बेवास्ता गर्न र मानसिक एकाग्रता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्टता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१४. याव वोट्ठब्बनुप्पादा च पन अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं निरोधासन्नमारम्मणं अतिपरित्तं नाम, तत्थ भवङ्गचलनमेव होति, नत्थि वीथिचित्तुप्पादो।

शब्दानुवाद : याव – सम्म, **वोट्ठब्बनुप्पादा** (वोट्ठब्बन + उप्पादा, सन्धि) – वोट्ठब्बन उत्पत्ति हुनेसम्म , **च** – र, **पन** – निपात, **अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं** (न + पहोन्ति + अतीतकं + आपाथं + आगतं, सन्धि) – नपुगी बितेर प्रकट भई आएको, **निरोधासन्नमारम्मणं** (निरोध + आसन्नं + आरम्मणं, सन्धि) – नष्ट हुन नजिक पुगेको आरम्मणलाई, **अतिपरित्तं** (अति + परित्तं, समास) – अतिपरित्त, **नाम** – नाम, **तत्थ** – त्यहाँ, **भवङ्गचलनमेव** (भवङ्ग + चलनं + एव, सन्धि) – भवङ्ग कम्पन मात्र, **होति** – हुन्छ, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन, **वीथिचित्तुप्पादो** (वीथि + चित्त + उप्पादो, सन्धि) – वीथि चित्तको उत्पत्ति।

भावानुवाद : वोट्ठब्बन पनि उत्पत्ति हुनेसम्म नपुगी नपुगी बितेर प्रकट भई आएको नष्ट हुन नष्ट हुन नजिक पुगेको आरम्मणलाई 'अतिपरित्त' भनिन्छ। त्यहाँ भवङ्ग कम्पन मात्र हुन्छ, वीथि चित्तको उत्पत्ति हुँदैन।

व्याख्या : यो गद्यले '**अतिपरित्त**' आरम्मणको वीथि प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **अतिपरित्तं :** अतिपरित्त आरम्मण (अति कमजोर, नष्ट हुन नजिक)।
- **निरोधासन्नमारम्मणं :** आरम्मण नष्ट हुन लागेको छ।
- **भवङ्गचलनमेव :** केवल भवङ्ग कम्पन हुन्छ।
- **नत्थि वीथिचित्तुप्पादो :** कुनै वीथि चित्त उत्पन्न हुँदैन।

यो गद्यले '**अतिपरित्त**' आरम्मणको न्यूनतम प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अति कमजोर आरम्मणहरूको प्रभावहीन प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता आरम्मणहरूलाई बेवास्ता गर्न र मानसिक एकाग्रता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा दक्षता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१५. इच्चेवं चक्खुद्वारे, तथा सोतद्वारादीसु चेति सब्बथापि पञ्चद्वारे तदारम्मणजवनवोट्ठब्बन-मोघवारसङ्खातानं चतुन्नं वारानं यथाक्कमं आरम्मणभूता विसयप्पवत्ति चतुधा वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **चक्खुद्वारे** (चक्खु + द्वारे, समास) – चक्षुद्वारमा, **तथा** – त्यसैगरी, **सोतद्वारादीसु** (सोत + द्वार + आदिसु, सन्धि) – श्रोतद्वार आदिमा, **च** – र, **इति** – भनी, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **तदारम्मणजवन-वोट्ठब्बनमोघवारसङ्खातानं** (तदारम्मण + जवन + वोट्ठब्बन + मोघवार + सङ्खातानं, समास) – तदारम्मण, जवन, वोट्ठब्बन र मोघवार भनिएकाहरूको, **चतुन्नं** – चार, **वारानं** – चार वारहरूको, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **आरम्मणभूता** (आरम्मण + भूता, समास) – आरम्मणमा आधारित, **विसयप्पवत्ति** (विसय + पवत्ति, समास) – विषयको प्रवृत्ति, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : यसरी चक्षुद्वारमा, त्यसैगरी सोतद्वार आदिमा, सबै प्रकारले पञ्चद्वारमा तदारम्मण, जवन, वोट्ठब्बन र मोघवार भनिने चार वारहरूको क्रमअनुसार आरम्मणमा आधारित विषयको प्रवृत्ति चार प्रकारले जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले पञ्चद्वारमा चार प्रकारका वारहरूलाई प्रस्तुत गर्दछ :

- **तदारम्मण :** अतिमहन्त आरम्मणमा तदारम्मणसहित पूर्ण वीथि (१४ चित्तहरू)।
- **जवन :** महन्त आरम्मणमा जवनसम्मको वीथि (तदारम्मण बिना)।
- **वोट्ठब्बन :** परित्त आरम्मणमा वोट्ठब्बनसम्मको वीथि (जवन बिना)।
- **मोघवार :** अतिपरित्त आरम्मणमा केवल भवङ्ग कम्पन (वीथि चित्त बिना)।

यो गद्यले पञ्चद्वार वीथिको चार प्रकारका प्रवृत्तिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आरम्मणको तीव्रताले चित्त प्रक्रियामा पर्ने प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक प्रतिक्रिया दिन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र कार्यक्षमतामा सुधार ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्चद्वारवीथिसङ्गहो (पञ्चद्वार वीथि संग्रह)

(Summary of Five-Door Cognitive Process)

१६. वीथिचित्तानि सत्तेव, चित्तुप्पादा चतुद्दस।
चतुपञ्ञास वित्थारा, पञ्चद्वारे यथारहं।
अयमेत्थ पञ्चद्वारे वीथिचित्तप्पवत्तिनयो ॥

शब्दानुवाद : वीथिचित्तानि (वीथि + चित्तानि, समास) – वीथि चित्तहरू, **सत्तेव** (सत्त + एव, सन्धि) – सात मात्र, **चित्तुप्पादा** (चित्त + उप्पादा, सन्धि) – चित्त उत्पत्तिहरू, **चतुद्दस** (चतु + दस, समास) – चौध, **चतुपञ्ञास** (चतु + पञ्ञास, समास) – चवन्न, **वित्थारा** – विस्तारमा, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **अयमेत्थ** (अयं + एत्थ, सन्धि)

– यहाँ यो, **पञ्चद्वारे** (पञ्च + द्वारे, समास) – पञ्चद्वारमा, **वीथिचित्तप्पवत्तिनयो** (वीथि + चित्त + पवत्ति + नयो, समास) – वीथि चित्त प्रवृत्तिको तरिका।

भावानुवाद : वीथि चित्तहरू सात मात्र, चित्त उत्पत्तिहरू चौध, विस्तारमा चवन्न, पञ्चद्वारमा यथोचित हुन्छन्। यहाँ यो पञ्चद्वारमा वीथि चित्त प्रवृत्तिको नय हो।

व्याख्या : यो गाथाले पञ्चद्वार वीथिको सङ्क्षेप प्रस्तुत गर्दछ :

- **वीथिचित्तानि सत्तेव** : सात प्रकारका वीथि चित्तहरू - पञ्चद्वारावज्जन, चक्षुविज्ञान, सम्पटिच्छन, सन्तीरण, वोट्ठब्बन, जवन, तदारम्मण।
- **चित्तुप्पादा चतुद्दस** : अतिमहन्त वीथिमा १४ चित्त (क्षणहरू) उत्पत्तिहरू (१+२+१+१+१+७+२)।
- **चतुपञ्ञास वित्थारा** : विस्तारमा ५४ चित्तहरू (कामावचर चित्तहरू) पञ्चद्वारमा उत्पन्न हुन्छन्।
- **पञ्चद्वारे यथारहं** : पञ्चद्वारमा आरम्मणको तीव्रताअनुसार।

यो गाथाले पञ्चद्वार वीथिको पूर्ण संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले **'पञ्चद्वार वीथि'** को संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई बुझ्न र संवेदनाहरूलाई सन्तुलित रूपमा ग्रहण गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्टता र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोद्वारवीथिपरित्तजवनवारो (मनोद्वारवीथि परित्तजवनवार)

(Mind-Door Cognitive Process : Limited Impulsion Process)

१७. मनोद्वारे पन यदि विभूतमारम्मणं आपाथमागच्छति, ततो परं भवङ्गचलनमनोद्वारावज्जन-जवनावसाने तदारम्मणपाकानि पवत्तन्ति, ततो परं भवङ्गपातो।

शब्दानुवाद : मनोद्वारे (मनो + द्वारे, समास) – मनोद्वारमा, **पन** – निपात, **यदि** – यदि, **विभूतमारम्मणं** (विभूतं + आरम्मणं, सन्धि) – स्पष्ट आरम्मण, **आपाथमागच्छति** (आपाथं + आगच्छति, सन्धि) – दायरामा आउँछ, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गचलन** (भवङ्ग + चलन, समास) – भवङ्ग कम्पन, **मनोद्वारावज्जन** (मनो + द्वार + आवज्जन, सन्धि) – मनोद्वारावज्जन, **जवनावसाने** (जवन + अवसाने, सन्धि) – जवनको अन्तमा, **तदारम्मणपाकानि** (तद + आरम्मण + पाकानि, सन्धि) – तदारम्मण विपाकहरू, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गपातो** (भवङ्ग + पातो, समास) – भवङ्ग पतन।

भावानुवाद : मनोद्वारमा यदि स्पष्ट आरम्मण आउँछ भने, त्यसपछि भवङ्ग कम्पन, मनोद्वारावज्जन र जवनको अन्तमा तदारम्मण विपाकहरू उत्पन्न हुन्छन्। त्यसपछि भवङ्ग पतन हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मनोद्वार वीथिमा **'विभूत'** (स्पष्ट) आरम्मणको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **विभूतमारम्मणं :** स्पष्ट आरम्मण (जस्तै, धम्म आरम्मण) मनोद्वारमा आउँछ।
- **भवङ्गचलन :** भवङ्ग कम्पन हुन्छ।

- **मनोद्वारावज्जन :** मनोद्वारावज्जन चित्तले आरम्मणलाई आवज्जन गर्दछ।
- **जवनावसाने :** जवन (प्रायः ५–७ चित्त क्षण) उत्पन्न हुन्छ।
- **तदारम्मणपाकानि :** तदारम्मण विपाक (२ चित्त क्षण) उत्पन्न हुन्छ।
- **भवङ्गपातो :** अन्तमा भवङ्गमा पतन हुन्छ।

यो प्रक्रिया पञ्चद्वारको अतिमहन्त वीथिसँग समान छ, तर मनोद्वारमा हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनोद्वारमा स्पष्ट विचारहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी विचारहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र सकारात्मक चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा स्पष्ट निर्णय र परिवारमा सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१८. अविभूते पनारम्मणे जवनावसाने भवङ्गपातोव होति, नत्थि तदारम्मणुप्पादोति।

शब्दानुवाद : अविभूते (न + विभूते, समास) – अस्पष्ट, **पन** – निपात, **आरम्मणे** – आरम्मणमा, **जवनावसाने** (जवन + अवसाने, सन्धि) – जवनको अन्तमा, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्ग पतन मात्र, **होति** – हुन्छ, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन, **तदारम्मणुप्पादो** (तद + आरम्मण + उप्पादो, सन्धि) – तदारम्मणको उत्पत्ति, **इति** – भनी।

भावानुवाद : अस्पष्ट आरम्मणमा जवनको अन्तमा भवङ्ग पतन मात्र हुन्छ, तदारम्मणको उत्पत्ति हुँदैन।

व्याख्या : यो गद्यले मनोद्वारमा **'अविभूत'** आरम्मण प्रक्रियाको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **अविभूते आरम्मणे :** अस्पष्ट आरम्मण (जस्तै, धम्म आरम्मण कमजोर भएर)।
- **जवनावसाने :** जवन (प्रायः ५–७ चित्त क्षण) सम्म उत्पन्न हुन्छ।
- **भवङ्गपातोव :** तदारम्मण बिना भवङ्गमा पतन हुन्छ।

यो प्रक्रिया पञ्चद्वारको महन्त वीथिसँग समान छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अस्पष्ट विचारहरूको सीमित प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता विचारहरूलाई बेवास्ता गर्न र मानसिक एकाग्रता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा दक्षता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मनोद्वारवीथिसङ्गहो (मनोद्वार वीथि संग्रह)

(Summary of Mind-Door Cognitive Process)

१९. वीथिचित्तानि तीणेव, चित्तुप्पादा दसेरिता।

वित्थारेन पनेत्थेकचत्तालीस विभावये॥

अयमेत्थ परित्तजवनवारो।

शब्दानुवाद : वीथिचित्तानि (वीथि + चित्तानि, समास) – वीथि चित्तहरू, **तीणेव** (तीणि + एव, सन्धि) – तीन मात्र, **चित्तुप्पादा** (चित्त + उप्पादा, सन्धि) – चित्त उत्पत्तिहरू, **दस** – दस, **इरिता** (√इर

धातु) – भनिएका, **वित्थारेन** – विस्तारमा, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **एकचत्तालीस** (एक + चत्तालीस, समास) – एकचालिस, **विभावये** (√भू धातु) – बुझ्नुपर्दछ।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **परित्तजवनवारो** (परित्त + जवन + वारो, समास) – परित्त जवनवार।

भावानुवाद : वीथि चित्तहरू तीन मात्र, चित्त उत्पत्तिहरू दस भनिएका छन्। यहाँ विस्तारमा एकचालिस बुझ्नुपर्दछ।

यहाँ यो परित्त जवनवार हो।

व्याख्या : यो गाथाले मनोद्वारको परित्त जवन वारको सङ्क्षेप प्रस्तुत गर्दछ :

- **वीथिचित्तानि तीणेव :** तीन प्रकारका वीथि चित्तहरू - मनोद्वारावज्जन, जवन, तदारम्मण।
- **चित्तुप्पादा दस :** विभूत आरम्मणमा १० चित्त उत्पत्तिहरू (१ मनोद्वारावज्जन, ५–७ जवन, २ तदारम्मण)।
- **एकचत्तालीस :** विस्तारमा ४१ चित्तहरू (१ मनोद्वारावज्जन, २९ कामावचर जवन, ११ तदारम्मण विपाक)।
- **परित्तजवनवारो :** यो परित्त जवन वार (सामान्य जवन प्रक्रिया) हो।

यो गाथाले मनोद्वार वीथिको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले मनोद्वार प्रक्रियाको संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रक्रियाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अप्पनाजवनवारो (अर्पणा जवनवार)

(Apprehension Impulsion Process)

२०. अप्पनाजवनवारे पन विभूताविभूतभेदो नत्थि, तथा तदारम्मणुप्पादो च।

शब्दानुवाद : अप्पनाजवनवारे (अप्पना + जवन + वारे, समास) – अर्पणा जवन वारमा, **पन** – निपात, **विभूताविभूतभेदो** (विभूत + अविभूत + भेदो, सन्धि) – स्पष्ट र अस्पष्टको भेद, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन, **तथा** – त्यसैगरी, **तदारम्मणुप्पादो** (तद + आरम्मण + उप्पादो, सन्धि) – तदारम्मणको उत्पत्ति, **च** – र।

भावानुवाद : अर्पणा जवन वारमा स्पष्ट र अस्पष्टको भेद छैन, त्यसैगरी तदारम्मणको उत्पत्ति पनि छैन।

व्याख्या : यो गद्यले अर्पणा (ध्यान वा मार्ग प्रक्रिया) जवन वारको विशेषताको वर्णन गर्दछ :

- **विभूताविभूतभेदो नत्थि :** अर्पणामा आरम्मणको स्पष्ट वा अस्पष्ट भेद हुँदैन।
- **तदारम्मणुप्पादो नत्थि :** तदारम्मण विपाक पनि उत्पन्न हुँदैन।

अप्पना प्रक्रिया विशेष (महग्गत वा लोकोत्तर) हुन्छ र सामान्य मनोद्वार वीथिबाट भिन्न हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले एकाग्रताको गहिरो अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले कार्यस्थलमा एकाग्रता र परिवारमा शान्ति कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२१. तत्थ हि ञाणसम्पयुत्तकामावचरजवनानमट्ठन्नं अञ्ञतरस्मिं परिकम्मोपचारानुलोम-गोत्रभुनामेन चतुक्खत्तुं तिक्खत्तुमेव वा यथाक्कमं उप्पज्जित्वा निरुद्धानन्तरमेव यथारहं चतुत्थं, पञ्चमं वा छब्बिसतिमहग्गतलोकुत्तरजवनेसु यं किञ्चि जवनं अप्पनावीथिमोतरति, ततो परं अप्पनावसाने भवङ्गपातोव होति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ **हि** – नै, **ञाणसम्पयुत्तकामावचरजवनानं** (ञाण + सम्पयुत्त + कामावचर + जवनानं, समास) – ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर जवनहरूको, **अट्ठन्नं** – आठको, **अञ्ञतरस्मिं** – कुनै एकमा, **परिकम्मोपचारानुलोमगोत्रभुनामेन** (परिकम्म + उपचार + अनुलोम + गोत्रभु + नामेन, सन्धि) – परिकर्म, उपचार, अनुलोम र गोत्रभु नामले, **चतुक्खत्तुं** (चतु + खत्तुं, समास) – चार पटक, **तिक्खत्तुं** (ति + खत्तुं, समास) – तीन पटक, **एव वा** (एव + वा, सन्धि) – मात्र वा, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **उप्पज्जित्वा** (√पद धातु) – उत्पन्न भएर, **निरुद्धानन्तरमेव** (निरुद्ध + अनन्तरं + एव, सन्धि) – नष्ट भए तुरुन्त पछि नै, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **चतुत्थं** – चौथो, **पञ्चमं** – पाँचौं, **वा** – वा, **छब्बिसति** (छ + बिसति, समास) – छब्बिस, **महग्गतलोकुत्तरजवनेसु** (महग्गत + लोकुत्तर + जवनेसु, समास) – महग्गत र लोकुत्तर जवनहरूमा, **यं** – जुन, **किञ्चि** – कुनै, **जवनं** – जवन, **अप्पनावीथिमोतरति** (अप्पना + वीथिं + ओतरति, सन्धि) – अर्पणा वीथिमा प्रवेश गर्दछ, **ततो परं** – त्यसपछि, **अप्पनावसाने** (अप्पना + अवसाने, सन्धि) – अर्पणाको अन्तमा, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्ग पतन मात्र, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ नै ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर आठ जवनहरूको कुनै एकमा परिकर्म, उपचार, अनुलोम र गोत्रभु नामले क्रमअनुसार चार वा तीन पटक उत्पन्न भएर नष्ट भए तुरुन्त पछि नै यथोचित चौथो वा पाँचौंमा छब्बिस महग्गत वा लोकोत्तर जवनहरूमा जुन कुनै जवन अर्पणा वीथिमा प्रवेश गर्दछ। त्यसपछि अर्पणाको अन्तमा भवङ्ग पतन मात्र हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अर्पणा जवन वारको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **ञाणसम्पयुत्तकामावचरजवनानं** : ८ ज्ञानसम्प्रयुक्त कामावचर जवनहरू (४ कुशल, ४ किरिय)।
- **परिकम्मोपचारानुलोमगोत्रभु** : चार प्रारम्भिक चित्त - परिकर्म (तयारी), उपचार (निकटता), अनुलोम (अनुकूलता), गोत्रभु (वंश परिवर्तन) - ३ वा ४ पटक उत्पन्न हुन्छ।
- **छब्बिसतिमहग्गतलोकुत्तरजवनेसु** : २६ महग्गत (१५ रूप, १२ अरूप) वा लोकोत्तर (९ मग्ग, ५ फल) जवनहरूमा।
- **अप्पनावीथिमोतरति** : यी जवनहरूले अर्पणा (झान वा मग्ग) वीथिमा प्रवेश गर्दछ।
- **भवङ्गपातोव** : अर्पणापछि तदारम्मण बिना भवङ्गमा पतन हुन्छ।

यो गद्यले अर्पणाको विशेष प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यान र मार्ग प्राप्तिको प्रक्रियालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२२. तत्थ सोमनस्ससहगतजवनानन्तरं अप्पनापि सोमनस्ससहगताव पाटिकङ्खितब्बा, उपेक्खासहगतजवनानन्तरं उपेक्खासहगताव, तत्थापि कुसलजवनानन्तरं कुसलजवनञ्चेव हेट्ठिमञ्च फलत्तयमप्पेति, किरियजवनानन्तरं किरियजवनं अरहत्तफलञ्चाति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **सोमनस्ससहगतजवनानन्तरं** (सोमनस्स + सहगत + जवन + अनन्तरं, सन्धि) – सोमनस्ससहगत जवनपछि, **अप्पनापि** (अप्पना + अपि, सन्धि) – अर्पणा पनि, **सोमनस्ससहगताव** (सोमनस्स + सहगता + एव, सन्धि) – सोमनस्ससहगत मात्र, **पाटिकङ्खितब्बा** (√कङ्ख धातु) – अपेक्षित छ, **उपेक्खासहगतजवनानन्तरं** (उपेक्खा + सहगत + जवन + अनन्तरं, सन्धि) – उपेक्खासहगत जवनपछि, **उपेक्खासहगताव** (उपेक्खा + सहगता + एव, सन्धि) – उपेक्खासहगता मात्र, **तत्थापि** (तत्थ + अपि, सन्धि) – त्यहाँ पनि, **कुसलजवनानन्तरं** (कुसल + जवन + अनन्तरं, सन्धि) – कुशल जवनपछि, **कुसलजवनञ्चेव** (कुसल + जवनं + च + एव, सन्धि) – कुशल जवन र, **हेट्ठिमञ्च** (हेट्ठिमं + च, सन्धि) – तल्लो र, **फलत्तयं** (फल + तयं, समास) – तीन फलहरू, **अप्पेति** (√अप धातु) – उपलब्ध गर्दछ, **किरियजवनानन्तरं** (किरिय + जवन + अनन्तरं, सन्धि) – किरिय जवनपछि, **किरियजवनं** (किरिय + जवनं, समास) – क्रिया जवन, **अरहत्तफलञ्च** (अरहत्त + फलं + च, सन्धि) – अरहत्त फल र, **इति** – भनी।

भावानुवाद : त्यहाँ सोमनस्ससहगत जवनपछि अर्पणा पनि सोमनस्ससहगता मात्र अपेक्षित छ, उपेक्खासहगत जवनपछि उपेक्खासहगता मात्र। त्यहाँ पनि कुशल जवनपछि कुशल जवन र तल्लो तीन फलहरू उपलब्ध गर्दछ, क्रिया जवनपछि क्रिया जवन र अरहत्त फल उपलब्ध गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले अर्पणा जवनको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **सोमनस्ससहगतजवनानन्तरं :** सोमनस्ससहगत जवन (प्रायः ४ कुशल, ४ क्रिया) पछि अर्पणा पनि सोमनस्ससहगत हुन्छ।
- **उपेक्खासहगतजवनानन्तरं :** उपेक्खासहगत जवनपछि अर्पणा पनि उपेक्खा-सहगत हुन्छ।
- **कुसलजवनानन्तरं :** कुशल जवनपछि कुशल महग्गत जवन वा तल्लो तीन फल (सोतापत्ति, सकदागामि, अनागामि)।
- **किरियजवनानन्तरं :** क्रिया जवनपछि क्रिया जवन वा अरहत्त फल।

यो गद्यले अर्पणाको भाव र फलको सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भाव र फलको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई कुशल चित्तहरूको विकास गर्न र उच्च अवस्थाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अप्पनाजवनसङ्गहो (अर्पणा जवन संग्रह)

(Summary of Apprehension Impulsion Process)

२३. द्वत्तिंस सुखपुञ्ञम्हा, द्वादसोपेक्खका परं।

सुखितक्रियतो अट्ठ, छ सम्भोन्ति उपेक्खका ॥

शब्दानुवाद : द्वत्तिंस (द्व + तिंस, समास) – बत्तीस, **सुखपुञ्ञम्हा** (सुख + पुञ्ञम्हा, समास) – सुख पुण्यबाट, **द्वादस** (द्वि + दस, समास) – बाह्र, **उपेक्खका** – उपेक्खाहरू, **परं** – पछि, **सुखितक्रियतो** (सुखित + क्रियतो, समास) – सुखित क्रियाबाट, **अट्ठ** – आठ, **छ** – छ, **सम्भोन्ति** (√भू धातु) – उत्पन्न हुन्छ, **उपेक्खका** – उपेक्खाबाट।

भावानुवाद : महाकुसल सुख पुण्यबाट बत्तीस, त्यसपछि बाह्र महाकुसल उपेक्खाबाट, सुख क्रियाबाट आठ र महाक्रिया उपेक्खाबाट छ उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले अर्पणा जवनको संख्याको वर्णन गर्दछ :

- **सुखपुञ्ञम्हा द्वत्तिंस :** सोमनस्ससहगत कुशल जवनबाट ३२ अर्पणा (१५ रूप झान, १२ अरूप झान, ५ मग्ग/फल)।
- **द्वादसोपेक्खका :** उपेक्खासहगत कुशल जवनबाट १२ अर्पणा (चौथो रूप झान, ४ अरूप झान, ४ मग्ग, ४ फल)।
- **सुखितक्रियतो अट्ठ :** सोमनस्ससहगत क्रिया जवनबाट ८ अर्पणा (४ रूप झान, ४ अरूप झान)।
- **छ सम्भोन्ति उपेक्खका :** उपेक्खासहगत क्रिया जवनबाट ६ अर्पणा (चौथो रूप झान, ४ अरूप झान, अरहत्त फल)।

यो गाथाले अर्पणाको संख्यागत विवरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले अर्पणाको विविधतालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२४. पुथुज्जनान सेक्खानं, कामपुञ्ञतिहेतुतो।

तिहेतुकामक्रियतो, वीतरागानमप्पना ॥

अयमेत्थ मनोद्वारे वीथिचित्तप्पवत्तिनयो।

शब्दानुवाद : पुथुज्जनान – पृथक्जनहरूको, **सेक्खानं** – शैक्षहरूको, **कामपुञ्ञतिहेतुतो** (काम + पुञ्ञ + तिहेतुतो, समास) – काम पुण्य तीन हेतुबाट, **तिहेतुकामक्रियतो** (तिहेतु + काम + क्रियतो, समास) – तीन हेतु काम क्रियाबाट, **वीतरागानं** – वीतरागहरूको, **अप्पना** – अर्पणा हुन्छ।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **मनोद्वारे** (मनो + द्वारे, समास) – मनोद्वारमा, **वीथिचित्तप्पवत्तिनयो** (वीथि + चित्त + पवत्ति + नयो, समास) वीथिचित्त प्रवृत्ति नय हो ।

भावानुवाद : पृथक्जन र शैक्षहरूको काम पुण्य तीन हेतुबाट र तीन हेतु काम क्रियाबाट वीतरागहरूको अर्पणा हुन्छ।

यहाँ यो मनोद्वारमा वीथिचित्त प्रवृत्ति नय हो ।

व्याख्या : यो गाथाले अर्पणा उपलब्ध गर्ने व्यक्तिहरूको वर्णन गर्दछ :

- **पुथुज्जनान सेक्खानं :** पुथुज्जन (सामान्य व्यक्ति) र शैक्ष (स्रोतापन्न, सकदागामि, अनागामि)।
- **कामपुञ्ञतिहेतुतो :** तिहेतु (तीन कारण : अलोभ, अद्वेष, अमोह) काम पुण्यबाट अप्पना उपलब्ध गर्दछ।
- **तिहेतुकामक्रियतो :** तिहेतु काम क्रियाबाट (अरहन्तको क्रिया चित्त)।
- **वीतरागानं :** वीतरागहरू (अरहन्त) ले अर्पणा उपलब्ध गर्दछन्।

यो गाथाले अर्पणाको योग्यतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले अर्पणाको लागि योग्यताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र नैतिक जीवनले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले मानसिक शुद्धता र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

तदारम्मणनियमो (तदारम्मण नियम)

(Rule of Registration)

२५. सब्बत्थापि पनेत्थ अनिट्ठे आरम्मणे अकुसलविपाकानेव पञ्चविञ्ञाणसम्पटिच्छन-सन्तीरणतदारम्मणानि।

शब्दानुवाद : सब्बत्थापि (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **अनिट्ठे** (न + इट्ठे, समास) – अनिष्ट, **आरम्मणे** – आरम्मणमा, **अकुसलविपाकानेव** (अकुसल + विपाकानि + एव, सन्धि) – अकुशल विपाकहरू मात्र, **पञ्चविञ्ञाणसम्पटिच्छनसन्तीरणतदारम्मणानि** (पञ्च + विञ्ञाण + सम्पटिच्छन + सन्तीरण + तदारम्मणानि, समास) – पञ्चविज्ञान, सम्पटिच्छन, सन्तीरण र तदारम्मण।

भावानुवाद : यहाँ सबैतिर अनिष्ट आरम्मणमा अकुशल विपाकहरू मात्र - पञ्चविज्ञान, सम्पटिच्छन, सन्तीरण र तदारम्मण हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अनिष्ट आरम्मणमा विपाक चित्तको नियमको यस प्रकार वर्णन गर्दछ :

- **अनिट्ठे आरम्मणे :** अनिष्ट आरम्मणमा (जस्तै, अप्रिय रूप, शब्द)।
- **अकुसलविपाकानेव :** केवल अकुशल विपाक चित्तहरू (१० अकुशल विपाक : ५ पञ्चविज्ञान, २ सम्पटिच्छन, २ सन्तीरण, १ तदारम्मण)।

यो गद्यले अनिष्ट आरम्मणमा अकुशल विपाकको प्रभुत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अप्रिय अनुभवहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र नकारात्मक प्रतिक्रियाबाट बच्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२६. इट्ठे कुसलविपाकानि।

शब्दानुवाद : इट्ठे – इष्टमा, **कुसलविपाकानि** (कुसल + विपाकानि, समास) – कुशल विपाकहरू।

भावानुवाद : इष्ट आरम्मणमा कुशल विपाकहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले इष्ट आरम्मणमा विपाक चित्तहरूको नियमको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **इट्ठे :** प्रिय आरम्मणमा (जस्तै, सुखद रूप, शब्द)।
- **कुसलविपाकानि :** केवल कुशल विपाक चित्तहरू (१० कुशल विपाक : ५ पञ्चविज्ञान, २ सम्पटिच्छन, २ सन्तीरण, १ तदारम्मण)।

यो गद्यले प्रिय आरम्मणमा कुशल विपाकको प्रभुत्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुखद अनुभवहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा ग्रहण गर्न र आसक्तिबाट बच्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२७. अतिइट्ठे पन सोमनस्ससहगतानेव सन्तीरणतदारम्मणानि, तत्थापि सोमनस्ससहगत-किरियजवनावसाने सोमनस्ससहगतानेव तदारम्मणानि भवन्ति, उपेक्खासहगतकिरियजवनावसाने च उपेक्खासहगतानेव होन्ति।

शब्दानुवाद : अतिइट्ठे (अति + इट्ठे, समास) – अति इष्टमा, **पन** – निपात, **सोमनस्ससहगतानेव** (सोमनस्स + सहगतानि + एव, सन्धि) – सोमनस्ससहगत मात्र, **सन्तीरणतदारम्मणानि** (सन्तीरण + तदारम्मणानि, समास) – सन्तीरण र तदारम्मण, **तत्थापि** (तत्थ + अपि, सन्धि) – त्यहाँ पनि, **सोमनस्ससहगतकिरियजवनावसाने** (सोमनस्स + सहगत + किरिय + जवन + अवसाने, सन्धि) – सोमनस्ससहगत किरिय जवनको अन्तमा, **सोमनस्ससहगतानेव** (सोमनस्स + सहगतानि + एव, सन्धि) – सोमनस्ससहगता मात्र, **तदारम्मणानि** – तदारम्मणहरू, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्, **उपेक्खासहगतकिरियजवनावसाने** (उपेक्खा + सहगत + किरिय + जवन + अवसाने, सन्धि) – उपेक्खासहगत किरिय जवनको अन्तमा, **च** – र, **उपेक्खासहगतानेव** (उपेक्खा + सहगतानि + एव, सन्धि) – उपेक्खासहगत मात्र, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : अति प्रिय आरम्मणमा सन्तीरण र तदारम्मण सोमनस्ससहगता मात्र हुन्छन्। त्यहाँ पनि सोमनस्ससहगत किरिय जवनको अन्तमा तदारम्मण सोमनस्ससहगता मात्र हुन्छन् र उपेक्खासहगत किरिय जवनको अन्तमा उपेक्खासहगता मात्र हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अति प्रिय आरम्मणमा तदारम्मणको नियमको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **अतिइट्ठे :** अति प्रिय (अति सुखद) आरम्मणमा।
- **सोमनस्ससहगतानेव सन्तीरणतदारम्मणानि :** सन्तीरण र तदारम्मण सोमनस्ससहगत हुन्छन्।

- **सोमनस्ससहगतकिरियजवनावसाने :** सोमनस्ससहगत किरिय जवनपछि तदारम्मण पनि सोमनस्ससहगत।
- **उपेक्खासहगतकिरियजवनावसाने :** उपेक्खासहगत किरिय जवनपछि तदारम्मण पनि उपेक्खासहगत।

यो गद्यले भावको निरन्तरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अति सुखद अनुभवहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता अनुभवहरूलाई तटस्थ रूपमा ग्रहण गर्न र आसक्तिबाट बच्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२८. दोमनस्ससहगतजवनावसाने च पन तदारम्मणानिचेव भवङ्गानि च उपेक्खासहगतानेव भवन्ति, तस्मा यदि सोमनस्सपटिसन्धिकस्स दोमनस्ससहगत-जवनावसाने तदारम्मणसम्भवो नत्थि, तदा यं किञ्चि परिचितपुब्बं परित्तारम्मणमारब्भ उपेक्खासहगतसन्तीरणं उप्पज्जति, तमनन्तरित्वा भवङ्गपातोव होतीति वदन्ति आचरिया।

शब्दानुवाद : दोमनस्ससहगतजवनावसाने (दोमनस्स + सहगत + जवन + अवसाने, सन्धि) – दोमनस्ससहगत जवनको अन्तमा, **च** – र, **पन** – निपात, **तदारम्मणानिचेव** (तदारम्मणानि + च + एव, सन्धि) – तदारम्मणहरू र, **भवङ्गानि** – भवङ्गहरू, **च** – र, **उपेक्खासहगतानेव** (उपेक्खा + सहगतानि + एव, सन्धि) – उपेक्खासहगता मात्र, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्, **तस्मा** – त्यसैले, **यदि** – यदि, **सोमनस्सपटिसन्धिकस्स** (सोमनस्स + पटिसन्धिकस्स, समास) – सोमनस्स पटिसन्धिकको, **दोमनस्ससहगतजवनावसाने** (दोमनस्स + सहगत + जवन + अवसाने, सन्धि) – दोमनस्ससहगत जवनको अन्तमा, **तदारम्मणसम्भवो** (तदारम्मण + सम्भवो, समास) – तदारम्मणको सम्भावना, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन, **तदा** – त्यसबेला, **यं किञ्चि** – जुन कुनै, **परिचितपुब्बं** (परिचित + पुब्बं, समास) – पहिले परिचित, **परित्तारम्मणमारब्भ** (परित्त + आरम्मणं + आरब्भ, सन्धि) – परित्त आरम्मणलाई लिएर, **उपेक्खासहगतसन्तीरणं** (उपेक्खा + सहगत + सन्तीरणं, समास) – उपेक्खासहगत सन्तीरण, **उप्पज्जति** (√पद धातु) – उत्पन्न हुन्छ, **तमनन्तरित्वा** (तं + अनन्तरित्वा, सन्धि) – त्यसपछि तुरुन्त त्यो, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्ग पतन मात्र, **होति** – हुन्छ, **इति** – भनी, **वदन्ति** (√वद धातु) – भन्छन्, **आचरिया** – आचार्यहरू।

भावानुवाद : दोमनस्ससहगत जवनको अन्तमा तदारम्मण र भवङ्गहरू उपेक्खासहगत मात्र हुन्छन्। त्यसैले, यदि सोमनस्स प्रतिसन्धिकको दोमनस्ससहगत जवनको अन्तमा तदारम्मणको सम्भावना छैन भने, त्यसबेला जुन कुनै पहिले परिचित परित्त आरम्मणलाई लिएर उपेक्खासहगत सन्तीरण उत्पन्न हुन्छ र त्यसपछि तुरुन्त भवङ्ग पतन मात्र हुन्छ भनी आचार्यहरू भन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले दोमनस्ससहगत जवनपछिको तदारम्मण नियमको वारेमा वर्णन गर्दछ :

- **दोमनस्ससहगतजवनावसाने :** दोमनस्ससहगत जवन (२ अकुशल चित्त) पछि।
- **उपेक्खासहगतानेव :** तदारम्मण र भवङ्ग उपेक्खासहगत हुन्छन्।
- **सोमनस्सपटिसन्धिकस्स :** सोमनस्स पटिसन्धिक व्यक्तिमा दोमनस्स-सहगत तदारम्मण सम्भव छैन।
- **परिचितपुब्बं परित्तारम्मणमारब्भ :** पहिले परिचित परित्त आरम्मणमा आधारित।

- **उपेक्खासहगतसन्तीरणं :** उपेक्खासहगत सन्तीरण उत्पन्न हुन्छ।
- **भवङ्गपातोव :** त्यसपछि भवङ्ग पतन हुन्छ।

यो गद्यले विशेष अवस्थामा तदारम्मणको नियमलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले नकारात्मक भावनाहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता भावनाहरूलाई तटस्थ रूपमा अवलोकन गर्न र उपेक्खा विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२९. तथा कामावचरजवनावसाने कामावचरसत्तानं कामावचरधम्मेस्वेव आरम्मणभूतेसु तदारम्मणं इच्छन्तीति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **कामावचरजवनावसाने** (कामावचर + जवन + अवसाने, सन्धि) – कामावचर जवनको अन्तमा, **कामावचरसत्तानं** (कामावचर + सत्तानं, समास) – कामावचर प्राणीहरूको, **कामावचरधम्मेस्वेव** (कामावचर + धम्मेसु + एव, सन्धि) – कामावचर धर्महरूमा मात्र, **आरम्मणभूतेसु** (आरम्मण + भूतेसु, समास) – आरम्मणमा आधारित, **तदारम्मणं** – तदारम्मण, **इच्छन्ति** (√इस धातु) – चाहन्छन्, **इति** – भनी।

भावानुवाद : त्यसैगरी, कामावचर जवनको अन्तमा कामावचर प्राणीहरूको लागि कामावचर धर्महरूमा आधारित आरम्मणहरूमा तदारम्मण चाहन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर प्राणीहरूमा तदारम्मणको नियमको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **कामावचरजवनावसाने :** कामावचर जवन (२९ चित्त : १२ अकुशल, ८ कुशल, ९ किरिय) पछि।
- **कामावचरसत्तानं :** कामावचर प्राणीहरू (मानव, देवता, आदि)।
- **कामावचरधम्मेस्वेव :** केवल कामावचर धर्महरू (रूप, शब्द, आदि) मा।
- **तदारम्मणं इच्छन्ति :** तदारम्मण उत्पन्न हुन्छ।

यो गद्यले कामावचर क्षेत्रमा तदारम्मणको सीमालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामावचर आरम्मणहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता आरम्मणहरूलाई तटस्थ रूपमा ग्रहण गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

तदारम्मणनियमानुपालनं (तदारम्मण नियम अनुपालन)

(Observance of Registration Rule)

३०. कामे जवनसत्तालम्बणानं नियमे सति।

विभूतेतिमहन्ते च, तदारम्मणमीरितं ॥

अयमेत्थ तदारम्मणनियमो।

शब्दानुवाद : कामे – काममा, **जवनसत्तालम्बणानं** (जवन + सत्त + आलम्बणानं, सन्धि) – जवन र सात आरम्मणहरूको, **नियमे सति** – नियम भएको अवस्थामा, **विभूतेतिमहन्ते** (विभूते + अतिमहन्ते, सन्धि) – स्पष्ट र अतिमहानमा, **च** – र, **तदारम्मणमीरितं** (तदारम्मणं + ईरितं, सन्धि) – तदारम्मण भनिएको छ।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **तदारम्मणनियमो** (तदारम्मण + नियामो, समास) – तदारम्मणको नियम।

भावानुवाद : काममा जवन र सात आरम्मणहरूको नियम भएको अवस्थामा, स्पष्ट र अतिमहानमा तदारम्मण (उत्पन्न हुन्छ) भनिएको छ।

यहाँ यो तदारम्मणको नियम हो।

व्याख्या : यो गाथाले तदारम्मणको नियमलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **कामे :** कामावचर क्षेत्रमा।
- **जवनसत्तालम्बणानं :** जवन र सात आरम्मणहरू (रूप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श, धम्म, कालविमुक्त)।
- **विभूतेतिमहन्ते :** स्पष्ट (मनोद्वार) र अतिमहान (पञ्चद्वार) आरम्मणमा।
- **तदारम्मणमीरितं :** तदारम्मण उत्पन्न हुन्छ।

यो गाथाले तदारम्मणको सन्दर्भलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले '**तदारम्मण**' को सीमालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई आरम्मणहरूको प्रभावलाई बुझ्न र तटस्थ रूपमा प्रतिक्रिया गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र स्पष्टता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

जवननियमो (जवन नियम)

(Rule of Impulsion)

३१. जवनेसु च परित्तजवनवीथियं कामावचरजवनानि सत्तक्खत्तुं छक्खत्तुमेव वा जवन्ति।

शब्दानुवाद : जवनेसु – जवनहरूमा, **च** – र, **परित्तजवनवीथियं** (परित्त + जवन + वीथियं, समास) – परित्त जवन वीथिमा, **कामावचरजवनानि** (कामावचर + जवनानि, समास) – कामावचर जवनहरू, **सत्तक्खत्तुं** (सत्त + खत्तुं, समास) – सात पटक, **छक्खत्तुं** (छ + खत्तुं, समास) – छ पटक, **एव वा** – मात्र वा, **जवन्ति** (√जु धातु) – दौडिन्छन् अर्थात् गतिशील हुन्छन्।

भावानुवाद : परित्त जवन वीथिमा कामावचर जवनहरू सात वा छ पटक मात्र गतिशील हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले परित्त जवन वीथिको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **परित्तजवनवीथियं :** सामान्य (परित्त) जवन वीथिमा।
- **कामावचरजवनानि :** २९ कामावचर जवनहरू (१२ अकुशल, ८ कुशल, ९ किरिय)।
- **सत्तक्खत्तुं छक्खत्तुमेव वा :** प्रायः ७ वा ६ पटक गतिशील हुन्छन्।

यो गद्यले जवनको सामान्य संख्यालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले **'जवन'** को तीव्रतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको गतिलाई अवलोकन गर्न र कुशल जवनहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता कायम राख्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३२. मन्दप्पवत्तियं पन मरणकालादीसु पञ्चवारमेव।

शब्दानुवाद : मन्दप्पवत्तियं (मन्द + पवत्तियं, समास) – मन्द प्रवृत्तिमा, **पन** – निपात, **मरणकालादीसु** (मरण + काल + आदिसु, सन्धि) – मरण काल आदिमा, **पञ्चवारमेव** (पञ्च + वारं + एव, सन्धि) – पाँच पटक मात्र।

भावानुवाद : मन्द प्रवृत्तिमा, मरण काल आदिमा, पाँच पटक मात्र हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मन्द प्रवृत्तिमा जवनको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **मन्दप्पवत्तियं :** कमजोर अवस्थामा (जस्तै, कमजोर स्वास्थ्य)।
- **मरणकालादीसु :** मरण काल वा अन्य कमजोर अवस्थामा।
- **पञ्चवारमेव :** जवन केवल ५ पटक उत्पन्न हुन्छ।

यो गद्यले विशेष अवस्थामा जवनको सीमालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कमजोर अवस्थाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा पनि सन्तुलन कायम राख्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. भगवतो पन यमकपाटिहारियकालादीसु लहुकप्पवत्तियं चत्तारिपञ्च वा पच्चवेक्खणचित्तानि भवन्तीतिपि वदन्ति।

शब्दानुवाद : भगवतो – भगवान्को, **पन** – निपात, **यमकपाटिहारियकालादीसु** (यमक + पाटिहारिय + काल + आदिसु, सन्धि) – यमक प्रतिहार्य काल आदिमा, **लहुकप्पवत्तियं** (लहुक + पवत्तियं, समास) – हलुका प्रवृत्तिमा, **चत्तारिपञ्च** (चत्तारि + पञ्च, समास) – चार, पाँच, **वा** – वा, **पच्चवेक्खणचित्तानि** (पच्चवेक्खण + चित्तानि, समास) – प्रत्यवेक्षण चित्तहरू, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्, **इति** – भनी, **अपि** – पनि, **वदन्ति** (√वद धातु) – भन्छन्।

भावानुवाद : भगवान्को यमक प्रतिहार्यकाल आदिमा हलुका प्रवृत्तिमा चार वा पाँच प्रत्यवेक्षण चित्तहरू हुन्छन् भनी भन्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले भगवान्को विशेष अवस्थामा जवनको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **यमकपाटिहारियकालादीसु :** यमक प्रतिहार्य (जस्तै, बुद्धको चमत्कार) कालमा।
- **लहुकप्पवत्तियं :** हलुका प्रवृत्तिमा।
- **चत्तारिपञ्च वा पच्चवेक्खणचित्तानि :** ४ वा ५ प्रत्यवेक्षण चित्तहरू (किरिय चित्त)।

यो गद्यले बुद्धको विशेष क्षमतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विशेष अवस्थाहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूलाई बुझ्न र ज्ञानको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३४. आदिकम्मिकस्स पन पठमकप्पनायं महग्गतजवनानि अभिञ्ञाजवनानि च सब्बदापि एकवारमेव जवन्ति, ततो परं भवङ्गपातो।

शब्दानुवाद : आदिकम्मिकस्स (आदि + कम्मिकस्स, समास) – आदिक्रियात्मकको (प्रारम्भिक साधकको), **पन** – निपात, **पठमकप्पनायं** (पठमक + अप्पनायं, सन्धि) – पहिलो अर्पणामा, **महग्गतजवनानि** (महग्गत + जवनानि, समास) – महग्गत जवनहरू, **अभिञ्ञाजवनानि** (अभिञ्ञा + जवनानि, समास) – अभिज्ञा जवनहरू, **च** – र, **सब्बदापि** (सब्बदा + अपि, सन्धि) – सधैँ पनि, **एकवारमेव** (एक + वारं + एव, सन्धि) – एक पटक मात्र, **जवन्ति** (√जु धातु) – गतिशील हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गपातो** (भवङ्ग + पातो, समास) – भवङ्ग पतन।

भावानुवाद : प्रारम्भिक साधकको पहिलो अर्पणामा महग्गत जवनहरू र अभिज्ञा जवनहरू सधैँ एक पटक मात्र गतिशील हुन्छन्, त्यसपछि भवङ्ग पतन हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रारम्भिक साधकको अर्पणाको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **आदिकम्मिकस्स :** प्रारम्भिक साधक (जो पहिलो पटक झान वा अभिज्ञा उपलब्ध गर्दछ)।
- **पठमकप्पनायं :** पहिलो अर्पणामा।
- **महग्गतजवनानि :** महग्गत जवन (१५ रूप, १२ अरूप)।
- **अभिञ्ञाजवनानि :** अभिज्ञा जवन (विशेष जवन शक्तिहरू)।
- **एकवारमेव :** केवल एक पटक गतिशील।
- **भवङ्गपातो :** त्यसपछि भवङ्गमा पतन।

यो गद्यले प्रारम्भिक अर्पणाको सीमालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले प्रारम्भिक ध्यानको महत्त्वलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शक्ति विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३५. चत्तारो पन मग्गुप्पादा एकचित्तक्खणिका, ततो परं द्वे तीणि फलचित्तानि यथारहं उप्पज्जन्ति, ततो परं भवङ्गपातो।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **पन** – निपात, **मग्गुप्पादा** (मग्ग + उप्पादा, सन्धि) – मार्ग उत्पत्तिहरू, **एकचित्तक्खणिका** (एक + चित्त + खणिका, समास) – एक चित्त क्षणिक, **ततो परं** – त्यसपछि, **द्वे** – दुई, **तीणि** – तीन, **फलचित्तानि** (फल + चित्तानि, समास) – फल चित्तहरू, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **उप्पज्जन्ति** (√पद धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गपातो** (भवङ्ग + पातो, समास) – भवङ्ग पतन।

भावानुवाद : चार मार्ग उत्पत्तिहरू एक चित्त क्षणिक हुन्छन्, त्यसपछि यथोचित दुई वा तीन फल चित्तहरू उत्पन्न हुन्छन्, त्यसपछि भवङ्ग पतन हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मग्ग र फलको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **चत्तारो मग्गुप्पादा :** चार मग्गहरू (सोतापत्ति, सकदागामि, अनागामि, अरहत्त)।
- **एकचित्तक्खणिका :** प्रत्येक मार्ग एक चित्तक्षण मात्र।
- **द्वे तीणि फलचित्तानि :** फल चित्तहरू (२ वा ३ चित्तक्षण)।
- **भवङ्गपातो :** त्यसपछि भवङ्गमा पतन।

यो गद्यले मार्ग र फलको सङ्क्षिप्त प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मार्ग र फल प्राप्तिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३६. निरोधसमापत्तिकाले द्विक्खत्तुं चतुत्थारुप्पजवनं जवति, ततो परं निरोधं फुसति।

शब्दानुवाद : निरोधसमापत्तिकाले (निरोध + समापत्ति + काले, समास) – निरोध समापत्तिको समयमा, **द्विक्खत्तुं** (द्वि + खत्तुं, समास) – दुई पटक, **चतुत्थारुप्पजवनं** (चतुत्थ + आरुप्प + जवनं, सन्धि) – चौथो अरूप जवन, **जवति** (√जु धातु) – गतिशील हुन्छ, **ततो परं** – त्यसपछि, **निरोधं** – निरोध, **फुसति** (√फुस धातु) – प्राप्त हुन्छ।

भावानुवाद : निरोध समापत्तिको समयमा चौथो अरूप जवन दुई पटक गतिशील हुन्छन्, त्यसपछि निरोध प्राप्त हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निरोध समापत्तिको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **निरोधसमापत्तिकाले :** निरोध समापत्तिमा (अनागामि वा अरहन्तको विशेष अवस्था)।
- **चतुत्थारुप्पजवनं :** चौथो अरूप जवन (नेवसञ्ञानासञ्ञायतन)।
- **द्विक्खत्तुं :** दुई पटक गतिशील हुन्छ ।
- **निरोधं फुसति :** चित्त र चैतसिकको निरोध हुन्छ।

यो गद्यले निरोध समापत्तिको विशेष अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति र शुद्धता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. वुट्ठानकाले च अनागामिफलं वा अरहत्तफलं वा यथारहमेकवारं उप्पज्जित्वा निरुद्धे भवङ्गपातोव होति।

शब्दानुवाद : वुट्ठानकाले (वुट्ठान + काले, समास) – उत्थानको समयमा, **च** – र, **अनागामिफलं** (अनागामि + फलं, समास) – अनागामि फल, **वा** – वा, **अरहत्तफलं** (अरहत्त + फलं, समास) – अरहत्त फल, **वा** – वा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **एकवारं** (एक + वारं, समास) – एक पटक, **उप्पज्जित्वा** (√पद धातु) – उत्पन्न भएर, **निरुद्धे** (नि + √रुध धातु) – निरोध कालमा, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्गपात नै, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : उत्थानको समयमा अनागामि फल वा अरहत्त फल यथोचित एक पटक उत्पन्न भएर निरोध कालमा भवङ्गपात नै हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निरोध समापत्तिबाट उत्थानको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **वुट्ठानकाले :** निरोध समापत्तिबाट उत्थानको समयमा ।
- **अनागामिफलं वा अरहत्तफलं :** अनागामि वा अरहन्तको लागि यथोचित फल चित्त ।
- **एकवारं :** एक पटक मात्र उत्पन्न हुन्छ ।
- **भवङ्गपातोव :** त्यसपछि भवङ्ग पतन हुन्छ ।

यो गद्यले उत्थानको सङ्क्षिप्त प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च ध्यान अवस्थाबाट उत्थानलाई जनाउँछ । ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश र उत्थान गर्न तयार गर्दछ, जसले मानसिक शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

३८. सब्बत्थापि समापत्तिवीथियं भवङ्गसोतो विय वीथिनियमो नत्थीति कत्वा बहूनिपि लब्भन्तीति ।

शब्दानुवाद : सब्बत्थापि (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **समापत्तिवीथियं** (समापत्ति + वीथियं, समास) – समापत्ति वीथिमा, **भवङ्गसोतो** (भवङ्ग + सोतो, समास) – भवङ्ग प्रवाह, **विय** (विय) – जस्तै, **वीथिनियमो** (वीथि + नियामो, समास) – वीथिको नियम, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन, **इति कत्वा** – यति गरेर, **बहूनिपि** (बहूनि + अपि, सन्धि) – धेरै पनि, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्, **इति** – भनी ।

भावानुवाद : सबै समापत्ति वीथिमा भवङ्ग स्रोत (प्रवाह) जस्तै वीथिको नियम छैन, यति गरेर धेरै पनि उपलब्ध हुन्छन् भनिन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले समापत्ति वीथिको लचकताको वर्णन गर्दछ :

- **समापत्तिवीथियं :** समापत्ति (झान, मग्ग, फल) वीथिमा ।
- **भवङ्गसोतो विय :** भवङ्ग प्रवाह जस्तै ।
- **वीथिनियमो नत्थि :** निश्चित वीथि नियम हुँदैन ।
- **बहूनिपि लब्भन्ति :** धेरै चित्त क्षणहरू उत्पन्न हुन सक्छन् ।

यो गद्यले समापत्तिको लचिलो प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले '**समापत्ति**' को गहिरो अवस्थालाई जनाउँछ । ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र लचिलो मानसिक अवस्था विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

जवननियमानुपालनं (जवन नियम अनुपालन)

(Observance of Impulsion Rule)

३९. सत्तक्खत्तुं परित्तानि, मग्गाभिञ्ञा सकिं मता ।

अवसेसानि लब्भन्ति, जवनानि बहूनिपि ॥

अयमेत्थ जवननियमो ।

शब्दानुवाद : सत्तक्खत्तुं (सत्त + खत्तुं, समास) – सात पटक, **परित्तानि** – परित्तहरू, **मग्गाभिञ्ञा** (मग्ग + अभिञ्ञा, सन्धि) – मार्ग र अभिज्ञा, **सकिं** – एक पटक, **मता** (√मन धातु) – मानिन्छ, **अवसेसानि** – बाँकीहरू, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्, **जवनानि** – जवनहरू, **बहूनिपि** (बहूनि + अपि, सन्धि) – धेरै पनि।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **जवननियमो** (जवन + नियामो, समास) – जवनको नियम।

भावानुवाद : परित्त जवनहरू सात पटक गतिशील हुन्छन्, मग्ग र अभिञ्ञा एक पटक मात्र मानिन्छ। बाँकी जवनहरू धेरै पनि उपलब्ध हुन्छन्।

यहाँ यो जवनको नियम हो।

व्याख्या : यो गाथाले **'जवन'** प्रक्रियाको नियमलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **सत्तक्खत्तुं परित्तानि :**परित्त (कामावचर) जवनहरू सामान्यतः सात वा कम (६ वा ५ पटक) गतिशील हुन्छ ।
- **मग्गाभिञ्ञा सकिं मता :** मग्ग (सोतापत्ति, सकदागामि, अनागामि, अरहत्त) र अभिज्ञा (विशेष शक्तिहरू) जवनहरू केवल एक चित्तक्षण हुन्छन्।
- **अवसेसानि लब्भन्ति :** बाँकी जवनहरू (महग्गत र समापत्ति जवनहरू) धेरै चित्त क्षणसम्म उत्पन्न हुन सक्छन्।
- **जवननियमो :** यो जवन प्रक्रियाको समग्र नियम हो।

यो गाथाले जवनहरूको अवधि र प्रकारको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तको गति र त्यसको विभिन्न अवस्थाहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको यी गतिहरूलाई अवलोकन गर्न र कुशल जवनहरू (जस्तै, दान, शील, भावना) को विकास गर्न प्रेरित गर्दछ। यसले कार्यस्थलमा स्पष्ट निर्णय लिने क्षमता र परिवारमा भावनात्मक सन्तुलन कायम राख्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पुग्गलभेदो (व्यक्तिको भेद)

(Classification of Individuals)

४०. दुहेतुकानमहेतुकानञ्च पनेत्थ किरियजवनानि चेव अप्पनाजवनानि च लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : दुहेतुकानं (दु + हेतुकानं, समास) – द्विहेतुकहरूको, **अहेतुकानञ्च** (अ + हेतुकानं + च, सन्धि) – अहेतुकहरूको र, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **किरियजवनानि** (किरिय + जवनानि, समास) – क्रिया जवनहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **अप्पनाजवनानि** (अप्पना + जवनानि, समास) – अर्पणा जवनहरू, **च** – र, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : यहाँ दुहेतुक र अहेतुक चित्तहरूको लागि क्रिया जवनहरू र अर्पणा जवनहरू उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले **'द्विहेतुक'** (दुई कारण : अलोभ, अदोस) र अहेतुक (कुनै कारणबिना) व्यक्तिहरूमा उपलब्ध हुने जवनहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दुहेतुकानं :** दुहेतुक व्यक्तिहरू (जस्तै, केही सुगति प्राणीहरू)।
- **अहेतुकानञ्च :** अहेतुक व्यक्तिहरू (जस्तै, केही दुग्गति प्राणीहरू वा अहेतुक प्रतिसन्धि भएकाहरू)।
- **किरियजवनानि :** क्रिया जवनहरू (कामावचर किरिय चित्त, जस्तै, अरहन्तको किरिय चित्त)।
- **अप्पनाजवनानि :** अर्पणा जवनहरू (महग्गत वा लोकोत्तर जवनहरू)।

यो गद्यले यी व्यक्तिहरूमा यी जवनहरूको सम्भावनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिको आध्यात्मिक स्तरअनुसार चित्तको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई आफ्नो चित्तको प्रकृतिलाई बुझ्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र कार्यस्थलमा प्रभावकारी निर्णय लिन मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४१. तथा ञाणसम्पयुत्तविपाकानि च सुगतियं।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **ञाणसम्पयुत्तविपाकानि** (ञाण + सम्पयुत्त + विपाकानि, समास) – ज्ञानसम्प्रयुत्त विपाकहरू, **च** – र, **सुगतियं** (सु + गतियं, समास) – सुगतिमा।

भावानुवाद : त्यसैगरी, सुगतिमा ज्ञानसम्प्रयुत्त विपाकहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले सुगतिमा उपलब्ध हुने विपाक चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुगतियं :** सुगति (मानव, देवलोक आदि)।
- **ञाणसम्पयुत्तविपाकानि :** ज्ञानसम्प्रयुत्त विपाक चित्तहरू (जस्तै, ४ कुशल विपाक तिहेतुक चित्तहरू)।

यो गद्यले सुगतिमा यस्ता विपाक चित्तहरूको उपस्थितिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक कर्मको फललाई जनाउँछ। स्मृति र नैतिक जीवनले व्यक्तिलाई यस्ता विपाकहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा सुख र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४२. दुग्गतियं पन ञाणविप्पयुत्तानि च महाविपाकानि न लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : दुग्गतियं (दु + गतियं, समास) – दुर्गतिमा, **पन** – निपात, **ञाणविप्पयुत्तानि** (ञाण + विप्पयुत्तानि, समास) – ज्ञानविप्रयुक्तहरू, **च** – र, **महाविपाकानि** (महा + विपाकानि, समास) – महाविपाकहरू, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्।

भावानुवाद : दुर्गतिमा ज्ञानविप्रयुक्त र महाविपाकहरू उपलब्ध हुँदैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले दुर्गतिमा उपलब्ध नहुने चित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दुग्गतियं :** दुग्गति (नरक, प्रेत, तिर्यक आदि)।

- **ञाणविप्पयुत्तानि :** ञाणविप्पयुत्त विपाक चित्तहरू (जस्तै, ४ ञाणविप्पयुत्त कुशल विपाक)।
- **महाविपाकानि :** महाविपाक चित्तहरू (८ महाविपाक चित्तहरू)।

यो गद्यले दुर्गतिमा यी चित्तहरूको अनुपस्थितिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले नकारात्मक कर्मको परिणामलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई दुर्गतिबाट बच्न र सकारात्मक विपाकहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४३. तिहेतुकेसु च खीणासवानं कुसलाकुसलजवनानि न लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : तिहेतुकेसु (ति + हेतुकसु, समास) – तिहेतुकहरूमा, **च** – र, **खीणासवानं** (खीण + आसवानं, सन्धि) – क्षीणास्रवहरूको, **कुसलाकुसलजवनानि** (कुसल + अकुसल + जवनानि, सन्धि) – कुशल र अकुशल जवनहरू, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्।

भावानुवाद : तिहेतुकहरूमा क्षीणास्रवहरूको लागि कुशल र अकुशल जवनहरू उपलब्ध हुँदैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले खीणासवहरूमा जवनहरूको नियमको वर्णन गर्दछ :

- **तिहेतुकेसु :** तिहेतुक व्यक्तिहरू (अलोभ, अद्वेष, अमोहसहित)।
- **खीणासवानं :** क्षीणास्रव (आस्रवहरू नष्ट भएकाहरू, अरहन्त)।
- **कुसलाकुसलजवनानि :** कुशल (८ कामावचर कुशल) र अकुशल (१२ अकुशल) जवनहरू।

यो गद्यले अरहन्तहरूमा यी जवनहरूको अनुपस्थितिलाई जोड दिन्छ, किनभने तिनीहरूले आस्रवहरू नष्ट गरिसकेका हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरहन्तको शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई आस्रवहरू कम गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४४. तथा सेक्खपुथुज्जनानं किरियजवनानि।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **सेक्खपुथुज्जनानं** (सेक्ख + पुथुज्जनानं, समास) – शैक्ष्य र पुथक्जनहरूको, **किरियजवनानि** (किरिय + जवनानि, समास) – क्रिया जवनहरू।

भावानुवाद : त्यसैगरी, शैक्ष्य र पुथक्जनहरूको लागि क्रिया जवनहरू।

व्याख्या : यो गद्यले शैक्ष्य (स्रोतापन्न, सकदागामि, अनागामि) र पुथक्जन (सामान्य व्यक्ति) हरूमा क्रिया जवनहरूको अनुपस्थितिको वर्णन गर्दछ :

- **सेक्खपुथुज्जनानं :** शैक्ष्य र पुथक्जनहरू।
- **किरियजवनानि :** क्रिया जवनहरू (जस्तै, ९ कामावचर किरिय चित्त, अरहन्तका लागि मात्र)।

यो गद्यले क्रिया जवनहरू केवल अरहन्तहरूमा मात्र उपलब्ध हुने कुरालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले क्रिया चित्तको विशेषतालाई जनाउँछ। स्मृति र नैतिक जीवनले व्यक्तिलाई उच्च अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४५. दिट्ठिगतसम्पयुत्तविचिकिच्छाजवनानि च सेक्खानं।

शब्दानुवाद : दिट्ठिगतसम्पयुत्तविचिकिच्छाजवनानि (दिट्ठिगत + सम्पयुत्त + विचिकिच्छा + जवनानि, समास) – दृष्टिगत सम्प्रयुक्त र विचिकिच्छा जवनहरू, **च** – र, **सेक्खानं** – शैक्ष्यहरूको।

भावानुवाद : शैक्ष्यहरूको लागि दृष्टिगत सम्प्रयुक्त र विचिकिच्छा जवनहरू।

व्याख्या : यो गद्यले शैक्ष्यहरूमा अनुपस्थित जवनहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दिट्ठिगतसम्पयुत्तविचिकिच्छाजवनानि :** दिट्ठिगत सम्पयुत्त (४ अकुशल चित्त) र विचिकिच्छा (१ अकुशल चित्त) जवनहरू।
- **सेक्खानं :** शैक्ष्यहरू (स्रोतापन्न, सकदागामी, अनागामी)।

यो गद्यले शैक्ष्यहरूले '**दिट्ठि**' र '**विचिकिच्छा**' लाई नष्ट गरिसकेको कुरालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले शैक्ष्यहरूको शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ज्ञानको विकासले व्यक्तिलाई गलत दृष्टिकोण र संशयबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक स्पष्टता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४६. अनागामिपुग्गलानं पन पटिघजवनानि च न लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : अनागामिपुग्गलानं (अनागामि + पुग्गलानं, समास) – अनागामी व्यक्तिहरूको, **पन** – निपात, **पटिघजवनानि** (पटिघ + जवनानि, समास) – पटिघ जवनहरू, **च** – र, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्।

भावानुवाद : अनागामि व्यक्तिहरूको लागि पटिघ जवनहरू उपलब्ध हुँदैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले अनागामीहरूमा '**पटिघजवनानि**' (पटिघ जवनहरूको) अनुपस्थितिको वर्णन गर्दछ :

- **अनागामिपुग्गलानं :** अनागामी (जसले कामराग र पटिघ नष्ट गरिसकेका छन्)।
- **पटिघजवनानि :** पटिघसहित जवनहरू (२ दोमनस्ससहगत अकुशल चित्त)।

यो गद्यले अनागामीको शुद्ध अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले क्रोधमुक्त अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र क्षमाले व्यक्तिलाई क्रोधबाट मुक्त हुन र शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४७. लोकुत्तरजवनानि च यथारहं अरियानमेव समुप्पज्जन्तीति।

शब्दानुवाद : लोकुत्तरजवनानि (लोकुत्तर + जवनानि, समास) – लोकोत्तर जवनहरू, **च** – र, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **अरियानमेव** (अरिय + नं + एव, सन्धि) – आर्यहरूको मात्र, **समुप्पज्जन्ति** (सम + उद + √पद धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **इति** – भनी।

भावानुवाद : लोकोत्तर जवनहरू यथोचित आर्यहरूको लागि मात्र उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले लोकोत्तर जवनहरूको विशेषताको वर्णन गर्दछ :

- **लोकुत्तरजवनानि :** लोकोत्तर जवनहरू (४ मग्ग र ४ फल चित्तहरू)।
- **अरियानमेव :** केवल आर्यहरू (स्रोतापन्न, सकदागामी, अनागामी, अरहन्त) को लागि।
- **यथारहं :** तिनीहरूको स्तरअनुसार।

यो गद्यले लोकोत्तर चित्तहरूको विशिष्टतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आध्यात्मिक उन्नतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४८. असेक्खानं चतुचत्तालीस सेक्खानमुद्दिसे।

छप्पञ्ञासावसेसानं, चतुपञ्ञास सम्भवा ॥

अयमेत्थ पुग्गलभेदो।

शब्दानुवाद : असेक्खानं (अ + सेक्खानं, समास) – अशैक्ष्यहरूको, **चतुचत्तालीस** (चतु + चत्तालीस, समास) – चवालीस, **सेक्खानमुद्दिसे** (सेक्खानं + उद्दिसे, सन्धि) – शैक्ष्यहरूको लागि निर्दिष्ट, **छप्पञ्ञास** (छ + पञ्ञास, समास) – छपन्न, **अवसेसानं** – बाँकीहरूको, **चतुपञ्ञास** (चतु + पञ्ञास, समास) – चवन्न, **सम्भवा** (√भू धातु) – सम्भव हुन्छ।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **पुग्गलभेदो** (पुग्गल + भेदो, समास) – व्यक्तिको भेद।

भावानुवाद : अशैक्ष्यहरूको लागि चवालीस, शैक्ष्यहरूको लागि निर्दिष्ट छपन्न र बाँकी रहेकाहरूको लागि चवन्न सम्भव हुन्छ।

यहाँ यो व्यक्तिको भेद हो।

व्याख्या : यो गाथाले व्यक्तिहरू अनुसार चित्तहरूको संख्याको वर्णन यस्तो छ :

- **असेक्खानं चतुचत्तालीस :** अशैक्ष्य (अरहन्त) को लागि ४४ चित्तहरू (१८ अहेतुक, ९ किरिय, १० विपाक, १ अरहत्त फल, ६ महग्गत किरिय)।
- **सेक्खानमुद्दिसे छप्पञ्ञास :** शैक्ष्य (स्रोतापन्न, सकदागामी, अनागामी) को लागि ५६ चित्तहरू (१२ अकुशल, १० विपाक, ८ कुशल, १० हसन, ११ तदारम्मण, १५ महग्गत कुशल)।
- **अवसेसानं चतुपञ्ञास :** बाँकी पुथक्जनहरूको लागि ५४ चित्तहरू (१२ अकुशल, १० विपाक, ८ कुशल, १० हसन, ११ तदारम्मण, ३ महग्गत)।

यो गाथाले व्यक्तिको स्तरअनुसार चित्तहरूको वितरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिको आध्यात्मिक स्तरअनुसार चित्तको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई आफ्नो चित्तको प्रकृतिलाई बुझ्न र उच्च अवस्थाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

भूमिविभागो (भूमि विभाग)

(Classification by Planes)

४९. कामावचरभूमियं पनेतानि सब्बानिपि वीथिचित्तानि यथारहमुपलब्भन्ति ।

शब्दानुवाद : कामावचरभूमियं (कामावचर + भूमियं, समास) – कामावचर भूमिमा, **पन** – निपात, **एतानि** – यी, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **वीथिचित्तानि** (वीथि + चित्तानि, समास) – वीथि चित्तहरू, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **उपलब्भन्ति** (उप + √लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन् ।

भावानुवाद : कामावचर भूमिमा यी सबै वीथि चित्तहरू यथोचित उपलब्ध हुन्छन् ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर भूमिमा चित्तहरूको उपलब्धताको वर्णन गर्दछ :

- **कामावचरभूमियं :** कामावचर भूमिमा (मानव, देवलोक, दुर्गति आदि) ।
- **सब्बानिपि वीथिचित्तानि :** सबै वीथि चित्तहरू (५४ कामावचर चित्तहरू : १२ अकुशल, ८ कुशल, १० विपाक, ११ तदारम्मण, १० हसन, ३ किरिय) ।
- **यथारहं :** व्यक्तिको स्तरअनुसार ।

यो गद्यले कामावचर भूमिको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामावचर चित्तहरूको व्यापकतालाई जनाउँछ । स्मृति र नैतिक जीवनले व्यक्तिलाई यी चित्तहरूको प्रभावलाई बुझ्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

५०. रूपावचरभूमियं पटिघजवनतदारम्मणवज्जितानि ।

शब्दानुवाद : रूपावचरभूमियं (रूपावचर + भूमियं, समास) – रूपावचर भूमिमा, **पटिघजवनतदारम्मणवज्जितानि** (पटिघ + जवन + तदारम्मण + वज्जितानि, समास) – पटिघ जवन र तदारम्मण बाहेक ।

भावानुवाद : रूपावचर भूमिमा पटिघ जवन र तदारम्मण बाहेक ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर भूमिमा चित्तहरूको सीमाको वर्णन गर्दछ :

- **रूपावचरभूमियं :** रूपावचर भूमिमा (ब्रह्मलोक, आदि) ।
- **पटिघजवनतदारम्मणवज्जितानि :** पटिघ जवन (२ दोमनस्ससहगत अकुशल चित्त) र तदारम्मण (११ विपाक चित्त) बाहेक अन्य चित्तहरू उपलब्ध हुन्छन् ।

यो गद्यले रूपावचर भूमिको शुद्ध प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपावचर भूमिको शान्त अवस्थालाई जनाउँछ । ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

५१. अरूपावचरभूमियं पठममग्गरूपावचरहसनहेट्ठिमारुप्पवज्जितानि च लब्भन्ति ।

शब्दानुवाद : अरूपावचरभूमियं (अरूपावचर + भूमियं, समास) – अरूपावचर भूमिमा, **पठममग्गरूपावचरहसनहेट्ठिमारुप्पवज्जितानि** (पठम + मग्ग + रूपावचर + हसन + हेट्ठिम + आरुप्प + वज्जितानि, समास) – पहिलो मग्ग, रूपावचर, हसन र तल्लो अरूप बाहेक, **च** – र, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : अरूपावचर भूमिमा पहिलो मग्ग, रूपावचर, हसन र तल्लो अरूप बाहेक उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर भूमिमा चित्तहरूको सीमाको वर्णन गर्दछ :

- **अरूपावचरभूमियं :** अरूपावचर भूमि (अरूप ब्रह्मलोक)।
- **पठममग्गरूपावचरहसनहेट्ठिमारुप्पवज्जितानि :** पहिलो मग्ग (सोतापत्ति मग्ग), रूपावचर चित्त (१५ रूप झान), हसन (१० हसन चित्त) र तल्लो अरूप (पहिलो तीन अरूप झान) बाहेक।
- उपलब्ध हुने चित्तहरू : १२ अरूप ध्यान, उच्च मार्ग र फलहरू।

यो गद्यले अरूपावचर भूमिको विशिष्टतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूपावचर भूमिको अमूर्त अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५२. सब्बत्थापि च तंतंपसादरहितानं तंतंद्वारिकवीथिचित्तानि न लब्भन्तेव।

शब्दानुवाद : सब्बत्थापि (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **च** – र, **तंतंपसादरहितानं** (तंतं + पसाद + रहितानं, समास) – त्यो-त्यो प्रसादरहितहरूको, **तंतंद्वारिकवीथिचित्तानि** (तंतं + द्वारिक + वीथि + चित्तानि, समास) – त्यही-त्यही द्वारिक वीथि चित्तहरू, **न लब्भन्तेव** (न + √लभ धातु + एव, सन्धि) – उपलब्ध हुँदैनन् नै।

भावानुवाद : सबैतिर त्यो-त्यो प्रसादरहितहरूको लागि त्यही-त्यही द्वारिक वीथि चित्तहरू उपलब्ध हुँदैनन् नै।

व्याख्या : यो गद्यले पसाद (इन्द्रिय) रहित व्यक्तिहरूमा वीथि चित्तहरूको अनुपस्थितिको वर्णन गर्दछ :

- **तंतंपसादरहितानं :** जस्तै, अन्धा (चक्खुपसादरहित), बहिरा (सोतपसादरहित)।
- **तंतंद्वारिकवीथिचित्तानि :** सम्बन्धित द्वार (चक्खुद्वार, सोतद्वार आदि) का वीथि चित्तहरू।

यो गद्यले इन्द्रियको अभावमा सम्बन्धित वीथि चित्तहरूको अनुपस्थितिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रियको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रियहरूको प्रयोगलाई सन्तुलित गर्न र मानसिक स्पष्टता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५३. असञ्ञसत्तानं पन सब्बथापि चित्तप्पवत्ति नत्थेवाति।

शब्दानुवाद : असञ्ञसत्तानं (अ + सञ्ञ + सत्तानं, समास) – असंज्ञीसत्त्वहरूको, **पन** – निपात, **सब्बथापि** (सब्बथा + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले पनि, **चित्तप्पवत्ति** (चित्त + पवत्ति, समास) – चित्तको प्रवृत्ति, **नत्थेव** (नत्थि + एव, सन्धि) – छैन नै, **इति** – भनी ।

भावानुवाद : असंज्ञीसत्त्वहरूको लागि सबै प्रकारले चित्तको प्रवृत्ति छैन नै ।

व्याख्या : यो गद्यले असंज्ञीसत्त्वहरूमा चित्तको अनुपस्थितिको वर्णन गर्दछ :

- **असञ्ञसत्तानं** : असंज्ञीसत्त्वहरू (संज्ञारहित प्राणीहरू, जस्तै, केही ब्रह्मलोकका प्राणीहरू) ।
- **चित्तप्पवत्ति नत्थेव** : कुनै पनि चित्तको प्रवृत्ति हुँदैन ।

यो गद्यले '**असञ्ञसत्ता**' को विशेष अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विज्ञानको अभावको अवस्थालाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई विज्ञानको महत्त्व बुझ्न र सजग जीवन बिताउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

भूमिविभागसङ्गहो (भूमिविभाग संग्रह)

(Summary of Classification by Planes)

५४. असीति वीथिचित्तानि, कामे रूपे यथारहं ।
चतुसट्ठि तथारूपे, द्वेचत्तालीस लब्भरे ॥

अयमेत्थ भूमिविभागो ।

शब्दानुवाद : असीति – अस्सी, **वीथिचित्तानि** (वीथि + चित्तानि, समास) – वीथि चित्तहरू, **कामे** – काममा, **रूपे** – रूपमा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **चतुसट्ठि** (चतु + सट्ठि, समास) – चौसट्ठी, **तथारूपे** (तथा + अरूपे, सन्धि) – त्यसैगरी अरूपमा, **द्वेचत्तालीस** (द्वे + चत्तालीस, समास) – बयालीस, **लब्भरे** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ ।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **भूमिविभागो** (भूमि + विभागो, समास) – भूमिको विभाग ।

भावानुवाद : काममा अस्सी वीथि चित्तहरू, रूपमा यथोचित, अरूपमा चौसट्ठी र (अन्यमा) बयालीस उपलब्ध हुन्छन् ।

यहाँ यो भूमिको विभाग हो ।

व्याख्या : यो गाथाले विभिन्न भूमिहरूमा वीथि चित्तसंख्याको वर्णन गर्दछ :

- **कामे असीति** : कामावचर भूमिमा ८० चित्तहरू (१२ अकुशल, ८ कुशल, १० विपाक, ११ तदारम्मण, १० हसन, ३ किरिय, १५ रूप झान, १२ अरूप झान, ९ लोकुत्तर) ।
- **रूपे यथारहं** : रूपावचर भूमिमा यथोचित (पटिघ र तदारम्मण बाहेक, ५४ चित्तहरू) ।
- **तथारूपे चतुसट्ठि** : अरूपावचर भूमिमा ६४ चित्तहरू (पहिलो मग्ग, रूपावचर, हसन, तल्लो अरूप बाहेक) ।
- **द्वेचत्तालीस लब्भरे** : असंज्ञीसत्त्वहरूमा ४२ चित्तहरू (केवल लोकोत्तर र अरूप चित्तहरू) ।

यो गाथाले भूमिहरू अनुसार चित्तहरूको वितरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले विभिन्न भूमिहरूका चित्तको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यी भूमिहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र उच्च अवस्थाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५५. इच्चेवं छद्वारिकचित्तप्पवत्ति यथासम्भवं भवङ्गन्तरिता यावतायुकमब्बोच्छिन्ना पवत्तति।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी नै, **छद्वारिकचित्तप्पवत्ति** (छ + द्वारिक + चित्त + पवत्ति, समास) – छ द्वारिक चित्तको प्रवृत्ति, **यथासम्भवं** (यथा + सम्भवं, समास) – सम्भवअनुसार, **भवङ्गन्तरिता** (भवङ्ग + अन्तरिता, सन्धि) – भवङ्गद्वारा विच्छेदित, **यावतायुकं** (यावता + आयुकं, सन्धि) – आयु रहुन्जेल, **अब्बोच्छिन्ना** (न + वि + उद + √छिद धातु) – अविच्छिन्न, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : यसरी नै छ द्वारिक चित्तको प्रवृत्ति सम्भवअनुसार भवङ्गद्वारा विच्छेदित भएर आयु रहुन्जेल अविच्छिन्न (निरन्तर) रूपले उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले छ द्वारिक चित्त प्रक्रियाको निरन्तरताको वर्णन गर्दछ :

- **छद्वारिकचित्तप्पवत्ति :** छ द्वारहरू (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय, मनो) मार्फत् चित्तको प्रवृत्ति।
- **यथासम्भवं :** व्यक्तिको स्तर र परिस्थितिअनुसार।
- **भवङ्गन्तरिता :** भवङ्ग चित्तहरूद्वारा विच्छेदित।
- **यावतायुकमब्बोच्छिन्ना :** जीवनभर अविच्छिन्न रूपमा।

यो गद्यले चित्त प्रक्रियाको निरन्तर प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको निरन्तर प्रवाहलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यो प्रवाहलाई अवलोकन गर्न र कुशल चित्तहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा सन्तुलन र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे वीथिसङ्गहविभागो नाम चतुत्थो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **वीथिसङ्गहविभागो** (वीथि + सङ्गह + विभागो, समास) – वीथिसंग्रह विभाग, **नाम** – नामको, **चतुत्थो** – चौथो, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यसरी अभिधर्मार्थसंग्रहमा वीथिसङ्गह विभाग नामको चौथो परिच्छेद समाप्त।

व्याख्या : यो वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको चौथो परिच्छेदको वीथि प्रक्रियाको समग्र विश्लेषणको समापनलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

वीथिमुत्तसङ्गहविभागो

(वीथिमुक्त संग्रह विभाग)

(Compendium of Process-Free States)

पञ्चमो वीथिमुत्तपरिच्छेदो

(पाँचौं वीथिमुक्त परिच्छेद)

(Fifth Chapter on Process-Free States)

१. वीथिचित्तवसेनेवं, पवत्तियमुदीरितो ।

पवत्तिसङ्गहो नाम, सन्धियं दानि वुच्चति ॥

शब्दानुवाद : वीथिचित्तवसेन (वीथि + चित्त + वसेन, समास) – वीथि चित्त अनुसार, **एवं** – यसरी, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **उदीरितो** (√इर धातु) – भनिएको छ, **पवत्तिसङ्गहो** (पवत्ति + सङ्गहो, समास) – प्रवृत्तिको संग्रह, **नाम** – नाम, **सन्धियं** – सन्धिमा, **दानि** – अब, **वुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ ।

भावानुवाद : यसरी वीथि चित्त अनुसार प्रवृत्तिको बारेमा भनिएको छ । अब सन्धिमा प्रवृत्तिको संग्रह भनिन्छ ।

व्याख्या : यो गाथाले वीथिमुक्त (वीथिबाहिर) प्रक्रियाको परिचय दिन्छ :

- **वीथिचित्तवसेन** : वीथि चित्तहरू (पञ्चद्वार र मनोद्वार प्रक्रिया) अनुसार ।
- **पवत्तियं उदीरितो** : अघिल्लो परिच्छेदमा वीथि प्रक्रियाको वर्णन गरिएको छ ।
- **पवत्तिसङ्गहो** : अब वीथिमुक्त प्रवृत्ति (प्रतिसन्धि, भवङ्ग, च्युति) को संग्रह ।
- **सन्धियं** : जीवनको सन्धि (जन्म, जीवन, मृत्यु) मा ।

यो गाथाले वीथिमुक्त चित्तहरूको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तको प्रवृत्तिको निरन्तरतालाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई जन्म, जीवन र मृत्युको प्रक्रियालाई बुझ्न र सकारात्मक कर्मको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा सन्तुलन र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

चतुक्कविनिच्छयो (चतुष्क विनिश्चय)

(Determination of Fourfold Classifications)

२. चतस्सो भूमियो, चतुब्बिधा पटिसन्धि, चत्तारि कम्मानि, चतुधा मरणुप्पत्ति चेति वीथिमुत्तसङ्गहे चत्तारि चतुक्कानि वेदितब्बानि ।

शब्दानुवाद : चतस्सो – चार, **भूमियो** – भूमिहरू, **चतुब्बिधा** (चतु + विधा, समास) – चार प्रकारको, **पटिसन्धि** – प्रतिसन्धि, **चत्तारि** – चार, **कम्मानि** – कर्महरू, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **मरणुप्पत्ति** (मरण + उप्पत्ति, सन्धि) – मृत्युको उत्पत्ति, **च** – र, **इति** – यति, **वीथिमुत्तसङ्गहे** (वीथिमुत्त + सङ्गहे, समास) – वीथिमुक्त संग्रहमा, **चत्तारि** – चार, **चतुक्कानि** – चतुष्कहरू, **वेदितब्बानि** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ ।

भावानुवाद : चार भूमिहरू, चार प्रकारको प्रतिसन्धि, चार कर्महरू र चार प्रकारले मृत्युको उत्पत्ति - यति वीथिमुक्त संग्रहमा चार चतुष्कहरू जान्नुपर्दछ ।

व्याख्या : यो गद्यले वीथिमुक्त संग्रहको चार चतुष्कहरूलाई परिचय गराउँछ :

- **चतस्सो भूमियो :** चार भूमिहरू (अपाय, कामसुगति, रूपावचर, अरूपावचर) ।
- **चतुब्बिधा पटिसन्धि :** चार प्रकारको प्रतिसन्धि (अपाय, कामसुगति, रूपावचर, अरूपावचर) ।
- **चत्तारि कम्मानि :** चार कर्महरू (जनक, उपत्थम्भक, उपपीळक, उपघातक) ।
- **चतुधा मरणुप्पत्ति :** चार प्रकारको मृत्यु (आयुक्खय, कम्मक्खय, उभयक्खय, उपच्छेदक) ।

यो गद्यले वीथिमुक्त प्रक्रियाको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवन र मृत्युको प्रक्रियालाई संरचित रूपमा बुझ्न प्रेरित गर्दछ । स्मृति र नैतिक कर्मले व्यक्तिलाई सकारात्मक प्रतिसन्धि र मृत्युको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

भूमिचतुक्कं (भूमि चतुष्क)

(Fourfold Planes)

३. तत्थ अपायभूमि कामसुगतिभूमि रूपावचरभूमि अरूपावचरभूमि चेति चतस्सो भूमियो नाम ।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **अपायभूमि** (अपाय + भूमि, समास) – अपाय भूमि, **कामसुगतिभूमि** (काम + सुगति + भूमि, समास) – कामसुगति भूमि, **रूपावचरभूमि** (रूपावचर + भूमि, समास) – रूपावचर भूमि, **अरूपावचरभूमि** (अरूपावचर + भूमि, समास) – अरूपावचर भूमि, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **चतस्सो** – चार, **भूमियो** – भूमिहरू, **नाम** – नाम ।

भावानुवाद : त्यहाँ अपाय भूमि, कामसुगति भूमि, रूपावचर भूमि र अरूपावचर भूमि - यति चार भूमिहरू भनिन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले चार भूमिहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **अपायभूमि :** दुःखदायी गति (नरक, प्रेत आदि) ।
- **कामसुगतिभूमि :** सुखद कामावचर गति (मानव, देवलोक) ।
- **रूपावचरभूमि :** रूप झानसहित ब्रह्मलोक ।
- **अरूपावचरभूमि :** अरूप झानसहित ब्रह्मलोक ।

यो गद्यले चित्त र प्राणीहरूको वासस्थानको वर्गीकरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विभिन्न गतिहरूलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सुगति र उच्च भूमिहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अपायभूमि (अपाय भूमि)

(Plane of Misery)

४. तासु निरयो तिरच्छानयोनि पेत्तिविसयो असुरकायो चेति अपायभूमि चतुब्बिधा होति।

शब्दानुवाद : तासु – तिनीहरूमा, **निरयो** – नरक, **तिरच्छानयोनि** (तिरच्छान + योनि, समास) – तिर्यक योनि, **पेत्तिविसयो** (पेत्ति + विसयो, समास) – प्रेत क्षेत्र, **असुरकायो** (असुर + कायो, समास) – असुर काय, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **अपायभूमि** (अपाय + भूमि, समास) – अपाय भूमि, **चतुब्बिधा** (चतु + विधा, समास) – चार प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : तिनीहरूमा नरक, तिर्यक योनि, प्रेत क्षेत्र र असुर काय - यति अपाय भूमि चार प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अपाय भूमिको चार प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **निरयो** : नरक (दु:खदायी अवस्था)।
- **तिरच्छानयोनि** : तिर्यक (पशु योनि)।
- **पेत्तिविसयो** : प्रेत क्षेत्र (भूत-प्रेत)।
- **असुरकायो** : असुर (दैत्य)।

यो गद्यले अपायको दु:खदायी प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल कर्मको परिणामलाई जनाउँछ। स्मृति र नैतिक जीवनले व्यक्तिलाई अपायबाट बच्न र सुगति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामसुगतिभूमि (कामसुगति भूमि)

(Sense-Sphere Fortunate Plane)

५. मनुस्सा चातुमहाराजिका तावतिंसा यामा तुसिता निम्मानरति परनिम्मितवसवत्ती चेति कामसुगतिभूमि सत्तविधा होति।

शब्दानुवाद : मनुस्सा – मानव, **चातुमहाराजिका** (चातु + महाराजिका, समास) – चातुमहाराजिक, **तावतिंसा** (तयो + तिंसा, सन्धि) – तावतिंस, **यामा** – यामा, **तुसिता** – तुसित, **निम्मानरति** (निम्मान + रति, समास) – निर्माणरति, **परनिम्मितवसवत्ती** (पर + निम्मित + वसवत्ती, समास) – परनिर्मितवसवर्ती, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **कामसुगतिभूमि** (काम + सुगति + भूमि, समास) – कामसुगति भूमि, **सत्तविधा** (सत्त + विधा, समास) – सात प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : मानव, चातुमहाराजिक, तावतिंस (त्रयस्त्रिंश), यामा, तुसित, निर्माणरति र परनिर्मितवसवर्ती - यति कामसुगति भूमि सात प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामसुगति भूमिको सात प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **मनुस्सा :** मानव लोक।
- **चातुमहाराजिका :** चातुमहाराजिक देवलोक।
- **तावतिंसा :** तावतिंस देवलोक।
- **यामा :** यामा देवलोक।
- **तुसिता :** तुसित देवलोक।
- **निम्मानरति :** निर्माणरति देवलोक।
- **परनिम्मितवसवत्ती :** परनिर्मितवसवर्ती देवलोक।

यो गद्यले कामसुगतिको सुखद प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुखद गतिको सम्भावनालाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई यस्ता गतिहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६. सा पनायमेकादसविधापि कामावचरभूमिच्चेव सङ्खं गच्छति।

शब्दानुवाद : सा – त्यो, **पन** – निपात, **अयं** – यो, **एकादसविधा** (एकादस + विधा, समास) – एघार प्रकारको, **अपि** – पनि, **कामावचरभूमि** (कामावचर + भूमि, समास) – कामावचर भूमि, **इच्चेव** (इति + एव, सन्धि) – यति नै, **सङ्खं** – गणना, **गच्छति** (√गमु धातु) – जान्छ।

भावानुवाद : यो एघार प्रकारको पनि कामावचर भूमिकै गणना हुन जान्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अपाय र कामसुगतिलाई एकीकृत रूपमा कामावचर भूमिमा गणना गर्दछ :

- **एकादसविधा :** चार अपाय (नरक, तिर्यक, प्रेत, असुर) र सात सुगति (मानव, चातुमहाराजिक आदि)।
- **कामावचरभूमि :** यी सबै कामावचर भूमिमा समावेश हुन्छन्।

यो गद्यले कामावचरको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामावचरको व्यापक दायरालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी गतिहरूको प्रभावलाई बुझ्न र सकारात्मक गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरभूमि (रूपावचर भूमि)

(Form-Sphere Plane)

७. ब्रह्मपारिसज्जा ब्रह्मपुरोहिता महाब्रह्मा चेति पठमज्झानभूमि।

शब्दानुवाद : ब्रह्मपारिसज्जा (ब्रह्म + पारिसज्जा, समास) – ब्रह्मपारिसज्ज, **ब्रह्मपुरोहिता** (ब्रह्म + पुरोहिता, समास) – ब्रह्मपुरोहित, **महाब्रह्मा** (महा + ब्रह्मा, समास) – महाब्रह्म, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **पठमज्झानभूमि** (पठम + झान + भूमि, समास) – पहिलो ध्यान भूमि ।।

भावानुवाद : ब्रह्मपारिसज्ज, ब्रह्मपुरोहित र महाब्रह्म - यति पहिलो ध्यान भूमि ।।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यान भूमिको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **ब्रह्मपारिसज्जा :** पहिलो ध्यानको निम्न स्तर।
- **ब्रह्मपुरोहिता :** पहिलो ध्यानको मध्यम स्तर।
- **महाब्रह्मा :** पहिलो ध्यानको उच्च स्तर।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको प्रारम्भिक अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई पहिलो ध्यानमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८. परित्ताभा अप्पमाणाभा आभस्सरा चेति दुतियज्झानभूमि।

शब्दानुवाद : परित्ताभा (परित्त + आभा, समास) – परित्ताभ, **अप्पमाणाभा** (अप्पमाण + आभा, समास) – अप्पमाणाभ, **आभस्सरा** – आभस्सर, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **दुतियज्झानभूमि** (दुतिय + झान + भूमि, समास) – दोस्रो ध्यान भूमि।

भावानुवाद : परित्ताभ, अप्पमाणाभ र आभस्सर - यति दोस्रो ध्यान भूमि ।।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो ध्यान भूमिको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **परित्ताभा :** दोस्रो ध्यानको निम्न स्तर।
- **अप्पमाणाभा :** दोस्रो ध्यानको मध्यम स्तर।
- **आभस्सरा :** दोस्रो ध्यानको उच्च स्तर।

यो गद्यले दोस्रो ध्यानको गहिराइलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई दोस्रो ध्यानमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

९. परित्तसुभा अप्पमाणसुभा सुभकिण्हा चेति ततियज्झानभूमि।

शब्दानुवाद : परित्तसुभा (परित्त + सुभा, समास) – परित्तसुभ, **अप्पमाणसुभा** (अप्पमाण + सुभा, समास) – अप्पमाणसुभ, **सुभकिण्हा** (सुभ + किण्हा, समास) – सुभकिण्ह, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **ततियज्झानभूमि** (ततिय + झान + भूमि, समास) – तेस्रो ध्यान भूमि ।।

भावानुवाद : परित्तसुभ, अप्पमाणसुभ र सुभकिण्ह - यति तेस्रो ध्यान भूमि।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो ध्यान भूमिको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **परित्तसुभा :** तेस्रो ध्यानको निम्न स्तर।
- **अप्पमाणसुभा :** तेस्रो ध्यानको मध्यम स्तर।

• **सुभकिण्हा :** तेस्रो ध्यानको उच्च स्तर।

यो गद्यले तेस्रो ध्यानको शान्त अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले तेस्रो ध्यानको सुखद अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक सन्तुलन उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१०. वेहप्फला असञ्ञसत्ता सुद्धावासा चेति चतुत्थज्झानभूमीति रूपावचरभूमि सोळसविधा होति।

शब्दानुवाद : वेहप्फला (वेहप्फला) – वेहप्फल, **असञ्ञसत्ता** (असञ्ञ + सत्ता, समास) – असञ्ञसत्ता, **सुद्धावासा** (सुद्ध + आवासा, समास) – सुद्धावास, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **चतुत्थज्झानभूमि** (चतुत्थ + झान + भूमि, समास) – चौथो ध्यान भूमि।, **रूपावचरभूमि** (रूपावचर + भूमि, समास) – रूपावचर भूमि, **सोळसविधा** (सोळस + विधा, समास) – सोह्र प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : वेहप्फल, असञ्ञसत्ता र सुद्धावास - यति चौथो ध्यान भूमि।, रूपावचर भूमि सोह्र प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो ध्यान भूमि र रूपावचर भूमि बनोटको वर्णन गर्दछ :

• **वेहप्फला :** चौथो ध्यानको सामान्य स्तर।

• **असञ्ञसत्ता :** सञ्ञारहित प्राणीहरू।

• **सुद्धावासा :** शुद्ध निवास (आर्यहरूको लागि)।

• **रूपावचरभूमि सोळसविधा :** पहिलो ध्यान (३), दोस्रो ध्यान (३), तेस्रो ध्यान (३), चौथो ध्यान (३ + ५ सुद्धावास = ८)।

यो गद्यले रूपावचरको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च ध्यान अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

११. अविहा अतप्पा सुदस्सा सुदस्सी अकनिट्ठा चेति सुद्धावासभूमि पञ्चविधा होति।

शब्दानुवाद : अविहा – अविहा, **अतप्पा** – अतप्पा, **सुदस्सा** – सुदस्स, **सुदस्सी** – सुदस्सी, **अकनिट्ठा** – अकनिट्ठ, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **सुद्धावासभूमि** (सुद्ध + आवास + भूमि, समास) – सुद्धावास भूमि, **पञ्चविधा** (पञ्च + विधा, समास) – पाँच प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : अविहा, अतप्पा, सुदस्स, सुदस्सी र अकनिट्ठ - यति सुद्धावास भूमि पाँच प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सुद्धावास भूमिको पाँच प्रकारको वर्णन गर्दछ :

• **अविहा :** सुद्धावासको पहिलो स्तर।

• **अतप्पा :** सुद्धावासको दोस्रो स्तर।

• **सुदस्सा :** सुद्धावासको तेस्रो स्तर।

• **सुदस्सी :** सुद्धावासको चौथो स्तर।

• **अकनिट्ठा :** सुद्धावासको पाँचौँ स्तर।

यो गद्यले सुद्धावासको आर्यहरूको लागि विशेषतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आर्यहरूको शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरभूमि (अरूपावचर भूमि)

(Formless-Sphere Plane)

१२. आकासानञ्चायतनभूमि विञ्ञाणञ्चायतनभूमि आकिञ्चञ्ञायतनभूमि नेवसञ्ञानासञ्ञायतनभूमि चेति अरूपभूमि चतुब्बिधा होति।

शब्दानुवाद : आकासानञ्चायतनभूमि (आकास + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + भूमि, समास) – आकासानन्त्यायतन भूमि, **विञ्ञाणञ्चायतनभूमि** (विञ्ञाण + आनञ्च, न + अन्त (सन्धि) + आयतन + भूमि, समास) – विज्ञानन्त्यायतन भूमि, **आकिञ्चञ्ञायतनभूमि** (न + किञ्चि + अञ्ञ + आयतन + भूमि, समास) – आकिञ्चन्यायतन भूमि, **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनभूमि** (न + एव + सञ्ञा + न + असञ्ञा + आयतन + भूमि, समास) – नैवसंज्ञानासंज्ञायतन भूमि, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **अरूपभूमि** (अरूप + भूमि, समास) – अरूप भूमि, **चतुब्बिधा** (चतु + विधा, समास) – चार प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : आकासानन्त्यायतन, विज्ञानन्त्यायतन, आकिञ्चन्यायतन र नैवसंज्ञानासंज्ञायतन - यति अरूप भूमि चार प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अरूप भूमिको चार प्रकारको वर्णन गर्दछ :

• **आकासानञ्चायतनभूमि :** अनन्त आकाशको भूमि।

• **विञ्ञाणञ्चायतनभूमि :** अनन्त विज्ञानको भूमि।

• **आकिञ्चञ्ञायतनभूमि :** किञ्चनरहित (शून्य भूमि)।

• **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनभूमि :** संज्ञा र असंज्ञा दुवै नभएको भूमि।

यो गद्यले अरूप भूमिको अमूर्त प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको अमूर्त अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

भूमिसङ्गहो (भूमि संग्रह)

(Summary of Planes)

१३. पुथुज्जना न लब्भन्ति, सुद्धावासेसु सब्बथा।

सोतापन्ना च सकदागामिनो चापि पुग्गला।

शब्दानुवाद : पुथुज्जना – पृथक्जनहरू, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्, **सुद्धावासेसु** (सुद्ध + आवासेसु, सन्धि) – सुद्धावासहरूमा, **सब्बथा** – सबै प्रकारले, **सोतापन्ना** – स्रोतापन्नहरू, **च** – र, **सकदागामिनो** (सकि + आगामिनो, सन्धि) – सकदागामीहरू, **चापि** (च + अपि, सन्धि) – र पनि, **पुग्गला** – व्यक्तिहरू।

भावानुवाद : पुथुज्जनहरू सुद्धावासहरूमा सबै प्रकारले उपलब्ध हुँदैनन्। स्रोतापन्न र सकदागामी व्यक्तिहरू पनि।

व्याख्या : यो गाथाले सुद्धावासमा व्यक्तिहरूको सीमाको वर्णन गर्दछ :

- **पुथुज्जना न लब्भन्ति :** पृथक्जनहरू सुद्धावासमा उपलब्ध हुँदैनन्।
- **सोतापन्ना च सकदागामिनो च :** स्रोतापन्न र सकदागामीहरू पनि सुद्धावासमा उपलब्ध हुँदैनन्।
- सुद्धावास केवल अनागामी र अरहन्तहरूको लागि हो।

यो गाथाले सुद्धावासको विशिष्टतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले सुद्धावासको शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१४. अरिया नोपलब्भन्ति, असञ्ञापायभूमिसु।

सेसट्ठानेसु लब्भन्ति, अरियानरियापि च॥

शब्दानुवाद : अरिया – आर्यहरू, **नोपलब्भन्ति** (न + उप + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्, **असञ्ञापायभूमिसु** (असञ्ञ + अपाय + भूमिसु, समास) – असंज्ञ र अपाय भूमिहरूमा, **सेसट्ठानेसु** (सेस + ठानेसु, समास) – बाँकी स्थानहरूमा, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्, **अरियानरियापि** (अरिय + अनरिय + अपि, सन्धि) – आर्य र अनार्यहरू पनि, **च** – र।

भावानुवाद : आर्यहरू असंज्ञ र अपाय भूमिहरूमा उपलब्ध हुँदैनन्। बाँकी स्थानहरूमा आर्य र अनार्यहरू पनि उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले विभिन्न भूमिहरूमा व्यक्तिहरूको उपलब्धताको वर्णन गर्दछ :

- **अरिया नोपलब्भन्ति :** आर्यहरू (स्रोतापन्न, सकदागामी, अनागामी, अरहन्त) असंज्ञीसत्ता र अपायमा हुँदैनन्।
- **सेसट्ठानेसु :** बाँकी स्थानहरूमा (कामसुगति, रूपावचर, अरूपावचर)।
- **अरियानरियापि :** आर्य र अनार्य (पुथक्जन) दुवै उपलब्ध हुन्छन्।

यो गाथाले व्यक्तिहरूको भूमिमा आधारित वितरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले विभिन्न गतिहरूको सम्भावनालाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई आर्य अवस्थाको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इदमेत्थ भूमिचतुक्कं।

शब्दानुवाद : इदं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **भूमिचतुक्कं** (भूमि + चतुक्कं, समास) – भूमिको चतुष्क।

भावानुवाद : यहाँ यो भूमिको चतुष्क हो।

व्याख्या : यो वाक्यले भूमि चतुष्कको समापनलाई जनाउँछ, जसमा चार भूमिहरूको वर्णन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले भूमिहरूको अध्ययनको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी भूमिहरूको प्रभावलाई बुझ्न र सकारात्मक गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिसन्धिचतुक्कं (प्रतिसन्धि चतुष्क)

(Fourfold Rebirth-Linking)

१५. अपायपटिसन्धि कामसुगतिपटिसन्धि रूपावचरपटिसन्धि अरूपावचरपटिसन्धि चेति चतुब्बिधा पटिसन्धि नाम।

शब्दानुवाद : अपायपटिसन्धि (अपाय + पटिसन्धि, समास) – अपाय प्रतिसन्धि, **कामसुगतिपटिसन्धि** (काम + सुगति + पटिसन्धि, समास) – कामसुगति प्रतिसन्धि, **रूपावचरपटिसन्धि** (रूपावचर + पटिसन्धि, समास) – रूपावचर प्रतिसन्धि, **अरूपावचरपटिसन्धि** (अरूपावचर + पटिसन्धि, समास) – अरूपावचर प्रतिसन्धि, **चेति** (च + इति, सन्धि) – यति, **चतुब्बिधा** (चतु + विधा, समास) – चार प्रकारको, **पटिसन्धि** – प्रतिसन्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : अपाय प्रतिसन्धि, कामसुगति प्रतिसन्धि, रूपावचर प्रतिसन्धि र अरूपावचर पटिसन्धि - यति चार प्रकारको प्रतिसन्धि हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतिसन्धिको चार प्रकारलाई परिभाषित गर्दछ :

- **अपायपटिसन्धि :** अपायमा जन्म।
- **कामसुगतिपटिसन्धि :** कामसुगतिमा जन्म।
- **रूपावचरपटिसन्धि :** रूपावचरमा जन्म।
- **अरूपावचरपटिसन्धि :** अरूपावचरमा जन्म।

यो गद्यले प्रतिसन्धिको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जन्मको प्रकारलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सकारात्मक प्रतिसन्धिको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अपायपटिसन्धि (अपाय प्रतिसन्धि)

(Rebirth-Linking in the Plane of Misery)

१६. तत्थ अकुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं अपायभूमियं ओक्कन्तिक्खणे पटिसन्धि हुत्वा ततो परं भवङ्गं परियोसाने चवनं हुत्वा वोच्छिज्जति, अयमेकापायपटिसन्धि नाम।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **अकुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं** (अकुसल + विपाक + उपेक्खा + सहगत + सन्तीरणं, समास) – अकुशल विपाक उपेक्खासहगत सन्तीरण, **अपायभूमियं** (अपाय + भूमियं, समास) – अपाय भूमिमा, **ओक्कन्तिक्खणे** (ओक्कन्ति + खणे, समास) – जन्मको क्षणमा, **पटिसन्धि** – प्रतिसन्धि, **हुत्वा** (√भू धातु) – भएर, **ततो परं** – त्यसपछि, **भवङ्गं** – भवङ्ग, **परियोसाने** – अन्तमा, **चवनं** – च्युति, **हुत्वा** (√भू धातु) – भएर, **वोच्छिज्जति** (वि + उद + √छिद धातु) – विच्छेद हुन्छ, **अयं** – यो, **एका** – एक, **अपायपटिसन्धि** (अपाय + पटिसन्धि, समास) – अपाय प्रतिसन्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : त्यहाँ अपाय भूमिमा अकुशल विपाक उपेक्खासहगत सन्तीरण जन्मको क्षणमा प्रतिसन्धि भएर, त्यसपछि भवङ्ग र अन्तमा च्युति भएर विच्छेद हुन्छ। यो एक अपाय प्रतिसन्धिको नाम हो।

व्याख्या : यो गद्यले अपाय प्रतिसन्धिको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **अकुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं :** अकुशल विपाक उपेक्खा-सहगत सन्तीरण चित्त (१ अकुशल विपाक)।
- **अपायभूमियं** : अपाय भूमिमा (नरक, प्रेत आदि)।
- **प्रतिसन्धि, भवङ्गं, चवनं** : यो चित्तले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति (मृत्यु) को रूपमा कार्य गर्दछ।
- **वोच्छिज्जति** : जीवनको अन्तमा विच्छेद हुन्छ।

यो गद्यले अपाय प्रतिसन्धिको एकमात्र चित्तको प्रयोगलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल कर्मको परिणामलाई जनाउँछ। स्मृति र नैतिक कर्मले व्यक्तिलाई अपाय पटिसन्धिबाट बच्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामसुगतिपटिसन्धि (कामसुगति प्रतिसन्धि)

(Rebirth-Linking in the Sense-Sphere Fortunate Plane)

१७. कुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं पन कामसुगतियं मनुस्सानञ्चेव जच्चन्धादीनं भुम्मस्सितानञ्च विनिपातिकासुरानं पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन पवत्तति।

शब्दानुवाद : कुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं (कुसल + विपाक + उपेक्खा + सहगत + सन्तीरणं, समास) – कुशल विपाक उपेक्खासहगत सन्तीरण, **पन** – निपात, **कामसुगतियं** (काम + सुगतियं, समास) – कामसुगतिमा, **मनुस्सानञ्चेव** (मनुस्सानं + च + एव, सन्धि) – मानवहरूको र पनि,

जच्चन्धादीनं (जच्चन्ध + आदीनं, सन्धि) – जन्मान्ध आदिको, **भुम्मस्सितानञ्च** (भुम्म + सितानं + च, सन्धि) – भूमि आश्रित र, **विनिपातिकासुरानं** (विनिपातिक + असुरानं, समास) – विनिपातिक असुरहरूको, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : कुशल विपाक उपेक्खासहगत सन्तीरण कामसुगतिमा मानवहरू, जन्मान्ध आदि, भूमि आश्रित विनिपातिक असुरहरूको प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामसुगतिमा कुशल विपाक सन्तीरण चित्तको प्रयोगको वर्णन गर्दछ :

- **कुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं :** कुशल विपाक उपेक्खा-सहगत सन्तीरण चित्त (१ कुशल विपाक)।
- **कामसुगतियं :** कामसुगति (मानव, निम्न देवलोक) मा।
- **मनुस्सानञ्चेव जच्चन्धादीनं :** जन्मान्ध आदि मानवहरूमा।
- **भुम्मस्सितानञ्च विनिपातिकासुरानं :** भूत र विनिपातिक असुरहरूमा।
- **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन :** यो चित्तले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछ।

यो गद्यले कमजोर सुगति अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कमजोर सुगतिको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई उच्च सुगति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१८. महाविपाकानि पन अट्ठ सब्बत्थापि कामसुगतियं पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : महाविपाकानि (महा + विपाकानि, समास) – महाविपाकहरू, **पन** – निपात, **अट्ठ** – आठ, **सब्बत्थापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **कामसुगतियं** (काम + सुगतियं, समास) – कामसुगतिमा, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : आठ महाविपाकहरू सबैतिर कामसुगतिमा प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले कामसुगतिमा महाविपाक चित्तको प्रयोगको वर्णन गर्दछ :

- **महाविपाकानि अट्ठ :** ८ महाविपाक चित्तहरू (४ सोमनस्ससहगत, ४ उपेक्खासहगत)।
- **कामसुगतियं :** मानव र उच्च देवलोकहरूमा।
- **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन :** यी चित्तहरूले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछ।

यो गद्यले उच्च सुगति अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुखद सुगतिको सम्भावनालाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई यस्ता विपाकहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१९. इमा नव कामसुगतिपटिसन्धियो नाम।

शब्दानुवाद : इमा – यी, **नव** – नौ, **कामसुगतिपटिसन्धियो** (काम + सुगति + पटिसन्धियो, समास) – कामसुगति प्रतिसन्धिहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : यी नौ कामसुगति प्रतिसन्धिहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले कामसुगति प्रतिसन्धिहरूलाई सङ्क्षेप गर्दछ :

- **नव :** १ कुशल विपाक सन्तीरण + ८ महाविपाक = ९ पटिसन्धि चित्तहरू।
- **कामसुगतिपटिसन्धियो :** मानव र देवलोकहरूमा लागू हुन्छ।

यो गद्यले कामसुगति प्रतिसन्धिको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुगति प्रतिसन्धिको सम्भावनालाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई यस्ता प्रतिसन्धिहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२०. सा पनायं दसविधापि कामावचरपटिसन्धिच्चेव सङ्खं गच्छति।

शब्दानुवाद : सा – त्यो, **पन** – निपात, **अयं** – यो, **दसविधा** (दस + विधा, समास) – दस प्रकारको, **अपि** – पनि, **कामावचरपटिसन्धि** (कामावचर + पटिसन्धि, समास) – कामावचर प्रतिसन्धि, **इच्चेव** (इति + एव, सन्धि) – यसरी नै, **सङ्खं** – गणना, **गच्छति** (√गमु धातु) – जान्छ।

भावानुवाद : यसरी नै यो दस प्रकारको कामावचर प्रतिसन्धिको पनि गणना हुन जान्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर प्रतिसन्धिको वर्गीकरणलाई एकीकृत गर्दछ :

- **दसविधा :** १ अकुशल विपाक सन्तीरण (अपाय) + १ कुशल विपाक सन्तीरण + ८ महाविपाक = १० पटिसन्धि।
- **कामावचरपटिसन्धि :** यी सबै कामावचर क्षेत्रमा गणना हुन्छन्।

यो गद्यले कामावचरको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामावचर प्रतिसन्धिको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई उच्च पटिसन्धि उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

आयुप्पमाणं (आयुप्रमाण)

(Lifespan)

२१. तेसु चतुन्नं अपायानं मनुस्सानं विनिपातिकासुरानञ्च आयुप्पमाणगणनाय नियमो नत्थि।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनमा, **चतुन्नं** – चारको, **अपायानं** – अपायहरूको, **मनुस्सानं** – मानवहरूको, **विनिपातिकासुरानञ्च** (विनिपातिक + असुरानं + च, सन्धि) – विनिपातिक असुरहरूको र, **आयुप्पमाणगणनाय** (आयु + पमाण + गणनाय, समास) – आयुको गणनामा, **नियमो** – नियम, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन।

भावानुवाद : तिनीहरूमा चार अपायहरू, मानवहरू र विनिपातिक असुरहरूको आयुको गणनामा नियम छैन।

व्याख्या : यो गद्यले अपाय र केही कामावचर प्राणीहरूको आयुको अनिश्चितताको वर्णन गर्दछ :

- **चतुन्नं अपायानं :** चार अपाय (नरक, तिर्यक, प्रेत, असुर)।
- **मनुस्सानं :** मानवहरू (विशेष गरी कमजोर अवस्थाका)।
- **विनिपातिकासुरानं :** विनिपातिक असुरहरू।
- **आयुप्पमाणगणनाय नियमो नत्थि :** यिनीहरूको आयुको निश्चित गणना हुँदैन।

यो गद्यले यी गतिहरूको अनिश्चित प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनिश्चितताको अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई स्थिर र सुखद गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२२. चातुमहाराजिकानं पन देवानं दिब्बानि पञ्चवस्ससतानि आयुप्पमाणं, मनुस्सगणनाय नवुतिवस्ससतसहस्सप्पमाणं होति, ततो चतुग्गुणं तावतिंसानं, ततो चतुग्गुणं यामानं, ततो चतुग्गुणं तुसितानं, ततो चतुग्गुणं निम्मानरतीनं, ततो चतुग्गुणं परनिम्मितवसवत्तीनं।

शब्दानुवाद : चातुमहाराजिकानं (चतु + महाराजिकानं, सन्धि) – चातुर्महाराजिकहरूको, **पन** – निपात, **देवानं** – देवताहरूको, **दिब्बानि** – दिब्य, **पञ्चवस्ससतानि** (पञ्च + वस्स + सतानि, समास) – पाँच सय वर्ष, **आयुप्पमाणं** (आयु + पमाणं, समास) – आयुको प्रमाण, **मनुस्सगणनाय** (मनुस्स + गणनाय, समास) – मानव गणनामा, **नवुतिवस्ससतसहस्सप्पमाणं** (नवुति + वस्स + सत + सहस्स + पमाणं, समास) – नब्बे लाख वर्ष प्रमाण, **होति** – हुन्छ, **ततो चतुग्गुणं** (ततो + चतु + गुणं, समास) – त्यसको चार गुणा, **तावतिंसानं** (तयो + तिंसानं) – त्रायस्त्रिंसहरूको, **यामानं** – यामाहरूको, **तुसितानं** – तुसिताहरूको, **निम्मानरतीनं** (निम्मान + रतिनं, समास) – निर्माणरतिहरूको, **परनिम्मितवसवत्तीनं** (पर + निम्मित + वस + वत्तीनं, समास) – परनिर्मितवसवर्तीहरूको।

भावानुवाद : चातुमहाराजिक देवताहरूको आयु दिव्य पाँच सय वर्ष आयु प्रमाण, मानव गणनामा नब्बे लाख वर्ष हुन्छ। त्यसको चार गुणा त्रायस्त्रिंसहरूको, चार गुणा यामाहरूको, चार गुणा तुसिताहरूको, चार गुणा निर्माणरतिहरूको र चार गुणा परनिर्मितवसवर्तीहरूको आयु प्रमाण हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामसुगति देवताहरूको आयुको प्रमाणको वर्णन गर्दछ :

- **चातुमहाराजिकानं :** दिब्य ५०० वर्ष = मानव गणनामा ९,००,००० वर्ष।
- **तावतिंसानं :** ४ गुणा = ३,६०,००,००० वर्ष।
- **यामानं :** ४ गुणा = १,४४,००,००,००० वर्ष।
- **तुसितानं :** ४ गुणा = ५,७६,००,००,००० वर्ष।
- **निम्मानरतीनं :** ४ गुणा = २,३०,४०,००,००,००० वर्ष।
- **परनिम्मितवसवत्तीनं :** ४ गुणा = ९,२१,६०,००,००,००० वर्ष।

यो गद्यले देवलोकको दीर्घ आयुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुखद गतिको दीर्घायुलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई यस्ता गतिहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामसुगतियायुप्पमाणसङ्गहो (कामसुगति आयुप्रमाण संग्रह)

(Summary of Lifespan in the Sense-Sphere Fortunate Plane)

२३. नवसतञ्चेकवीस-वस्सानं कोटियो तथा।

वस्ससतसहस्सानि, सट्ठि च वसवत्तिसु।

शब्दानुवाद : नवसतञ्चेकवीस (नव + सतं + च + एकवीस, सन्धि) – नौ सय र एक्काइस, **वस्सानं** – वर्षहरूको, **कोटियो** – कोटिहरू, **तथा** – त्यसैगरी, **वस्ससतसहस्सानि** (वस्स + सत + सहस्सानि, समास) – लाख वर्षहरू, **सट्ठि** – साठी, **च** – र, **वसवत्तिसु** (वस + वत्तीसु, समास) – वसवर्तीहरूमा।

भावानुवाद : नौ सय एक्काइस कोटि वर्षहरू र साठी लाख वर्षहरू वसवर्तीहरूमा।

व्याख्या : यो गाथाले परनिर्मितवसवर्ती देवताहरूको आयुलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **नवसतञ्चेकवीस-वस्सानं कोटियो :** ९२१ कोटि वर्ष।
- **वस्ससतसहस्सानि सट्ठि :** ६० लाख वर्ष।
- कुल : ९,२१,६०,००,००,००० वर्ष।

यो गाथाले परनिर्मितवसवर्तीहरूको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले उच्च सुगतिको आयुलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई यस्ता गतिहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरपटिसन्धि (रूपावचर प्रतिसन्धि)

(Rebirth-Linking in the Form-Sphere Plane)

२४. पठमज्झानविपाकं पठमज्झानभूमियं पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन पवत्तति।

शब्दानुवाद : पठमज्झानविपाकं (पठम + झान + विपाकं, समास) – पहिलो ध्यान विपाक, **पठमज्झानभूमियं** (पठम + झान + भूमियं, समास) – पहिलो ध्यान भूमिमा, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : पहिलो ध्यान विपाक पहिलो ध्यान भूमिमा प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यान भूमिमा विपाक चित्तको प्रयोगको सम्बन्धमा वर्णन गर्दछ :

- **पठमज्झानविपाकं :** पहिलो ध्यानको विपाक चित्त (१ कुशल विपाक)।
- **पठमज्झानभूमियं :** ब्रह्मपारिसज्ज, ब्रह्मपुरोहित, महाब्रह्ममा।
- **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन :** यो चित्तले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछ।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको शान्त अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको फललाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२५. तथा दुतियज्झानविपाकं ततियज्झानविपाकञ्च दुतियज्झान भूमियं।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **दुतियज्झानविपाकं** (दुतिय + झान + विपाकं, समास) – दोस्रो ध्यान विपाक, **ततियज्झानविपाकञ्च** (ततिय + झान + विपाकं + च, सन्धि) – तेस्रो ध्यान विपाक र, **दुतियज्झानभूमियं** (दुतिय + झान + भूमियं, समास) – दोस्रो ध्यान भूमिमा।

भावानुवाद : त्यसैगरी, दोस्रो ध्यान विपाक र तेस्रो ध्यान विपाक दोस्रो ध्यान भूमिमा।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो ध्यान भूमिमा विपाक चित्तको प्रयोगको वारेमा वर्णन गर्दछ :

- **दुतियज्झानविपाकं :** दोस्रो ध्यानको विपाक चित्त।
- **ततियज्झानविपाकं :** तेस्रो ध्यानको विपाक चित्त।
- **दुतियज्झानभूमियं :** परित्ताभ, अप्पमाणाभ, आभस्सरमा।
- यी चित्तहरूले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछन्।

यो गद्यले दोस्रो ध्यानको गहिराइलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको फललाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२६. चतुत्थज्झानविपाकं ततियज्झानभूमियं।

शब्दानुवाद : चतुत्थज्झानविपाकं (चतुत्थ + झान + विपाकं, समास) – चौथो ध्यान विपाक, **ततियज्झानभूमियं** (ततिय + झान + भूमियं, समास) – तेस्रो ध्यान भूमिमा।

भावानुवाद : चौथो ध्यान विपाकले तेस्रो ध्यान भूमिमा।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो ध्यान भूमिमा विपाक चित्तको प्रयोगको वारेमा वर्णन गर्दछ :

- **चतुत्थज्झानविपाकं :** चौथो ध्यानको विपाक चित्त।
- **ततियज्झानभूमियं :** परित्तसुभ, अप्पमाणसुभ, सुभकिण्हमा।
- यो चित्तले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछ।

यो गद्यले तेस्रो ध्यानको सुखद अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च ध्यानको फललाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२७. पञ्चमज्झानविपाकं चतुत्थज्झानभूमियं।

शब्दानुवाद : पञ्चमज्झानविपाकं (पञ्चम + झान + विपाकं, समास) – पाँचौं ध्यान विपाक, **चतुत्थज्झानभूमियं** (चतुत्थ + झान + भूमियं, समास) – चौथो ध्यान भूमिमा।

भावानुवाद : पाँचौं ध्यान विपाकले चौथो ध्यान भूमिमा।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो ध्यान भूमिमा विपाक चित्तको प्रयोगको वारेमा वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चमज्झानविपाकं :** पाँचौँ ध्यानको विपाक चित्त।
- **चतुत्थज्झानभूमियं :** वेहप्फल, सुद्धावासमा (असञ्ञसत्तालाई छोडेर)।
- यो चित्तले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछ।

यो गद्यले चौथो ध्यानको शुद्ध अवस्थालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको फललाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२८. असञ्ञसत्तानं पन रूपमेव पटिसन्धि होति। तथा ततो परं पवत्तियं चवनकाले च रूपमेव पवत्तित्वा निरुज्झति, इमा छ रूपावचरपटिसन्धियो नाम।

शब्दानुवाद : असञ्ञसत्तानं (असञ्ञ + सत्तानं, समास) – असंज्ञीसत्त्वहरूको, **पन** – निपात, **रूपमेव** (रूपं + एव, सन्धि) – रूप मात्र, **पटिसन्धि** – प्रतिसन्धि, **होति** – हुन्छ, **तथा** – त्यसैगरी, **ततो परं** – त्यसपछि, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **चवनकाले** (चवन + काले, समास) – च्युतिको समयमा, **च** – र, **रूपमेव** (रूपं + एव, सन्धि) – रूप मात्र, **पवत्तित्वा** (√वत्त धातु) – उत्पन्न भएर, **निरुज्झति** (नि + √रुध धातु) – निरुद्ध हुन्छ, **इमा** – यी, **छ** – छ, **रूपावचरपटिसन्धियो** (रूपावचर + पटिसन्धियो, समास) – रूपावचर प्रतिसन्धिहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : असंज्ञीसत्त्वको लागि रूप मात्र प्रतिसन्धि हुन्छ। त्यसैगरी, त्यसपछि प्रवृत्तिमा र च्युतिको समयमा रूप मात्र उत्पन्न भएर निरुद्ध हुन्छ। यी छवटा रूपावचर प्रतिसन्धिहरूको नाम हो।

व्याख्या : यो गद्यले '**असञ्ञसत्ता**' को विशेष प्रतिसन्धि र रूपावचर प्रतिसन्धि-हरूको वर्णन गर्दछ :

- **असञ्ञसत्तानं रूपमेव :** असंज्ञीसत्त्वहरूमा चित्तको सट्टा रूप मात्र पटिसन्धि हुन्छ।
- **पवत्तियं चवनकाले :** जीवन र मृत्युमा पनि रूप मात्र उत्पन्न हुन्छ।
- **छ रूपावचरपटिसन्धियो :** ५ झान विपाक (पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो, पाँचौँ) + असञ्ञसत्ता = ६ रूपावचर प्रतिसन्धिहरू।

यो गद्यले असंज्ञीसत्त्वको अद्वितीय प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको विशेष अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरायुप्पमाणं (रूपावचर आयु प्रमाण)

(Lifespan in the Form-Sphere Plane)

२९. तेसु ब्रह्मपारिसज्जानं देवानं कप्पस्स ततियो भागो आयुप्पमाणं।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनीहरूमा, **ब्रह्मपारिसज्जानं** (ब्रह्म + पारिसज्जानं, समास) – ब्रह्मपरिषद्हरूको, **देवानं** – देवताहरूको, **कप्पस्स** – कल्पको, **ततियो** – तेस्रो, **भागो** – भाग, **आयुप्पमाणं** (आयु + पमाणं, समास) – आयुको प्रमाण।

भावानुवाद : तिनीहरूमा ब्रह्मपरिषद्का देवताहरूको आयु कल्पको तेस्रो भाग हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यान भूमिका ब्रह्मपरिषद्का देवताहरूको आयु सीमाको यस प्रकार वर्णन गर्दछ :

- **ब्रह्मपारिसज्जानं :** पहिलो ध्यानको निम्न स्तरका देवताहरू।
- **कप्पस्स ततियो भागो :** एक कल्प (महाकल्प) को तेस्रो भाग, अर्थात् लगभग एक तिहाइ कल्प।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको प्रारम्भिक आयुको सीमालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको प्रारम्भिक अवस्थाको दीर्घायुलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३०. ब्रह्मपुरोहितानं उपड्ढकप्पो।

शब्दानुवाद : ब्रह्मपुरोहितानं (ब्रह्म + पुरोहितानं, समास) – ब्रह्मपुरोहितहरूको, **उपड्ढकप्पो** (उपड्ढ + कप्पो, समास) – आधा कल्प।

भावानुवाद : ब्रह्मपुरोहितहरूको आयु आधा कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यान भूमिका ब्रह्मपुरोहित देवताहरूको आयु अवधिको वर्णन गर्दछ :

- **ब्रह्मपुरोहितानं :** पहिलो ध्यानको मध्यम स्तरका देवताहरू।
- **उपड्ढकप्पो :** आधा कल्प (महाकल्पको आधा अवधि)।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको मध्यम स्तरको आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको गहिराइ बढ्दै जाँदा आयुको वृद्धिलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३१. महाब्रह्मानं एको कप्पो।

शब्दानुवाद : महाब्रह्मानं (महा + ब्रह्मानं, समास) – महाब्रह्महरूको, **एको** – एक, **कप्पो** – कल्प।

भावानुवाद : महाब्रह्महरूको आयु एक कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यान भूमिका महाब्रह्म देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **महाब्रह्मानं :** पहिलो ध्यानको उच्च स्तरका देवताहरू।
- **एको कप्पो :** एक पूर्ण महाकल्प।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको उच्च स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको उच्च अवस्थाको दीर्घायुलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३२. परित्ताभानं द्वे कप्पानि।

शब्दानुवाद : परित्ताभानं (परित्त + आभानं, सन्धि) – परित्ताभाहरूको (सीमित वा कम आभाभएकाहरूको), **द्वे** – दुई, **कप्पानि** – कल्पहरू।

भावानुवाद : परित्ताभाहरूको आयु दुई कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो ध्यान भूमिका परित्ताभा देवताहरूको आयुको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **परित्ताभानं :** दोस्रो ध्यानको निम्न स्तरका देवताहरू।
- **द्वे कप्पानि :** दुई महाकल्पहरू।

यो गद्यले दोस्रो ध्यानको प्रारम्भिक आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको दीर्घायुलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. अप्पमाणाभानं चत्तारिकप्पानि।

शब्दानुवाद : अप्पमाणाभानं (अप्पमाण + आभानं, सन्धि) – अप्रमाण आभाहरूको, **चत्तारि** – चार, **कप्पानि** – कल्पहरू।

भावानुवाद : अप्रमाण आभाहरूको आयु चार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो ध्यान भूमिको अप्रमाणआभा देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **अप्पमाणाभानं :** दोस्रो ध्यानको मध्यम स्तरका देवताहरू।
- **चत्तारिकप्पानि :** चार महाकल्पहरू।

यो गद्यले दोस्रो ध्यानको मध्यम स्तरको आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको गहिराइ बढ्दै जाँदा आयुको वृद्धिलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३४. आभस्सरानं अट्ठ कप्पानि।

शब्दानुवाद : आभस्सरानं (आ + भास्सरानं, सन्धि) – आभाश्वरहरूको, **अट्ठ** – आठ, **कप्पानि** – कल्पहरू।

भावानुवाद : आभाश्वरहरूको आयु आठ कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो ध्यान भूमिको आभस्सरा देवताहरूको आयुको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **आभस्सरानं :** दोस्रो ध्यानको उच्च स्तरका देवताहरू।
- **अट्ठ कप्पानि :** आठ महाकल्पहरू।

यो गद्यले दोस्रो ध्यानको उच्च स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको दीर्घायुलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३५. परित्तसुभानं सोळस कप्पानि।

शब्दानुवाद : परित्तसुभानं (परित्त + सुभानं, समास) – परित्तशुभाहरूको, **सोळस** – सोह्र, **कप्पानि** – कल्पहरू।

भावानुवाद : परित्तसुभहरूको आयु सोह्र कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो ध्यान भूमिको परित्तशुभा देवताहरूको आयुको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **परित्तसुभानं :** तेस्रो ध्यानको निम्न स्तरका देवताहरू।
- **सोळस कप्पानि :** सोह्र महाकल्पहरू।

यो गद्यले तेस्रो ध्यानको प्रारम्भिक आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले तेस्रो ध्यानको सुखद अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३६. अप्पमाणसुभानं द्वत्तिंस कप्पानि।

शब्दानुवाद : अप्पमाणसुभानं (अप्पमाण + सुभानं, समास) – अप्रमाण शुभाहरूको, **द्वत्तिंस** – बत्तिस, **कप्पानि** – कल्पहरू।

भावानुवाद : अप्रमाण शुभाहरूको आयु बत्तिस कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो ध्यान भूमिका अप्रमाणसुभा देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **अप्पमाणसुभानं :** तेस्रो ध्यानको मध्यम स्तरका देवताहरू।
- **द्वत्तिंस कप्पानि :** बत्तिस महाकल्पहरू।

यो गद्यले तेस्रो ध्यानको मध्यम स्तरको आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको गहिराइ बढ्दै जाँदा आयुको वृद्धिलाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. सुभकिण्हानं चतुसट्ठि कप्पानि।

शब्दानुवाद : सुभकिण्हानं (सुभ + किण्हानं, समास) – शुभकृष्णाहरूको, **चतुसट्ठि** (चतु + सट्ठि, समास) – चौसट्ठी, **कप्पानि** – कल्पहरू।

भावानुवाद : शुभकृष्णाहरूको आयु चौसट्ठी कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो ध्यान भूमिका शुभकृष्णा देवताहरूको आयुको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **सुभकिण्हानं :** तेस्रो ध्यानको उच्च स्तरका देवताहरू।
- **चतुसट्ठि कप्पानि :** चौसट्ठी महाकल्पहरू।

यो गद्यले तेस्रो ध्यानको उच्च स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले तेस्रो ध्यानको सुखद र दीर्घ अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३८. वेहप्फलानं असञ्ञसत्तानञ्च पञ्चकप्पसतानि।

शब्दानुवाद : वेहप्फलानं – वेहप्फलहरूको, **असञ्ञसत्तानञ्च** (न + सञ्ञ + सत्तानं + च, समास) – असंज्ञीसत्त्वहरूको र, **पञ्चकप्पसतानि** (पञ्च + कप्प + सतानि, समास) – पाँच सय कल्पहरू।

भावानुवाद : वेहप्फल र असंज्ञीसत्त्वहरूको आयु पाँच सय कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो ध्यान भूमिको वेहप्फल र असंज्ञीसत्त्वहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **वेहप्फलानं :** चौथो ध्यानको सामान्य स्तरका देवताहरू।
- **असञ्ञसत्तानं :** संज्ञारहित प्राणीहरू।
- **पञ्चकप्पसतानि :** पाँच सय महाकल्पहरू।

यो गद्यले चौथो ध्यानको दीर्घायु र असंज्ञीसत्त्वको विशेष प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च ध्यान र संज्ञारहित अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३९. अविहानं कप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : अविहानं – अविहाहरूको, **कप्पसहस्सानि** (कप्प + सहस्सानि, समास) – हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : अविहाहरूको आयु हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सुद्धावास भूमिको अविहा देवताहरूको आयुको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **अविहानं :** सुद्धावासको पहिलो स्तर (अनागामी र अरहन्तहरूको लागि)।
- **कप्पसहस्सानि :** एक हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले सुद्धावासको प्रारम्भिक दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुद्धावासको शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४०. अतप्पानं द्वे कप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : अतप्पानं (न + तप्पानं, समास) – अत्रपाहरूको, **द्वे** – दुई, **कप्पसहस्सानि** (कप्प + सहस्सानि, समास) – हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : अत्रपाहरूको आयु दुई हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सुद्धावास भूमिका यी देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **अतप्पानं :** सुद्धावासको दोस्रो स्तर।

• **द्वे कप्पसहस्सानि :** दुई हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले सुद्धावासको दोस्रो स्तरको आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुद्धावासको गहिरो अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४१. सुदस्सानं चत्तारि कप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : सुदस्सानं – सुदर्शाहरूको, **चत्तारि** – चार, **कप्पसहस्सानि** (कप्प + सहस्सानि, समास) – हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : सुदर्शाहरूको आयु चार हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सुद्धावास भूमिका यी देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

• **सुदस्सानं :** सुद्धावासको तेस्रो स्तर।

• **चत्तारि कप्पसहस्सानि :** चार हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले सुद्धावासको तेस्रो स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुद्धावासको उच्च अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४२. सुदस्सीनं अट्ठ कप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : सुदस्सीनं – सुदर्शीहरूको, **अट्ठ** – आठ, **कप्पसहस्सानि** (कप्प + सहस्सानि, समास) – हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : सुदर्शीहरूको आयु आठ हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सुद्धावास भूमिका यी देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

• **सुदस्सीनं :** सुद्धावासको चौथो स्तर।

• **अट्ठ कप्पसहस्सानि :** आठ हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले सुद्धावासको चौथो स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुद्धावासको गहिरो शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४३. अकनिट्ठानं सोळस कप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : अकनिट्ठानं (न + कनिट्ठानं, समास) – अकनिष्ठहरूको, **सोळस** – सोह्र, **कप्पसहस्सानि** (कप्प + सहस्सानि, समास) – हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : अकनिष्ठ हरूको आयु सोह्र हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सुद्धावास भूमिका अकनिष्ठहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

• **अकनिट्ठानं :** सुद्धावासको पाँचौं र उच्चतम स्तर।

• **सोळस कप्पसहस्सानि :** सोह्र हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले सुद्धावासको उच्चतम स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सुद्धावासको उच्चतम शुद्ध अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृति र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले गहिरो शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरपटिसन्धि (अरूपावचर प्रतिसन्धि)

(Rebirth-Linking in the Formless-Sphere Plane)

४४. पठमारुप्पादिविपाकानि पठमारुप्पादिभूमीसु यथाक्कमं पटिसन्धि-भवङ्गचुतिवसेन पवत्तन्ति। इमा चतस्सो अरूपपटिसन्धियो नाम।

शब्दानुवाद : पठमारुप्पादिविपाकानि (पठमा + अरुप्प + आदि + विपाकानि, सन्धि) – पहिलो अरूप आदि विपाकहरू, **पठमारुप्पादिभूमीसु** (पठमा + अरुप्प + आदि + भूमीसु, सन्धि) – पहिलो अरूप आदि भूमिहरूमा, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** (पटिसन्धि + भवङ्ग + च्युति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **इमा** – यी, **चतस्सो** – चार, **अरूपपटिसन्धियो** (अरूप + पटिसन्धियो, समास) – अरूप प्रतिसन्धिहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : पहिलो अरूप आदि विपाकहरू पहिलो अरूप आदि भूमिहरूमा क्रमअनुसार प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति अनुसार उत्पन्न हुन्छन्। यी चार अरूप प्रतिसन्धिहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूप भूमिहरूमा विपाक चित्तहरूको प्रयोगको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **पठमारुप्पादिविपाकानि** : चार अरूप विपाक चित्तहरू (आकासानञ्चायतन, विञ्ञाणञ्चायतन, आकिञ्चञ्ञायतन, नेवसञ्ञानासञ्ञायतन)।
- **पठमारुप्पादिभूमीसु** : सम्बन्धित अरूप भूमिहरूमा।
- **यथाक्कमं** : क्रमअनुसार (प्रत्येक विपाक चित्त सम्बन्धित भूमिमा)।
- **पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन** : यी चित्तहरूले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति कार्य गर्दछन्।
- **चतस्सो अरूपपटिसन्धियो** : चार अरूप प्रतिसन्धिहरू।

यो गद्यले अरूप भूमिको अमूर्त प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको गहिरो अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरायुप्पमाणं (अरूपावचर आयु प्रमाण)

(Lifespan in the Formless-Sphere Plane)

४५. तेसु पन आकासानञ्चायतनूपगानं देवानं वीसतिकप्पसहस्सानि आयुप्पमाणं।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनीहरूमा, **पन** – निपात, **आकासानञ्चायतनूपगानं** (आकासानञ्च + आयतन + उपगानं, सन्धि) – आकासानञ्चायतनमा उत्पन्न भएका, **देवानं** – देवताहरूको, **वीसतिकप्पसहस्सानि** (वीसति + कप्प + सहस्सानि, समास) – बिस हजार कल्पहरू, **आयुप्पमाणं** (आयु + पमाणं, समास) – आयुको प्रमाण।

भावानुवाद : तिनीहरूमा आकासानञ्चायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरूको आयु बिस हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो अरूप भूमिको देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **आकासानञ्चायतनूपगानं :** आकासानञ्चायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरू।
- **वीसतिकप्पसहस्सानि :** बिस हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले पहिलो अरूप भूमिको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको प्रारम्भिक अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४६. विञ्ञाणञ्चायतनूपगानं देवानं चत्तालीसकप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : विञ्ञाणञ्चायतनूपगानं (विञ्ञाणञ्च + आयतन + उपगानं, सन्धि) – विञ्ञाणञ्चायतनमा उत्पन्न भएका, **देवानं** – देवताहरूको, **चत्तालीसकप्पसहस्सानि** (चत्तालीस + कप्प + सहस्सानि, समास) – चवालीस हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : विञ्ञाणञ्चायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरूको आयु चवालीस हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो अरूप भूमिको देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **विञ्ञाणञ्चायतनूपगानं :** विञ्ञाणञ्चायतनमा जन्मने देवताहरू।
- **चत्तालीसकप्पसहस्सानि :** चवालीस हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले दोस्रो अरूप भूमिको आयुको वृद्धिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको गहिराइलाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४७. आकिञ्चञ्ञायतनूपगानं देवानं सट्ठिकप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : आकिञ्चञ्ञायतनूपगानं (आकिञ्चञ्ञ + आयतन + उपगानं, सन्धि) – आकिञ्चञ्ञायतनमा उत्पन्न भएका, **देवानं** – देवताहरूको, **सट्ठिकप्पसहस्सानि** (सट्ठि + कप्प + सहस्सानि, समास) – साठी हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : आकिञ्चञ्ञायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरूको आयु साठी हजार कल्प हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो अरूप भूमिको देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **आकिञ्चञ्ञायतनूपगानं :** आकिञ्चञ्ञायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरू।
- **सट्ठिकप्पसहस्सानि :** साठी हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले तेस्रो अरूप भूमिको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको गहिरो अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४८. नेवसञ्ञानासञ्ञायतनूपगानं देवानं चतुरासीतिकप्पसहस्सानि।

शब्दानुवाद : नेवसञ्ञानासञ्ञायतनूपगानं (नेव + सञ्ञा + नासञ्ञा + आयतन + उपगानं, सन्धि) – नेवसञ्ञानासञ्ञायतनमा उत्पन्न भएका, **देवानं** – देवताहरूको, **चतुरासीतिकप्पसहस्सानि** (चतु + असीति + कप्प + सहस्सानि, समास) – चौरासी हजार कल्पहरू।

भावानुवाद : नेवसञ्ञानासञ्ञायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरूको आयु चौरासी हजार कल्पहरू हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो अरूप भूमिको देवताहरूको आयुको वर्णन गर्दछ :

- **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनूपगानं :** नेवसञ्ञानासञ्ञायतनमा उत्पन्न भएका देवताहरू।
- **चतुरासीतिकप्पसहस्सानि :** चौरासी हजार महाकल्पहरू।

यो गद्यले अरूप भूमिको उच्चतम स्तरको दीर्घायुलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको उच्चतम अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र गहिरो शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिसन्धिसङ्गहो (प्रतिसन्धि संग्रह)

(Summary of Rebirth-Linking)

४९. पटिसन्धि भवङ्गञ्च, तथा चवनमानसं।
एकमेव तथेवेकविसयञ्चेकजातियं ॥

शब्दानुवाद : पटिसन्धि – प्रतिसन्धि, **भवङ्गञ्च** (भव + अङ्गं + च, सन्धि) – भवङ्ग र, **तथा** – त्यसैगरी, **चवनमानसं** (चवन + मानसं, समास) – च्युतिको चित्त, **एकमेव** (एकं + एव, सन्धि) – एक मात्र, **तथेव** (तथा + एव, सन्धि) – त्यसैगरी, **एकविसयञ्च** (एक + विसयं + च, सन्धि) – एक विषय र, **एकजातियं** (एक + जातियं, समास) – एक जातिमा।

भावानुवाद : प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युतिको चित्त एक मात्र हुन्छ, त्यसैगरी एक विषय र एक जातिमा।

इदमेत्थ पटिसन्धिचतुक्कं।

शब्दानुवाद : इदं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **पटिसन्धिचतुक्कं** (पटिसन्धि + चतुक्कं, समास) – प्रतिसन्धिको चतुष्क।

भावानुवाद : यहाँ यो प्रतिसन्धिको चतुष्क हो।

व्याख्या : यो गाथाले प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति चित्तहरूको एकरूपताको वर्णन यसरी गर्दछ :

• **पटिसन्धि भवङ्गञ्च चवनमानसं :** प्रतिसन्धि, भवङ्ग र च्युति एउटै चित्तले कार्य गर्दछ।

• **एकमेव :** एकै प्रकारको चित्त।

• **एकविसयञ्च :** एकै विषय (कर्म वा कर्मनिमित्त) मा केन्द्रित।

• **एकजातियं :** एकै जाति (प्राणीको प्रकार) मा।

• **पटिसन्धिचतुक्कं :** यो प्रतिसन्धिको चतुष्कको समापन हो।

यो गाथाले प्रतिसन्धि प्रक्रियाको एकरूपता र निरन्तरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले चित्तको निरन्तरता र कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सकारात्मक प्रतिसन्धि र शान्तिपूर्ण जीवनको लागि तयार गर्दछ, जसले मानसिक सन्तुलन र बुद्धिमत्तापूर्ण निर्णय लिन मद्दत गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

व्याख्या : यो वाक्यले प्रतिसन्धि चतुक्कको समापनलाई जनाउँछ, जसमा चार प्रकारका प्रतिसन्धिहरू (अपाय, कामसुगति, रूपावचर, अरूपावचर) र तिनका आयुको वर्णन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले प्रतिसन्धिको अध्ययनको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र अभिधर्मको ज्ञानले व्यक्तिलाई चित्तको प्रकृतिलाई गहिरो रूपमा बुझ्न र सकारात्मक गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कम्मचतुक्कं (कर्म चतुष्क)

(Fourfold Kamma)

५०. जनकं उपत्थम्भकं उपपीळकं उपघातकञ्चेति किच्चवसेन।

शब्दानुवाद : जनकं – जनक, **उपत्थम्भकं** – उपस्थामक, **उपपीळकं** (उप + पीळकं, समास) – उपपीळक, **उपघातकञ्च** (उपघातकं + च, सन्धि) – उपघातक र, **इति** – यति, **किच्चवसेन** (किच्च + वसेन, समास) – कृत्य अनुसार।

भावानुवाद : जनक, उपस्थामक, उपपीळक र उपघातक - यति कृत्य अनुसार।

व्याख्या : यो गद्यले कर्मको चार प्रकारलाई कार्य अनुसार वर्गीकरण गर्दछ :

• **जनकं :** पटिसन्धि (जन्म) उत्पन्न गर्ने कर्म।

• **उपत्थम्भकं :** जीवनमा सुख-दुःखलाई समर्थन गर्ने कर्म।

• **उपपीळकं :** विपाकलाई बाधा पुऱ्याउने कर्म।

• **उपघातकं :** अन्य कर्मको विपाकलाई नष्ट गर्ने कर्म।

यो गद्यले कर्मको कार्यगत विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको प्रभावलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सकारात्मक जनक र उपत्थम्भक कर्महरू विकास गर्न प्रोत्साहित गर्दछ, जसले सुखमय जीवन र राम्रो गति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५१. गरुकं आसन्नं आचिण्णं कटत्ताकम्मञ्चेति पाकदानपरियायेन।

शब्दानुवाद : गरुकं – गरुक, **आसन्नं** – नजिकको, **आचिण्णं** – अभ्यस्त, **कटत्ताकम्मं** (कटत्ता + कम्मं, समास) – कृत कर्म, **च** – र, **इति** – यति, **पाकदानपरियायेन** (पाक + दान + परियायेन, समास) – विपाक दिने क्रमानुसार।

भावानुवाद : गरुक (अति दोषयुक्त भारी कर्म), नजिकको, अभ्यस्त र कृत कर्म - यति विपाक दिने क्रमानुसार।

व्याख्या : यो गद्यले कर्मको चार प्रकारलाई विपाक दिने प्राथमिकता अनुसार वर्गीकरण गर्दछ :

- **गरुकं :** गरुक कर्म (जस्तै, पञ्चानन्तरिय कर्म वा झान)।
- **आसन्नं :** मृत्युको समयमा नजिकको कर्म।
- **आचिण्णं :** बारम्बार गरिएको अभ्यस्त कर्म।
- **कटत्ताकम्मं :** सामान्य रूपमा गरिएको कर्म।

यो गद्यले कर्मको प्राथमिकताको क्रमलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको प्राथमिकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई गम्भीर र अभ्यस्त कुशल कर्महरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले राम्रो विपाक सुनिश्चित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कम्मविपाककाल (कर्मविपाक काल)

(Karma and Its Time of Result)

५२. दिट्ठधम्मवेदनीयं उपपज्जवेदनीयं अपरापरियवेदनीयं अहोसिकम्मञ्चेति पाककालवसेन चत्तारि कम्मानि नाम।

शब्दानुवाद : दिट्ठधम्मवेदनीयं (दिट्ठ + धम्म + वेदनीयं, समास) – तत्काल फलदायी, **उपपज्जवेदनीयं** (उपपज्ज + वेदनीयं, समास) – अर्को जन्ममा फलदायी, **अपरापरियवेदनीयं** (अपरा + अपरिय + वेदनीयं, समास) – पछिल्लो जन्महरूमा फलदायी, **अहोसिकम्मं** (अहोसि + कम्मं, समास) – निष्फल कर्म, **च** – र, **इति** – यति, **पाककालवसेन** (पाक + काल + वसेन, समास) – फल प्राप्तिको समय अनुसार, **चत्तारि** – चार, **कम्मानि** – कर्महरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : तत्काल फलदायी, अर्को जन्ममा फलदायी, पछिल्ला जन्महरूमा फलदायी र निष्फल कर्म - यति फल प्राप्तिको समय अनुसार चार कर्महरूका नाम हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले कर्मको चार प्रकारलाई फल प्राप्तिको समय अनुसार वर्गीकरण गर्दछ :

- **दिट्ठधम्मवेदनीयं :** यसै जीवनमा फल दिने कर्म।
- **उपपज्जवेदनीयं :** अर्को जन्ममा फल दिने कर्म।
- **अपरापरियवेदनीयं :** पछिल्ला जन्महरूमा फल दिने कर्म।
- **अहोसिकम्मं :** फल नदिने (निष्फल) कर्म।

यो गद्यले कर्मको फल प्राप्तिको समयलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको दीर्घकालीन प्रभावलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सकारात्मक फलदायी कर्महरू गर्न प्रोत्साहित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५३. तथा अकुसलं कामावचरकुसलं रूपावचरकुसलं अरूपावचरकुसलञ्चेति पाकठानवसेन।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **अकुसलं** (न + कुसलं) – अकुशल, **कामावचर-कुसलं** (कामावचर + कुसलं, समास) – कामावचर कुशल, **रूपावचरकुसलं** (रूपावचर + कुसलं, समास) – रूपावचर कुशल, **अरूपावचरकुसलं** (अरूपावचर + कुसलं, समास) – अरूपावचर कुशल, **च** – र, **इति** – यति, **पाकठानवसेन** (पाक + ठान + वसेन, समास) – फल प्राप्तिको स्थान अनुसार।

भावानुवाद : त्यसैगरी, अकुशल, कामावचर कुशल, रूपावचर कुशल र अरूपावचर कुशल - यति फल प्राप्तिको स्थान अनुसार हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले कर्मको चार प्रकारलाई फल प्राप्तिको स्थान अनुसार वर्गीकरण गर्दछ :

- **अकुसलं :** अकुशल कर्म, जसले अपायमा फल दिन्छ।
- **कामावचरकुसलं :** कामावचर कुशल कर्म, जसले कामसुगतिमा फल दिन्छ।
- **रूपावचरकुसलं :** रूपावचर कुशल कर्म, जसले रूपावचर भूमिमा फल दिन्छ।
- **अरूपावचरकुसलं :** अरूपावचर कुशल कर्म, जसले अरूपावचर भूमिमा फल दिन्छ।

यो गद्यले कर्म र तिनका फलको स्थानगत सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्म र गतिको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्महरू गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले सुखद गति सुनिश्चित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अकुसलकम्मं (अकुसल कर्म)

(Unwholesome Kamma)

५४. तत्थ अकुसलं कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मञ्चेति कम्मद्वारवसेन तिविधं होति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **अकुसलं** – अकुशल, **कायकम्मं** (काय + कम्मं, समास) – कायकर्म, **वचीकम्मं** (वची + कम्मं, समास) – वचनकर्म, **मनोकम्मं** (मनो + कम्मं, समास) – मनोकर्म, **च** – र, **इति** – यति, **कम्मद्वारवसेन** (कम्म + द्वार + वसेन, समास) – कर्मद्वार अनुसार, **तिविधं** (ति + विधं, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ अकुशल कर्म कायकर्म, वचनकर्म र मनोकर्म - यति कर्मद्वार अनुसार तीन प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल कर्मलाई कर्मद्वार अनुसार तीन प्रकारमा वर्गीकरण गर्दछ :

- **कायकम्मं :** शरीरद्वारा गरिएको कर्म (जस्तै, पाणातिपात)।
- **वचीकम्मं :** वचनद्वारा गरिएको कर्म (जस्तै, मुसावाद)।

• **मनोकम्मं :** मनद्वारा गरिएको कर्म (जस्तै, अभिज्झा – द्वेष, लोभ आदि)।

यो गद्यले अकुशल कर्मको अभिव्यक्तिको माध्यमलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको अभिव्यक्तिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई काय, वचन र मनद्वारा अकुशल कर्मबाट बच्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५५. कथं ? पाणातिपातो अदिन्नादानं कामेसुमिच्छाचारो चेति कायविञ्ञत्तिसङ्खाते कायद्वारे बाहुल्लवुत्तितो कायकम्मं नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **पाणातिपातो** (पाण + अतिपातो, सन्धि) – प्राणीवध, **अदिन्नादानं** (न + दिन्न + आदानं, सन्धि) – नदिइएको लिने, चोरी, **कामेसुमिच्छाचारो** (कामेसु + मिच्छाचारो, समास) – काममा मिथ्या आचरण, **च** – र, **इति** – यति, **कायविञ्ञत्तिसङ्खाते** (काय + विञ्ञत्ति + सङ्खाते, समास) – कायविज्ञप्ति भनिने, **कायद्वारे** (काय + द्वारे, समास) – कायद्वारमा, **बाहुल्लवुत्तितो** (बाहुल्ल + वुत्तितो, समास) – प्रायः उत्पन्न हुने कारणले, **कायकम्मं** (काय + कम्मं, समास) – काय कर्म, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी? प्राणीवध, चोरी (नदिइएको लिने) र काममा मिथ्या आचरण - यति कायविज्ञप्ति भनिने कायद्वारमा प्रायः उत्पन्न हुने कारणले कायकर्म भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले काय कर्मको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

• **पाणातिपातो :** जीवको हत्या।

• **अदिन्नादानं :** अनधिकृत रूपमा लिने (चोरी)।

• **कामेसुमिच्छाचारो :** अनैतिक यौन आचरण।

• **कायविञ्ञत्तिसङ्खाते :** यी कर्महरू कायविञ्ञत्ति (शारीरिक अभिव्यक्ति) मार्फत् हुन्छन्।

• **बाहुल्लवुत्तितो :** प्रायः कायद्वारा अभिव्यक्त हुने भएकाले।

यो गद्यले काय कर्मको प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले शारीरिक कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता अकुशल कर्मबाट बच्न र शारीरिक रूपमा नैतिक आचरण अपनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५६. मुसावादो पिसुणवाचा फरुसवाचा सम्फप्पलापो चेति वचीविञ्ञत्तिसङ्खाते वचीद्वारे बाहुल्लवुत्तितो वचीकम्मं नाम।

शब्दानुवाद : मुसावादो (मुसा + वादो, समास) – झूठो बोल्ने, **पिसुणवाचा** (पिसुण + वाचा, समास) – चुगली, **फरुसवाचा** (फरुस + वाचा, समास) – कठोर वचन, **सम्फप्पलापो** (सम्फ + पलापो, समास) – व्यर्थ कुरा, **च** – र, **इति** – यति, **वचीविञ्ञत्तिसङ्खाते** (वची + विञ्ञत्ति + सङ्खाते, समास) – वचीविज्ञप्ति भनिने, **वचीद्वारे** (वची + द्वारे, समास) – वचनद्वारमा, **बाहुल्लवुत्तितो** (बाहुल्ल + वुत्तितो, समास) – प्रायः उत्पन्न हुने कारणले, **वचीकम्मं** (वची + कम्मं, समास) – वचन कर्म, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : झूठो बोल्ने, चुगली, कठोर वचन र व्यर्थ कुरा - यति वचीविज्ञप्ति भनिने वचनद्वारमा प्रायः उत्पन्न हुने कारणले वचनकर्म भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले वचनकर्मको चार प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **मुसावादो :** झूठो बोल्ने।
- **पिसुणवाचा :** अरूलाई बिगार्ने चुगली।
- **फरुसवाचा :** कठोर र हानिकारक वचन।
- **सम्फप्पलापो :** व्यर्थ र अनुपयोगी कुरा।
- **वचीविञ्ञत्तिसङ्खाते :** यी कर्महरू वचीविञ्ञत्ति (वचन अभिव्यक्ति) मार्फत् हुन्छन्।
- **बाहुल्लवुत्तितो :** प्रायः वचनद्वारा अभिव्यक्त हुने भएकाले।

यो गद्यले वचन कर्मको प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले वचनको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सत्य, दयालु र उपयोगी वचन बोल्न प्रेरित गर्दछ, जसले सामाजिक सद्भाव कायम गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५७. अभिज्झा ब्यापादो मिच्छादिट्ठि चेति अञ्ञत्रापि विञ्ञत्तिया मनस्मिंयेव बाहुल्लवुत्तितो मनोकम्मं नाम।

शब्दानुवाद : अभिज्झा – लोभ, **ब्यापादो** – द्वेष, **मिच्छादिट्ठि** (मिच्छा + दृष्टि, समास) – मिथ्या दृष्टि, **च** – र, **इति** – यति, **अञ्ञत्रापि** (अञ्ञत्र + अपि, सन्धि) – अन्यत्र पनि, **विञ्ञत्तिया** (विञ्ञत्तिया) – अभिव्यक्तिबाट, **मनस्मिंयेव** (मनस्मिं + एव, सन्धि) – मनमा नै, **बाहुल्लवुत्तितो** (बाहुल्ल + वुत्तितो, समास) – प्रायः उत्पन्न हुने कारणले, **मनोकम्मं** (मनो + कम्मं, समास) – मनोकर्म, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : लोभ, द्वेष र मिथ्या दृष्टि - यति अन्यत्र अभिव्यक्तिबाट नभई मनमा मात्र प्रायः उत्पन्न हुने कारणले मनोकर्म भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मन कर्मको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **अभिज्झा :** अरूको सम्पत्तिप्रति लोभ।
- **ब्यापादो :** अरूप्रति द्वेष वा हानिकारक विचार।
- **मिच्छादिट्ठि :** गलत विश्वास वा दृष्टिकोण।
- **अञ्ञत्रापि विञ्ञत्तिया :** यी कर्महरू काय वा वचनद्वारा अभिव्यक्त नभई मनमा मात्र हुन्छन्।
- **मनस्मिंयेव :** केवल मनमा नै।

यो गद्यले मन कर्मको आन्तरिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनको शुद्धताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई लोभ, द्वेष र मिथ्या दृष्टिबाट मुक्त हुन र सकारात्मक विचारहरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५८. तेसु पाणातिपातो फरुसवाचा ब्यापादो च दोसमूलेन जायन्ति।

शब्दानुवाद : तेसु – तिनीहरूमा, **पाणातिपातो** (पाण + अतिपातो, सन्धि) – प्राणीवध, **फरुसवाचा** (फरुस + वाचा, समास) – कठोर वचन, **ब्यापादो** – द्वेष, **च** – र, **दोसमूलेन** (दोस + मूलेन, समास) – दोष मूलद्वारा, **जायन्ति** (√जन धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : तिनीहरूमा प्राणवध, कठोर वचन र द्वेष दोष मूलद्वारा उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल कर्महरूको **'दोस'** (दोष) मूलसँगको सम्बन्धको वारेमा वर्णन गर्दछ :

- **पाणातिपातो :** जीवको हत्या।
- **फरुसवाचा :** कठोर वचन।
- **ब्यापादो :** द्वेषपूर्ण विचार।
- **दोसमूलेन :** यी सबै दोष (क्रोध) बाट उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले दोषको हानिकारक प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले क्रोधको नकारात्मक प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृति र मैत्री भावनाले व्यक्तिलाई क्रोधमुक्त जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५९. कामेसुमिच्छाचारो अभिज्झा मिच्छादिट्ठि च लोभमूलेन।

शब्दानुवाद : कामेसुमिच्छाचारो (कामेसु + मिच्छाचारो, समास) – काममा मिथ्या आचरण, **अभिज्झा** – लोभ, **मिच्छादिट्ठि** (मिच्छा + दृष्टि, समास) – मिथ्या दृष्टि, **च** – र, **लोभमूलेन** (लोभ + मूलेन, समास) – लोभ मूलद्वारा।

भावानुवाद : काममा मिथ्या आचरण, लोभ र मिथ्या दृष्टि लोभ मूलद्वारा हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल कर्महरूको लोभ मूलसँग सम्बन्धको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **कामेसुमिच्छाचारो :** अनैतिक यौन आचरण।
- **अभिज्झा :** अरूको सम्पत्तिप्रति लोभ।
- **मिच्छादिट्ठि :** गलत विश्वास।
- **लोभमूलेन :** यी सबै लोभ (तृष्णा) बाट उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले लोभको हानिकारक प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले लोभको नकारात्मक प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृति र संतोषले व्यक्तिलाई लोभमुक्त जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६०. सेसानि चत्तारिपि द्वीहि मूलेहि सम्भवन्ति।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **चत्तारि** – चार, **अपि** – पनि, **द्वीहि** – दुई, **मूलेहि** – मूलहरूले, **सम्भवन्ति** (√भू धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : बाँकी चार पनि दुई मूलहरूद्वारा उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी चार अकुशल कर्महरूको उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ :

- **सेसानि चत्तारि :** अदिन्नादान, मुसावाद, पिसुणवाचा, सम्फप्पलाप।

• **द्वीहि मूलेहि :** लोभ र दोष (मोह सधैँ सहगत हुन्छ)।

यो गद्यले यी कर्महरूको मिश्रित मूललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको जटिल उत्पत्तिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई लोभ र दोषबाट मुक्त हुन र नैतिक आचरण अपनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६१. चित्तुप्पादवसेन पनेतं अकुसलं सब्बथापि द्वादसविधं होति।

शब्दानुवाद : चित्तुप्पादवसेन (चित्त + उप्पाद + वसेन, सन्धि) – चित्त उत्पत्ति अनुसार, **पन** – निपात, **एतं** – यो, **अकुसलं** – अकुशल, **सब्बथापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **द्वादसविधं** (द्वादस + विधं, समास) – बाह्र प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : यो अकुशल चित्त उत्पत्ति अनुसार सबै प्रकारले बाह्र प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल कर्मलाई चित्त अनुसार वर्गीकरण गर्दछ :

• **चित्तुप्पादवसेन :** १२ अकुशल चित्तहरू (८ लोभमूल, २ दोषमूल, २ मोहमूल)।

• **द्वादसविधं :** यी चित्तहरूले अकुशल कर्महरूको आधार बनाउँछन्।

यो गद्यले अकुशल चित्तको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल चित्तको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरू नियन्त्रण गर्न र कुशल चित्तहरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कामावचरकुसलकम्मं (कामावचर कुसल कर्म)

(Sense-Sphere Wholesome Kamma)

६२. कामावचरकुसलम्पि कायद्वारे पवत्तं कायकम्मं, वचीद्वारे पवत्तं वचीकम्मं, मनोद्वारे पवत्तं मनोकम्मञ्चेति कम्मद्वारवसेन तिविधं होति।

शब्दानुवाद : कामावचरकुसलम्पि (कामावचर + कुसलं + अपि, सन्धि) – कामावचर कुशल पनि, **कायद्वारे** (काय + द्वारे, समास) – कायद्वारमा, **पवत्तं** (√वत्त धातु) – उत्पन्न, **कायकम्मं** (काय + कम्मं, समास) – काय कर्म, **वचीद्वारे** (वची + द्वारे, समास) – वचनद्वारमा, **पवत्तं** (√वत्त धातु) – उत्पन्न, **वचीकम्मं** (वची + कम्मं, समास) – वचन कर्म, **मनोद्वारे** (मनो + द्वारे, समास) – मनद्वारमा, **पवत्तं** (√वत्त धातु) – उत्पन्न, **मनोकम्मं** (मनो + कम्मं, समास) – मनोकर्म, **च** – र, **इति** – यति, **कम्मद्वारवसेन** (कम्म + द्वार + वसेन, समास) – कर्मद्वार अनुसार, **तिविधं** (ति + विधं, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : कामावचर कुशल पनि कायद्वारमा उत्पन्न काय कर्म, वचनद्वारमा उत्पन्न वचनकर्म र मनोद्वारमा उत्पन्न मनोकर्म - यति कर्मद्वार अनुसार तीन प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर कुशल कर्मलाई कर्मद्वार अनुसार तीन प्रकारले वर्गीकरण गर्दछ :

• **कायकम्मं :** कायद्वारा गरिएको कुशल कर्म (जस्तै, दान)।

• **वचीकम्मं :** वचनद्वारा गरिएको कुशल कर्म (जस्तै, सत्य वचन)।

• **मनोकम्मं :** मनद्वारा गरिएको कुशल कर्म (जस्तै, मेत्ता भावना)।

यो गद्यले कुशल कर्मको अभिव्यक्तिको माध्यमलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कुशल कर्मको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई काय, वचन र मनद्वारा कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६३. तथा दानसीलभावनावसेन।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **दानसीलभावनावसेन** (दान + सील + भावना + वसेन, समास) – दान, शील र भावना अनुसार।

भावानुवाद : त्यसैगरी, दान, शील र भावना अनुसार।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर कुशल कर्मलाई तीन प्रकारले वर्गीकरण गर्दछ :

• **दान :** उदारता र दान दिने कर्म।

• **सील :** नैतिक आचरण र शील पालन।

• **भावना :** ध्यान र मानसिक विकास।

यो गद्यले कुशल कर्मको आधारभूत संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दान, शील र ध्यानको महत्त्वलाई जनाउँछ। यी अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई सकारात्मक जीवनशैली र आध्यात्मिक प्रगति हासिल गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६४. चित्तुप्पादवसेन पनेतं अट्ठविधं होति।

शब्दानुवाद : चित्तुप्पादवसेन (चित्त + उप्पाद + वसेन, सन्धि) – चित्त उत्पत्ति अनुसार, **पन** – निपात, **एतं** – यो, **अट्ठविधं** (अट्ठ + विधं, समास) – आठ प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : यो चित्त उत्पत्ति अनुसार आठ प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर कुशल कर्मलाई चित्त अनुसार यसरि वर्गीकरण गर्दछ :

• **अट्ठविधं :** ८ कामावचर कुशल चित्तहरू (४ सोमनस्ससहगत, ४ उपेक्खासहगत)।

यो गद्यले कुशल चित्तको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कुशल चित्तको विकासको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता चित्तहरू विकास गर्न र सकारात्मक कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६५. दानसीलभावनापचायनवेय्यावच्चपत्तिदानपत्तानुमोदनधम्मस्सवनधम्मदेसना दिट्ठिजुकम्म-वसेन दसविधं होति।

शब्दानुवाद : दानसीलभावनापचायनवेय्यावच्चपत्तिदानपत्तानुमोदनधम्मस्सवनधम्मदेसना (दान + सील + भावना + अपचायन + वेय्यावच्च + पत्तिदान + पत्तानुमोदन + धम्मस्सवन + धम्मदेसना, समास) – दान, शील, भावना, सम्मान, सेवा, पुण्यको साझेदारी, पुण्यको अनुमोदन, धम्म श्रवण, धम्म

देशना, **दिट्ठिजुकम्मवसेन** (दिट्ठि + उजु + कम्म + वसेन, सन्धि) – सही (सीधा) दृष्टियुक्त कर्म अनुसार, **दसविधं** (दस + विधं, समास) – दस प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : दान, शील, भावना, सम्मान, सेवा, पुण्यको साझेदारी, पुण्यको अनुमोदन, धम्म श्रवण, धम्म देशना र सही दृष्टियुक्त कर्म अनुसार दस प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर कुशल कर्मलाई दस प्रकारले वर्गीकरण गर्दछ :

१. **दान :** उदारता।

२. **सील :** नैतिक आचरण।

३. **भावना :** ध्यान।

४. **पचायन :** सम्मान।

५. **वेय्यावच्च :** सेवा।

६. **पत्तिदान :** पुण्यको साझेदारी।

७. **पत्तानुमोदन :** पुण्यको अनुमोदन।

८. **धम्मस्सवन :** धम्म सुन्ने।

९. **धम्मदेसना :** धम्म देशना दिने, प्रचार गर्ने।

१०. **दिट्ठिजुकम्म :** सही दृष्टियुक्त कर्म।

यो गद्यले कुशल कर्मको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कुशल कर्मको विविधतालाई जनाउँछ। यी अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई सामाजिक र आध्यात्मिक विकासमा योगदान गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६६. तं पनेतं वीसतिविधम्पि कामावचरकम्ममिच्चेव सङ्खं गच्छति।

शब्दानुवाद : तं – त्यो, **पन** – निपात, **एतं** – यो, **वीसतिविधं** (वीसति + विधं, समास) – बिस प्रकारको, **अपि** – पनि, **कामावचरकम्मं** (कामावचर + कम्मं, समास) – कामावचर कर्म, **इच्चेव** (इति + एव, सन्धि) – यति नै, **सङ्खं** – गणना, **गच्छति** (√गमु धातु) – जान्छ।

भावानुवाद : यो बिस प्रकारको पनि कामावचर कर्मकै गणना हुन जान्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल र कुशल कर्महरूको संयुक्त गणनाको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **वीसतिविधं :** १२ अकुशल कर्म + ८ कामावचर कुशल चित्त = २० कर्म।
- **कामावचरकम्मं :** यी सबै कामावचर क्षेत्रमा गणना हुन्छन्।

यो गद्यले कामावचर कर्मको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामावचर कर्मको विस्तृत प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्महरूको विकासमा केन्द्रित हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरकुसलकम्मं (रूपावचर कुसल कर्म)

(Form-Sphere Wholesome Kamma)

६७. रूपावचरकुसलं पन मनोकम्ममेव, तञ्च भावनामयं अप्पनाप्पत्तं, झानङ्गभेदेन पञ्चविधं होति।

शब्दानुवाद : रूपावचरकुसलं (रूपावचर + कुसलं, समास) – रूपावचर कुशल, **पन** – निपात, **मनोकम्ममेव** (मनो + कम्मं + एव, सन्धि) – मनोकर्म मात्र, **तञ्च** (तं + च, सन्धि) – र त्यो, **भावनामयं** (भावना + मयं, समास) – भावनाबाट बनेको, **अप्पनाप्पत्तं** (अप्पना + पत्तं, समास) – अर्पणा उपलब्ध, **झानङ्गभेदेन** (झान + अङ्ग + भेदेन, सन्धि) – ध्यान अङ्गहरूको भेद अनुसार, **पञ्चविधं** (पञ्च + विधं, समास) – पाँच प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : रूपावचर कुशल मनोकर्म मात्र हो र त्यो भावनाबाट बनेको, अर्पणा उपलब्ध ध्यान अङ्गहरूको भेद अनुसार पाँच प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर कुशल कर्मको वर्णन गर्दछ :

- **मनोकम्ममेव :** केवल मनद्वारा हुने कर्म (ध्यान)।
- **भावनामयं :** ध्यान अभ्यासबाट उत्पन्न।
- **अप्पनाप्पत्तं :** अर्पणा (गहिरो समाधि) उपलब्ध।
- **झानङ्गभेदेन :** पाँच ध्यान अङ्गहरू अनुसार।
- **पञ्चविधं :** पाँच प्रकारका रूपावचर कुशल चित्त (पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो, पाँचौँ ध्यान)।

यो गद्यले रूपावचर कर्मको ध्यानमय प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको महत्त्वलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई रूपावचर अवस्थामा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरकुसलकम्मं (अरूपावचर कुसल कर्म)

(Formless-Sphere Wholesome Kamma)

६८. तथा अरूपावचरकुसलञ्च मनोकम्मं, तम्पि भावनामयं अप्पनाप्पत्तं। आरम्मणभेदेन चतुब्बिधं होति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **अरूपावचरकुसलं** (अरूपावचर + कुसलं, समास) – अरूपावचर कुशल, **च** – र, **मनोकम्मं** (मनो + कम्मं, समास) – मनोकर्म, **तम्पि** (तं + अपि, सन्धि) – त्यो पनि, **भावनामयं** (भावना + मयं, समास) – भावनाबाट बनेको, **अप्पनाप्पत्तं** (अप्पना + पत्तं, समास) – अर्पणा उपलब्ध, **आरम्मणभेदेन** (आरम्मण + भेदेन, समास) – आरम्मणको भेद अनुसार, **चतुब्बिधं** (चतु + विधं, समास) – चार प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसैगरी, अरूपावचर कुशल पनि मनोकर्म हो, त्यो पनि भावनाबाट बनेको, अर्पणा उपलब्ध, आरम्मणको भेद अनुसार चार प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर कुशल कर्मको वर्णन गर्दछ :

- **मनोकम्मं :** केवल मनद्वारा हुने कर्म (अरूप ध्यान)।
- **भावनामयं :** ध्यान अभ्यासबाट उत्पन्न।
- **अप्पनाप्पत्तं :** अर्पणा (गहिरो समाधि) उपलब्ध।
- **आरम्मणभेदेन :** चार आरम्मणहरू (आकासानञ्चायतन, विञ्ञाणञ्चायतन, आकिञ्चञ्ञायतन, नेवसञ्ञानासञ्ञायतन) अनुसार।
- **चतुब्बिधं :** चार प्रकारका अरूपावचर कुशल चित्त।

यो गद्यले अरूपावचर कर्मको अमूर्त प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको गहिराइलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई अरूपावचर अवस्थामा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कम्मविपाकं (कर्म विपाक)

(Result of Kamma)

६९. एत्थाकुसलकम्ममुद्धच्चरहितं अपायभूमियं पटिसन्धिं जनेति, पवत्तियं पन सब्बम्पि द्वादसविधं सत्ताकुसलपाकानि सब्बत्थापि कामलोके रूपलोके च यथारहं विपच्चति।

शब्दानुवाद : एत्थ – यहाँ, **अकुसलकम्मं** (अकुसल + कम्मं, समास) – अकुशल कर्म, **उद्धच्चरहितं** (उद्धच्च + रहितं, समास) – उद्धच्चरहित, **अपायभूमियं** (अपाय + भूमियं, समास) – अपाय भूमिमा, **पटिसन्धिं** – प्रतिसन्धि, **जनेति** (√जन धातु) – उत्पन्न गर्दछ, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **पन** – निपात, **सब्बं** (सब्बं) – सबै, **द्वादसविधं** (द्वादस + विधं, समास) – बाह्र प्रकारको, **सत्ताकुसलपाकानि** (सत्त + अकुसल + पाकानि, सन्धि) – सात अकुशल विपाकहरू, **सब्बत्थापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **कामलोके** (काम + लोके, समास) – कामलोकमा, **रूपलोके** (रूप + लोके, समास) – रूपलोकमा, **च** – र, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **विपच्चति** (√पच धातु) – विपाक हुन्छ।

भावानुवाद : यहाँ उद्धच्चरहित अकुशल कर्मले अपाय भूमिमा पटिसन्धि उत्पन्न गर्दछ, तर प्रवृत्तिमा सबै बाह्र प्रकारका कर्मले सात अकुशल विपाकहरू कामलोक र रूपलोकमा यथायोग्य विपाक हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

- **उद्धच्चरहितं :** उद्धच्च (अशान्ति) बाहेकका ११ अकुशल चित्तहरूले अपायमा पटिसन्धि दिन्छ।
- **पवत्तियं :** जीवनको प्रवृत्तिमा।
- **द्वादसविधं :** सबै १२ अकुशल चित्तहरू।

• **सत्ताकुसलपाकानि :** ७ अकुशल विपाक चित्तहरू (५ पञ्चविज्ञान, २ सन्तीरण)।

• **कामलोके रूपलोके :** कामलोक र रूपलोकमा यथायोग्य फल दिन्छ।

यो गद्यले अकुशल कर्मको फलको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल कर्मको नकारात्मक फललाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता कर्महरूबाट बच्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७०. कामावचरकुसलम्पि कामसुगतियमेव पटिसन्धिं जनेति, तथा पवत्तियञ्च महाविपाकानि, अहेतुकविपाकानि पन अट्ठपि सब्बत्थापि कामलोके रूपलोके च यथारहं विपच्चति।

शब्दानुवाद : कामावचरकुसलम्पि (कामावचर + कुसलं + अपि, सन्धि) – कामावचर कुशल पनि, **कामसुगतियमेव** (काम + सुगतियं + एव, सन्धि) – कामसुगतिमा मात्र, **पटिसन्धिं** – प्रतिसन्धि, **जनेति** (√जन धातु) – उत्पन्न गर्दछ, **तथा** – त्यसैगरी, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **च** – र, **महाविपाकानि** (महा + विपाकानि, समास) – महाविपाकहरू, **अहेतुकविपाकानि** (न + हेतुक + विपाकानि, समास) – अहेतुक विपाकहरू, **पन** – निपात, **अट्ठपि** (अट्ठ + अपि, सन्धि) – आठ पनि, **सब्बत्थापि** (सब्ब + था + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **कामलोके** (काम + लोके, समास) – कामलोकमा, **रूपलोके** (रूप + लोके, समास) – रूपलोकमा, **च** – र, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **विपच्चति** (√पच धातु) – विपाक हुन्छ।

भावानुवाद : कामावचर कुशल पनि कामसुगतिमा मात्र प्रतिसन्धि उत्पन्न गर्दछ, त्यसैगरी प्रवृत्तिमा महाविपाकहरू, आठ अहेतुक विपाकहरू पनि सबै कामलोक र रूपलोकमा यथायोग्य विपाक हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामावचर कुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

• **कामसुगतियं :** कामावचर कुशल कर्मले कामसुगतिमा प्रतिसन्धि दिन्छ।

• **महाविपाकानि :** ८ महाविपाक चित्तहरू (४ सोमनस्स, ४ उपेक्खा)।

• **अहेतुकविपाकानि अट्ठ :** ८ अहेतुक विपाक चित्तहरू (५ पञ्चविज्ञान, २ सन्तीरण, १ प्रतिसन्धि)।

• **कामलोके रूपलोके :** यी विपाकहरू कामलोक र रूपलोकमा यथायोग्य लागू हुन्छन्।

यो गद्यले कुशल कर्मको सुखद फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कुशल कर्मको सकारात्मक फललाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सुखद गति र जीवन उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७१. तत्थापि तिहेतुकमुक्कट्ठं कुसलं तिहेतुकं पटिसन्धिं दत्वा पवत्ते सोळस विपाकानि विपच्चति।

शब्दानुवाद : तत्थापि (तत्थ + अपि, सन्धि) – त्यहाँ पनि, **तिहेतुकमुक्कट्ठं** (ति + हेतुकं + उक्कट्ठं, सन्धि) – उच्च तिहेतुक, **कुसलं** (कुसलं) – कुशल, **तिहेतुकं** (ति + हेतुकं, समास) – तिहेतुक, **पटिसन्धिं** – प्रतिसन्धि, **दत्वा** (√दा धातु) – दिएर, **पवत्ते** – प्रवृत्तिमा, **सोळस** – सोह्र, **विपाकानि** – विपाकहरू, **विपच्चति** (√पच धातु) – विपाक हुन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ पनि उच्च तिहेतुक कुशल कर्मले तिहेतुक प्रतिसन्धि दिएर प्रवृत्तिमा सोह्र विपाकहरू विपाक हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले उच्च तिहेतुक कुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

• **तिहेतुकमुक्कट्ठं :** उच्च तिहेतुक (अमोह, अलोभ, अदोससहित)।

• **तिहेतुकं पटिसन्धिं :** तिहेतुक प्रतिसन्धि (उच्च स्तरको जन्म)।

• **सोळस विपाकानि :** ८ महाविपाक + ८ अहेतुक विपाक चित्तहरू।

यो गद्यले उच्च कुशल कर्मको उत्कृष्ट फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले उच्च कुशल कर्मको फललाई जनाउँछ। स्मृति र तिहेतुक कर्मले व्यक्तिलाई उत्कृष्ट गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७२. तिहेतुकमोमकं द्विहेतुकमुक्कट्ठञ्च कुसलं द्विहेतुकं पटिसन्धिं दत्वा पवत्ते तिहेतुकरहितानि द्वादस विपाकानि विपच्चति।

शब्दानुवाद : तिहेतुकमोमकं (ति + हेतुकं + ओमकं, सन्धि) – निम्न तिहेतुक, **द्विहेतुकमुक्कट्ठं** (द्वि + हेतुकं + उक्कट्ठं, सन्धि) – उच्च द्विहेतुक, **च** – र, **कुसलं** (कुसलं) – कुशल, **द्विहेतुकं** (द्वि + हेतुकं, समास) – द्विहेतुक, **पटिसन्धिं** – प्रतिसन्धि, **दत्वा** (√दा धातु) – दिएर, **पवत्ते** – प्रवृत्तिमा, **तिहेतुकरहितानि** (ति + हेतुक + रहितानि, समास) – तिहेतुकरहित, **द्वादस** – बाह्र, **विपाकानि** – विपाकहरू, **विपच्चति** (√पच धातु) – विपाक हुन्छ।

भावानुवाद : निम्न तिहेतुक र उच्च द्विहेतुक कुशल कर्मले द्विहेतुक प्रतिसन्धि दिएर प्रवृत्तिमा तिहेतुकरहित बाह्र विपाकहरू विपाक हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मध्यम स्तरको कुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

• **तिहेतुकमोमकं :** निम्न तिहेतुक (कमजोर अमोह सहित)।

• **द्विहेतुकमुक्कट्ठं :** उच्च द्विहेतुक (अलोभ, अदोस)।

• **द्विहेतुकं पटिसन्धिं :** द्विहेतुक प्रतिसन्धि (मध्यम स्तरको जन्म)।

• **तिहेतुकरहितानि द्वादस :** ४ महाविपाक (तिहेतुकरहित) + ८ अहेतुक विपाक।

यो गद्यले मध्यम कुशल कर्मको फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मध्यम कुशल कर्मको फललाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यस्ता कर्महरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम)।

७३. द्विहेतुकमोमकं पन कुसलं अहेतुकमेव पटिसन्धिं देति, पवत्ते च अहेतुकविपाकानेव विपच्चति।

शब्दानुवाद : द्विहेतुकमोमकं (द्वि + हेतुकं + ओमकं, सन्धि) – निम्न द्विहेतुक, **पन** – निपात, **कुसलं** – कुशल, **अहेतुकमेव** (न + हेतुकं + एव, सन्धि) – अहेतुक मात्र, **पटिसन्धिं** – प्रतिसन्धि, **देति** (√दा धातु) – दिन्छ, **पवत्ते** – प्रवृत्तिमा, **च** – र, **अहेतुकविपाकानेव** (अ + हेतुक + विपाकानि + एव, सन्धि) – अहेतुक विपाकहरू मात्र, **विपच्चति** (√पच धातु) – विपाक हुन्छ।

भावानुवाद : निम्न द्विहेतुक कुशल कर्मले अहेतुक प्रतिसन्धि मात्र दिन्छ र प्रवृत्तिमा अहेतुक विपाकहरू नै विपाक हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निम्न स्तरको कुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

• **द्विहेतुकमोमकं :** निम्न द्विहेतुक (कमजोर अलोभ, अदोस)।

• **अहेतुकमेव पटिसन्धिं :** अहेतुक प्रतिसन्धि (कमजोर जन्म, जस्तै जन्मान्ध आदि)।

- **अहेतुकविपाकानेव :** ८ अहेतुक विपाक चित्तहरू।

यो गद्यले निम्न कुशल कर्मको सीमित फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कमजोर कुशल कर्मको फललाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई उच्च कुशल कर्महरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कम्मसङ्गहो (कर्म संग्रह)

(Summary of Kamma)

७४. असङ्खारं ससङ्खार-विपाकानि न पच्चति।
ससङ्खारमसङ्खारविपाकानीति केचन ॥
तेसं द्वादस पाकानि, दसाट्ठ च यथाक्कमं।
यथावुत्तानुसारेन यथासम्भवमुद्दिसे ॥

शब्दानुवाद : असङ्खारं (न + सङ्खारं, समास) – असङ्खार, **ससङ्खार-विपाकानि** (स + सङ्खार + विपाकानि, समास) – ससङ्खार विपाकहरू, **न पच्चति** (न + √पच धातु) – विपाक हुँदैन, **ससङ्खारं** (स + सङ्खारं, समास) – ससङ्खार, **असङ्खारविपाकानि** (न + सङ्खार + विपाकानि, समास) – असङ्खार विपाकहरू, **इति** – भनी, **केचन** – केही, **तेसं** – तिनको, **द्वादस** – बाह्र, **पाकानि** – विपाकहरू, **दस** – दस, **अट्ठ** – आठ, **च** – र, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **यथावुत्तानुसारेन** (यथा + वुत्त + अनुसारेन, सन्धि) – भनिएअनुसार, **यथासम्भवं** (यथा + सम्भवं, समास) – सम्भवअनुसार, **उद्दिसे** (√दिस धातु) – निर्देश गरिन्छ।

भावानुवाद : असङ्खार कर्मले ससङ्खार विपाकहरू विपाक हुँदैन। ससङ्खार कर्मले असङ्खार विपाकहरू विपाक हुँदैन भन्ने केही। तिनको क्रमअनुसार बाह्र, दस र आठ विपाकहरू, भनिएअनुसार र सम्भवअनुसार निर्देश गरिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले कुशल कर्मको सङ्खार र विपाकको सम्बन्धको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **असङ्खारं :** बिना सङ्खार (प्रेरणारहित) कर्म।
- **ससङ्खार-विपाकानि न पच्चति :** ससङ्खार (प्रेरित) विपाकहरू उत्पादन गर्दैन।
- **ससङ्खारं :** सङ्खारसहित (प्रेरित) कर्म।
- **असङ्खारविपाकानि :** असङ्खार विपाकहरू उत्पादन गर्दैन।
- **द्वादस, दस, अट्ठ :** तिहेतुकमुक्कट्ठले १२, तिहेतुकमोमक /द्विहेतुकमुक्कट्ठले १०, द्विहेतुकमोमकले ८ विपाक।

यो गाथाले कर्म र विपाकको समन्वयलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले कर्मको प्रेरणाको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सङ्खारसहित कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरकुसलविपाकं (रूपावचर कुसल विपाक)

(Result of Form-Sphere Wholesome Kamma)

७५. रूपावचरकुसलं पन पठमज्झानं परित्तं भावेत्वा ब्रह्मपारिसज्जेसु उप्पज्जति।

शब्दानुवाद : रूपावचरकुसलं (रूपावचर + कुसलं, समास) – रूपावचर कुशल, **पन** – निपात, **पठमज्झानं** (पठम + झानं, समास) – पहिलो ध्यान, **परित्तं** – सीमित, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **ब्रह्मपारिसज्जेसु** (ब्रह्म + पारिसज्जेसु, समास) – ब्रह्मपरिषद्हरूमा, **उप्पज्जति** (√पद धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : रूपावचर कुशल कर्मले पहिलो ध्यानलाई सीमित रूपमा विकास गरेर ब्रह्मपरिषद्हरूमा उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यानको कुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

- **पठमज्झानं परित्तं :** सीमित स्तरको पहिलो ध्यान।
- **ब्रह्मपारिसज्जेसु :** ब्रह्मपरिषद् भूमिमा जन्म।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको प्रारम्भिक फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको प्रारम्भिक अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७६. तदेव मज्झिमं भावेत्वा ब्रह्मपुरोहितेसु।

शब्दानुवाद : तदेव (तद + एव, सन्धि) – त्यही, **मज्झिमं** – मध्यम, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **ब्रह्मपुरोहितेसु** (ब्रह्म + पुरोहितेसु, समास) – ब्रह्मपुरोहितहरूमा।

भावानुवाद : त्यही पहिलो ध्यानलाई मध्यम रूपमा विकास गरेर ब्रह्मपुरोहितहरूमा उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यानको मध्यम स्तरको फलको वर्णन गर्दछ :

- **मज्झिमं :** मध्यम स्तरको पहिलो ध्यान।
- **ब्रह्मपुरोहितेसु :** ब्रह्मपुरोहित भूमिमा जन्म।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको मध्यम फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको मध्यम अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई गहिरो शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७७. पणीतं भावेत्वा महाब्रह्मेसु।

शब्दानुवाद : पणीतं – उत्कृष्ट, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **महाब्रह्मेसु** (महा + ब्रह्मसु, समास) – महाब्रह्महरूमा।

भावानुवाद : पहिलो ध्यानलाई उत्कृष्ट रूपमा विकास गरेर महाब्रह्महरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यानको उत्कृष्ट स्तरको फलको वर्णन गर्दछ :

- **पणीतं :** उत्कृष्ट स्तरको पहिलो ध्यान।
- **महाब्रह्मेसु :** महाब्रह्म भूमिमा जन्म।

यो गद्यले पहिलो ध्यानको उच्च फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको उच्च अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यानले व्यक्तिलाई उत्कृष्ट मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७८. तथा दुतियज्झानं ततियज्झानञ्च परित्तं भावेत्वा परित्ताभेसु।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **दुतियज्झानं** (दुतिय + झानं, समास) – दोस्रो ध्यान, **ततियज्झानं** (ततिय + झानं, समास) – तेस्रो ध्यान, **च** – र, **परित्तं** – सीमित, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **परित्ताभेसु** (परित्त + आभेसु, सन्धि) – परित्ताभाहरूमा।

भावानुवाद : त्यसैगरी, दोस्रो र तेस्रो ध्यानलाई सीमित रूपमा विकास गरेर परित्ताभाहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो र तेस्रो ध्यानको सीमित स्तरको फलको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **दुतियज्झानं ततियज्झानं :** दोस्रो र तेस्रो ध्यान।
- **परित्तं :** सीमित स्तर।
- **परित्ताभेसु :** परित्ताभा भूमिमा जन्म।

यो गद्यले दोस्रो र तेस्रो ध्यानको प्रारम्भिक फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको प्रारम्भिक अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७९. मज्झिमं भावेत्वा अप्पमाणाभेसु।

शब्दानुवाद : मज्झिमं – मध्यम, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **अप्पमाणाभेसु** (अप्पमाण + आभेसु, सन्धि) – अप्रमाणआभाहरूमा।

भावानुवाद : दोस्रो र तेस्रो ध्यानलाई मध्यम रूपमा विकास गरेर अप्रमाण-आभाहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो र तेस्रो ध्यानको मध्यम स्तरको फलको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **मज्झिमं :** दोस्रो र तेस्रो ध्यानको मध्यम स्तर।
- **अप्पमाणाभेसु :** अप्रमाणआभा भूमिमा जन्म।

यो गद्यले दोस्रो र तेस्रो ध्यानको मध्यम स्तरको दीर्घायु र सुखद फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको मध्यम स्तरको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई गहिरो शान्ति र मानसिक स्थिरता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले दैनिक जीवनमा सन्तुलन र स्मृति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८०. पणीतं भावेत्वा आभस्सरेसु।

शब्दानुवाद : पणीतं – उत्कृष्ट, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **आभस्सरेसु** (आभस्सरेसु) – आभाश्वरहरूमा।

भावानुवाद : दोस्रो र तेस्रो ध्यानलाई उत्कृष्ट रूपमा विकास गरेर आभाश्वरहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो र तेस्रो ध्यानको उत्कृष्ट स्तरको फलको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **पणीतं :** दोस्रो र तेस्रो ध्यानको उत्कृष्ट स्तर।

• **आभस्सरेसु :** आभाश्वर भूमिमा जन्म।

यो गद्यले दोस्रो र तेस्रो ध्यानको उच्च स्तरको दीर्घायु र शुद्ध फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको उच्च अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक शुद्धता र उच्च आध्यात्मिक अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८१. चतुत्थज्झानं परित्तं भावेत्वा परित्तसुभेसु।

शब्दानुवाद : चतुत्थज्झानं (चतुत्थ + झानं, समास) – चौथो ध्यान, **परित्तं** – सीमित, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **परित्तसुभेसु** (परित्त + सुभेसु, समास) – परित्रशुभाहरूमा।

भावानुवाद : चौथो ध्यानलाई सीमित रूपमा विकास गरेर परित्रशुभाहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो ध्यानको सीमित स्तरको फलको वर्णन गर्दछ :

• **चतुत्थज्झानं परित्तं :** चौथो ध्यानको सीमित स्तर।

• **परित्तसुभेसु :** परित्रशुभा भूमिमा जन्म।

यो गद्यले चौथो ध्यानको प्रारम्भिक फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चौथो ध्यानको प्रारम्भिक अवस्थालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक स्थिरता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले दैनिक जीवनमा शान्ति र स्पष्टता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८२. मज्झिमं भावेत्वा अप्पमाणसुभेसु।

शब्दानुवाद : मज्झिमं – मध्यम, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **अप्पमाणसुभेसु** (अप्पमाण + सुभेसु, समास) – अप्रमाणसुभाहरूमा।

भावानुवाद : चौथो ध्यानलाई मध्यम रूपमा विकास गरेर अप्रमाणसुभाहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो ध्यानको मध्यम स्तरको फलको वर्णन गर्दछ :

• **मज्झिमं :** चौथो ध्यानको मध्यम स्तर।

• **अप्पमाणसुभेसु :** अप्रमाणसुभा भूमिमा जन्म।

यो गद्यले चौथो ध्यानको मध्यम स्तरको दीर्घायु र सुखद फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चौथो ध्यानको मध्यम अवस्थालाई जनाउँछ। नियमित ध्यानले व्यक्तिलाई गहिरो शान्ति र मानसिक स्थिरता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा सन्तुलन ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८३. पणीतं भावेत्वा सुभकिण्हेसु।

शब्दानुवाद : पणीतं – उत्कृष्ट, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **सुभकिण्हेसु** (सुभ + किण्हेसु, समास) – शुभकृष्णाहरूमा।

भावानुवाद : चौथो ध्यानलाई उत्कृष्ट रूपमा विकास गरेर शुभकृष्णाहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो ध्यानको उत्कृष्ट स्तरको फलको वर्णन गर्दछ :

- **पणीतं :** चौथो ध्यानको उत्कृष्ट स्तर।
- **सुभकिण्हेसु :** शुभकृष्णा भूमिमा जन्म।

यो गद्यले चौथो ध्यानको उच्च स्तरको दीर्घायु र शुद्ध फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चौथो ध्यानको उच्च अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यानले व्यक्तिलाई मानसिक शुद्धता र उच्च आध्यात्मिक अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति र ज्ञान ल्याउँछ (स्रोतः जनकाभिवंश)।

८४. पञ्चमज्झानं भावेत्वा वेहप्फलेसु।

शब्दानुवाद : पञ्चमज्झानं (पञ्चम + झानं, समास) – पाँचौँ ध्यान, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **वेहप्फलेसु** – वेहप्फलहरूमा।

भावानुवाद : पाँचौँ ध्यानलाई विकास गरेर वेहप्फलहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले पाँचौँ ध्यानको फलको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्चमज्झानं :** पाँचौँ ध्यान (उपेक्खा र एकग्गता सहित)।
- **वेहप्फलेसु :** वेहप्फल भूमिमा जन्म।

यो गद्यले पाँचौँ ध्यानको दीर्घायु र स्थिर फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले पाँचौँ ध्यानको स्थिर अवस्थालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक सन्तुलन उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले दैनिक जीवनमा स्थिरता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८५. तदेव सञ्ञाविरागं भावेत्वा असञ्ञसत्तेसु।

शब्दानुवाद : तदेव (तद + एव, सन्धि) – त्यही नै, **सञ्ञाविरागं** (सञ्ञा + विरागं, समास) – संज्ञाको विराग, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **असञ्ञसत्तेसु** (असञ्ञ + सत्तेसु, समास) – असंज्ञीसत्त्वहरूमा।

भावानुवाद : त्यही पाँचौँ ध्यान संज्ञाको विरागलाई विकास गरेर असंज्ञीसत्त्वहरूमा।

व्याख्या : यो गद्यले पाँचौँ ध्यानको विशेष अवस्थाको फलको वर्णन गर्दछ :

- **सञ्ञाविरागं :** संज्ञा (धारणा) बाट विरक्ति।
- **असञ्ञसत्तेसु :** संज्ञारहित प्राणीहरूको भूमिमा जन्म।

यो गद्यले सञ्ञारहित अवस्थाको विशेष फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संज्ञारहित अवस्थाको गहिराइलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः जनकाभिवंश)।

८६. अनागामिनो पन सुद्धावासेसु उप्पज्जन्ति।

शब्दानुवाद : अनागामिनो – अनागामीहरू, **पन** – निपात, **सुद्धावासेसु** (सुद्ध + आवासेसु, सन्धि) – सुद्धावासहरूमा, **उप्पज्जन्ति** (उद + √पद धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : अनागामीहरू सुद्धावासहरूमा उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अनागामीहरूको जन्मको वर्णन गर्दछ :

- **अनागामिनो :** अनागामी (कामलोकमा नफर्कने अरियहरू)।
- **सुद्धावासेसु :** सुद्धावास भूमिहरू (अविहा, अतप्पा, सुदस्सा, सुदस्सी, अकनिट्ठा) मा जन्म।

यो गद्यले अनागामीहरूको उच्च गतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनागामी अवस्थाको शुद्धतालाई जनाउँछ। स्मृति, शील र ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता उच्च अवस्थाहरूको लागि तयार गर्दछ, जसले आध्यात्मिक प्रगति ल्याउँछ (स्रोतः जनकाभिवंश)।

अरूपावचरकुसलविपाकं (अरूपावचर कुसल विपाक)

(Result of Formless-Sphere Wholesome Kamma)

८७. अरूपावचरकुसलञ्च यथाक्कमं भावेत्वा आरुप्पेसु उप्पज्जन्तीति।

शब्दानुवाद : अरूपावचरकुसलं (अरूपावचर + कुसलं, समास) – अरूपावचर कुशल, **च** – र, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **आरुप्पेसु** (अरूपेसु) – अरूप भूमिहरूमा, **उप्पज्जन्ति** (उद + √पद धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **इति** – यति।

भावानुवाद : अरूपावचर कुशल कर्मलाई क्रमअनुसार विकास गरेर अरूप भूमिहरूमा उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूपावचर कुशल कर्मको फलको वर्णन गर्दछ :

- **अरूपावचरकुसलं :** अरूप ध्यान (आकासानञ्चायतन, विञ्ञाणञ्चायतन, आकिञ्चञ्ञायतन, नेवसञ्ञानासञ्ञायतन)।
- **यथाक्कमं :** क्रमअनुसार (प्रत्येक ध्यानले सम्बन्धित भूमिमा जन्म)।
- **आरुप्पेसु :** अरूप भूमिहरूमा जन्म।

यो गद्यले अरूप ध्यानको अमूर्त फललाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको गहिराइलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अमूर्त अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा गहिरो शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कम्मविपाकसङ्गहो (कर्म विपाक संग्रह)

(Summary of Kamma Results)

८८. इत्थं महग्गतं पुञ्ञं, यथाभूमिववत्थितं।
जनेति सदिसं पाकं, पटिसन्धिपवत्तियं ॥

इदमेत्थ कम्मचतुक्कं।

शब्दानुवाद : इत्थं – यसरी, **महग्गतं** (महा + गतं, सन्धि) – महग्गत, **पुञ्ञं** – पुण्य, **यथाभूमिववत्थितं** (यथा + भूमि + ववत्थितं, समास) – भूमिअनुसार व्यवस्थित, **जनेति** (√जन धातु) – उत्पन्न गर्दछ, **सदिसं** – सदृश, **पाकं** – विपाक, **पटिसन्धिपवत्तियं** (पटिसन्धि + पवत्तियं, समास) – प्रतिसन्धि र प्रवृत्तिमा।

इदं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **कम्मचतुक्कं** (कम्म + चतुक्कं, समास) – कर्मचतुष्क।

भावानुवाद : यसरी महग्गत (उच्च) पुण्य, भूमिअनुसार व्यवस्थित, सदृश (समान) विपाकलाई प्रतिसन्धि प्रवृत्तिमा उत्पन्न गराउँछ।

यहाँ यो कर्मचतुष्क हो।

व्याख्या : यो गाथाले कर्मचतुष्कको समापन गर्दछ :

- **महग्गतं पुञ्ञं :** रूपावचर र अरूपावचर कुशल कर्म।
- **यथाभूमिववत्थितं :** सम्बन्धित भूमिहरूमा व्यवस्थित (जस्तै, ध्यान र अरूप ध्यानअनुसार)।
- **सदिसं पाकं :** समान स्तरको विपाक (जस्तै, झानले सम्बन्धित भूमिमा जन्म)।
- **पटिसन्धिपवत्तियं :** प्रतिसन्धि (जन्म) र प्रवृत्ति (जीवन) मा।
- **कम्मचतुक्कं :** कर्मको चार प्रकारको संरचना।

यो गाथाले कर्म र तिनका फलको भूमिगत सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले कर्म र फलको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृति, शील र ध्यानले व्यक्तिलाई कुशल कर्महरू विकास गर्न र सकारात्मक गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा शान्ति, सन्तुलन र आध्यात्मिक प्रगति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चुतिपटिसन्धिक्कमो (च्युति र प्रतिसन्धि क्रम)

(Sequence of Death and Rebirth-Linking)

८९. आयुक्खयेन कम्मक्खयेन उभयक्खयेन उपच्छेदककम्मुना चेति चतुधा मरणुप्पत्ति नाम।

शब्दानुवाद : आयुक्खयेन (आयु + खयेन, समास) – आयुको क्षयले, **कम्मक्खयेन** (कम्म + खयेन, समास) – कर्मको क्षयले, **उभयक्खयेन** (उभय + खयेन, समास) – दुवैको क्षयले, **उपच्छेदककम्मुना** (उपच्छेदक + कम्मुना, समास) – उपच्छेदक कर्मद्वारा, **च** – र, **इति** – यति, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **मरणुप्पत्ति** (मरण + उप्पत्ति, सन्धि) – मृत्युको उत्पत्ति, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : आयुको क्षयले, कर्मको क्षयले, दुवैको क्षयले र उपच्छेदक कर्मद्वारा - यति चार प्रकारले मृत्युको उत्पत्ति हुन्छ भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मृत्युको चार कारणहरू वर्णन गर्दछ :

- **आयुक्खयेन :** आयुको समाप्ति (जस्तै, प्राकृतिक मृत्यु)।
- **कम्मक्खयेन :** कर्मको क्षय (जस्तै, कर्मले निर्धारित जीवनको समाप्ति)।
- **उभयक्खयेन :** आयु र कर्म दुवैको क्षय।

• **उपच्छेदककम्मुना :** उपच्छेदक (उपघातक) कर्म (जस्तै, पञ्चानन्तरिय कर्म)।

यो गद्यले मृत्युको विविध कारणहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मृत्युको अपरिहार्यतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई क्षणिकताको बोध गर्न र कुशल कर्महरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले राम्रो गति सुनिश्चित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मरणासन्नकाले कम्मं (मरणासन्न कालमा कर्म)

(Kamma at the Time of Death)

९०. तथा च मरन्तानं पन मरणकाले यथारहं अभिमुखीभूतं भवन्तरे पटिसन्धिजनकं कम्मं वा, तंकम्मकरणकाले रूपादिकमुपलद्धपुब्बमुपकरणभूतञ्च कम्मनिमित्तं वा, अनन्तरमुप्पज्जमानभवे उपलभितब्बमुपभोगभूतञ्च गतिनिमित्तं वा कम्मबलेन छन्नं द्वारानं अञ्ञतरस्मिं पच्चुपट्ठाति, ततो परं तमेव तथोपट्ठितं आरम्मणं आरब्भ विपच्चमानककम्मानुरूपं परिसुद्धं उपक्किलिट्ठं वा उपलभितब्बभवानुरूपं तत्थोणतंव चित्तसन्तानं अभिण्हं पवत्तति बाहुल्लेन, तमेव वा पन जनकभूतं कम्मं अभिनवकरणवसेन द्वारप्पत्तं होति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **च** – र, **मरन्तानं** – मर्न लागेकाहरूको, **पन** – निपात, **मरणकाले** (मरण + काले, समास) – मृत्युको समयमा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **अभिमुखीभूतं** (अभिमुखी + भूतं, समास) – सामुन्ने आएको, **भवन्तरे** (भव + अन्तरे, सन्धि) – अर्को भवमा, **पटिसन्धिजनकं** (पटिसन्धि + जनकं, समास) – प्रतिसन्धि उत्पन्न गर्ने, **कम्मं** – कर्म, **वा** – वा, **तंकम्मकरणकाले** (तं + कम्म + करण + काले, समास) – त्यो कर्म गर्ने समयमा, **रूपादिकं** (रूप + आदिकं, सन्धि) – रूप आदि, **उपलद्धपुब्बं** (उपलद्ध + पुब्बं, समास) – पहिले उपलब्ध भएको, **उपकरणभूतं** (उपकरण + भूतं, समास) – उपकरण भएको, **च** – र, **कम्मनिमित्तं** (कम्म + निमित्तं, समास) – कर्म निमित्त, **वा** – वा, **अनन्तरमुप्पज्जमानभवे** (अनन्तर + उप्पज्जमान + भवे, सन्धि) – तुरन्तै उत्पन्न हुने भवमा, **उपलभितब्बं** – उपलब्ध गर्नुपर्ने, **उपभोगभूतं** (उपभोग + भुतं, समास) – उपभोग भएको, **च** – र, **गतिनिमित्तं** (गति + निमित्तं, समास) – गति निमित्त, **वा** – वा, **कम्मबलेन** (कम्म + बलेन, समास) – कर्मको बलले, **छन्नं** – छवटा, **द्वारानं** – द्वारहरूको, **अञ्ञतरस्मिं** – कुनै एकमा, **पच्चुपट्ठाति** (पति + उप + √ठा धातु) – प्रकट हुन्छ, **ततो परं** – त्यसपछि, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही नै, **तथोपट्ठितं** (तथा + उपट्ठितं, सन्धि) – त्यसरी प्रकट भएको, **आरम्मणं** – आरम्मणलाई, **आरब्भ** (√रभ धातु) – लिएर, **विपच्चमानककम्मानुरूपं** (विपच्चमान + कम्म + अनुरूपं, सन्धि) – विपाक भइरहेको कर्मअनुरूप, **परिसुद्धं** – शुद्ध, **उपक्किलिट्ठं** (उप + किलिट्ठं, समास) – अशुद्ध, **वा** – वा, **उपलभितब्बभवानुरूपं** (उपलभितब्ब + भव + अनुरूपं, सन्धि) – उपलब्ध गर्नुपर्ने भवअनुरूप, **तत्थोणतं** (तत्थ + ओणतं, सन्धि) – त्यहाँ उत्पन्न, **चित्तसन्तानं** (चित्त + सन्तानं, समास) – चित्तको सन्तति, **अभिण्हं** – बारम्बार, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ, **बाहुल्लेन** – प्रायः, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही, **वा** – वा, **पन** – निपात, **जनकभूतं** (जनक + भूतं, समास) – जनक भएको, **कम्मं** – कर्म, **अभिनवकरणवसेन** (अभिनव + करण + वसेन, समास) – नयाँ कर्म अनुसार, **द्वारप्पत्तं** (द्वार + पत्तं, समास) – द्वारमा पुगेको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसैगरी, मर्न लागेकाहरूको मृत्युको समयमा यथायोग्य सामुन्ने आएको, अर्को भवमा प्रतिसन्धि उत्पन्न गर्ने कर्म वा त्यो कर्म गर्ने समयमा रूप आदि पहिले उपलब्ध भएको र उपकरण भएको कर्म निमित्त वा तुरन्तै उत्पन्न हुने भवमा उपलब्ध गर्नुपर्ने र उपभोग भएको गति निमित्त वा कर्मको बलले छवटा द्वारहरूको कुनै एकमा प्रकट हुन्छ, त्यसपछि त्यही त्यसरी प्रकट भएको आरम्मण लिएर, विपाक भइरहेको कर्मअनुरूप शुद्ध वा अशुद्ध, उपलब्ध गर्नुपर्ने भवअनुरूप, त्यहाँ उत्पन्न चित्तको सन्तति बारम्बार प्रायः उत्पन्न हुन्छ वा त्यही जनक भएको कर्म नयाँ कर्म अनुसार द्वारमा पुगेको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मृत्युको समयमा चित्तको प्रक्रिया र प्रतिसन्धिको आधारको वर्णन गर्दछ :

- **मरणकाले :** मृत्युको समयमा।
- **अभिमुखीभूतं :** तीन प्रकारका आरम्मणहरू प्रकट हुन्छन् :
  - **पटिसन्धिजनकं कम्मं :** प्रतिसन्धि उत्पन्न गर्ने कर्म।
  - **कम्मनिमित्तं :** कर्मको प्रतीक (जस्तै, कर्मसँग सम्बन्धित रूप आदि)।
  - **गतिनिमित्तं :** अर्को भवको गति वा उपभोगको प्रतीक।
- **कम्मबलेन :** कर्मको बलले यी आरम्मणहरू छवटा द्वारहरू (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय, मनो) मा प्रकट हुन्छन्।
- **विपच्चमानककम्मानुरूपं :** कर्मको विपाकअनुसार शुद्ध (कुशल) वा अशुद्ध (अकुशल)।
- **चित्तसन्तानं :** चित्तको सन्तति बारम्बार उत्पन्न हुन्छ।
- **अभिनवकरणवसेन :** नयाँ कर्मले पनि द्वारमा पुग्न सक्छ।

यो गद्यले मृत्यु र प्रतिसन्धिको सङ्क्रमण प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मृत्युको समयमा कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्महरू विकास गर्न र मृत्युको समयमा सकारात्मक चित्तसन्तति कायम राख्न प्रेरित गर्दछ, जसले राम्रो गति सुनिश्चित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चुतिपटिसन्धिवीथि (च्युति प्रतिसन्धि वीथि)

(Process of Death and Rebirth-Linking)

९१. पच्चासन्नमरणस्स तस्स वीथिचित्तावसाने भवङ्गक्खये वा चवनवसेन पच्चुप्पन्नभवपरियोसानभूतं चुतिचित्तं उप्पज्जित्वा निरुज्झति, तस्मिं निरुद्धावसाने तस्सानन्तरमेव तथागहितं आरम्मणं आरब्भ सवत्थुकं अवत्थुकमेव वा यथारहं अविज्जानुसयपरिक्खित्तेन तण्हानुसयमूलकेन सङ्खारेन जनियमानं सम्पयुत्तेहि परिग्गय्हमानं सहजातानमधिट्ठानभावेन पुब्बङ्गमभूतं भवन्तरपटिसन्धानवसेन पटिसन्धिसङ्खातं मानसं उप्पज्जमानमेव पतिट्ठाति भवन्तरे ।

शब्दानुवाद : पच्चासन्नमरणस्स (पति + आसन्न + मरणस्स, समास) – मृत्यु नजिक भएकाको, **तस्स** – उसको, **वीथिचित्तावसाने** (वीथि + चित्त + अवसाने, सन्धि) – वीथिचित्तको समाप्तिमा, **भवङ्गक्खये** (भवङ्ग + खये, समास) – भवङ्गको क्षयमा, **वा** – वा, **चवनवसेन** (चवन + वसेन, समास) – च्युति अनुसार, **पच्चुप्पन्नभव-परियोसानभूतं** (पच्चुप्पन्न + भव + परियोसान + भूतं, समास) – वर्तमान भवको समाप्तिको, **चुतिचित्तं** (च्युति + चित्तं, समास) – च्युतिचित्त, **उप्पज्जित्वा** (√पद धातु)

– उत्पन्न भएर, **निरुज्झति** (√रुध धातु) – नष्ट हुन्छ, **तस्मिं** – त्यसमा, **निरुद्धावसाने** (निरुद्ध + अवसाने, सन्धि) – निरोध समाप्तिमा, **तस्सानन्तरमेव** (तस्स + अनन्तरं + एव, सन्धि) – त्यसको तुरन्तै पछि, **तथागहितं** (तथा + गहितं, समास) – त्यसरी ग्रहण गरिएको, **आरम्मणं** – आरम्मण, **आरब्भ** (√रभ धातु) – लिएर, **सवत्थुकं** (स + वत्थुकं, सन्धि) – वस्तु (आधार) सहित, **अवत्थुकमेव** (न + वत्थुकं + एव, सन्धि) – वस्तुविहीन नै, **वा** – वा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **अविज्जानुसयपरिक्खित्तेन** (अविज्जा + अनुसय + परिक्खित्तेन, सन्धि) – अज्ञानको अनुसयले घेरिएको, **तण्हानुसयमूलकेन** (तण्हा + अनुसय + मूलकेन, सन्धि) – तृष्णाको अनुसयमा आधारित, **सङ्खारेन** – संस्कारद्वारा, **जनियमानं** (√जन धातु) – उत्पन्न गरिएको, **सम्पयुत्तेहि** – सम्प्रयुक्तहरूसँग, **परिगय्हमानं** (√गह धातु) – परिग्रहण गरिरहेको, **सहजातानमधिट्ठानभावेन** (सहजातनं + अधिट्ठान + भावेन, सन्धि) – सहजातहरूको आधारको रूपमा, **पुब्बङ्गमभूतं** (पुब्ब + अङ्गम + भूतं, सन्धि) – अग्रगामी भएको, **भवन्तरपटिसन्धानवसेन** (भवन्तर + पटिसन्धान + वसेन, समास) – अर्को भवमा प्रतिसन्धान (जोड्ने कर्म) अनुसार, **पटिसन्धिसङ्खातं** (पटिसन्धि + सङ्खातं, समास) – प्रतिसन्धि भनिने, **मानसं** – मानस (चित्त), **उप्पज्जमानमेव** (उप्पज्जमान + एव, सन्धि) – उत्पन्न हुँदा नै, **पतिट्ठाति** (√ठा धातु) – स्थापित हुन्छ, **भवन्तरे** (भव + अन्तरे, सन्धि) – अर्को भवमा।

भावानुवाद : मृत्यु नजिक भएको व्यक्तिको वीथिचित्तको समाप्तिमा वा भवङ्गको क्षयमा च्युति अनुसार वर्तमान भवको समाप्तिको च्युतिचित्त उत्पन्न भएर नष्ट हुन्छ, त्यसको नष्ट भएको समाप्तिपछि तुरन्तै त्यसरी ग्रहण गरिएको आरम्मण लिएर, वस्तुसहित वा वस्तुविहीन यथायोग्य, अज्ञानको अनुसयले घेरिएको र तृष्णाको अनुसयमा आधारित संस्कारद्वारा उत्पन्न गरिएको, सम्प्रयुक्तहरूसँग परिग्रहण गरिरहेको, सहजातहरूको आधारको रूपमा अग्रगामी भएको, अर्को भवमा प्रतिसन्धान (जोड्ने कर्म) अनुसार प्रतिसन्धि भनिने मानस (चित्त) उत्पन्न हुँदा नै अर्को भवमा स्थापित (प्रतिष्ठित) हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले च्युतिचित्त र प्रतिसन्धिको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **पच्चासन्नमरणस्स :** मृत्युको नजिक भएको व्यक्तिको।
- **वीथिचित्तावसाने वा भवङ्गक्खये :** वीथिचित्त वा भवङ्गको समाप्तिमा।
- **चुतिचित्तं :** वर्तमान भवको अन्तिम चित्त, जुन नष्ट हुन्छ।
- **तथागहितं आरम्मणं :** मृत्युको समयमा ग्रहण गरिएको कर्म, कर्मनिमित्त, वा गतिनिमित्त।
- **सवत्थुकं अवत्थुकमेव वा :** रूपी वा अरूप आधारमा।
- **अविज्जानुसयपरिक्खित्तेन तण्हानुसयमूलकेन :** अज्ञान र तृष्णाले प्रभावित।
- **पटिसन्धिसङ्खातं मानसं :** पटिसन्धि चित्त अर्को भवमा स्थापित हुन्छ।

यो गद्यले मृत्यु र पुनर्जन्मको सङ्क्रमणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको सन्ततिलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई मृत्युको समयमा सकारात्मक चित्त र राम्रो गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मरणासन्नवीथि (मरणासन्न वीथि)

(Death-Proximate Cognitive Process)

९२. मरणासन्नवीथियं पनेत्थ मन्दप्पवत्तानि पञ्चेव जवनानि पाटिकङ्खितब्बानि, तस्मा यदि पच्चुप्पन्नारम्मणेसु आपाथगतेसु धरन्तेस्वेव मरणं होति, तदा पटिसन्धिभवङ्गानम्पि पच्चुप्पन्नारम्मणता लब्भतीति कत्वा कामावचरपटिसन्धिया छद्वारगहितं कम्मनिमित्तं गतिनिमित्तञ्च पच्चुप्पन्नमतीतारम्मणं उपलब्भति, कम्मं पन अतीतमेव, तञ्च मनोद्वारगहितं, तानि पन सब्बानिपि परित्तधम्मभूतानेवारम्मणानि।

शब्दानुवाद : मरणासन्नवीथियं (मरण + आसन्न + वीथियं, सन्धि) – मरणासन्न वीथिमा, **पनेत्थ** (पन + एत्थ, सन्धि) – यहाँ, **मन्दप्पवत्तानि** (मन्द + पवत्तानि, समास) – मन्द (कमजोर) प्रवृत्ति, **पञ्चेव** (पञ्च + एव, सन्धि) – पाँच नै, **जवनानि** – जवन चित्तहरू, **पाटिकङ्खितब्बानि** (पति √कङ्ख धातु) – अपेक्षित हुन्छन्, **तस्मा** – त्यसैले, **यदि** – यदि, **पच्चुप्पन्नारम्मणेसु** (पच्चुप्पन्न + आरम्मणेसु, सन्धि) – वर्तमान आरम्मणहरूमा, **आपाथगतेसु** (आपाथ + गतेसु, समास) – प्रकट भएकाहरूमा, **धरन्तेस्वेव** (धरन्तेसु + एव, सन्धि) – कायम रहँदा नै, **मरणं** (मरणं) – मृत्यु, **होति** – हुन्छ, **तदा** – तब, **पटिसन्धिभवङ्गानम्पि** (पटिसन्धि + भवङ्गानं + अपि, सन्धि) – प्रतिसन्धि र भवङ्गको पनि, **पच्चुप्पन्नारम्मणता** (पच्चुप्पन्न + आरम्मणता, सन्धि) – वर्तमान आरम्मणता, **लब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ, **इति कत्वा** – यस्तो मानेर (गरेर), **कामावचरपटिसन्धिया** (कामावचर + पटिसन्धिया, समास) – कामावचर प्रतिसन्धिको लागि, **छद्वारगहितं** (छ + द्वार + गहितं, समास) – छवटा द्वारले ग्रहण गरेको, **कम्मनिमित्तं** (कम्म + निमित्तं, समास) – कर्म निमित्त, **गतिनिमित्तं** (गति + निमित्तं, समास) – गति निमित्त, **च** – र, **पच्चुप्पन्नमतीतारम्मणं** (पच्चुप्पन्न + अतीत + आरम्मणं, सन्धि) – वर्तमान र अतीत आरम्मण, **उपलब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ, **कम्मं** – कर्म, **पन** – निपात, **अतीतमेव** (अतीतं + एव, सन्धि) – अतीत नै, **तञ्च** (तं + च, सन्धि) – र त्यो, **मनोद्वारगहितं** (मनो + द्वार + गहितं, समास) – मनोद्वारले ग्रहण गरेको, **तानि** – ती, **पन** – निपात, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **परित्तधम्मभूतानेव** (परित्त + धम्म + भूतानि + एव, सन्धि) – परित्त धर्महरू नै, **आरम्मणानि** – आरम्मणहरू।

भावानुवाद : यहाँ मरणासन्न वीथिमा मन्द (कमजोर) प्रवृत्ति पाँच जवन चित्तहरू अपेक्षित छन्, त्यसैले यदि वर्तमान आरम्मणहरू प्रकट भएर कायम रहँदा नै मृत्यु हुन्छ भने, तब प्रतिसन्धि र भवङ्गको पनि वर्तमान आरम्मणता उपलब्ध हुन्छ भनी मानेर, कामावचर प्रतिसन्धिको लागि छवटा द्वारले ग्रहण गरेको कर्म निमित्त र गति निमित्त वर्तमान वा अतीत आरम्मणको रूपमा उपलब्ध हुन्छ, तर कर्म अतीतको नै हुन्छ र त्यो मनोद्वारले ग्रहण गरेको हुन्छ, तर ती सबै परित्त धर्महरू नै आरम्मणहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले मरणासन्न वीथिको प्रक्रिया र कामावचर प्रतिसन्धिको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **मन्दप्पवत्तानि पञ्चेव जवनानि :** मृत्युको समयमा कमजोर पाँच जवन चित्तहरू।
- **पच्चुप्पन्नारम्मणेसु :** यदि वर्तमान आरम्मणहरू (जस्तै, कर्मनिमित्त, गतिनिमित्त) प्रकट हुन्छन्।
- **पटिसन्धिभवङ्गानम्पि :** प्रतिसन्धि र भवङ्गले पनि वर्तमान आरम्मण ग्रहण गर्दछ।
- **छद्वारगहितं :** छवटा द्वारहरूमार्फत् ग्रहण गरिएको।

• **कम्मं पन अतीतमेव :** कर्म सधैँ अतीत हुन्छ र मनोद्वारमार्फत् ग्रहण गरिन्छ।

• **परित्तधम्मभूतानि :** सबै आरम्मणहरू परित्त (कामावचर) धर्महरू हुन्।

यो गद्यले मृत्युको समयमा आरम्मण र प्रतिसन्धिको सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मृत्युको समयमा चित्तको प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सकारात्मक कर्मनिमित्त र गतिनिमित्तहरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले राम्रो पटिसन्धि सुनिश्चित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपावचरपटिसन्धिकम्मं (रूपावचर प्रतिसन्धि कर्म)

(Kamma for Form-Sphere Rebirth-Linking)

९३. रूपावचरपटिसन्धिया पन पञ्ञत्तिभूतं कम्मनिमित्तमेवारम्मणं होति।

शब्दानुवाद : रूपावचरपटिसन्धिया (रूपावचर + पटिसन्धिया, समास) – रूपावचर प्रतिसन्धिको लागि, **पन** – निपात, **पञ्ञत्तिभूतं** (पञ्ञत्ति + भूतं, समास) – प्रज्ञप्ति भएको, **कम्मनिमित्तं** (कम्म + निमित्तं, समास) – कर्म निमित्त, **एव** – मात्र, **आरम्मणं** – आरम्मण, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : रूपावचर प्रतिसन्धिको लागि प्रज्ञप्ति भएको कर्म निमित्त मात्र आरम्मण हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपावचर प्रतिसन्धिको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

• **पञ्ञत्तिभूतं :** प्रज्ञप्ति (ध्यानको आरम्मण जस्तै कसिण)।

• **कम्मनिमित्तं :** कर्मसँग सम्बन्धित प्रतीक (जस्तै, ध्यानको कसिण)।

• **रूपावचरपटिसन्धिया :** रूपावचर भूमिमा जन्मको लागि।

यो गद्यले रूपावचर प्रतिसन्धिको पञ्ञत्तिमय प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई रूपावचर गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले उच्च मानसिक शुद्धता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपावचरपटिसन्धिकम्मं (अरूपावचर प्रतिसन्धि कर्म)

(Kamma for Formless-Sphere Rebirth-Linking)

९४. तथा अरूपपटिसन्धिया च महग्गतभूतं पञ्ञत्तिभूतञ्च कम्मनिमित्तमेव यथारहमारम्मणं होति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **अरूपपटिसन्धिया** (अरूप + पटिसन्धिया, समास) – अरूप प्रतिसन्धिको लागि, **च** – र, **महग्गतभूतं** (महग्गत + भूतं, समास) – महग्गत भएको, **पञ्ञत्तिभूतं** (पञ्ञत्ति + भूतं, समास) – प्रज्ञप्ति भएको, **च** – र, **कम्मनिमित्तं** (कम्म + निमित्तं, समास) – कर्म निमित्त, **एव** – मात्र, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **आरम्मणं** – आरम्मण, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसैगरी, अरूप प्रतिसन्धिको लागि महग्गत र प्रज्ञप्ति भएको कर्म निमित्त मात्र यथायोग्य आरम्मण हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अरूप प्रतिसन्धिको आरम्मणको वर्णन गर्दछ :

- **महग्गतभूतं :** महग्गत (अरूप ध्यानको उच्च आरम्मण)।
- **पञ्ञत्तिभूतं :** प्रज्ञप्ति (जस्तै, आकासानञ्चायतन आदि)।
- **कम्मनिमित्तं :** कर्मसँग सम्बन्धित प्रतीक।
- **यथारहं :** सम्बन्धित अरूप ध्यानअनुसार।

यो गद्यले अरूप प्रतिसन्धिको अमूर्त प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको गहिराइलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई अरूप गति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, जसले मानसिक शुद्धता र शान्ति ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

असञ्ञसत्तपटिसन्धि (असंज्ञसत्ता प्रतिसन्धि)

(Rebirth-Linking of Non-Percipient Beings)

९५. असञ्ञसत्तानं पन जीवितनवकमेव पटिसन्धिभावेन पतिट्ठाति, तस्मा ते रूपपटिसन्धिका नाम।

शब्दानुवाद : असञ्ञसत्तानं (असञ्ञ + सत्तानं, समास) – असंज्ञीसत्त्वहरूको, **पन** – निपात, **जीवितनवकं** (जीवित + नवकं, समास) – जीवित नवक, **एव** – मात्र, **पटिसन्धिभावेन** (पटिसन्धि + भावेन, समास) – प्रतिसन्धिको रूपमा, **पतिट्ठाति** (√ठा धातु) – स्थापित हुन्छ, **तस्मा** – त्यसैले, **ते** – ती, **रूपपटिसन्धिका** (रूप + पटिसन्धिका, समास) – रूप प्रतिसन्धिका, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : संज्ञारहित प्राणीहरूको लागि जीवित नवक मात्र प्रतिसन्धिको रूपमा स्थापित हुन्छ, त्यसैले तिनीहरूलाई रूप प्रतिसन्धिका भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले असंज्ञीसत्त्वहरूको प्रतिसन्धिको वर्णन गर्दछ :

- **जीवितनवकं :** जीवित इन्द्रियसहितको रूप (नवक कलाप)।
- **पटिसन्धिभावेन :** प्रतिसन्धिको रूपमा।
- **रूपपटिसन्धिका :** केवल रूपमा आधारित प्रतिसन्धि।

यो गद्यले असंज्ञीसत्त्वहरूको विशेष प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संज्ञारहित अवस्थाको विशिष्टतालाई जनाउँछ। ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई यस्ता अवस्थाहरूको प्रकृतिलाई बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अरूपपटिसन्धि (अरूप प्रतिसन्धि)

(Formless Rebirth-Linking)

९६. अरूपा अरूपपटिसन्धिका।

शब्दानुवाद : अरूपा – अरूपहरू, **अरूपपटिसन्धिका** (अरूप + पटिसन्धिका, समास) – अरूप प्रतिसन्धिका।

भावानुवाद : अरूपहरू अरूप प्रतिसन्धिका हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अरूप सत्त्वहरूको प्रतिसन्धिको वर्णन गर्दछ :

- **अरूपा :** अरूप भूमिका सत्त्वहरू।
- **अरूपपटिसन्धिका :** केवल चित्तमा आधारित प्रतिसन्धि हुन्छ।

यो गद्यले अरूप प्रतिसन्धिको अमूर्त प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप अवस्थाको महत्त्वलाई जनाउँछ। गहिरो ध्यानले व्यक्तिलाई यस्ता अमूर्त अवस्थाहरूमा प्रवेश गर्न र मानसिक शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपारूपपटिसन्धि (रूप र अरूप प्रतिसन्धि)

(Form and Formless Rebirth-Linking)

९७. सेसा रूपारूपपटिसन्धिका।

शब्दानुवाद : सेसा – बाँकी, **रूपारूपपटिसन्धिका** (रूप + अरूप + पटिसन्धिका, सन्धि) – रूप र अरूप प्रतिसन्धिका।

भावानुवाद : बाँकी रूप र अरूप प्रतिसन्धिका हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी सत्त्वहरूको प्रतिसन्धिको वर्णन गर्दछ :

- **सेसा :** असंज्ञीसत्त्व र अरूप बाहेकका प्राणीहरू (कामावचर र रूपावचर)।
- **रूपारूपपटिसन्धिका :** रूप (काय) र चित्त दुवैमा आधारित प्रतिसन्धि।

यो गद्यले सामान्य प्राणीहरूको प्रतिसन्धिको प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सामान्य प्रतिसन्धिको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई सकारात्मक रूप र अरूप पटिसन्धि उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)

चुतिपटिसन्धिसङ्गहो (च्युति प्रतिसन्धि संग्रह)

(Summary of Death and Rebirth-Linking)

९८. आरुप्पचुतिया होन्ति, हेट्ठिमारुप्पवज्जिता।
परमारुप्पसन्धी च, तथा कामतिहेतुका ॥
रूपावचरचुतिया, अहेतुरहिता सियुं।
सब्बा कामतिहेतुम्हा, कामेस्वेव पनेतरा ॥

अयमेत्थ चुतिपटिसन्धिक्कमो।

शब्दानुवाद : आरुप्पचुतिया (आरूप्प + चुतिया, समास) – अरूप च्युतिबाट, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्, **हेट्ठिमारुप्पवज्जिता** (हेट्ठिम + अरूप्प + वज्जिता, सन्धि) – तल्लो अरूपबाहेक, **परमारुप्पसन्धी** (परम + अरूप्प + सन्धी, सन्धि) – उच्च अरूप प्रतिसन्धि, **च** – र, **तथा** – त्यसैगरी, **कामतिहेतुका** (काम

+ तिहेतुका, सन्धि) – काम तिहेतुक, **रूपावचरचुतिया** (रूपावचर + चुतिया, सन्धि) – रूपावचर च्युतिबाट, **अहेतुरहिता** (अहेतु + रहिता, सन्धि) – अहेतुकरहित, **सियुं** (√अस धातु) – हुन्छन्, **सब्बा** – सबै, **कामतिहेतुम्हा** (काम + तिहेतुम्हा, समास) – काम तिहेतुकबाट, **कामेस्वेव** (कामसु + एव, सन्धि) – कामलोकमा नै, **पनेतरा** (पन + इतरा) – अन्य)।

अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **चुतिपटिसन्धिक्कमो** (चुति + पटिसन्धि + कमो, समास) – च्युतिप्रतिसन्धि क्रम ।

भावानुवाद : अरूप च्युतिबाट तल्लो अरूपबाहेक उच्च अरूप प्रतिसन्धि हुन्छ र त्यसैगरी काम तिहेतुक पनि। रूपावचर च्युतिबाट अहेतुकरहित प्रतिसन्धि हुन्छन्; अन्य सबै काम तिहेतुकबाट कामलोकमा नै हुन्छन्।

यहाँ यो च्युतिप्रतिसन्धि क्रम हो ।

व्याख्या : यो गाथाले विभिन्न च्युतिहरूबाट हुने प्रतिसन्धिको सम्बन्धको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **आरुप्पचुतिया :** अरूप च्युतिबाट उच्च अरूप (नेवसञ्ञानासञ्ञायतन बाहेक) र काम तिहेतुक प्रतिसन्धि ।
- **रूपावचरचुतिया :** रूपावचर च्युतिबाट अहेतुकरहित (तिहेतुक वा द्विहेतुक) प्रतिसन्धि ।
- **कामतिहेतुम्हा :** काम तिहेतुक कर्मबाट केवल कामलोकमा प्रतिसन्धि ।

यो गाथाले च्युति र प्रतिसन्धिको नियमहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले कर्म र गतिको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृति र कुशल कर्मले व्यक्तिलाई उच्च गति (रूप वा अरूप) उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

भवङ्गसन्तति (भवङ्ग सन्तति)

(Continuity of Life-Continuum)

९९. इच्चेवं गहितपटिसन्धिकानं पन पटिसन्धिनिरोधानन्तरतो पभुति तमेवारम्मणमारब्भ तदेव चित्तं याव चुतिचित्तुप्पादा असति वीथिचित्तुप्पादे भवस्स अङ्गभावेन भवङ्गसन्ततिसङ्खातं मानसं अब्बोच्छिन्नं नदीसोतो विय पवत्तति।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **गहितपटिसन्धिकानं** (गहित + पटिसन्धिकानं, समास) – प्रतिसन्धि ग्रहण गरेकाहरूको, **पन** – निपात, **पटिसन्धिनिरोधानन्तरतो** (पटिसन्धि + निरोध + अनन्तरतो, सन्धि) – प्रतिसन्धिको निरोधपछिको, **पभुति** – देखि, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही नै, **आरम्मणं** – आरम्मण, **आरब्भ** (√रभ धातु) – लिएर, **तदेव** (तद + एव, सन्धि) – त्यही, **चित्तं** – चित्त, **याव** – सम्म, **चुतिचित्तुप्पादा** (चुति + चित्त + उप्पादा, सन्धि) – च्युतिचित्तको उत्पत्तिसम्म, **असति** (न + √अस धातु) – नभएको, **वीथिचित्तुप्पादे** (वीथि + चित्त + उप्पादे, सन्धि) – वीथिचित्तको उत्पत्तिमा, **भवस्स** – भवको, **अङ्गभावेन** (अङ्ग + भावेन, समास) – अङ्गको रूपमा, **भवङ्गसन्ततिसङ्खातं** (भवङ्ग + सन्तति + सङ्खातं, समास) – भवङ्ग सन्तति भनिने, **मानसं** – मानस (चित्त), **अब्बोच्छिन्नं** (न + वि + उद + √छिद, धातु, न + वोच्छिन्न, समास) – अबाधित, **नदीसोतो** (नदी + सोतो, समास) – नदीको स्रोत, **विय** – जस्तै, **पवत्तति** (वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : यसरी, प्रतिसन्धि ग्रहण गरेकाहरूको लागि प्रतिसन्धिको निरोधपछिको समयदेखि त्यही आरम्मण लिएर त्यही चित्त, च्युतिचित्तको उत्पत्तिसम्म, वीथिचित्तको उत्पत्ति नभएको अवस्थामा, भवको अङ्गको रूपमा भवङ्ग सन्तति भनिने मानस (चित्त) नदीको स्रोतजस्तै अबाधित रूपमा उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले भवङ्ग सन्ततिको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **गहितपटिसन्धिकानं :** प्रतिसन्धि लिएका प्राणीहरूको।
- **पटिसन्धिनिरोधानन्तरतो :** प्रतिसन्धि पछिको समयदेखि।
- **तमेवारम्मणं :** त्यही नै (प्रतिसन्धिको) आरम्मण (कर्म, कर्मनिमित्त, गतिनिमित्त)।
- **भवङ्गसन्ततिसङ्खातं :** भवङ्ग चित्तको सन्तति।
- **अब्बोच्छिन्नं नदीसोतो विय :** नदीको प्रवाहजस्तै अबाधित।

यो गद्यले भवङ्गको निरन्तरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको सन्ततिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई भवङ्गको शुद्धता कायम राख्न र कुशल कर्महरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१००. परियोसाने च चवनवसेन चुतिचित्तं हुत्वा निरुज्झति।

शब्दानुवाद : परियोसाने – अन्तमा, **च** – र, **चवनवसेन** (चवन + वसेन, समास) – च्युति अनुसार, **चुतिचित्तं** (च्युति + चित्तं, समास) – च्युतिचित्त, **हुत्वा** (√हू धातु) – भएर, **निरुज्झति** (√रुध धातु) – नष्ट हुन्छ।

भावानुवाद : अन्तमा मरणगति अनुसार च्युतिचित्त भएर नष्ट हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले भवको समाप्तिको वर्णन गर्दछ :

- **परियोसाने :** भवको अन्तमा।
- **चवनवसेन :** चवन (मृत्यु) को प्रक्रियाद्वारा।
- **चुतिचित्तं :** अन्तिम चित्त, जुन नष्ट हुन्छ।

यो गद्यले च्युतिको अन्तिम चरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मृत्युको अपरिहार्यतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सकारात्मक चित्तसन्तति कायम राख्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१०१. ततो परञ्च पटिसन्धादयो रथचक्कमिव यथाक्कमं एव परिवत्तन्ता पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : ततो - त्यसपछि, **परञ्च** (परं + च, सन्धि) – उता र, **पटिसन्धादयो** (पटिसन्धि + आदयो, सन्धि) – प्रतिसन्धि आदि, **रथचक्कमिव** (रथ + चक्कं + इव, सन्धि) – रथको चक्का जस्तै, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **एव** – नै, **परिवत्तन्ता** (√वत्त धातु) – घुम्दै, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – प्रवृत्त हुन्छन्।

भावानुवाद : त्यसपछि उता प्रतिसन्धि आदि रथको चक्काजस्तै क्रमअनुसार नै हुँदै प्रवृत्त हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतिसन्धि र भवको चक्रको वर्णन गर्दछ :

- **पटिसन्धादयो :** प्रतिसन्धि, भवङ्ग, वीथि र च्युति ।
- **रथचक्कमिव :** रथको चक्काको निरन्तर घुमाइजस्तै ।
- **यथाक्कमं :** क्रमिक रूपमा ।

यो गद्यले भवको निरन्तर चक्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सङ्खारको चक्रलाई जनाउँछ । स्मृति र अभिधर्मको ज्ञानले व्यक्तिलाई यो चक्रबाट मुक्त हुन र निर्वाण उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

चित्तसन्ततिसङ्गहो (चित्तसन्तति संग्रह)

(Summary of Mental Continuity)

१०२. पटिसन्धिभवङ्गवीथियो, चुतिचेह तथा भवन्तरे ।
पुन सन्धि भवङ्गमिच्चयं, परिवत्तति चित्तसन्तति ॥
पटिसङ्खायपनेतमद्धुवं, अधिगन्त्वा पदमच्चुतं बुधा ।
सुसमुच्छिन्नसिनेहबन्धना, सममेस्सन्ति चिराय सुब्बता ॥

शब्दानुवाद : पटिसन्धिभवङ्गवीथियो (पटिसन्धि + भवङ्ग + वीथियो, समास) – प्रतिसन्धि, भवङ्ग र वीथिहरू, **चुतिचेह** (चुति + च + इह, सन्धि) – च्युति र यहाँ, **तथा** – त्यसैगरी, **भवन्तरे** (भव + अन्तरे, सन्धि) – अर्को भवमा, **पुन** – पुनः, **सन्धि** – प्रतिसन्धि, **भवङ्गं** – भवङ्ग, **इच्चयं** (इति + अयं, सन्धि) – यसरी यो, **परिवत्तति** (परि + √वत्त धातु) – घुमिरहन्छ, **चित्तसन्तति** (चित्त + सन्तति, समास) – चित्तको सन्तति, **पटिसङ्खाय** (√सङ्खा धातु) – गहिरो विचार गरेर, **पन** – तर, **एतं** – यो, **अद्धुवं** (न + धुवं, समास) – अनित्य, **अधिगन्त्वा** (√गमु धातु) – प्राप्त गरेर, **पदमच्चुतं** (पदं + अच्चुतं, सन्धि) – अक्षय पद, **बुधा** – ज्ञानीहरूले, **सुसमुच्छिन्नसिनेहबन्धना** (सु + समुच्छिन्न + सिनेह + बन्धना, समास) – पूर्ण रूपमा स्नेह बन्धन काटेर, **सममेस्सन्ति** (समं + एस्सन्ति, सन्धि, √इ धातु) – शान्तपद प्राप्त गर्नेछन्, **चिराय** – चिरकालसम्म, **सुब्बता** – शीलवानहरू ।

भावानुवाद : प्रतिसन्धि, भवङ्ग र वीथिहरू र च्युति पनि यहाँ, त्यसैगरी अर्को भवमा, पुनः प्रतिसन्धि र भवङ्ग यसरी चित्तको सन्तति घुमिरहन्छ । तर यो अनित्यलाई गहिरो विचार गरेर, ज्ञानीहरूले अक्षयपदलाई बोध गरेर र चिरकालसम्म राम्रो आचरण भएका शीलवानहरूले स्नेह बन्धनलाई पूर्ण रूपमा काटेर यो शान्तपद प्राप्त गर्नेछन् ।

व्याख्या : यो गाथाले चित्तसन्ततिको चक्र र निर्वाण प्राप्तिको वर्णन गर्दछ :

- **पटिसन्धिभवङ्गवीथियो :** चित्तको प्रक्रिया (प्रतिसन्धि, भवङ्ग, वीथि, च्युति) ।
- **भवन्तरे :** अर्को भवमा निरन्तरता ।
- **अद्धुवं :** यो सबै अनित्य छ ।
- **पदमच्चुतं :** निर्वाण, अक्षय अवस्था ।
- **सुसमुच्छिन्नसिनेहबन्धना :** तृष्णा र अज्ञानको बन्धनबाट मुक्ति ।
- **सममेस्सन्ति :** ज्ञानवान्हरूले शान्ति प्राप्त गर्दछन् ।

यो गाथाले संस्कारको अनित्यता र निर्वाण पदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले संस्कारको अनित्यता र निर्वाणको शान्तिलाई जनाउँछ। स्मृति, शील र ध्यानले व्यक्तिलाई संस्कारको चक्रबाट मुक्त हुन र निर्वाण प्राप्त गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे वीथिमुत्तसङ्गहविभागो नाम पञ्चमो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मको अर्थसंग्रहमा, **वीथिमुत्तसङ्गहविभागो** (वीथिमुत्त + सङ्गह + विभागो, समास) – वीथिमुक्त संग्रहको विभाग, **नाम** – नाम, **पञ्चमो** – पाँचौँ, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यसरी अभिधर्मको अर्थसंग्रहमा वीथिमुक्त संग्रहको विभाग नामको पाँचौँ परिच्छेद समाप्त।

व्याख्या : यो वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको पाँचौँ परिच्छेदको समापनलाई जनाउँछ, जसमा कर्मचतुष्क र च्युति र प्रतिसन्धि क्रमको विस्तृत वर्णन गरिएको छ। यो परिच्छेदले कर्म, चित्तसन्तति र पुनर्जन्मको प्रक्रियालाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि)।

रूपसङ्गहविभागो

(रूप संग्रह विभाग)

(Compendium of Material Phenomena)

छट्ठो रूपपरिच्छेदो

(छैटौँ रूप परिच्छेद)

(Chapter on Material Phenomena)

१. एत्तावता विभत्ता हि, सप्पभेदप्पवत्तिका।

चित्तचेतसिका धम्मा, रूपं दानि पवुच्चति॥

शब्दानुवाद : एत्तावता – यहाँसम्म, **विभत्ता** (√भज धातु) – विभाजन गरिएको, **हि** – निश्चय नै, **सप्पभेदप्पवत्तिका** (स + पभेद + पवत्तिका, समास) – प्रकार र प्रवृत्तिसहित, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **रूपं** – रूप, **दानि** – अब, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ।

भावानुवाद : यहाँसम्म चित्त र चैतसिक धर्महरूको प्रकार र प्रवृत्तिसहित विभाजन गरिएको छ, अब रूपको कथन गरिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मार्थसंग्रहको छैटौँ परिच्छेदको प्रारम्भलाई जनाउँछ। यसले पहिलेका परिच्छेदहरूमा चित्त र चैतसिकको विस्तृत वर्णन गरिसकेपछि अब रूप (भौतिक धर्महरू) को विश्लेषण सुरु हुने सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले संरचित अभिधर्मको अध्ययनको महत्त्वलाई जनाउँछ। रूपको बुझाइले व्यक्तिलाई भौतिक र मानसिक धर्महरूको अन्तरसम्बन्ध बुझ्न र स्मृतिपूर्वक जीवन बिताउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपसङ्गहो (रूप संग्रह)

(Summary of Material Phenomena)

२. समुद्देसा विभागा च, समुट्ठाना कलापतो।

पवत्तिक्कमतो चेति, पञ्चधा तत्थ सङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : समुद्देसा (सम + उद्देसा, सन्धि) – समुद्देश (सङ्क्षिप्त कथन), **विभागा** – विभाग (वर्गीकरण), **च** – र, **समुट्ठाना** – समुट्ठान (उत्पत्ति), **कलापतो** – कलापबाट, **पवत्तिक्कमतो** (पवत्ति +

कमतो, समास) – प्रवृत्तिको क्रमबाट, **च** – र, **इति** – यति, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले, **तत्थ** – त्यहाँ, **सङ्गहो** – संग्रह।

भावानुवाद : समुद्देश (सङ्क्षिप्त कथन), विभाग (वर्गीकरण), समुट्ठान (उत्पत्ति), कलाप (रूपको परमाणु समूह) र प्रवृत्तिको क्रमबाट - यति पाँच प्रकारले त्यहाँ संग्रह गरिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले रूपको विश्लेषणका पाँच पक्षहरूको संरचना प्रस्तुत यसरी गर्दछ :

- **समुद्देसा :** रूपको सङ्क्षिप्त कथन।
- **विभागा :** रूपको वर्गीकरण।
- **समुट्ठाना :** रूपको उत्पत्तिको कारणहरू।
- **कलापतो :** रूपको समूह (कलाप) को विश्लेषण।
- **पवत्तिक्कमतो :** रूपको प्रवृत्तिको क्रम।

यो गाथाले रूपको अध्ययनको व्यवस्थित दृष्टिकोणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले रूपको व्यवस्थित अध्ययनको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई भौतिक धर्महरूको प्रकृति र तिनको उत्पत्तिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ, जसले जीवनमा स्पष्टता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपसमुद्देसो (रूपको उत्पति)

(Origin of Material Phenomena)

३. चत्तारि महाभूतानि, चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपन्ति दुविधम्पेतं रूपं एकादसविधेन सङ्गहं गच्छति।

शब्दानुवाद : चत्तारि – चार, **महाभूतानि** (महा + भूतानि, समास) – महाभूतहरू, **चतुन्नं** – चारको, **च** – र, **महाभूतानं** (महा + भूतानं, समास) – महाभूतहरूको, **उपादायरूपं** (उपादाय + रूपं, समास) – उपादाय रूप, **इति** – यति, **दुविधं** (दु + विधं, समास) – दुई प्रकारको, **एतं** – यो, **रूपं** – रूप, **एकादसविधेन** (एकादस + विधेन, समास) – एघार प्रकारले, **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छति** (√गमु धातु) – जान्छ।

भावानुवाद : चार महाभूतहरू र चार महाभूतहरूबाट उत्पन्न हुने उपादाय (आश्रय लिएर उत्पन्न हुने) रूप - यो रूप दुई प्रकारको छ र एघार प्रकारले संग्रह हुन जान्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको आधारभूत वर्गीकरणलाई प्रस्तुत गर्दछ :

- **चत्तारि महाभूतानि :** पथवी, आपो, तेजो, वायो।
- **उपादायरूपं :** महाभूतहरूबाट उत्पन्न हुने रूपहरू।
- **एकादसविधेन :** एघार प्रकारका रूपहरू (अगाडि वर्णन गरिन्छ)।

यो गद्यले रूपको आधारभूत संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक विश्वको आधारभूत तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई शरीर र वातावरणको भौतिक प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४. कथं ? पथवीधातु आपोधातु तेजोधातु वायोधातु भूतरूपं नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **पथवीधातु** (पथवी + धातु, समास) – पथवी धातु, **आपोधातु** (आपो + धातु, समास) – आपो धातु, **तेजोधातु** (तेजो + धातु, समास) – तेजो धातु, **वायोधातु** (वायो + धातु, समास) – वायो धातु, **भूतरूपं** (भूत + रूपं, समास) – भूत रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी ? पथ्वी धातु, आपो धातु, तेजो धातु, वायो धातु – यिनलाई भूत रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चार महाभूतहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **पथवीधातु :** कठोरता वा ठोसपन।
- **आपोधातु :** तरलता वा सङ्गठन।
- **तेजोधातु :** ताप वा ऊर्जा।
- **वायोधातु :** गति वा दबाब।

यी भूत रूपहरू सबै भौतिक धर्महरूका आधार हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक विश्वको आधारभूत तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी तत्त्वहरूको अनित्यता बुझ्न र भौतिकताप्रति आसक्ति कम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५. चक्खु सोतं घानं जिह्वा कायो पसादरूपं नाम।

शब्दानुवाद : चक्खु – आँखा, **सोतं** – कान, **घानं** – नाक, **जिह्वा** – जिब्रो, **कायो** – शरीर, **पसादरूपं** (पसाद + रूपं, समास) – प्रसाद रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : आँखा, कान, नाक, जिब्रो, शरीर – यिनलाई प्रसाद रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रसाद रूपहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **चक्खु :** दृश्य ग्रहण गर्ने संवेदनाशील रूप।
- **सोतं :** शब्द ग्रहण गर्ने।
- **घानं :** गन्ध ग्रहण गर्ने।
- **जिह्वा :** स्वाद ग्रहण गर्ने।
- **कायो :** स्पर्श ग्रहण गर्ने।

यी प्रसाद रूपहरू विज्ञानको द्वार हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रियहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रियहरूको अनित्यता र तिनको प्रक्रियालाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ, जसले सन्तुलित जीवन जिउन सहयोग गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६. रूपं सद्दो गन्धो रसो आपोधातुविवज्जितं भूतत्तयसङ्खातं फोट्ठब्बं गोचररूपं नाम।

शब्दानुवाद : रूपं – रूप, **सद्दो** – शब्द, **गन्धो** – गन्ध, **रसो** – रस, **आपोधातुविवज्जितं** (आपो + धातु + विवज्जितं, समास) – आपो धातुबाहेक, **भूतत्तयसङ्खातं** (भूत + तय + सङ्खातं, समास) – तीन भूतहरूबाट बनेको, **फोट्ठब्बं** – स्पर्श, **गोचररूपं** (गोचर + रूपं, समास) – गोचर रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : रूप, शब्द, गन्ध, रस र आपो धातुबाहेक तीन भूतहरूबाट बनेको स्पर्श – यिनलाई गोचर रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले गोचर रूपहरूलाई परिभाषित गर्दछ :

- **रूपं :** दृश्य (रङ र आकार)।
- **सद्दो :** शब्द।
- **गन्धो :** गन्ध।
- **रसो :** स्वाद।
- **फोट्ठब्बं :** स्पर्श (पथवी, तेजो, वायोबाट बनेको, आपोबाहेक)।

यी इन्द्रियहरूका आरम्मणहरू हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रिय आरम्मणहरूको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूको अनित्यता बुझ्न र तिनप्रति आसक्ति कम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७. इत्थत्तं पुरिसत्तं भावरूपं नाम।

शब्दानुवाद : इत्थत्तं – स्त्रित्व, **पुरिसत्तं** – पुरुषत्व, **भावरूपं** (भाव + रूपं, समास) – भाव रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : स्त्रित्व र पुरुषत्व – यिनलाई भाव रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले भाव रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **इत्थत्तं :** स्त्री लिङ्गको भौतिक विशेषता।
- **पुरिसत्तं :** पुरुष लिङ्गको भौतिक विशेषता।

यी रूपहरू लिङ्गको भौतिक अभिव्यक्ति हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले लिङ्गको भौतिक आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई लिङ्गको अनित्यता र तटस्थ बुझाइ विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८. हदयवत्थु हदयरूपं नाम।

शब्दानुवाद : हदयवत्थु (हदय + वस्तु, समास) – हृदय वस्तु, **हदयरूपं** (हदय + रूपं, समास) – हृदय रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : हृदय वस्तु – यसलाई हृदय रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले हृदय रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **हदयवत्थु :** चित्तको भौतिक आधार (हृदय क्षेत्रमा रहेको रूप) हो।

यो चित्तको लागि भौतिक आधारको रूपमा काम गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र काय सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्त र रूपको अन्तरसम्बन्ध बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

९. जीवितिन्द्रियं जीवितरूपं नाम।

शब्दानुवाद : जीवितिन्द्रियं (जीवित + इन्द्रियं, सन्धि) – जीवित इन्द्रिय, **जीवितरूपं** (जीवित + रूपं, समास) – जीवित रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : जीवित इन्द्रिय – यसलाई जीवित रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले जीवित रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **जीवितिन्द्रियं :** जीवन शक्ति, जसले रूपलाई जीवित राख्छ।

यो रूपको निरन्तरताको लागि आवश्यक हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवन शक्तिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई जीवनको अनित्यता बुझ्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१०. कबळीकारो आहारो आहाररूपं नाम।

शब्दानुवाद : कबळीकारो (कबळ + कारो, सन्धि) – कबलिकार, **आहारो** – आहार, **आहाररूपं** (आहार + रूपं, समास) – आहार रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कबलिकार आहार – यसलाई आहार रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आहार रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **कबळीकारो आहारो :** भौतिक पोषण (खानपान)।

यो काय पोषण र वृद्धिको लागि आवश्यक हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले पोषणको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सन्तुलित आहार र अनित्यताको बुझाइ विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

११. इति च अट्ठारसविधम्पेतं रूपं सभावरूपं सलक्खणरूपं निप्फन्नरूपं रूपरूपं सम्मसनरूपन्ति च सङ्गहं गच्छति।

शब्दानुवाद : इति – यति, **च** – र, **अट्ठारसविधं** (अट्ठारस + विधं, समास) – अठार प्रकारको, **एतं** – यो, **रूपं** – रूप, **सभावरूपं** (सभाव + रूपं, समास) – स्वभाव रूप, **सलक्खणरूपं** (स + लक्खण + रूपं, समास) – लक्षणसहितको रूप, **निप्फन्नरूपं** (निप्फन्न + रूपं, समास) – निष्पन्न रूप, **रूपरूपं** (रूप + रूपं, समास) – रूपरूप, **सम्मसनरूपं** (सम्मसन + रूपं, समास) – विपश्यना (ध्यान विषय) को रूप, **इति** – यति, **च** – र, **सङ्गहं** – संग्रह, **गच्छति** (√गमु धातु) – जान्छ।

भावानुवाद : यो अठार प्रकारको रूप स्वभाव रूप, लक्षणसहितको रूप, निप्फन्न रूप, रूपरूप र विपश्यना (ध्यान विषय) को रूप - यति संग्रह हुन जान्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले माथिका अठार रूपहरूलाई विभिन्न नामले संग्रह गर्दछ :

- **सभावरूपं :** स्वाभाविक विशेषतायुक्त।

- **सलक्खणरूपं :** अनित्यता आदि लक्षणसहित।
- **निप्फन्नरूपं :** पूर्णरूपमा उत्पादित।
- **रूपरूपं :** भौतिक रूप।
- **सम्मसनरूपं :** विपश्यनाको विषय।

यी अठार रूपहरू आधारभूत र निष्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपको स्वभाव र लक्षणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र विपस्सना अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१२. आकासधातु परिच्छेदरूपं नाम।

शब्दानुवाद : आकासधातु (आकास + धातु, समास) – आकास धातु, **परिच्छेदरूपं** (परिच्छेद + रूपं, समास) – परिच्छेद रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : आकास धातु – यसलाई परिच्छेद रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले परिच्छेद रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **आकासधातु :** अन्तरिक्ष वा खालीपन, जसले रूपहरूलाई अलग गर्दछ।

यो रूपहरूको सीमांकनको लागि आवश्यक हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक विश्वमा अन्तरिक्षको भूमिकालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई खालीपनको अवधारणा बुझ्न र अनित्यताप्रति सचेत हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१३. कायविञ्ञत्ति वचीविञ्ञत्ति विञ्ञत्तिरूपं नाम।

शब्दानुवाद : कायविञ्ञत्ति (काय + विञ्ञत्ति, समास) – काय विज्ञप्ति, **वचीविञ्ञत्ति** (वची + विञ्ञत्ति, समास) – वची विज्ञप्ति, **विञ्ञत्तिरूपं** (विञ्ञत्ति + रूपं, समास) – विज्ञप्ति रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : काय विज्ञप्ति र वची विज्ञप्ति – यिनलाई विज्ञप्ति रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले विज्ञप्ति रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **कायविञ्ञत्ति :** शारीरिक अभिव्यक्ति (जस्तै, हाउभाउ)।
- **वचीविञ्ञत्ति :** वाचिक अभिव्यक्ति (जस्तै, बोली)।

यी चित्तद्वारा उत्पन्न हुने विशेष रूपहरू हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सञ्चारको भौतिक पक्षलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई काय र वचनको कुशल प्रयोग गर्न र संयमित व्यवहार गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१४. रूपस्स लहुता मुदुता कम्मञ्ञता विञ्ञत्तिद्वयं विकाररूपं नाम।

शब्दानुवाद : रूपस्स – रूपको, **लहुता** – हल्कापन, **मुदुता** – कोमलता, **कम्मञ्ञता** – कार्यक्षमता, **विञ्ञत्तिद्वयं** (विञ्ञत्ति + द्वयं, समास) – दुई विज्ञप्तिहरू, **विकाररूपं** (विकार + रूपं, समास) – विकार रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : रूपको हल्कापन, कोमलता, कार्यक्षमता र दुई विज्ञप्तिहरू – यिनलाई विकार रूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले विकार रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **लहुता :** रूपको हल्कापन।
- **मुदुता :** रूपको कोमलता।
- **कम्मञ्ञता :** रूपको कार्यक्षमता।
- **विञ्ञत्तिद्वयं :** काय र वची विज्ञप्ति ।

यी रूपहरू परिवर्तनशील र चित्तद्वारा प्रभावित हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले काय लचकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई शारीरिक र मानसिक लचकता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१५. रूपस्स उपचयो सन्तति जरता अनिच्चता लक्खणरूपं नाम।

शब्दानुवाद : रूपस्स – रूपको, **उपचयो** – वृद्धि, **सन्तति** – सन्तति, **जरता** – जीर्णता, **अनिच्चता** – अनित्यता, **लक्खणरूपं** (लक्खण + रूपं, समास) – लक्खण रूप, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : रूपको वृद्धि (सञ्चय), सन्तति, जीर्णता र अनित्यता – यिनीहरूलाई रूपको लक्षणरूप भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले लक्षण रूपलाई परिभाषित गर्दछ :

- **उपचयो :** रूपको उत्पत्ति वा संचय।
- **सन्तति :** रूपको निरन्तरता।
- **जरता :** रूपको जीर्णता।
- **अनिच्चता :** रूपको अनित्यता।

यी रूपका स्वाभाविक लक्षणहरू हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपको अनित्य प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अनित्यताको बोध गर्न र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१६. जातिरूपमेव पनेत्थ उपचयसन्ततिनामेन पवुच्चतीति एकादसविधम्पेतं रूपं अट्ठवीसतिविधं होति सरूपवसेन।

शब्दानुवाद : जातिरूपमेव (जाति + रूपं + एव, सन्धि) – जाति (जन्म) रूप नै, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **उपचयसन्ततिनामेन** (उपचय + सन्तति + नामेन, समास) – उपचय र सन्तति नामले, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ, **इति** – यति, **एकादसविधं** (एकादस + विधं, समास) – एघार प्रकारको,

एतं – यो, **रूपं** – रूप, **अट्ठवीसतिविधं** (अट्ठवीसति + विधं, समास) – अठ्ठाइस प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **सरूपवसेन** (सरूप + वसेन, समास) – स्वरूप अनुसार।

भावानुवाद : यहाँ जाति (जन्म) रूप नै उपचय र सन्तति नामले कथन गरिन्छ, यति एघार प्रकारको यो रूप स्वरूप अनुसार अठ्ठाइस प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको कुल संख्यालाई स्पष्ट गर्दछ :

- **जातिरूपमेव :** जन्म रूपलाई उपचय र सन्तति नामले गनिन्छ।
- **एकादसविधं :** माथिका एघार प्रकार (महाभूत, प्रसाद, गोचर, भाव, हृदय, जीवित, आहार आदि)।
- **अट्ठवीसतिविधं :** कुल २८ प्रकारका रूपहरू।

यो गद्यले रूपको पूर्ण गणनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपको वर्गीकरणको पूर्णताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपसमुद्देससङ्गहो (रूप समुद्देश संग्रह)

(Summary of Enumeration of Material Phenomena)

१७. कथं –

भूतप्पसादविसया, भावो हदयमिच्चपि।
जीविताहाररूपेहि, अट्ठारसविधं तथा ॥
परिच्छेदो च विञ्ञत्ति, विकारो लक्खणन्ति च।
अनिप्फन्ना दस चेति, अट्ठवीसविधं भवे ॥

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **भूतप्पसादविसया** (भूत + पसाद + विसया, समास) – भूत, प्रसाद र विषय, **भावो** (भावो) – भाव, **हदयमिच्चपि** (हदयं + इति + अपि, सन्धि) – हृदय पनि, **जीविताहाररूपेहि** (जीवित + आहार + रूपेहि, सन्धि) – जीवित र आहार रूपहरूबाट, **अट्ठारसविधं** (अट्ठारस + विधं, समास) – अठार प्रकारको, **तथा** – त्यसैगरी, **परिच्छेदो** – परिच्छेद, **च** – र, **विञ्ञत्ति** – विज्ञप्ति, **विकारो** – विकार, **लक्खणं** – लक्खण, **इति** – यति, **च** – र, **अनिप्फन्ना** (न + निप्फन्ना, समास) – अनिष्पन्न, **दस** – दश, **चेति** (च + इति, सन्धि) – र यति, **अट्ठवीसविधं** (अट्ठवीसति + विधं, समास) – अठ्ठाइस प्रकारको, **भवे** (√भू धातु) – हुन्छ।

भावानुवाद : कसरी? भूत, प्रसाद, विषय, भाव, हदय, जीवित र आहार रूपहरूबाट अठार प्रकारको, त्यसैगरी परिच्छेद, विज्ञप्ति, विकार र लक्खण - र यति दश अनिष्पन्न - अठ्ठाइस प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले २८ रूपहरूलाई सङ्क्षेपमा वर्गीकृत गर्दछ :

- **अट्ठारसविधं :** १८ निष्पन्न रूपहरू (४ भूत, ५ प्रसाद, ४ गोचर, २ भाव, १ हृदय, १ जीवित, १ आहार)।
- **अनिप्फन्ना दस :** १० अनिष्पन्न रूपहरू (१ परिच्छेद, २ विज्ञप्ति, ३ विकार, ४ लक्खण)।
- **अट्ठवीसविधं :** कुल २८ रूपहरू।

यो गाथाले निष्पन्न र अनिष्पन्न रूपहरूको विभाजनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले रूपको पूर्ण वर्गीकरणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता र निष्पन्न/अनिष्पन्न प्रकृतिलाई बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ रूपसमुद्देसो।

शब्दानुवाद : अयं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **रूपसमुद्देसो** (रूप + समुद्देसो, समास) – रूप समुद्देश।

भावानुवाद : यहाँ यो रूप समुद्देश (सङ्क्षिप्त कथन) हो।

व्याख्या : यो वाक्यले रूप समुद्देशको तथ्यलाई जनाउँछ, जसमा २८ प्रकारका रूपहरूको सङ्क्षिप्त कथन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो तथ्यले रूपको आधारभूत बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई भौतिक धर्महरूको प्रकृति बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपविभागो (रूप विभाग)

(Classification of Material Phenomena)

१८. सब्बञ्च पनेतं रूपं अहेतुकं सप्पच्चयं सासवं सङ्खतं लोकियं कामावचरं अनारम्मणं अप्पहातब्बमेवाति एकविधम्पि अज्झत्तिकबाहिरादिवसेन बहुधा भेदं गच्छति।

शब्दानुवाद : सब्बञ्च (सब्बं + च, सन्धि) – सबै र, **पन** – निपात, **एतं** – यो, **रूपं** – रूप, **अहेतुकं** (अ + हेतुकं, समास) – अहेतुक, **सप्पच्चयं** (सह + पच्चयं, सन्धि) – सप्रत्यय, **सासवं** (स + आसवं, सन्धि) – सास्रव, **सङ्खतं** – संस्कृत, **लोकियं** – लौकक, **कामावचरं** (काम + अवचरं, सन्धि) – कामावचर, **अनारम्मणं** (न + आरम्मणं, समास) – अनारम्मण, **अप्पहातब्बमेव** (न + पहातब्बं + एव, सन्धि) – हटाउन नसकिने नै, **इति** – यसरी, **एकविधं** (एक + विधं, समास) – एक प्रकारको, **अपि** – पनि, **अज्झत्तिकबाहिरादिवसेन** (अज्झत्तिक + बाहिर + आदि + वसेन, सन्धि) – आन्तरिक र बाह्य आदि अनुसार, **बहुधा** (बहु + धा, समास) – विभिन्न प्रकारले, **भेदं** – भेद, **गच्छति** (√गमु धातु) – हुन जान्छ।

भावानुवाद : यो सबै रूप अहेतुक, सप्रत्यय, सास्रव, संस्कृत (निर्मित), लौकिक, कामावचर, अनारम्मण र हटाउन नसकिने नै छ, यसरी एक प्रकारको भए पनि आन्तरिक र बाह्य (भित्री र बाहिरी) आदि आधारमा विभिन्न प्रकारले भेद हुन जान्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको सामान्य विशेषताहरू र तिनको विभिन्न वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **अहेतुकं :** हेतुहरू (लोभ, द्वेष, मोह) बिना।

- **सप्पच्चयं :** प्रत्ययहरू (कर्म, चित्त आदि) बाट उत्पन्न।
- **सासवं :** आस्रवसहित।
- **सङ्खतं :** संस्कृत भएको (अनित्य)।
- **लोकियं :** सांसारिक।
- **कामावचरं :** कामलोकसँग सम्बन्धित।
- **अनारम्मणं :** विज्ञानको आरम्मण नहुने।
- **अप्पहातब्बमेव :** त्याग्न नहुने (नसकिने)।
- **अज्झत्तिकबाहिरादिवसेन :** आन्तरिक र बाह्य आदि आधारमा विभिन्न वर्गीकरण।

यो गद्यले रूपको एकरूपता र विविधताको संयोजनलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपको विशेषताहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई रूपको संस्कृत र अनित्य प्रकृति बुझ्न र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१९. कथं ? पसादसङ्खातं पञ्चविधम्पि अज्झत्तिकरूपं नाम, इतरं बाहिररूपं।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **पसादसङ्खातं** (पसाद + सङ्खातं, समास) – प्रसाद भनिने, **पञ्चविधं** (पञ्च + विधं, समास) – पाँच प्रकारको, **अपि** – पनि, **अज्झत्तिकरूपं** (अज्झत्तिक + रूपं, समास) – आन्तरिक रूप, **नाम** – नाम, **इतरं** – अन्य, **बाहिररूपं** (बाहिर + रूपं, समास) – बाहिरी रूप।

भावानुवाद : कसरी ? प्रसाद भनिने पाँच प्रकारलाई पनि आन्तरिक रूप भनिन्छ, अन्य बाहिरी रूप हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले आन्तरिक र बाहिरी रूपको वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **पसादसङ्खातं पञ्चविधं :** पाँच प्रसाद रूपहरू (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय)।
- **अज्झत्तिकरूपं :** व्यक्तिको शरीरभित्र रहेको।
- **इतरं बाहिररूपं :** अन्य बाहिर वातावरणमा रहेको।

यो गद्यले आन्तरिक र बाह्य रूपहरूको भेदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आन्तरिक र बाह्य भौतिकताको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी दुवैको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२०. पसादहदयसङ्खातं छब्बिधम्पि वत्थुरूपं नाम, इतरं अवत्थुरूपं।

शब्दानुवाद : पसादहदयसङ्खातं (पसाद + हदय + सङ्खातं, समास) – प्रसाद र हृदय भनिने, **छब्बिधं** (छ + विधं, समास) – छ प्रकारको, **अपि** – पनि, **वत्थुरूपं** (वत्थु + रूपं, समास) – वस्तु रूप, **नाम** – नाम, **इतरं** – अन्य, **अवत्थुरूपं** (न + वत्थु + रूपं, समास) – अवस्तु रूप।

भावानुवाद : प्रसाद र हृदय भनिने छ प्रकारलाई पनि वस्तु रूप भनिन्छ, अन्य अवस्तु रूप हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले वत्थु रूपको वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **पसादहदयसङ्खातं :** प्रसाद र हृदय भनिने पाँच प्रसाद (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय) र हृदय वस्तु हुन्।
- **वत्थुरूपं :** विज्ञानको आधार बन्ने रूपहरू।
- **इतरं अवत्थुरूपं :** अन्य अवस्तुरूप।

यो गद्यले विज्ञानको भौतिक आधारलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र रूपको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२१. पसादविञ्ञत्तिसङ्खातं सत्तविधम्पि द्वाररूपं नाम, इतरं अद्वाररूपं।

शब्दानुवाद : पसादविञ्ञत्तिसङ्खातं (पसाद + विञ्ञत्ति + सङ्खातं, समास) – प्रसाद र विज्ञप्ति भनिने, **सत्तविधं** (सत्त + विधं, समास) – सात प्रकारको, **अपि** – पनि, **द्वाररूपं** (द्वार + रूपं, समास) – द्वार रूप, **नाम** – नाम, **इतरं** – अन्य, **अद्वाररूपं** (न + द्वार + रूपं, समास) – अद्वार रूप।

भावानुवाद : प्रसाद र विज्ञप्ति भनिने सात प्रकारलाई पनि द्वार रूप भनिन्छ, अन्य अद्वार रूप हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले द्वार रूपको वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **पसादविञ्ञत्तिसङ्खातं :** पाँच प्रसाद (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय) र दुई विज्ञप्ति (काय, वची)।
- **द्वाररूपं :** विज्ञानको द्वार बन्ने रूपहरू।
- **इतरं अद्वाररूपं :** विज्ञानको द्वार नबन्ने।

यो गद्यले इन्द्रिय र सञ्चारको भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रिय र सञ्चारको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी द्वारहरूको संयमित प्रयोग गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२२. पसादभावजीवितसङ्खातं अट्ठविधम्पि इन्द्रियरूपं नाम, इतरं अनिन्द्रियरूपं।

शब्दानुवाद : पसादभावजीवितसङ्खातं (पसाद + भाव + जीवित + सङ्खातं, समास) – प्रसाद, भाव र जीवित भनिने, **अट्ठविधं** (अट्ठ + विधं, समास) – आठ प्रकारको, **अपि** – पनि, **इन्द्रियरूपं** (इन्द्रिय + रूपं, समास) – इन्द्रिय रूप, **नाम** – नाम, **इतरं** – अन्य, **अनिन्द्रियरूपं** (न + इन्द्रिय + रूपं, समास) – अनिन्द्रिय रूप।

भावानुवाद : प्रसाद, भाव र जीवित भनिने आठ प्रकारलाई पनि इन्द्रिय रूप भनिन्छ, अन्य अनिन्द्रिय रूप हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले इन्द्रिय रूपको वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **पसादभावजीवितसङ्खातं :** पाँच प्रसाद (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय), दुई भाव (इत्थत्तं, पुरिसत्तं) र जीवित इन्द्रिय।
- **इन्द्रियरूपं :** नियन्त्रण वा प्रभावको भूमिका भएको।
- **इतरं अनिन्द्रियरूपं :** अन्य अनिन्द्रिय (नियन्त्रण नहुने) रूप।

यो गद्यले इन्द्रियहरूको विशेष भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रियहरूको कार्यलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रिय संयम र अनित्यताको बोध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२३. पसादविसयसङ्खातं द्वादसविधम्पि ओळारिकरूपं सन्तिकेरूपं, सप्पटिघरूपञ्च, इतरं सुखुमरूपं दूरेरूपं अप्पटिघरूपञ्च।

शब्दानुवाद : पसादविसयसङ्खातं (पसाद + विसय + सङ्खातं, समास) – प्रसाद र विषय भनिने, **द्वादसविधं** (द्वादस + विधं, समास) – बाह्र प्रकारको, **अपि** – पनि, **ओळारिकरूपं** (ओळारिक + रूपं, समास) – स्थूल रूप, **सन्तिकेरूपं** (सन्तिके + रूपं, समास) – नजिकको रूप, **सप्पटिघरूपं** (स + पटिघ + रूपं, समास) – मूर्त रूप, **च** – र, **इतरं** – अन्य, **सुखुमरूपं** (सुखुम + रूपं, समास) – सुक्ष्म रूप, **दूरेरूपं** (दूरे + रूपं, समास) – दूरे रूप, **अप्पटिघरूपञ्च** (न + पटिघ + रूपं + च, सन्धि) – अमूर्त रूप र।

भावानुवाद : प्रसाद र विषय भनिने बाह्र प्रकारलाई पनि स्थूल रूप, नजिकको रूप र मूर्त रूप भनिन्छ, अन्य सुक्ष्म रूप, दूरेरूप र अमूर्त रूप हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको ओलारिक र सुखुम वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **पसादविसयसङ्खातं :** पाँच प्रसाद (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय) र सात गोचर (रूपं, सद्दो, गन्धो, रसो र पथवी, तेजो, वायोबाट बनेको फोट्ठब्बं)।
- **ओळारिकरूपं :** स्थूल, प्रत्यक्ष अनुभव हुने।
- **सन्तिकेरूपं :** नजिकको (इन्द्रियद्वारा ग्रहण गर्न सकिने)।
- **सप्पटिघरूपं :** प्रतिघटना हुने।
- **इतरं :** अन्य सुखुम (सूक्ष्म), दूरे (टाढा) र अप्पटिघ (प्रतिघटना नहुने)।

यो गद्यले रूपको प्रत्यक्ष र सूक्ष्म प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपको स्थूल र सूक्ष्म प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२४. कम्मजं उपादिन्नरूपं, इतरं अनुपादिन्नरूपं।

शब्दानुवाद : कम्मजं (कम्म + जं, समास) – कर्मबाट उत्पन्न, **उपादिन्नरूपं** (उपादिन्न + रूपं, समास) – उपादिन्न रूप, **इतरं** – अन्य, **अनुपादिन्नरूपं** (अनुपादिन्न + रूपं, समास) – अनुपादिन्न रूप।

भावानुवाद : कर्मबाट उत्पन्न उपादिन्न (अधिनस्त, म, मेरो भनिने) रूप हुन्, अन्य अनुपादिन्न रूप।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको कर्मजन्य वर्गीकरणको वर्णन गर्दछ :

- **कम्मजं उपादिन्नरूपं :** कर्मद्वारा उत्पन्न र तृष्णाद्वारा ग्रहण गरिएको।
- **इतरं अनुपादिन्नरूपं :** कर्म वा तृष्णाद्वारा ग्रहण नगरिएको।

यो गद्यले कर्म र रूपको सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्म गर्न र उपादानबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२५. रूपायतनं सनिदस्सनरूपं, इतरं अनिदस्सनरूपं।

शब्दानुवाद : रूपायतनं (रूप + आयतनं, सन्धि) – रूपायतन, **सनिदस्सनरूपं** (स + निदस्सन + रूपं, समास) – दृश्य रूप, **इतरं** – अन्य, **अनिदस्सनरूपं** (न + निदस्सन + रूपं, समास) – अदृश्य रूप।

भावानुवाद : रूपायतन दृश्य रूप हो, अन्य अदृश्य रूप।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको दृश्यता आधारमा वर्गीकरण गर्दछ :

- **रूपायतनं सनिदस्सनरूपं :** दृश्य रूप (रङ र आकार)।
- **इतरं अनिदस्सनरूपं :** अन्य अदृश्य रूपहरू।

यो गद्यले दृश्य र अदृश्य रूपहरूको भेदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दृश्य र अदृश्यको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई दृश्य रूपप्रति आसक्ति कम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२६. चक्खादिद्वयं असम्पत्तवसेन, घानादित्तयं सम्पत्तवसेनाति पञ्चविधम्पि गोचरग्गाहिकरूपं, इतरं अगोचरग्गाहिकरूपं।

शब्दानुवाद : चक्खादिद्वयं (चक्खु + आदि + द्वयं, सन्धि) – चक्षु आदि दुई, **असम्पत्तवसेन** (असम्पत्त + वसेन, समास) – नपुगे अनुसार, **घानादित्तयं** (घान + आदि + तयं, सन्धि) – घ्राण आदि तीन, **सम्पत्तवसेन** (सम्पत्त + वसेन, समास) – पुगे अनुसार, **इति** – यति, **पञ्चविधं** (पञ्च + विधं, समास) – पाँच प्रकारको, **अपि** – निश्चय नै, **गोचरग्गाहिकरूपं** (गोचर + गाहिक + रूपं, समास) – गोचर ग्रहण गर्ने रूप, **इतरं** – अन्य, **अगोचरग्गाहिकरूपं** (न + गोचर + गाहिक + रूपं, समास) – गोचर ग्रहण नगर्ने रूप।

भावानुवाद : चक्खु आदि दुई नपुगे अनुसार, घ्राण आदि तीन पुगे अनुसार - यति पाँच प्रकारका निश्चय नै गोचर ग्रहण गर्ने रूप हुन्, अन्य गोचर ग्रहण नगर्ने रूप।

व्याख्या : यो गद्यले पसाद रूपहरूको गोचर ग्रहण अनुसार वर्गीकरण गर्दछ :

- **चक्खादिद्वयं असम्पत्तवसेन :** चक्खु र सोत (दृश्य र शब्दबिना सम्पर्क ग्रहण)।
- **घानादित्तयं सम्पत्तवसेन :** घान, जिह्वा, काय (गन्ध, रस, स्पर्श सम्पर्कले ग्रहण)।
- **गोचरग्गाहिकरूपं :** गोचर ग्रहण गर्ने रूप।
- **इतरं अगोचरग्गाहिकरूपं :** अन्य अगोचर, गोचर ग्रहण नगर्ने रूप।

यो गद्यले इन्द्रियहरूको कार्यलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रियहरूको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रिय संयम र गोचरको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२७. वण्णो गन्धो रसो ओजा भूतचतुक्कञ्चेति अट्ठविधम्पि अविनिब्भोगरूपं, इतरं विनिब्भोगरूपं।

शब्दानुवाद : वण्णो – रङ, **गन्धो** – गन्ध, **रसो** – रस, **ओजा** – ओजा, **भूतचतुक्कं** (भूत + चतुक्कं, समास) – चार भूतहरू, **च** – र, **इति** – यति, **अट्ठविधं** (अट्ठ + विधं, समास) – आठ प्रकारको, **अपि** – पनि, **अविनिब्भोगरूपं** (न + विनिब्भोग + रूपं, समास) – अविनिब्भोग (छुट्याउन नसकिने) रूप, **इतरं** – अन्य, **विनिब्भोगरूपं** (विनिब्भोग + रूपं, समास) – विनिब्भोग रूप।

भावानुवाद : रङ, गन्ध, रस, ओजा र चार भूतहरू - यति आठ प्रकारको पनि अविनिब्भोग (छुट्याउन नसकिने) रूप हुन्, अन्य विनिब्भोग रूप।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको विनिब्भोग र अविनिब्भोग रूपको वर्गीकरण यस प्रकार गर्दछ :

- **वण्णो, गन्धो, रसो, ओजा, भूतचतुक्कं :** रङ, गन्ध, रस, ओजा (पोषक तत्त्व) र चार भूतहरू।
- **अविनिब्भोगरूपं :** एकसाथ रहने, अविभाज्य रूपहरू।
- **इतरं विनिब्भोगरूपं :** अन्य विभाज्य, अलग गर्न सकिने रूपहरू।

यो गद्यले रूपको आधारभूत एकताको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक तत्त्वहरूको एकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी तत्त्वहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपविभागसङ्गहो (रूप विभाग संग्रह)

(Summary of Classification of Material Phenomena)

२८. इच्चेवमट्ठवीसतिविधम्पि च विचक्खणा।

अज्झत्तिकादिभेदेन, विभजन्ति यथारहं ॥

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यस्तो, **अट्ठवीसतिविधं** (अट्ठ + वीसति + विधं, समास) – अठ्ठाइस प्रकारको, **अपि** – पनि, **च** – र, **विचक्खणा** – विद्वान्हरू, **अज्झत्तिकादिभेदेन** (अज्झत्तिक + आदि + भेदेन, सन्धि) – आन्तरिक आदि भेद अनुसार, **विभजन्ति** (√भज धातु) – विभाजन गर्दछन्, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य।

भावानुवाद : यस्तो अठ्ठाइस प्रकारको पनि विद्वान्हरूले आन्तरिक आदि भेद अनुसार यथायोग्य विभाजन गर्दछन्।

व्याख्या : यो गाथाले रूपको अठ्ठाइस प्रकारको वर्गीकरण र तिनको विभिन्न आधारमा विभाजनलाई समेट्छ :

- **अट्ठवीसतिविधं :** २८ प्रकारका रूपहरू।
- **अज्झत्तिकादिभेदेन :** आन्तरिक, बाहिर, वस्तु, द्वार आदि आधारमा।
- **विचक्खणा :** विद्वान्हरूले यथायोग्य वर्गीकरण गर्दछन्।

यो गाथाले रूपको विस्तृत विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले रूपको व्यवस्थित विश्लेषणको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी भेदहरू बुझ्न र अनित्यताको बोध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ रूपविभागो।

शब्दानुवाद : अयं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **रूपविभागो** (रूप + विभागो, समास) – रूप विभाग।

भावानुवाद : यहाँ यो रूप विभाग हो।

व्याख्या : यो वाक्यले रूप विभागको समापनलाई जनाउँछ, जसमा २८ प्रकारका रूपहरूको विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले रूपको वर्गीकरणको पूर्णताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई भौतिक धर्महरूको प्रकृति र अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपसमुट्ठाननयो (रूप समुत्थान नय)

(Method of Origination of Material Phenomena)

२९. कम्मं चित्तं उतु आहारो चेति चत्तारि रूपसमुट्ठानानि नाम।

शब्दानुवाद : कम्मं – कर्म, **चित्तं** – चित्त, **उतु** – ऋतु, **आहारो** – आहार, **च** – र, **इति** – यति, **चत्तारि** – चार, **रूपसमुट्ठानानि** (रूप + समुट्ठानानि, समास) – रूपको समुत्थान, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कर्म, चित्त, ऋतु र आहार - यति चारलाई रूपको समुत्थान भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपको उत्पत्तिको चार कारणहरू परिभाषित गर्दछ :

- **कम्मं :** कर्म, जसले भौतिक रूपहरूको उत्पत्ति गर्दछ।
- **चित्तं :** विज्ञान, जसले मानसिक प्रेरणाबाट रूप उत्पन्न गर्दछ।
- **उतु :** तापमान (शीत वा उष्ण), जसले भौतिक परिवर्तन ल्याउँछ।
- **आहारो :** पोषण, जसले काय वृद्धि र निरन्तरता कायम राख्छ।

यी चार कारणहरूले सबै रूपहरूको उत्पत्तिलाई नियन्त्रित गर्दछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक विश्वको उत्पत्तिको कारणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कर्म, चित्त, वातावरण र आहारको प्रभाव बुझ्न र संयमित जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३०. तत्थ कामावचरं रूपावचरञ्चेति पञ्चवीसतिविधम्पि कुसलाकुसलकम्ममभिसङ्खतं अज्झत्तिकसन्ताने कम्मसमुट्ठानरूपं पटिसन्धिमुपादाय खणे खणे समुट्ठापेति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **कामावचरं** (काम + अवचरं, सन्धि) – कामावचर, **रूपावचरं** (रूप + अवचरं, सन्धि) – रूपावचर, **च** – र, **इति** – यति, **पञ्चवीसतिविधं** (पञ्च + वीसति + विधं, समास) – पच्चिस प्रकारको, **अपि** – पनि, **कुसलाकुसलकम्ममभिसङ्खतं** (कुसल + अकुसल + कम्मं + अभिसङ्खतं, सन्धि) – कुशल र अकुशल कर्मद्वारा अभिसंस्कृत, **अज्झत्तिकसन्ताने** (अज्झत्तिक +

सन्ताने, समास) – आन्तरिक सन्तानमा, **कम्मसमुट्ठानरूपं** (कम्म + समुट्ठान + रूपं, समास) – कर्मसमुत्थान रूप, **पटिसन्धिमुपादाय** (पटिसन्धि + उपादाय, सन्धि) – प्रतिसन्धिलाई आधार बनाएर, **खणे खणे** – क्षण क्षणमा, **समुट्ठापेति** (सम + उद + √ठा धातु) – उत्पन्न गर्दछ।

भावानुवाद : त्यहाँ कामावचर र रूपावचर यति पच्चिस प्रकारको कुशल र अकुशल कर्मद्वारा अभिसंस्कृत कर्मसमुत्थान रूप आन्तरिक सन्तानमा प्रतिसन्धिलाई आधार बनाएर क्षण क्षणमा उत्पन्न गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले कर्मसमुत्थान रूपको प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **कामावचरं रूपावचरं :** कामलोक र रूपलोकका पच्चिस प्रकारका कुशल र अकुशल कर्महरू।
- **अज्झत्तिकसन्ताने :** व्यक्तिको आन्तरिक विज्ञानको प्रवाहमा।
- **पटिसन्धिमुपादाय :** पुनर्जन्मको क्षणदेखि।
- **खणे खणे :** प्रत्येक क्षणमा।

कर्मले विशेष रूपहरू (जस्तै, इन्द्रियहरू) उत्पन्न गर्दछ, जुन पुनर्जन्मदेखि निरन्तर हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्म गर्न र अनित्यताको बोध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३१. अरूपविपाकद्विपञ्चविञ्ञाणवज्जितं पञ्चसत्ततिविधम्पि चित्तं चित्तसमुट्ठानरूपं पठमभवङ्गमुपादाय जायन्तमेव समुट्ठापेति।

शब्दानुवाद : अरूपविपाकद्विपञ्चविञ्ञाणवज्जितं (अरूप + विपाक + द्वि + पञ्च + विञ्ञाण + वज्जितं, समास) – अरूप विपाक र दुई पञ्चविज्ञानबाहेक, **पञ्चसत्ततिविधं** (पञ्च + सत्तति + विधं, समास) – पचहत्तर प्रकारको, **अपि** – पनि, **चित्तं** – चित्तलाई, **चित्तसमुट्ठानरूपं** (चित्त + समुट्ठान + रूपं, समास) – चित्तसमुत्थान रूपले, **पठमभवङ्गमुपादाय** (पठम + भवङ्ग + उपादाय, सन्धि) – पहिलो भवङ्गलाई आधार बनाएर, **जायन्तमेव** (जायन्तं + एव, सन्धि) – उत्पन्न हुने नै, **समुट्ठापेति** (√ठा धातु) – उत्पन्न गर्दछ।

भावानुवाद : अरूप विपाक र दुई पञ्चविज्ञानबाहेक पचहत्तर प्रकारको चित्तलाई चित्तसमुत्थान रूपले पहिलो भवङ्गलाई आधार बनाएर उत्पन्न हुने बेलामा नै प्रतिष्ठापित गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तसमुत्थान रूपको प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **अरूपविपाकद्विपञ्चविञ्ञाणवज्जितं :** अरूप विपाक चित्त र दुई पञ्चविञ्ञाण (सुखद र दु:खद) बाहेक।
- **पञ्चसत्ततिविधं चित्तं :** ७५ प्रकारका चित्तहरू।
- **पठमभवङ्गमुपादाय :** जीवनको पहिलो भवङ्ग चित्तदेखि।

चित्तले विशेष रूपहरू (जस्तै, विञ्ञत्ति) उत्पन्न गर्दछ, जुन विज्ञानको प्रवाहसँगै हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र रूपको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको प्रभाव बुझ्न र संयमित मानसिक अवस्था कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३२. तत्थ अप्पनाजवनं इरियापथम्पि सन्नामेति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **अप्पनाजवनं** (अप्पना + जवनं, समास) – अर्पणा जवन, **इरियापथं** – इरियापथ, **अपि** – पनि, **सन्नामेति** (√नम धातु) – सँगै ल्याउँछ।

भावानुवाद : त्यहाँ अर्पणा जवनले इरियापथलाई पनि सँगै ल्याउँछ।।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तको विशेष प्रकारको प्रभावको वर्णन गर्दछ :

- **अप्पनाजवनं :** ध्यानमा पुगेको जवन चित्त।
- **इरियापथं :** शारीरिक अवस्था वा आसन (हिँड्ने, उभिने आदि)।
- **सन्नामेति :** स्थिर वा नियन्त्रित गर्दछ।

अर्पणा जवनले शारीरिक अवस्थालाई स्थिर बनाउँछ, जस्तै ध्यानमा स्थिरता (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको शारीरिक प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई ध्यान अभ्यास गर्न र शारीरिक-मानसिक स्थिरता कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. वोट्ठब्बनकामावचरजवनाभिञ्ञा पन विञ्ञत्तिम्पि समुट्ठापेन्ति।

शब्दानुवाद : वोट्ठब्बनकामावचरजवनाभिञ्ञा (वोट्ठब्बन + कामावचर + जवन + अभिञ्ञा, समास) – वोट्ठब्बन, कामावचर जवन र अभिज्ञा, **पन** – निपात, **विञ्ञत्तिम्पि** (विञ्ञत्तिं + अपि, सन्धि) – विज्ञप्ति पनि, **समुट्ठापेन्ति** (सम + उद + √ठा धातु) – उत्पन्न गर्दछन्।

भावानुवाद : वोट्ठब्बन, कामावचर जवन र अभिज्ञाले विज्ञप्तिलाई पनि उत्पन्न गर्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले विञ्ञत्ति रूपको उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ :

- **वोट्ठब्बनकामावचरजवनाभिञ्ञा :** वोट्ठब्बन चित्त, कामावचर जवन चित्त र अभिञ्ञा चित्त।
- **विञ्ञत्तिं :** कायविञ्ञत्ति र वचीविञ्ञत्ति।

यी चित्तहरूले शारीरिक र वाचिक अभिव्यक्तिहरू उत्पन्न गर्दछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सञ्चारको मानसिक आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल सञ्चार र संयमित व्यवहार गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३४. सोमनस्सजवनानि पनेत्थ तेरस हसनम्पि जनेन्ति।

शब्दानुवाद : सोमनस्सजवनानि (सोमनस्स + जवनानि, समास) – सोमनस्स जवनहरू, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **तेरस** – तेह्र, **हसनं** – हाँसो, **अपि** – पनि, **जनेन्ति** (√जन धातु) – उत्पन्न गर्दछन्।

भावानुवाद : यहाँ तेह्र सोमनस्स जवनहरूले हाँसोलाई पनि उत्पन्न गर्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले हाँसोको उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ :

• **सोमनस्सजवनानि :** तेह्र प्रकारका सुखद जवन चित्तहरू।

• **हसनं :** हाँसो (वचीविञ्ञत्तिको विशेष रूप)।

सुखद चित्तहरूले हाँसोलाई उत्पन्न गर्दछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक भावनाको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सुखद चित्त कायम राख्न र हाँसोको कुशल प्रयोग गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३५. सीतुण्होतुसमञ्ञाता तेजोधातु ठितिप्पत्ताव उतुसमुट्ठानरूपं अज्झत्तञ्च बहिद्धा च यथारहं समुट्ठापेति।

शब्दानुवाद : सीतुण्होतुसमञ्ञाता (सीत + उण्ह + उतु + समञ्ञाता, सन्धि) – शीत र उष्ण ऋतु भनिने, **तेजोधातु** (तेजो + धातु, समास) – तेजो धातु, **ठितिप्पत्ता** (ठिति + पत्ता, समास) – स्थिर भएर, **उतुसमुट्ठानरूपं** (उतु + समुट्ठान + रूपं, समास) – उतुसमुत्थान रूप, **अज्झत्तं** – आन्तरिक, **च** – र, **बहिद्धा** – बाहिरी, **च** – र, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **समुट्ठापेति** (√ठा धातु) – उत्पन्न गर्दछ।

भावानुवाद : शीत र उष्ण ऋतु भनिने तेजो धातुले स्थिर भएर आन्तरिक र बाहिरी रूपमा यथायोग्य उतुसमुत्थान रूप उत्पन्न गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले उतुसमुत्थान रूपको प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

• **सीतुण्होतु :** शीत (चिसो) र उष्ण (तातो) तापमान।

• **तेजोधातु :** तेजो धातु (ऊर्जा वा ताप)।

• **ठितिप्पत्ता :** स्थिर अवस्थामा।

• **अज्झत्तञ्च बहिद्धा च :** शरीरभित्र र बाहिर।

तापमानले भौतिक परिवर्तनहरू (जस्तै, पाचन, वृद्धि) उत्पन्न गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले वातावरणको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वातावरणप्रति सचेत हुन र सन्तुलित जीवनशैली अपनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३६. ओजासङ्खातो आहारो आहारसमुट्ठानरूपं अज्झोहरणकाले ठानप्पत्तोव समुट्ठापेति।

शब्दानुवाद : ओजासङ्खातो (ओजा + सङ्खातो, समास) – ओजा भनिने, **आहारो** – आहार, **आहारसमुट्ठानरूपं** (आहार + समुट्ठान + रूपं, समास) – आहार समुत्थानरूप, **अज्झोहरणकाले** (अज्झोहरण + काले, समास) – ग्रहणको समयमा, **ठानप्पत्तो** (ठान + पत्तो, समास) – स्थिर भएर, **एव** – नै, **समुट्ठापेति** (√ठा धातु) – उत्पन्न गर्दछ।

भावानुवाद : ओजा भनिने आहारले आहारसमुत्थान रूपलाई ग्रहण गर्ने वा निल्ने समयमा स्थिर भएर नै उत्पन्न गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले आहारसमुत्थान रूपको प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

• **ओजासङ्खातो आहारो :** पोषक तत्त्व (ओजा) युक्त आहार।

• **अज्झोहरणकाले :** खाना पचाउने समयमा।

• **ठानप्पत्तो :** स्थिर अवस्थामा।

आहारले काय वृद्धि र मर्मतका लागि रूपहरू उत्पन्न गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले पोषणको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सन्तुलित आहार ग्रहण गर्न र काय अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. तत्थ हदयइन्द्रियरूपानि कम्मजानेव।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **हदयइन्द्रियरूपानि** (हदय + इन्द्रिय + रूपानि, समास) – हृदय र इन्द्रिय रूपहरू, **कम्मजानेव** (कम्म + जा + एव, सन्धि) – कर्मज नै।

भावानुवाद : त्यहाँ हदय र इन्द्रिय रूपहरू कर्मज नै हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले हदय र इन्द्रिय रूपहरूको उत्पत्तिलाई स्पष्ट गर्दछ :

• **हदयइन्द्रियरूपानि :** हृदय वत्थु र प्रसाद रूपहरू (चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय)।

• **कम्मजानेव :** केवल कर्मद्वारा उत्पन्न।

यी रूपहरू कर्मको परिणाम हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्म गर्न र इन्द्रियहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३८. विञ्ञत्तिद्वयं चित्तजमेव।

शब्दानुवाद : विञ्ञत्तिद्वयं (विञ्ञत्ति + द्वयं, समास) – दुई विज्ञप्तिहरू, **चित्तजमेव** (चित्त + जं + एव, सन्धि) – चित्तज नै।

भावानुवाद : दुई विज्ञप्तिहरू चित्तज नै हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले विञ्ञत्ति रूपहरूको उत्पत्तिलाई स्पष्ट गर्दछ :

• **विञ्ञत्तिद्वयं :** कायविञ्ञत्ति र वचीविञ्ञत्ति।

• **चित्तजमेव :** केवल चित्तद्वारा उत्पन्न।

यी रूपहरू विज्ञान का अभिव्यक्ति हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सञ्चारको मानसिक आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल सञ्चार र चित्तको संयम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३९. सद्दो चित्तोतुजो।

शब्दानुवाद : सद्दो (सद्दो) – शब्द, **चित्तोतुजो** (चित्त + उतुजो, सन्धि) – चित्त र ऋतुज।

भावानुवाद : शब्द चित्त र ऋतुज हो।

व्याख्या : यो गद्यले शब्दको उत्पत्तिलाई स्पष्ट गर्दछ :

• **सद्दो :** शब्द रूप।

• **चित्तोतुजो :** चित्त (जस्तै, वचीविञ्ञत्ति) र ऋतु (जस्तै, हावा वा प्राकृतिक कारण) बाट उत्पन्न।

शब्दको उत्पत्ति दुई कारणले हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले शब्दको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई शब्दप्रति सचेत हुन र कुशल वचन प्रयोग गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४०. लहुतादित्तयं उतुचित्ताहारेहि सम्भोति।

शब्दानुवाद : लहुतादित्तयं (लहुता + आदि + त्तयं, सन्धि) – लहुता आदि तीन, **उतुचित्ताहारेहि** (उतु + चित्त + आहारेहि, सन्धि) – ऋतु, चित्त र आहारबाट, **सम्भोति** (√भू धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : लहुता आदि तीन ऋतु, चित्त र आहारबाट उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले विकार रूपहरूको उत्पत्तिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **लहुतादित्तयं :** लहुता (हल्कापन), मुदुता (कोमलता), कम्मञ्ञता (कार्यक्षमता)।
- **उतुचित्ताहारेहि :** ऋतु, चित्त र आहारबाट।

यी रूपहरू तीनवटा कारणले उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले शारीरिक लचकताको आधारलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्य कायम राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४१. अविनिब्भोगरूपानि चेव आकासधातु च चतूहि सम्भूतानि।

शब्दानुवाद : अविनिब्भोगरूपानि (न + विनिब्भोग + रूपानि, समास) – अविनिब्भोग रूपहरू, **च** – र, **एव** – नै, **आकासधातु** (आकास + धातु, समास) – आकास धातु, **च** – र, **चतूहि** – चारबाट, **सम्भूतानि** (√भू धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : अविनिब्भोग रूपहरू र आकास धातु चारबाट उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले अविनिब्भोग रूप र आकास धातुको उत्पत्तिलाई स्पष्ट यसरी गर्दछ :

- **अविनिब्भोगरूपानि :** रङ, गन्ध, रस, ओजा र चार भूतहरू।
- **आकासधातु :** अन्तरिक्ष।
- **चतूहि :** कर्म, चित्त, ऋतु र आहारबाट।

यी रूपहरू चारवटै कारणबाट उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक तत्त्वहरूको जटिल उत्पत्तिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी तत्त्वहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४२. लक्खणरूपानि न कुतोचि जायन्ति।

शब्दानुवाद : लक्खणरूपानि (लक्खण + रूपानि, समास) – लक्षण रूपहरू, **न** – होइन, **कुतोचि** (क + तो + चि, सन्धि) – कुनैबाट, **जायन्ति** (√जन धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : लक्षण रूपहरू कुनैबाट पनि उत्पन्न हुँदैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले लक्खण रूपहरूको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **लक्खणरूपानि :** उपचयो, सन्तति, जरता, अनिच्चता।

- **न कुतोचि जायन्ति :** यी कुनै कारणबाट उत्पन्न हुँदैनन्, किनकि यी रूपका स्वाभाविक गुणहरू हुन्।

यी रूपहरूको विशेषताहरू हुन्, न कि स्वतन्त्र रूपहरू (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनित्यताको स्वाभाविक प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अनित्यताको बोध गर्न र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपसमुट्ठानसङ्गहो (रूप समुत्थान संग्रह)
(Summary of Origination of Material Phenomena)

४३. अट्ठारस पन्नरस, तेरस द्वादसाति च।
कम्मचित्तोतुकाहारजानि होन्ति यथाक्कमं ॥

शब्दानुवाद : अट्ठारस – अठार, **पन्नरस** – पन्ध्र, **तेरस** – तेह्र, **द्वादसा** – बाह्र, **इति** – यति, **च** – र, **कम्मचित्तोतुकाहारजानि** (कम्म + चित्त + उतु + आहार + जानि, सन्धि) – कर्म, चित्त, ऋतु र आहारज, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार।

भावानुवाद : अठार, पन्ध्र, तेह्र र बाह्र यति क्रमअनुसार कर्म, चित्त, ऋतु र आहारज हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले प्रत्येक कारणबाट उत्पन्न हुने रूपहरूको संख्यालाई सङ्क्षेपमा वर्णन गर्दछ :

- **अट्ठारस :** १८ कर्मज रूपहरू (जस्तै, हृदय, इन्द्रिय आदि)।
- **पन्नरस :** १५ चित्तज रूपहरू।
- **तेरस :** १३ ऋतुज रूपहरू।
- **द्वादसा :** १२ आहारज रूपहरू।

यो गाथाले रूपको उत्पत्तिको संख्यात्मक वर्गीकरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले रूपको उत्पत्तिको संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारणहरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४४. जायमानादिरूपानं, सभावत्ता हि केवलं।
लक्खणानि न जायन्ति, केहिचीति पकासितं ॥

शब्दानुवाद : जायमानादिरूपानं (जायमान + आदि + रूपानं, सन्धि) – उत्पन्न हुने आदि रूपहरूको, **सभावत्ता** (स + भावत्ता, समास) – स्वभावका कारण, **हि** – निश्चय नै, **केवलं** – केवल, **लक्खणानि** – लक्षणहरू, **न जायन्ति** (न + √जन धातु) – उत्पन्न हुँदैनन्, **केहिचि** (केहि + चि, समास) – कुनैबाट, **इति** – यति, **पकासितं** (प + √कास धातु) – प्रकट गरिएको।

भावानुवाद : उत्पन्न हुने आदि रूपहरूको स्वभावका कारण केवल लक्षणहरू कुनैबाट पनि उत्पन्न हुँदैनन्, यति प्रकट गरिएको छ।

व्याख्या : यो गाथाले लक्षण रूपहरूको स्वभावलाई पुनः जोड दिन्छ :

- **जायमानादिरूपानं सभावत्ता :** रूपहरूको स्वाभाविक गुणका कारण।
- **लक्खणानि न जायन्ति :** लक्खण रूपहरू (उपचयो, सन्तति, जरता, अनिच्चता) उत्पन्न हुँदैनन्।
- **केहिचि :** कुनै कारणबाट।

यो गाथाले लक्षणहरू स्वतन्त्र रूपमा उत्पन्न नभई रूपको स्वभाव हुन् भन्ने उल्लेख गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले अनित्यताको स्वाभाविक प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अनित्यताको बोध गर्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ रूपसमुट्ठाननयो।

शब्दानुवाद : अयं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **रूपसमुट्ठाननयो** (रूप + समुट्ठान + नयो, समास) – रूप समुत्थान नय।

भावानुवाद : यहाँ यो रूप समुत्थान नय हो।

व्याख्या : यो वाक्यले रूप समुत्थान नयको समापनलाई जनाउँछ, जसमा रूपको चार कारणहरू र तिनको संख्यात्मक वर्गीकरण वर्णन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले रूपको उत्पत्तिको व्यवस्थित बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारणहरूको अनित्यता बुझ्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कलापयोजना (कलाप योजना)

(Groupings of Material Phenomena)

४५. एकुप्पादा एकनिरोधा एकनिस्सया सहवुत्तिनो एकवीसति रूपकलापा नाम।

शब्दानुवाद : एकुप्पादा (एक + उप्पादा, सन्धि) – एकसाथ उत्पन्न, **एकनिरोधा** (एक + निरोधा, समास) – एकसाथ निरुद्ध, **एकनिस्सया** (एक + निस्सया, समास) – एउटामा नै आधारित, **सहवुत्तिनो** (सह + वुत्तिनो, समास) – सहवर्ती, **एकवीसति** (एकवीसति) – एक्काइस, **रूपकलापा** (रूप + कलापा, समास) – रूप कलापहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : एकसाथ उत्पन्न, एकसाथ निरुद्ध, एउटामा नै आधारित र सहवर्ती एक्काइसलाई रूप कलापहरू भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूप कलापहरूको परिभाषा गर्दछ :

- **एकुप्पादा, एकनिरोधा, एकनिस्सया, सहवुत्तिनो :** एकसाथ उत्पन्न हुने, नष्ट हुने, आधारित हुने र सहवर्ती हुने।

- **एकवीसति रूपकलापा :** २१ प्रकारका रूप समूहहरू ।

कलापहरूले रूपहरूको एकताको संरचनालाई जनाउँछन् (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिक तत्त्वहरूको एकताको महत्त्वलाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कलापहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

४६. तत्थ जीवितं अविनिब्भोगरूपञ्च चक्खुना सह चक्खुदसकन्ति पवुच्चति । तथा सोतादीहि सद्धिं सोतदसकं घानदसकं जिह्वादसकं कायदसकं इत्थिभावदसकं पुम्भावदसकं वत्थुदसकञ्चेति यथाक्कमं योजेतब्बं । अविनिब्भोगरूपमेव जीवितेन सह जीवितनवकन्ति पवुच्चति । इमे नव कम्मसमुट्ठानकलापा ।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **जीवितं** – जीवित, **अविनिब्भोगरूपं** (अ + विनिब्भोग + रूपं, समास) – अविनिब्भोग रूपलाई, **च** – र, **चक्खुना** – चक्षुसँग, **सह** – सँगै, **चक्खुदसकं** (चक्खु + दसकं, समास) – चक्षु दसक, **इति** – यति, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ, **तथा** – त्यसैगरी, **सोतादीहि** (सोत + आदिहि, सन्धि) – श्रोत आदिसँग, **सद्धिं** – सँगै, **सोतदसकं** (सोत + दसकं, समास) – श्रोत दसक, **घानदसकं** (घान + दसकं, समास) – घ्राण दसक, **जिह्वादसकं** (जिह्वा + दसकं, समास) – जिह्वा दसक, **कायदसकं** (काय + दसकं, समास) – काय दसक, **इत्थिभावदसकं** (इत्थि + भाव + दसकं, समास) – स्त्रीभाव दसक, **पुम्भावदसकं** (पुं + भाव + दसकं, समास) – पुरुषभाव दसक, **वत्थुदसकं** (वत्थु + दसकं, समास) – वस्तु दसक, **च** – र, **इति** – यति, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **योजेतब्बं** (√युज धातु) – जोड्नुपर्दछ, **अविनिब्भोगरूपमेव** (अविनिब्भोग + रूपं + एव, सन्धि) – अविनिब्भोग रूप नै, **जीवितेन** (जीवितेन) – जीवितसँग, **सह** – सँगै, **जीवितनवकं** (जीवित + नवकं, समास) – जीवित नवक, **इति** – यति, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ, **इमे** – यी, **नव** – नौ, **कम्मसमुट्ठानकलापा** (कम्म + समुट्ठान + कलापा, समास) – कर्मसमुत्थान कलापहरू ।

भावानुवाद : त्यहाँ जीवित र अविनिब्भोग रूपलाई चक्षुसँग चक्षुदसक भनिन्छ । त्यसैगरी श्रोत आदिसँग श्रोतदसक, घ्राणदसक, जिह्वादसक, कायदसक, स्त्रीभाव दसक, पुरुषभाव दसक र वस्तुदसक यसरी क्रमअनुसार जोड्नुपर्दछ । अविनिब्भोग रूपलाई नै जीवितसँग जीवितनवक भनिन्छ । यी नौ कर्मसमुत्थान कलापहरू हुन् ।

व्याख्या : यो गद्यले कर्मसमुत्थान कलापहरूको वर्णन गर्दछ :

- **चक्खुदसकं :** चक्खु, जीवित र अविनिब्भोग रूप (रङ, गन्ध, रस, ओजा, चार भूत) – १० रूपहरू ।
- **सोतदसकं, घानदसकं, जिह्वादसकं, कायदसकं :** यी प्रत्येकमा सम्बन्धित प्रसाद, जीवित र अविनिब्भोग रूप ।
- **इत्थिभावदसकं, पुम्भावदसकं :** स्त्री वा पुरुष भाव, जीवित र अविनिब्भोग रूप ।
- **वत्थुदसकं :** हृदय वस्तु, जीवित र अविनिब्भोग रूप ।
- **जीवितनवकं :** जीवित र अविनिब्भोग रूप (नौ रूपहरू) ।

यी नौ कलापहरू कर्मद्वारा उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कर्मको भौतिक प्रभावलाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल कर्म गर्न र यी कलापहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

४७. अविनिब्भोगरूपं पन सुद्धट्ठकं, तदेव कायविञ्ञत्तिया सह कायविञ्ञत्तिनवकं, वचीविञ्ञत्तिसद्देहि सह वचीविञ्ञत्तिदसकं, लहुतादीहि सद्धिं लहुतादेकादसकं, कायविञ्ञत्तिलहुतादिद्वादसकं, वचीविञ्ञत्तिसद्दलहुतादि-तेरसकञ्चेति छ चित्तसमुट्ठानकलापा।

शब्दानुवाद : अविनिब्भोगरूपं (न + विनिब्भोग + रूपं, समास) – अविनिब्भोग रूप, **पन** – निपात, **सुद्धट्ठकं** (सुद्ध + अट्ठकं, समास) – शुद्ध अट्ठक, **तदेव** (तद + एव, सन्धि) – त्यही नै, **कायविञ्ञत्तिया** (कायविञ्ञत्तिया) – काय विज्ञप्तिसँग, **सह** – सँगै, **कायविञ्ञत्तिनवकं** (कायविञ्ञत्ति + नवकं, समास) – कायविज्ञप्ति नवक, **वचीविञ्ञत्तिसद्देहि** (वची + विञ्ञत्ति + सद्देहि, समास) – वची विज्ञप्ति र शब्दसँग, **सह** – सँगै, **वचीविञ्ञत्तिदसकं** (वची + विञ्ञत्ति + दसकं, समास) – वचीविज्ञप्ति दसक, **लहुतादीहि** (लहुता + आदिहि, सन्धि) – लहुता आदिसँग, **सद्धिं** – सँगै, **लहुतादेकादसकं** (लहुता + आदि + एकादसकं, सन्धि) – लहुता आदि एकादसक, **कायविञ्ञत्तिलहुतादिद्वादसकं** (कायविञ्ञत्ति + लहुता + आदि + द्वादसकं, समास) – कायविज्ञप्ति लहुता आदि द्वादसक, **वचीविञ्ञत्तिसद्दलहुतादितेरसकं** (वचीविञ्ञत्ति + सद्द + लहुता + आदि + तेरसकं, समास) – वचीविज्ञप्ति सद्द लहुता आदि तेरसक, **च** – र, **इति** – यति, **छ** – छ, **चित्तसमुट्ठानकलापा** (चित्त + समुट्ठान + कलापा, समास) – चित्तसमुट्ठान कलापहरू।

भावानुवाद : अविनिब्भोग रूप शुद्धअट्ठक हो। त्यही नै काय विज्ञप्तिसँग कायविज्ञप्ति नवक हुन्छ, वचीविज्ञप्ति र शब्दसँग वचीविज्ञप्ति दसक हुन्छ, लहुता, मुदुता, कम्मञ्ञता आदिसँग एकादसक, कायविज्ञप्ति लहुता आदिसँग द्वादसक र वचीविज्ञप्ति शब्द, लहुता आदिसँग तेह्रसक हुन्छन्। यति छ चित्तसमुत्थान कलापहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले चित्तसमुत्थान कलापहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुद्धट्ठकं :** अविनिब्भोग रूप (रङ, गन्ध, रस, ओजा, चार भूत) – ८ रूपहरू।
- **कायविञ्ञत्तिनवकं :** सुद्धट्ठक + कायविञ्ञत्ति – ९ रूपहरू।
- **वचीविञ्ञत्तिदसकं :** सुद्धट्ठक + वचीविञ्ञत्ति + शब्द – १० रूपहरू।
- **लहुतादेकादसकं :** सुद्धट्ठक + लहुता, मुदुता, कम्मञ्ञता – ११ रूपहरू।
- **कायविञ्ञत्तिलहुतादिद्वादसकं :** सुद्धट्ठक + कायविञ्ञत्ति + लहुता आदि – १२ रूपहरू।
- **वचीविञ्ञत्तिसद्दलहुतादितेरसकं :** सुद्धट्ठक + वचीविञ्ञत्ति + शब्द + लहुता आदि – १३ रूपहरू।

यी छ कलापहरू चित्तद्वारा उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको भौतिक प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको संयम र यी कलापहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४८. सुद्धट्ठकं सद्दनवकं लहुतादेकादसकं सद्दलहुतादिद्वादसकञ्चेति चत्तारो उतुसमुट्ठानकलापा।

शब्दानुवाद : सुद्धट्ठकं (सुद्ध + अट्ठकं, सन्धि) – शुद्ध अट्ठक, **सद्दनवकं** (सद्द + नवकं, समास) – सद्द नवक, **लहुतादेकादसकं** (लहुता + आदि + एकादसकं, सन्धि) – लहुता आदि एकादसक, **सद्दलहुतादिद्वादसकं** (सद्द + लहुता + आदि + द्वादसकं, सन्धि) – सद्द लहुता आदि द्वादसक, **च** – र, **इति** – यति, **चत्तारो** – चार, **उतुसमुट्ठानकलापा** (उतु + समुट्ठान + कलापा, समास) – ऋतुसमुत्थान कलापहरू।

भावानुवाद : शुद्ध अट्ठक, सद्द नवक, लहुता आदि एकादसक र सद्द लहुता आदि द्वादसक यति चार ऋतुसमुत्थान कलापहरू।

व्याख्या : यो गद्यले ऋतुसमुत्थान कलापहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुद्धट्ठकं :** अविनिब्भोग रूप – ८ रूपहरू।
- **सद्दनवकं :** अविनिब्भोग रूप + शब्द – ९ रूपहरू।
- **लहुतादेकादसकं :** अविनिब्भोग रूप + लहुता, मुदुता, कम्मञ्ञता – ११ रूपहरू।
- **सद्दलहुतादिद्वादसकं :** अविनिब्भोग रूप + शब्द + लहुता आदि – १२ रूपहरू।

यी चार कलापहरू तापमानद्वारा उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले वातावरणको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वातावरणप्रति सचेत हुन र सन्तुलित जीवनशैली अपनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४९. सुद्धट्ठकं लहुतादेकादसकञ्चेति द्वे आहारसमुट्ठानकलापा।

शब्दानुवाद : सुद्धट्ठकं (सुद्ध + अट्ठकं, सन्धि) – शुद्ध अट्ठक, **लहुतादेकादसकं** (लहुता + आदि + एकादसकं, सन्धि) – लहुता आदि एकादसक, **च** – र, **इति** – यति, **द्वे** – दुई, **आहारसमुट्ठानकलापा** (आहार + समुट्ठान + कलापा, समास) – आहार समुत्थान कलापहरू।

भावानुवाद : शुद्ध अट्ठक र लहुता आदि एकादसक यति दुई आहार समुत्थान कलापहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले आहारसमुत्थान कलापहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुद्धट्ठकं :** अविनिब्भोग रूप – ८ रूपहरू।
- **लहुतादेकादसकं :** अविनिब्भोग रूप + लहुता, मुदुता, कम्मञ्ञता – ११ रूपहरू।

यी दुई कलापहरू आहारद्वारा उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले पोषणको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सन्तुलित आहार ग्रहण गर्न र काय अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५०. तत्थ सुद्धट्ठकं सद्दनवकञ्चेति द्वे उतुसमुट्ठानकलापा बहिद्धापि लब्भन्ति, अवसेसा पन सब्बेपि अज्झत्तिकमेवाति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **सुद्धट्ठकं** (सुद्ध + अट्ठकं, सन्धि) – शुद्ध अट्ठक, **सद्दनवकं** (सद्द + नवकं, समास) – शब्द नवक, **च** – र, **इति** – यति, **द्वे** – दुई, **उतुसमुट्ठानकलापा** (उतु + समुट्ठान + कलापा, समास) – ऋतुसमुत्थान कलापहरू, **बहिद्धा** – बाहिर, **अपि** – पनि, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्, **अवसेसा** – बाँकी, **पन** – निपात, **सब्बे** – सबै, **अपि** – पनि, **अज्झत्तिकमेव** (अज्झत्तिकं + एव, सन्धि) – आन्तरिक नै, **इति** – यति।

भावानुवाद : त्यहाँ शुद्ध अट्ठक र शब्द नवक यति दुई ऋतुसमुत्थान कलापहरू बाहिर पनि उपलब्ध हुन्छन्, तर बाँकी सबै आन्तरिक नै हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले ऋतुसमुत्थान कलापहरूको वितरणलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **सुद्धट्ठकं, सद्दनवकं :** यी दुई कलापहरू बाहिरी वातावरणमा पनि हुन्छन्।
- **अवसेसा अज्झत्तिकमेव :** बाँकी सबै कलापहरू (जस्तै, कर्म, चित्त र आहारज) आन्तरिक (शरीरभित्र) मात्र हुन्छन्।

यो गद्यले आन्तरिक र बाह्य रूपहरूको भेदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले वातावरण र काय भौतिकताको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कलापहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

कलापसङ्गहो (कलाप संग्रह)

(Summary of Kalapa Groupings)

५१. कम्मचित्तोतुकाहारसमुट्ठाना यथाक्कमं।
नव छ चतुरो द्वेति, कलापा एकवीसति ॥
कलापानं परिच्छेदलक्खणत्ता विचक्खणा।
न कलापङ्गमिच्चाहु, आकासं लक्खणानि च ॥

शब्दानुवाद : कम्मचित्तोतुकाहारसमुट्ठाना (कम्म + चित्त + उतु + आहार + समुट्ठाना, सन्धि) – कर्म, चित्त, ऋतु र आहार समुत्थान, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **नव** – नौ, **छ** – छ, **चतुरो** – चार, **द्वे** – दुई, **इति** – यति, **कलापा** – कलापहरू, **एकवीसति** (एक + वीसति, समास) – एक्काइस, **कलापानं** – कलापहरूको, **परिच्छेदलक्खणत्ता** (परिच्छेद + लक्खणत्ता, समास) – परिच्छेद र लक्षणका कारण, **विचक्खणा** – विद्वान्हरू, **न** – होइन, **कलापङ्गं** (कलाप + अङ्गं, सन्धि) – कलापको अङ्ग, **इति** – यति, **आहु** (अ + √अह धातु) – भन्छन्, **आकासं** – आकास, **लक्खणानि** – लक्षणहरू, **च** – र।

भावानुवाद : कर्म, चित्त, ऋतु र आहार समुत्थान क्रमअनुसार नौ, छ, चार र दुई यति एक्काइस कलापहरू हुन्। परिच्छेद र लक्षणका कारण विद्वान्हरूले आकास र लक्षणहरूलाई कलापको अङ्ग होइन भन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले कलापहरूको संख्यात्मक संग्रह र आकास र लक्खणको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **नव, छ, चतुरो, द्वे :** कर्मबाट ९, चित्तबाट ६, ऋतुबाट ४ र आहारबाट २ – कुल २१ कलापहरू।
- **परिच्छेदलक्खणत्ता :** आकास धातु (परिच्छेद) र लक्खण रूपहरू (उपचयो, सन्तति, जरता, अनिच्चता)।
- **न कलापङ्गं :** यी कलापको अङ्ग होइनन्, किनकि यी स्वतन्त्र रूपमा उत्पन्न हुँदैनन्।

यो गाथाले कलापहरूको संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले भौतिक तत्त्वहरूको एकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कलापहरूको अनित्यता र लक्षणहरूको स्वभाव बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ कलापयोजना।

शब्दानुवाद : अयं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **कलापयोजना** (कलाप + योजना, समास) – कलाप योजना।

भावानुवाद : यहाँ यो कलाप योजना हो।

व्याख्या : यो वाक्यले कलाप योजनाको समापनलाई जनाउँछ, जसमा २१ प्रकारका रूप कलापहरूको वर्गीकरण र आकास र लक्खणको प्रकृति वर्णन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले रूपको संरचनाको बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कलापहरूको अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपपवत्तिक्कमो (रूपको प्रवृत्ति क्रम)

(Procedure of Material Phenomena)

५२. सब्बानिपि पनेतानि रूपानि कामलोके यथारहं अनूनानि पवत्तियं उपलब्भन्ति।

शब्दानुवाद : सब्बानि – सबै, **अपि** – पनि, **पनेतानि** (पन + एतानि, सन्धि) – यी, **रूपानि** – रूपहरू, **कामलोके** (काम + लोके, समास) – कामलोकमा, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथायोग्य, **अनूनानि** (न + ऊनानि, सन्धि) – अपूर्ण नभएर, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **उपलब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : यी सबै रूपहरू कामलोकमा यथायोग्य पूर्णरूपले प्रवृत्ति कालमा उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले कामलोकमा रूपहरूको उपलब्धताको वर्णन गर्दछ :

- **सब्बानि रूपानि :** सबै २८ प्रकारका रूपहरू।
- **कामलोके :** कामलोकमा (इन्द्रिय सुखभोगको क्षेत्र)।
- **यथारहं अनूनानि :** उपयुक्त रूपले पूर्णरूपमा।
- **पवत्तियं :** जीवनको प्रवृत्तिको क्रममा।

कामलोकमा सबै रूपहरू पूर्णरूपमा उपलब्ध हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामलोकको भौतिक पूर्णतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५३. पटिसन्धियं पन संसेदजानञ्चेव ओपपातिकानञ्च चक्खुसोत-घानजिव्हाकायभाववत्थुदसकसङ्खातानि सत्त दसकानि पातुभवन्ति उक्कट्ठवसेन, ओमकवसेन पन चक्खुसोतघानभावदसकानि कदाचिपि न लब्भन्ति, तस्मा तेसं वसेन कलापहानि वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : पटिसन्धियं – प्रतिसन्धिमा, **पन** – निपात, **संसेदजानं** (संसेद + जानं, समास) – संस्वेदजहरूको, **च** – र, **एव** – नै, **ओपपातिकानञ्च** (ओपपातिकानं + च, सन्धि) – ओपपातिकहरूको र, **चक्खुसोतघानजिह्वाकायभाववत्थुदसक-सङ्खातानि** (चक्खु + सोत + घान + जिह्वा + काय + भाव + वत्थु + दसक + सङ्खातानि, समास) – चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय, भाव र वत्थु दसक भनिने, **सत्त** – सात, **दसकानि** – दसकहरू, **पातुभवन्ति** (√भू धातु) – प्रकट हुन्छन्, **उक्कट्ठवसेन** (उक्कट्ठ + वसेन, समास) – उत्कृष्टरूपले, **ओमकवसेन** (ओमक + वसेन, समास) – न्यूनताले, **पन** – तर, **चक्खुसोतघानभावदसकानि** (चक्खु + सोत + घान + भाव + दसकानि, समास) – चक्खु, सोत, घान र भाव दसकहरू, **कदाचि** – कहिलेकाहीँ, **अपि** – पनि, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्, **तस्मा** – त्यसकारण, **तेसं** – तिनीहरूको, **वसेन** – कारणले, **कलापहानि** (कलाप + हानि, समास) – कलापको हानि, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ ।

भावानुवाद : प्रतिसन्धिमा संस्वेदजहरू र ओपपातिक (तुरुन्तै जन्मने) हरूको चक्खु, सोत, घान, जिह्वा, काय, भाव र वत्थु दसक भनिने सात दसकहरू उत्कृष्टरूपले प्रकट हुन्छन्, तर कहिलेकाहीँ न्यूनताले चक्खु, सोत, घान र भाव दसकहरू उपलब्ध हुँदैनन् । त्यसकारण तिनीहरूको कलापको हानि भनेर जान्नुपर्दछ ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतिसन्धिमा रूप कलापहरूको प्रकटताको वर्णन गर्दछ :

- **संसेदजानं, ओपपातिकानं** : संसेदज (आद्रताबाट जन्मने) र ओपपातिक (स्वतःस्फूर्त जन्मने) प्राणीहरू ।
- **सत्त दसकानि** : चक्खु दसक, सोत दसक, घान दसक, जिह्वा दसक, काय दसक, भाव दसक र वत्थु दसक ।
- **उक्कट्ठवसेन** : पूर्ण अवस्थामा ।
- **ओमकवसेन** : अपूर्ण अवस्थामा, जस्तै, चक्खु, सोत, घान, वा भाव दसकहरू नहुन सक्छन् ।
- **कलापहानि** : यी दसकहरूको अभाव ।

यो गद्यले प्राणीहरूको जन्मको समयमा रूपको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जन्मको समयमा रूपको विविधतालाई जनाउँछ । स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

५४. गब्भसेय्यकसत्तानं पन कायभाववत्थुदसकसङ्खातानि तीणि दसकानि पातुभवन्ति, तत्थापि भावदसकं कदाचि न लब्भति, ततो परं पवत्तिकाले कमेन चक्खुदसकादीनि च पातुभवन्ति ।

शब्दानुवाद : गब्भसेय्यकसत्तानं (गब्भ + सेय्यक + सत्तानं, समास) – गर्भउत्पन्न प्राणीहरूको, **पन** – निपात, **कायभाववत्थुदसकसङ्खातानि** (काय + भाव + वत्थु + दसक + सङ्खातानि, समास) – काय, भाव र वत्थु दसक भनिने, **तीणि** – तीन, **दसकानि** – दसकहरू, **पातुभवन्ति** (√भू धातु) – प्रकट हुन्छन्, **तत्थ** – त्यहाँ, **अपि** – पनि, **भावदसकं** (भाव + दसकं, समास) – भाव दसक, **कदाचि** – कहिलेकाहीँ, **न लब्भति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैन, **ततो परं** – त्यसपछि, **पवत्तिकाले** (पवत्ति + काले, समास)

– प्रवृत्तिको समयमा, **कमेन** – क्रमशः, **चक्खुदसकादीनि** (चक्खु + दसक + आदीनि, सन्धि) – चक्खु दसक आदि, **च** – र, **पातुभवन्ति** (√भू धातु) – प्रकट हुन्छन्।

भावानुवाद : गर्भसेय्यक प्राणीहरूको काय, भाव र वत्थु दसक भनिने तीन दसकहरू प्रकट हुन्छन्, त्यहाँ पनि भाव दसक कहिलेकाहीँ उपलब्ध हुँदैन, त्यसपछि प्रवृत्तिको समयमा क्रमशः चक्खु दसक आदि पनि प्रकट हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले गर्भसेय्यक प्राणीहरूको प्रतिसन्धिमा रूपको प्रकटीकरणको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **गब्भसेय्यकसत्तानं :** गर्भबाट जन्मने प्राणीहरू।
- **तीणि दसकानि :** काय दसक, भाव दसक र वत्थु दसक।
- **भावदसकं कदाचि न लब्भति :** कहिलेकाहीँ भाव दसक (लिङ्ग) नहुन सक्छ।
- **पवत्तिकाले कमेन :** जीवनको प्रवृत्तिको क्रममा क्रमशः चक्खु, सोत आदि दसकहरू प्रकट हुन्छन्।

यो गद्यले जन्म र विकासको प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जन्म र विकासको भौतिक प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५५. इच्चेवं पटिसन्धिमुपादाय कम्मसमुट्ठाना, दुतियचित्तमुपादाय चित्तसमुट्ठाना, ठितिकालमुपादाय उतुसमुट्ठाना, ओजाफरणमुपादाय आहारसमुट्ठाना चेति चतुसमुट्ठानरूपकलापसन्तति कामलोके दीपजाला विय, नदीसोतो विय च यावतायुकमब्बोच्छिन्ना पवत्तति।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **पटिसन्धिमुपादाय** (पटिसन्धिं + उपादाय, सन्धि) – प्रतिसन्धिलाई आधार बनाएर, **कम्मसमुट्ठाना** (कम्म + समुट्ठाना, समास) – कर्मसमुत्थान, **दुतियचित्तमुपादाय** (दुतिय + चित्तं + उपादाय, सन्धि) – दोस्रो चित्तलाई आधार बनाएर, **चित्तसमुट्ठाना** (चित्त + समुट्ठाना, समास) – चित्तसमुत्थान, **ठितिकालमुपादाय** (ठिति + कालं + उपादाय, सन्धि) – स्थिरताको समयलाई आधार बनाएर, **उतुसमुट्ठाना** (उतु + समुट्ठाना, समास) – ऋतुसमुत्थान, **ओजाफरणमुपादाय** (ओजा + फरणं + उपादाय, सन्धि) – ओजाको फैलावटलाई आधार बनाएर, **आहारसमुट्ठाना** (आहार + समुट्ठाना, समास) – आहारसमुत्थान, **च** – र, **इति** – यति, **चतुसमुट्ठानरूपकलापसन्तति** (चतु + समुट्ठान + रूप + कलाप + सन्तति, समास) – चार समुत्थान रूप कलाप सन्तति, **कामलोके** (काम + लोके, समास) – कामलोकमा, **दीपजाला** (दीप + जाला, समास) – दीपको ज्वाला, **विय** - जस्तै, **नदीसोतो** (नदी + सोतो, समास) – नदीको स्रोत, **विय** - जस्तै, **च** – र, **यावतायुकं** (यावता + आयुकं, सन्धि) – आयु रहुन्जेल, **अब्बोच्छिन्ना** – अबाधित, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : यसरी प्रतिसन्धिलाई आधार बनाएर कर्मसमुत्थान, दोस्रो चित्तलाई आधार बनाएर चित्तसमुत्थान, स्थिरताको समयलाई आधार बनाएर ऋतुसमुत्थान र ओजाको फैलावटलाई आधार बनाएर आहारसमुत्थान - यति चार समुत्थान रूपकलाप सन्तति कामलोकमा दीपको ज्वाला जस्तै, नदीको स्रोत जस्तै आयु रहुन्जेल अबाधित उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले कामलोकमा रूपकलापहरूको निरन्तर प्रवृत्तिको वर्णन गर्दछ :

- **पटिसन्धिमुपादाय कम्मसमुट्ठाना :** कर्मसमुत्थान रूपहरू पुनर्जन्मको क्षणदेखि उत्पन्न हुन्छन्।
- **दुतियचित्तमुपादाय चित्तसमुट्ठाना :** चित्तसमुत्थान रूपहरू दोस्रो चित्त (पटिसन्धि पछिको) देखि।
- **ठितिकालमुपादाय उतुसमुट्ठाना :** ऋतुसमुत्थान रूपहरू स्थिरताको समय (तापमानको प्रभाव) देखि।
- **ओजाफरणमुपादाय आहारसमुट्ठाना :** आहारसमुत्थान रूपहरू पोषणको ग्रहणदेखि।
- **कामलोके :** कामलोकमा, जहाँ सबै चार समुत्थानहरू सक्रिय हुन्छन्।
- **दीपजाला विय, नदीसोतो विय :** दीपको ज्वाला र नदीको प्रवाह जस्तै निरन्तर।
- **यावतायुकमब्बोच्छिन्ना :** जीवनभर अबाधित।

यो गद्यले रूपको निरन्तरताको प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवनको निरन्तरतामा चार कारणहरूको भूमिकालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारणहरूको अनित्यता बुझ्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५६. मरणकाले पन चुतिचित्तोपरिसत्तरसमचित्तस्स ठितिकालमुपादाय कम्मजरूपानि न उप्पज्जन्ति, पुरेतरमुप्पन्नानि च कम्मजरूपानि चुतिचित्तसमकालमेव पवत्तित्वा निरुज्झन्ति, ततो परं चित्तजाहारजरूपञ्च वोच्छिज्जति, ततो परं उतुसमुट्ठानरूपपरम्परा याव मतकळेवरसङ्खाता पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : मरणकाले (मरण + काले, समास) – मरणको समयमा, **पन** – निपात, **चुतिचित्तोपरिसत्तरसमचित्तस्स** (च्युति + चित्त + उपरि + सत्तर + सम + चित्तस्स, समास) – च्युतिचित्त र त्यसपछिका सत्र समान चित्तहरूको, **ठितिकालमुपादाय** (ठिति + कालं + उपादाय, सन्धि) – स्थिरताको समयलाई आधार बनाएर, **कम्मजरूपानि** (कम्मज + रूपानि, समास) – कर्मज रूपहरू, **न उप्पज्जन्ति** (न + उद + √पद धातु) – उत्पन्न हुँदैनन्, **पुरेतरमुप्पन्नानि** (पुरेतरं + उप्पन्नानि, सन्धि) – पहिल्यै उत्पन्न भएका, **च** – र, **कम्मजरूपानि** (कम्मज + रूपानि, समास) – कर्मज रूपहरू, **चुतिचित्तसमकालमेव** (च्युति + चित्त + समकालं + एव, सन्धि) – च्युतिचित्तको समयमा नै, **पवत्तित्वा** (√वत्त धातु) – उत्पन्न भएर, **निरुज्झन्ति** (√रुज धातु) – नष्ट हुन्छन्, **ततो परं** – त्यसपछि, **चित्तजाहारजरूपं** (चित्तज + आहारज + रूपं, सन्धि) – चित्त र आहारज रूप, **च** – र, **वोच्छिज्जति** (√छिद धातु) – विच्छेद हुन्छ, **ततो परं** – त्यसपछि, **उतुसमुट्ठानरूपपरम्परा** (उतु + समुट्ठान + रूप + परम्परा, समास) – ऋतुसमुत्थान रूप परम्परा, **याव** – सम्म, **मतकळेवरसङ्खाता** (मत + कळेवर + सङ्खाता, समास) – मृत शरीर भनिने, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : मरणको समयमा च्युतिचित्त र त्यसपछिका सत्र समान चित्तहरूको स्थितिको समयलाई आधार बनाएर कर्मज रूपहरू उत्पन्न हुँदैनन् र पहिल्यै उत्पन्न भएका कर्मज रूपहरू च्युतिचित्तको समयमा नै उत्पन्न भएर नष्ट हुन्छन्, त्यसपछि चित्त र आहारज रूपहरू विच्छेद हुन्छन्। त्यसपछि ऋतुसमुत्थान रूप परम्परा मृत शरीर भनिनेसम्म उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले मरणको समयमा रूपको प्रवृत्तिको वर्णन गर्दछ :

- **चुतिचित्तोपरिसत्तरसमचित्तस्स :** च्युतिचित्त र त्यसपछिका सत्र समान चित्तहरू (मरणको अन्तिम चरण)।
- **कम्मजरूपानि न उप्पज्जन्ति :** कर्मज रूपहरू (जस्तै, हृदय, इन्द्रिय) उत्पन्न हुँदैनन्।
- **पुरेतरमुप्पन्नानि :** जीवनकालमा उत्पन्न भएका कर्मज रूपहरू।
- **चुतिचित्तसमकालमेव निरुज्झन्ति :** च्युतिचित्तको समयमा नै नष्ट हुन्छन्।
- **चित्तजाहारजरूपं वोच्छिज्जति :** चित्त र आहारज रूपहरू पनि विच्छेद हुन्छन्।
- **उतुसमुट्ठानरूपपरम्परा :** ऋतुसमुत्थान रूपहरू (जस्तै, मृत काय विघटन) मृत शरीरसम्म उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले मरणको क्रममा रूपको समाप्तिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मृत्युको प्रक्रिया र अनित्यताको स्वभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अनित्यताको बोध गर्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५७. इच्चेवं मतसत्तानं, पुनदेव भवन्तरे।

पटिसन्धिमुपादाय, तथा रूपं पवत्तति ॥

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **मतसत्तानं** (मत + सत्तानं, समास) – मृत प्राणीहरूको, **पुनदेव** (पुन + एव, सन्धि) – पुनः, **भवन्तरे** (भव + अन्तरे, सन्धि) – अर्को भवमा, **पटिसन्धिमुपादाय** (पटिसन्धि + उपादाय, सन्धि) – प्रतिसन्धिलाई आधार बनाएर, **तथा** – त्यसैगरी, **रूपं** – रूप, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : यसरी मृत प्राणीहरूको अर्को भवमा पुनः प्रतिसन्धिलाई आधार बनाएर त्यसैगरी रूप उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले पुनर्जन्मको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ :

- **मतसत्तानं भवन्तरे :** मृत प्राणीहरूको अर्को भव (पुनर्जन्म) मा।
- **पटिसन्धिमुपादाय :** पुनर्जन्मको क्षणलाई आधार बनाएर।
- **तथा रूपं पवत्तति :** रूपहरू त्यसैगरी (कामलोकमा जस्तै) उत्पन्न हुन्छन्।

यो गाथाले रूपको निरन्तरताको चक्रलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले पुनर्जन्म र रूपको चक्रीय प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कर्मको प्रभाव र अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५८. रूपलोके पन घानजिह्वाकायभावदसकानि च आहारजकलापानि च न लब्भन्ति, तस्मा तेसं पटिसन्धिकाले चक्खुसोतवत्थुवसेन तीणि दसकानि जीवितनवकञ्चेति चत्तारो कम्मसमुट्ठानकलापा, पवत्तियं चित्तोतुसमुट्ठाना च लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : रूपलोके (रूप + लोके, समास) – रूपलोकमा, **पन** – निपात, **घानजिह्वाकायभावदसकानि** (घान + जिह्वा + काय + भाव + दसकानि, समास) – घ्राण, जिह्वा, काय र भाव दसकहरू, **च** – र, **आहारजकलापानि** (आहारज + कलापानि, समास) – आहारज कलापहरू, **च** – र, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्, **तस्मा** – त्यसैले, **तेसं** – तिनीहरूको,

पटिसन्धिकाले (पटिसन्धि + काले, समास) – प्रतिसन्धिको समयमा, **चक्खुसोतवत्थुवसेन** (चक्खु + सोत + वत्थु + वसेन, समास) – चक्षु, श्रोत र वस्तु अनुसार, **तीणि** – तीन, **दसकानि** – दसकहरू, **जीवितनवकं** (जीवित + नवकं, समास) – जीवित नवक, **च** – र, **इति** – यति, **चत्तारो** – चार, **कम्मसमुट्ठानकलापा** (कम्म + समुट्ठान + कलापा, समास) – कर्मसमुत्थान कलापहरू, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **चित्तोतुसमुट्ठाना** (चित्त + उतु + समुट्ठाना, सन्धि) – चित्त र ऋतुसमुत्थान, **च** – र, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : रूपलोकमा घ्राण, जिह्वा, काय र भाव दसकहरू र आहारज कलापहरू उपलब्ध हुँदैनन्, त्यसैले तिनीहरूको प्रतिसन्धिको समयमा चक्षु, श्रोत र वस्तु अनुसार तीन दसकहरू र जीवित नवक यति चार कर्मसमुत्थान कलापहरू र प्रवृत्तिमा चित्त र ऋतुसमुत्थान उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले रूपलोकमा रूपको सीमित प्रकटताको वर्णन गर्दछ :

- **घानजिह्वाकायभावदसकानि, आहारजकलापानि न लब्भन्ति** : रूपलोकमा घान, जिह्वा, काय, भाव दसकहरू र आहारज कलापहरू उपलब्ध हुँदैनन्।
- **पटिसन्धिकाले** : पुनर्जन्मको समयमा।
- **चक्खुसोतवत्थुवसेन तीणि दसकानि, जीवितनवकं** : चक्खु दसक, सोत दसक, वत्थु दसक र जीवित नवक – चार कर्मसमुत्थान कलापहरू।
- **पवत्तियं चित्तोतुसमुट्ठाना** : जीवनको प्रवृत्तिमा चित्त र ऋतुसमुत्थान कलापहरू उपलब्ध हुन्छन्।

यो गद्यले रूपलोकको सूक्ष्म भौतिकताको प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रूपलोकको विशेषतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई भौतिकताको विभिन्न स्तरहरू र तिनको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५९. असञ्ञसत्तानं पन चक्खुसोतवत्थुसद्दापि न लब्भन्ति, तथा सब्बानिपि चित्तजरूपानि, तस्मा तेसं पटिसन्धिकाले जीवितनवकमेव, पवत्तियञ्च सद्दवज्जितं उतुसमुट्ठानरूपं अतिरिच्छति।

शब्दानुवाद : असञ्ञसत्तानं (अ + सञ्ञ + सत्तानं, समास) – असंज्ञी सत्त्वहरूलाई, **पन** – निपात, **चक्खुसोतवत्थुसद्दा** (चक्खु + सोत + वत्थु + सद्दा, समास) – चक्षु, श्रोत, वस्तु र शब्द, **अपि** – पनि, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्, **तथा** – त्यसैगरी, **सब्बानि** – सबै, **चित्तजरूपानि** (चित्तज + रूपानि, समास) – चित्तज रूपहरू, **तस्मा** – त्यसैले, **तेसं** – तिनीहरूको, **पटिसन्धिकाले** (पटिसन्धि + काले, समास) – प्रतिसन्धिको समयमा, **जीवितनवकमेव** (जीवित + नवकं + एव, सन्धि) – जीवित नवक मात्र, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **च** – र, **सद्दवज्जितं** (सद्द + वज्जितं, समास) – शब्दबाहेक, **उतुसमुट्ठानरूपं** (उतु + समुट्ठान + रूपं, समास) – ऋतुसमुत्थान रूप, **अतिरिच्छति** (अति + √रिच धातु) – बाँकी रहन्छ।

भावानुवाद : असंज्ञी सत्त्वहरूलाई चक्षु, श्रोत, वस्तु र शब्द पनि उपलब्ध हुँदैनन्, त्यसैगरी सबै चित्तज रूपहरू । त्यसैले तिनीहरूको प्रतिसन्धिको समयमा जीवित नवक मात्र हुन्छ र प्रवृत्तिमा शब्दबाहेक ऋतुसमुत्थान रूप बाँकी रहन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले असंज्ञीसत्त्वहरूको अति सीमित भौतिकताको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **असञ्ञसत्तानं :** असंज्ञी सत्त्वहरू, जसमा विज्ञान (सञ्ञा) हुँदैन।
- **चक्खुसोतवत्थुसद्दा न लब्भन्ति :** चक्खु, सोत, वत्थु र शब्द उपलब्ध हुँदैनन्।
- **सब्बानि चित्तजरूपानि :** सबै चित्तज रूपहरू पनि उपलब्ध हुँदैनन्।
- **पटिसन्धिकाले जीवितनवकमेव :** पुनर्जन्ममा केवल जीवित नवक (जीवित र अविनिब्भोग रूप)।
- **पवत्तियं सद्दवज्जितं उतुसमुट्ठानरूपं :** प्रवृत्तिमा शब्दबाहेक ऋतुसमुत्थान रूपहरू मात्र।

यो गद्यले असंज्ञी सत्त्वहरूको न्यूनतम भौतिक संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले भौतिकताको न्यूनतम अवस्थालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई विज्ञान (जान्ने चित्त) र भौतिकताको सम्बन्ध बुझ्न र अनित्यता बोध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६०. इच्चेवं कामरूपासञ्ञीसङ्खातेसु तीसु ठानेसु पटिसन्धिपवत्तिवसेन दुविधा रूपप्पवत्ति वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **कामरूपासञ्ञीसङ्खातेसु** (काम + रूप + असञ्ञी + सङ्खातेसु, समास) – काम, रूप र असंज्ञी भनिने, **तीसु** – तीन, **ठानेसु** – स्थानहरूमा, **पटिसन्धिपवत्तिवसेन** (पटिसन्धि + पवत्ति + वसेन, समास) – प्रतिसन्धि र प्रवृत्ति अनुसार, **दुविधा** (दु + विधा, समास) – दुई प्रकारको, **रूपप्पवत्ति** (रूप + पवत्ति, समास) – रूपको प्रवृत्ति, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : यसरी काम, रूप र असंज्ञी भनिने तीन स्थानहरूमा प्रतिसन्धि र प्रवृत्ति अनुसार दुई प्रकारको रूपको प्रवृत्ति जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले तीन भवहरूमा रूपको प्रवृत्तिको वर्गीकरण गर्दछ :

- **कामरूपासञ्ञीसङ्खातेसु तीसु ठानेसु :** कामलोक, रूपलोक र असंज्ञी अवस्था।
- **पटिसन्धिपवत्तिवसेन :** पुनर्जन्म र जीवनको प्रवृत्ति अनुसार।
- **दुविधा रूपप्पवत्ति :** दुई प्रकारको प्रवृत्ति – प्रतिसन्धि (जन्मको समय) र प्रवृत्ति (जीवनको क्रम)।

यो गद्यले भवहरूमा रूपको विभिन्न प्रवृत्तिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विभिन्न भवहरूमा रूपको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी भवहरूको अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

रूपपवत्तिसङ्गहो (रूप प्रवृत्ति संग्रह)

(Summary of Procedure of Material Phenomena)

६१. अट्ठवीसति कामेसु, होन्ति तेवीस रूपिसु।

सत्तरसेव सञ्ञीनं, अरूपे नत्थि किञ्चिपि ॥

सद्दो विकारो जरता, मरणञ्चोपपत्तियं।

न लब्भन्ति पवत्ते तु, न किञ्चिपि न लब्भति ॥

शब्दानुवाद : अट्ठवीसति – अठ्ठाइस, **कामेसु** – कामलोकमा, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्, **तेवीस** – तेईस, **रूपिसु** – रूपलोकमा, **सत्तरस** – सत्र, **एव** – नै, **सञ्ञीनं** – असंज्ञी सत्त्वहरूमा, **अरूपे** – अरूपलोकमा, **नत्थि** (न + अत्थि, √अस धातु) – छैन, **किञ्चिपि** (किञ्चि + अपि, सन्धि) – केही पनि, **सद्दो** – शब्द, **विकारो** – विकार, **जरता** – जरता, **मरणं** – मरण, **च** – र, **उपपत्तियं** – उत्पत्तिमा, **न लब्भन्ति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैनन्, **पवत्ते** – प्रवृत्तिमा, **तु** - तर, **न किञ्चिपि** (न + किञ्चि + अपि, सन्धि) – केही पनि, **न लब्भति** (न + √लभ धातु) – उपलब्ध हुँदैन।

भावानुवाद : कामलोकमा अठ्ठाइस, रूपलोकमा तेईस, असंज्ञी सत्त्वहरूमा सत्र नै हुन्छन्, अरूपलोकमा केही पनि हुँदैन। शब्द, विकार, जरता र मरण उत्पत्तिमा उपलब्ध हुँदैनन्, तर प्रवृत्तिमा केही पनि उपलब्ध हुँदैन भन्ने होइन।

व्याख्या : यो गाथाले विभिन्न भवहरूमा रूपसंख्यालाई सारमा वर्णन गर्दछ :

- **अट्ठवीसति कामेसु :** कामलोकमा २८ रूपहरू।
- **तेवीस रूपिसु :** रूपलोकमा २३ रूपहरू (घान, जिह्वा, काय, भाव र आहारज बाहेक)।
- **सत्तरस सञ्ञीनं :** असंज्ञी प्राणीहरूमा १७ रूपहरू (चक्खु, सोत, वस्तु, शब्द र चित्तज बाहेक)।
- **अरूपे नत्थि किञ्चिपि :** अरूपलोकमा कुनै रूप हुँदैन।
- **सद्दो विकारो जरता मरणं उपपत्तियं न लब्भन्ति :** शब्द, विकार (लहुता, मुदुता, कम्मञ्ञता), जरता र मरण (लक्खण रूपहरू) पुनर्जन्ममा उपलब्ध हुँदैनन्।
- **पवत्ते न किञ्चिपि न लब्भति :** प्रवृत्तिमा सबै रूपहरू उपलब्ध हुन सक्छन्।

यो गाथाले भवहरूमा रूपको वितरण र प्रकटताको भेदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले विभिन्न भवहरूमा रूपको संख्याको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ रूपपवत्तिक्कमो।

शब्दानुवाद : अयं – यो, **एत्थ** – यहाँ, **रूपपवत्तिक्कमो** (रूप + पवत्ति + कमो, समास) – रूपको प्रवृत्तिको क्रम।

भावानुवाद : यहाँ यो रूपको प्रवृत्तिको क्रम हो।

व्याख्या : यो वाक्यले रूपको प्रवृत्तिको क्रमको समापनलाई जनाउँछ, जसमा कामलोक, रूपलोक र असंज्ञी अवस्थामा रूपको प्रवृत्तिको क्रम र संख्याको वर्णन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले रूपको प्रवृत्तिको व्यवस्थित बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी रूपहरूको अनित्यता बुझ्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निब्बानभेदो (निर्वाणको भेद)

(Classification of Nibbana)

६२. निब्बानं पन लोकुत्तरसङ्खातं चतुमग्गञाणेन सच्छिकातब्बं मग्गफलानमारम्मणभूतं वानसङ्खाताय तण्हाय निक्खन्तत्ता निब्बानन्ति पवुच्चति।

शब्दानुवाद : निब्बानं – निर्वाण, **पन** – निपात, **लोकुत्तरसङ्खातं** (लोकुत्तर + सङ्खातं, समास) – लोकोत्तर भनिने, **चतुमग्गञाणेन** (चतु + मग्ग + ञाणेन, समास) – चार मार्ग ज्ञानद्वारा, **सच्छिकातब्बं** (सच्छि + कातब्बं, समास) – साक्षात्कार गर्नुपर्ने, **मग्गफलानमारम्मणभूतं** (मग्ग + फलानं + आरम्मण + भूतं, सन्धि) – मार्ग र फलहरूको आरम्मण भएको, **वानसङ्खाताय** (वान + सङ्खाताय, समास) – तृष्णा भनिने, **तण्हाय** – तृष्णाबाट, **निक्खन्तत्ता** (नि + √कम धातु) – निस्कासित भएको कारणले, **निब्बानं** – निर्वाण, **इति** – यति, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : निर्वाण, जुन लोकोत्तर भनिन्छ, चार मार्ग ज्ञानद्वारा साक्षात्कार गर्नुपर्ने, मार्ग र फलहरूको आरम्मण भएको र वान भनिने तृष्णाबाट निस्कने भएको कारणले निर्वाण भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निर्वाणको परिभाषा र प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **लोकुत्तरसङ्खातं :** निर्वाण लोकोत्तर (संसारभन्दा पर) हो।
- **चतुमग्गञाणेन सच्छिकातब्बं :** चार मार्गहरू (सोतापत्ति, सकदागामी, अनागामी, अरहत्त) को ज्ञानद्वारा साक्षात्कार गरिन्छ।
- **मग्गफलानमारम्मणभूतं :** मार्ग र फल चित्तहरूको विषय (आरम्मण) हो।
- **वानसङ्खाताय तण्हाय निक्खन्तत्ता :** तृष्णा (वान) बाट मुक्त भएको कारणले।
- **निब्बानं पवुच्चति :** यो निर्वाण भनिन्छ, किनकि यो तृष्णाबाट पूर्ण मुक्ति हो।

निर्वाण संसारको बन्धनबाट मुक्त अवस्था हो, जुन केवल मार्ग ज्ञानद्वारा अनुभव गरिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले निर्वाणको उच्च लक्ष्यलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई तृष्णाबाट मुक्त हुने बाटो (मार्ग) मा लाग्न र ध्यान अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६३. तदेतं सभावतो एकविधम्पि सउपादिसेसनिब्बानधातु अनुपादिसेस-निब्बानधातु चेति दुविधं होति कारणपरियायेन।

शब्दानुवाद : तदेतं (तद + एतं, सन्धि) – त्यो, **सभावतो** (स + भावतो, समास) – स्वभावैले, **एकविधं** (एक + विधं, समास) – एक प्रकारको, **अपि** – पनि, **सउपादिसेसनिब्बानधातु** (स + उपादि + सेस + निब्बान + धातु, समास) – उपादिशेष निर्वाण धातु, **अनुपादिसेसनिब्बानधातु** (न + उपादि +

सेस + निब्बान + धातु, समास) – अनुपादिशेष निर्वाण धातु, **च** – र, **इति** – भनी, **दुविधं** (दु + विधं, समास) – दुई प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **कारणपरियायेन** (कारण + परियायेन, समास) – कारण पर्याय अनुसार।

भावानुवाद : त्यो स्वभावैले एक प्रकारको भए पनि, उपादिसेस निर्वाण धातु र अनुपादिशेष निर्वाण धातु भनी कारण पर्याय अनुसार दुई प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निर्वाणको दुई प्रकारको वर्गीकरणको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **सभावतो एकविधं :** स्वभावले निर्वाण एकमात्र हो (तृष्णाको समाप्ति)।
- **सउपादिसेसनिब्बानधातु :** उपादिसेस निर्वाण – अरहन्तले जीवनकालमा उपलब्ध गर्ने, जहाँ भौतिक र मानसिक उपादिहरू बाँकी रहन्छन्।
- **अनुपादिसेसनिब्बानधातु :** अनुपादिसेस निर्वाण – मृत्युपछि, जब सबै उपादिहरू समाप्त हुन्छन्।
- **कारणपरियायेन :** उपादिहरूको अवस्था अनुसार यो भेद गरिन्छ।

यो गद्यले निर्वाणको एकताको साथसाथै यसको अनुभवको दुई चरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले निर्वाणको दुई चरणहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अरहत्तको मार्गमा लाग्न र उपादिहरूको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६४. तथा सुञ्ञतं अनिमित्तं अप्पणिहितञ्चेति तिविधं होति आकारभेदेन।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **सुञ्ञतं** – शून्यता, **अनिमित्तं** – अनिमित्त, **अप्पणिहितं** – अप्पणिहित, **च** – र, **इति** – भनी, **तिविधं** (ति + विधं, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **आकारभेदेन** (आकार + भेदेन, समास) – आकारको भेद अनुसार।

भावानुवाद : त्यसैगरी शून्यता, अनिमित्त र अप्रणिहित भनी आकारको भेद अनुसार तीन प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निर्वाणको तीन आकारहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सुञ्ञतं :** शून्यता – निर्वाणलाई आत्मा र संसारको खालीपनको दृष्टिकोणले बुझिन्छ।
- **अनिमित्तं :** अनिमित्त – निर्वाणलाई कारण र निमित्तहरूको अभावको रूपमा बुझिन्छ।
- **अप्पणिहितं :** अप्पणिहित – निर्वाणलाई तृष्णा र अभिलाषाको अभावको रूपमा बुझिन्छ।
- **आकारभेदेन :** यी तीन दृष्टिकोण वा आकारहरूले निर्वाणको अनुभवको विभिन्न पक्षहरूलाई जनाउँछन्।

यो गद्यले निर्वाणको बहुआयामिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले निर्वाणको विभिन्न दृष्टिकोणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी दृष्टिकोणहरू मार्फत् संसारको अनित्यता र शून्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निब्बानसङ्गहो (निर्वाण संग्रह)

(Summary of Nibbana)

६५. पदमच्चुतमच्चन्तं, असङ्खतमनुत्तरं।
निब्बानमिति भासन्ति, वानमुत्ता महेसयो ॥

शब्दानुवाद : पदं (पदं) – पद, **अच्चुतं** (न + चुतं, समास) – अच्युत (नष्ट नहुने), **अच्चन्तं** (अति + अन्तं, समास) – अनन्त, **असङ्खतं** (न + सङ्खतं, समास) – असङ्खृत (असंस्कृत), **अनुत्तरं** (न + उत्तरं, समास) – अनुत्तर (लोकोत्तर), **निब्बानं** – निर्वाण, **इति** – यति, **भासन्ति** (√भास धातु) – भन्छन्, **वानमुत्ता** (वान + मुत्ता, समास) – तृष्णाबाट मुक्त, **महेसयो** (महा + इसयो, सन्धि) – महान् ऋषिहरू।

भावानुवाद : अच्युत, अनन्त, असङ्खृत (असंस्कृत) र अनुत्तर (लोकोत्तर) पद निर्वाण हो भनी तृष्णाबाट मुक्त महान् ऋषिहरू भन्दछन्।

व्याख्या : यो गाथाले निर्वाणको गुणहरूको वर्णन गर्दछ :

- **पदं अच्चुतं** : नष्ट नहुने स्थान, पद।
- **अच्चन्तं** : अनन्त, किनकि यो समय र सीमाबाट पर छ।
- **असङ्खतं** : असंस्कृत (संस्काररहित), किनकि यो कुनै कारण वा सङ्घटकबाट उत्पन्न हुँदैन।
- **अनुत्तरं** : उत्कृष्ट, किनकि यो सबैभन्दा उच्च (लोकोत्तर) अवस्था हो।
- **वानमुत्ता महेसयो** : तृष्णाबाट मुक्त अरहन्तहरूले निर्वाणलाई यस्तो वर्णन गर्दछन्।

यो गाथाले निर्वाणको उच्च र असङ्खृत प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले निर्वाणको महत्त्व र यसको असङ्खृत स्वभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई तृष्णामुक्त जीवनको लागि प्रयास गर्न र ध्यान अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति चित्तं चेतसिकं, रूपं निब्बानमिच्चपि।
परमत्थं पकासेन्ति, चतुधाव तथागता ॥

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **चित्तं** – चित्त, **चेतसिकं** – चैतसिक, **रूपं** – रूप, **निब्बानं** – निर्वाण, **इति** – भनी, **अपि** – पनि, **परमत्थं** (परम + अत्थं, सन्धि) – परमार्थलाई, **पकासेन्ति** (√कास धातु) – प्रकट गर्दछन्, **चतुधा** (चतु + धा, समास) – चार प्रकारले, **तथागता** (तथा + गता, समास) – तथागतहरू।

भावानुवाद : यसरी चित्त, चैतसिक, रूप र निर्वाण भनी परमार्थलाई चार प्रकारले तथागतहरू प्रकट गर्दछन्।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मको परमार्थ धर्महरूको समापन गर्दछ :

- **चित्तं, चेतसिकं, रूपं, निब्बानं** : चार परमार्थ धर्महरू – चित्त, चैतसिक (मानसिक कारकहरू), रूप (भौतिक तत्त्वहरू) र निर्वाण (असङ्खृत धम्म)।
- **चतुधा :** यी चार प्रकारले।
- **तथागता पकासेन्ति :** तथागतहरूले यी परमार्थ धर्महरूलाई प्रकट गर्दछन्।

यो गाथाले अभिधर्मको मूल संरचनालाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले परमार्थ धर्महरूको समग्र बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको अनित्यता र शून्यता बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे रूपसङ्गहविभागो नाम छट्ठो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **रूपसङ्गहविभागो** (रूप + सङ्गह + विभागो, समास) – रूप संग्रह विभाग, **नाम** – नाम, **छट्ठो** – छैटौँ, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यति अभिधम्मत्थसङ्गहमा रूप संग्रह विभाग नामक छैटौँ परिच्छेद समाप्त।

व्याख्या : यो वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको छैटौँ परिच्छेद, रूप संग्रह विभागको समापनलाई जनाउँछ। यस परिच्छेदमा रूपको उत्पत्ति, समूह (कलाप), प्रवृत्तिको क्रम र निर्वाणको प्रकृति वारे वर्णन गरिएको छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

समुच्चयसङ्गहविभागो

(समुच्चय संग्रह विभाग)

(*Compendium of Miscellaneous Collections)*

सत्तमो समुच्चयपरिच्छेदो

(सातौँ समुच्चय परिच्छेद)

(Seventh Chapter on Miscellaneous Collections)

१. द्वासत्ततिविधा वुत्ता, वत्थुधम्मा सलक्खणा।
तेसं दानि यथायोगं, पवक्खामि समुच्चयं ॥

शब्दानुवाद : द्वासत्ततिविधा (द्वासत्तति + विधा, समास) – बहत्तर प्रकारका, **वुत्ता** (√वच धातु) – भनिएका, **वत्थुधम्मा** (वत्थु + धम्मा, समास) – स्वभाव वा वास्तविक धर्महरू, **सलक्खणा** (स + लक्खणा, समास) – लक्षणसहित, **तेसं** – तिनीहरूको, **दानि** – अब, **यथायोगं** (यथा + योगं, समास) – यथायोग्य, **पवक्खामि** (√वच धातु) – म कथन गर्नेछु, **समुच्चयं** – संग्रह।

भावानुवाद : बहत्तर प्रकारका वास्तविक धर्महरू लक्षणसहित भनिएका छन्। अब तिनीहरूको यथायोग्य संग्रह म कथन गर्नेछु।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मार्थसंग्रहको सातौँ परिच्छेदको सुरुवात गर्दछ, जहाँ विभिन्न धर्महरूको संग्रह (समुच्चय) को वर्गीकरण प्रस्तुत गरिन्छ।

- **द्वासत्ततिविधा वत्थुधम्मा** : बहत्तर धर्महरू (चित्त : १, चेतसिक : ५२, निष्पन्न रूप : १८, निर्वाण : १)।
    - एक चित्तलाई ८९ वा १२१ प्रकारमा विभाजित गरिएतापनि एक धम्मको रूपमा गणना गरिन्छ किनकि सबै चित्तहरूको एउटै स्वभाव हुन्छ - कुनै वस्तुलाई जान्ने कार्य।
    - बाउन्न चैतसिकहरूलाई भिन्न परमार्थ धम्मको रूपमा हेरिन्छ किनकि प्रत्येक चैतसिकको आफ्नै विशिष्ट स्वभाव हुन्छ।
    - अठार प्रकारका निष्पन्न रूपहरूको पनि आफ्नै विशिष्ट स्वभावको कारणले प्रत्येकलाई भिन्न धम्मको रूपमा गणना गरिन्छ।
    - निर्वाण, जसको सार एक मात्र छ, एकल धम्मको रूपमा गणना गरिन्छ।
- **सलक्खणा :** यी धर्महरूको विशेष लक्षणहरू सहित।
- **यथायोगं पवक्खामि समुच्चयं** : यी धर्महरूलाई उपयुक्त रूपमा संग्रह अनुसार वर्णन गरिनेछ।

यो गाथाले धर्महरूको व्यवस्थित संग्रहको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले धर्महरूको व्यवस्थित अध्ययनको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको स्वभाव बुझ्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

समुच्चयसङ्गहो (समुच्चय संग्रह)

(Collection of Compendiums)

२. अकुसलसङ्गहो मिस्सकसङ्गहो बोधिपक्खियसङ्गहो सब्बसङ्गहो चेति समुच्चयसङ्गहो चतुब्बिधो वेदितब्बो।

शब्दानुवाद : अकुसलसङ्गहो (अकुसल + सङ्गहो, समास) – अकुशल संग्रह, **मिस्सकसङ्गहो** (मिस्सक + सङ्गहो, समास) – मिश्रित संग्रह, **बोधिपक्खियसङ्गहो** (बोधि + पक्खिय + सङ्गहो, समास) – बोधिपक्षीय संग्रह, **सब्बसङ्गहो** (सब्ब + सङ्गहो, समास) – सर्व संग्रह, **च** – र, **इति** – भनी, **समुच्चयसङ्गहो** (समुच्चय + सङ्गहो, समास) – समुच्चय संग्रह, **चतुब्बिधो** (चतु + विधो, समास) – चार प्रकारको, **वेदितब्बो** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : अकुशल संग्रह, मिश्रित संग्रह, बोधिपक्षीय संग्रह र सर्व संग्रह भनी समुच्चय संग्रह चार प्रकारको जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले समुच्चय परिच्छेदको चार मुख्य संग्रहको परिचय गर्दछ :

- **अकुसलसङ्गहो :** अकुशल (पाप) धर्महरूको संग्रह, जस्तै आसव, ओघ, आदि।
- **मिस्सकसङ्गहो :** कुशल र अकुशल दुवै मिश्रित धर्महरूको संग्रह, जस्तै हेतु, झानङ्ग।
- **बोधिपक्खियसङ्गहो :** बोधिको लागि सहायक धर्महरूको संग्रह।
- **सब्बसङ्गहो :** सबै धर्महरूको समग्र संग्रह।

यो गद्यले धर्महरूको वर्गीकरणको आधारलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको विभिन्न प्रकारको बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल र अकुशल धर्महरूको भेद बुझ्न र बोधिको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अकुसलसङ्गहो (अकुसल संग्रह)

(Collection of Unwholesome Factors)

चत्तारो आसवा (चार आस्रव)

(Four Taints)

३. कथं ? अकुसलसङ्गहे ताव चत्तारो आसवा – कामासवो भवासवो दिट्ठासवो अविज्जासवो।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **अकुसलसङ्गहे** (अकुसल + सङ्गहे, समास) – अकुशल संग्रहमा, **ताव** – पहिले, **चत्तारो** – चार, **आसवा** – आस्रवहरू, **कामासवो** (काम + आसवो, सन्धि) – कामास्रव, **भवासवो** (भव + आसवो, सन्धि) – भवास्रव, **दिट्ठासवो** (दिट्ठि + आसवो, सन्धि) – दृष्टिआस्रव, **अविज्जासवो** (अविज्जा + आसवो, सन्धि) – अविद्यास्रव।

भावानुवाद : कसरी? पहिले अकुशल संग्रहमा चार आस्रवहरू छन् – कामास्रव, भवास्रव, दृष्टिआस्रव र अविद्यास्रव।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको पहिलो समूह, आस्रवहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **कामासवो :** कामनाहरूप्रति आसक्ति।
- **भवासवो :** भव (अस्तित्व) प्रति आसक्ति।
- **दिट्ठासवो :** मिथ्या दृष्टिप्रति आसक्ति।
- **अविज्जासवो :** अज्ञानप्रति आसक्ति।

आस्रवहरू मनलाई दूषित गर्ने र संसारमा बाँध्ने अकुशल तत्त्वहरू हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनका दूषित तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आस्रवहरूको प्रभाव बुझ्न र तिनबाट मुक्त हुने अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चत्तारो ओघा (चार बाढी)

(Four Floods)

४. चत्तारो ओघा – कामोघो भवोघो दिट्ठोघो अविज्जोघो।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **ओघा** – ओघहरू, **कामोघो** (काम + ओघो, सन्धि) – कामओघ, **भवोघो** (भव + ओघो, सन्धि) – भवओघ, **दिट्ठोघो** (दिट्ठि + ओघो, सन्धि) – दृष्टिओघ, **अविज्जोघो** (अविज्जा + ओघो, सन्धि) – अविद्याओघ।

भावानुवाद : चार ओघहरू हुन् – कामओघ, भवओघ, दृष्टिओघ र अविद्याओघ।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको दोस्रो समूह, ओघहरूको वर्णन गर्दछ :

- **कामोघो :** कामनाहरूको बाढी।
- **भवोघो :** भवको बाढी।
- **दिट्ठोघो :** मिथ्या दृष्टिको बाढी।
- **अविज्जोघो :** अज्ञानको बाढी।

ओघहरू आस्रवहरू जस्तै हुन्, तर बाढीको रूपमा बुझिन्छ, जसले मनलाई संसारमा डुबाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल प्रवृत्तिहरूको शक्तिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी ओघहरूको प्रभावलाई नियन्त्रण गर्न ध्यान र नैतिकता अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चत्तारो योगा (चार योग)

(Four Bonds)

५. चत्तारो योगा – कामयोगो भवयोगो दिट्ठियोगो अविज्जायोगो।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **योगा** – योगहरू, **कामयोगो** (काम + योगो, समास) – कामयोग, **भवयोगो** (भव + योगो, समास) – भवयोग, **दिट्ठियोगो** (दिट्ठि + योगो, समास) – दृष्टियोग, **अविज्जायोगो** (अविज्जा + योगो, समास) – अविद्यायोग।

भावानुवाद : चार योगहरू हुन् – कामयोग, भवयोग, दृष्टियोग र अविद्यायोग।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको तेस्रो समूह, योगहरूको वर्णन गर्दछ :

- **कामयोगो :** कामनाहरूसँग बन्धन।
- **भवयोगो :** भवसँग बन्धन।
- **दिट्ठियोगो :** मिथ्या दृष्टिसँग बन्धन।
- **अविज्जायोगो :** अज्ञानसँग बन्धन।

यी योगहरूले मनलाई संसारमा बाँध्ने सम्बन्धलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले बन्धनहरूको स्वभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी बन्धनहरूबाट मुक्त हुने बाटोमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चत्तारो गन्था (चार ग्रन्थि)

(Four Bodily Knots)

६. चत्तारो गन्था – अभिज्झाकायगन्थो, ब्यापादो कायगन्थो, सीलब्बतपरामासो कायगन्थो, इदंसच्चाभिनिवेसो कायगन्थो।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **गन्था** – ग्रन्थहरू, **अभिज्झाकायगन्थो** (अभिज्झा + काय + गन्थो, समास) – लोभकाय ग्रन्थ, **ब्यापादो** – ब्यापाद, **कायगन्थो** (काय + गन्थो, समास) – काय ग्रन्थ, **सीलब्बतपरामासो** (सीलब्बत + परामासो, समास) – शीलव्रतमा टाँसिने, **कायगन्थो** (काय + गन्थो, समास) काय ग्रन्थ, **इदंसच्चाभिनिवेसो कायगन्थो** (इदं + सच्च + अभिनिवेसो + काय + गन्थो, सन्धि) – यो सत्य हो भन्ने अभिनिवेशकाय ग्रन्थ।

भावानुवाद : चार ग्रन्थहरू हुन् – लोभकाय ग्रन्थ, ब्यापादकाय ग्रन्थ, शीलव्रतमा टाँसिने काय ग्रन्थ र 'यो सत्य हो' भन्ने अभिनिवेशकाय ग्रन्थ।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको चौथो समूह, ग्रन्थहरूको वर्णन गर्दछ :

- **अभिज्झाकायगन्थो :** लोभले मनलाई बाँध्ने गाँठो।
- **ब्यापादो कायगन्थो :** क्रोध वा ब्यापादले बाँध्ने गाँठो।
- **सीलब्बतपरामासो कायगन्थो :** शील र व्रतमा गलत आसक्तिको गाँठो।

• **इदंसच्चाभिनिवेसो कायगन्थो :** गलत विश्वास (यो नै सत्य हो) को गाँठो।

यी ग्रन्थहरूले मनलाई संसारमा बाँध्ने र मुक्त हुनबाट रोक्ने अकुशल तत्त्वहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनका गाँठाहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी ग्रन्थहरूको प्रभावलाई कम गर्न र मुक्तिको बाटोमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

चत्तारो उपादाना (चार उपादान)

(Four Clingings)

७. चत्तारो उपादाना – कामुपादानं दिट्ठुपादानं सीलब्बतुपादानं अत्तवादुपादानं।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **उपादाना** – उपादानहरू, **कामुपादानं** (काम + उपादानं, सन्धि) – काम उपादान, **दिट्ठुपादानं** (दिट्ठि + उपादानं, सन्धि) – दृष्टि उपादान, **सीलब्बतुपादानं** (सीलब्बत + उपादानं, सन्धि) – शीलव्रत उपादान, **अत्तवादुपादानं** (अत्तवाद + उपादानं, सन्धि) – आत्मवाद उपादान।

भावानुवाद : चार उपादानहरू हुन् – काम उपादान, दृष्टि उपादान, शीलव्रत उपादान र आत्मवाद उपादान।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको पाँचौँ समूह, उपादानहरूको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

• **कामुपादानं :** कामनाहरूप्रति आसक्ति।

• **दिट्ठुपादानं :** मिथ्या दृष्टिप्रति आसक्ति।

• **सीलब्बतुपादानं :** शील र व्रतमा गलत आसक्ति।

• **अत्तवादुपादानं :** आत्मवाद (आत्माको गलत विश्वास) मा आसक्ति।

यी उपादानहरूले मनलाई संसारमा बाँध्ने तीव्र आसक्तिलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आसक्तिको स्वभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी उपादानहरूबाट मुक्त हुने अभ्यास गर्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

छ नीवरणानि (छ निवरणहरू - बाधाहरू)

(Six Hinderances)

८. छ नीवरणानि – कामच्छन्दनीवरणं ब्यापादनीवरणं थिनमिद्धनीवरणं उद्धच्चकुक्कुच्चनीवरणं विचिकिच्छानीवरणं अविज्जानीवरणं।

शब्दानुवाद : छ – छ, **नीवरणानि** – नीवरणहरू, **कामच्छन्दनीवरणं** (कामच्छन्द + नीवरणं, समास) – कामच्छन्द नीवरण, **ब्यापादनीवरणं** (ब्यापाद + नीवरणं, समास) – ब्यापाद नीवरण,

थिनमिद्धनीवरणं (थिन + मिद्ध + नीवरणं, समास) – थिनमिद्ध नीवरण, **उद्धच्चकुक्कुच्चनीवरणं** (उद्धच्च + कुक्कुच्च + नीवरणं, समास) – उद्धच्चकुक्कुच्च नीवरण, **विचिकिच्छानीवरणं** (विचिकिच्छा + नीवरणं, समास) – विचिकिच्छा नीवरण, **अविज्जानीवरणं** (अविज्जा + नीवरणं, समास) – अविद्या नीवरण।

भावानुवाद : छ नीवरणहरू हुन् – कामच्छन्द नीवरण, ब्यापाद नीवरण, थिनमिद्ध नीवरण, उद्धच्चकुक्कुच्च नीवरण, विचिकिच्छा नीवरण र अविद्या नीवरण।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको छैटौँ समूह, नीवरणहरू (बाधक तत्त्वहरू) को वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **कामच्छन्दनीवरणं :** कामनाप्रति लालसा।
- **ब्यापादनीवरणं :** क्रोध वा द्वेष।
- **थिनमिद्धनीवरणं :** आलस्य र सुस्ती।
- **उद्धच्चकुक्कुच्चनीवरणं :** अस्थिरता र चिन्ता।
- **विचिकिच्छानीवरणं :** सन्देह।
- **अविज्जानीवरणं :** अज्ञान।

यी नीवरणहरू ध्यान र ज्ञानको लागि बाधक तत्त्वहरू हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानका बाधक तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी नीवरणहरूको प्रभावलाई कम गर्न र ध्यान अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सत्तअनुसया (सात अनुसयहरू)

(Seven Latent Dispositions)

९. सत्त अनुसया – कामरागानुसयो भवरागानुसयो पटिघानुसयो मानानुसयो दिट्ठानुसयो विचिकिच्छानुसयो अविज्जानुसयो।

शब्दानुवाद : सत्त – सात, **अनुसया** – अनुसयहरू, **कामरागानुसयो** (काम + राग + अनुसयो, सन्धि) – कामराग अनुसय, **भवरागानुसयो** (भव + राग + अनुसयो, सन्धि) – भवराग अनुसय, **पटिघानुसयो** (पटिघ + अनुसयो, सन्धि) – पटिघ अनुसय, **मानानुसयो** (मान + अनुसयो, सन्धि) – मान अनुसय, **दिट्ठानुसयो** (दिट्ठि + अनुसयो, सन्धि) – दृष्टि अनुसय, **विचिकिच्छानुसयो** (विचिकिच्छा + अनुसयो, सन्धि) – विचिकिच्छा अनुसय, **अविज्जानुसयो** (अविज्जा + अनुसयो, सन्धि) – अविद्या अनुसय।

भावानुवाद : सात अनुसयहरू हुन् – कामराग अनुसय, भवराग अनुसय, पटिघ अनुसय, मान अनुसय, दृष्टि अनुसय, विचिकिच्छा अनुसय र अविद्या अनुसय।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको सातौँ समूह, अनुसयको वर्णन गर्दछ :

- **कामरागानुसयो :** कामनाहरूप्रति गहिरो आसक्ति।

- **भवरागानुसयो :** भवप्रति गहिरो आसक्ति।
- **पटिघानुसयो :** क्रोधको गहिरो प्रवृत्ति।
- **मानानुसयो :** अहंकारको गहिरो प्रवृत्ति।
- **दिट्ठानुसयो :** मिथ्या दृष्टिको गहिरो प्रवृत्ति।
- **विचिकिच्छानुसयो :** सन्देहको गहिरो प्रवृत्ति।
- **अविज्जानुसयो :** अज्ञानको गहिरो प्रवृत्ति।

यी अनुसयहरू मनका गहिरा अकुशल प्रवृत्तिहरू हुन्, जुन सुषुप्त अवस्थामा रहन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनका सुषुप्त अकुशल प्रवृत्तिहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रवृत्तिहरूलाई बुझ्न र मार्ग अभ्यासद्वारा तिनलाई उन्मूलन गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सुत्तन्ते दस संयोजनानि (सुतन्तमा दस संयोजनहरू)

(Ten Fetters in Sutanta)

१०. दस संयोजनानि – कामरागसंयोजनं रूपरागसंयोजनं अरूपरागसंयोजनं पटिघसंयोजनं मानसंयोजनं दिट्ठिसंयोजनं सीलब्बतपरामाससंयोजनं विचिकिच्छासंयोजनं उद्धच्चसंयोजनं अविज्जासंयोजनं सुत्तन्ते।

शब्दानुवाद : दस – दस, **संयोजनानि** – संयोजनहरू, **कामरागसंयोजनं** (काम + राग + संयोजनं, समास) – कामराग संयोजन, **रूपरागसंयोजनं** (रूप + राग + संयोजनं, समास) – रूपराग संयोजन, **अरूपरागसंयोजनं** (अरूप + राग + संयोजनं, समास) – अरूपराग संयोजन, **पटिघसंयोजनं** (पटिघ + संयोजनं, समास) – पटिघ संयोजन, **मानसंयोजनं** (मान + संयोजनं, समास) – मान संयोजन, **दिट्ठिसंयोजनं** (दिट्ठि + संयोजनं, समास) – दृष्टि संयोजन, **सीलब्बतपरामाससंयोजनं** (सीलब्बत + परामास + संयोजनं, समास) – शीलव्रतपरामास संयोजन, **विचिकिच्छासंयोजनं** (विचिकिच्छा + संयोजनं, समास) – विचिकिच्छा संयोजन, **उद्धच्चसंयोजनं** (उद्धच्च + संयोजनं, समास) – उद्धच्च संयोजन, **अविज्जासंयोजनं** (अविज्जा + संयोजनं, समास) – अविद्या संयोजन, **सुत्तन्ते** – सुत्तन्तमा।

भावानुवाद : सुत्तन्तमा दस संयोजनहरू – कामराग संयोजन, रूपराग संयोजन, अरूपराग संयोजन, पटिघ संयोजन, मान संयोजन, दृष्टि संयोजन, शीलव्रतपरामास संयोजन, विचिकिच्छा संयोजन, उद्धच्च संयोजन र अविद्या संयोजन।

व्याख्या : यो गद्यले सुत्तन्त परम्परामा दस संयोजनहरूको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **कामरागसंयोजनं :** कामनाहरूप्रति बन्धन।
- **रूपरागसंयोजनं :** रूपलोकप्रति रागरूपी बन्धन।
- **अरूपरागसंयोजनं :** अरूपलोकप्रति रागरूपी बन्धन।

- **पटिघसंयोजनं :** क्रोधको बन्धन।
- **मानसंयोजनं :** अहंकारको बन्धन।
- **दिट्ठिसंयोजनं :** मिथ्या दृष्टिको बन्धन।
- **सीलब्बतपरामाससंयोजनं :** शील र व्रतमा गलत आसक्तिको बन्धन।
- **विचिकिच्छासंयोजनं :** सन्देहको बन्धन।
- **उद्धच्चसंयोजनं :** अस्थिरताको बन्धन।
- **अविज्जासंयोजनं :** अज्ञानको बन्धन।

यी संयोजनहरूले मनलाई संसारमा बाँध्ने अकुशल तत्त्वहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले बन्धनहरूको स्वभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी संयोजनहरूबाट मुक्त हुने अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अभिधम्मे दस संयोजनानि (अभिधर्ममा दस संयोजनहरू)

(Ten Fetters in Abhidhamma)

११. अपरानिपि दस संयोजनानि – कामरागसंयोजनं भवरागसंयोजनं पटिघसंयोजनं मानसंयोजनं दिट्ठिसंयोजनं सीलब्बतपरामाससंयोजनं विचिकिच्छा-संयोजनं इस्सासंयोजनं मच्छरियसंयोजनं अविज्जासंयोजनं अभिधम्मे (विभ० ९६९)।

शब्दानुवाद : अपरानिपि (अपरानि + अपि, सन्धि) – अन्य पनि, **दस** – दस, **संयोजनानि** – संयोजनहरू, **कामरागसंयोजनं** (काम + राग + संयोजनं, समास) – कामराग संयोजन, **भवरागसंयोजनं** (भव + राग + संयोजनं, समास) – भवराग संयोजन, **पटिघसंयोजनं** (पटिघ + संयोजनं, समास) – पटिघ संयोजन, **मानसंयोजनं** (मान + संयोजनं, समास) – मान संयोजन, **दिट्ठिसंयोजनं** (दिट्ठि + संयोजनं, समास) – दृष्टि संयोजन, **सीलब्बतपरामाससंयोजनं** (सीलब्बत + परामास + संयोजनं, समास) – शीलव्रतपरामास संयोजन, **विचिकिच्छासंयोजनं** (विचिकिच्छा + संयोजनं, समास) – विचिकिच्छा संयोजन, **इस्सासंयोजनं** (इस्सा + संयोजनं, समास) – ईर्ष्या संयोजन, **मच्छरियसंयोजनं** (मच्छरिय + संयोजनं, समास) – मात्सर्य संयोजन, **अविज्जासंयोजनं** (अविज्जा + संयोजनं, समास) – अविद्या संयोजन, **अभिधम्मे ((विभ० ९६९)** – अभिधर्ममा (विभङ्ग ९६९)।

भावानुवाद : अभिधर्ममा अन्य दस संयोजनहरू पनि – कामराग संयोजन, भवराग संयोजन, पटिघ संयोजन, मान संयोजन, दृष्टि संयोजन, शीलव्रतपरामर्श संयोजन, विचिकिच्छा संयोजन, ईर्ष्या संयोजन, मात्सर्य संयोजन र अविद्या संयोजन।

व्याख्या : यो गद्यले अभिधर्म परम्परामा दस संयोजनहरूको वर्णन गर्दछ, जुन सुत्तन्तको सूचीभन्दा भिन्न छ :

- **कामरागसंयोजनं :** कामनाहरूप्रति बन्धन।
- **भवरागसंयोजनं :** भवप्रति राग (रूप र अरूप रागलाई एकीकृत)।

- **पटिघसंयोजनं :** क्रोधको बन्धन।
- **मानसंयोजनं :** अहंकारको बन्धन।
- **दिट्ठिसंयोजनं :** मिथ्या दृष्टिको बन्धन।
- **सीलब्बतपरामाससंयोजनं :** शील र व्रतमा गलत आसक्तिको बन्धन।
- **विचिकिच्छासंयोजनं :** सन्देहको बन्धन।
- **इस्सासंयोजनं :** ईर्ष्याको बन्धन।
- **मच्छरियसंयोजनं :** कञ्जुस्याइँको बन्धन।
- **अविज्जासंयोजनं :** अज्ञानको बन्धन।

सुत्तन्तमा रूपराग र अरूपराग छुट्टै छन्, तर अभिधर्ममा भवरागले यी दुवैलाई समेट्छ र ईर्ष्या र मात्सर्य थपिन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अभिधर्मको विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी संयोजनहरूको प्रभाव बुझ्न र तिनबाट मुक्त हुने अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

दस किलेसा (दस क्लेशहरू)

(Ten Defilements)

१२. दस किलेसा – लोभो दोसो मोहो मानो दिट्ठि विचिकिच्छा थिनं उद्धच्चं अहिरिकं अनोत्तप्पं।

शब्दानुवाद : दस – दस, **किलेसा** – क्लेशहरू, **लोभो** – लोभ, **दोसो** – द्वेष, **मोहो** – मोह, **मानो** – मान, **दिट्ठि** – दृष्टि, **विचिकिच्छा** – विचिकिच्छा, **थिनं** – आलस्य, **उद्धच्चं** – उद्धच्च, **अहिरिकं** (न + हिरिकं, समास) – अहिरिक, **अनोत्तप्पं** (न + ओत्तप्पं, समास) – अनोत्तप्प।

भावानुवाद : दस क्लेशहरू हुन् – लोभ, द्वेष, मोह, मान, दृष्टि, विचिकिच्छा, आलस्य, उद्धच्च, अहिरिक र अनोत्तप्प।

व्याख्या : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको आठौँ समूह, क्लेशहरूको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **लोभो :** लोभ, लालच।
- **दोसो :** क्रोध।
- **मोहो :** अज्ञान।
- **मानो :** अहंकार।
- **दिट्ठि :** मिथ्या दृष्टि।
- **विचिकिच्छा :** सन्देह।
- **थिनं :** आलस्य।
- **उद्धच्चं :** अस्थिरता।

- **अहिरिकं :** लज्जाको अभाव।
- **अनोत्तप्पं :** अनैतिकताप्रति भयको अभाव।

क्लेशहरू मनलाई दूषित गर्ने मुख्य अकुशल तत्त्वहरू हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनका दूषित तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी क्लेशहरूलाई नियन्त्रण गर्न र कुशल धर्महरू विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१३. आसवादीसु पनेत्थ कामभवनामेन तब्बत्थुका तण्हा अधिप्पेता, सीलब्बतपरामासो इदंसच्चाभिनिवेसो अत्तवादुपादो च तथापवत्तं दिट्ठिगतमेव पवुच्चति।

शब्दानुवाद : आसवादीसु (आसवा + आदिसु, सन्धि) – आस्रव आदिमा, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **कामभवनामेन** (काम + भव + नामेन, समास) – काम र भव नामले, **तब्बत्थुका** (तद + वत्थुका, समास) – त्यसको आधार भएको, **तण्हा** – तृष्णा, **अधिप्पेता** – अभिप्रेरित छ, **सीलब्बतपरामासो** (सीलब्बत + परामासो, समास) – शीलव्रत परामास, **इदंसच्चाभिनिवेसो** (इदं + सच्च + अभिनिवेसो, सन्धि) – यो सत्य हो भन्ने अभिनिवेश, **अत्तवादुपादो** (अत्तवाद + उपादो, सन्धि) – आत्मवाद उपादान, **च** – र, **तथापवत्तं** (तथा + पवत्तं, समास) – त्यसैगरी उत्पन्न, **दिट्ठिगतमेव** (दिट्ठि + गतं + एव, सन्धि) – दृष्टिगत मात्र, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ।

भावानुवाद : तर यहाँ आसव आदिमा काम र भव नामले त्यसको आधार भएको तृष्णा अभिप्रेरित छ, शीलव्रत परामर्श, 'यो सत्य हो' भन्ने अभिनिवेश र आत्मवाद उपादान त्यसैगरी उत्पन्न दृष्टिगत मात्र कथन गरिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आस्रव, ग्रन्थ र उपादानहरूमा समान तत्त्वहरूको स्पष्टीकरण यसरी गर्दछ :

- **कामभवनामेन तब्बत्थुका तण्हा :** कामास्रव, भवास्रव, कामोघ, भवोघ, आदि तृष्णामा आधारित छन्।
- **सीलब्बतपरामासो, इदंसच्चाभिनिवेसो, अत्तवादुपादो :** यी सबै मिथ्या दृष्टि (दिट्ठिगत) मा आधारित छन्।

यो गद्यले अकुशल धर्महरूको मूल कारण तृष्णा र मिथ्या दृष्टि भएको स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अकुशल धर्महरूको मूल कारणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई तृष्णा र मिथ्या दृष्टिको प्रभाव बुझ्न र तिनबाट मुक्त हुने अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अकुसलसङ्गहसारो (अकुसल संग्रह सार)

(Summary of Unwholesome Factors)

१४. आसवोघा च योगा च, तयो गन्था च वत्थुतो।

उपादाना दुवे वुत्ता, अट्ठ नीवरणा सियुं ॥

छळेवानुसया होन्ति, नव संयोजना मता।

किलेसा दस वुत्तोयं, नवधा पापसङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : आसवोघा (आसव + ओघा, सन्धि) – आस्रव र ओघहरू, **च** – र, **योगा** – योगहरू, **च** – र, **तयो** – तीन, **गन्था** – ग्रन्थहरू, **च** – र, **वत्थुतो** – वस्तुको हिसाबले, **उपादाना** – उपादानहरू, **दुवे** – दुई, **वुत्ता** (√वच धातु) – भनिए, **अट्ठ** – आठ, **नीवरणा** – नीवरणहरू, **सियुं** (√अस् धातु) – हुन्छन्, **छळेव** (छ + एव, सन्धि) – छ मात्र, **अनुसया** – अनुसयहरू, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्, **नव** – नौ, **संयोजना** – संयोजनहरू, **मता** (√मन धातु) – मानिन्छ, **किलेसा** – क्लेशहरू, **दस** – दस, **वुत्तो** (√वच धातु) – भनियो, **अयं** – यो, **नवधा** (नव + धा, समास) – नौ प्रकारले, **पापसङ्गहो** (पाप + सङ्गहो, समास) – पापको संग्रह।

भावानुवाद : आस्रव, ओघ र योगहरू र तीन ग्रन्थहरू वस्तुको हिसाबले, दुई उपादानहरू भनिए, आठ नीवरणहरू हुन्छन्, छ मात्र अनुसयहरू हुन्छन्, नौ संयोजनहरू मानिन्छ, दस क्लेशहरू भनियो, यो नौ प्रकारले पापको संग्रह गरिएको हो।

व्याख्या : यो गाथाले अकुशल संग्रहको सारांश प्रस्तुत गर्दछ :

- **आसवोघा च योगा च** : आसव, ओघ र योगहरू चार-चार छन्।
- **तयो गन्था च वत्थुतो** : तीन ग्रन्थहरू (अभिज्झा, ब्यापाद र दिट्ठिगतहरू)।
- **उपादाना दुवे वुत्ता** : दुई उपादानहरू (कामुपादान र दिट्ठिगत उपादानहरू)।
- **अट्ठ नीवरणा सियुं** : नीवरणहरू आठ हुन सक्छन् (अविद्या नीवरणलाई छुट्टै गणना गर्दा)।
- **छळेवानुसया** : छ अनुसयहरू (सुत्तन्तमा सात, तर अभिधर्ममा छ गणना)।
- **नव संयोजना मता** : नौ संयोजनहरू (सुत्तन्तमा दस, तर अभिधर्ममा नौ)।
- **किलेसा दस वुत्तोयं** : दस क्लेशहरू।
- **नवधा पापसङ्गहो** : यी सबै नौ प्रकारले अकुशल (पाप) को संग्रह हुन्छ।

यो गाथाले अकुशल धर्महरूको विभिन्न समूहहरूको एकीकृत दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले अकुशल धर्महरूको वर्गीकरणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी पाप धर्महरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मिस्सकसङ्गहो (मिश्रित संग्रह)

(Compendium of Mixed Categories)

१५. मिस्सकसङ्गहे छ हेतु – लोभो दोसो मोहो अलोभो अदोसो अमोहो।

शब्दानुवाद : मिस्सकसङ्गहे (मिस्सक + सङ्गहे, समास) – मिश्रित संग्रहमा, **छ** – छ, **हेतु** – हेतुहरू, **लोभो** – लोभ, **दोसो** – द्वेष, **मोहो** – मोह, **अलोभो** (न + लोभो, समास) – अलोभ, **अदोसो** (न + दोसो, समास) – अद्वेष, **अमोहो** (न + मोहो, समास) – अमोह।

भावानुवाद : मिश्रित संग्रहमा छ हेतुहरू छन् – लोभ, द्वेष, मोह, अलोभ, अद्वेष र अमोह।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको पहिलो समूह, हेतुहरूको वर्णन गर्दछ :

- **लोभो :** लालच (अकुशल)।
- **दोसो :** क्रोध (अकुशल)।
- **मोहो :** अज्ञान (अकुशल)।
- **अलोभो :** लोभको अभाव (कुशल)।
- **अदोसो :** क्रोधको अभाव (कुशल)।
- **अमोहो :** अज्ञानको अभाव, अर्थात् पञ्ञा (कुशल)।

हेतुहरू चित्तको मूल कारणहरू हुन्, जसले कुशल र अकुशल चित्तहरूलाई उत्पन्न गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनका मूल कारणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल हेतुहरू विकास गर्न र अकुशल हेतुहरूलाई कम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१६. सत्त झानङ्गानि – वितक्को विचारो पीति एकग्गता सोमनस्सं दोमनस्सं उपेक्खा।

शब्दानुवाद : सत्त – सात, **झानङ्गानि** (झान + अङ्गानि, सन्धि) – ध्यान अङ्गहरू, **वितक्को** – वितक्क, **विचारो** – विचार, **पीति** – पीति, **एकग्गता** (एक + अग्गता, सन्धि) – एकाग्रता, **सोमनस्सं** – सुखद मानसिक वेदना, **दोमनस्सं** – दु:खद मानसिक वेदना, **उपेक्खा** – तटस्थ वा मध्यस्थ भाव।

भावानुवाद : सात ध्यान अङ्गहरू – वितक्क, विचार, पीति, एकाग्रता, सोमनस्स, दोमनस्स र तटस्थ वा मध्यस्थ भाव।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको दोस्रो समूह, ध्यान अङ्गहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **वितक्को :** प्रारम्भिक चिन्तन।
- **विचारो :** निरन्तर चिन्तन।
- **पीति :** हर्ष, रमणीयता।
- **एकग्गता :** एकाग्रता।
- **सोमनस्सं :** सुखद मानसिक अनुभव।
- **दोमनस्सं :** दु:खद मानसिक अनुभव।
- **उपेक्खा :** तटस्थता।

ध्यान अङ्गहरू ध्यानको विभिन्न अवस्थाहरूमा उपस्थित हुन्छन्, कुशल र अकुशल दुवै चित्तमा (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानका तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी अङ्गहरूको विकास गर्न र ध्यान अभ्यासलाई गहिरो बनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१७. द्वादस मग्गङ्गानि – सम्मादिट्ठि सम्मासङ्कप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि मिच्छादिट्ठि मिच्छासङ्कप्पो मिच्छावायामो मिच्छासमाधि।

शब्दानुवाद : द्वादस – बाह्र, **मग्गङ्गानि** (मग्ग + अङ्गानि, सन्धि) – मार्ग अङ्गहरू, **सम्मादिट्ठि** (सम्मा + दृष्टि, समास) – सम्यक् दृष्टि, **सम्मासङ्कप्पो** (सम्मा + सङ्कप्पो, समास) – सम्यक् सङ्कल्प, **सम्मावाचा** (सम्मा + वाचा, समास) – सम्यक् वाणी, **सम्माकम्मन्तो** (सम्मा + कम्मन्तो, समास) – सम्यक् कर्मान्त, **सम्माआजीवो** (सम्मा + आजीवो, समास) – सम्यक् आजीविका, **सम्मावायामो** (सम्मा + वायामो, समास) – सम्यक् व्यायाम, **सम्मासति** (सम्मा + सति, समास) – सम्यक् स्मृति, **सम्मासमाधि** (सम्मा + समाधि, समास) – सम्यक् समाधि, **मिच्छादिट्ठि** (मिच्छा + दृष्टि, समास) – मिथ्या दृष्टि, **मिच्छासङ्कप्पो** (मिच्छा + सङ्कप्पो, समास) – मिथ्या सङ्कल्प, **मिच्छावायामो** (मिच्छा + वायामो, समास) – मिथ्या व्यायाम, **मिच्छासमाधि** (मिच्छा + समाधि, समास) – मिथ्या समाधि।

भावानुवाद : बाह्र मार्ग अङ्गहरू छन् – सम्यक् दृष्टि, सम्यक् सङ्कल्प, सम्यक् वाणी, सम्यक् कर्मान्त, सम्यक् आजीविका, सम्यक् व्यायाम, सम्यक् स्मृति, सम्यक् समाधि, मिथ्या दृष्टि, मिथ्या सङ्कल्प, मिथ्या व्यायाम र मिथ्या समाधि।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको तेस्रो समूह, मार्ग अङ्गहरूको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **सम्मादिट्ठि – सम्मासमाधि :** अष्टाङ्गिक मार्गका आठ कुशल अङ्गहरू।
- **मिच्छादिट्ठि – मिच्छासमाधि :** चार मिथ्या मार्ग अङ्गहरू, जुन अकुशल चित्तमा पाइन्छ।

यी मार्ग अङ्गहरूले कुशल र अकुशल दुवै मार्गहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अष्टाङ्गिक मार्ग र मिथ्या मार्गको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सम्यक् मार्गमा लाग्न र मिथ्या मार्गबाट बच्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१८. बावीसतिन्द्रियानि – चक्खुन्द्रियं सोतिन्द्रियं घानिन्द्रियं जिव्हिन्द्रियं कायिन्द्रियं इत्थिन्द्रियं पुरिसिन्द्रियं जीवितिन्द्रियं मनिन्द्रियं सुखिन्द्रियं दुक्खिन्द्रियं सोमनस्सिन्द्रियं दोमनस्सिन्द्रियं उपेक्खिन्द्रियं सद्धिन्द्रियं वीरियिन्द्रियं सतिन्द्रियं समाधिन्द्रियं पञ्ञिन्द्रियं अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं अञ्ञिन्द्रियं अञ्ञाताविन्द्रियं।

शब्दानुवाद : बावीसति – बाइस, **इन्द्रियानि** – इन्द्रियहरू, **चक्खुन्द्रियं** (चक्खु + इन्द्रियं, सन्धि) – चक्षु इन्द्रिय, **सोतिन्द्रियं** (सोत + इन्द्रियं, सन्धि) – श्रोत इन्द्रिय, **घानिन्द्रियं** (घान + इन्द्रियं, सन्धि) – घ्राण इन्द्रिय, **जिव्हिन्द्रियं** (जिह्वा + इन्द्रियं, सन्धि) – जिह्वा इन्द्रिय, **कायिन्द्रियं** (काय + इन्द्रियं, सन्धि) – काय इन्द्रिय, **इत्थिन्द्रियं** (इत्थि + इन्द्रियं, सन्धि) – स्त्री इन्द्रिय, **पुरिसिन्द्रियं** (पुरिस + इन्द्रियं, सन्धि) – पुरुष इन्द्रिय, **जीवितिन्द्रियं** (जीवित + इन्द्रियं, सन्धि) – जीवित इन्द्रिय, **मनिन्द्रियं** (मन + इन्द्रियं, सन्धि) – मन इन्द्रिय, **सुखिन्द्रियं** (सुख + इन्द्रियं, सन्धि) – सुख इन्द्रिय, **दुक्खिन्द्रियं** (दुक्ख + इन्द्रियं, सन्धि) – दुःख इन्द्रिय, **सोमनस्सिन्द्रियं** (सोमनस्स + इन्द्रियं, सन्धि) – सोमनस्स इन्द्रिय, **दोमनस्सिन्द्रियं** (दोमनस्स + इन्द्रियं, सन्धि) – दोमनस्स इन्द्रिय, **उपेक्खिन्द्रियं** (उपेक्खा + इन्द्रियं, सन्धि) – तटस्थ वा मध्यस्थ भाव इन्द्रिय, **सद्धिन्द्रियं** (सद्धा + इन्द्रियं, सन्धि) – सद्धा इन्द्रिय, **वीरियिन्द्रियं** (वीरिय + इन्द्रियं,

सन्धि) – वीरिय इन्द्रिय, **सतिन्द्रियं** (सति + इन्द्रियं, सन्धि) – सति इन्द्रिय, **समाधिन्द्रियं** (समाधि + इन्द्रियं, सन्धि) – समाधि इन्द्रिय, **पञ्ञिन्द्रियं** (पञ्ञा + इन्द्रियं, सन्धि) – पञ्ञा इन्द्रिय, **अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं** (न + अञ्ञात + ञस्सामि + इति + इन्द्रियं, सन्धि) – 'अज्ञातलाई जान्नेछु' भन्ने इन्द्रिय, **अञ्ञिन्द्रियं** (अञ्ञ + इन्द्रियं, सन्धि) – आज्ञा इन्द्रिय, **अञ्ञाताविन्द्रियं** (अञ्ञातावी + इन्द्रियं, सन्धि) – बोधिज्ञान इन्द्रिय।

भावानुवाद : बाइस इन्द्रियहरू छन् – चक्षु इन्द्रिय, श्रोत इन्द्रिय, घ्राण इन्द्रिय, जिह्वा इन्द्रिय, काय इन्द्रिय, स्त्री इन्द्रिय, पुरुष इन्द्रिय, जीवित इन्द्रिय, मन इन्द्रिय, सुख इन्द्रिय, दु:ख इन्द्रिय, सोमनस्स इन्द्रिय, दोमनस्स इन्द्रिय, तटस्थ वा मध्यस्थ भाव इन्द्रिय, सद्धा इन्द्रिय, वीरिय इन्द्रिय, सति इन्द्रिय, समाधि इन्द्रिय, पञ्ञा इन्द्रिय, 'अज्ञातलाई जान्नेछु' भन्ने इन्द्रिय, आज्ञा इन्द्रिय र बोधिज्ञान इन्द्रिय।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको चौथो समूह, इन्द्रियहरूको वर्णन गर्दछ :

- **चक्खुन्द्रियं–कायिन्द्रियं :** पाँच भौतिक इन्द्रियहरू।
- **इत्थिन्द्रियं, पुरिसिन्द्रियं :** लिङ्ग इन्द्रियहरू।
- **जीवितिन्द्रियं :** जीवन शक्ति।
- **मनिन्द्रियं :** मन।
- **सुखिन्द्रियं–उपेक्खिन्द्रियं :** वेदना सम्बन्धी इन्द्रियहरू।
- **सद्धिन्द्रियं–पञ्ञिन्द्रियं :** कुशल मानसिक गुणहरू।
- **अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं–अञ्ञाताविन्द्रियं :** मार्ग र फल ज्ञान सम्बन्धी इन्द्रियहरू।

यी इन्द्रियहरूले नियन्त्रण वा प्रभुत्वको कार्य गर्दछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रियहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रिय संयम र कुशल गुणहरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१९. नव बलानि – सद्धाबलं वीरियबलं सतिबलं समाधिबलं पञ्ञाबलं हिरिबलं ओत्तप्पबलं अहिरिकबलं अनोत्तप्पबलं।

शब्दानुवाद : नव – नौ, **बलानि** – बलहरू, **सद्धाबलं** (सद्धा + बलं, समास) – सद्धा बल, **वीरियबलं** (वीरिय + बलं, समास) – वीरिय बल, **सतिबलं** (सति + बलं, समास) – स्मृति बल, **समाधिबलं** (समाधि + बलं, समास) – समाधि बल, **पञ्ञाबलं** (पञ्ञा + बलं, समास) – प्रज्ञा बल, **हिरिबलं** (हिरि + बलं, समास) – हिरि बल, **ओत्तप्पबलं** (ओत्तप्प + बलं, समास) – ओत्तप्प बल, **अहिरिकबलं** (न + हिरिक + बलं, समास) – अहिरिक बल, **अनोत्तप्पबलं** (अनोत्तप्प + बलं, समास) – अनोत्तप्प बल।

भावानुवाद : नौ बलहरू छन् – सद्धा बल, वीरिय बल, स्मृति बल, समाधि बल, प्रज्ञा बल, हिरि बल, ओत्तप्प बल, अहिरिक बल र अनोत्तप्प बल।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको पाँचौँ समूह, बलहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सद्धाबलं–पञ्ञाबलं :** कुशल बलहरू, जसले मनलाई स्थिर र प्रगतिशील बनाउँछ।
- **हिरिबलं :** नैतिक लज्जा।
- **ओत्तप्पबलं :** अनैतिकताप्रति भय।

- **अहिरिकबलं, अनोत्तप्पबलं :** अकुशल बलहरू, जसले अकुशल कर्मलाई प्रोत्साहन गर्दछ।

यी बलहरूले मनको स्थिरता र शक्तिलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कुशल र अकुशल बलहरूको भेदलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कुशल बलहरूको विकास गर्न र अकुशल बलहरूबाट बच्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२०. चत्तारो अधिपती – छन्दाधिपति वीरियाधिपति चित्ताधिपति वीमंसाधिपति।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **अधिपती** – अधिपतिहरू, **छन्दाधिपति** (छन्द + अधिपति, सन्धि) – छन्द अधिपति, **वीरियाधिपति** (वीरिय + अधिपति, सन्धि) – वीरिय अधिपति, **चित्ताधिपति** (चित्त + अधिपति, सन्धि) – चित्त अधिपति, **वीमंसाधिपति** (वीमंसा + अधिपति, सन्धि) – वीमंश अधिपति।

भावानुवाद : चार अधिपतिहरू छन् – छन्द अधिपति, वीरिय अधिपति, चित्त अधिपति र वीमंश अधिपति।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको छैटौँ समूह, अधिपतिहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **छन्दाधिपति :** इच्छा वा उत्साहले नेतृत्व।
- **वीरियाधिपति :** व्यायामले नेतृत्व।
- **चित्ताधिपति :** विज्ञानले नेतृत्व।
- **वीमंसाधिपति :** अनुसन्धान वा ज्ञानले नेतृत्व।

अधिपतिहरूले चित्तको प्रमुख कारकको रूपमा कार्य गर्दछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मनका प्रमुख कारकहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारकहरूको सही उपयोग गर्न र कुशल कार्यमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२१. चत्तारो आहारा – कबळीकारो आहारो, फस्सो दुतियो, मनोसञ्चेतना ततिया, विञ्ञाणं चतुत्थं।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **आहारा** – आहारहरू, **कबळीकारो** – कबळीकार **आहारो** – आहार , **फस्सो** – स्पर्श, **दुतियो** – दोस्रो, **मनोसञ्चेतना** (मनो + सञ्चेतना, समास) – मनोसञ्चेतना, **ततिया** – तेस्रो, **विञ्ञाणं** – विज्ञान, **चतुत्थं** – चौथो।

भावानुवाद : चार आहारहरू छन् – कबळीकार आहार, स्पर्श दोस्रो, मनोसञ्चेतना तेस्रो र विज्ञान चौथो।

व्याख्या : यो गद्यले मिश्रित संग्रहको सातौँ समूह, आहारहरूको वर्णन गर्दछ :

- **कबळीकारो आहारो :** भौतिक पोषण।
- **फस्सो :** स्पर्श (सम्पर्क)।
- **मनोसञ्चेतना :** मानसिक सङ्कल्प।
- **विञ्ञाणं :** विज्ञान।

यी आहारहरूले जीवन र चित्तको निरन्तरताको लागि आवश्यक तत्त्वहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवन र चित्तको पोषणको तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी तत्त्वहरूको अनित्यता बुझ्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२२. इन्द्रियेसु पनेत्थ सोतापत्तिमग्गञाणं अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं।

शब्दानुवाद : इन्द्रियेसु – इन्द्रियहरूमा, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **सोतापत्तिमग्गञाणं** (सोतापत्ति + मग्ग + ञाणं, समास) – स्रोतापत्ति मार्ग ज्ञान, **अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं** (न + अञ्ञात + ञस्सामी + इन्द्रियं, सन्धि) – 'अज्ञातलाई जान्नेछु' भन्ने इन्द्रिय।

भावानुवाद : यहाँ इन्द्रियहरूमा स्रोतापत्ति मार्गज्ञान 'अज्ञातलाई जान्नेछु' भन्ने इन्द्रिय हो।

व्याख्या : यो गद्यले अनञ्ञातञ्ञस्सामि इन्द्रियको परिभाषा गर्दछ :

- **सोतापत्तिमग्गञाणं :** स्रोतापत्ति मार्गको ज्ञान, जुन पहिलो पवित्र अवस्था हो।
- **अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रियं :** यो इन्द्रियले 'मैले नजानेको कुरा जान्नेछु' भन्ने ज्ञानलाई जनाउँछ।

यो गद्यले मार्ग प्रगतिको प्रारम्भिक चरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मार्ग प्रगतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सोतापत्तिको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२३. अरहत्तफलञाणं अञ्ञाताविन्द्रियं।

शब्दानुवाद : अरहत्तफलञाणं (अरहत्त + फल + ञाणं, समास) – अरहत्त फल ज्ञान, **अञ्ञाताविन्द्रियं** (अञ्ञातावी + इन्द्रियं, सन्धि) – बोधिज्ञान इन्द्रिय।

भावानुवाद : अरहत्त फलज्ञान बोधिज्ञान इन्द्रिय हो।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिज्ञान इन्द्रियको परिभाषा गर्दछ :

- **अरहत्तफलञाणं :** अरहत्त फलको ज्ञान, जुन अन्तिम मुक्ति हो।
- **अञ्ञाताविन्द्रियं :** यो बोधिज्ञान इन्द्रियले अन्तिम पूर्णज्ञान उपलब्ध भएको अवस्थालाई जनाउँछ।

यो गद्यले मार्गको अन्तिम लक्ष्यलाई उजागर गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरहत्तको उच्च लक्ष्यलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यो अवस्थाको लागि प्रयास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२४. मज्झे छ ञाणानि अञ्ञिन्द्रियानीति पवुच्चन्ति।

शब्दानुवाद : मज्झे – बिचमा, **छ** – छ, **ञाणानि** – ज्ञानहरू, **अञ्ञिन्द्रियानीति** (अञ्ञ + इन्द्रियानि + इति, सन्धि) – आज्ञेन्द्रियहरू भनी, **पवुच्चन्ति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : बिचमा छ ज्ञानलाई आज्ञेन्द्रिय (आज्ञा इन्द्रिय) भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आज्ञा इन्द्रियको परिभाषा गर्दछ :

- **मज्झे छ ञाणानि :** बिचका छ ज्ञानहरू (सकदागामी, अनागामी र अरहत्त मार्ग र फलका ज्ञानहरू)।
- **अञ्ञिन्द्रियानीति :** यी आज्ञेन्द्रियहरू जसले मध्यवर्ती मार्ग प्रगतिलाई जनाउँछ।

यो गद्यले मार्गको मध्य चरणहरूलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मार्गको मध्य चरणहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी चरणहरूमा प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२५. जीवितिन्द्रियञ्च रूपारूपवसेन दुविधं होति।

शब्दानुवाद : जीवितिन्द्रियं (जीवित + इन्द्रियं, सन्धि) – जीवित इन्द्रिय, **च** – र, **रूपारूपवसेन** (रूप + अरूप + वसेन, समास) – रूप र अरूप अनुसार, **दुविधं** (दु + विधं, समास) – दुई प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : जीवित इन्द्रिय रूप र अरूप अनुसार दुई प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले जीवित इन्द्रियको वर्गीकरण गर्दछ :

- **रूपारूपवसेन :** रूप (भौतिक) र अरूप (मानसिक) अनुसार।
- **दुविधं :** जीवित इन्द्रिय दुई प्रकारको हुन्छ – भौतिक जीवन शक्ति (रूपजीवितिन्द्रियं) र मानसिक जीवन शक्ति (अरूप-जीवितिन्द्रियं)।

यो गद्यले जीवनको भौतिक र मानसिक आयामलाई जोड दिन्छ, जसले क्रमशः शरीर र चित्तको निरन्तरताको लागि कार्य गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवन शक्तिको दुई आयामलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई शरीर र मनको अनित्यता बुझ्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२६. पञ्चविञ्ञाणेसु झानङ्गानि, अवीरियेसु बलानि, अहेतुकेसु मग्गङ्गानि न लब्भन्ति।

शब्दानुवाद : पञ्चविञ्ञाणेसु (पञ्च + विञ्ञाणेसु, समास) – पाँच विज्ञानहरूमा, **झानङ्गानि** (झान + अङ्गानि, सन्धि) – ध्यान अङ्गहरू, **अवीरियेसु** (न + वीरियेसु, समास) – वीरियरहितहरूमा, **बलानि** – बलहरू, **अहेतुकेसु** (न + हेतुकेसु, समास) – हेतुरहितहरूमा, **मग्गङ्गानि** (मग्ग + अङ्गानि, सन्धि) – मार्ग अङ्गहरू, **न** – न, **लब्भन्ति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : पाँच विज्ञानहरूमा ध्यान अङ्गहरू, वीरियरहित चित्तहरूमा बलहरू र हेतुरहित चित्तहरूमा मार्ग अङ्गहरू उपलब्ध हुँदैनन्।

व्याख्या : यो गद्यले निश्चित चित्तहरूमा केही धर्महरू नहुने तथ्य स्पष्ट गर्दछ :

- **पञ्चविञ्ञाणेसु झानङ्गानि :** पाँच विज्ञानहरू (चक्खुविज्ञान, श्रोतविज्ञान, आदि) मा ध्यान अङ्गहरू (वितक्क, विचार, आदि) हुँदैनन्, किनभने यी विज्ञानहरू सङ्क्षिप्त र संवेदनात्मक हुन्छन्।
- **अवीरियेसु बलानि :** वीरियरहित चित्तहरूमा बलहरू (सद्धा, सति, आदि) हुँदैनन्, किनभने बलहरूका लागि प्रयास चाहिन्छ।

- **अहेतुकेसु मग्गङ्गानि :** हेतुरहित (अकुशल वा अकुसल-कुशल) चित्तहरूमा मार्ग अङ्गहरू (सम्माद्दष्टि, आदि) हुँदैनन्, किनभने मार्ग अङ्गहरू हेतुसहित चित्तमा मात्र पाइन्छ।

यो गद्यले चित्तको प्रकृति अनुसार धर्महरूको उपस्थितिको सीमालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको अवस्थाहरूको विश्लेषणको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको प्रकृतिलाई बुझ्न र कुशल धर्महरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२७. तथा विचिकिच्छाचित्ते एकग्गता मग्गिन्द्रियबलभावं न गच्छति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **विचिकिच्छाचित्ते** (विचिकिच्छा + चित्ते, समास) – विचिकिच्छा चित्तमा, **एकग्गता** (एक + अग्गता, सन्धि) – एकाग्रता, **मग्गिन्द्रियबलभावं** (मग्ग + इन्द्रिय + बल + भावं, सन्धि) – मार्ग, इन्द्रिय र बलको भाव, **न** – न, **गच्छति** (√गमु धातु) – हुन जाँदैन।

भावानुवाद : त्यसैगरी विचिकिच्छा चित्तमा एकाग्रता, मार्ग, इन्द्रिय र बलको भाव हुन जाँदैन।

व्याख्या : यो गद्यले विचिकिच्छा चित्तमा एकाग्रताको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **विचिकिच्छाचित्ते एकग्गता :** सन्देहयुक्त चित्तमा एकाग्रता हुँदैन, किनभने यो अकुशल हुने भएकाले।
- **मग्गिन्द्रियबलभावं न गच्छति :** यो एकाग्रता, मार्ग अङ्ग, इन्द्रिय, वा बलको रूपमा गणना हुँदैन, किनभने यो कुशल प्रकृतिको छैन।

यो गद्यले कुशल र अकुशल एकाग्रताको भेदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सन्देहको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सन्देहबाट मुक्त भई कुशल एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२८. द्विहेतुकतिहेतुकजवनेस्वेव यथासम्भवं अधिपति एकोव लब्भतीति।

शब्दानुवाद : द्विहेतुकतिहेतुकजवनेस्वेव (द्विहेतुक + तिहेतुक + जवनेसु + एव, सन्धि) – द्विहेतुक र तिहेतुक जवनहरूमा मात्र, **यथासम्भवं** (यथा + सम्भवं, समास) – सम्भव भएअनुसार, **अधिपति** – अधिपति, **एकोव** (एको + एव, सन्धि) – एक मात्र, **लब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ, **इति** – भनी।

भावानुवाद : द्विहेतुक र तिहेतुक जवनहरूमा मात्र सम्भव भएअनुसार एक अधिपति मात्र उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**अधिपति**' को उपस्थितिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **द्विहेतुकतिहेतुकजवनेस्वेव :** द्विहेतुक (दुई हेतुसहित) र तिहेतुक (तीन हेतुसहित) जवन चित्तहरूमा मात्र।
- **यथासम्भवं अधिपति एकोव लब्भति :** यी चित्तहरूमा छन्द, वीरिय, चित्त, वा वीमंश मध्ये एक अधिपति मात्र हुन्छ।

यो गद्यले '**अधिपति**' को विशिष्ट अवस्थालाई जोड दिन्छ, किनभने एकहेतुक चित्तहरूमा अधिपति हुँदैन (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको प्रमुख चैतसिकहरू (कारकहरू) को महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारकहरूको सही उपयोग गर्न र कुशल चित्त विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

मिस्सकसङ्गहसारो (मिश्रित संग्रह सार)

(Summary of Miscellaneous Factors)

२९. छ हेतू पञ्च झानङ्गा, मग्गङ्गा नव वत्थुतो।
सोळसिन्द्रियधम्मा च, बलधम्मा नवेरिता ॥
चत्तारोधिपति वुत्ता, तथाहाराति सत्तधा।
कुसलादिसमाकिण्णो, वुत्तोमिस्सकसङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : छ – छ, **हेतू** – हेतुहरू, **पञ्च** – पाँच, **झानङ्गा** (झान + अङ्गा, सन्धि) – ध्यान अङ्गहरू, **मग्गङ्गा** (मग्ग + अङ्गा, सन्धि) – मार्ग अङ्गहरू, **नव** – नौ, **वत्थुतो** – वस्तुको हिसाबले, **सोळसिन्द्रियधम्मा** (सोळस + इन्द्रिय + धम्मा, सन्धि) – सोह्र इन्द्रिय धर्महरू, **च** – र, **बलधम्मा** (बल + धम्मा, समास) – बल धर्महरू, **नवेरिता** (नव + इरिता, सन्धि) – नौ भनिए, **चत्तारो** – चार, **अधिपति** – अधिपतिहरू, **वुत्ता** (√वच धातु) – भनिए, **तथा** – त्यसैगरी, **आहारा** – आहारहरू, **इति** – यति, **सत्तधा** (सत्त + धा, समास) – सात प्रकारले, **कुसलादिसमाकिण्णो** (कुसल + आदि + समाकिण्णो, सन्धि) – कुशल आदि सममिश्रित, **वुत्तो** (√वच धातु) – भनियो, **मिस्सकसङ्गहो** (मिस्सक + सङ्गहो, समास) – मिश्रित संग्रह।

भावानुवाद : छ हेतुहरू, पाँच ध्यान अङ्गहरू, वस्तुको हिसाबले नौ मार्ग अङ्गहरू, सोह्र इन्द्रिय धर्महरू र नौ बल धर्महरू भनिए, त्यसैगरी चार अधिपतिहरू र आहारहरू भनी सात प्रकारले कुशल आदि सममिश्रित मिश्रित संग्रह भनियो।

व्याख्या : यो गाथाले मिश्रित संग्रहको सारांश प्रस्तुत गर्दछ :

- **छ हेतु :** लोभ, द्वेष, मोह, अलोभ, अद्वेष, अमोह।
- **पञ्च झानङ्गा :** वितक्क, विचार, पीति, एकाग्रता, तटस्थ वा मध्यस्थ भाव (सोमनस्स र दोमनस्सलाई छुट्टै गणना नगर्दा)।
- **मग्गङ्गा नव वत्थुतो :** सम्मादृष्टि, सम्मासङ्कप्पो, आदि, मिच्छादृष्टि, आदि सहित नौ।
- **सोळसिन्द्रियधम्मा :** बाइस इन्द्रियहरू धर्महरू मध्ये सोह्र ('अनञ्ञातञ्ञस्सामि', अञ्ञिन्द्रिय, अञ्ञाताविन्द्रिय र केही अन्य बाहेक)।
- **बलधम्मा नव :** सद्धा, वीरिय, आदि नौ बलहरू।
- **चत्तारोधिपति :** छन्द, वीरिय, चित्त, वीमंसा।
- **आहारा :** कबळीकार, फस्स (स्पर्श), मनोसञ्चेतना र विज्ञान।
- **सत्तधा :** यी सात समूहहरूले मिश्रित संग्रह बनाउँछ।
- **कुसलादिसमाकिण्णो :** कुशल र अकुशल दुवै सममिश्रित।

यो गाथाले मिश्रित संग्रहको संरचनालाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले कुशल र अकुशल धर्महरूको मिश्रित प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको भेद बुझ्न र कुशल धर्महरूको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

बोधिपक्खियसङ्गहो (बोधिपक्षिय संग्रह)

(Collection of Factors Conducive to Enlightenment)

३०. बोधिपक्खियसङ्गहे चत्तारो सतिपट्ठाना कायानुपस्सनासतिपट्ठानं वेदनानुपस्सनासतिपट्ठानं चित्तानुपस्सनासतिपट्ठानं धम्मानुपस्सनासतिपट्ठानं।

शब्दानुवाद : बोधिपक्खियसङ्गहे (बोधि + पक्खिय + सङ्गहे, समास) – बोधिपक्षीय संग्रहमा, **चत्तारो** – चार, **सतिपट्ठाना** (सति + पट्ठाना, समास) – सतिपट्ठानहरू, **कायानुपस्सनासतिपट्ठानं** (काय + अनुपस्सना + सतिपट्ठानं, सन्धि) – कायानुपस्सना सतिपट्ठान, **वेदनानुपस्सनासतिपट्ठानं** (वेदना + अनुपस्सना + सतिपट्ठानं, सन्धि) – वेदनानुपस्सना सतिपट्ठान, **चित्तानुपस्सनासतिपट्ठानं** (चित्त + अनुपस्सना + सतिपट्ठानं, सन्धि) – चित्तानुपस्सना सतिपट्ठान, **धम्मानुपस्सनासतिपट्ठानं** (धम्म + अनुपस्सना + सतिपट्ठानं, सन्धि) – धम्मानुपस्सना सतिपट्ठान।

भावानुवाद : बोधिपक्षीय संग्रहमा चार सतिपट्ठानहरू छन् – कायानुपस्सना सतिपट्ठान, वेदनानुपस्सना सतिपट्ठान, चित्तानुपस्सना सतिपट्ठान र धम्मानुपस्सना सतिपट्ठान।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्महरूको पहिलो समूह, सतिपट्ठान (स्मृतिप्रस्थान) को वर्णन यसरी गर्दछ :

- **कायानुपस्सनासतिपट्ठानं :** शरीरमा स्मृति।
- **वेदनानुपस्सनासतिपट्ठानं :** वेदनामा स्मृति।
- **चित्तानुपस्सनासतिपट्ठानं :** चित्तमा स्मृति।
- **धम्मानुपस्सनासतिपट्ठानं :** धर्महरूमा स्मृति।

सतिपट्ठानहरू ज्ञानको आधार हुन्, जसले मनलाई शुद्ध र मुक्त बनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले स्मृतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति अभ्यासले व्यक्तिलाई यी चार क्षेत्रहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्न र बोधिको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३१. चत्तारो सम्मप्पधाना उप्पन्नानं पापकानं पहानाय वायामो, अनुप्पन्नानं पापकानं अनुप्पादाय वायामो, अनुप्पन्नानं कुसलानं उप्पादाय वायामो, उप्पन्नानं कुसलानं भिय्योभावाय वायामो।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **सम्मप्पधाना** (सम्म + पधाना, समास) – सम्यक्प्रधानहरू, **उप्पन्नानं** – उत्पन्न भएका, **पापकानं** – पापहरूको, **पहानाय** – नाश गर्नको लागि, **वायामो** – व्यायाम, **अनुप्पन्नानं** – उत्पन्न नभएका, **पापकानं** – पापहरूको, **अनुप्पादाय** – उत्पन्न नहुनको लागि, **वायामो** – व्यायाम, **अनुप्पन्नानं** – उत्पन्न नभएका, **कुसलानं** – कुशलहरूको, **उप्पादाय** – उत्पन्न गर्नको लागि, **वायामो** –

व्यायाम, **उप्पन्नानं** – उत्पन्न भएका, **कुसलानं** – कुशलहरूको, **भिय्योभावाय** (भिय्यो + भावाय, समास) – वृद्धिको लागि, **वायामो** – व्यायाम।

भावानुवाद : चार सम्यक्प्रधानहरू छन् – उत्पन्न भएका पापहरूको नाश गर्नको लागि प्रयास, उत्पन्न नभएका पापहरूको उत्पन्न नहुनको लागि प्रयास, उत्पन्न नभएका कुशलहरूको उत्पन्न गर्नको लागि प्रयास र उत्पन्न भएका कुशलहरूको वृद्धिको लागि प्रयास।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्महरूको दोस्रो समूह, सम्यक्प्रधानहरूको वर्णन गर्दछ :

- **उप्पन्नानं पापकानं पहानाय :** उत्पन्न अकुशल धर्महरूको उन्मूलन।
- **अनुप्पन्नानं पापकानं अनुप्पादाय :** अकुशल धर्महरूको उत्पत्ति रोक्न।
- **अनुप्पन्नानं कुसलानं उप्पादाय :** कुशल धर्महरूको उत्पत्ति।
- **उप्पन्नानं कुसलानं भिय्योभावाय :** कुशल धर्महरूको विकास र वृद्धि।

यी सम्यक्प्रधानहरूले ज्ञानको लागि आवश्यक प्रयासलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कुशल र अकुशल धर्महरूमा प्रयासको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी प्रयासहरू लागू गर्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३२. चत्तारो इद्धिपादा – छन्दिद्धिपादो वीरियिद्धिपादो चित्तिद्धिपादो वीमंसिद्धिपादो।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **इद्धिपादा** (इद्धि + पादा, समास) – ऋद्धिपादहरू, **छन्दिद्धिपादो** (छन्द + इद्धिपादो, सन्धि) – छन्द ऋद्धिपाद, **वीरियिद्धिपादो** (वीरिय + इद्धिपादो, सन्धि) – वीरिय ऋद्धिपाद, **चित्तिद्धिपादो** (चित्त + इद्धिपादो, सन्धि) – चित्त ऋद्धिपाद, **वीमंसिद्धिपादो** (वीमंसा + इद्धिपादो, सन्धि) – वीमंश ऋद्धिपाद।

भावानुवाद : चार ऋद्धिपादहरू छन् – छन्द ऋद्धिपाद, वीरिय ऋद्धिपाद, चित्त ऋद्धिपाद र वीमंश ऋद्धिपाद।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्मको तेस्रो समूह, ऋद्धिपादहरूको यसरी वर्णन गर्दछ :

- **छन्दिद्धिपादो :** इच्छा वा उत्साहमा आधारित आध्यात्मिक सफलता।
- **वीरियिद्धिपादो :** प्रयासमा आधारित आध्यात्मिक सफलता।
- **चित्तिद्धिपादो :** विज्ञानमा आधारित आध्यात्मिक सफलता।
- **वीमंसिद्धिपादो :** अनुसन्धान वा ज्ञानमा आधारित आध्यात्मिक सफलता।

यी ऋद्धिपादहरूले ज्ञानको लागि आधारभूत शक्तिहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आध्यात्मिक प्रगतिको आधारहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी इद्धिपादहरूको विकास गर्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. पञ्चिन्द्रियानि – सद्धिन्द्रियं वीरियिन्द्रियं सतिन्द्रियं समाधिन्द्रियं पञ्ञिन्द्रियं।

शब्दानुवाद : पञ्च – पाँच, **इन्द्रियानि** – इन्द्रियहरू, **सद्धिन्द्रियं** (सद्धा + इन्द्रियं, सन्धि) – श्रद्धा इन्द्रिय, **वीरियिन्द्रियं** (वीरिय + इन्द्रियं, सन्धि) – वीरिय इन्द्रिय, **सतिन्द्रियं** (सति + इन्द्रियं, सन्धि) – स्मृति इन्द्रिय, **समाधिन्द्रियं** (समाधि + इन्द्रियं, सन्धि) – समाधि इन्द्रिय, **पञ्ञिन्द्रियं** (पञ्ञा + इन्द्रियं, सन्धि) – पज्ञा इन्द्रिय।

भावानुवाद : पाँच इन्द्रियहरू छन् – श्रद्धा इन्द्रिय, वीरिय इन्द्रिय, स्मृति इन्द्रिय, समाधि इन्द्रिय र पज्ञा इन्द्रिय।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्महरूको चौथो समूह इन्द्रियहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सद्धिन्द्रियं :** विश्वास वा श्रद्धा।
- **वीरियिन्द्रियं :** व्यायाम।
- **सतिन्द्रियं :** स्मृति।
- **समाधिन्द्रियं :** एकाग्रता।
- **पञ्ञिन्द्रियं :** ज्ञान।

यी इन्द्रियहरू ज्ञानको मार्गमा नियन्त्रण र सन्तुलन प्रदान गर्दछन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ज्ञानको लागि आवश्यक गुणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी इन्द्रियहरूको विकास गर्न र सन्तुलित मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३४. पञ्च बलानि – सद्धाबलं वीरियबलं सतिबलं समाधिबलं पञ्ञाबलं।

शब्दानुवाद : पञ्च – पाँच, **बलानि** – बलहरू, **सद्धाबलं** (सद्धा + बलं, समास) – श्रद्धा बल, **वीरियबलं** (वीरिय + बलं, समास) – वीरिय बल, **सतिबलं** (सति + बलं, समास) – सति बल, **समाधिबलं** (समाधि + बलं, समास) – समाधि बल, **पञ्ञाबलं** (पञ्ञा + बलं, समास) – प्रज्ञा बल।

भावानुवाद : पाँच बलहरू छन् – श्रद्धा बल, वीरिय बल, सति बल, समाधि बल र प्रज्ञा बल।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्महरूको पाँचौँ समूह, बलहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **सद्धाबलं :** विश्वासको शक्ति।
- **वीरियबलं :** व्यायामको शक्ति।
- **सतिबलं :** स्मृतिको शक्ति।
- **समाधिबलं :** एकाग्रताको शक्ति।
- **पञ्ञाबलं :** ज्ञानको शक्ति।

यी बलहरूले मनलाई अकुशल प्रभावहरूबाट जोगाउँछ र ज्ञानको मार्गलाई सुदृढ गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ज्ञानको लागि **'बल'** शक्तिहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी बलहरूको विकास गर्न र आध्यात्मिक प्रगति गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३५. सत्त बोज्झङ्गा – सतिसम्बोज्झङ्गो धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो वीरियसम्बोज्झङ्गो पीतिसम्बोज्झङ्गो पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गो समाधिसम्बोज्झङ्गो उपेक्खासम्बोज्झङ्गो ।

शब्दानुवाद : सत्त – सात, **बोज्झङ्गा** (बोधि + अङ्गा, सन्धि) – बोधिअङ्गहरू, **सतिसम्बोज्झङ्गो** (सति + सम्बोज्झङ्गो, समास) – सति सम्बोधिअङ्ग, **धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो** (धम्म + विचय + सम्बोज्झङ्गो, समास) – धम्मविचय सम्बोधिअङ्ग, **वीरियसम्बोज्झङ्गो** (वीरिय + सम्बोज्झङ्गो, समास) – वीरिय सम्बोधिअङ्ग, **पीतिसम्बोज्झङ्गो** (पीति + सम्बोज्झङ्गो, समास) – पीति सम्बोधिअङ्ग, **पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गो** (पस्सद्धि + सम्बोज्झङ्गो, समास) – पस्सद्धि सम्बोधिअङ्ग, **समाधिसम्बोज्झङ्गो** (समाधि + सम्बोज्झङ्गो, समास) – समाधि सम्बोधिअङ्ग, **उपेक्खासम्बोज्झङ्गो** (उपेक्खा + सम्बोज्झङ्गो, समास) – उपेक्खा सम्बोधिअङ्ग ।

भावानुवाद : सात बोधिअङ्गहरू – सति सम्बोधिअङ्ग, धम्मविचय सम्बोधिअङ्ग, वीरिय सम्बोधिअङ्ग, पीति सम्बोधिअङ्ग, पस्सद्धि सम्बोधिअङ्ग, समाधि सम्बोधिअङ्ग र उपेक्खा सम्बोधिअङ्ग ।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्महरूको छैटौँ समूह, बोधिअङ्गहरूको वर्णन गर्दछ :

- **सतिसम्बोज्झङ्गो :** सति (स्मृति) सम्बोधिअङ्ग ।
- **धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो :** धर्मविचय सम्बोधिअङ्ग ।
- **वीरियसम्बोज्झङ्गो :** वीरिय सम्बोधिअङ्ग ।
- **पीतिसम्बोज्झङ्गो :** प्रीति सम्बोधिअङ्ग ।
- **पस्सद्धिसम्बोज्झङ्गो :** प्रशब्धि सम्बोधिअङ्ग ।
- **समाधिसम्बोज्झङ्गो :** समाधि सम्बोधिअङ्ग ।
- **उपेक्खासम्बोज्झङ्गो :** उपेक्खा सम्बोधिअङ्ग ।

यी बोधिअङ्गहरू ज्ञानको लागि आवश्यक गुणहरू हुन्, जसले मनलाई जागृत बनाउँछन् (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ज्ञानका गुणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी बोधिअङ्गहरूको विकास गर्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

३६. अट्ठ मग्गङ्गानि – सम्मादिट्ठि सम्मासङ्कप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि ।

शब्दानुवाद : अट्ठ – आठ, **मग्गङ्गानि** (मग्ग + अङ्गानि, सन्धि) – मार्ग अङ्गहरू, **सम्मादिट्ठि** (सम्मा + दिट्ठि, समास) – सम्यक् दृष्टि, **सम्मासङ्कप्पो** (सम्मा + सङ्कप्पो, समास) – सम्यक् सङ्कल्प, **सम्मावाचा** (सम्मा + वाचा, समास) – सम्यक् वाणी, **सम्माकम्मन्तो** (सम्मा + कम्मन्तो, समास) – सम्यक् कर्मान्त, **सम्माआजीवो** (सम्मा + आजीवो, समास) – सम्यक् आजीविका, **सम्मावायामो** (सम्मा + वायामो, समास) – सम्यक् व्यायाम, **सम्मासति** (सम्मा + सति, समास) – सम्यक् स्मृति, **सम्मासमाधि** (सम्मा + समाधि, समास) – सम्यक् समाधि ।

भावानुवाद : आठ मार्ग अङ्गहरू छन् – सम्यक् दृष्टि, सम्यक् सङ्कल्प, सम्यक् वाणी, सम्यक् कर्मान्त, सम्यक् आजीविका, सम्यक् व्यायाम, सम्यक् स्मृति र सम्यक् समाधि ।

व्याख्या : यो गद्यले बोधिपक्षीय धर्महरूको सातौँ समूह, अष्टाङ्गिक मार्गको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **सम्मादिट्ठि :** सम्यक् दृष्टि।
- **सम्मासङ्कप्पो :** सम्यक् सङ्कल्प।
- **सम्मावाचा :** सम्यक् वाणी।
- **सम्माकम्मन्तो :** सम्यक् कर्म।
- **सम्माआजीवो :** सम्यक् आजीविका।
- **सम्मावायामो :** सम्यक् व्यायाम।
- **सम्मासति :** सम्यक् स्मृति।
- **सम्मासमाधि :** सम्यक् एकाग्रता।

यो अष्टाङ्गिक मार्ग ज्ञानको मुख्य मार्ग हो, जसले निर्वाणतर्फ लैजान्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ज्ञानको मार्गलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अष्टाङ्गिक मार्गमा लाग्न र जीवनमा सही दिशा अपनाउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. एत्थ पन चत्तारो सतिपट्ठानाति सम्मासति एकाव पवुच्चति।

शब्दानुवाद : एत्थ – यहाँ, **पन** – निपात, **चत्तारो** – चार, **सतिपट्ठानाति** (सतिपट्ठाना + इति, सन्धि) – सतिपट्ठानहरू भनी, **सम्मासति** (सम्मा + सति, समास) – सम्यक् सति, **एकाव** (एका + एव, सन्धि) – एक मात्र, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ।

भावानुवाद : यहाँ चार सतिपट्ठानहरू सम्यक् सति वा स्मृति एक मात्र भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सतिपट्ठानहरूको एकीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **चत्तारो सतिपट्ठानाति :** चार सतिपट्ठानहरू (कायानुपस्सना, आदि)।
- **सम्मासति एकाव :** यी सबै सम्मासति (अष्टाङ्गिक मार्गको सति) मा समावेश हुन्छन्।

यो गद्यले सतिपट्ठान र सम्मासतिको एकतामा जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले स्मृतिको एकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सतिपट्ठान अभ्यासलाई एकीकृत रूपमा लागू गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३८. तथा चत्तारो सम्मप्पधानाति च सम्मावायामो।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **चत्तारो** – चार, **सम्मप्पधानाति** (सम्मप्पधाना + इति, सन्धि) – सम्यक्प्रधानहरू भनी, **च** – र, **सम्मावायामो** (सम्मा + वायामो, समास) – सम्यक् व्यायाम।

भावानुवाद : त्यसैगरी चार सम्यक्प्रधानलाई सम्यक् व्यायाम भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सम्यक्प्रधानहरूको एकीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **चत्तारो सम्मप्पधानाति :** चार सम्यक् प्रधान।
- **सम्मावायामो :** यी सबै सम्यक् व्यायाम (अष्टाङ्गिक मार्गको व्यायाम) मा समावेश हुन्छन्।

यो गद्यले सम्यक्प्रधान र सम्यक् व्यायामको एकतामा जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यायामको एकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सम्मप्पधानहरू लागू गर्न र कुशल व्यायाम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३९. छन्दो चित्तमुपेक्खा च, सद्धापस्सद्धिपीतियो।
सम्मादिट्ठि च सङ्कप्पो, वायामो विरतित्तयं ॥
सम्मासति समाधीति, चुद्दसेते सभावतो।
सत्ततिंसप्पभेदेन, सत्तधा तत्थ सङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : छन्दो – छन्द, **चित्तं** – चित्त, **उपेक्खा** – तटस्थ वा मध्यस्थ भाव, **च** – र, **सद्धा** – श्रद्धा, **पस्सद्धि** – प्रश्रब्धि, **पीतियो** – प्रीति, **सम्मादिट्ठि** (सम्मा + दिट्ठि, समास) – सम्यक् दृष्टि, **च** – र, **सङ्कप्पो** – सङ्कल्प, **वायामो** – व्यायाम, **विरतित्तयं** (विरति + तयं, समास) – तीन विरतिहरू, **सम्मासति** (सम्मा + सति, समास) – सम्यक् सति, **समाधि** – समाधि, **इति** – यति, **चुद्दसेते** (चुद्दस + एते, सन्धि) – यी चौध, **सभावतो** – स्वभावले, **सत्ततिंसप्पभेदेन** (सत्ततिंस + पभेदेन, समास) – सैँतिस भेद अनुसार, **सत्तधा** (सत्त + धा, समास) – सात प्रकारले, **तत्थ** – त्यहाँ, **सङ्गहो** – संग्रह।

भावानुवाद : छन्द, चित्त, तटस्थ वा मध्यस्थ भाव, श्रद्धा, प्रश्रब्धि, पीति, सम्यक् दृष्टि, सङ्कल्प, व्यायाम, तीन विरतिहरू, सम्यक् सति र समाधि - यी चौध धर्महरू स्वभावैले सैँतिस भेद अनुसार त्यहाँ सात प्रकारले संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले बोधिपक्षीय धर्महरूको सारांश प्रस्तुत गर्दछ :

- **चुद्दसेते सभावतो :** चौध स्वतन्त्र धर्महरू – छन्द, चित्त, उपेक्खा, सद्धा, पस्सद्धि, पीति, सम्मादृष्टि, सम्मासङ्कप्पो, सम्मावायामो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो (विरतित्तयं), सम्मासति, सम्मासमाधि।
- **सत्ततिंसप्पभेदेन :** यी सैँतिस बोधिपक्षीय धर्महरू (सतिपट्ठान : ४, सम्मप्पधान : ४, इद्धिपाद : ४, इन्द्रिय : ५, बल : ५, बोज्झङ्ग : ७, मग्ग : ८)।
- **सत्तधा तत्थ सङ्गहो :** यी सात समूहहरूमा संग्रह गरिन्छ।

यो गाथाले बोधिपक्षीय धर्महरूको एकीकृत संरचनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले ज्ञानको लागि सैँतिस धर्महरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको अभ्यास गर्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

बोधिपक्खियसङ्गहसारो (बोधिपक्षीय संग्रह सार)

(Summary of Factors Conducive to Enlightenment)

४०. सङ्कप्पपस्सद्धि च पीतुपेक्खा, छन्दो च चित्तं विरतित्तयञ्च।
नवेकठाना विरियं नवट्ठ, सती समाधी चतु पञ्च पञ्ञा।
सद्धा दुठानुत्तमसत्ततिंसधम्मानमेसो पवरो विभागो॥

शब्दानुवाद : सङ्कप्पपस्सद्धि (सङ्कप्प + पस्सद्धि, समास) – सङ्कल्प र प्रशान्ति, **च** – र, **पीतुपेक्खा** (पीति + उपेक्खा, सन्धि) – पीति र उपेक्खा (तटस्थ भाव), **छन्दो** – छन्द, **च** – र, **चित्तं** – चित्त, **विरतित्तयं** (विरति + तयं, समास) – तीन विरतिहरू, **च** – र, **नव** – नौ, **एकठाना** (एक + ठाना, समास) – एक स्थानमा, **विरियं** – वीरिय, **नवट्ठ** (नव + अट्ठ, सन्धि) – नौ र आठ, **सती** – सति, **समाधी** – समाधि, **चतु** – चार, **पञ्च** – पाँच, **पञ्ञा** – प्रज्ञा, **सद्धा** – सद्धा, **दुठानुत्तम** (दु + ठान + उत्तम, सन्धि) – दुई स्थानमा उत्तम, **सत्ततिंसधम्मानं** (सत्ततिंस + धम्मानं, समास) – सैंतिस धर्महरूको, **एसो** – यो, **पवरो** – उत्कृष्ट, **विभागो** – विभाग।

भावानुवाद : सङ्कल्प, प्रश्रब्धि, प्रीति, उपेख्वा, छन्द, चित्त र तीन विरतिहरू नौ एक स्थानमा, वीरिय नौ-आठ स्थानमा, सति र समाधि चार, प्रज्ञा पाँच, श्रद्धा दुई स्थानमा गरी यो उत्तम सैंतिस धर्महरूको उत्कृष्ट विभाग हो।

व्याख्या : यो गाथाले बोधिपक्षीय धर्महरूको वितरणलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **सङ्कप्पपस्सद्धि च पीतुपेक्खा, छन्दो च चित्तं, विरतित्तयं :** यी प्रत्येक एक स्थानमा (सङ्कप्पो, मग्ग, पस्सद्धि, बोज्झङ्ग, आदि)।
- **विरियं नवट्ठ :** वीरिय नौ स्थानमा (इद्धिपाद, इन्द्रिय, बल, आदि) र आठ स्थानमा (सम्मप्पधान, आदि)।
- **सती चतु :** सति चार स्थानमा (सतिपट्ठान, इन्द्रिय, बल, मग्ग)।
- **समाधी पञ्च :** समाधि पाँच स्थानमा (इन्द्रिय, बल, बोज्झङ्ग, मग्ग, इद्धिपाद)।
- **पञ्ञा चतु :** प्रज्ञा चार स्थानमा (इन्द्रिय, बल, बोज्झङ्ग, मग्ग)।
- **सद्धा दुठानुत्तम :** श्रद्धा दुई स्थानमा (इन्द्रिय, बल)।

यो गाथाले सैंतिस धर्महरूको संरचनात्मक विभागलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले बोधिपक्षीय धर्महरूको व्यवस्थित वितरणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको अभ्यासलाई एकीकृत रूपमा लागू गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४१. सब्बे लोकुत्तरे होन्ति, न वा सङ्कप्पपीतियो।

लोकियेपि यथायोगं, छब्बिसुद्धिपवत्तियं ॥

शब्दानुवाद : सब्बे – सबै, **लोकुत्तरे** – लोकोत्तरमा, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्, **न वा** (न + वा, सन्धि) – वा नहुन्, **सङ्कप्पपीतियो** (सङ्कप्प + पीतियो, सन्धि) – सङ्कल्प र प्रीति, **लोकियेपि** (लोकिय + अपि, सन्धि) – लौकिकमा पनि, **यथायोगं** (यथा + योगं, समास) – यथायोग्य, **छब्बिसुद्धिपवत्तियं** (छ + विसुद्धि + पवत्तियं, समास) – छ विसुद्धिहरूको प्रवृत्तिमा।

भावानुवाद : सबै लोकोत्तरमा हुन्छन्, सङ्कल्प र पीति हुन वा नहुन सक्छन्, लौकिकमा पनि यथायोग्य छ विसुद्धिहरूको प्रवृत्तिमा हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले बोधिपक्षीय धर्महरूको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **सब्बे लोकुत्तरे होन्ति :** सैंतिस बोधिपक्षीय धर्महरू मुख्य रूपमा लोकोत्तर (मार्ग र फल) मा पाइन्छ।

- **न वा सङ्कप्पपीतियो :** सङ्कल्प र पीति भने लोकोत्तरमा सधैँ हुँदैनन् (जस्तै, केही फल चित्तमा)।
- **लोकियेपि यथायोगं :** यी धर्महरू लोकिय (सांसारिक) अवस्थामा पनि यथायोग्य रूपमा पाइन्छ।
- **छब्बिसुद्धिपवत्तियं :** छ विसुद्धिहरू (शील, चित्त, आदि) को प्रगतिमा यी धर्महरूले कार्य गर्दछन्।

यो गाथाले लौकिक र लोकोत्तर दुवैमा बोधिपक्षीय धर्महरूको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले बोधिपक्षीय धर्महरूको व्यापक लागू हुने प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको लोकिय र लोकुत्तर अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सब्बसङ्गहो (सर्व संग्रह)

(Collection of All Phenomena)

४२. सब्बसङ्गहे पञ्चक्खन्धा – रूपक्खन्धो वेदनाक्खन्धो सञ्ञाक्खन्धो सङ्खारक्खन्धो विञ्ञाणक्खन्धो।

शब्दानुवाद : सब्बसङ्गहे (सब्ब + सङ्गहे, समास) – सर्व संग्रहमा, **पञ्चक्खन्धा** (पञ्च + खन्धा, समास) – पाँच स्कन्धहरू, **रूपक्खन्धो** (रूप + खन्धो, समास) – रूप स्कन्ध, **वेदनाक्खन्धो** (वेदना + खन्धो, समास) – वेदना स्कन्ध, **सञ्ञाक्खन्धो** (सञ्ञा + खन्धो, समास) – संज्ञा स्कन्ध, **सङ्खारक्खन्धो** (सङ्खार + खन्धो, समास) – संस्कार स्कन्ध, **विञ्ञाणक्खन्धो** (विञ्ञाण + खन्धो, समास) – विज्ञान स्कन्ध।

भावानुवाद : सर्व संग्रहमा पाँच स्कन्धहरू छन् – रूप स्कन्ध, वेदना स्कन्ध, संज्ञा स्कन्ध, संस्कार स्कन्ध र विज्ञान स्कन्ध।

व्याख्या : यो गद्यले सर्व संग्रहको पहिलो समूह, स्कन्धहरूको वर्णन गर्दछ :

- **रूपक्खन्धो :** भौतिक रूप।
- **वेदनाक्खन्धो :** वेदना (सुख, दुःख, तटस्थ वा मध्यस्थ भाव)।
- **सञ्ञाक्खन्धो :** संज्ञा (चिनारी)।
- **सङ्खारक्खन्धो :** मानसिक प्रक्रियाहरू (चैतसिकहरू)।
- **विञ्ञाणक्खन्धो :** विज्ञान (चेतना, चित्त)।

यी स्कन्धहरूले सबै सांसारिक धर्महरूलाई समेट्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिको अनुभवका पाँच आयामलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी स्कन्धहरूको अनित्यता बुझ्न र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४३. पञ्चुपादानक्खन्धा – रूपुपादानक्खन्धो वेदनुपादानक्खन्धो सञ्ञुपादानक्खन्धो सङ्खारुपादानक्खन्धो विञ्ञाणुपादानक्खन्धो।

शब्दानुवाद : पञ्च – पाँच, **उपादानक्खन्धा** (उपादान + खन्धा, समास) – उपादान स्कन्धहरू, **रूपुपादानक्खन्धो** (रूप + उपादान + खन्धो, सन्धि) – रूप उपादान स्कन्ध, **वेदनुपादानक्खन्धो** (वेदना + उपादान + खन्धो, सन्धि) – वेदना उपादान स्कन्ध, **सञ्ञुपादानक्खन्धो** (सञ्ञा + उपादान + खन्धो, सन्धि) – संज्ञा उपादान स्कन्ध, **सङ्खारुपादानक्खन्धो** (सङ्खार + उपादान + खन्धो, सन्धि) – संस्कार उपादान स्कन्ध, **विञ्ञाणुपादानक्खन्धो** (विञ्ञाण + उपादान + खन्धो, सन्धि) – विज्ञान उपादान स्कन्ध।

भावानुवाद : पाँच उपादान स्कन्धहरू छन् – रूप उपादान स्कन्ध, वेदना उपादान स्कन्ध, संज्ञा उपादान स्कन्ध, संस्कार उपादान स्कन्ध र विज्ञान उपादान स्कन्ध।

व्याख्या : यो गद्यले उपादान स्कन्धहरूको वर्णन गर्दछ :

- **उपादानक्खन्धा :** यी स्कन्धहरूमा आसक्ति (उपादान) हुन्छ, जसले संसारमा बाँध्छ।
- यी स्कन्धहरू सामान्य स्कन्धहरू जस्तै हुन्, तर तृष्णा र दिट्ठि (दृष्टि) को प्रभावले उपादान स्कन्ध भनिन्छ।

यो गद्यले आसक्तिको भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आसक्तिको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी स्कन्धहरूमा आसक्तिबाट मुक्त हुन र निर्वाणको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४४. द्वादसायतनानि – चक्खायतनं सोतायतनं घानायतनं जिव्हायतनं कायायतनं मनायतनं रूपायतनं सद्दायतनं गन्धायतनं रसायतनं फोट्ठब्बायतनं धम्मायतनं।

शब्दानुवाद : द्वादस – बाह्र, **आयतनानि** – आयतनहरू, **चक्खायतनं** (चक्खु + आयतनं, सन्धि) – चक्षु आयतन, **सोतायतनं** (सोत + आयतनं, सन्धि) – श्रोत आयतन, **घानायतनं** (घान + आयतनं, सन्धि) – घ्राण आयतन, **जिव्हायतनं** (जिव्हा + आयतनं, सन्धि) – जिव्हा आयतन, **कायायतनं** (काय + आयतनं, सन्धि) – काय आयतन, **मनायतनं** (मन + आयतनं, सन्धि) – मन आयतन, **रूपायतनं** (रूप + आयतनं, सन्धि) – रूप आयतन, **सद्दायतनं** (सद्द + आयतनं, सन्धि) – शब्द आयतन, **गन्धायतनं** (गन्ध + आयतनं, सन्धि) – गन्ध आयतन, **रसायतनं** (रस + आयतनं, सन्धि) – रस आयतन, **फोट्ठब्बायतनं** (फोट्ठब्ब + आयतनं, सन्धि) – स्पर्श आयतन, **धम्मायतनं** (धम्म + आयतनं, सन्धि) – धम्म आयतन।

भावानुवाद : बाह्र आयतनहरू छन् – चक्षु आयतन, श्रोत आयतन, घ्राण आयतन, जिव्हा आयतन, काय आयतन, मन आयतन, रूप आयतन, सद्द आयतन, गन्ध आयतन, रस आयतन, स्पर्श आयतन र धम्म आयतन।

व्याख्या : यो गद्यले सर्व संग्रहको दोस्रो समूह, आयतनहरूको वर्णन गर्दछ :

- **चक्खायतनं–कायायतनं :** पाँच भौतिक इन्द्रियहरू।

• **मनायतनं :** मन।

• **रूपायतनं – फोट्ठब्बायतनं :** पाँच इन्द्रियहरूका आरम्मणहरू।

• **धम्मायतनं :** मानसिक आरम्मणहरू (चैतसिक, सूक्ष्म रूप, निर्वाण)।

आयतनहरूले संवेदना र विज्ञानको आधारहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संवेदनाको आधारहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई आयतनहरूको अनित्यता बुझ्न र इन्द्रिय संयम अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४५. अट्ठारस धातुयो – चक्खुधातु सोतधातु घानधातु जिह्वाधातु कायधातु रूपधातु सद्दधातु गन्धधातु रसधातु फोट्ठब्बधातु चक्खुविञ्ञाणधातु सोतविञ्ञाणधातु घानविञ्ञाणधातु जिह्वाविञ्ञाणधातु कायविञ्ञाणधातु मनोधातु धम्मधातु मनोविञ्ञाणधातु।

शब्दानुवाद : अट्ठारस – अठार, **धातुयो** – धातुहरू, **चक्खुधातु** (चक्खु + धातु, समास) – चक्षु धातु, **सोतधातु** (सोत + धातु, समास) – श्रोत धातु, **घानधातु** (घान + धातु, समास) – घ्राण धातु, **जिह्वाधातु** (जिह्वा + धातु, समास) – जिह्वा धातु, **कायधातु** (काय + धातु, समास) – काय धातु, **रूपधातु** (रूप + धातु, समास) – रूप धातु, **सद्दधातु** (सद्द + धातु, समास) – शब्द धातु, **गन्धधातु** (गन्ध + धातु, समास) – गन्ध धातु, **रसधातु** (रस + धातु, समास) – रस धातु, **फोट्ठब्बधातु** (फोट्ठब्ब + धातु, समास) – स्पर्श धातु, **चक्खुविञ्ञाणधातु** (चक्खु + विञ्ञाण + धातु, समास) – चक्षुविज्ञान धातु, **सोतविञ्ञाणधातु** (सोत + विञ्ञाण + धातु, समास) – श्रोतविज्ञान धातु, **घानविञ्ञाणधातु** (घान + विञ्ञाण + धातु, समास) – घ्राणविज्ञान धातु, **जिह्वाविञ्ञाणधातु** (जिह्वा + विञ्ञाण + धातु, समास) – जिह्वाविज्ञान धातु, **कायविञ्ञाणधातु** (काय + विञ्ञाण + धातु, समास) – कायविज्ञान धातु, **मनोधातु** (मनो + धातु, समास) – मनो धातु, **धम्मधातु** (धम्म + धातु, समास) – धम्म धातु, **मनोविञ्ञाणधातु** (मनो + विञ्ञाण + धातु, समास) – मनोविज्ञान धातु।

भावानुवाद : अठार धातुहरू छन् – चक्षु धातु, श्रोत धातु, घ्राण धातु, जिह्वा धातु, काय धातु, रूप धातु, शब्द धातु, गन्ध धातु, रस धातु, स्पर्श धातु, चक्षुविज्ञान धातु, श्रोतविज्ञान धातु, घ्राणविज्ञान धातु, जिह्वाविज्ञान धातु, कायविज्ञान धातु, मनो धातु, धम्म धातु र मनोविज्ञान धातु।

व्याख्या : यो गद्यले सर्व संग्रहको तेस्रो समूह, धातुहरूको वर्णन गर्दछ :

• **चक्खुधातु–कायधातु :** पाँच भौतिक इन्द्रियहरू।

• **रूपधातु–स्पर्शधातु :** पाँच इन्द्रिय आरम्मणहरू।

• **चक्खुविञ्ञाणधातु–कायविञ्ञाणधातु :** पाँच विज्ञानहरू।

• **मनोधातु :** मन (पञ्चद्वारावज्जन र सम्पटिच्छन चित्त)।

• **धम्मधातु :** मानसिक आरम्मणहरू (चेतसिक, सूक्ष्म रूप, निर्वाण)।

• **मनोविञ्ञाणधातु :** मनोविज्ञान (अन्य सबै चित्तहरू)।

धातुहरूले अनुभवका आधारभूत तत्त्वहरूलाई जनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनुभवका आधारभूत तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धातुहरूको अनित्यता बुझ्न र इन्द्रिय संयम अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४६. चत्तारि अरियसच्चानि – दुक्खं अरियसच्चं, दुक्खसमुदयो अरियसच्चं, दुक्खनिरोधो अरियसच्चं, दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं।

शब्दानुवाद : चत्तारि – चार, **अरियसच्चानि** (अरिय + सच्चानि, समास) – आर्य सत्यहरू, **दुक्खं** – दु:ख, **अरियसच्चं** (अरिय + सच्चं, समास) – आर्य सत्य, **दुक्खसमुदयो** (दुक्ख + समुदयो, समास) – दु:खको समुदय, **अरियसच्चं** (अरिय + सच्चं, समास) – आर्य सत्य, **दुक्खनिरोधो** (दुक्ख + निरोधो, समास) – दु:खको निरोध, **अरियसच्चं** (अरिय + सच्चं, समास) – आर्य सत्य, **दुक्खनिरोधगामिनी** (दुक्ख + निरोध + गामिनी, समास) – दु:ख निरोधगामिनी, **पटिपदा** – मार्ग, **अरियसच्चं** (अरिय + सच्चं, समास) – आर्य सत्य।

भावानुवाद : चार आर्य सत्यहरू छन् – दु:ख आर्य सत्य, दु:ख समुदय आर्य सत्य, दु:ख निरोध आर्य सत्य र दु:ख निरोधकगामिनी मार्ग आर्य सत्य।

व्याख्या : यो गद्यले सर्व संग्रहको चौथो समूह, आर्य सत्यहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दुक्खं अरियसच्चं :** दु:खको सत्य।
- **दुक्खसमुदयो अरियसच्चं :** दु:खको कारण (तृष्णा)।
- **दुक्खनिरोधो अरियसच्चं :** दु:खको निरोध (निर्वाण)।
- **दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं :** दु:ख निरोधको मार्ग (अष्टाङ्गिक मार्ग)।

यी चार आर्य सत्यहरू बुद्ध शिक्षाका आधार हुन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले बुद्ध शिक्षाको मूल सिद्धान्तलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई आर्य सत्यहरू बुझ्न र अष्टाङ्गिक मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४७. एत्थ पन चेतसिकसुखुमरूपनिब्बानवसेन एकूनसत्तति धम्मा धम्मायतन-धम्मधातूति सङ्खं गच्छन्ति।

शब्दानुवाद : एत्थ – यहाँ, **पन** – निपात, **चेतसिकसुखुमरूपनिब्बानवसेन** (चेतसिक + सुखुमरूप + निब्बान + वसेन, समास) – चेतसिक, सूक्ष्म रूप र निर्वाण अनुसार, **एकूनसत्तति** (एकून + सत्तति, समास) – उनन्सत्तरी, **धम्मा** – धर्महरू, **धम्मायतनधम्मधातूति** (धम्मायतन + धम्मधातु + इति, सन्धि) – धर्मायतन र धर्मधातु भनी, **सङ्खं** – गणना, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : यहाँ चैतसिक, सूक्ष्म रूप र निर्वाण अनुसार उनन्सत्तरी धर्महरूलाई धम्मायतन र धम्मधातु भनी गणना हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले धम्मायतन र धम्मधातुको संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ :

- **चेतसिकसुखुमरूपनिब्बानवसेन :** चेतसिक (५२), सूक्ष्म रूप (१६) र निर्वाण (१)।
- **सुखुमरूप** - १६ प्रकारका सूक्ष्म रूपहरू निम्नानुसार छन् :

१. चक्खु पासाद : दृष्टि इन्द्रियको सूक्ष्म रूप, जसले दृश्य वस्तुहरूलाई ग्रहण गर्दछ।
२. सोत पासाद : श्रवण इन्द्रियको सूक्ष्म रूप, जसले ध्वनिलाई ग्रहण गर्दछ।
३. घान पासाद : गन्ध इन्द्रियको सूक्ष्म रूप, जसले गन्धलाई ग्रहण गर्दछ।
४. जिह्वा पासाद : स्वाद इन्द्रियको सूक्ष्म रूप, जसले स्वादलाई ग्रहण गर्दछ।
५. काय पासाद : स्पर्श इन्द्रियको सूक्ष्म रूप, जसले स्पर्शलाई ग्रहण गर्दछ।
६. इत्थिभावः स्त्री लिङ्गको सूक्ष्म पदार्थ, जसले स्त्रीको शारीरिक विशेषताहरूलाई परिभाषित गर्दछ।
७. पुरिसभावः पुरुष लिङ्गको सूक्ष्म पदार्थ, जसले पुरुषको शारीरिक विशेषताहरूलाई परिभाषित गर्दछ।
८. हदयवत्थुः चेतनाको भौतिक आधार, जसलाई मनको आधार मानिन्छ।
९. जीवितिन्द्रिय (जीवन शक्ति) : जीवनलाई कायम राख्ने सूक्ष्म पदार्थ।
१०. आहार (पोषण) : शरीरलाई पोषण प्रदान गर्ने सूक्ष्म पदार्थ।
११. आकासधातु (अन्तरिक्ष तत्व) : पदार्थहरूबिचको खाली स्थान।
१२. कायविञ्ञत्ति (शारीरिक अभिव्यक्ति) : काय गति वा अभिव्यक्तिको सूक्ष्म रूप।
१३. वचिविञ्ञत्ति (वाचिक अभिव्यक्ति) : बोली वा वचनको सूक्ष्म रूप।
१४. लहुता (हल्कापन) : चैतसिकको हल्कापनको गुण।
१५. मुदुता (नरमपन) : चैतसिकको लचिलोपन वा नरमपनको गुण।
१६. कम्मञ्ञता (कार्यक्षमता) : चैतसिकको कार्य गर्न सक्ने क्षमताको गुण।

- **एकूनसत्तति धम्मा :** यी सबै मिलाएर ६९ धर्महरू।
- **धम्मायतनधम्मधातूति :** यी धर्महरू धम्मायतन र धम्मधातुको रूपमा गणना हुन्छन्।

यो गद्यले आयतन र धातुको विश्लेषणमा मानसिक र सूक्ष्म धर्महरूको समावेशलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको गहिरो विश्लेषणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी धर्महरूको अनित्यता र शून्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सब्बसङ्गहसारो (सर्व संग्रह सार)

(Summary of All Phenomena)

४८. मनायतनमेव सत्तविञ्ञाणधातुवसेन भिज्जति।

शब्दानुवाद : मनायतनमेव (मनायतनं + एव, सन्धि) – मनायतन मात्र, **सत्तविञ्ञाणधातुवसेन** (सत्त + विञ्ञाणधातु + वसेन, समास) – सात विज्ञान धातुहरू अनुसार, **भिज्जति** (√भिद धातु) – विभाजन हुन्छ।

भावानुवाद : मनायतन मात्र सात विज्ञान धातुहरू अनुसार यसरी विभाजन हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले मनायतनको संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ :

- **मनायतनमेव :** मनायतनले चित्तहरूको समग्र समूहलाई जनाउँछ।
- **सत्तविञ्ञाणधातुवसेन :** यो सात विज्ञान धातुहरूमा विभाजित हुन्छ – चक्षुविज्ञानधातु, श्रोतविज्ञानधातु, घ्राणविज्ञानधातु, जिह्वाविज्ञानधातु, कायविज्ञानधातु, मनोधातु र मनोविज्ञानधातु।

यो गद्यले विज्ञानको विभिन्न रूपहरूलाई विश्लेषण गर्दछ, जसले अभिधर्मको गहिरो मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोणलाई जोड दिन्छ। मनायतनले सम्पूर्ण विज्ञानलाई समेट्छ, तर यो सात धातुहरूमा विश्लेषण गरिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विज्ञानको जटिल प्रकृतिलाई बुझ्न प्रोत्साहन गर्दछ। स्मृति अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको विभिन्न आयामहरूको अवलोकन गर्न र तिनको अनित्यता बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४९. रूपञ्च वेदना संज्ञा, सेसचेतसिका तथा।
विञ्ञाणमिति पञ्चेते, पञ्चक्खन्धाति भासिता ॥

शब्दानुवाद : रूपञ्च (रूपं + च, सन्धि) – रूप र, **वेदना** – वेदना, **सञ्ञा** – संज्ञा, **सेसचेतसिका** (सेस + चेतसिका, समास) – बाँकी चैतसिकहरू, **तथा** – त्यसैगरी, **विञ्ञाणमिति** (विञ्ञाणं + इति, सन्धि) – विज्ञान भनिन्छ, **पञ्चेते** (पञ्च + एते, सन्धि) – यी पाँच, **पञ्चक्खन्धाति** (पञ्च + खन्धा + इति, सन्धि) – पाँच स्कन्धहरू भनी, **भासिता** (√भास धातु) – भनिएका छन्।

भावानुवाद : रूप, वेदना, संज्ञा, बाँकी चैतसिकहरू र विज्ञान यी पाँचलाई पाँच स्कन्धहरू भनिएका छन्।

व्याख्या : यो गाथाले पाँच स्कन्धहरूको संरचनालाई स्पष्ट गर्दछ :

- **रूपं :** भौतिक रूप।
- **वेदना :** सुख, दुःख, वा तटस्थ वा मध्यस्थ भाव अनुभव।
- **सञ्ञा :** चिनारी वा धारणा।
- **सेसचेतसिका :** बाँकी चैतसिकहरू (जस्तै, संस्कारहरू, जुन ५० चैतसिकहरू समावेश गर्दछन्)।
- **विञ्ञाणं :** विज्ञान वा चित्त।

यी पाँच स्कन्धहरूले सम्पूर्ण सांसारिक अनुभवलाई समेट्छन्। यो गाथाले अभिधर्मको विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणलाई जोड दिन्छ, जसले व्यक्तिको अनुभवलाई यी आधारभूत तत्त्वहरूमा विभाजन गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले व्यक्तिको अनुभवका आधारभूत तत्त्वहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी स्कन्धहरूको अनित्य, दु:ख र अनात्म प्रकृतिलाई बुझ्न र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५०. पञ्चुपादानक्खन्धाति, तथा तेभूमका मता।

भेदाभावेन निब्बानं, खन्धसङ्गहनिस्सटं ॥

शब्दानुवाद : पञ्चुपादानक्खन्धाति (पञ्च + उपादान + खन्धा + इति, सन्धि) – पाँच उपादान स्कन्धहरू भनिन्छ, **तथा** – त्यसैगरी, **तेभूमका** (ते + भूमका, समास) – तीन भूमिहरूमा, **मता** (√मन धातु) – मानिन्छ, **भेदाभावेन** (भेद + भावेन, सन्धि) – भेद अनुसार, **निब्बानं** – निर्वाण, **खन्धसङ्गहनिस्सटं** (स्कन्ध + सङ्गह + निस्सटं, समास) – स्कन्ध संग्रहबाट मुक्त।

भावानुवाद : पाँच उपादान स्कन्धहरू तीन भूमिहरूमा मानिन्छ, भेद अनुसार निर्वाण स्कन्ध संग्रहबाट मुक्त छ।

व्याख्या : यो गाथाले उपादान स्कन्धहरू र निर्वाणको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **पञ्चुपादानक्खन्धाति :** पाँच स्कन्धहरू (रूप, वेदना, संज्ञा, सङ्खार, विञ्ञाण) जब तृष्णा र दृष्टिको प्रभावमा हुन्छन्, उपादान स्कन्ध भनिन्छ।
- **तेभूमका मता :** यी उपादान स्कन्धहरू तीन भूमिहरू (कामभूमि, रूपभूमि, अरूपभूमि) मा पाइन्छ।
- **भेदाभावेन निब्बानं :** निर्वाणमा कुनै भेद (विभाजन) हुँदैन, यो एकल र अविभाज्य छ।
- **खन्धसङ्गहनिस्सटं :** निर्वाण स्कन्धहरूको संग्रहबाट मुक्त छ, किनभने यो सांसारिक धर्महरूभन्दा पर छ।

यो गाथाले सांसारिक र लोकुत्तर धर्महरूको भेदलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले आसक्तिको प्रभाव र निर्वाणको मुक्त प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई उपादान स्कन्धहरूबाट मुक्त हुन र निर्वाणको शान्तिलाई अनुभव गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५१. द्वारारम्मणभेदेन, भवन्तायतनानि च।

द्वारालम्बतदुप्पन्न-परियायेन धातुयो ॥

शब्दानुवाद : द्वारारम्मणभेदेन (द्वार + आरम्मण + भेदेन, सन्धि) – द्वार र आरम्मणको भेद अनुसार, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्, **आयतनानि** – आयतनहरू, **च** – र, **द्वारालम्बतदुप्पन्न-परियायेन** (द्वार + आलम्ब + तद + उपन्न + परियायेन, सन्धि) – द्वार, आलम्ब र तदुप्पन्नको पर्यायले, **धातुयो** – धातुहरू।

भावानुवाद : द्वार र आरम्मणको भेद अनुसार आयतनहरू हुन्छन् र द्वार, आलम्ब र तब उत्पन्न पर्यायले धातुहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले आयतन र धातुहरूको उत्पत्तिको आधारलाई यसरी स्पष्ट गर्दछ :

- **द्वारारम्मणभेदेन :** आयतनहरू इन्द्रियद्वारहरू (चक्खु, सोत, आदि) र तिनका आरम्मणहरू (रूप, सद्द, आदि) को भेद अनुसार परिभाषित हुन्छन्।

- **भवन्ति आयतनानि :** बाह्र आयतनहरू (छ इन्द्रिय र छ आरम्मण) यी भेदहरूबाट उत्पन्न हुन्छन्।
- **द्वारालम्बतदुप्पन्न-परियायेन धातुयो :** धातुहरू (अठार) द्वार (इन्द्रिय), आलम्ब (विषय) र तदुप्पन्न (उत्पन्न विज्ञान, चेतना), जस्तै चक्खुविञ्ञाण) को पर्यायले परिभाषित हुन्छन्।

यो गाथाले आयतन र धातुहरूको विश्लेषणमा संवेदनाको प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले संवेदनाको प्रक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रियद्वार र आरम्मणहरूको अन्तरक्रियालाई बुझ्न र इन्द्रिय संयम अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५२. दुक्खं तेभूमकं वट्टं, तण्हा समुदयो भवे।
निरोधो नाम निब्बानं, मग्गो लोकुत्तरो मतो ॥

शब्दानुवाद : दुक्खं – दु:ख, **तेभूमकं** (ते + भूमकं, समास) – तीन भूमिहरूको, **वट्टं** – चक्र, **तण्हा** – तृष्णा, **समुदयो** – समुदय, **भवे** (√भू धातु) – हो, **निरोधो** – निरोध, **नाम** – नामले, **निब्बानं** (नि + वानं, सन्धि) – निर्वाण, **मग्गो** – मार्ग, **लोकुत्तरो** (लोक + उत्तरो, सन्धि) – लोकोत्तर, **मतो** (√मन धातु) – मानिन्छ।

भावानुवाद : दु:ख तीन भूमिहरूको चक्र हो, तृष्णा समुदय हो, निरोध भनेको निर्वाण हो र मार्ग लोकोत्तर मानिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले चार आर्य सत्यहरूलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **दुक्खं तेभूमकं वट्टं :** दु:ख तीन भूमिहरू (कामावचर, रूपावचर र अरूपावचर) को चक्रमा निहित छ।
- **तण्हा समुदयो भवे :** तृष्णा दु:खको कारण हो, जसले पुनर्जन्मलाई निरन्तरता दिन्छ।
- **निरोधो नाम निब्बानं :** दु:खको निरोध निर्वाण हो।
- **मग्गो लोकुत्तरो मतो :** अष्टाङ्गिक मार्ग लोकोत्तर हो, जसले निर्वाणतर्फ लैजान्छ।

यो गाथाले बुद्ध शिक्षाको आधारभूत सिद्धान्तलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले दु:ख, तृष्णा र मुक्तिको मार्गलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई तृष्णाबाट मुक्त हुन र अष्टाङ्गिक मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५३. मग्गयुत्ता फला चेव, चतुसच्चविनिस्सटा।
इति पञ्चप्पभेदेन, पवुत्तो सब्बसङ्गहो ॥

शब्दानुवाद : मग्गयुत्ता (मग्ग + युत्ता, समास) – मार्गसँग युक्त, **फला** – फलहरू, **चेव** (च + एव, सन्धि) – र पनि, **चतुसच्चविनिस्सटा** (चतु + सच्च + विनिस्सटा, समास) – चार सत्यहरूबाट मुक्त, **इति** – यति, **पञ्चप्पभेदेन** (पञ्च + पभेदेन, समास) – पाँच प्रकारले, **पवुत्तो** (√वच धातु) – कथन गरियो, **सब्बसङ्गहो** (सब्ब + सङ्गहो, समास) – सर्व संग्रह।

भावानुवाद : मार्गसँग युक्त फलहरू र चार आर्य सत्यहरूबाट मुक्त, यति पाँच प्रकारले सर्व संग्रह कथन गरियो।

व्याख्या : यो गाथाले सर्व संग्रहको समापन गर्दछ :

- **मग्गयुत्ता फला** : अष्टाङ्गिक मार्गसँग सम्बन्धित फलहरू (सोतापत्ति, सकदागामी, अनागामी, अरहत्त फल)।
- **चतुसच्चविनिस्सटा** : चार आर्य सत्यहरूबाट मुक्त, अर्थात् यी सत्यहरूले सांसारिक धर्महरूको विश्लेषण र निर्वाणको मार्गलाई समेट्छ।
- **पञ्चप्पभेदेन** : पाँच समूहहरू – स्कन्ध, उपादान स्कन्ध, आयतन, धातु र आर्य सत्य।
- **पवुत्तो सब्बसङ्गहो** : यी पाँच समूहहरूले सम्पूर्ण अभिधर्मको संग्रहलाई प्रस्तुत गर्दछ।

यो गाथाले अभिधर्मको विश्लेषणात्मक संरचनालाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले अभिधर्मको समग्र दृष्टिकोणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी समूहहरूको अनित्यता र शून्यता बुझ्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे समुच्चयसङ्गहविभागो नाम सत्तमो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **समुच्चयसङ्गहविभागो** (समुच्चय + सङ्गह + विभागो, समास) – समुच्चय संग्रहको विभाग, **नाम** – नाम, **सत्तमो** – सातौँ, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यसरी अभिधर्मार्थसंग्रहमा समुच्चय संग्रह विभाग नामको सातौँ परिच्छेद समाप्त।

व्याख्या : यो समापन वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको सातौँ परिच्छेद, समुच्चय संग्रह विभाग समाप्त भएको जनाउँछ। यो परिच्छेदले विभिन्न धर्महरूको संग्रह र विश्लेषणलाई प्रस्तुत गर्दछ, जसले अभिधर्मको मनोवैज्ञानिक र दार्शनिक दृष्टिकोणलाई व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो समापनले अभिधर्मको व्यवस्थित अध्ययनको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी शिक्षाहरूलाई जीवनमा लागू गर्न र ज्ञानको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पच्चयसङ्गहविभागो

(प्रत्यय संग्रह विभाग)

(Compendium of Conditions)

अट्ठमो पच्चयपरिच्छेदो

(आठौँ प्रत्यय परिच्छेद)

(Eighth Chapter on Conditions)

१. येसं सङ्खतधम्मानं, ये धम्मा पच्चया यथा।

तं विभागमिहेदानि, पवक्खामि यथारहं ॥

शब्दानुवाद : येसं – जुन, **सङ्खतधम्मानं** (सङ्खत + धम्मानं, समास) – सङ्खत धर्महरूको, **ये** – जे, **धम्मा** – धर्महरू, **पच्चया** – प्रत्यय (कारण) हरू, **यथा** – जसरी, **तं** – त्यो, **विभागमिहेदानि** (विभागं + इह + इदानि, सन्धि) – विभाग यहाँ अब, **पवक्खामि** (√वच धातु) – म कथन गर्नेछु, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित रूपमा।

भावानुवाद : जुन सङ्खत धर्महरूको जो धर्महरू प्रत्यय (कारण) हुन्, त्यसको विभागलाई म यहाँ अब यथोचित रूपमा कथन गर्नेछु।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मार्थसंग्रहको आठौँ परिच्छेद, पच्चयपरिच्छेदको परिचय दिन्छ। यसले संस्कृत धर्महरू (जस्तै, रूप, चैतसिक, चित्त) को उत्पत्तिका कारणहरूको विश्लेषण र तिनको विभागलाई प्रस्तुत गर्ने उद्देश्य राख्छ। '**यथारह**' ले यथोचित र व्यवस्थित विश्लेषणको सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले कारण र प्रभावको सिद्धान्तलाई जोड दिन्छ। स्मृतिले व्यक्तिलाई आफ्ना कर्म र तिनका परिणामहरूको अन्तरसम्बन्ध बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पच्चयसङ्गहो (प्रत्यय संग्रह)

(Compendium of Conditions)

२. पटिच्चसमुप्पादनयो पट्ठाननयो चेति पच्चयसङ्गहो दुविधो वेदितब्बो।

शब्दानुवाद : पटिच्चसमुप्पादनयो (पटिच्च + समुप्पाद + नयो, समास) – प्रतीत्यसमुत्पाद विधि, **पट्ठाननयो** (पट्ठान + नयो, समास) – पट्ठान विधि, **च** – र, **इति** – यति, **पच्चयसङ्गहो** (पच्चय + सङ्गहो, समास) – कारण संग्रह, **दुविधो** (दु + विधो, समास) – दुई प्रकारको, **वेदितब्बो** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : प्रतीत्यसमुत्पाद विधि र पट्ठान विधि भनी कारण संग्रह दुई प्रकारको जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले कारण संग्रहको दुई मुख्य विधिहरूलाई परिचय गर्दछ :

- **पटिच्चसमुप्पादनयो** : कारण र प्रभावको शृङ्खलाबद्ध प्रक्रिया, जसले संसारको दुःख र त्यसको उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ।
- **पट्ठाननयो** : २४ प्रत्ययहरू (जस्तै, हेतुपच्चयो, आरम्मणपच्चयो) अनुसार धर्महरूको अन्तरसम्बन्धको विस्तृत विश्लेषण।

यो गद्यले यी दुई विधिहरूलाई अभिधर्मको कारण विश्लेषणको आधारको रूपमा स्थापित गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कारण र प्रभावको जटिलताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई कर्म र परिणामहरूको अन्तरसम्बन्ध बुझ्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३. तत्थ तब्भावभावीभावाकारमत्तोपलक्खितो पटिच्चसमुप्पादनयो, पट्ठाननयो पन आहच्चपच्चयट्ठितिमारब्भ पवुच्चति, उभयं पन वोमिस्सेत्वा पपञ्चेन्ति आचरिया।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **तब्भावभावीभावाकारमत्तोपलक्खितो** (तद + भाव + भावी + भाव + आकार + मत्त + उपलक्खितो, सन्धि) – त्यो स्वभाव (कारण) ले भावी स्वभावको आकारले मात्र चिह्नित, **पटिच्चसमुप्पादनयो** (पटिच्च + समुप्पाद + नयो, समास) – प्रतीत्यसमुत्पाद नय, **पट्ठाननयो** (पट्ठान + नयो, समास) – पट्ठान नय, **पन** – निपात, **आहच्चपच्चयट्ठितिमारब्भ** (आहच्च + पच्चय + ठितिं + आरब्भ, सन्धि) – आधारभूत (मूल) अवस्था (कारण) को स्थितिलाई आधार बनाएर, **पवुच्चति** (√वच धातु) – कथन गरिन्छ, **उभयं** – दुवै, **पन** – तर, **वोमिस्सेत्वा** (वि + मिस्सेत्वा, सन्धि) – मिश्रित गरेर, **पपञ्चेन्ति** (√पञ्च धातु) – व्याख्या गर्दछन्, **आचरिया** – आचार्यहरू।

भावानुवाद : त्यहाँ त्यो स्वभाव (कारण) ले भावी स्वभावको आकारले मात्र चिन्हित प्रतीत्यसमुत्पाद नय हो, पट्ठान विधि आधारभूत (मूल) अवस्था (कारण) को स्थितिलाई आधार बनाए कथन गरिन्छ, तर आचार्यहरू दुवैलाई मिश्रित गरेर व्याख्या गर्दछन्।

व्याख्या : यो गद्यले पटिच्चसमुप्पाद र पट्ठान विधिहरूको प्रकृतिलाई यसरी स्पष्ट गर्दछ :

- **तब्भावभावीभावाकारमत्तोपलक्खितो :** पटिच्चसमुप्पादले धर्महरूको कारण र प्रभावको शृङ्खलालाई सामान्य रूपमा (आकारमत्त) प्रस्तुत गर्दछ।
- **आहच्चपच्चयट्ठितिमारब्भ :** पट्ठान विधिले २४ प्रत्ययहरू अनुसार धर्महरूको स्थायी सम्बन्धलाई गहिराइमा विश्लेषण गर्दछ।
- **उभयं वोमिस्सेत्वा पपञ्चेन्ति आचरिया :** आचार्यहरूले यी दुई विधिहरूलाई मिश्रित गरेर विस्तृत व्याख्या गर्दछन्।

यो गद्यले यी दुई विधिहरूको पूरक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कारण र प्रभावको गहिरो बुझाइको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको विश्लेषण गर्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिच्चसमुप्पादनयो (प्रतीत्यसमुत्पाद नय)

(Dependent Origination Method)

४. तत्थ अविज्जापच्चया सङ्खारा, सङ्खारपच्चया विञ्ञाणं, विञ्ञाणपच्चया नामरूपं, नामरूपपच्चया सळायतनं, सळायतनपच्चया फस्स, फस्सपच्चया वेदना, वेदनापच्चया तण्हा, तण्हापच्चया उपादानं, उपादानपच्चया भवो, भवपच्चया जाति, जातिपच्चया जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा सम्भवन्ति। एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होतीति अयमेत्थ पटिच्चसमुप्पादनयो।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **अविज्जापच्चया** (अविज्जा + पच्चया, समास) – अविद्याको कारणले, **सङ्खारा** – संस्कारहरू, **सङ्खारपच्चया** (सङ्खार + पच्चया, समास) – संस्कारहरूको कारणले, **विञ्ञाणं** – विज्ञान, **विञ्ञाणपच्चया** (विञ्ञाण + पच्चया, समास) – विज्ञानको कारणले, **नामरूपं** (नाम + रूपं, समास) – नामरूप, **नामरूपपच्चया** (नामरूप + पच्चया, समास) – नामरूपको कारणले, **सळायतनं** (सळ + आयतनं, समास) – छ आयतन, **सळायतनपच्चया** (सळायतन + पच्चया, समास) – छ आयतनको कारणले, **फस्सो** – स्पर्श, **फस्सपच्चया** (स्पर्श + पच्चया, समास) – स्पर्शको कारणले, **वेदना** – वेदना, **वेदनापच्चया** (वेदना + पच्चया, समास) – वेदनाको कारणले, **तण्हा** – तृष्णा, **तण्हापच्चया** (तण्हा + पच्चया, समास) – तृष्णाको कारणले, **उपादानं** – उपादान, **उपादानपच्चया** (उपादान + पच्चया, समास) – उपादानको कारणले, **भवो** – भव, **भवपच्चया** (भव + पच्चया, समास) – भवको कारणले, **जाति** – जन्म, **जातिपच्चया** (जाति + पच्चया, समास) – जन्मको कारणले, **जरामरणं** (जरा + मरणं, समास) – जरा र मरण, **सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा** (सोक + परिदेव + दुक्ख + दोमनस्स + उपायासा, समास) – शोक, परिदेव, दुःख, दोमनस्स र उपायास, **सम्भवन्ति** (√भू धातु) – उत्पन्न हुन्छन्, **एवं** – यसरी, **एतस्स** – यो, **केवलस्स** – केवल, **दुक्खक्खन्धस्स** (दुक्ख + खन्धस्स, समास) – दुःख स्कन्धको, **समुदयो** – समुदय, **होति** – हुन्छ, **इति** – यति, **अयमेत्थ** (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **पटिच्चसमुप्पादनयो** (पटिच्च + समुप्पाद + नयो, समास) – प्रतीत्यसमुत्पाद नय।

भावानुवाद : त्यहाँ अविद्याको कारणले संस्कारहरू, संस्कारहरूको कारणले विज्ञान, विज्ञानको कारणले नामरूप, नामरूपको कारणले छ आयतन, छ आयतनको कारणले स्पर्श, स्पर्शको कारणले वेदना, वेदनाको कारणले तृष्णा, तृष्णाको कारणले उपादान, उपादानको कारणले भव, भवको कारणले जन्म, जन्मको कारणले जरा र मरण, शोक, परिदेव, दुःख, दोमनस्स र उपायास (चिन्ता, निराशा) उत्पन्न हुन्छन्। यस्तो यो केवल दुःख स्कन्धको समुदय हुन्छ, यहाँ यो प्रतीत्यसमुत्पाद नय हो।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको १२ अङ्गहरूको शृङ्खलालाई प्रस्तुत गर्दछ, जसले दुःखको उत्पत्ति र संसारको चक्रको वर्णन गर्दछ :

१. **अविज्जा :** अज्ञान, चतु आर्यसत्य ज्ञानको अभाव।

२. **सङ्खारा :** कर्म सङ्घटकहरू (कुशल, अकुशल र अव्याकत)।

३. **विञ्ञाणं :** विज्ञान।

४. **नामरूपं :** मानसिक र भौतिक तत्त्वहरू।

५. **सळायतनं :** छ इन्द्रिय आधारहरू।

६. **फस्सो :** इन्द्रिय र आरम्मणको सम्पर्क।

७. **वेदना :** सुख, दु:ख, वा तटस्थ वा मध्यस्थ भाव अनुभव।

८. **तण्हा :** तृष्णा।

९. **उपादानं :** आसक्ति।

१०. **भवो :** अस्तित्वको प्रक्रिया।

११. **जाति :** जन्म।

१२. **जरामरणं :** बुढ्यौली र मृत्यु, जसले शोक, परिदेव, आदि दु:खहरू निम्त्याउँछन्।

१३. **एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो :** यो सम्पूर्ण दु:ख स्कन्धको समुदय (उत्पत्ति) हो।

यो गद्यले बुद्ध शिक्षाको मूल सिद्धान्तलाई प्रस्तुत गर्दछ, जसले दु:खको कारण र निरोधको मार्गलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दु:खको कारण र तृष्णाको भूमिकालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अविद्या र तृष्णाबाट मुक्त हुन र अष्टाङ्गिक मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिच्चसमुप्पादविभागो (प्रतीत्यसमुत्पाद विभाग)

(Classification of Dependent Origination)

५. तत्थ तयो अद्धा द्वादसङ्गानि वीसताकारा तिसन्धि चतुसङ्खेपा तीणि वट्टानि द्वे मूलानि च वेदितब्बानि।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **तयो** – तीन, **अद्धा** – कालखण्डहरू, **द्वादसङ्गानि** (द्वादस + अङ्गानि, सन्धि) – बाह्र अङ्गहरू, **वीसताकारा** (वीसति + आकारा, सन्धि) – बिस आकारहरू, **तिसन्धि** (ति + सन्धि, समास) – तीन सन्धिहरू, **चतुसङ्खेपा** (चतु + सङ्खेपा, समास) – चार सङ्क्षेपहरू, **तीणि** – तीन, **वट्टानि** – वृत्त (चक्र) हरू, **द्वे** – दुई, **मूलानि** – मूलहरू, **च** – र, **वेदितब्बानि** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : त्यहाँ तीन कालखण्डहरू, बाह्र अङ्गहरू, बिस आकारहरू, तीन सन्धिहरू, चार सङ्क्षेपहरू, तीन वृत्त (चक्र) हरू र दुई मूलहरू जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको संरचनात्मक विश्लेषणलाई यसरी प्रस्तुत गर्दछ :

- **तयो अद्धा :** तीन कालखण्डहरू (अतीत, पच्चुप्पन्न, अनागत)।
- **द्वादसङ्गानि :** बाह्र अङ्गहरू (अविद्या, सङ्खारा, आदि)।
- **वीसताकारा :** बिस आकारहरू (अतीत र वर्तमानमा पाँच–पाँच हेतु र फल)।
- **तिसन्धि :** तीन सन्धिहरू (अविज्जा–सङ्खारा, भव–जाति, आदि)।
- **चतुसङ्खेपा :** चार सङ्क्षेपहरू (हेतु र फलको सङ्क्षेप)।

- **तीणि वट्टानि :** तीन वट्टहरू (किलेसवट्ट, कम्मवट्ट, विपाकवट्ट)।
- **द्वे मूलानि :** दुई मूलहरू (अविद्या र तण्हा - तृष्णा)।

यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको बहुआयामिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दुःखको चक्रको संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी अङ्गहरूको अन्तरसम्बन्ध बुझ्न र मुक्तिको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६. कथं ? अविज्जासङ्खारा अतीतो अद्धा, जातिजरामरणं अनागतो अद्धा, मज्झे अट्ठ पच्चुप्पन्नो अद्धाति तयो अद्धा।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **अविज्जासङ्खारा** (अविज्जा + सङ्खारा, समास) – अविद्या र संस्कारहरू, **अतीतो** – अतीत, **अद्धा** – कालखण्ड, **जातिजरामरणं** (जाति + जरामरणं, समास) – जन्म र जरा–मरण, **अनागतो** – अनागत, **अद्धा** – कालखण्ड, **मज्झे** – बिचमा, **अट्ठ** – आठ, **पच्चुप्पन्नो** – वर्तमान, **अद्धाति** (अद्धा + इति, सन्धि) – कालखण्ड भनिन्छ, **तयो** – तीन, **अद्धा** – कालखण्डहरू।

भावानुवाद : कसरी? अविद्या र संस्कारहरू अतीत कालखण्ड, जन्म र जरा–मरण अनागत कालखण्ड, बिचमा आठ वर्तमान कालखण्ड भनी तीन कालखण्डहरू छन्।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको तीन कालखण्डहरू – अतीत, अनागत र वर्तमानको वर्गीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **अविज्जासङ्खारा अतीतो अद्धा :** अविद्या र संस्कारहरू अतीत कालमा हुन्छन्।
- **जातिजरामरणं अनागतो अद्धा :** जन्म र जरा–मरण अनागत (भविष्य) कालमा हुन्छन्।
- **मज्झे अट्ठ पच्चुप्पन्नो अद्धा :** बिचका आठ अङ्गहरू (विज्ञान, नामरूप, सळायतन, स्पर्श, वेदना, तण्हा, उपादान, भव) वर्तमान कालमा हुन्छन्।

यो गद्यले समयको आयाममा आधारित प्रतीत्यसमुत्पादको विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले समयसँग जोडिएको दुःखको चक्रलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वर्तमान क्षणमा सजग रहन र अतीत–भविष्यको चक्रबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७. अविज्जा सङ्खारा विञ्ञाणं नामरूपं सळायतनं फस्सो वेदना तण्हा उपादानं भवो जाति जरामरणन्ति द्वादसङ्गानि।

शब्दानुवाद : अविज्जा – अविद्या, **सङ्खारा** – संस्कारहरू, **विञ्ञाणं** – विज्ञान, **नामरूपं** (नाम + रूपं, समास) – नामरूप, **सळायतनं** (सळ + आयतनं, सन्धि) – छ आयतन, **फस्सो** – स्पर्श, **वेदना** – वेदना, **तण्हा** – तृष्णा, **उपादानं** – उपादान, **भवो** – भव, **जाति** – जन्म, **जरामरणं** (जरा + मरणं, समास) – जरा र मरण, **इति** – यति, **द्वादसङ्गानि** (द्वादस + अङ्गानि, सन्धि) – बाह्र अङ्गहरू।

भावानुवाद : अविद्या, संस्कारहरू, विज्ञान, नामरूप, छ आयतन, स्पर्श, वेदना, तृष्णा, उपादान, भव, जन्म र जरा–मरण यति बाह्र अङ्गहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको बाह्र अङ्गहरूलाई सूचीबद्ध गर्दछ, जसले दु:खको चक्रको पूर्ण श्रृङ्खलालाई प्रस्तुत गर्दछ। यी अङ्गहरूले कारण र प्रभावको क्रमलाई दर्शाउँछ, जसले संसारको निरन्तरताको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दु:खको चक्रको संरचनालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी अङ्गहरूको अन्तरक्रियालाई बुझ्न र तृष्णा र अविद्याबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८. सोकादिवचनं पनेत्थ निस्सन्दफलनिदस्सनं।

शब्दानुवाद : सोकादिवचनं (सोक + आदि + वचनं, सन्धि) – शोक आदि वचन, **पन** – मात्र, **एत्थ** – यहाँ, **निस्सन्दफलनिदस्सनं** (निस्सन्द + फल + निदस्सनं, समास) – परिणाम फलको प्रदर्शन।

भावानुवाद : यहाँ शोक आदि वचन परिणाम फलको प्रदर्शन मात्र हो।

व्याख्या : यो गद्यले शोक, परिदेव, दु:ख, दोमनस्स र उपायासलाई जरा–मरणको परिणामको रूपमा स्पष्ट गर्दछ :

- **सोकादिवचनं :** शोक, परिदेव, आदि दु:खहरू जरा–मरणको फल हुन्।
- **निस्सन्दफलनिदस्सनं :** यी दु:खहरू जन्म र मृत्युको परिणामको प्रदर्शन हुन्।

यो गद्यले दु:खको चक्रको अन्तिम प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दु:खको परिणामहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी दु:खहरूको कारण बुझ्न र मुक्तिको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

९. अविज्जासङ्खारग्गहणेन पनेत्थ तण्हुपादानभवापि गहिता भवन्ति, तथा तण्हुपादानभवग्गहणेन च अविज्जासङ्खारा, जातिजरामरणग्गहणेन च विञ्ञाणादिफलपञ्चकमेव गहितन्ति कत्वा –

शब्दानुवाद : अविज्जासङ्खारग्गहणेन (अविज्जा + सङ्खार + गहणेन, समास) – अविद्या र संस्कारको ग्रहणले, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **तण्हुपादानभवापि** (तण्हा + उपादान + भव + अपि, सन्धि) – तण्हा, उपादान र भव पनि, **गहिता** (√गह धातु) – समावेश, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्, **तथा** – त्यसैगरी, **तण्हुपादानभवग्गहणेन** (तण्हा + उपादान + भव + गहणेन, सन्धि) – तृष्णा, उपादान र भवको ग्रहणले, **च** – र, **अविज्जासङ्खारा** (अविज्जा + सङ्खारा, समास) – अविद्या र संस्कारहरू, **जातिजरामरणग्गहणेन** (जाति + जरामरण + गहणेन, समास) – जन्म र जरा–मरणको ग्रहणले, **च** – र, **विञ्ञाणादिफलपञ्चकमेव** (विञ्ञाण + आदि + फल + पञ्चकं + एव, सन्धि) – विज्ञान आदि फल पञ्चक मात्र, **गहितं** (√गह धातु) – लिइने, **इति** – यति, **कत्वा** (√कर धातु) – गरेर।

भावानुवाद : यहाँ अविद्या र संस्कारहरूको ग्रहणले तृष्णा, उपादान र भव पनि समावेश हुन्छन्, त्यसैगरी तृष्णा, उपादान र भवको ग्रहणले अविद्या र संस्कारहरू र जन्म र जरा–मरणको ग्रहणले विज्ञान आदि यति गरेर फल पञ्चक मात्र लिइने हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादका अङ्गको समावेशी प्रकृतिलाई यसरी स्पष्ट गर्दछ :

- **अविज्जासङ्खारग्गहणेन तण्हुपादानभवापि गहिता :** अविद्या र संस्कारहरूको ग्रहणले तण्हा, उपादान र भव पनि समावेश हुन्छन्, किनभने यी क्लेश र कर्मसँग सम्बन्धित छन्।

- **तण्हुपादानभवग्गहणेन अविज्जासङ्खारा :** तण्हा, उपादान र भवको ग्रहणले अविद्या र संस्कारहरू समावेश हुन्छन्।
- **जातिजरामरणग्गहणेन विञ्ञाणादिफलपञ्चकमेव :** जन्म र जरा–मरणको ग्रहणले विज्ञान, नामरूप, सळायतन, स्पर्श र वेदना (पञ्चक) समावेश हुन्छन्।

यो गद्यले अङ्गहरूको अन्तरसम्बन्ध र सङ्क्षेपणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कारण र प्रभावको जटिल सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी अङ्गहरूको अन्तरक्रियालाई बुझ्न र तृष्णा–अविद्याबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पटिच्चसमुप्पादसङ्गहो (प्रतीत्यसमुत्पाद संग्रह)

(Summary of Dependent Origination)

१०. अतीते हेतवो पञ्च, इदानि फलपञ्चकं।

इदानि हेतवो पञ्च, आयतिं फलपञ्चकन्ति।

वीसताकारा तिसन्धि, चतुसङ्खेपा च भवन्ति॥

शब्दानुवाद : अतीते – अतीतमा, **हेतवो** – हेतुहरू, **पञ्च** – पाँच, **इदानि** – अब, **फलपञ्चकं** (फल + पञ्चकं, समास) – फल पञ्चक, **इदानि** – अहिले, **हेतवो** – हेतुहरू, **पञ्च** – पाँच, **आयतिं** – भविष्यमा, **फलपञ्चकं** (फल + पञ्चकं, समास) – फल पञ्चक, **इति** – यसरी, **वीसताकारा** (वीसति + आकारा, सन्धि) – बिस आकारहरू, **तिसन्धि** (ति + सन्धि, समास) – तीन सन्धिहरू, **चतुसङ्खेपा** (चतु + सङ्खेपा, समास) – चार सङ्क्षेपहरू, **च** – र, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : अतीतमा पाँच हेतुहरू, अब फल पञ्चक, अहिले पाँच हेतुहरू, भविष्यमा फल पञ्चक, यति बिस आकारहरू, तीन सन्धिहरू र चार सङ्क्षेपहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले प्रतीत्यसमुत्पादको बिस आकारहरू, तीन सन्धिहरू र चार सङ्क्षेपहरूको विश्लेषण गर्दछ :

- **अतीते हेतवो पञ्च :** अतीतमा पाँच हेतुहरू (अविद्या, सङ्खारा, तण्हा, उपादान, भव)।
- **इदानि फलपञ्चकं :** वर्तमानमा पाँच फलहरू (विज्ञान, नामरूप, सळायतन, स्पर्श, वेदना)।
- **इदानि हेतवो पञ्च :** वर्तमानमा पाँच हेतुहरू (अविद्या, सङ्खारा, तण्हा, उपादान, भव)।
- **आयतिं फलपञ्चकं :** भविष्यमा पाँच फलहरू (विज्ञान, नामरूप, सळायतन, स्पर्श, वेदना)।
- **वीसताकारा :** यी पाँच–पाँच हेतु र फलहरूले बिस आकारहरू बनाउँछ।
- **तिसन्धि :** तीन सन्धिहरू (अविज्जा–सङ्खारा, तण्हा–उपादान, भव–जाति)।
- **चतुसङ्खेपा :** चार सङ्क्षेपहरू (अतीत हेतु, वर्तमान फल, वर्तमान हेतु, भविष्य फल)।

यो गाथाले प्रतीत्यसमुत्पादको संरचनात्मक विश्लेषणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले समय र कारण–प्रभावको जटिलतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वर्तमानमा सजग रहन र भविष्यको दु:खबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

११. अविज्जातण्हुपादाना च किलेसवट्टं, कम्मभवसङ्खातो भवेकदेसो सङ्खारा च कम्मवट्टं, उपपत्तिभवसङ्खातो भवेकदेसो अवसेसा च विपाकवट्टन्ति तीणि वट्टानि।

शब्दानुवाद : अविज्जातण्हुपादाना (अविज्जा + तण्हा + उपादाना, सन्धि) – अविद्या, तृष्णा र उपादान, **च** – र, **किलेसवट्टं** (किलेस + वट्टं, समास) – क्लेश वृत्त (चक्र), **कम्मभवसङ्खातो** (कम्म + भव + सङ्खातो, समास) – कर्म भव भनिएको, **भवेकदेसो** (भव + एकदेसो, सन्धि) – भवको एक भाग, **सङ्खारा** – संस्कारहरू, **च** – र, **कम्मवट्टं** (कम्म + वट्टं, समास) – कर्म चक्र, **उपपत्तिभवसङ्खातो** (उपपत्ति + भव + सङ्खातो, समास) – विपाक भव भनिएको, **भवेकदेसो** (भव + एकदेसो, सन्धि) – भवको एक भाग, **अवसेसा** – बाँकी, **च** – र, **विपाकवट्टं** (विपाक + वट्टं, समास) – विपाक वृत्त (चक्र), **इति** – यसरी, **तीणि** – तीन, **वट्टानि** – वृत्तहरू (चक्रहरू)।

भावानुवाद : अविद्या, तृष्णा र उपादान क्लेश वृत्त (चक्र) हो, कर्म भव भनिएको भवको एक भाग र संस्कारहरू कर्म वृत्त (चक्र) हो, विपाक भव भनिएको भवको एक भाग र बाँकी विपाक चक्र हो, यसरी तीन वृत्तहरू (चक्रहरू) छन्।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको तीन चक्रहरूलाई वर्गीकरण गर्दछ :

- **किलेसवट्टं :** अविद्या, तृष्णा र उपादानले क्लेश (अशुद्धि) चक्र बनाउँछन्।
- **कम्मवट्टं :** संस्कारहरू र कर्म भव (भवको कर्मसँग सम्बन्धित भाग) ले कर्मचक्र बनाउँछन्।
- **विपाकवट्टं :** उपपत्ति भव (पुनर्जन्मसँग सम्बन्धित भाग) र बाँकी अङ्गहरू (विज्ञान, नामरूप, आदि) ले विपाक चक्र बनाउँछन्।

यो गद्यले दु:खको चक्रको त्रिगुणात्मक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले क्लेश, कर्म र विपाकको चक्रलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई क्लेशबाट मुक्त हुन र कर्म चक्र तोड्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१२. अविज्जातण्हावसेन द्वे मूलानि च वेदितब्बानि।

शब्दानुवाद : अविज्जातण्हावसेन (अविज्जा + तण्हा + वसेन, समास) – अविद्या र तृष्णा अनुसार, **द्वे** – दुई, **मूलानि** – मूलहरू, **च** – र, **वेदितब्बानि** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : अविद्या र तृष्णा अनुसार दुई मूलहरू जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रतीत्यसमुत्पादको दुई मूल कारणहरूलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **अविज्जा :** सत्यको अज्ञान, जसले गलत धारणा र कर्मलाई निम्त्याउँछ।
- **तण्हा :** तृष्णा, जुन आसक्ति र संसारको निरन्तरताको कारण बन्छ।

यी दुई मूलहरूले सम्पूर्ण दु:खको चक्रलाई सञ्चालन गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले दु:खको मूल कारणहरूलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अविद्या र तण्हालाई बुझ्न र यिनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१३. तेसमेव च मूलानं, निरोधेन निरुज्झति।

जरामरणमुच्छाय, पीळितानमभिण्हसो ।

आसवानं समुप्पादा, अविज्जा च पवत्तति॥

वट्टमाबन्धमिच्चेवं, तेभूमकमनादिकं।

पटिच्चसमुप्पादोति, पट्ठपेसि महामुनि॥

शब्दानुवाद : तेसमेव (तेसं + एव, सन्धि) – ती नै, **च** – र, **मूलानं** – मूलहरूको, **निरोधेन** – निरोधले, **निरुज्झति** (√रुज धातु) – नष्ट हुन्छ, **जरामरणमुच्छाय** (जरा + मरण + मुच्छाय, समास) – जरा–मरणको मुर्छामा, **पीळितानं** – पीडितहरूको, **अभिण्हसो** – बारम्बार, **आसवानं** – आस्रवहरूको, **समुप्पादा** – उत्पत्तिले, **अविज्जा** – अविद्या, **च** – र, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छ, **वट्टमाबन्धं** (वट्टं + आबन्धं, समास) – चक्रको बन्धन, **इच्चेवं** (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **तेभूमकं** (ते + भूमकं, समास) – तीन भूमिहरूको, **अनादिकं** – अनादिकालदेखि, **पटिच्चसमुप्पादोति** (पटिच्च + समुप्पादो + इति, सन्धि) – प्रतीत्यसमुत्पाद भनी, **पट्ठपेसि** (√ठा धातु) – स्थापित गरे, **महामुनि** (महा + मुनि, समास) – महामुनि।

भावानुवाद : ती नै मूलहरूको निरोधले (दु:ख) नष्ट हुन्छ। जरा–मरणको मुर्छामा बारम्बार पीडितहरूको आस्रव उत्पत्तिले अविद्या प्रवृत्त (उत्पन्न) हुन्छ। यसरी तीन भूमिहरूको अनादिकालदेखिको चक्रको बन्धनलाई प्रतीत्यसमुत्पाद भनी महामुनिले स्थापित गर्नुभयो।

व्याख्या : यो गाथाले प्रतीत्यसमुत्पादको सार र यसको निरोधलाई यसरी प्रस्तुत गर्दछ :

- **तेसमेव च मूलानं निरोधेन निरुज्झति** : अविद्या र तृष्णाको निरोधले दु:खको चक्र नष्ट हुन्छ।
- **जरामरणमुच्छाय पीळितानमभिण्हसो** : जरा–मरणको मुर्छामा प्राणीहरू बारम्बार दु:खबाट पीडित हुन्छन्।
- **आसवानं समुप्पादा अविज्जा च पवत्तति** : आस्रवहरू (कामास्रव, भवास्रव, अविद्यास्रव) र अविद्याले यो चक्रलाई उत्पन्न गर्दछ।
- **वट्टमाबन्धं तेभूमकमनादिकं** : यो तीन भूमिहरूको (काम, रूप र अरूपको) अनादिकालदेखिको बन्धन हो।
- **पटिच्चसमुप्पादोति पट्ठपेसि महामुनि** : महामुनि (भगवान् बुद्ध) ले यो प्रतीत्यसमुत्पादको सिद्धान्त स्थापना गर्नुभयो।

यो गाथाले दु:खको चक्र र मुक्तिको सम्भावनालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले दु:खको मूल र मुक्तिको मार्गलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई अविद्या र आस्रवहरूको निरोध गर्न र निर्वाणको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पट्ठाननयो (पट्ठान नय)

(Method of Conditional Relations)

१४. हेतुपच्चयो आरम्मणपच्चयो अधिपतिपच्चयो अनन्तरपच्चयो समनन्तरपच्चयो सहजातपच्चयो अञ्ञमञ्ञपच्चयो निस्सयपच्चयो उपनिस्सय-पच्चयो पुरेजातपच्चयो पच्छाजातपच्चयो आसेवनपच्चयो कम्मपच्चयो विपाकपच्चयो आहारपच्चयो इन्द्रियपच्चयो झानपच्चयो मग्गपच्चयो सम्पयुत्तपच्चयो विप्पयुत्तपच्चयो अत्थिपच्चयो नत्थिपच्चयो विगतपच्चयो अविगतपच्चयोति अयमेत्थ पट्ठाननयो।

शब्दानुवाद : हेतुपच्चयो (हेतु + पच्चयो, समास) – हेतुप्रत्यय, **आरम्मणपच्चयो** (आरम्मण + पच्चयो, समास) – आरम्मणप्रत्यय, **अधिपतिपच्चयो** (अधिपति + पच्चयो, समास) – अधिपतिप्रत्यय, **अनन्तरपच्चयो** (अनन्तर + पच्चयो, समास) – अनन्तरप्रत्यय, **समनन्तरपच्चयो** (समनन्तर + पच्चयो, समास) – समनन्तरप्रत्यय, **सहजातपच्चयो** (सहजात + पच्चयो, समास) – सहजातप्रत्यय, **अञ्ञमञ्ञपच्चयो** (अञ्ञमञ्ञ + पच्चयो, समास) – अन्योन्यप्रत्यय, **निस्सयपच्चयो** (निस्सय + पच्चयो, समास) – निश्रयप्रत्यय, **उपनिस्सयपच्चयो** (उपनिस्सय + पच्चयो, समास) – उपनिश्रयप्रत्यय, **पुरेजातपच्चयो** (पुरेजात + पच्चयो, समास) – पुर्वजातप्रत्यय, **पच्छाजातपच्चयो** (पच्छाजात + पच्चयो, समास) – पच्छाजातप्रत्यय, **आसेवनपच्चयो** (आसेवन + पच्चयो, समास) – आसेवनप्रत्यय, **कम्मपच्चयो** (कम्म + पच्चयो, समास) – कम्मप्रत्यय, **विपाकपच्चयो** (विपाक + पच्चयो, समास) – विपाकप्रत्यय, **आहारपच्चयो** (आहार + पच्चयो, समास) – आहारप्रत्यय, **इन्द्रियपच्चयो** (इन्द्रिय + पच्चयो, समास) – इन्द्रियप्रत्यय, **झानपच्चयो** (झान + पच्चयो, समास) – ध्यानप्रत्यय, **मग्गपच्चयो** (मग्ग + पच्चयो, समास) – मार्गप्रत्यय, **सम्पयुत्तपच्चयो** (सम्पयुत्त + पच्चयो, समास) – सम्प्रयुक्तप्रत्यय, **विप्पयुत्तपच्चयो** (विप्पयुत्त + पच्चयो, समास) – विप्रयुक्तप्रत्यय, **अत्थिपच्चयो** (अत्थि + पच्चयो, समास) – अत्थिप्रत्यय, **नत्थिपच्चयो** (नत्थि + पच्चयो, समास) – नास्तिप्रत्यय, **विगतपच्चयो** (विगत + पच्चयो, समास) – विगतप्रत्यय, **अविगतपच्चयो** (अविगत + पच्चयो, समास) – अविगतप्रत्यय, **इति** – भनी, **अयमेत्थ** (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **पट्ठाननयो** (पट्ठान + नयो, समास) – पट्ठान (प्रस्थान) नय।

भावानुवाद : हेतुप्रत्यय, आरम्मणप्रत्यय, अधिपतिप्रत्यय, अनन्तरप्रत्यय, समनन्तरप्रत्यय, सहजातप्रत्यय, अञ्ञमञ्ञप्रत्यय, निस्सयप्रत्यय, उपनिस्सयप्रत्यय, पुरेजातप्रत्यय, पच्छाजातप्रत्यय, आसेवनप्रत्यय, कम्मप्रत्यय, विपाकप्रत्यय, आहारप्रत्यय, इन्द्रियप्रत्यय, झानप्रत्यय, मग्गप्रत्यय, सम्पयुत्तप्रत्यय, विप्रयुक्तप्रत्यय, अत्थिप्रत्यय, नत्थिप्रत्यय, विगतप्रत्यय र अविगतप्रत्यय भनी यहाँ यो पट्ठान (प्रस्थान) नय हो।

व्याख्या : यो गद्यले पट्ठान विधिको २४ प्रत्ययहरू (कारणहरू) को सूची प्रस्तुत गर्दछ। यी प्रत्ययहरूले धर्महरू (चित्त, चैतसिक, रूप, निर्वाण) को अन्तरसम्बन्ध र उत्पत्तिको विश्लेषण गर्दछ। प्रत्येक प्रत्ययले धर्महरूको कारण र प्रभावको विभिन्न आयामहरूको वर्णन गर्दछ। उदाहरणका लागि :

- **हेतुपच्चयो :** कारणको रूपमा कार्य गर्ने धर्महरू (जस्तै, लोभ, द्वेष, मोह)।
- **आरम्मणपच्चयो :** विज्ञानको विषय (आलम्बन)।
- **अधिपतिपच्चयो :** अधिपति (प्रभावशाली) धर्महरू।

यो गद्यले अभिधर्मको गहिरो विश्लेषणात्मक दृष्टिकोणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको अन्तरसम्बन्धको जटिलतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पच्चयविभागो (प्रत्यय विभाग)

(Classification of Conditions)

१५. छधा नामं तु नामस्स, पञ्चधा नामरूपिनं।

एकधा पुन रूपस्स, रूपं नामस्स चेकधा॥

पञ्ञत्तिनामरूपानि, नामस्स दुविधा द्वयं।

द्वयस्स नवधा चेति, छब्बिधा पच्चया कथं॥

शब्दानुवाद : छधा – छ प्रकारले, **नामं** – नाम, **तु** - तर, **नामस्स** – नामको, **पञ्चधा** – पाँच प्रकारले, **नामरूपिनं** (नाम + रूपिनं, समास) – नामरूपको, **एकधा** – एक प्रकारले, **पुन** – पुनः, **रूपस्स** – रूपको, **रूपं** – रूप, **नामस्स** – नामको, **च** – र, **एकधा** – एक प्रकारले, **पञ्ञत्तिनामरूपानि** (पञ्ञत्ति + नामरूपानि, समास) – प्रज्ञप्ति, नाम र रूप, **नामस्स** – नामको, **दुविधा** (दु + विधा, समास) – दुई प्रकारले, **द्वयं** – दुई, **द्वयस्स** – दुईको, **नवधा** – नौ प्रकारले, **च** – र, **इति** – यसरी, **छब्बिधा** (छ + विधा, समास) – छ प्रकारका, **पच्चया** – प्रत्ययहरू, **कथं** – कसरी।

भावानुवाद : नामले नामको छ प्रकारले, नामले नामरूपको पाँच प्रकारले, नामले रूपको एक प्रकारले, रूपले नामको एक प्रकारले, प्रज्ञप्ति, नाम र रूपले नामको दुई प्रकारले र दुईको (नाम र रूपको) नौ प्रकारले, यसरी छ प्रकारका प्रत्ययहरू कसरी हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले प्रत्ययहरूको विभिन्न प्रकारले नाम (चित्त र चैतसिक), रूप र नामरूप बिचको सम्बन्धलाई वर्गीकरण गर्दछ :

- **छधा नामं नामस्स :** नामले नामको छ प्रकारका प्रत्ययहरू (जस्तै, अनन्तर, समनन्तर)।
- **पञ्चधा नामरूपिनं :** नामले नामरूपको पाँच प्रकारका प्रत्ययहरू (जस्तै, हेतुप्रत्यय, कम्मप्रत्यय)।
- **एकधा नामं रूपस्स :** नामले रूपको एक प्रकारको प्रत्यय (पच्छाजातप्रत्यय)।
- **रूपं नामस्स एकधा :** रूपले नामको एक प्रकारको प्रत्यय (पुरेजातप्रत्यय)।
- **पञ्ञत्तिनामरूपानि नामस्स दुविधा :** प्रज्ञप्ति, नाम र रूपले नामको दुई प्रकारका प्रत्ययहरू (आरम्मण, उपनिस्सय)।
- **द्वयस्स नवधा :** नाम र रूपले एकअर्काको नौ प्रकारका प्रत्ययहरू (जस्तै, सहजात, अञ्ञमञ्ञ)।

यो गाथाले प्रत्ययहरूको जटिल अन्तरसम्बन्धलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले धर्महरूको अन्तरसम्बन्धको गहिराइलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको स्वच्छता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१६. अनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा पच्चुप्पन्नानं चित्तचेतसिकानं धम्मानं अनन्तरसमनन्तरनत्थिविगतवसेन, पुरिमानि जवनानि पच्छिमानं जवनानं आसेवनवसेन, सहजाता चित्तचेतसिका धम्मा अञ्ञमञ्ञं सम्पयुत्तवसेनेति च छधा नामं नामस्स पच्चयो होति।

शब्दानुवाद : अनन्तरनिरुद्धा (अनन्तर + निरुद्धा, समास) – तुरुन्त नष्ट भएका, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **पच्चुप्पन्नानं** (पटि + उप्पन्नानं, सन्धि) – वर्तमान, **चित्तचेतसिकानं** (चित्त + चेतसिकानं, समास) – चित्त र चैतसिकहरूको, **धम्मानं** (धम्मानं) – धर्महरूको, **अनन्तरसमनन्तरनत्थिविगतवसेन** (अनन्तर + समनन्तर + नत्थि + विगत + वसेन, समास) – अनन्तर, समनन्तर, नास्ति र विगत प्रत्यय अनुसार, **पुरिमानि** – अघिल्ला, **जवनानि** – जवन चित्तहरू, **पच्छिमानं** – पछिल्ला, **जवनानं** – जवन चित्तहरूको, **आसेवनवसेन** (आसेवन + वसेन, समास) – आसेवन अनुसार, **सहजाता** – सहजात, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **अञ्ञमञ्ञं** (अञ्ञं **+** अञ्ञं) – एकअर्कालाई, **सम्पयुत्तवसेन** (सम्पयुत्त + वसेन, समास) – सम्प्रयुक्त अनुसार, **इति** – यति, **छधा** – छ प्रकारले, **नामं** – नाम, **नामस्स** – नामको, **पच्चयो** – प्रत्यय, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : तुरुन्त नष्ट भएका चित्त र चैतसिक धर्महरू वर्तमान चित्त र चैतसिक धर्महरूको अनन्तर, समनन्तर, नास्ति र विगत प्रत्यय अनुसार, अघिल्ला जवन चित्तहरू पछिल्ला जवन चित्तहरूको आसेवन अनुसार सहजात चित्त र चैतसिक धर्महरू एकअर्कालाई सम्प्रयुक्त अनुसार - यति छ प्रकारले नामले नामको प्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले नाम (चित्त र चैतसिक) को छ प्रकारका प्रत्ययहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **अनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा** : अघिल्लो चित्त र चैतसिकहरू तुरुन्त नष्ट भएर पछिल्ला चित्त र चैतसिकहरूलाई अनन्तर, समनन्तर, नत्थि र विगत प्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछ।
- **पुरिमानि जवनानि** : अघिल्ला जवन चित्तहरूले पछिल्ला जवन चित्तहरूलाई आसेवन प्रत्यय प्रदान गर्दछ।
- **सहजाता चित्तचेतसिका धम्मा** : सहजात चित्त र चैतसिकहरू एकअर्कालाई सम्प्रयुक्त प्रत्यय प्रदान गर्दछ।

यो गद्यले चित्त र चैतसिकहरूको अन्तरक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको गतिशील प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको क्षणिकता र सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१७. हेतुझानङ्गमग्गङ्गानि सहजातानं नामरूपानं हेतादिवसेन, सहजाता चेतना सहजातानं नामरूपानं, नानाक्खणिका चेतना कम्माभिनिब्बत्तानं नामरूपानं कम्मवसेन, विपाकक्खन्धा अञ्ञमञ्ञं सहजातानं रूपानं विपाकवसेनेति च पञ्चधा नामं नामरूपानं पच्चयो होति।

शब्दानुवाद : हेतुझानङ्गमग्गङ्गानि (हेतु + झान + अङ्ग + मग्ग + अङ्गानि, सन्धि) – हेतु, ध्यान अङ्ग र मार्ग अङ्गहरू, **सहजातानं** – सहजात, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **हेतादिवसेन** (हेतु + आदि + वसेन, सन्धि) – हेतु आदि आधारमा, **सहजाता** – सहजात, **विञ्ञान** – विज्ञान, **सहजातानं** – सहजात, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **नानाक्खणिका** (नाना + खणिका, समास) – विभिन्न क्षणहरूमा, **विञ्ञान** – विज्ञान, **कम्माभिनिब्बत्तानं** (कम्म + अभिनिब्बत्तानं, सन्धि) – कर्मद्वारा उत्पन्न, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **कम्मवसेन** (कम्म + वसेन, समास) – कर्म अनुसार, **विपाकक्खन्धा** (विपाक + खन्धा, समास) – विपाक स्कन्धहरू, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **सहजातानं** – सहजात, **रूपानं**– रूपहरूको, **विपाकवसेन** (विपाक + वसेन, समास) – विपाक अनुसार, **इति** – यति, **पञ्चधा** – पाँच प्रकारले, **नामं** – नाम, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **पच्चयो** – प्रत्यय, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : हेतु, ध्यान अङ्ग र मार्ग अङ्गहरू सहजात नामरूपको हेतु आदि आधारमा, सहजात विज्ञान सहजात नामरूपको विभिन्न क्षणहरूमा विज्ञान कर्मद्वारा उत्पन्न नामरूपको कर्म अनुसार र विपाक स्कन्धहरू एकअर्कालाई सहजात रूपहरूको विपाक अनुसार, यति पाँच प्रकारले नामले नामरूपको प्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले नामले नामरूपको पाँच प्रकारका प्रत्ययहरूको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **हेतुझानङ्गमग्गङ्गानि :** हेतु (जस्तै, लोभ), ध्यान अङ्ग र मार्ग अङ्गहरू सहजात नामरूपको हेतुप्रत्यय, झानप्रत्यय र मग्गप्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछ।
- **सहजाता विञ्ञान :** सहजात विज्ञान (चित्त) ले नामरूपलाई सहजातप्रत्यय प्रदान गर्दछ।
- **नानाक्खणिका विञ्ञान :** विभिन्न क्षणहरूमा उत्पन्न विज्ञानले कर्मप्रत्ययको रूपमा नामरूपलाई प्रभावित गर्दछ।
- **विपाकक्खन्धा :** विपाक स्कन्धहरू (वेदना, संज्ञा, आदि) एकअर्कालाई र सहजात रूपलाई विपाकप्रत्यय प्रदान गर्दछ।

यो गद्यले नाम र रूपको अन्तरसम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र रूपको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१८. पच्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पच्छाजातवसेनेति एकधाव नामं रूपस्स पच्चयो होति।

शब्दानुवाद : पच्छाजाता – पछिल्ला, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **पुरेजातस्स** – अघिल्लो, **इमस्स** (इमस्स) – यो, **कायस्स** – काय, **पच्छाजातवसेन** (पच्छाजात + वसेन, समास) – पच्छाजात अनुसार, **इति** – यसरी, **एकधा** – एक प्रकारले, **नामं** – नाम, **रूपस्स** – रूपको, **पच्चयो** – प्रत्यय, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : पछिल्ला चित्त र चैतसिक धर्महरूले अघिल्लो यस कायालाई पच्छाजात अनुसार यसरी एक प्रकारले नामले रूपको प्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले नामले रूपको एकमात्र प्रत्यय, पच्छाजातप्रत्ययको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **पच्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा :** पछिल्ला चित्त र चैतसिकहरूले अघिल्लो शरीर (रूप) लाई समर्थन गर्दछ।
- **पच्छाजातवसेन :** यो समर्थन पच्छाजातप्रत्ययको रूपमा हुन्छ, जहाँ चित्तले काय निरन्तरतामा योगदान गर्दछ।

यो गद्यले चित्त र काय एकतर्फी सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तले शरीरलाई प्रभावित गर्ने तरिकालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको प्रभावलाई बुझ्न र शरीर–चित्तको सन्तुलन कायम गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१९. छ वत्थूनि पवत्तियं सत्तन्नं विञ्ञाणधातूनं पञ्चारम्मणानि च पञ्चविञ्ञाणवीथिया पुरेजातवसेनेति एकधाव रूपं नामस्स पच्चयो होति।

शब्दानुवाद : छ – छ, **वत्थूनि** – आधारहरू, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **सत्तन्नं** – सातको, **विञ्ञाणधातूनं** (विञ्ञाण + धातूनं, समास) – विज्ञान धातुहरूको, **पञ्चारम्मणानि** (पञ्च + आरम्मणानि, समास) – पाँच आरम्मणहरू, **च** – र, **पञ्चविञ्ञाणवीथिया** (पञ्च + विञ्ञाण + वीथिया, समास) – पाँच विज्ञान प्रक्रियाको, **पुरेजातवसेन** (पुरेजात + वसेन, समास) – पुरेजात अनुसार, **इति** – यसरी, **एकधा** – एक प्रकारले, **रूपं** – रूप, **नामस्स** – नामको, **पच्चयो** – प्रत्यय, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : छ आधारहरू प्रवृत्तिमा सात विज्ञान धातुहरूको र पाँच आरम्मणहरू पाँच विज्ञान प्रक्रियाको पुरेजात अनुसार, यसरी एक प्रकारले रूपले नामको प्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले रूपले नामको एकमात्र प्रत्यय, पुरेजातप्रत्ययको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **छ वत्थूनि :** छ आधारहरू (चक्खु, सोत, आदि) ले सात विज्ञान धातुहरूको (चक्खुविञ्ञाण आदि) पुरेजातप्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछ।
- **पञ्चारम्मणानि :** पाँच आरम्मणहरू (रूप, सद्द, आदि) पाँच विज्ञान प्रक्रियाहरूको (चक्खुविञ्ञाण आदि) पुरेजातप्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछ।

यो गद्यले इन्द्रिय र आरम्मणहरूको विज्ञानसँगको सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रिय र आरम्मणहरूको विज्ञानसँगको सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रिय संयम अभ्यास गर्न र विज्ञानको उत्पत्ति बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२०. आरम्मणवसेन उपनिस्सयवसेनेति च दुविधा पञ्ञत्तिनामरूपानि नामस्सेव पच्चया होन्ति।

शब्दानुवाद : आरम्मणवसेन (आरम्मण + वसेन, समास) – आरम्मण अनुसार, **उपनिस्सयवसेन** (उपनिस्सय + वसेन, समास) – उपनिस्सय अनुसार, **इति** – यसरी, **दुविधा** (दु + विधा, समास) – दुई प्रकारले, **पञ्ञत्तिनामरूपानि** (पञ्ञत्ति + नाम + रूपानि, समास) – प्रज्ञप्ति, नाम र रूप, **नामस्सेव** (नामस्स + एव, सन्धि) – नामको मात्र, **पच्चया** – प्रत्ययहरू, **होन्ति** (√हू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : आरम्मण र उपनिश्रय अनुसार यसरी दुई प्रकारले प्रज्ञप्ति, नाम र रूपले नामको मात्र प्रत्ययहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले प्रज्ञप्ति, नाम र रूपले नामको दुई प्रत्ययहरू (आरम्मण र उपनिश्रय) को वर्णन गर्दछ :

- **आरम्मणवसेन :** प्रज्ञप्ति, नाम र रूप विज्ञानको विषय (आरम्मण) को रूपमा कार्य गर्दछ।
- **उपनिस्सयवसेन :** यिनीहरूले उपनिश्रय प्रत्ययको रूपमा विज्ञानलाई बलियो आधार प्रदान गर्दछ।

यो गद्यले प्रज्ञप्तिको विशेष भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विज्ञानको आरम्मण र आधारको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२१. तत्थ रूपादिवसेन छब्बिधं होति आरम्मणं।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **रूपादिवसेन** (रूप + आदि + वसेन, सन्धि) – रूप आदि आधारमा, **छब्बिधं** (छ + विधं, समास) – छ प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **आरम्मणं** – आरम्मण।

भावानुवाद : त्यहाँ रूप आदि आधारमा आरम्मण छ प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आरम्मणप्रत्ययको छ प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **रूपादिवसेन :** छ आरम्मणहरू – रूप, सद्द, गन्ध, रस, स्पर्श र धम्म।

यी छ आरम्मणहरू विज्ञानको आधारको रूपमा कार्य गर्दछन्। यो गद्यले विज्ञानको आरम्मणहरूको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विज्ञानको आरम्मणहरूको विविधतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आरम्मणहरूको अवलोकन गर्न र इन्द्रिय संयम अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२२. उपनिस्सयो पन तिविधो होति – आरम्मणूपनिस्सयो अनन्तरूपनिस्सयो पकतूपनिस्सयो चेति।

शब्दानुवाद : उपनिस्सयो – उपनिश्रय, **पन** – निपात, **तिविधो** (ति + विधो, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **आरम्मणूपनिस्सयो** (आरम्मण + उपनिस्सयो, सन्धि) – आरम्मण उपनिश्रय, **अनन्तरूपनिस्सयो** (अनन्तर + उपनिस्सयो, सन्धि) – अनन्तर उपनिश्रय, **पकतूपनिस्सयो** (पकतु + उपनिस्सयो, सन्धि) – प्रकृति उपनिश्रय, **च** – र, **इति** – यति।

भावानुवाद : उपनिस्सय तीन प्रकारको हुन्छ – आरम्मण उपनिश्रय, अनन्तर उपनिश्रय र प्रकृति उपनिश्रय।

व्याख्या : यो गद्यले उपनिश्रय प्रत्ययको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **आरम्मणूपनिस्सयो :** बलियो आरम्मणले विज्ञानलाई प्रभावित गर्दछ।
- **अनन्तरूपनिस्सयो :** अघिल्लो चित्तले पछिल्लो चित्तलाई आधार प्रदान गर्दछ।
- **पकतूपनिस्सयो :** सामान्य अवस्थामा विभिन्न धर्महरूले विज्ञानलाई प्रभावित गर्दछ।

यो गद्यले उपनिश्रयको विविध भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विज्ञानको आधारहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल विज्ञानलाई प्रोत्साहन गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२३. तत्थ आरम्मणमेव गरुकतं आरम्मणूपनिस्सयो।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **आरम्मणमेव** (आरम्मणं + एव, सन्धि) – आरम्मण मात्र, **गरुकतं** (गरु + कतं, समास) – महत्त्वपूर्ण बनाइएको, **आरम्मणूपनिस्सयो** (आरम्मण + उपनिस्सयो, सन्धि) – आरम्मण उपनिश्रय।

भावानुवाद : त्यहाँ महत्त्वपूर्ण बनाइएको आरम्मण मात्र आरम्मण उपनिश्रय हो।

व्याख्या : यो गद्यले आरम्मण उपनिश्रयको परिभाषा दिन्छ :

- **आरम्मणमेव गरुकतं :** जब कुनै आरम्मण (विषय) लाई विशेष महत्त्व दिइन्छ, यो आरम्मण उपनिश्रयको रूपमा कार्य गर्दछ।

यो गद्यले बलियो आरम्मणको प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विज्ञानमा आरम्मणको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई आरम्मणहरूको प्रभाव बुझ्न र चित्तलाई शुद्ध राख्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२४. अनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा अनन्तरूपनिस्सयो।

शब्दानुवाद : अनन्तरनिरुद्धा (अनन्तर + निरुद्धा, समास) – तुरुन्त नष्ट भएका, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **अनन्तरूपनिस्सयो** (अनन्तर + उपनिस्सयो, सन्धि) – अनन्तर उपनिश्रय।

भावानुवाद : तुरुन्त नष्ट भएका चित्त र चैतसिक धर्महरू अनन्तर उपनिस्सय हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले अनन्तर उपनिश्रयलाई परिभाषित गर्दछ :

- **अनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा :** अघिल्लो चित्त र चैतसिकहरू तुरुन्त नष्ट भएर पछिल्ला चित्त र चैतसिकहरूलाई अनन्तर उपनिश्रयको रूपमा कार्य गर्दछ।

यो गद्यले चित्तको निरन्तरताको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको क्षणिकताको निरन्तरतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको प्रवाह बुझ्न र कुशल चित्तलाई प्रोत्साहन गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२५. रागादयो पन धम्मा सद्धादयो च सुखं दुक्खं पुग्गलो भोजनं उतुसेनासनञ्च यथारहं अज्झत्तञ्च बहिद्धा च कुसलादिधम्मानं, कम्मं विपाकानन्ति च बहुधा होति पकतूपनिस्सयो।

शब्दानुवाद : रागादयो (राग + आदयो, सन्धि) – राग आदि, **पन** – निपात, **धम्मा** – धर्महरू, **सद्धादयो** (सद्धा + आदयो, सन्धि) – श्रद्धा आदि, **च** – र, **सुखं** – सुख, **दुक्खं** – दुःख, **पुग्गलो** – व्यक्ति, **भोजनं** – भोजन, **उतुसेनासनं** (उतु + सेनासनं, समास) – ऋतु र निवास, **च** – र, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित रूपमा, **अज्झत्तं** – आन्तरिक, **च** – र, **बहिद्धा** – बाह्य, **च** – र, **कुसलादिधम्मानं** (कुसल + आदि + धम्मानं, सन्धि) – कुशल आदि धर्महरूको, **कम्मं** – कर्म, **विपाकानं** – विपाकहरूको,

इति – यति, **बहुधा** – विभिन्न प्रकारले, **होति** – हुन्छ, **पकतूपनिस्सयो** (पकतु + उपनिस्सयो, सन्धि) – प्रकृति उपनिश्रय।

भावानुवाद : राग आदि धर्महरू, श्रद्धा आदि, सुख, दु:ख, व्यक्ति, भोजन, ऋतु र निवास यथोचित रूपमा आन्तरिक र बाह्य कुशल आदि धर्महरूको, कर्म र विपाकहरूको - यति विभिन्न प्रकारले प्रकृति उपनिश्रय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रकृति उपनिश्रयको विभिन्न रूपहरूको वर्णन गर्दछ :

- **रागादयो धम्मा, सद्धादयो :** राग, श्रद्धा आदि धर्महरू।
- **सुखं दुक्खं :** सुख र दु:ख।
- **पुग्गलो, भोजनं, उतुसेनासनं :** व्यक्ति, भोजन, ऋतु र निवास।
- **अज्झत्तं च बहिद्धा च :** आन्तरिक र बाह्य।
- **कुसलादिधम्मानं, कम्मं विपाकानं :** कुशल, अकुशल धर्महरू, कर्म र विपाकहरूको लागि यिनीहरूले यथोचित रूपमा प्रकृति उपनिश्रयको रूपमा कार्य गर्दछन्।

यो गद्यले बाह्य र आन्तरिक कारकहरूको प्रभावलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले जीवनका विभिन्न कारकहरूको प्रभावलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारकहरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२६. अधिपतिसहजातअञ्ञमञ्ञनिस्सयआहारइन्द्रियविप्पयुत्तअत्थिअविगतवसेनेति यथारहं नवधा नामरूपानि नामरूपानं पच्चया भवन्ति।

शब्दानुवाद : अधिपतिसहजातअञ्ञमञ्ञनिस्सयआहारइन्द्रियविप्पयुत्तअत्थिअविगतवसेनेति (अधिपति + सहजात + अञ्ञमञ्ञ + निस्सय + आहार + इन्द्रिय + विप्पयुत्त + अत्थि + अविगत + वसेन + इति, समास) – अधिपति, सहजात, अन्योन्न, निश्रय, आहार, इन्द्रिय, विप्रयुक्त, अत्थि र अविगत अनुसार यसरी, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित रूपमा, **नवधा** – नौ प्रकारले, **नामरूपानि** (नाम + रूपानि, समास) – नाम र रूप, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नाम र रूपको, **पच्चया** – प्रत्ययहरू, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : अधिपति, सहजात, अन्योन्न, निश्रय, आहार, इन्द्रिय, विप्पयुक्त, अत्थि र अविगत अनुसार यसरी यथोचित रूपमा नौ प्रकारले नाम र रूपले नाम र रूपको प्रत्ययहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले नाम र रूपले एकअर्काका नौ प्रकारका प्रत्ययहरूको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **अधिपति, सहजात, अञ्ञमञ्ञ, निस्सय, आहार, इन्द्रिय, विप्पयुक्त, अत्थि, अविगत :** यी नौ प्रत्ययहरूले नाम र रूपको अन्तरसम्बन्धलाई समेट्छ।

यो गद्यले नाम र रूपको जटिल सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र रूपको अन्तरक्रियालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२७. तत्थ गरुकतमारम्मणं आरम्मणाधिपतिवसेन नामानं, सहजाताधिपति चतुब्बिधोपि सहजातवसेन सहजातानं नामरूपानन्ति च दुविधो होति अधिपतिपच्चयो।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **गरुकतमारम्मणं** (गरु + कतं + आरम्मणं, सन्धि) – महत्त्वपूर्ण बनाइएको आरम्मण, **आरम्मणाधिपतिवसेन** (आरम्मण + अधिपति + वसेन, सन्धि) – आरम्मण अधिपति अनुसार, **नामानं** – नामको, **सहजाताधिपति** (सहजात + अधिपति, सन्धि) – सहजात अधिपति, **चतुब्बिधो** (चतु + विधो, समास) – चार प्रकारको, **अपि** – पनि, **सहजातवसेन** (सहजात + वसेन, समास) – सहजात अनुसार, **सहजातानं** – सहजात, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **इति** – यति, **दुविधो** (दु + विधो, समास) – दुई प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **अधिपतिपच्चयो** (अधिपति + पच्चयो, समास) – अधिपतिप्रत्यय।

भावानुवाद : त्यहाँ महत्त्वपूर्ण बनाइएको आरम्मण आरम्मण अधिपति अनुसार नामको र चार प्रकारको सहजात अधिपति सहजात अनुसार सहजात नामरूपको, यति दुई प्रकारको अधिपतिप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अधिपतिप्रत्ययको दुई प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **गरुकतमारम्मणं :** महत्त्वपूर्ण आरम्मणले नामको लागि आरम्मण अधिपतिप्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछ।
- **सहजाताधिपति चतुब्बिधो :** चार प्रकारका सहजात अधिपति (छन्द, वीरिय, चित्त, विमंस) ले सहजात नामरूपको लागि सहजातप्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछ।

यो गद्यले प्रभावशाली धर्महरूको भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तमा प्रभावशाली कारकहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी कारकहरूको प्रभाव बुझ्न र कुशल चित्तलाई प्रोत्साहन गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२८. चित्तचेतसिका धम्मा अञ्ञमञ्ञं सहजातरूपानञ्च, महाभूता अञ्ञमञ्ञं उपादारूपानञ्च, पटिसन्धिक्खणे वत्थुविपाका अञ्ञमञ्ञन्ति च तिविधो होति सहजातपच्चयो।

शब्दानुवाद : चित्तचेतसिका (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **सहजातरूपानं** (सहजात + रूपानं, समास) – सहजात रूपहरूको, **च** – र, **महाभूता** – महाभूतहरू, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **उपादारूपानं** (उपादा + रूपानं, समास) – उपादारूपहरूको, **च** – र, **पटिसन्धिक्खणे** (पटिसन्धि + खणे, समास) – प्रतिसन्धिको क्षणमा, **वत्थुविपाका** (वत्थु + विपाका, समास) – आधार र विपाक, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **इति** – यति, **तिविधो** (ति + विधो, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **सहजातपच्चयो** (सहजात + पच्चयो, समास) – सहजातप्रत्यय।

भावानुवाद : चित्त र चैतसिक धर्महरू एकअर्कालाई र सहजात रूपहरूको महाभूतहरू एकअर्कालाई र उपादारूपहरूको र प्रतिसन्धिको क्षणमा आधार र विपाक एकअर्कालाई, यति तीन प्रकारको सहजातप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले सहजातप्रत्ययको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **चित्तचेतसिका धम्मा :** चित्त र चैतसिकहरू एकअर्कालाई र सहजात रूपहरूलाई सहजातप्रत्यय प्रदान गर्दछ।
- **महाभूता :** चार महाभूतहरू (पथवी, आपो, तेजो, वायो) एकअर्कालाई र उपादारूपहरूलाई सहजातप्रत्यय प्रदान गर्दछ।
- **पटिसन्धिक्खणे वत्थुविपाका :** प्रतिसन्धिको क्षणमा आधार (वत्थु) र विपाक स्कन्धहरू एकअर्कालाई सहजातप्रत्यय प्रदान गर्दछ।

यो गद्यले सहजात धर्महरूको अन्तरनिर्भरतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको सहजात सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२९. चित्तचेतसिका धम्मा अञ्ञमञ्ञं, महाभूता अञ्ञमञ्ञं, पटिसन्धिक्खणे वत्थुविपाका अञ्ञमञ्ञन्ति च तिविधो होति अञ्ञमञ्ञपच्चयो।

शब्दानुवाद : चित्तचेतसिका (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **अञ्ञमञ्ञं** (अञ्ञं + अञ्ञं, सन्धि) – एकअर्कालाई, **महाभूता** – महाभूतहरू, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **पटिसन्धिक्खणे** (पटिसन्धि + खणे, समास) – प्रतिसन्धिको क्षणमा, **वत्थुविपाका** (वत्थु + विपाका, समास) – आधार र विपाक, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **इति** – यति, **तिविधो** (ति + विधो, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **अञ्ञमञ्ञपच्चयो** (अञ्ञमञ्ञ + पच्चयो, समास) – अन्योन्न प्रत्यय।

भावानुवाद : चित्त र चैतसिक धर्महरू एकअर्कालाई, महाभूतहरू एकअर्कालाई र प्रतिसन्धिको क्षणमा आधार र विपाक एकअर्कालाई, यति तीन प्रकारको अन्योन्न प्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अञ्ञमञ्ञ प्रत्ययको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **चित्तचेतसिका धम्मा :** चित्त र चैतसिकहरू एकअर्कालाई परस्पर निर्भरताको रूपमा कार्य गर्दछ।
- **महाभूता :** महाभूतहरू एकअर्कालाई परस्पर निर्भरताको रूपमा कार्य गर्दछ।
- **पटिसन्धिक्खणे वत्थुविपाका :** प्रतिसन्धिको क्षणमा आधार र विपाक स्कन्धहरू एकअर्कालाई परस्पर निर्भरताको रूपमा कार्य गर्दछ।

यो गद्यले परस्पर निर्भरताको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको परस्पर निर्भरतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३०. चित्तचेतसिका धम्मा अञ्ञमञ्ञं सहजातरूपानञ्च, महाभूता अञ्ञमञ्ञं उपादारूपानञ्च, छ वत्थूनि सत्तन्नं विञ्ञाणधातूनन्ति च तिविधो होति निस्सयपच्चयो।

शब्दानुवाद : चित्तचेतसिका (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **सहजातरूपानं** (सहजात + रूपानं, समास) – सहजात रूपहरूको, **च** – र,

महाभूता – महाभूतहरू, **अञ्ञमञ्ञं** – एकअर्कालाई, **उपादारूपानं** (उपादा + रूपानं, समास) – उपादारूपहरूको, **च** – र, **छ** – छ, **वत्थूनि** – आधारहरू, **सत्तन्नं** – सातको, **विञ्ञाणधातूनं** (विञ्ञाण + धातूनं, समास) – विज्ञान धातुहरूको, **इति** – यति, **तिविधो** (ति + विधो, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **निस्सयपच्चयो** (निस्सय + पच्चयो, समास) – निश्रयप्रत्यय।

भावानुवाद : चित्त र चैतसिक धर्महरू एकअर्कालाई र सहजात रूपहरूको महाभूतहरू एकअर्कालाई र उपादारूपहरूको र छ आधारहरू सात विज्ञान धातुहरूको, यति तीन प्रकारको निश्रयप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले निस्सयप्रत्ययको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **चित्तचेतसिका धम्मा :** चित्त र चैतसिकहरू एकअर्कालाई र सहजात रूपहरूलाई आधार प्रदान गर्दछ।
- **महाभूता :** महाभूतहरू एकअर्कालाई र उपादारूपहरूलाई आधार प्रदान गर्दछ।
- **छ वत्थूनि :** छ आधारहरू (चक्खु, सोत, आदि) सात विज्ञान धातुहरूलाई आधार प्रदान गर्दछ।

यो गद्यले धर्महरूको आधारको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र रूपको आधारको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी आधारहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३१. कबळीकारो आहारो इमस्स कायस्स, अरूपिनो आहारा सहजातानं नामरूपानन्ति च दुविधो होति आहारपच्चयो।

शब्दानुवाद : कबळीकारो – कबळीकार, **आहारो** – आहार, **इमस्स** – यो, **कायस्स** – काय, **अरूपिनो** – अरूप, **आहारा** – आहारहरू, **सहजातानं** – सहजात, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **इति** – यति, **दुविधो** (दु + विधो, समास) – दुई प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **आहारपच्चयो** (आहार + पच्चयो, समास) – आहारप्रत्यय।

भावानुवाद : कबळीकार आहार यो काय र अरूप आहारहरू सहजात नामरूपको, यति दुई प्रकारको आहारप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आहारप्रत्ययको दुई प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **कबळीकारो आहारो :** भौतिक आहार (खाना) ले शरीरलाई पोषण प्रदान गर्दछ।
- **अरूपिनो आहारा :** अरूप आहारहरू (स्पर्श, विज्ञान) ले सहजात नामरूपलाई पोषण प्रदान गर्दछ।

यो गद्यले भौतिक र मानसिक पोषणको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले शरीर र चित्तको पोषणको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सन्तुलित जीवन जिउन र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३२. पञ्च पसादा पञ्चन्नं विञ्ञाणानं, रूपजीवितिन्द्रियं उपादिन्नरूपानं, अरूपिनो इन्द्रिया सहजातानं नामरूपानन्ति च तिविधो होति इन्द्रियपच्चयो।

शब्दानुवाद : पञ्च – पाँच, **पसादा** – प्रसादहरू, **पञ्चन्नं** – पाँचको, **विञ्ञाणानं** – विज्ञानहरूको, **रूपजीवितिन्द्रियं** (रूप + जीवित + इन्द्रियं, सन्धि) – रूप जीवित इन्द्रिय, **उपादिन्नरूपानं** (उपादिन्न + रूपानं, समास) – उपादिन्न रूपहरूको, **अरूपिनो** – अरूप, **इन्द्रिया** – इन्द्रियहरू, **सहजातानं** – सहजात, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपको, **इति** – यति, **तिविधो** (ति + विधो, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **इन्द्रियपच्चयो** (इन्द्रिय + पच्चयो, समास) – इन्द्रियप्रत्यय।

भावानुवाद : पाँच प्रसादहरू पाँच विज्ञानहरूको, रूप जीवित इन्द्रिय उपादिन्न (अधिनस्थ) रूपहरूको र अरूप इन्द्रियहरू सहजात नामरूपको, यति तीन प्रकारको इन्द्रियप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले इन्द्रियप्रत्ययको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **पञ्च पसादा :** पाँच प्रसादहरू (चक्खु, सोत, आदि) पाँच विज्ञानहरूको (चक्खुविञ्ञाण आदि) इन्द्रियप्रत्ययको रूपमा कार्य गर्दछन्।
- **रूपजीवितिन्द्रियं :** रूप जीवित इन्द्रियले उपादिन्न रूपहरूलाई समर्थन गर्दछ।
- **अरूपिनो इन्द्रिया :** अरूप इन्द्रियहरू (मनिन्द्रिय आदि) सहजात नामरूपलाई समर्थन गर्दछ।

यो गद्यले इन्द्रियहरूको नियन्त्रणकारी भूमिकालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले इन्द्रियहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई इन्द्रिय संयम अभ्यास गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. ओक्कन्तिक्खणे वत्थु विपाकानं, चित्तचेतसिका धम्मा सहजातरूपानं सहजातवसेन, पच्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पच्छाजातवसेन छ वत्थूनि पवत्तियं सत्तन्नं विञ्ञाणधातूनं पुरेजातवसेनेति च तिविधो होति विप्पयुत्तपच्चयो।

शब्दानुवाद : ओक्कन्तिक्खणे (ओक्कन्ति + खणे, समास) – पुनर्जन्मको क्षणमा, **वत्थु** – आधार, **विपाकानं** – विपाकहरूको, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **सहजातरूपानं** (सहजात + रूपानं, समास) – सहजात रूपहरूको, **सहजातवसेन** (सहजात + वसेन, समास) – सहजात अनुसार, **पच्छाजाता** (पच्छा + जाता, समास) – पछि उत्पन्न, **चित्तचेतसिका** (चित्त + चेतसिका, समास) – चित्त र चैतसिक, **धम्मा** – धर्महरू, **पुरेजातस्स** – अघिल्लो, **इमस्स** – यस, **कायस्स** – कायाको, **पच्छाजातवसेन** (पच्छाजात + वसेन, समास) – पछि जन्मे अनुसार, **छ** – छ, **वत्थूनि** – आधारहरू, **पवत्तियं** – प्रवृत्तिमा, **सत्तन्नं** – सातको, **विञ्ञाणधातूनं** (विञ्ञाण + धातूनं, समास) – विज्ञान धातुहरूको, **पुरेजातवसेन** (पुरेजात + वसेन, समास) – पुरेजात अनुसार, **इति** – यति, **तिविधो** (ति + विधो, समास) – तीन प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **विप्पयुत्तपच्चयो** (विप्पयुत्त + पच्चयो, समास) – विप्रयुक्तप्रत्यय।

भावानुवाद : पुनर्जन्मको क्षणमा आधार विपाकहरूको, चित्त र चैतसिक धर्महरू सहजात रूपहरूको सहजात अनुसार, पछि उत्पन्न चित्त र चैतसिक धर्महरू अघिल्लो यस कायाको पछि जन्मे अनुसार र छ आधारहरू प्रवृत्तिमा सात विज्ञान धातुहरूको पुरेजात अनुसार, यति तीन प्रकारको विप्रयुक्तप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले विप्रयुक्तप्रत्ययको तीन प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **ओक्कन्तिक्खणे वत्थु :** पुनर्जन्मको क्षणमा आधार (वत्थु) विपाक स्कन्धहरूलाई समर्थन गर्दछ।
- **चित्तचेतसिका धम्मा सहजातरूपानं :** चित्त र चैतसिकहरू सहजात रूपहरूलाई सहजातप्रत्ययको रूपमा समर्थन गर्दछ।
- **पच्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा :** पछिल्ला चित्त र चैतसिकहरू अघिल्लो शरीरलाई पच्छाजातप्रत्ययको रूपमा समर्थन गर्दछ।
- **छ वत्थूनि :** छ आधारहरू सात विज्ञान धातुहरूलाई पुरेजातप्रत्ययको रूपमा समर्थन गर्दछ।

यो गद्यले नाम र रूपको असम्प्रयुक्त सम्बन्धलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र रूपको असम्प्रयुक्त सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पट्ठाननयसङ्गहो (पट्ठाननय संग्रह)

(Summary of Conditional Relations)

३४. सहजातं पुरेजातं, पच्छाजातञ्च सब्बथा।
कबळीकारो आहारो, रूपजीवितमिच्चयन्ति।
पञ्चविधो होति अत्थिपच्चयो अविगतपच्चयो च ॥

शब्दानुवाद : सहजातं – सहजात, **पुरेजातं** – पुरेजात, **पच्छाजातं** – पच्छाजात, **च** – र, **सब्बथा** – सबै प्रकारले, **कबळीकारो** – कबळीकार, **आहारो** – आहार, **रूपजीवितमिच्चयन्ति** (रूप + जीवितं + च + अयं + इति, सन्धि) – रूप जीवित र यो यति, **पञ्चविधो** (पञ्च + विधो, समास) – पाँच प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **अत्थिपच्चयो** (अत्थि + पच्चयो, समास) – अत्थिप्रत्यय, **अविगतपच्चयो** (अविगत + पच्चयो, समास) – अविगतप्रत्यय, **च** – र।

भावानुवाद : सहजात, पुरेजात, पच्छाजात, कबळीकार आहार र रूप जीवित, यति यो पाँच प्रकारको अत्थिप्रत्यय र अविगतप्रत्यय हुन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले अत्थिप्रत्यय र अविगतप्रत्ययको पाँच प्रकारको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **सहजातं :** सहजात धर्महरूले एकअर्कालाई उपस्थितिको रूपमा समर्थन गर्दछ।
- **पुरेजातं :** अघिल्ला धर्महरूले पछिल्ला धर्महरूलाई उपस्थितिको रूपमा समर्थन गर्दछ।
- **पच्छाजातं :** पछिल्ला धर्महरूले अघिल्ला धर्महरूलाई उपस्थितिको रूपमा समर्थन गर्दछ।
- **कबळीकारो आहारो :** कबळीकार आहारले शरीरलाई समर्थन गर्दछ।

• **रूपजीवितं :** रूप जीवित इन्द्रियले उपादिन्न रूपहरूलाई समर्थन गर्दछ।

यो गाथाले धर्महरूको उपस्थितिको महत्त्वलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले धर्महरूको उपस्थितिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३५. आरम्मणूपनिस्सयकम्मत्थिपच्चयेसु च सब्बेपि पच्चया समोधानं गच्छन्ति।

शब्दानुवाद : आरम्मणूपनिस्सयकम्मत्थिपच्चयेसु (आरम्मण + उपनिस्सय + कम्म + अत्थि + पच्चयेसु, सन्धि) – आरम्मण, उपनिस्सय, कर्म र अस्ति प्रत्ययहरूमा, **च** – र, **सब्बेपि** (सब्बे + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **पच्चया** – प्रत्ययहरू, **समोधानं** – समावेश, **गच्छन्ति** (√गमु धातु) – जान्छन्।

भावानुवाद : र आरम्मण, उपनिस्सय, कर्म र अस्ति प्रत्ययहरूमा सबै प्रत्ययहरू समावेश हुन जान्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले २४ प्रत्ययहरूलाई चार मुख्य प्रत्ययहरू – आरम्मण, उपनिस्सय, कर्म र अत्थि – मा समावेश गरेको सङ्केत गर्दछ। यी चार प्रत्ययहरूले अन्य सबै प्रत्ययहरूको आधारभूत प्रकृतिलाई समेट्छ :

• **आरम्मणपच्चयो :** विज्ञानको आरम्मण।

• **उपनिस्सयपच्चयो :** बलियो आधार प्रदान गर्ने।

• **कम्मपच्चयो :** कर्मको प्रभाव।

• **अत्थिपच्चयो :** धर्महरूको उपस्थिति।

यो गद्यले प्रत्ययहरूको सङ्क्षेपण र एकीकरणलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको अन्तरसम्बन्धको सङ्क्षिप्त बुझाइलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र कुशल कर्म गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३६. सहजातरूपन्ति पनेत्थ सब्बत्थापि पवत्ते चित्तसमुट्ठानानं, पटिसन्धियं कटत्तारूपानञ्च वसेन दुविधं होतीति वेदितब्बं।

शब्दानुवाद : सहजातरूपन्ति (सहजात + रूपं + इति, सन्धि) – सहजात रूप भनेको, **पनेत्थ** (पन + एत्थ, सन्धि) – यहाँ, **सब्बत्थापि** (सब्बत्थ + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **पवत्ते** – प्रवृत्तिमा, **चित्तसमुट्ठानानं** (चित्त + समुट्ठानानं, समास) – चित्तद्वारा उत्पन्न, **पटिसन्धियं** – प्रतिसन्धिमा, **कटत्तारूपानं** (कटत्ता + रूपानं, समास) – कर्मद्वारा उत्पन्न रूपहरू, **च** – र, **वसेन** (वसेन) – अनुसार, **दुविधं** (दु + विधं, समास) – दुई प्रकारको, **होति** – हुन्छ, **इति** – भनेर, **वेदितब्बं** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : यहाँ सहजात रूप भनेको सबैतिर प्रवृत्तिमा चित्तद्वारा उत्पन्न र प्रतिसन्धिमा कर्मद्वारा उत्पन्न रूपहरू अनुसार दुई प्रकारको हुन्छ भनेर जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले सहजात रूपको दुई प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **चित्तसमुट्ठानानं :** चित्तद्वारा उत्पन्न रूपहरू, जुन प्रवृत्तिको समयमा (जीवनकालमा) उत्पन्न हुन्छन्।
- **कटत्तारूपानं :** कर्मद्वारा उत्पन्न रूपहरू, जुन प्रतिसन्धिको क्षणमा (पुनर्जन्ममा) उत्पन्न हुन्छन्।

यो गद्यले रूपको उत्पत्तिको स्रोतलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्त र कर्मले रूपलाई प्रभावित गर्ने तरिकालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्त र कर्मको प्रभाव बुझ्न र कुशल जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. इति तेकालिका धम्मा, कालमुत्ता च सम्भवा।

अज्झत्तञ्च बहिद्धा च, सङ्खतासङ्खता तथा।

पञ्ञत्तिनामरूपानं, वसेन तिविधा ठिता।

पच्चया नाम पट्ठाने, चतुवीसति सब्बथा ॥

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **तेकालिका** (ते + कालिका, समास) – त्रिकालिक, **धम्मा** – धर्महरू, **कालमुत्ता** (काल + मुत्ता, समास) – कालबाट मुक्त, **च** – र, **सम्भवा** – उत्पन्न, **अज्झत्तं** – आन्तरिक, **च** – र, **बहिद्धा** – बाह्य, **च** – र, **सङ्खतासङ्खता** (सङ्खता + असङ्खता, सन्धि) – संस्कृत र असंस्कृत, **तथा** – त्यसैगरी, **पञ्ञत्तिनामरूपानं** (पञ्ञत्ति + नाम + रूपानं, समास) – प्रज्ञप्ति, नाम र रूपको, **वसेन** (वसेन) – आधारमा, **तिविधा** (ति + विधा, समास) – तीन प्रकारका, **ठिता** (√ठा धातु) – रहेका, **पच्चया** – प्रत्ययहरू, **नाम** – नाम, **पट्ठाने** – पट्ठानमा, **चतुवीसति** (चतु + वीसति, समास) – चौबिस, **सब्बथा** – सबै प्रकारले।

भावानुवाद : यसरी त्रिकालिक धर्महरू, कालबाट मुक्त उत्पन्न धर्महरू, आन्तरिक र बाह्य, संस्कृत र असंस्कृत, त्यसैगरी प्रज्ञप्ति, नाम र रूप अनुसार तीन प्रकारका रहेका छन्; पट्ठानमा सबै गरेर चौबिस प्रत्ययहरू छन्।

व्याख्या : यो गाथाले पट्ठान विधिको सारांश प्रस्तुत गर्दछ :

- **तेकालिका धम्मा :** तीन काल (अतीत, वर्तमान, भविष्य) मा सम्बन्धित धर्महरू।
- **कालमुत्ता :** निर्वाण जस्ता कालबाट मुक्त धर्महरू।
- **अज्झत्तं च बहिद्धा च :** आन्तरिक (चित्त, चेतसिक) र बाह्य (रूप) धर्महरू।
- **सङ्खतासङ्खता :** सङ्खत (संस्कृत) र असङ्खत (निर्वाण) धर्महरू।
- **पञ्ञत्तिनामरूपानं :** प्रज्ञप्ति, नाम र रूप अनुसार यी तीन प्रकारमा वर्गीकृत हुन्छन्।
- **पच्चया चतुवीसति :** पट्ठानमा २४ प्रत्ययहरूले यी सबैको सम्बन्धको वर्णन गर्दछ।

यो गाथाले पट्ठान विधिको व्यापकतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले धर्महरूको विविधता र सम्बन्धलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी सम्बन्धहरूको अवलोकन गर्न र निर्वाणको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३८. तत्थ रूपधम्मा रूपक्खन्धोव, चित्तचेतसिकसङ्खाता चत्तारो अरूपिनो खन्धा, निब्बानञ्चेति पञ्चविधम्पि अरूपन्ति च नामन्ति च पवुच्चति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **रूपधम्मा** (रूप + धम्मा, समास) – रूप धर्महरू, **रूपक्खन्धोव** (रूप + खन्धो + एव, सन्धि) – रूप स्कन्ध मात्र, **चित्तचेतसिकसङ्खाता** (चित्त + चेतसिक + सङ्खाता, समास) – चित्त र चैतसिक भनिएका, **चत्तारो** – चार, **अरूपिनो** – अरूप, **खन्धा** – स्कन्धहरू, **निब्बानं** – निर्वाण, **च** – र, **इति** – यति, **पञ्चविधं** (पञ्च + विधं, समास) – पाँच प्रकारलाई, **अरूपं** – अरूप, **इति** – भनी, **च** – र, **नामं** – नाम, **इति** – भनी, **च** – र, **पवुच्चति** (√वच धातु) – बताइन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ रूप धर्महरू रूप स्कन्ध मात्र हो, चित्त र चैतसिक भनिएका चार अरूप स्कन्धहरू र निर्वाण, यति पाँच प्रकारलाई अरूप भनी बताइन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले धर्महरूको वर्गीकरणलाई स्पष्ट गर्दछ :

- **रूपधम्मा :** रूप धर्महरू केवल रूप स्कन्ध हो।
- **चित्तचेतसिकसङ्खाता चत्तारो अरूपिनो खन्धा :** चित्त र चैतसिकले बनेका चार अरूप स्कन्धहरू (वेदना, संज्ञा, सङ्खारा, विञ्ञाण)।
- **निब्बानं :** निर्वाण, जुन असङ्खत धम्म हो।
- **पञ्चविधं :** यी पाँच प्रकारलाई अरूप र नामको रूपमा वर्गीकृत गरिन्छ।

यो गद्यले नाम र रूपको परिभाषा र निर्वाणको विशेष स्थानलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले धर्महरूको वर्गीकरणलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई यी स्कन्धहरू र निर्वाणको प्रकृतिलाई बुझ्न र मुक्तिको मार्गमा लाग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्ञत्तिभेदो (प्रज्ञप्ति भेद)

(Classification of Concepts)

३९. ततो अवसेसा पञ्ञत्ति पन पञ्ञापियत्ता प्रज्ञप्ति, पञ्ञापनतो पञ्ञत्तीति च दुविधा होति।

शब्दानुवाद : ततो – त्यसपछि, **अवसेसा** – बाँकी, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **पन** – निपात, **पञ्ञापियत्ता** – प्रज्ञप्त (परिकल्पित), **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **पञ्ञापनतो** – प्रज्ञप्तित (नामाङ्कित) कारणले, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **इति** – यति, **च** – र, **दुविधा** (दु + विधा, समास) – दुई प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसपछि बाँकी प्रज्ञप्ति, प्रज्ञप्त (परिकल्पित) प्रज्ञप्ति र प्रज्ञप्तित (नामाङ्कित) कारणले प्रज्ञप्ति, यति दुई प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रज्ञप्तिको दुई प्रकारलाई परिभाषित गर्दछ :

- **पञ्ञापियत्ता पञ्ञत्ति :** धर्महरू अनुसार प्रज्ञप्त (कल्पित) प्रज्ञप्ति ।
- **पञ्ञापनतो पञ्ञत्ति :** नामकरण वा सङ्केत अनुसार प्रज्ञप्ति ।

यो गद्यले प्रज्ञप्तिको वैचारिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ, जुन परमार्थ धर्महरू (रूप, चित्त, आदि) बाट भिन्न छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले वैचारिक सङ्केतहरूको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वास्तविक र संकल्पित धर्महरू बिचको भेद बुझ्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४०. कथं ? तंतंभूतविपरिणामाकारमुपादाय तथा तथा पञ्ञत्ता भूमि-पब्बतादिका, सम्भारसन्निवेसाकारमुपादाय गेहरथसकटादिका, खन्धपञ्चकमुपादाय पुरिसपुग्गलादिका, चन्दावट्टनादिकमुपादाय दिसाकालादिका, असम्फुट्ठाकारमुपादाय कूपगुहादिका, तंतंभूतनिमित्तं भावनाविसेसञ्च उपादाय कसिणनिमित्तादिका चेति एवमादिप्पभेदा पन परमत्थतो अविज्जमानापि अत्थच्छायाकारेन चित्तुप्पादानमारम्मणभूता तं तं उपादाय उपनिधाय कारणं कत्वा तथा तथा परिकप्पियमाना सङ्खायति समञ्ञायति वोहरीयति पञ्ञापीयतीति पञ्ञत्तीति पवुच्चति। अयं पञ्ञत्ति पञ्ञापियत्ता पञ्ञत्ति नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **तंतंभूतविपरिणामाकारमुपादाय** (तंतं + भूत + विपरिणाम + आकारं + उपादाय, सन्धि) – ती ती तत्त्वहरूको परिवर्तनको आकारलाई आधार बनाएर, **तथा तथा** – त्यस्तै त्यस्तै, **पञ्ञत्ता** – प्रज्ञप्त, **भूमिपब्बतादिका** (भूमि + पब्बत + आदिका, सन्धि) – भूमि, पहाड आदि, **सम्भारसन्निवेसाकारमुपादाय** (सम्भार + सन्निवेस + आकारं + उपादाय, सन्धि) – सामग्रीको संरचनाको आकारलाई आधार बनाएर, **गेहरथसकटादिका** (गेह + रथ + सकट + आदिका, सन्धि) – घर, रथ, गाडा आदि, **खन्धपञ्चकमुपादाय** (स्कन्ध + पञ्चकं + उपादाय, सन्धि) – पाँच स्कन्धहरूलाई आधार बनाएर, **पुरिसपुग्गलादिका** (पुरिस + पुग्गल + आदिका, सन्धि) – पुरुष, व्यक्ति आदि, **चन्दावट्टनादिकमुपादाय** (चन्द + आवट्टन + आदिकं + उपादाय, सन्धि) – चन्द्रको गति आदिलाई आधार बनाएर, **दिसाकालादिका** (दिसा + काल + आदिका, सन्धि) – दिशा, काल आदि, **असम्फुट्ठाकारमुपादाय** (असम्फुट्ठ + आकारं + उपादाय, सन्धि) – अस्पर्श आकारलाई आधार बनाएर, **कूपगुहादिका** (कूप + गुहा + आदिका, सन्धि) – इनार, गुफा आदि, **तंतंभूतनिमित्तं** (तंतं + भूत + निमित्तं, समास) – ती ती तत्त्वहरूको निमित्त, **भावनाविसेसं** (भावना + विसेसं, समास) – विशेष भावनालाई, **च** – र, **उपादाय** – आधार बनाएर, **कसिणनिमित्तादिका** (कसिण + निमित्त + आदिका, सन्धि) – कसिण निमित्त आदि, **च** – र, **इति** – यति, **एवमादिप्पभेदा** (एवं + आदि + पभेदा, सन्धि) – यस्ता आदि भेदहरू, **पन** – निपात, **परमत्थतो** (परम + अत्थतो, सन्धि) – परमार्थ रूपमा, **अविज्जमानापि** (अ + विज्जमाना + अपि, सन्धि) – अवस्थित नभए पनि, **अत्थच्छायाकारेन** (अत्थ + छाया + आकारेन, समास) – अर्थछायाको आकारले, **चित्तुप्पादानं** (चित्त + उप्पादानं, सन्धि) – चित्तको उत्पत्तिको, **आरम्मणभूता** (आरम्मण + भूता, समास) – आरम्मण बनेर, **तं तं** – त्यो त्यो, **उपादाय** – आधार बनाएर, **उपनिधाय** – सन्दर्भ बनाएर, **कारणं** – कारण, **कत्वा** (√कर धातु) – गरेर (बनाएर), **तथा तथा** – त्यस्तै त्यस्तै, **परिकप्पियमाना** (√कप धातु) – परिकल्पित हुँदै, **सङ्खायति** (सम + √खा धातु) – गणना गरिन्छ, **समञ्ञायति** (सम + आ + √ञा धातु) – संज्ञा दिइन्छ, **वोहरीयति** (वि + अव + √हर धातु) – व्यवहार गरिन्छ, **पञ्ञापीयति** (√ञा धातु) – प्रज्ञप्त गरिन्छ, **इति** – भनी, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **इति** – यसरी, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ, **अयं** – यो, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **पञ्ञापियत्ता** – प्रज्ञप्त भएकोले, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी ? विभिन्न तत्त्वहरूको परिवर्तनको आकारलाई आधार बनाएर भूमि, पहाड आदि, सामग्रीको संरचनाको आकारलाई आधार बनाएर घर, रथ, सागर आदि, पाँच स्कन्धहरूलाई

आधार बनाएर पुरुष, व्यक्ति आदि, चन्द्रको गति आदिलाई आधार बनाएर दिशा, काल आदि, अस्पर्श (अस्पष्ट) आकारलाई आधार बनाएर इनार, गुफा आदि र विभिन्न तत्त्वहरूको निमित्त र विशेष भावनालाई आधार बनाएर कसिण निमित्त आदि, यस्ता भेदहरू, परमार्थ रूपमा अवस्थित (विद्यमान) नभए पनि अर्थछायाको आकारले चित्तको उत्पत्तिको आरम्मण बनेर, त्यो त्यो आधार बनाएर, सन्दर्भ बनाएर, कारण गरेर (बनाएर), त्यस्तै त्यस्तै परिकल्पना गर्दै गणना गरिन्छ, संज्ञा दिइन्छ, व्यवहार गरिन्छ, प्रज्ञप्त गरिन्छ, यसरी प्रज्ञप्ति भनिन्छ। यो प्रज्ञप्ति प्रज्ञप्त भएकोले 'पञ्ञत्ति – प्रज्ञप्ति' भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'पञ्ञापियत्ता पञ्ञत्ति'** को विविध भेदको वर्णन गर्दछ :

- **भूमिपब्बतादिका :** भौतिक तत्त्वहरूको परिवर्तन अनुसार प्रज्ञप्त (जस्तै, भूमि, पहाड)।
- **गेहरथसकटादिका :** सामग्रीको संरचना अनुसार प्रज्ञप्त (जस्तै, घर, रथ)।
- **पुरिसपुग्गलादिका :** पाँच स्कन्धहरू अनुसार प्रज्ञप्त (जस्तै, व्यक्ति)।
- **दिसाकालादिका :** चन्द्रको गति आदि अनुसार प्रज्ञप्त (जस्तै, दिशा, काल)।
- **कूपगुहादिका :** अस्पष्ट आकार अनुसार प्रज्ञप्त (जस्तै, इनार, गुफा)।
- **कसिणनिमित्तादिका :** भावना र निमित्त अनुसार प्रज्ञप्त (जस्तै, कसिण)।

यी सबै परमार्थ रूपमा विद्यमान (अवस्थित) छैनन् तर चित्तको आरम्मणको रूपमा व्यवहारमा आउँछन्। यो गद्यले प्रज्ञप्तिको वैचारिक प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले संकल्पित धर्महरूको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई वास्तविक र संकल्पित बिचको भेद बुझ्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४१. पञ्ञापनतो पञ्ञत्ति पन नामनामकम्मादिनामेन परिदीपिता, सा विज्जमानपञ्ञत्ति अविज्जमानपञ्ञत्ति, विज्जमानेन अविज्जमानपञ्ञत्ति, अविज्जमानेन विज्जमानपञ्ञत्ति, विज्जमानेन विज्जमानपञ्ञत्ति, अविज्जमानेन अविज्जमानपञ्ञत्ति चेति छब्बिधा होति।

शब्दानुवाद : पञ्ञापनतो – प्रज्ञप्तित कारणले, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **पन** – निपात, **नामनामकम्मादिनामेन** (नाम + नाम + कम्म + आदि + नामेन, समास) – नाम, कर्म आदि नामले, **परिदीपिता** (√दीप धातु) – व्याख्या गरिएको, **सा** – त्यो, **विज्जमानपञ्ञत्ति** (विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – विद्यमान प्रज्ञप्ति, **अविज्जमानपञ्ञत्ति** (न + विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – अविद्यमान प्रज्ञप्ति, **विज्जमानेन** – विद्यमानले, **अविज्जमानपञ्ञत्ति** (न + विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – अविद्यमान प्रज्ञप्ति, **अविज्जमानेन** (न + विज्जमानेन) – अविद्यमानले, **विज्जमानपञ्ञत्ति** (विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – विद्यमान प्रज्ञप्ति, **विज्जमानेन** – विद्यमानले, **विज्जमानपञ्ञत्ति** (विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – विद्यमान प्रज्ञप्ति, **अविज्जमानेन** (न + विज्जमानेन) – अविद्यमानले, **अविज्जमानपञ्ञत्ति** (न + विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – अविद्यमान प्रज्ञप्ति, **च** – र, **इति** – यति, **छब्बिधा** (छ + विधा, समास) – छ प्रकारको, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : प्रज्ञप्तित कारणले प्रज्ञप्ति, नाम, कर्म आदि नामले व्याख्या गरिएको, त्यो विद्यमान प्रज्ञप्ति, अविद्यमान प्रज्ञप्ति, विद्यमानले अविद्यमान प्रज्ञप्ति, अविद्यमानले विद्यमान प्रज्ञप्ति, विद्यमानले विद्यमान प्रज्ञप्ति र अविद्यमानले अविद्यमान प्रज्ञप्ति, यसरी छ प्रकारको हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'पञ्ञापनतो पञ्ञत्ति'** को छ प्रकारको वर्णन गर्दछ :

- **विज्जमानपञ्ञत्ति :** परमार्थ रूपमा विद्यमान धर्महरू (जस्तै, रूप, वेदना) को नामकरण।
- **अविज्जमानपञ्ञत्ति :** परमार्थ रूपमा अविद्यमान (जस्तै, भूमि, पहाड) को नामकरण।
- **विज्जमानेन अविज्जमानपञ्ञत्ति :** विद्यमान धर्महरू (स्कन्धहरू) ले अविद्यमान (जस्तै, व्यक्ति) को नामकरण।
- **अविज्जमानेन विज्जमानपञ्ञत्ति :** अविद्यमान (जस्तै, काल्पनिक सङ्केत) ले विद्यमान धर्महरूको नामकरण।
- **विज्जमानेन विज्जमानपञ्ञत्ति :** विद्यमान धर्महरूले विद्यमान धर्महरूको नामकरण।
- **अविज्जमानेन अविज्जमानपञ्ञत्ति :** अविद्यमानले अविद्यमानको नामकरण।

यो गद्यले प्रज्ञप्तिको जटिल नामकरण प्रक्रियालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले नामकरणको प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई संकल्पित र वास्तविक धर्महरू बिचको भेद बुझ्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४२. तत्थ यदा पन परमत्थतो विज्जमानं रूपवेदनादिं एताय पञ्ञापेन्ति, तदायं विज्जमानपञ्ञत्ति। यदा पन परमत्थतो अविज्जमानं भूमिपब्बतादिं एताय पञ्ञापेन्ति, तदायं अविज्जमानपञ्ञत्तीति पवुच्चति। उभिन्नं पन वोमिस्सकवसेन सेसा यथाक्कमं छळभिञ्ञो, इत्थिसद्दो, चक्खुविञ्ञाणं, राजपुत्तोति च वेदितब्बा।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **यदा** – जब, **पन** – निपात, **परमत्थतो** (परम + अत्थतो, सन्धि) – परमार्थ रूपमा, **विज्जमानं** – विद्यमान, **रूपवेदनादिं** (रूप + वेदना + आदिं, सन्धि) – रूप, वेदना आदि, **एताय** – यसले, **पञ्ञापेन्ति** (√ञा धातु) – प्रज्ञप्त गर्दछन्, **तदा** – तब, **अयं** – यो, **विज्जमानपञ्ञत्ति** (विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – विद्यमान प्रज्ञप्ति, **यदा** – जब, **पन** – निपात, **परमत्थतो** (परम + अत्थतो, सन्धि) – परमार्थ रूपमा, **अविज्जमानं** (न + विज्जमानं) – अविद्यमान, **भूमिपब्बतादिं** (भूमि + पब्बत + आदिं, सन्धि) – भूमि, पहाड आदि, **एताय** – यसले, **पञ्ञापेन्ति** (√ञा धातु) – प्रज्ञप्त गर्दछन्, **तदा** – तब, **अयं** – यो, **अविज्जमानपञ्ञत्ति** (न + विज्जमान + पञ्ञत्ति, समास) – अविद्यमान प्रज्ञप्ति, **इति** – भनिन्छ, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ, **उभिन्नं** – दुवैको, **पन** – निपात, **वोमिस्सकवसेन** (वि + अव + मिस्सक + वसेन, सन्धि) – मिश्रित आधारमा, **सेसा** – बाँकी, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **छळभिञ्ञो** (छ + अभिञ्ञो, समास) – छ अभिज्ञाहरू, **इत्थिसद्दो** (इत्थि + सद्दो, समास) – स्त्री शब्द, **चक्खुविञ्ञाणं** (चक्खु + विञ्ञाणं, समास) – चक्खुविज्ञान, **राजपुत्तो** (राज + पुत्तो, समास) – राजपुत्र, **इति** – यति, **च** – र, **वेदितब्बा** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : त्यहाँ जब परमार्थ रूपमा विद्यमान रूप, वेदना आदि यसले प्रज्ञप्त गर्दछन्, तब यो विद्यमान पञ्ञत्ति हो। जब परमार्थ रूपमा अविद्यमान भूमि, पहाड आदि यसले प्रज्ञप्त गर्दछन्, तब यसलाई अविद्यमान पञ्ञत्ति भनिन्छ। तर दुवैको मिश्रित आधारमा बाँकी क्रमअनुसार छ अभिज्ञाहरू, स्त्री शब्द, चक्खुविज्ञान र राजपुत्र भनेर जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले प्रज्ञप्तिको छ प्रकारका उदाहरणहरू प्रदान गर्दछ :

- **विज्जमानपञ्ञत्ति :** परमार्थ रूपमा विद्यमान धर्महरू (जस्तै, रूप, वेदना) को नामकरण।
- **अविज्जमानपञ्ञत्ति :** परमार्थ रूपमा अविद्यमान (जस्तै, भूमि, पहाड) को नामकरण।
- **वोमिस्सकवसेन सेसा :** बाँकी चार प्रकार मिश्रित रूपमा :
  - **छळभिञ्ञो :** विद्यमान (अभिज्ञा) ले अविद्यमान (संकल्पित) को नामकरण।
  - **इत्थिसद्दो :** अविद्यमान (स्त्री शब्द) ले विद्यमान (स्त्रीको स्कन्ध) को नामकरण।
  - **चक्खुविञ्ञाणं :** विद्यमान (चक्खुविञ्ञाण) ले विद्यमान (विज्ञान) को नामकरण।
  - **राजपुत्तो :** अविद्यमान (राजपुत्र सङ्केत) ले अविद्यमान (संकल्पित व्यक्ति) को नामकरण।

यो गद्यले प्रज्ञप्तिको विविधतालाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले नामकरणको जटिलतालाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई संकल्पित र वास्तविक धर्महरू बिचको भेद बुझ्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पञ्ञत्तिसङ्गहो (प्रज्ञप्ति संग्रह)

(Summary of Concepts)

४३. वचीघोसानुसारेन, सोतविञ्ञानवीथिया।
पवत्थानन्तरुप्पन्नमनोद्वारस्स गोचरा ॥
अत्था यस्सानुसारेन, विञ्ञायन्ति ततो परं।
सायं पञ्ञत्ति विञ्ञेय्या, लोकसङ्केतनिम्मिता॥

शब्दानुवाद : वचीघोसानुसारेन (वची + घोस + अनुसारेन, सन्धि) – वचनको शब्दको अनुसार, **सोतविञ्ञानवीथिया** (सोत + विञ्ञाण + वीथिया, समास) – श्रोतविज्ञान वीथिद्वारा, **पवत्थानन्तरुप्पन्न** (पवत्त + अनन्तर + उप्पन्न, सन्धि) – प्रवृत्तिपछि तुरुन्त उत्पन्न, **मनोद्वारस्स** (मनो + द्वारस्स, समास) – मनोद्वारको, **गोचरा** – विषय, **अत्था** – अर्थहरू, **यस्सानुसारेन** (यस्स + अनुसारेन, सन्धि) – जसको अनुसार, **विञ्ञायन्ति** (√ञा धातु) – जानिन्छ, **ततो** – त्यसपछि, **परं** – पर, **सायं** (सा + अयं, सन्धि) – यो, **पञ्ञत्ति** – प्रज्ञप्ति, **विञ्ञेय्या** (√ज्ञा धातु) – जान्नुपर्दछ, **लोकसङ्केतनिम्मिता** (लोक + सङ्केत + निम्मिता, समास) – लोक सङ्केतद्वारा निर्मित।

भावानुवाद : वचनको शब्द अनुसार, श्रोतविज्ञान वीथिद्वारा, प्रवृत्तिपछि तुरुन्त उत्पन्न मनोद्वारको विषय र अर्थहरू जसको अनुसार जानिन्छ, तब यो प्रज्ञप्ति, लोक सङ्केतद्वारा निर्मित भनेर जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गाथाले प्रज्ञप्तिको उत्पत्ति र प्रकृतिको वर्णन गर्दछ :

- **वचीघोसानुसारेन :** वचनको शब्द अनुसार।
- **सोतविञ्ञानवीथिया :** श्रोतविज्ञान प्रक्रियाले शब्द ग्रहण गर्दछ।

- **पवत्थानन्तरुप्पन्नमनोद्वारस्स गोचरा** : त्यसपछि मनोद्वारमा उत्पन्न हुने विज्ञानको आरम्मण बन्छ।
- **अत्था यस्सानुसारेन विञ्ञायन्ति** : अर्थहरू सङ्केत अनुसार बुझिन्छ।
- **लोकसङ्केतनिम्मिता** : पञ्ञत्ति लोक सङ्केत (सामाजिक परम्परा) द्वारा निर्मित हुन्छ।

यो गाथाले प्रज्ञप्तिको प्रकृतिलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले सङ्केत र भाषाको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई सङ्केत र वास्तविकताको भेद बुझ्न र चित्तको शुद्धता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे पच्चयसङ्गहविभागो नाम अट्ठमो परिच्छेदो।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अभिधम्मत्थसङ्गहे** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहे, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रहमा, **पच्चयसङ्गहविभागो** (पच्चय + सङ्गह + विभागो, समास) – प्रत्यय संग्रहको विभाग, **नाम** – नाम, **अट्ठमो** – आठौँ, **परिच्छेदो** – परिच्छेद।

भावानुवाद : यति अभिधर्मार्थसंग्रहमा प्रत्यय संग्रहको विभाग नामक आठौँ परिच्छेद समाप्त।

व्याख्या : यो वाक्यले अभिधर्मार्थसंग्रहको आठौँ परिच्छेद, पच्चयसङ्गहको समापन भएको सङ्केत गर्दछ। यस परिच्छेदले प्रतित्यसमुप्पाद, पट्ठान र प्रज्ञप्तिको विश्लेषणलाई समेटेर ती धर्महरूको कारण र सम्बन्धको गहिरो बुझाइ प्रदान गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

कम्मट्ठानसङ्गहविभागो

(कर्मस्थान संग्रह विभाग)

(*Compendium of Meditation Subjects)*

नवमो कम्मट्ठानपरिच्छेदो

(नवौँ कम्मट्ठान परिच्छेद)

(Ninth Chapter on Meditation Subjects)

१. समथविपस्सनानं, भावनानमितो परं।
कम्मट्ठानं पवक्खामि, दुविधम्पि यथाक्कमं॥

शब्दानुवाद : समथविपस्सनानं (समथ + विपस्सनानं, समास) – समथ र विपश्यनाको, **भावनानमितो** (भावनानं + इतो) – भावनाहरूको यहाँबाट, **परं** – पछि, **कम्मट्ठानं** (कम्म + ठानं, समास) – कर्मस्थान, **पवक्खामि** (प +√वच धातु) – वर्णन गर्नेछु, **दुविधम्पि** (द्वि + विधं + अपि, सन्धि) – दुई प्रकारको पनि, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार।

भावानुवाद : यहाँबाट पछि समथ र विपश्यना भावनाहरू दुई प्रकारको कर्मस्थानलाई क्रमअनुसार म वर्णन गर्नेछु।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मार्थसंग्रहको नवौँ परिच्छेद, कम्मट्ठानपरिच्छेदको प्रारम्भ गर्दछ। यसले समथ (शान्ति) र विपश्यना (अन्तरदृष्टि) भावनाहरूको आधार, कम्मट्ठान (कर्मस्थान, ध्यानका विषयहरू) लाई दुई प्रकारमा वर्गीकृत गरी क्रमिक रूपमा वर्णन गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछ। समथले चित्तको एकाग्रता र शान्तिलाई जोड दिन्छ, जबकि विपश्यनाले वास्तविकताको यथार्थ बुझाइलाई प्रोत्साहन गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले ध्यान अभ्यासको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित ध्यानले व्यक्तिलाई चित्तको शान्ति र यथार्थको बुझाइ उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

समथकम्मट्ठानं (समथ कर्मस्थान)

(Concentration Meditation Subjects)

२. तत्थ समथसङ्गहे ताव दस कसिणानि, दस असुभा, दस अनुस्सतियो, चतस्सो अप्पमञ्ञायो, एका संञ्ञा, एकं ववत्थानं, चत्तारो आरुप्पा चेति सत्तविधेन समथकम्मट्ठानसङ्गहो।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **समथसङ्गहे** (समथ + सङ्गहे, समास) – समथ संग्रहमा, **ताव** – पहिले, **दस** – दश, **कसिणानि** – कसिणहरू, **दस** – दश, **असुभा** – असुभहरू, **दस** – दश, **अनुस्सतियो** –

अनुस्मृतिहरू, **चतस्सो** – चार, **अप्पमञ्ञायो** – अप्रमेयहरू, **एका** – एक, **सञ्ञा** – संज्ञा, **एकं** – एक, **ववत्थानं** – व्यवस्थापन, **चत्तारो** – चार, **आरुप्पा** – आरुप्यहरू, **च** – र, **इति** – यति, **सत्तविधेन** (सत्त + विधेन, समास) – सात प्रकारले, **समथकम्मट्ठानसङ्गहो** (समथ + कम्मट्ठान + सङ्गहो, समास) – समथ कर्मस्थानको संग्रह ।

भावानुवाद : त्यहाँ समथ संग्रहमा पहिले दश कसिणहरू, दश असुभहरू, दश अनुस्मृतिहरू, चार अप्रमेयहरू, एक संज्ञा, एक व्यवस्थापन र चार आरुप्यहरू, यति सात प्रकारले समथ कर्मस्थानको संग्रह हुन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले समथ कर्मस्थानको सात प्रकारका ४० विषयहरूलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्दछ :

- **दस कसिणानि :** पृथ्वी, जल, आदि दश कसिणहरू ।
- **दस असुभा :** शवका विभिन्न रूपहरू ।
- **दस अनुस्सतियो :** बुद्ध, धम्म, आदि दश अनुस्मृतिहरू ।
- **चतस्सो अप्पमञ्ञायो :** मैत्री, करुणा, आदि चार ब्रह्मविहारहरू ।
- **एका सञ्ञा :** आहारको अशुद्धताको सञ्ञा ।
- **एकं ववत्थानं :** चार धातुहरूको विश्लेषण ।
- **चत्तारो आरुप्पा :** चार अरूप ध्यानहरू ।

यी विषयहरूले चित्तको एकाग्रता र शान्तिलाई विकास गर्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानका विभिन्न विषयहरूको विविधतालाई जनाउँछ। व्यक्तिगत स्वभावअनुसार उपयुक्त कर्मस्थान छनोट गरी ध्यान अभ्यासले चित्तको शान्ति उपलब्ध गर्न सकिन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

चरितभेदो (चरित्र भेद)

(Classification of Temperaments)

३. रागचरिता दोसचरिता मोहचरिता सद्धाचरिता बुद्धिचरिता वितक्कचरिता चेति छब्बिधेन चरितसङ्गहो ।

शब्दानुवाद : रागचरिता (राग + चरिता, समास) – राग चरित्र, **दोसचरिता** (दोस + चरिता, समास) – द्वेष चरित्र, **मोहचरिता** (मोह + चरिता, समास) – मोह चरित्र, **सद्धाचरिता** (सद्धा + चरिता, समास) – श्रद्धा चरित्र, **बुद्धिचरिता** (बुद्धि + चरिता, समास) – ज्ञान चरित्र, **वितक्कचरिता** (वितक्क + चरिता, समास) – वितर्क चरित्र, **च** – र, **इति** – यति, **छब्बिधेन** (छ + विधेन, समास) – छ प्रकारले, **चरितसङ्गहो** (चरित + सङ्गहो, समास) – चरित्रको संग्रह ।

भावानुवाद : राग चरित्र, द्वेष चरित्र, मोह चरित्र, श्रद्धा चरित्र, ज्ञान चरित्र र वितर्क चरित्र, यति छ प्रकारले चरित्रको संग्रह हुन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले व्यक्तिको चरितलाई छ प्रकारमा वर्गीकृत गर्दछ :

- **रागचरिता :** राग (लोभ) मा प्रबल स्वभाव।
- **दोसचरिता :** दोस (क्रोध) मा प्रबल स्वभाव।
- **मोहचरिता :** मोह (अज्ञान) मा प्रबल स्वभाव।
- **सद्धाचरिता :** सद्धा (श्रद्धा) मा प्रबल स्वभाव।
- **बुद्धिचरिता :** ज्ञान (प्रज्ञा) मा प्रबल स्वभाव।
- **वितक्कचरिता :** वितक्क (विचार) मा प्रबल स्वभाव।

यी चरित्रहरूले व्यक्तिको ध्यान अभ्यासको लागि उपयुक्त कम्मट्ठान छनोट गर्न मार्गदर्शन गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिगत स्वभावको विविधतालाई जनाउँछ। आफ्नो स्वभाव बुझेर उपयुक्त ध्यान अभ्यास छनोट गर्नाले चित्तको विकास प्रभावकारी हुन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

झानभेदो (ध्यान भेद)

(Classification of Meditation)

४. परिकम्मभावना उपचारभावना अप्पनाभावना चेति तिस्सो भावना।

शब्दानुवाद : परिकम्मभावना (परिकम्म + भावना, समास) – परिकर्म भावना, **उपचारभावना** (उपचार + भावना, समास) – उपचार भावना, **अप्पनाभावना** (अप्पना + भावना, समास) – अर्पणा भावना, **च** – र, **इति** – यति, **तिस्सो** – तीन, **भावना** – भावनाहरू।

भावानुवाद : परिकर्म भावना, उपचार भावना र अर्पणा भावना, यति तीन भावनाहरू छन्।

व्याख्या : यो गद्यले ध्यान भावनाको तीन चरणहरूको वर्णन गर्दछ :

- **परिकम्मभावना :** प्रारम्भिक ध्यान, जहाँ चित्तलाई कम्मट्ठानमा केन्द्रित गरिन्छ।
- **उपचारभावना :** निकटवर्ती ध्यान, जहाँ चित्त एकाग्रताको नजिक पुग्छ।
- **अप्पनाभावना :** पूर्ण एकाग्रता (ध्यान) को अवस्था।

यी चरणहरूले ध्यानको प्रगतिशील विकासलाई सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको क्रमिक प्रक्रियालाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको एकाग्रता र शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निमित्तभेदो (निमित्त भेद)

(Classification of Signs)

५. परिकम्मनिमित्तं उग्गहनिमित्तं पटिभागनिमित्तञ्चेति तीणि निमित्तानि च वेदितब्बानि।

शब्दानुवाद : परिकम्मनिमित्तं (परिकम्म + निमित्तं, समास) – परिकर्म निमित्त, **उग्गहनिमित्तं** (उग्गह + निमित्तं, समास) – उग्गह निमित्त, **पटिभागनिमित्तं** (पटिभाग + निमित्तं, समास) – प्रतिभाग निमित्त, **च** – र, **इति** – यति, **तीणि** – तीन, **निमित्तानि** – निमित्तहरू, **च** – र, **वेदितब्बानि** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : परिकर्म निमित्त, उग्गह निमित्त र प्रतिभाग निमित्त, यति तीन निमित्तहरू जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले ध्यानमा देखिने तीन प्रकारका निमित्तहरूको वर्णन गर्दछ :

- **परिकम्मनिमित्तं :** प्रारम्भिक निमित्त, जस्तै कसिणको भौतिक रूप।
- **उग्गहनिमित्तं :** मानसिक चित्रको रूपमा ग्रहण गरिएको निमित्त।
- **पटिभागनिमित्तं :** शुद्ध र स्थिर मानसिक निमित्त, जुन ध्यानको लागि आधार बन्छ।

यी निमित्तहरूले ध्यानको प्रगतिलाई सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानमा निमित्तको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको स्थिरता र एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६. कथं ? पथवीकसिणं आपोकसिणं तेजोकसिणं वायोकसिणं नीलकसिणं पीतकसिणं लोहितकसिणं ओदातकसिणं आकासकसिणं आलोककसिणञ्चेति इमानि दस कसिणानि नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **पथवीकसिणं** (पथवी + कसिणं, समास) – पृथ्वी कसिण, **आपोकसिणं** (आपो + कसिणं, समास) – जल कसिण, **तेजोकसिणं** (तेजो + कसिणं, समास) – अग्नि कसिण, **वायोकसिणं** (वायो + कसिणं, समास) – वायु कसिण, **नीलकसिणं** (नील + कसिणं, समास) – नीलो कसिण, **पीतकसिणं** (पीत + कसिणं, समास) – पहेँलो कसिण, **लोहितकसिणं** (लोहित + कसिणं, समास) – रातो कसिण, **ओदातकसिणं** (ओदात + कसिणं, समास) – सेतो कसिण, **आकासकसिणं** (आकास + कसिणं, समास) – आकाश कसिण, **आलोककसिणं** (आलोक + कसिणं, समास) – प्रकाश कसिण, **च** – र, **इति** – यति, **इमानि** – यी, **दस** – दश, **कसिणानि** – कसिणहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी? पृथ्वी कसिण, जल कसिण, अग्नि कसिण, वायु कसिण, नीलो कसिण, पहेँलो कसिण, रातो कसिण, सेतो कसिण, आकाश कसिण र प्रकाश कसिण, यति यी दशलाई कसिणहरू भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दश कसिणहरूलाई यस प्रकार सूचीबद्ध गर्दछ, जुन समथ ध्यानका प्रमुख विषयहरू हुन् :

- **पथवीकसिणं :** पृथ्वीको कसिण (जस्तै, माटोको गोलाकार चक्र)।
- **आपोकसिणं :** जलको कसिण (जस्तै, जलको सतह)।
- **तेजोकसिणं :** अग्निको कसिण (जस्तै, मैनबत्तीको ज्वाला)।
- **वायोकसिणं :** वायुको कसिण (जस्तै, हावाको गति)।
- **नीलकसिणं, पीतकसिणं, लोहितकसिणं, ओदातकसिणं :** रङहरू (नीलो, पहेँलो, रातो, सेतो) को कसिण।

- **आकासकसिणं :** आकाशको कसिण (जस्तै, आकाशको खुला ठाउँ)।
- **आलोककसिणं :** प्रकाशको कसिण (जस्तै, सूर्यको किरण)।

यी कसिणहरूले चित्तको एकाग्रता विकास गर्न मद्दत गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कसिण ध्यानको विविध विषयहरूलाई जनाउँछ। उपयुक्त कसिण छनोट गरी ध्यान अभ्यासले चित्तको स्थिरता उपलब्ध गर्न सकिन्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७. उद्धुमातकं विनीलकं विपुब्बकं विच्छिद्दकं विक्खायितकं विक्खित्तकं हतविक्खित्तकं लोहितकं पुळवकं अट्ठिकञ्चेति इमे दस असुभा नाम।

शब्दानुवाद : उद्धुमातकं – फुलेको शव, **विनीलकं** – नीलो शव, **विपुब्बकं** – पीप निस्किएको शव, **विच्छिद्दकं** – टुक्रिएको शव, **विक्खायितकं** – खाइएको शव, **विक्खित्तकं** – छरिएको शव, **हतविक्खित्तकं** (हत + विक्खित्तकं, समास) – काटिएर छरिएको शव, **लोहितकं** – रगतले भरिएको शव, **पुळवकं** – कीराले भरिएको शव, **अट्ठिकं** – हड्डी मात्र रहेको शव, **च** – र, **इति** – यति, **इमे** – यी, **दस** – दश, **असुभा** – असुभहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : फुलेको शव, नीलो शव, पीप निस्किएको शव, टुक्रिएको शव, खाइएको शव, छरिएको शव, काटिएर छरिएको शव, रगतले भरिएको शव, कीराले भरिएको शव र हड्डी मात्र रहेको शव, यति यी दशलाई असुभहरू भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दश असुभ ध्यानका विषयहरूलाई सूचीबद्ध गर्दछ, जसले काय अनित्यता र अशुद्धताको सञ्ञा जगाउँछ :

- **उद्धुमातकं :** फुलेको शव।
- **विनीलकं :** नीलो भएको शव।
- **विपुब्बकं :** पीप निस्किएको शव।
- **विच्छिद्दकं :** टुक्रा-टुक्रा भएको शव।
- **विक्खायितकं :** जनावरले खाएको शव।
- **विक्खित्तकं :** छरिएका अङ्गहरू भएको शव।
- **हतविक्खित्तकं :** काटेर छरिएको शव।
- **लोहितकं :** रगतले भरिएको शव।
- **पुळवकं :** कीराले भरिएको शव।
- **अट्ठिकं :** हड्डी मात्र बाँकी भएको शव।

यी विषयहरूले राग (लोभ) को न्यूनीकरण र अनित्यताको बोध गराउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले काय अनित्यताको बोधलाई जनाउँछ। असुभ ध्यानले व्यक्तिलाई रागबाट मुक्त हुन र यथार्थ बुझ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

८. बुद्धानुस्सति धम्मानुस्सति संघानुस्सति सीलानुस्सति चागानुस्सति देवतानुस्सति उपसमानुस्सति मरणानुस्सति कायगतासति आनापानस्सति चेति इमा दस अनुस्सतियो नाम।

शब्दानुवाद : बुद्धानुस्सति (बुद्ध + अनुस्सति, सन्धि) – बुद्ध अनुस्मृति, **धम्मानुस्सति** (धम्म + अनुस्सति, सन्धि) – धम्म अनुस्मृति, **संघानुस्सति** (सङ्घ + अनुस्सति, सन्धि) – सङ्घ अनुस्मृति, **सीलानुस्सति** (सील + अनुस्सति, सन्धि) – शील अनुस्मृति, **चागानुस्सति** (चाग + अनुस्सति, सन्धि) – त्याग अनुस्मृति, **देवतानुस्सति** (देवता + अनुस्सति, सन्धि) – देवता अनुस्मृति, **उपसमानुस्सति** (उपसम + अनुस्सति, सन्धि) – उपसम अनुस्मृति, **मरणानुस्सति** (मरण + अनुस्सति, सन्धि) – मरण अनुस्मृति, **कायगतासति** (काय + गता + सति, समास) – कायगत सति, **आनापानस्सति** (आनापान + सति, समास) – आनापान सति, **च** – र, **इति** – यति, **इमा** – यी, **दस** – दश, **अनुस्सतियो** – अनुस्मृतिहरू, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : बुद्ध अनुस्मृति, धम्म अनुस्मृति, सङ्घ अनुस्मृति, शील अनुस्मृति, त्याग अनुस्मृति, देवता अनुस्मृति, उपसम अनुस्मृति, मरण अनुस्मृति, कायगत सति र आनापान स्मृति, यति यी दशलाई अनुस्मृतिहरू भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दश अनुस्मृतिहरूलाई सूचीबद्ध गर्दछ, जसले चित्तमा सकारात्मक गुणहरू र स्मृति जगाउँछ :

- **बुद्धानुस्सति :** बुद्धका गुणहरूको स्मरण।
- **धम्मानुस्सति :** धम्मका गुणहरूको स्मरण।
- **संघानुस्सति :** सङ्घका गुणहरूको स्मरण।
- **सीलानुस्सति :** आफ्नो शीलको स्मरण।
- **चागानुस्सति :** आफ्नो दानको स्मरण।
- **देवतानुस्सति :** देवताहरूको स्मरण।
- **उपसमानुस्सति :** शान्तिको स्मरण।
- **मरणानुस्सति :** मृत्युको स्मरण।
- **कायगतासति :** शरीरमा स्मृति।
- **आनापानस्सति :** श्वास-प्रश्वासमा स्मृति।

यी अनुस्मृतिहरूले सद्धा र स्मृतिको विकास गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक चिन्तन र स्मृतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। अनुस्सति अभ्यासले व्यक्तिलाई कुशल चित्त र शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

९. मेत्ता करुणा मुदिता उपेक्खा चेति इमा चतस्सो अप्पमञ्ञायो नाम, ब्रह्मविहारोति च पवुच्चति।

शब्दानुवाद : मेत्ता – मैत्री, **करुणा** – करुणा, **मुदिता** – मुदिता, **उपेक्खा** – उपेक्खा, **च** – र, **इति** – यति, **इमा** – यी, **चतस्सो** – चार, **अप्पमञ्ञायो** – अप्रमेयहरू, **नाम** – नाम, **ब्रह्मविहारो** (ब्रह्म + विहारो, समास) – ब्रह्मविहार, **इति** – भनिन्छ, **च** – र, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्खा, यति यी चारलाई अप्रमेयहरू भनिन्छ र यिनलाई ब्रह्मविहार पनि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चार अप्रमेयहरू (ब्रह्मविहारहरू) को वर्णन गर्दछ :

- **मेत्ता :** सबै प्राणीहरूप्रति मैत्री भाव।
- **करुणा :** दुखी प्राणीहरूप्रति करुणा।
- **मुदिता :** अरूको सुखमा प्रीति।
- **उपेक्खा :** सन्तुलित र तटस्थ चित्त।

यी ब्रह्मविहारहरूले चित्तमा असीमित सकारात्मक भावनाहरूको विकास गर्दछन् र द्वेषको न्यूनीकरण हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक भावनाहरूको विकासलाई जनाउँछ। ब्रह्मविहार अभ्यासले व्यक्तिलाई सामाजिक सद्भाव र चित्तको शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१०. आहारेपटिकूलसञ्ञा एका सञ्ञा नाम।

शब्दानुवाद : आहारेपटिकूलसञ्ञा (आहारे + पटिकूल + सञ्ञा, समास) – आहारमा प्रतिकूल संज्ञा, **एका** – एक, **सञ्ञा** – संज्ञा, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : आहारको प्रतिकूल संज्ञालाई एक संज्ञा भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले आहारको अशुद्धताको संज्ञाको वर्णन गर्दछ। यो ध्यानले खानाको शारीरिक र अशुद्ध प्रकृतिमा स्मृति जगाउँछ, जसले राग र आसक्तिको न्यूनीकरण गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले खानाप्रतिको स्मृतिलाई जनाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई आसक्तिबाट मुक्त हुन र संयमित जीवन जिउन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

११. चतुधातुववत्थानं एकं ववत्थानं नाम।

शब्दानुवाद : चतुधातुववत्थानं (चतु + धातु + ववत्थानं, समास) – चार धातुहरूको विश्लेषण, **एकं** – एक, **ववत्थानं** – विश्लेषणलाई, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : चार धातुहरूको विश्लेषणलाई 'एक ववत्थान' भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले चार धातुहरू (पथवी, आपो, तेजो र वायो) को विश्लेषणको वर्णन गर्दछ। यो ध्यानले शरीरलाई तत्त्वहरूमा विश्लेषण गरी अनित्यता र अनत्ताको बोध गराउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले काय यथार्थ प्रकृतिको बुझाइलाई जनाउँछ। यो अभ्यासले व्यक्तिलाई आत्मको भ्रमबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१२. आकासानञ्चायतनादयो चत्तारो आरुप्पा नामाति सब्बथापि समथनिद्देसे चत्तालीस कम्मट्ठानानि भवन्ति।

शब्दानुवाद : आकासानञ्चायतनादयो (आकासानञ्चायतन + आदयो, सन्धि) – आकाशानन्त्यायतन आदि, **चत्तारो** – चार, **आरुप्पा** – आरुप्यहरू, **नाम** – नाम, **इति** – भनी, **सब्बथापि**

(सब्बथा + अपि, सन्धि) – सबै प्रकारले, **समथनिद्देसे** (समथ + निद्देसे, समास) – समथ निर्देशमा, **चत्तालीस** – चालीस, **कम्मट्ठानानि** – कर्मस्थानहरू, **भवन्ति** (√भू धातु) – हुन्छन्।

भावानुवाद : आकाशानन्त्यायतन आदि चार आरुप्यहरूका नाम भनी सबै प्रकारले समथ निर्देशमा चालीस कर्मस्थानहरू हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चार अरूप ध्यानहरूलाई सूचीबद्ध गर्दछ र समथका चालीस कर्मस्थानहरूको संग्रहलाई पुष्टि गर्दछ :

- **आकासानञ्चायतनं :** अनन्त आकाशको ध्यान।
- **विञ्ञाणञ्चायतनं :** अनन्त विज्ञानको ध्यान।
- **आकिञ्चञ्ञायतनं :** कुनै पनि नभएको (शून्य) ध्यान।
- **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनं :** न संज्ञा न असंज्ञाको ध्यान।

यी अरूप ध्यानहरूले गहिरो एकाग्रता र चित्तको शान्तिलाई प्रोत्साहन गर्दछ। समथ निर्देशमा यी चारसहित कुल चालीस कर्मस्थानहरू समावेश हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले समथ ध्यानको व्यापकतालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको शान्ति र उच्च अवस्थाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

सप्पायभेदो (उपयुक्तताको भेद)

(Classification of Suitability)

१३. चरितासु पन दस असुभा कायगतासतिसङ्खाता कोट्ठासभावना च रागचरितस्स सप्पाया।

शब्दानुवाद : चरितासु – चरित्रहरूमा, **पन** – निपात, **दस** – दश, **असुभा** – असुभहरू, **कायगतासतिसङ्खाता** (कायगता + सति + सङ्खाता, समास) – कायगता सति भनिएको, **कोट्ठासभावना** (कोट्ठास + भावना, समास) – अङ्गहरूको भावना, **च** – र, **रागचरितस्स** (राग + चरितस्स, समास) – राग चरित्रको, **सप्पाया** – उपयुक्त।

भावानुवाद : चरित्रहरूमा दश असुभहरू र कायगता सति भनिएको अङ्गहरूको भावना राग चरित्रको लागि उपयुक्त हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले राग चरित्र (लोभमा प्रबल) व्यक्तिहरूको लागि उपयुक्त कर्मस्थानहरूको वर्णन गर्दछ :

- **दस असुभा :** शवका विभिन्न रूपहरूको ध्यानले रागको न्यूनीकरण गर्दछ।
- **कायगतासतिसङ्खाता कोट्ठासभावना :** शरीरका अङ्गहरू (जस्तै, कपाल, छाला) मा स्मृतिले अनित्यता र अशुद्धताको बोध गराउँछ।

यी अभ्यासहरूले राग चरित्र व्यक्तिको चित्तलाई शुद्ध गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले रागको न्यूनीकरणको महत्त्वलाई जनाउँछ। असुभ र कायगता सति अभ्यासले व्यक्तिलाई आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१४. चतस्सो अप्पमञ्ञायो नीलादीनि च चत्तारि कसिणानि दोसचरितस्स।

शब्दानुवाद : चतस्सो – चार, **अप्पमञ्ञायो** – अप्रमेयहरू, **नीलादीनि** (नील + आदीनि, सन्धि) – नीलो आदि, **च** – र, **चत्तारि** – चार, **कसिणानि** – कसिणहरू, **दोसचरितस्स** (दोस + चरितस्स, समास) – द्वेष चरित्रको।

भावानुवाद : चार अप्रमेयहरू र नीलो आदि चार कसिणहरू द्वेष चरित्रको लागि।

व्याख्या : यो गद्यले द्वेष चरित्र (क्रोधमा प्रबल) व्यक्तिहरूको लागि उपयुक्त कर्मस्थानहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **चतस्सो अप्पमञ्ञायो :** मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्खाले क्रोधलाई शान्त गर्दछ।
- **नीलादीनि चत्तारि कसिणानि :** नीलो, पहेँलो, रातो र सेतो कसिणहरूले चित्तको एकाग्रता र शान्तिलाई प्रोत्साहन गर्दछ।

यी अभ्यासहरूले द्वेष चरित्र व्यक्तिको चित्तलाई शान्त र मैत्रीपूर्ण बनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले क्रोधको न्यूनीकरणको महत्त्वलाई जनाउँछ। ब्रह्मविहार र कसिण ध्यानले व्यक्तिलाई शान्त र सकारात्मक चित्त विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१५. आनापानं मोहचरितस्स वितक्कचरितस्स च।

शब्दानुवाद : आनापानं – आनापान, **मोहचरितस्स** (मोह + चरितस्स, समास) – मोह चरित्रको, **वितक्कचरितस्स** (वितक्क + चरितस्स, समास) – वितर्क चरित्रको, **च** – र।

भावानुवाद : आनापान मोह चरित्र र वितर्क चरित्रको लागि।

व्याख्या : यो गद्यले मोह चरित्र (अज्ञानमा प्रबल) र वितर्क चरित्र (विचारमा प्रबल) व्यक्तिहरूको लागि उपयुक्त कर्मस्थानको वर्णन गर्दछ :

- **आनापानं :** श्वास-प्रश्वासको स्मृतिले चित्तलाई स्थिर गर्दछ र अज्ञान वा अस्थिर विचारहरूलाई न्यूनीकरण गर्दछ।

यो अभ्यासले चित्तको स्पष्टता र एकाग्रता विकास गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको स्थिरताको महत्त्वलाई जनाउँछ। आनापान सति अभ्यासले व्यक्तिलाई अज्ञान र अस्थिरताबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

१६. बुद्धानुस्सतिआदयो छ सद्धाचरितस्स।

शब्दानुवाद : बुद्धानुस्सतिआदयो (बुद्ध +अनुस्सति + आदयो, सन्धि) – बुद्ध अनुस्मृति आदि, **छ** – छ, **सद्धाचरितस्स** (सद्धा + चरितस्स, समास) – श्रद्धा चरित्रको।

भावानुवाद : बुद्ध अनुस्मृति आदि छ अनुस्मृतिहरू श्रद्धा चरित्रको लागि।

व्याख्या : यो गद्यले सद्धा चरित्र (श्रद्धामा प्रबल) व्यक्तिहरूको लागि उपयुक्त कर्मस्थानहरूको वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **बुद्धानुस्सतिआदयो छ :** बुद्ध, धम्म, सङ्घ, शील, त्याग र देवता अनुस्मृतिहरू ।

यी अनुस्मृतिहरूले सद्धालाई बलियो बनाउँछन् र चित्तमा सकारात्मक भावनाहरूको विकास गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले श्रद्धाको विकासको महत्त्वलाई जनाउँछ । अनुस्सति अभ्यासले व्यक्तिलाई सकारात्मक चिन्तन र विश्वासको विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

१७. मरणउपसमसञ्ञाववत्थानानि बुद्धिचरितस्स ।

शब्दानुवाद : मरणउपसमसञ्ञाववत्थानानि (मरण + उपसमा + सञ्ञा + ववत्थानानि, समास) – मरण, उपसम, संज्ञा र विश्लेषण, **बुद्धिचरितस्स** (बुद्धि + चरितस्स, समास) – बुद्धि चरित्रको ।

भावानुवाद : मरण, उपसम, संज्ञा र विश्लेषण बुद्धि चरित्रको लागि ।

व्याख्या : यो गद्यले बुद्धि चरित्र (प्रज्ञामा प्रबल) व्यक्तिहरूको लागि उपयुक्त कर्मस्थानहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **मरणानुस्सति :** मृत्युको स्मरणले अनित्यताको बोध गराउँछ ।
- **उपसमानुस्सति :** शान्तिको स्मरणले चित्तलाई शान्त गर्दछ ।
- **आहारेपटिकूलसञ्ञा :** आहारको अशुद्धताको संज्ञाले आसक्तिको न्यूनीकरण गर्दछ ।
- **चतुधातुववत्थानं :** चार धातुहरूको विश्लेषणले अनत्तको बोध गराउँछ ।

यी अभ्यासहरूले प्रज्ञा र यथार्थ बुझाइको विकास गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले प्रज्ञाको विकासको महत्त्वलाई जनाउँछ । यी अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई यथार्थको गहिरो बुझाइ उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

१८. सेसानि पन सब्बानिपि कम्मट्ठानानि सब्बेसम्पि सप्पायानि, तत्थापि कसिणेसु पुथुलं मोहचरितस्स, खुद्दकं वितक्कचरित्रस्सेवाति ।

शब्दानुवाद : सेसानि – बाँकी, **पन** – निपात, **सब्बानिपि** (सब्बानि + अपि, सन्धि) – सबै पनि, **कम्मट्ठानानि** – कर्मस्थानहरू, **सब्बेसम्पि** (सब्बेसं + अपि, सन्धि) – सबैको लागि पनि, **सप्पायानि** – उपयुक्त, **तत्थापि** (तत्थ + अपि, सन्धि) – त्यसमा पनि, **कसिणेसु** – कसिणहरूमा, **पुथुलं** – ठूलो, **मोहचरितस्स** (मोह + चरितस्स, समास) – मोह चरित्रको, **खुद्दकं** – सानो, **वितक्कचरितस्स** (वितक्क + चरितस्स, समास) – वितर्क चरित्रको, **एव** – मात्र, **इति** – यति ।

भावानुवाद : बाँकी सबै कर्मस्थानहरू सबैको लागि उपयुक्त छन्, त्यसमा पनि कसिणहरूमा ठूलो कसिण मोह चरित्रको लागि र सानो कसिण वितर्क चरित्रको लागि मात्र उचित हुन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी कर्मस्थानहरूको सामान्य उपयुक्तता र कसिणहरूको विशेष प्रयोगको वर्णन गर्दछ :

- **सेसानि सब्बानिपि कम्मट्ठानानि :** माथि उल्लेख नगरिएका कर्मस्थानहरू (जस्तै, पथवी कसिण, आकाशानञ्चायतन) सबै चरित्रका व्यक्तिहरूलाई उपयुक्त हुन्छन्।
- **पुथुलं मोहचरितस्स :** ठूलो कसिण (विस्तृत दृश्य) मोह चरित्र भएको

  व्यक्तिको लागि उपयुक्त हुन्छ किनभने यसले अज्ञानलाई न्यूनीकरण गर्दछ।
- **खुद्दकं वितक्कचरितस्स :** सानो कसिण (केन्द्रित दृश्य) वितर्क चरित्र भएको व्यक्तिको लागि उपयुक्त हुन्छ किनभने यसले अस्थिर विचारहरूलाई स्थिर गर्दछ।

यो गद्यले व्यक्तिगत स्वभावअनुसार कर्मस्थानको छनोटलाई जोड दिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले व्यक्तिगत स्वभावअनुसार ध्यानको छनोटको महत्त्वलाई जनाउँछ। उपयुक्त कर्मस्थानको अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको स्थिरता र एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ सप्पायभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **सप्पायभेदो** (सप्पाय + भेदो, समास) – उपयुक्तताको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो उपयुक्तताको भेद हो।

व्याख्या : यो वाक्यले कर्मस्थानको उपयुक्तताको भेदको वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले व्यक्तिको चरित्रअनुसार उपयुक्त ध्यान विषयहरूको छनोटको महत्त्वलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले व्यक्तिगत स्वभावअनुसार ध्यान अभ्यासको महत्त्वलाई जोड दिन्छ। स्मृतिले व्यक्तिलाई आफ्नो स्वभाव बुझ्न र उपयुक्त ध्यान अभ्यास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

भावनाभेदो (भावना भेद)

(Classification of Meditation)

१९. भावनासु सब्बत्थापि परिकम्मभावना लब्भतेव, बुद्धानुस्सतिआदीसु अट्ठसु सञ्ञावववत्थानेसु चाति दससुकम्मट्ठानेसु उपचारभावनाव सम्पज्जति, नत्थि अप्पना।

शब्दानुवाद : भावनासु – भावनाहरूमा, **सब्बत्थापि** (सब्बत्थ + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **परिकम्मभावना** (परिकम्म + भावना, समास) – परिकर्म भावना, **लब्भतेव** (लब्भति + एव, सन्धि) – अवश्य उपलब्ध हुन्छ, **बुद्धानुस्सतिआदीसु** (बुद्ध + अनुस्सति + आदिसु, सन्धि) – बुद्ध अनुस्मृति आदिमा, **अट्ठसु** – आठमा, **सञ्ञाववत्थानेसु** (सञ्ञा + ववत्थानेसु, समास) – संज्ञा र विश्लेषणहरूमा, **च** – र, **इति** – यति, **दससु** – दशमा, **कम्मट्ठानेसु** – कर्मस्थानहरूमा, **उपचारभावनाव** (उपचारभावना + एव, सन्धि) – उपचार भावना मात्र, **सम्पज्जति** (√पद धातु) – सम्पन्न हुन्छ, **नत्थि** (न + अत्थि, सन्धि) – छैन, **अप्पना** – अप्पना।

भावानुवाद : भावनाहरूमा सबैतिर परिकर्म भावना अवश्य उपलब्ध हुन्छ, बुद्ध अनुस्मृति आदिका आठ, संज्ञा र विश्लेषणहरूमा, यति दश कर्मस्थानहरूमा उपचार भावना मात्र सम्पन्न हुन्छ, अर्पणा हुँदैन।

व्याख्या : यो गद्यले समथ भावनाको तीन चरणहरू (परिकर्म, उपचार र अर्पणा) मध्ये कुन कर्मस्थानहरूमा कुन चरणहरू उपलब्ध हुन्छन् भनेर वर्णन गर्दछ।

- **परिकम्मभावना :** सबै कर्मस्थानहरूमा प्रारम्भिक ध्यान (परिकम्म) उपलब्ध हुन्छ।
- **बुद्धानुस्सतिआदीसु अट्ठसु :** बुद्ध, धम्म, सङ्घ, शील, त्याग, देवता, उपसमा र मरण अनुस्मृतिहरू (आठ अनुस्मृतिहरू)।
- **सञ्ञाववत्थानेसु :** आहारेपटिकूलसंज्ञा र चतुधातुववत्थान।

यी दश कर्मस्थानहरूमा केवल **'उपचारभावना'** (निकटवर्ती एकाग्रता) सम्म मात्र उपलब्ध हुन्छ, **'अप्पना"** (ध्यानको पूर्ण एकाग्रता) उपलब्ध हुँदैन। यी कर्मस्थानहरूले चित्तलाई शान्त र सकारात्मक बनाउँछ तर गहिरो ध्यानमा प्रवेश गराउँदैन (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानका प्रारम्भिक चरणहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। यी कर्मस्थानहरूले व्यक्तिलाई सकारात्मक चिन्तन र चित्तको शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ, विशेषगरी गहिरो ध्यानमा प्रवेश नगरी (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२०. सेसेसु पन समतिंसकम्मट्ठानेसु अप्पनाभावनापि सम्पज्जति।

शब्दानुवाद : सेसेसु – बाँकीमा, **पन** – निपात, **समतिंसकम्मट्ठानेसु** (सम + तिंस + कम्मट्ठानेसु, समास) – तीस कर्मस्थानहरूमा, **अप्पनाभावनापि** (अप्पना + भावना + अपि, सन्धि) –अर्पणा भावना पनि, **सम्पज्जति** (√पद धातु) – सम्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : बाँकी तीस कर्मस्थानहरूमा अर्पणा भावना पनि सम्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी तीस कर्मस्थानहरू (चालीस मध्ये दश बाहेक) मा **अप्पना भावना** (ध्यानको पूर्ण एकाग्रता) उपलब्ध हुने कुरालाई जोड दिन्छ। यी कर्मस्थानहरूमा परिकर्म र उपचार भावनापछि गहिरो ध्यानमा प्रवेश सम्भव हुन्छ। यी कर्मस्थानहरूमा दश कसिण, दश असुभ, कायगता सति, चार अप्पमञ्ञा र चार अरूप्यहरू समावेश छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको सम्भावनालाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई ध्यानको अवस्थामा पुग्न र चित्तको गहिरो शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२१. तत्थापि दस कसिणानि आनापानञ्च पञ्चकज्झानिकानि।

शब्दानुवाद : तत्थापि (तत्थ + अपि, सन्धि) – त्यसमा पनि, **दस** – दश, **कसिणानि** – कसिणहरू, **आनापानं** – आनापान, **च** – र, **पञ्चकज्झानिकानि** (पञ्चक + झानिकानि, समास) – पञ्चम ध्यानहरू सम्बन्धित।

भावानुवाद : त्यसमा पनि दश कसिणहरू र आनापान पाँच ध्यानहरू सम्बन्धित छन्।

व्याख्या : यो गद्यले दश कसिणहरू (पथवी, आपो, आदि) र आनापान सति कर्मस्थानहरूले पाँच रूपावचर ध्यानहरू (पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो र पाँचौँ) सम्म पुग्ने सम्भावना भएको बताउँछ। यी कर्मस्थानहरूले चित्तलाई गहिरो एकाग्रतामा लैजान्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो एकाग्रताको महत्त्वलाई जनाउँछ। कसिण र आनापान ध्यानले व्यक्तिलाई चित्तको स्थिरता र उच्च ध्यानहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२२. दस असुभा कायगतासति च पठमज्झानिका।

शब्दानुवाद : दस – दश, **असुभा** – असुभहरू, **कायगतासति** (काय + गता + सति, समास) – कायगत स्मृति, **च** – र, **पठमज्झानिका** (पठम + झानिका, समास) – प्रथम ध्यान सम्बन्धित।

भावानुवाद : दश असुभहरू र कायगत स्मृति प्रथम ध्यानसँग सम्बन्धित छन्।

व्याख्या : यो गद्यले दश असुभहरू (उद्धुमातक, आदि) र कायगत स्मृति कर्मस्थानहरूले केवल **'पठमज्झान'** (पहिलो ध्यान) सम्म पुग्ने बताउँछ। यी कर्मस्थानहरूले रागको न्यूनीकरण गर्दछ, तर गहिरो ध्यानहरूमा प्रवेश गराउँदैन (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनित्यता र अशुद्धताको बोधलाई जनाउँछ। असुभ र कायगत स्मृतिको अभ्यासले व्यक्तिलाई आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२३. मेत्तादयो तयो चतुक्कज्झानिका।

शब्दानुवाद : मेत्तादयो (मेत्ता + आदयो, सन्धि) – मेत्री आदि, **तयो** – तीन, **चतुक्कज्झानिका** (चतुक्क + झानिका, समास) – चतुर्थ ध्यानहरू सम्बन्धित।

भावानुवाद : मैत्री आदि तीन चतुर्थ ध्यानहरूसँग सम्बन्धित छन्।

व्याख्या : यो गद्यले **'मैत्री'**, **'करुणा'** र **'मुदिता'** (तीन अप्रमेयहरू) ले पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो रूपावचर ध्यानहरू सम्म पुग्ने बताउँछ। यी अभ्यासहरूले चित्तमा सकारात्मक भावनाहरू र एकाग्रता विकास गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक भावनाहरूको विकासलाई जनाउँछ। **'मैत्री', 'करुणा'** र **'मुदिता'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई सामाजिक सद्भाव र चित्तको शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२४. उपेक्खा पञ्चमज्झानिकाति छब्बिसति रूपावचरज्झानिकानि कम्मट्ठानानि।

शब्दानुवाद : उपेक्खा – उपेक्खा, **पञ्चमज्झानिका** (पञ्चम + झानिका, समास) – पाँचौँ ध्यानसँग सम्बन्धित, **इति** – यति, **छब्बिसति** (छ + वीसति, समास) – छब्बिस, **रूपावचरज्झानिकानि** (रूपावचर + झानिकानि, समास) – रूपावचर ध्यानसँग सम्बन्धित, **कम्मट्ठानानि** – कर्मस्थानहरू।

भावानुवाद : उपेक्खा पाँचौँ ध्यानसँग सम्बन्धित छ, यति छब्बिस रूपावचर ध्यानहरूसँग सम्बन्धित कर्मस्थानहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले उपेक्खा (चौथो अप्पमञ्ञा) ले पाँचौँ रूपावचर ध्यानसम्म पुग्ने बताउँछ। कुल मिलाएर, दश कसिण, आनापान, दश असुभ, कायगत स्मृति, मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्खा गरी

छब्बिस कर्मस्थानहरू रूपावचर ध्यानहरूसँग सम्बन्धित छन्। यी कर्मस्थानहरूले चित्तलाई गहिरो एकाग्रतामा लैजान्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको सन्तुलन र गहिरो एकाग्रताको महत्त्वलाई जनाउँछ। उपेक्खा अभ्यासले व्यक्तिलाई सन्तुलित र शान्त चित्त उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२५. चत्तारो पन आरुप्पा आरुप्पज्झानिकाति।

शब्दानुवाद : चत्तारो – चार, **पन** – निपात, **आरुप्पा** – आरूप्यहरू, **आरुप्पज्झानिकाति** (आरुप्प + झानिका + इति, सन्धि) – आरूप्य ध्यानसँग सम्बन्धित छन्।

भावानुवाद : चार आरूप्यहरू अरूप ध्यानहरूसँग सम्बन्धित छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चार अरूप्प कर्मस्थानहरू (आकाशानञ्चायतन, आदि) ले अरूप ध्यानहरूसँग सम्बन्धित हुने बताउँछ। यी ध्यानहरूले भौतिक रूपबाट परका गहिरो ध्यान अवस्थाहरूलाई समेट्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको उच्च अवस्थाहरूलाई जनाउँछ। आरूप्य ध्यानले व्यक्तिलाई भौतिकताबाट परका शान्त अवस्थाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ भावनाभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **भावनाभेदो** (भावना + भेदो, समास) – भावनाको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो भावनाको भेद हो।

व्याख्या : यो वाक्यले भावनाको भेद (परिकर्म, उपचार, अप्पना) को वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले समथ ध्यानको विभिन्न स्तरहरू र तिनको कर्मस्थानहरूसँगको सम्बन्धलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले ध्यानका चरणहरूको महत्त्वलाई जोड दिन्छ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको विकास र शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

गोचरभेदो (गोचर भेद)

(Classification of Meditation Objects)

२६. निमित्तेसु पन परिकम्मनिमित्तं उग्गहनिमित्तञ्च सब्बत्थापि यथारहं परियायेन लब्भन्तेव।

शब्दानुवाद : निमित्तेसु – निमित्तहरूमा, **पन** – निपात, **परिकम्मनिमित्तं** (परिकम्म + निमित्तं, समास) – परिकर्म निमित्त, **उग्गहनिमित्तं** (उग्गह + निमित्तं, समास) – उग्गह निमित्त, **च** – र, **सब्बत्थापि** (सब्बत्थ + अपि, सन्धि) – सबैतिर पनि, **यथारहं** (यथा + अरहं, सन्धि) – यथोचित, **परियायेन** – पर्याय अनुसार, **लब्भन्तेव** (लब्भन्ति + एव, सन्धि) – अवश्य उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : निमित्तहरूमा परिकर्म निमित्त र उग्गह निमित्त सबैतिर यथोचित पर्याय अनुसार अवश्य उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले समथ ध्यानमा उपलब्ध हुने निमित्तहरूको बारेमा वर्णन यस प्रकार गर्दछ :

- **परिकम्मनिमित्तं :** प्रारम्भिक निमित्त, जुन ध्यानको विषयको भौतिक रूप हो (जस्तै, पथवी कसिणको माटोको चक्र)।
- **उग्गहनिमित्तं :** मानसिक चित्रको रूपमा ग्रहण गरिएको निमित्त।

यी दुवै निमित्तहरू सबै कर्मस्थानहरूमा यथोचित रूपमा उपलब्ध हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानमा निमित्तहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको स्थिरता र एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२७. पटिभागनिमित्तं पन कसिणासुभकोट्ठासआनापानेस्वेव लब्भति, तत्थ हि पटिभाग-निमित्तमारब्भ उपचारसमाधि अप्पनासमाधि च पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : पटिभागनिमित्तं (पटिभाग + निमित्तं, समास) – पटिभाग निमित्त, **पन** – निपात, **कसिणासुभकोट्ठासआनापानेसु** (कसिण + असुभ + कोट्ठास + आनापानेसु, सन्धि) – कसिण, असुभ, कोट्ठास र आनापानमा, **एव** – मात्र, **लब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ, **तत्थ** – त्यहाँ, **हि** – किनभने, **पटिभागनिमित्तं** (पटिभाग + निमित्तं, समास) – पटिभाग निमित्त, **आरब्भ** (√रभ धातु) – आधार बनाएर, **उपचारसमाधि** (उपचार + समाधि, समास) – उपचार समाधि, **अप्पनासमाधि** (अप्पना + समाधि, समास) – अर्पणा समाधि, **च** – र, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : पटिभाग निमित्त कसिण, असुभ कोट्ठास (शरिरको अङ्ग, भाग) र आनापानमा मात्र उपलब्ध हुन्छ, किनभने त्यहाँ पटिभाग निमित्तलाई आधार बनाएर उपचार समाधि र अप्पना समाधि उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले **'पटिभाग निमित्त'** (शुद्ध र स्थिर मानसिक चित्र) केवल निश्चित कर्मस्थानहरूमा उपलब्ध हुने बताउँछ :

- **कसिण :** दश कसिणहरू।
- **असुभ :** दश असुभहरू।
- **कोट्ठास :** कायगता सति (शरीरका अङ्गहरूको भावना)।
- **आनापान :** श्वास-प्रश्वासको स्मृति।

यी कर्मस्थानहरूमा पटिभाग निमित्त अनुसार **'उपचार समाधि'** (निकटवर्ती एकाग्रता) र **'अप्पना समाधि'** (ध्यानको पूर्ण एकाग्रता) उपलब्ध हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको लागि निमित्तको महत्त्वलाई जनाउँछ। यी कर्मस्थानहरूको अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको गहिरो एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२८. कथं ? आदिकम्मिकस्स हि पथवीमण्डलादीसु निमित्तं उग्गण्हन्तस्स तमारम्मणं परिकम्मनिमित्तन्ति पवुच्चति, सा च भावना परिकम्मभावना नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **आदिकम्मिकस्स** (आदि + कम्मिकस्स, समास) – प्रारम्भिक अभ्यासीको, **हि** – किनभने, **पथवीमण्डलादीसु** (पथवी + मण्डल + आदिसु, सन्धि) – पृथ्वी मण्डल आदिमा, **निमित्तं** – निमित्त, **उग्गण्हन्तस्स** (√गह धातु) – ग्रहण गर्नेको, **तं** – त्यो, **आरम्मणं** – आरम्मण, **परिकम्मनिमित्तं** (परिकम्म + निमित्तं, समास) – परिकर्म निमित्त, **इति** – भनी, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ, **सा** – त्यो, **च** – पनि, **भावना** – भावना, **परिकम्मभावना** (परिकम्म + भावना, समास) – परिकर्म भावना, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी ? किनभने प्रारम्भिक अभ्यासीले पृथ्वी मण्डल आदिमा निमित्त ग्रहण गर्दा त्यो आरम्मणलाई परिकर्म निमित्त भनिन्छ र त्यो भावनालाई पनि परिकम्म भावना भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले परिकम्म निमित्तको उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ। प्रारम्भिक अभ्यासीले पृथ्वी कसिण (पथवी मण्डल) जस्ता आरम्मणहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्दा, त्यो भौतिक आरम्मणलाई **'परिकम्म निमित्त'** भनिन्छ। यो प्रारम्भिक ध्यानको चरण हो, जसलाई **'परिकम्म भावना'** भनिन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको प्रारम्भिक चरणको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

२९. यदा पन तं निमित्तं चित्तेन समुग्गहितं होति, चक्खुना पस्सन्तस्सेव मनोद्वारस्स आपाथमागतं, तदा तमेवारम्मणं उग्गहनिमित्तं नाम, सा च भावना समाधियति।

शब्दानुवाद : यदा – जब, **पन** – निपात, **तं** – त्यो, **निमित्तं** – निमित्त, **चित्तेन** – चित्तले, **समुग्गहितं** (सम + उग्गहितं, सन्धि) – पूर्ण रूपमा ग्रहण गरिएको, **होति** – हुन्छ, **चक्खुना** – आँखाले, **पस्सन्तस्सेव** (पस्सन्तस्स + एव, सन्धि) – देख्ने बेलामै, **मनोद्वारस्स** (मनो + द्वारस्स, समास) – मनोद्वारको, **आपाथमागतं** (आपाथं + आगतं, सन्धि) – दृष्टिगोचर भएको, **तदा** – तब, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही, **आरम्मणं** – आरम्मण, **उग्गहनिमित्तं** (उग्गह + निमित्तं, समास) – उग्गह निमित्त, **नाम** – भनिन्छ, **सा** – त्यो, **च** – र, **भावना** – भावना, **समाधियति** (सम + आ + √धा धातु) – समाधिमा स्थिर हुन्छ।

भावानुवाद : जब त्यो निमित्त चित्तद्वारा पूर्णरूपमा ग्रहण गरिन्छ, आँखाले देख्ने बेलामै मनोद्वारको दृष्टिगोचर हुन्छ, तब त्यही आरम्मणलाई उग्गह निमित्त भनिन्छ र त्यो भावना समाधिमा स्थिर हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'उग्गह निमित्त'** को उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ। जब अभ्यासीले निमित्त (जस्तै, पथवी मण्डल) लाई चित्तद्वारा पूर्णरूपमा ग्रहण गर्दछ र त्यो मनोद्वारमा मानसिक चित्रको रूपमा देखिन्छ, तब यसलाई **'उग्गह निमित्त'** भनिन्छ। यो चरणमा भावना समाधिमा स्थिर हुन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको स्थिरताको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई मानसिक चित्रहरूमा एकाग्रता विकास गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३०. तथा समाहितस्स पनेतस्स ततो परं तस्मिं उग्गहनिमित्ते परिकम्मसमाधिना भावनमनुयुञ्जन्तस्स यदा तप्पटिभागं वत्थुधम्मविमुच्चितं पञ्ञत्तिसङ्खातं भावनामयमारम्मणं चित्ते सन्निसन्नं समप्पितं होति, तदा तं पटिभागनिमित्तं समुप्पन्नन्ति पवुच्चति।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **समाहितस्स** – समाहित भएको, **पन** – निपात, **एतस्स** – उसको, **ततो** – त्यसपछि, **परं** – पर (उता), **तस्मिं** – त्यसमा, **उग्गहनिमित्ते** (उग्गह + निमित्ते, समास) – उग्गह निमित्तमा, **परिकम्मसमाधिना** (परिकम्म + समाधिना, समास) – परिकर्म समाधिले, **भावनं** – भावना, **अनुयुञ्जन्तस्स** – अभ्यास गर्नेको, **यदा** – जब, **तप्पटिभागं** (तं + पटिभागं, सन्धि) – त्यसको प्रतिरूप,

वत्थुधम्मविमुच्चितं (वत्थु + धम्म + विमुच्चितं, समास) – भौतिक धर्मबाट मुक्त, **पञ्ञत्तिसङ्खातं** (पञ्ञत्ति + सङ्खातं, समास) – प्रज्ञप्ति भनिएको, **भावनामयमारम्मणं** (भावनामयं + आरम्मणं, सन्धि) – भावनामय आरम्मण, **चित्ते** – चित्तमा, **सन्निसन्नं** – स्थिर भएको, **समप्पितं** – समर्पित भएको, **होति** – हुन्छ, **तदा** – तब, **तं** – त्यो, **पटिभागनिमित्तं** (पटिभाग + निमित्तं, समास) – पटिभाग निमित्त, **समुप्पन्नन्ति** (सम + उप्पन्नं + इति, सन्धि) – उत्पन्न भएको भनेर, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : त्यसैगरी समाहित भएको उसले त्यसपछि उग्गह निमित्तमा परिकर्म समाधिले भावना अभ्यास गर्दा, जब त्यसको प्रतिरूप, भौतिक धर्मबाट मुक्त, प्रज्ञप्ति भनिएको भावनामय आरम्मण चित्तमा स्थिर र समर्पित हुन्छ, तब त्यो 'पटिभाग निमित्त' उत्पन्न भएको भनेर भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'पटिभाग निमित्त'** को उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ। जब अभ्यासीले उग्गह निमित्तमा परिकर्म समाधिको अभ्यास गर्दछ, तब भौतिक आरम्मणबाट मुक्त, शुद्ध र स्थिर मानसिक चित्र (पटिभाग निमित्त) उत्पन्न हुन्छ। यो निमित्त चित्तमा पूर्ण रूपमा स्थिर हुन्छ र ध्यानको आधार बन्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको लागि शुद्ध निमित्तको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको गहिरो एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३१. ततो पट्ठाय परिपन्थविप्पहीना कामावचरसमाधिसङ्खाता उपचारभावना निप्फन्ना नाम होति।

शब्दानुवाद : ततो – त्यसपछि, **पट्ठाय** – देखि, **परिपन्थविप्पहीना** (परिपन्थ + विप्पहीना, समास) – बाधाहरू नष्ट भएको, **कामावचरसमाधिसङ्खाता** (कामावचर + समाधि + सङ्खाता, समास) – कामावचर समाधि भनिएको, **उपचारभावना** (उपचार + भावना, समास) – उपचार भावना, **निप्फन्ना** – सम्पन्न, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसपछि देखि बाधाहरू नष्ट भएको, कामावचर समाधि भनिएको उपचार भावना सम्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पटिभाग निमित्तको उत्पत्तिपछि **'उपचार भावना'** सम्पन्न हुने कुरालाई जोड दिन्छ। यो चरणमा बाधाहरू (नीवरणहरू, जस्तै कामच्छन्द) नष्ट हुन्छन् र कामावचर समाधि (निकटवर्ती एकाग्रता) उपलब्ध हुन्छ। यो ध्यानको प्रवेशद्वार हो (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको शुद्धताको महत्त्वलाई जनाउँछ। बाधाहरू हटाएर उपचार समाधि अभ्यासले व्यक्तिलाई शान्ति र एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३२. ततो परं तमेव पटिभागनिमित्तं उपचारसमाधिना समासेवन्तस्स रूपावचरपठमज्झानमप्पेति।

शब्दानुवाद : ततो परं – त्यसपछि, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही, **पटिभागनिमित्तं** (परिभाग + निमित्तं, समास) – पटिभाग निमित्त, **उपचारसमाधिना** (उपचार + समाधिना, समास) – उपचार समाधिले, **समासेवन्तस्स** (समा + सेवन्तस्स, समास, √सेव धातु) – सन्तुलित अभ्यास गर्नेको, **रूपावचरपठमज्झानं** (रूपावचर + पठम + झानं, समास) – रूपावचर पहिलो ध्यान, **अप्पेति** (√अर धातु) – उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसपछि त्यही पटिभाग निमित्तलाई उपचार समाधिद्वारा सन्तुलित सेवन (अभ्यास) गर्नेलाई (योगीलाई) रूपावचर पहिलो ध्यान उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले उपचार समाधिको अभ्यासले **'रूपावचर पहिलो ध्यान'** उपलब्ध हुने कुराको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले पटिभाग निमित्तमा ध्यान केन्द्रित गर्दा, चित्त गहिरो एकाग्रतामा प्रवेश गर्दछ र पहिलो ध्यानमा पुग्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको महत्त्वलाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई पहिलो ध्यानको शान्त र सुखमय अवस्था उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३३. ततो परं तमेव पठमज्झानं आवज्जनं समापज्जनं अधिट्ठानं वुट्ठानं पच्चवेक्खणा चेति इमाहि पञ्चहि वसिताहि वसीभूतं कत्वा वितक्कादिकमोळारिकङ्गं पहानाय विचारादिसुखुमङ्गुपत्तिया पदहतो यथाक्कमं दुतियज्झानादयो यथारहमप्पेन्ति।

शब्दानुवाद : ततो परं – त्यसपछि, **तमेव** (तं + एव, सन्धि) – त्यही, **पठमज्झानं** (पठम + झानं, समास) – पहिलो ध्यान, **आवज्जनं** – आवर्जन, **समापज्जनं** – समावर्जन, **अधिट्ठानं** – अधिष्ठान, **वुट्ठानं** – अभ्युत्थान, **पच्चवेक्खणा** – प्रत्यवेक्षण, **च** – र, **इति** – यति, **इमाहि** – यी, **पञ्चहि** – पाँच, **वसिताहि** – निपुणताहरूले, **वसीभूतं** – निपुण भएको, **कत्वा** (√कर धातु) – गरेर, **वितक्कादिकमोळारिकङ्गं** (वितक्क + आदिकं + ओळारिक + अङ्गं, सन्धि) – वितर्क आदि स्थूल अङ्गहरू, **पहानाय** – त्यागको लागि, **विचारादिसुखुमङ्गुपत्तिया** (विचार + आदि + सुखुम + अङ्ग + उपत्तिया, सन्धि) – विचार आदि सूक्ष्म अङ्गहरूको प्राप्तिको लागि, **पदहतो** (प + √धा धातु) – प्रयत्न गर्ने, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रमअनुसार, **दुतियज्झानादयो** (दुतिय + झान + आदयो, सन्धि) – दोस्रो ध्यान आदि, **यथारहं** – यथोचित, **अप्पेन्ति** (√अप धातु) – उपलब्ध हुन्छन्।

भावानुवाद : त्यसपछि त्यही पहिलो ध्यानलाई आवर्जन, समावर्जन, अधिष्ठान, अभ्युत्थान र प्रत्यवेक्षण गरी यी पाँच निपुणताहरूले निपुण बनाएर (वशीभावहरूले वशिभूत गरेर), वितर्क आदि स्थूल अङ्गहरूको त्याग र विचार आदि सूक्ष्म अङ्गहरूको प्राप्तिको लागि प्रयत्न गर्दा (योगीलाई) क्रमअनुसार दोस्रो ध्यान आदि यथोचित उपलब्ध हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो ध्यानबाट दोस्रो, तेस्रो, आदि ध्यानहरूमा प्रगति कसरी हुन्छ भनेर स्पष्ट वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले पहिलो ध्यानमा निपुणता उपलब्ध गर्दछ :

- **आवज्जनं :** ध्यानको अवलोकन।
- **समापज्जनं :** ध्यानमा प्रवेश।
- **अधिट्ठानं :** ध्यानमा रहने सङ्कल्प।
- **वुट्ठानं :** ध्यानबाट बाहिर निस्कने।
- **पच्चवेक्खणा :** ध्यानको पुनरावलोकन।

यी पाँच निपुणताहरूले पहिलो ध्यानमा पूर्ण नियन्त्रण उपलब्ध गरेपछि, अभ्यासीले स्थूल अङ्गहरू (वितक्क, विचार) त्यागेर सूक्ष्म अङ्गहरू (सुख, एकाग्गता) मा ध्यान केन्द्रित गरी दोस्रो, तेस्रो, आदि ध्यानहरू उपलब्ध गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले ध्यानको प्रगतिशील विकासलाई जनाउँछ। नियमित अभ्यास र निपुणताले व्यक्तिलाई गहिरो ध्यानहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३४. इच्चेवं पथवीकसिणादीसु द्वावीसतिकम्मट्ठानेसु पटिभागनिमित्तमुपलब्भति।

शब्दानुवाद : इच्चेवं (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **पथवीकसिणादीसु** (पथवी + कसिण + आदिसु, सन्धि) – पृथ्वी कसिण आदिमा, **द्वावीसति** (द्वि + वीसति, समास) – बाइस, **कम्मट्ठानेसु** – कर्मस्थानहरूमा, **पटिभागनिमित्तं** (पटिभाग + निमित्तं, समास) – प्रतिभाग निमित्त, **उपलब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : यसरी पृथ्वी कसिण आदिका बाइस कर्मस्थानहरूमा पटिभाग निमित्त उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले बाइस कर्मस्थानहरू (दश कसिण, दश असुभ, कायगता सति र आनापान) मा **'पटिभाग निमित्त'** उपलब्ध हुने कुरालाई जोड दिन्छ। यी कर्मस्थानहरूले ध्यानको लागि आवश्यक शुद्ध मानसिक चित्र प्रदान गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको लागि निमित्तको महत्त्वलाई जनाउँछ। यी कर्मस्थानहरूको अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको शुद्धता र एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३५. अवसेसेसु पन अप्पमञ्ञा सत्तपञ्ञत्तियं पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : अवसेसेसु – बाँकीमा, **पन** – निपात, **अप्पमञ्ञा** – अप्रमेयहरू, **सत्तपञ्ञत्तियं** (सत्त + पञ्ञत्तियं, समास) – प्राणीहरूको सङ्कल्पमा, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : बाँकीमा अप्रमेयहरू प्राणीहरूको सङ्कल्पमा उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले चार अप्रमेयहरू (मैत्री, करुणा, मुदिता, उपेक्खा) प्राणीहरूको सङ्कल्प (सत्तपञ्ञत्ति) मा आधारित हुने बताउँछ। यी कर्मस्थानहरूले प्राणीहरूप्रति सकारात्मक भावनाहरूको विकास गर्दछ र पटिभाग निमित्तमा आधारित हुँदैन (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक भावनाहरूको विकासलाई जनाउँछ। **'अप्पमञ्ञा'** को अभ्यासले व्यक्तिलाई सामाजिक सद्भाव र चित्तको शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३६. आकासवज्जितकसिणेसु पन यं किञ्चि कसिणं उग्घाटेत्वा लद्धमाकासं अनन्तवसेन परिकम्मं करोन्तस्स पठमारुप्पमप्पेति।

शब्दानुवाद : आकासवज्जितकसिणेसु (आकास + वज्जित + कसिणेसु, समास) – आकाश कसिण बाहेकका कसिणहरूमा, **पन** – निपात, **यं** – जुन, **किञ्चि** – कुनै, **कसिणं** – कसिण, **उग्घाटेत्वा** (उद + √घाट धातु) – हटाएर, **लद्धमाकासं** (लद्धं + आकासं, सन्धि) – उपलब्ध आकाश, **अनन्तवसेन** (अनन्त + वसेन, समास) – अनन्त अनुसार, **परिकम्मं** – परिकर्म, **करोन्तस्स** (√कर धातु) – गर्नेलाई, **पठमारुप्पमप्पेति** (पठम + आरुप्पं + अप्पेति, सन्धि) – पहिलो आरूप्य उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : आकाश कसिण बाहेकका कसिणहरूमा जुनसुकै कसिण हटाएर उपलब्ध आकाशलाई अनन्त अनुसार परिकर्म गर्नेलाई पहिलो आरूप्य ध्यान उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले पहिलो अरूप झान '**आकासानञ्चायतन**' उपलब्ध गर्ने प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले आकाश कसिण बाहेक अन्य कसिण (जस्तै, पथवी कसिण) को केन्द्र हटाएर अनन्त आकाशमा ध्यान केन्द्रित गर्दछ, जसले पहिलो अरूप ध्यानमा प्रवेश गराउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको उच्च अवस्थालाई जनाउँछ। अरूप ध्यानले व्यक्तिलाई भौतिकताबाट परका शान्त अवस्थाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३७. तमेव पठमारुप्पविञ्ञाणं अनन्तवसेन परिकम्मं करोन्तस्स दुतियारुप्पमप्पेति।

शब्दानुवाद : तमेव (तं + एव, सन्धि) – त्यही नै, **पठमारुप्पविञ्ञाणं** (पठम + आरुप्प + विञ्ञाणं, सन्धि) – पहिलो अरूप विज्ञानलाई, **अनन्तवसेन** (अनन्त + वसेन, समास) – अनन्त अनुसार, **परिकम्मं** – परिकर्म, **करोन्तस्स** (√कर धातु) – गर्नेको, **दुतियारुप्पमप्पेति** (दुतिय + आरुप्पं + अप्पेति, सन्धि) – दोस्रो आरूप्य उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : त्यही नै पहिलो अरूप विज्ञानलाई अनन्त अनुसार परिकर्म गर्नेलाई दोस्रो अरूप ध्यान उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले दोस्रो अरूप झान '**विञ्ञाणञ्चायतन**' उपलब्ध गर्ने प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले पहिलो अरूपको अनन्त विज्ञानमा ध्यान केन्द्रित गर्दछ, जसले दोस्रो अरूप ध्यानमा प्रवेश गराउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अरूप ध्यानको प्रगतिलाई जनाउँछ। यस्ता अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई गहिरो शान्ति र विज्ञानको विस्तार उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३८. तमेव पठमारुप्पविञ्ञाणाभावं पन "नत्थि किञ्ची"ति परिकम्मं करोन्तस्स ततियारुप्पमप्पेति।

शब्दानुवाद : तमेव (तं + एव, सन्धि) – त्यही नै, **पठमारुप्पविञ्ञाणाभावं** (पठम + आरुप्प + विञ्ञाण + अभावं, सन्धि) – पहिलो अरूप विज्ञानको अभाव, **पन** – निपात, **नत्थि किञ्चीति** (नत्थि + किञ्चि + इति, सन्धि) – 'केही छैन' भनी, **परिकम्मं** – परिकर्म, **करोन्तस्स** (√कर धातु) – गर्नेलाई, **ततियारुप्पमप्पेति** (ततिय + आरुप्पं + अप्पेति, सन्धि) – तेस्रो अरूप ध्यान उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : त्यही नै पहिलो अरूप विज्ञानको अभावलाई 'केही छैन' भनी परिकर्म गर्नेलाई तेस्रो अरूप ध्यान उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले तेस्रो अरूप झान '**आकिञ्चञ्ञायतन**' उपलब्ध गर्ने प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले पहिलो अरूप विज्ञानको अभाव ('केही छैन') मा ध्यान केन्द्रित गर्दछ, जसले तेस्रो अरूप ध्यानमा प्रवेश गराउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको न्यूनतम अवस्थालाई जनाउँछ। यस्ता अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई भौतिक र मानसिक बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

३९. ततियारुप्पं "सन्तमेतं, पणीतमेत"न्ति परिकम्मं करोन्तस्स चतुत्थारुप्पमप्पेति।

शब्दानुवाद : ततियारुप्पं (ततिय + आरुप्पं, सन्धि) – तेस्रो अरूप, **सन्तमेतं, पणीतमेतं** (सन्तं + एतं, सन्धि) – 'यो शान्त छ, **पणीतमेत"न्ति** (पणीतं + एतं + इति, सन्धि) – यो उत्कृष्ट छ' भनी, **परिकम्मं**

– परिकर्म, **करोन्तस्स** (√कर धातु) – गर्नेलाई, **चतुत्थारुप्पमप्पेति** (चतुत्थ + आरुप्पं + अप्पेति, सन्धि) – चौथो अरूप ध्यान उपलब्ध हुन्छ ।

भावानुवाद : तेस्रो अरूप ध्यानलाई 'यो शान्त छ, यो उत्कृष्ट छ' भनी परिकर्म गर्नेलाई चौथो अरूप ध्यान उपलब्ध हुन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले चौथो अरूप ध्यान **'नेवसञ्ञानासञ्ञायतन'** उपलब्ध गर्ने प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले तेस्रो अरूप ध्यानलाई 'शान्त र उत्कृष्ट' भनी परिकर्म गर्दछ, जसले चौथो अरूप ध्यानमा प्रवेश गराउँछ। यो ध्यान न संज्ञा न असंज्ञाको अवस्था हो (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको उच्चतम अवस्थालाई जनाउँछ। यस्ता अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई चित्तको पूर्ण शान्ति र मुक्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४०. अवसेसेसु च दससु कम्मट्ठानेसु बुद्धगुणादिकमारम्मणमारब्भ परिकम्मं कत्वा तस्मिं निमित्ते साधुकमुग्गहिते तत्थेव परिकम्मञ्च समाधियति, उपचारो च सम्पज्जति।

शब्दानुवाद : अवसेसेसु – बाँकीमा, **च** – र, **दससु** – दशमा, **कम्मट्ठानेसु** – कर्मस्थानहरूमा, **बुद्धगुणादिकं** (बुद्ध + गुण + आदिकं, सन्धि) – बुद्धका गुण आदि, **आरम्मणं** – आरम्मण, **आरब्भ** (√रभ धातु) – बनाएर, **परिकम्मं** – परिकर्म, **कत्वा** (√कर धातु) – गरेर, **तस्मिं** – त्यसमा, **निमित्ते** – निमित्तमा, **साधुकं** – राम्रोसँग, **उग्गहिते** (√गह धातु) – ग्रहण गरेर, **तत्थेव** (तत्थ + एव, सन्धि) – त्यही नै, **परिकम्मं** – परिकर्म, **च** – र, **समाधियति** (√धा धातु) – समाधिमा स्थिर हुन्छ, **उपचारो** – उपचार, **च** – र, **सम्पज्जति** (√पद धातु) – सम्पन्न हुन्छ ।

भावानुवाद : बाँकी दश कर्मस्थानहरूमा बुद्धका गुण आदिलाई आरम्मण बनाएर परिकर्म ध्यान गरी, त्यस निमित्तलाई राम्रोसँग ग्रहण गरेर, त्यही नै परिकर्म ध्यान समाधिमा स्थिर हुन्छ र उपचार भावना पनि सम्पन्न हुन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले बाँकी दश कर्मस्थानहरू (बुद्ध अनुस्मृति आदि आठ अनुस्मृति, आहारेपटिकूलसंज्ञा र चतुधातुववत्थान) मा परिकर्म र उपचार समाधि उपलब्ध हुने कुराको वर्णन गर्दछ। यी कर्मस्थानहरूमा बुद्धका गुण आदिलाई आरम्मण बनाएर परिकर्म भावना गरिन्छ र निमित्त राम्रोसँग ग्रहण भएपछि उपचार समाधि उपलब्ध हुन्छ। यी कर्मस्थानहरूमा अर्पणा समाधि (ध्यान) उपलब्ध हुँदैन (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सकारात्मक चिन्तन र स्मृतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। यी कर्मस्थानहरूको अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको शान्ति र सकारात्मक भावनाहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४१. अभिञ्ञावसेन पवत्तमानं पन रूपावचरपञ्चमज्झानं अभिञ्ञापादकपञ्चमज्झाना वुट्ठहित्वा अधिट्ठेय्यादिकमावज्जेत्वा परिकम्मं करोन्तस्स रूपादीसु आरम्मणेसु यथारहमप्पेति।

शब्दानुवाद : अभिञ्ञावसेन (अभिञ्ञा + वसेन, समास) – अभिज्ञा अनुसार, **पवत्तमानं** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुने, **पन** – निपात, **रूपावचरपञ्चमज्झानं** (रूपावचर + पञ्चम + झानं, समास) – रूपावचर पाँचौँ ध्यान, **अभिञ्ञापादकपञ्चमज्झाना** (अभिञ्ञा + पादक + पञ्चम + झाना, समास) – अभिज्ञाको आधार पाँचौँ ध्यानबाट, **वुट्ठहित्वा** (√ठा धातु) – उठेर (बाहिर निस्केर), **अधिट्ठेय्यादिकं** (अधिट्ठेय्य + आदिकं, सन्धि) – अधिष्ठान आदि, **आवज्जेत्वा** (√वज्ज धातु) –विचार गरेर, **परिकम्मं** –

परिकर्म, **करोन्तस्स** (√कर धातु) – गर्नेलाई, **रूपादीसु** (रूप + आदिसु, सन्धि) – रूप आदि, **आरम्मणेसु** – आरम्मणहरूमा, **यथारहं** – यथोचित, **अप्पेति** (√अप धातु) – उपलब्ध हुन्छ।

भावानुवाद : अभिज्ञा अनुसार उत्पन्न हुने रूपावचर पाँचौँ ध्यान, अभिज्ञाको आधार पाँचौँ ध्यानबाट ऊठेर (बाहिर निस्केर) अधिष्ठान आदि विचार गरेर परिकर्म गर्नेलाई रूप आदि आरम्मणहरूमा यथोचित उपलब्ध हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अभिज्ञा (अलौकिक ज्ञान) प्राप्तिको प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले **'रूपावचर पाँचौँ ध्यान'** मा निपुणता उपलब्ध गरेर, त्यसबाट उठेर (बाहिर निस्केर), अधिष्ठान आदि विचार गरेर परिकर्म गर्दछ। यसले रूप आदि आरम्मणहरूमा अभिज्ञा उपलब्ध हुन्छ। पाँचौँ ध्यान अभिज्ञाको आधार हो, किनभने यसले चित्तलाई अत्यन्त स्थिर र शुद्ध बनाउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अलौकिक क्षमताहरूको सम्भावनालाई जनाउँछ। गहिरो ध्यान अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको शुद्धता र विशेष क्षमताहरू उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अभिञ्ञासङ्गहो (अभिज्ञा संग्रह)

(Summary of Supernormal Knowledges)

४२. अभिञ्ञा च नाम –

इद्धिविधं दिब्बसोतं, परचित्तविजानना।

पुब्बेनिवासानुस्सति, दिब्बचक्खूति पञ्चधा॥

शब्दानुवाद : अभिञ्ञा – अभिज्ञा, **च** – र, **नाम** – भनिने, **इद्धिविधं** (इद्धि + विधं, समास) – ऋद्धिविध, **दिब्बसोतं** (दिब्ब + सोतं, समास) – दिव्य श्रोत, **परचित्तविजानना** (पर + चित्त + विजानना, समास) – परचित्तको ज्ञान, **पुब्बेनिवासानुस्सति** (पुब्बे + निवास + अनुस्सति, सन्धि) – पूर्वजन्मको स्मरण, **दिब्बचक्खू** (दिब्ब + चक्खु, समास) – दिव्य चक्षु, **इति** – यति, **पञ्चधा** (पञ्च + धा, समास) – पाँच प्रकारले।

भावानुवाद : अभिज्ञा भनिने – ऋद्धिविध, दिव्य श्रोत, परचित्तको ज्ञान, पूर्वजन्मको स्मरण र दिव्य चक्षु, यति पाँच प्रकारका हुन्छन्।

व्याख्या : यो गाथाले पाँच अभिज्ञाहरूलाई सूचीबद्ध गर्दछ :

- **इद्धिविधं :** अलौकिक शक्तिहरू (जस्तै, उड्ने, अदृश्य हुने)।
- **दिब्बसोतं :** दैवी श्रवण (दूरका शब्दहरू सुन्ने क्षमता)।
- **परचित्तविजानना :** अरूको चित्तको ज्ञान।
- **पुब्बेनिवासानुस्सति :** पूर्वजन्मको स्मरण।
- **दिब्बचक्खु :** दैवी दृष्टि (प्राणीहरूको जन्म-मृत्यु देख्ने क्षमता)।

यी अभिज्ञाहरू पाँचौँ रूपावचर ध्यान अनुसार उपलब्ध हुन्छन् (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले गहिरो ध्यानको अलौकिक सम्भावनाहरूलाई जनाउँछ। यस्ता अभ्यासहरूले व्यक्तिलाई चित्तको शुद्धता र विशेष बुझाइ उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ गोचरभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **गोचरभेदो** (गोचर + भेदो, समास) – गोचरको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो गोचर (विषय) को भेद हो।

व्याख्या : यो वाक्यले गोचर भेद (निमित्त र विषयहरूको भेद) को वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले समथ ध्यानमा निमित्तहरू र तिनको प्रगतिशील विकासलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले ध्यानमा विषयहरूको महत्त्वलाई जोड दिन्छ। स्मृतिले व्यक्तिलाई चित्तको शुद्धता र एकाग्रता उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निट्ठितो च समथकम्मट्ठाननयो।

शब्दानुवाद : निट्ठितो (निट्ठितो) – समाप्त, **च** – र, **समथकम्मट्ठाननयो** (समथ + कम्मट्ठान + नयो, समास) – समथ कर्मस्थानको विधि।

भावानुवाद : समथ कर्मस्थानको विधि समाप्त भयो।

व्याख्या : यो वाक्यले समथ कर्मस्थानको सम्पूर्ण वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले चालीस कर्मस्थानहरू, तिनका निमित्तहरू, भावनाका चरणहरू र अभिज्ञाहरूको विस्तृत विश्लेषणलाई समेट्छ। समथ ध्यानले चित्तको शान्ति र एकाग्रता विकास गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले समथ ध्यानको व्यापकतालाई जोड दिन्छ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई चित्तको शान्ति, एकाग्रता र यथार्थ बुझाइ उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विपस्सनाकम्मट्ठानं (विपश्यना कर्मस्थान)

(Insight Meditation Subjects)

विसुद्धिभेदो (विशुद्धि भेद)

(Classification of Purifications)

४३. विपस्सनाकम्मट्ठाने पन सीलविसुद्धि चित्तविसुद्धि दिट्ठिविसुद्धि कङ्खावितरणविसुद्धि मग्गामग्गञाणदस्सनविसुद्धि पटिपदाञाणदस्सनविसुद्धि ञाणदस्सनविसुद्धि चेति सत्तविधेन विसुद्धिसङ्गहो।

शब्दानुवाद : विपस्सनाकम्मट्ठाने (विपस्सना + कम्मट्ठाने, समास) – विपश्यना कर्मस्थानमा, **पन** – निपात, **सीलविसुद्धि** (सील + विसुद्धि, समास) – शील विशुद्धि, **चित्तविसुद्धि** (चित्त + विसुद्धि, समास)

– चित्त विशुद्धि, **दिट्ठिविसुद्धि** (दिट्ठि + विसुद्धि, समास) – दृष्टि विशुद्धि, **कङ्खावितरणविसुद्धि** (कङ्खा + वितरण + विसुद्धि, समास) – सन्देह निवारण विशुद्धि, **मग्गामग्गञाणदस्सनविसुद्धि** (मग्ग + अमग्ग + ञाण + दस्सन + विसुद्धि, समास) – मार्ग र अमार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि, **पटिपदाञाणदस्सनविसुद्धि** (पटिपदा + ञाण + दस्सन + विसुद्धि, समास) – मार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि, **ञाणदस्सनविसुद्धि** (ञाण + दस्सन + विसुद्धि, समास) – ज्ञानदर्शन विशुद्धि, **च** – र, **इति** – यति, **सत्तविधेन** (सत्त + विधेन, समास) – सात प्रकारले, **विसुद्धिसङ्गहो** (विसुद्धि + सङ्गहो, समास) – विशुद्धिको संग्रह।

भावानुवाद : विपश्यना कर्मस्थानमा शील विशुद्धि, चित्त विशुद्धि, दृष्टि विशुद्धि, सन्देह निवारण विशुद्धि, मार्ग र अमार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि, मार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि र ज्ञानदर्शन विशुद्धि, यति सात प्रकारले विशुद्धिको संग्रह हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले विपश्यना ध्यानको सात विशुद्धिहरूको वर्णन गर्दछ, जुन विपस्सना अभ्यासको प्रगतिशील चरणहरू हुन् :

- **सीलविसुद्धि :** नैतिक शुद्धता।
- **चित्तविसुद्धि :** चित्तको शुद्धता (समाधि)।
- **दिट्ठिविसुद्धि :** दृष्टिको शुद्धता (नामरूपको परिग्रह)।
- **कङ्खावितरणविसुद्धि :** सन्देह निवारण शुद्धता (प्रत्यय परिग्रह)।
- **मग्गामग्गञाणदस्सनविसुद्धि :** मार्ग र अमार्गको ज्ञानदर्शन।
- **पटिपदाञाणदस्सनविसुद्धि :** मार्गको प्रगतिशील ज्ञानदर्शन।
- **ञाणदस्सनविसुद्धि :** अन्तिम ज्ञानदर्शन (मुक्तिको प्राप्ति)।

यी सात विशुद्धिहरूले विपश्यना ध्यानको क्रमिक मार्गलाई सङ्केत गर्दछन् (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपस्सना अभ्यासको क्रमिक प्रक्रियालाई जनाउँछ। नैतिकता, एकाग्रता र प्रज्ञाको विकासले व्यक्तिलाई यथार्थ बुझाइ र मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४४. अनिच्चलक्खणं दुक्खलक्खणं अनत्तलक्खणञ्चेति तीणि लक्खणानि।

शब्दानुवाद : अनिच्चलक्खणं (अनिच्च + लक्खणं, समास) – अनित्य लक्षण, **दुक्खलक्खणं** (दुक्ख + लक्खणं, समास) – दुःख लक्षण, **अनत्तलक्खणं** (अनत्त + लक्खणं, समास) – अनात्म लक्षण, **च** – र, **इति** – यति, **तीणि** – तीन, **लक्खणानि** – लक्षणहरू।

भावानुवाद : अनित्य लक्षण, दुःख लक्षण र अनात्म लक्षण, यति तीन लक्षणहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले विपश्यनाको आधारभूत तीन लक्षणलाई सूचीबद्ध गर्दछ :

- **अनिच्चलक्खणं :** सबै संस्कारहरू (संस्कृत धर्महरू) अनित्य छन्।
- **दुक्खलक्खणं :** संस्कारहरू दुःखमय छन्।
- **अनत्तलक्खणं :** संस्कारहरूमा आत्मा छैन।

यी लक्षणहरूले यथार्थको गहिरो बुझाइलाई प्रोत्साहन गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले यथार्थको सत्य बुझ्ने महत्त्वलाई जनाउँछ। अनित्यता, दु:ख र अनत्ताको बोधले व्यक्तिलाई आसक्तिबाट मुक्त हुन र यथार्थ स्वीकार गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४५. अनिच्चानुपस्सना दुक्खानुपस्सना अनत्तानुपस्सना चेति तिस्सो अनुपस्सना।

शब्दानुवाद : अनिच्चानुपस्सना (अनिच्च + अनुपस्सना, सन्धि) – अनित्यताको अनुपश्यना, **दुक्खानुपस्सना** (दुक्ख + अनुपस्सना, सन्धि) – दु:खको अनुपश्यना, **अनत्तानुपस्सना** (अनत्त + अनुपस्सना, सन्धि) – अनात्मको अनुपश्यना, **च** – र, **इति** – यति, **तिस्सो** – तीन, **अनुपस्सना** – अनुपश्यनाहरू।

भावानुवाद : अनित्यताको अनुपश्यना, दु:खको अनुपश्यना र अनात्मको अनुपश्यना, यति तीन अनुपश्यनाहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले तीन अनात्मको अनुपश्यनाहरूको वर्णन गर्दछ, जुन विपश्यना ध्यानको माध्यमले तीन लक्षणहरूको सजग अवलोकन हो :

- **अनिच्चानुपस्सना :** संस्कारहरूको अनित्यतामा स्मृति।
- **दुक्खानुपस्सना :** संस्कारहरूको दु:खमय प्रकृतिमा स्मृति।
- **अनत्तानुपस्सना :** संस्कारहरूको अनात्मतामा स्मृति।

यी अनुपश्यनाले विपश्यनाको आधार बनाउँछन् (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले स्मृतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। तीन लक्षणहरूमा स्मृतिले व्यक्तिलाई यथार्थको गहिरो बुझाइ र शान्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४६. सम्मसनञाणं उदयब्बयञाणं भङ्गञाणं भयञाणं आदीनवञाणं निब्बिदाञाणं मुच्चितुकम्यताञाणं पटिसङ्खाञाणं सङ्खारुपेक्खाञाणं अनुलोमञाणञ्चेति दस विपस्सनाञाणानि।

शब्दानुवाद : सम्मसनञाणं (सम्मसन + ञाणं, समास) – सम्मसन ज्ञान, **उदयब्बयञाणं** (उदयब्बय + ञाणं, समास) – उदयव्यय ज्ञान, **भङ्गञाणं** (भङ्ग + ञाणं, समास) – भङ्ग ज्ञान, **भयञाणं** (भय + ञाणं, समास) – भय ज्ञान, **आदीनवञाणं** (आदीनव + ञाणं, समास) – आदीनव ज्ञान, **निब्बिदाञाणं** (निब्बिदा + ञाणं, समास) – वैराग्य ज्ञान, **मुच्चितुकम्यताञाणं** (मुच्चितु + कम्यता + ञाणं, समास) – मुक्तिकामी ज्ञान, **पटिसङ्खाञाणं** (पटिसङ्खा + ञाणं, समास) – पुनर्विचार ज्ञान, **सङ्खारुपेक्खाञाणं** (सङ्खार + उपेक्खा + ञाणं, सन्धि) – संस्कार उपेक्खा ज्ञान, **अनुलोमञाणं** (अनुलोम + ञाणं, समास) – अनुलोम ज्ञान, **च** – र, **इति** – यति, **दस** – दश, **विपस्सनाञाणानि** (विपस्सना + ञाणानि, समास) – विपश्यना ज्ञानहरू।

भावानुवाद : सम्मसन ज्ञान, उदयव्यय ज्ञान, भङ्ग ज्ञान, भय ज्ञान, आदीनव ज्ञान, वैराग्य ज्ञान, मुक्तिको इच्छा ज्ञान, पुनर्विचार ज्ञान, संस्कार उपेक्खा ज्ञान र अनुलोम ज्ञान, यति दश विपश्यना ज्ञानहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले विपश्यना ध्यानका दश ज्ञानहरूलाई सूचीबद्ध गर्दछ, जुन विपश्यनाको प्रगतिशील चरणहरू हुन् :

- **सम्मसनञाणं :** संस्कारहरूका तीन लक्षणहरूको अवलोकन।

- **उदयब्बयञाणं :** संस्कारहरूको उत्पत्ति र विनाशको ज्ञान।
- **भङ्गञाणं :** संस्कारहरूको विघटनको ज्ञान।
- **भयञाणं :** संस्कारहरूबाट हुने भयको ज्ञान।
- **आदीनवञाणं :** संस्कारहरूको दोषको ज्ञान।
- **निब्बिदाञाणं :** संस्कारहरूप्रति विरक्तिको ज्ञान।
- **मुच्चितुकम्यताञाणं :** मुक्तिको इच्छाको ज्ञान।
- **पटिसङ्खाञाणं :** पुनर्विचारको ज्ञान।
- **सङ्खारुपेक्खाञाणं :** संस्कारहरूप्रति तटस्थ वा मध्यस्थ भावको ज्ञान।
- **अनुलोमञाणं :** मुक्तिको मार्गसँग सम्बन्धित अनुरूप ज्ञान।

यी ज्ञानहरूले विपश्यना ध्यानको क्रमिक विकासलाई दर्शाउँछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपस्सना अभ्यासको गहिरो प्रगतिलाई जनाउँछ। यी ज्ञानहरूको विकासले व्यक्तिलाई यथार्थको बुझाइ र मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४७. सुञ्ञतो विमोक्खो, अनिमित्तो विमोक्खो, अप्पणिहितो विमोक्खो चेति तयो विमोक्खा।

शब्दानुवाद : सुञ्ञतो विमोक्खो (सुञ्ञतो + विमोक्खो, समास) – शून्यताको विमोक्ष, **अनिमित्तो विमोक्खो** (अनिमित्तो + विमोक्खो, समास) – अनिमित्तको विमोक्ष, **अप्पणिहितो विमोक्खो** (अप्पणिहितो + विमोक्खो, समास) – अप्रणिहितको विमोक्ष, **च** – र, **इति** – यति, **तयो** – तीन, **विमोक्खा** – विमोक्षहरू।

भावानुवाद : शून्यताको विमोक्ष, अनिमित्तको विमोक्ष र अप्रणिहितको विमोक्ष, यति तीन विमोक्षहरू हुन्।

व्याख्या : यो गद्यले मुक्तिका तीन मार्गहरू अर्थात् तीन विमोक्षहरूको वर्णन यस प्रकार गर्दछः

- **सुञ्ञतो विमोक्खो :** संस्कारहरूको शून्यतामा ध्यान केन्द्रित गरी मुक्ति।
- **अनिमित्तो विमोक्खो :** संस्कारहरूको निमित्तरहित अवस्थामा ध्यान केन्द्रित गरी मुक्ति।
- **अप्पणिहितो विमोक्खो :** संस्कारहरूप्रति इच्छारहित अवस्थामा ध्यान केन्द्रित गरी मुक्ति।

यी विमोक्षहरूले विपश्यना ध्यानको अन्तिम लक्ष्य, निर्वाण, तर्फ सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मुक्तिको विभिन्न मार्गहरूलाई जनाउँछ। यी विमोक्षहरूको अभ्यासले व्यक्तिलाई आसक्ति र बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४८. सुञ्ञतानुपस्सना अनिमित्तानुपस्सना अप्पणिहितानुपस्सना चेति तीणि विमोक्खमुखानि च वेदितब्बानि।

शब्दानुवाद : सुञ्ञतानुपस्सना (सुञ्ञता + अनुपस्सना, सन्धि) – शून्यताको अनुपश्यना, **अनिमित्तानुपस्सना** (अनिमित्त + अनुपस्सना, सन्धि) – अनिमित्तको अनुपश्यना, **अप्पणिहितानुपस्सना**

(अप्पणिहित + अनुपस्सना, सन्धि) – अप्रणिहितको अनुपश्यना, **च** – र, **इति** – यति, **तीणि** – तीन, **विमोक्खमुखानि** (विमोक्ख + मुखानि, समास) – विमोक्षका द्वारहरू, **च** – भनेर, **वेदितब्बानि** (√विद धातु) – जान्नुपर्दछ।

भावानुवाद : शून्यताको अनुपश्यना, अनिमित्तको अनुपश्यना र अप्रणिहितको अनुपश्यना, यति तीन विमोक्षका द्वारहरू हुन् भनेर जान्नुपर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले तीन विमोक्षका द्वारहरूको वर्णन गर्दछ, जुन विपश्यना ध्यानको माध्यमले निब्बानप्राप्तिका प्रवेशद्वारहरू हुन् :

- **सुञ्ञतानुपस्सना :** संस्कारहरूको शून्यतामा स्मृति।
- **अनिमित्तानुपस्सना :** संस्कारहरूको निमित्तरहित अवस्थामा स्मृति।
- **अप्पणिहितानुपस्सना :** संस्कारहरूप्रति इच्छारहित अवस्थामा स्मृति।

यी अनुपश्यनाहरूले मुक्तिको मार्गलाई खोल्छन् (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मुक्तिको मार्गहरूको महत्त्वलाई जनाउँछ। यी अनुपश्यनाहरूको अभ्यासले व्यक्तिलाई यथार्थको बुझाइ र बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

४९. कथं ? पातिमोक्खसंवरसीलं इन्द्रियसंवरसीलं आजीविकापारिसुद्धिसीलं पच्चयसन्निस्सित-सीलञ्चेति चतुपारिसुद्धिसीलं सीलविसुद्धि नाम।

शब्दानुवाद : कथं – कसरी, **पातिमोक्खसंवरसीलं** (पातिमोक्ख + संवर + सीलं, समास) – प्रातिमोक्ष संवर शील, **इन्द्रियसंवरसीलं** (इन्द्रिय + संवर + सीलं, समास) – इन्द्रिय संवर शील, **आजीविकापारिसुद्धिसीलं** (आजीविका + पारिसुद्धि + सीलं, समास) – आजीविका परिसुद्धि शील, **पच्चयसन्निस्सितसीलं** (पच्चय + सन्निस्सित + सीलं, समास) – प्रत्यय आधारित शील, **च** – र, **इति** – यति, **चतुपारिसुद्धिसीलं** (चतु + पारिसुद्धि + सीलं, समास) – चार परिशुद्धि शील, **सीलविसुद्धि** (सील + विसुद्धि, समास) – शील विशुद्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : कसरी? प्रातिमोक्ष संवर शील, इन्द्रिय संवर शील, आजीविका परिसुद्धि शील र प्रत्यय आधारित शील, यति चार परिशुद्धि शीलहरूलाई शील विशुद्धि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'सीलविसुद्धि'** को चार प्रकारहरूको वर्णन यसरी गर्दछ :

- **पातिमोक्खसंवरसीलं :** भिक्षुहरूको नियमहरूको पालना।
- **इन्द्रियसंवरसीलं :** इन्द्रियहरू (आँखा, कान, आदि) को संयम।
- **आजीविकापारिसुद्धिसीलं :** शुद्ध आजीविका (जीविकाको शुद्धता)।
- **पच्चयसन्निस्सितसीलं :** भोजन, वस्त्र, आदि प्रत्ययहरूको शुद्ध प्रयोग।

यी चार शीलहरूले विपश्यना ध्यानको आधार, नैतिक शुद्धता, प्रदान गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले नैतिकताको महत्त्वलाई जनाउँछ। शीलको पालना र संयमले व्यक्तिलाई शुद्ध जीवन र ध्यानको लागि आधार तयार गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५०. उपचारसमाधि अप्पनासमाधि चेति दुविधोपि समाधि चित्तविसुद्धि नाम।

शब्दानुवाद : उपचारसमाधि (उपचार + समाधि, समास) – उपचार समाधि, **अप्पनासमाधि** (अप्पना + समाधि, समास) – अर्पणा समाधि, **च** – र, **इति** – यति, **दुविधो** (दु + विधो, समास) – दुई प्रकारको, **अपि** – पनि, **समाधि** – समाधि, **चित्तविसुद्धि** (चित्त + विसुद्धि, समास) – चित्त विशुद्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : उपचार समाधि र अर्पणा समाधि, यति दुई प्रकारको समाधिलाई पनि चित्त विशुद्धि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'चित्तविसुद्धि'** (चित्त विशुद्धि) को आधार, समाधिलाई, दुई प्रकारले वर्णन गर्दछ :

- **उपचारसमाधि :** निकटवर्ती एकाग्रता।
- **अप्पनासमाधि :** ध्यानको पूर्ण एकाग्रता।

यी दुवै समाधिहरूले चित्तलाई शुद्ध र स्थिर बनाउँछन्, जुन विपश्यनाको लागि आवश्यक छ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले चित्तको स्थिरताको महत्त्वलाई जनाउँछ। समाधि अभ्यासले व्यक्तिलाई एकाग्रता र शान्ति उपलब्ध गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५१. लक्खणरसपच्चुपट्ठानपदट्ठानवसेन नामरूप परिग्गहो दिट्ठिविसुद्धि नाम।

शब्दानुवाद : लक्खणरसपच्चुपट्ठानपदट्ठानवसेन (लक्खण + रस + पच्चुपट्ठान + पदट्ठान + वसेन, समास) – लक्षण, रस, पच्चुपट्ठान र पदट्ठान अनुसार, **नामरूप** (नाम + रूप, समास) – नामरूप, **परिग्गहो** – परिग्रह, **दिट्ठिविसुद्धि** (दिट्ठि + विसुद्धि, समास) – दृष्टि विशुद्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : लक्षण, रस, पच्चुपट्ठान र पदट्ठान अनुसार नामरूपको परिग्रह (विवेकयुक्त ज्ञान) लाई दृष्टि विशुद्धि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'दिट्ठिविसुद्धि'** (दृष्टि विशुद्धि) को वर्णन गर्दछ, जसमा नाम (चित्त र चैतसिक) र रूप (भौतिक तत्त्वहरू) को स्पष्ट परिग्रह हुन्छ। यो परिग्रह लक्षण (विशेषता), रस (कार्य), पच्चुपट्ठान (प्रकट हुने रूप) र पदट्ठान (निकट कारण) अनुसार गरिन्छ। यसले आत्माको भ्रमलाई हटाउँछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले यथार्थको विश्लेषणात्मक बुझाइलाई जनाउँछ। नामरूपको परिग्रहले व्यक्तिलाई आत्मको भ्रमबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५२. तेसमेव च नामरूपानं पच्चयपरिग्गहो कङ्खावितरणविसुद्धि नाम।

शब्दानुवाद : तेसमेव (तेसं + एव, सन्धि) – तिनै, **च** – र, **नामरूपानं** (नाम + रूपानं, समास) – नामरूपहरूको, **पच्चयपरिग्गहो** (पच्चय + परिग्गहो, समास) – प्रत्ययको परिग्रह, **कङ्खावितरणविसुद्धि** (कङ्खा + वितरण + विसुद्धि, समास) – सन्देह निवारण विशुद्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : तिनै नामरूपहरूको प्रत्ययको परिग्रहलाई सन्देह निवारण विशुद्धि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'कङ्खावितरणविसुद्धि'** (सन्देह निवारण विशुद्धि) को वर्णन गर्दछ, जसमा नामरूपका कारणहरू (प्रत्ययहरू) को स्पष्ट बुझाइ हुन्छ। यो बुझाइले सृष्टिकर्ता वा अन्य बाहिरी कारणहरूको सन्देहलाई हटाउँछ र प्रतीत्यसमुत्पादको सिद्धान्तलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कारण र प्रभावको बुझाइलाई जनाउँछ। प्रत्ययहरूको परिग्रहले व्यक्तिलाई यथार्थको गहिरो बुझाइ र सन्देहमुक्त जीवनमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५३. ततो परं पन तथापरिग्गहितेसु सप्पच्चयेसु तेभूमकसङ्खारेसु अतीतादिभेदभिन्नेसु खन्धादिनयमारब्भ कलापवसेन सङ्खिपित्वा "अनिच्चं खयट्ठेन, दुक्खं भयट्ठेन, अनत्ता असारकट्ठेना"ति अद्धानवसेन सन्ततिवसेन खणवसेन वा सम्मसनञाणेन लक्खणत्तयं सम्मसन्तस्स तेस्वेव पच्चयवसेन खणवसेन च उदयब्बयञाणेन उदयब्बयं समनुपस्सन्तस्स च –

शब्दानुवाद : ततो – त्यसपछि, **परं** – पर (उता), **पन** – निपात, **तथापरिग्गहितेसु** (तथा + परिग्गहितेसु, समास) – त्यसरी परिग्रह गरिएकामा, **सप्पच्चयेसु** (स + पच्चयेसु, समास) – प्रत्ययसहित, **तेभूमकसङ्खारेसु** (ते + भूमक + सङ्खारेसु, समास) – तीन भुमिका संस्कारहरूमा, **अतीतादिभेदभिन्नेसु** (अतीत + आदि + भेद + भिन्नेसु, सन्धि) – अतीत आदि भेद अनुसार भिन्न, **खन्धादिनयमारब्भ** (स्कन्ध + आदि + नयं + आरब्भ, सन्धि) – स्कन्ध आदि विधिलाई आधार बनाएर, **कलापवसेन** (कलाप + वसेन, समास) – कलाप अनुसार, **सङ्खिपित्वा** (√खिप धातु) – सङ्क्षेप गरेर, **अनिच्चं** – अनित्य, **खयट्ठेन** (खय + अत्थेन, सन्धि) क्षयको अर्थले, **दुक्खं** – दुःख, **भयट्ठेन** (भय + अत्थेन, सन्धि) – भयको अर्थले, **अनत्ता** – अनत्त, **असारकट्ठेना"ति** (अनत्ता + असारक + अत्थेन + इति, सन्धि) – असारताको अर्थले भनी, **अद्धानवसेन** (अद्धान + वसेन, समास) – काल (अवधि) अनुसार, **सन्ततिवसेन** (सन्तति + वसेन, समास) – सन्तति अनुसार, **खणवसेन** (खण + वसेन, समास) – क्षण अनुसार, **वा** – वा, **सम्मसनञाणेन** (सम्मसन + ञाणेन, समास) – विपश्यना ज्ञानले, **लक्खणत्तयं** (लक्खण + तयं, समास) – तीन लक्षणहरू, **सम्मसन्तस्स** (√मस धातु) – प्रत्यवेक्षण गर्नेको, **तेस्वेव** (तेसु + एव, सन्धि) – तिनैमा, **पच्चयवसेन** (पच्चय + वसेन, समास) – प्रत्यय अनुसार, **खणवसेन** (खण + वसेन, समास) – क्षण अनुसार, **च** – र, **उदयब्बयञाणेन** (उदयब्बय + ञाणेन, समास) – उदयव्यय ज्ञानले, **उदयब्बयं** (उदय + वयं, समास) – उदय र व्यय, **समनुपस्सन्तस्स** (सम + अनुपस्सन्तस्स, सन्धि) – सजग प्रत्यवेक्षण गर्नेको, **च** – र।

भावानुवाद : त्यसपछि त्यसरी परिग्रह गरिएका प्रत्ययसहित तीन भुमिका संस्कारहरूमा, अतीत आदि भेद अनुसार भिन्न, स्कन्ध आदि विधिलाई आधार बनाएर समूह अनुसार सङ्क्षेप गरेर, **'अनित्य'** क्षयको अर्थले, **'दुःख'** भयको अर्थले, **'अनात्म'** असारताको अर्थले' काल (अवधि), सन्तति र क्षण अनुसार विपश्यना ज्ञानले तीन लक्षणहरू प्रत्यवेक्षण गर्नेको (योगीको) र तिनैमा प्रत्यय र क्षण अनुसार उदयव्यय ज्ञानले उदय र व्यय सजग प्रत्यवेक्षण गर्नेको (योगीको) र -

"ओभासो पीति पस्सद्धि, अधिमोक्खो च पग्गहो।

सुखं ञाणमुपट्ठानमुपेक्खा च निकन्ति चे"ति॥

ओभासादिविपस्सनुपक्किलेसपरिपन्थपरिग्गहवसेन मग्गामग्गलक्खणववत्थानं मग्गामग्गञाण-दस्सनविसुद्धि नाम।

ओभासो – प्रकाश, **पीति** – पीति, **पस्सद्धि** – शान्ति, **अधिमोक्खो** – दृढ विश्वास, **च** – र, **पग्गहो** – उत्साह, **सुखं** – सुख, **ञाणं** – ज्ञान, **उपट्ठानं** – स्मृति, **उपेक्खा** – तटस्थ वा मध्यस्थ भाव, **च** – र, **निकन्ति** – तृष्णा, **चे** – यदि, **इति** – यति, **ओभासादिविपस्सनुपक्किलेसपरिपन्थपरिग्गहवसेन** (ओभास + आदि + विपस्सन + उपक्किलेस + परिपन्थ + परिग्गह + वसेन, सन्धि) – प्रकाश आदि विपश्यना उपक्लेश र बाधाहरूको परिग्रह अनुसार, **मग्गामग्गलक्खणववत्थानं** (मग्ग + अमग्ग + लक्खण + ववत्थानं, सन्धि) – मार्ग र अमार्ग लक्षणको विश्लेषण (निर्धारण), **मग्गामग्गञाण-दस्सनविसुद्धि** (मग्ग + अमग्ग + ञाण + दस्सन + विसुद्धि, सन्धि) – मार्ग र अमार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि, **नाम** – नाम।

'प्रकाश, पीति, शान्ति, दृढ विश्वास, उत्साह, सुख, ज्ञान, स्मृति, तटस्थ वा मध्यस्थ भाव र तृष्णा' यति प्रकाश आदि विपश्यना उपक्लेश र बाधाहरूको परिग्रह अनुसार मार्ग र अमार्ग लक्षणको विश्लेषण (निर्धारण, भेद) लाई मार्ग र अमार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'मग्गामग्गञाणदस्सनविसुद्धि'** (मार्ग र अमार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि) को प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। योगीले :

- **सम्मसनञाणं :** स्कन्धहरूको समूहमा तीन लक्षणहरू (अनित्य, दु:ख, अनत्ता) को अवलोकन गर्दछ।
- **उदयब्बयञाणं :** संस्कारहरूको उत्पत्ति र बिनाशको सजग अवलोकन गर्दछ।

यो प्रक्रियामा प्रकाश, पीति, आदि विपस्सना उपक्लेशहरू (उपक्किलेस) उत्पन्न हुन सक्छन्, जसलाई बाधा (परिपन्थ) को रूपमा परिग्रह गरी मार्ग र अमार्गको निर्धारण गरिन्छ। यो विशुद्धिले विपश्यनाको सही मार्गलाई स्पष्ट गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले सही मार्गको बुझाइलाई जनाउँछ। उपक्लेशहरूको परिग्रह र स्मृतिले व्यक्तिलाई सही मार्गमा अघि बढ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५४. तथा परिपन्थविमुत्तस्स पन तस्स उदयब्बयञाणतो पट्ठाय यावानुलोमा तिलक्खणं विपस्सनापरम्पराय पटिपज्जन्तस्स नव विपस्सनाञाणानि पटिपदाञाणदस्सनविसुद्धि नाम।

शब्दानुवाद : तथा – त्यसैगरी, **परिपन्थविमुत्तस्स** (परिपन्थ + विमुत्तस्स, समास) – बाधाहरूबाट मुक्त भएको, **पन** – निपात, **तस्स** – उसको, **उदयब्बयञाणतो** (उदयब्बय + ञाणतो, समास) – उदयव्यय ज्ञानदेखि, **पट्ठाय** – देखि, **यावानुलोमा** (याव + अनुलोमा, सन्धि) – अनुलोमसम्म, **तिलक्खणं** (ति + लक्खणं, समास) – तीन लक्षणहरू, **विपस्सनापरम्पराय** (विपस्सना + परम्पराय, समास) – विपश्यनाको परम्पराले, **पटिपज्जन्तस्स** (√पज धातु) – अभ्यास गर्नेको, **नव** – नौ, **विपस्सनाञाणानि** (विपस्सना + ञाणानि, समास) – विपश्यना ज्ञानहरू, **पटिपदाञाणदस्सनविसुद्धि** (पटिपदा + ञाण + दस्सन + विसुद्धि, समास) – मार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : त्यसैगरी बाधाहरूबाट मुक्त भएको उसको उदयव्यय ज्ञानदेखि अनुलोमसम्म तीन लक्षणहरू विपश्यनाको परम्पराले अभ्यास गर्ने योगीका नौ विपश्यना ज्ञानहरूलाई मार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'पटिपदाञाणदस्सनविसुद्धि'** (मार्गको ज्ञानदर्शन विशुद्धि) को वर्णन गर्दछ। उदयव्यय ज्ञानदेखि, अभ्यासीले बाधाहरूबाट मुक्त भएर तीन लक्षणहरूमा विपश्यनाको क्रमिक अभ्यास गर्दछ। यसले नौ विपश्यना ज्ञानहरू (**'भङ्गञाण'** देखि **'सङ्खारुपेक्खाञाण'** सम्म) को विकास गर्दछ, जुन मार्गको प्रगतिशील विशुद्धि हो (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपश्यनाको क्रमिक प्रगतिलाई जनाउँछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई यथार्थको गहिरो बुझाइ र मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५५. तस्सेवं पटिपज्जन्तस्स पन विपस्सनापरिपाकमागम्म "इदानि अप्पना उप्पज्जिस्सती"ति भवङ्गं वोच्छिज्जित्वा उप्पन्नमनोद्वारावज्जनानन्तरं द्वे तीणि विपस्सनाचित्तानि यं किञ्चि अनिच्चादिलक्खणमारब्भ परिकम्मोपचारानुलोमनामेन पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : तस्स – उसको, **एवं** – यसरी, **पटिपज्जन्तस्स** (√पज धातु) – अभ्यास गर्नेको, **पन** – निपात, **विपस्सनापरिपाकमागम्म** (विपस्सना + परिपाकं + आगम्म, सन्धि) – विपश्यनाको परिपक्वता उपलब्ध गरेर, **इदानि** – अब, **अप्पना** – अर्पणा, **उप्पज्जिस्सति** (√पद धातु) – उत्पन्न हुनेछ, **इति** – भनी, **भवङ्गं** – भवङ्ग, **वोच्छिज्जित्वा** (√छिद धातु) – विच्छेद गरेर, **उप्पन्नमनोद्वारावज्जनानन्तरं** (उप्पन्न + मनोद्वार + आवज्जन + अनन्तरं, सन्धि) – उत्पन्न मनोद्वार आवज्जनपछि, **द्वे तीणि** (द्वे + तीणि, समास) – दुई वा तीन, **विपस्सनाचित्तानि** (विपस्सना + चित्तानि, समास) – विपश्यना चित्तहरू, **यं किञ्चि** – जुन कुनै, **अनिच्चादिलक्खणं** (अनिच्च + आदि + लक्खणं, सन्धि) – अनित्य आदि लक्षण, **आरब्भ** (√रभ धातु) – आधार बनाएर, **परिकम्मोपचारानुलोमनामेन** (परिकम्म + उपचार + अनुलोम + नामेन, सन्धि) – परिकर्म, उपचार र अनुलोम नामले, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : उसको यस्तो अभ्यासले (योगीले) विपश्यनाको परिपक्वता प्राप्त गरेर, 'अब अर्पणा उत्पन्न हुनेछ' भनी भवङ्गलाई विच्छेद गरेर, उत्पन्न मनोद्वार आवज्जनपछि, दुई वा तीन विपस्सना चित्तहरू जुन कुनै अनित्य आदि लक्षणलाई आधार बनाएर परिकर्म, उपचार र अनुलोम नामले उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले विपश्यनाको परिपक्वताको चरणको वर्णन गर्दछ। अभ्यासीले विपस्सना अभ्यासको परिपक्वता उपलब्ध गरेपछि, भवङ्ग चित्त विच्छेद हुन्छ र मनोद्वार आवज्जनपछि दुई वा तीन विपश्यना चित्तहरू (**परिकर्म, उपचार, अनुलोम**) अनित्य आदि लक्षणहरूमा आधारित भएर उत्पन्न हुन्छन्। यो चरणले मार्गप्राप्तिको निकटतालाई सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपश्यनाको परिपक्वताको महत्त्वलाई जनाउँछ। सजग र निरन्तर अभ्यासले व्यक्तिलाई मुक्तिको निकट लैजान्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५६. या सिखाप्पत्ता, सा सानुलोमा सङ्खारुपेक्खा वुट्ठानगामिनिविपस्सनाति च पवुच्चति।

शब्दानुवाद : या – जुन, **सिखाप्पत्ता** (सिखा + अप्पत्ता, समास) – शिखरमा पुगेको, **सा** – त्यो, **सानुलोमा** (सह + अनुलोमा, सन्धि) – अनुलोमसहित, **सङ्खारुपेक्खा** (सङ्खार + उपेक्खा, सन्धि) – संस्कार उपेक्खा, **वुट्ठानगामिनिविपस्सना** (वुट्ठान + गामिनी + विपस्सना, समास) – अभ्युत्थानगामिनी विपस्सना, **इति** – भनेर, **च** – र, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : जुन शिखरमा पुगेको छ, त्यसलाई अनुलोमसहित संस्कार उपेक्खा अभ्युत्थानगामिनी विपश्यना भनेर भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**अभ्युत्थानगामिनी विपश्यना**' (मार्ग प्राप्तिको विपश्यना) को वर्णन गर्दछ। यो विपश्यनाको शिखर हो, जहाँ संस्कार उपेक्खा ज्ञान अनुलोम ज्ञानसँग मिलेर मार्ग प्राप्तिको निकट पुग्छ। यो चरणले निर्वाण प्राप्तिको अन्तिम तयारीलाई सङ्केत गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपश्यनाको शिखरको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र तटस्थ वा मध्यस्थ भावले व्यक्तिलाई मुक्तिको निकट लैजान्छ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५७. ततो परं गोत्रभुचित्तं निब्बानमालम्बित्वा पुथुज्जनगोत्तमभिभवन्तं, अरियगोत्तमभिसम्भोन्तञ्च पवत्तति।

शब्दानुवाद : ततो परं – त्यसपछि, **गोत्रभुचित्तं** (गोत्रभु + चित्तं, समास) – गोत्रभु चित्त, **निब्बानमालम्बित्वा** (निब्बानं + आलम्बित्वा, सन्धि) – निर्वाणलाई आरम्मण बनाएर, **पुथुज्जनगोत्तमभिभवन्तं** (पुथुज्जन + गोत्तं + अभिभवन्तं, सन्धि) – पृथक्जन गोत्रलाई पराजित गर्न, **अरियगोत्तमभिसम्भोन्तं** (अरिय + गोत्तं + अभिसम्भोन्तं, सन्धि) – आर्य गोत्रलाई उपलब्ध गर्नका लागि, **च** – र, **पवत्तति** (√वत्त धातु) – प्रवृत्त हुन्छ।

भावानुवाद : त्यसपछि गोत्रभु चित्त निर्वाणलाई आरम्मण बनाएर, पृथक्जन गोत्रलाई पराजित गर्न र आर्य गोत्रलाई उपलब्ध गर्न प्रवृत्त हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**गोत्रभु चित्त**' को उत्पत्तिको वर्णन गर्दछ। यो चित्तले निर्वाणलाई आरम्मण बनाएर पृथक्जन (सामान्य व्यक्ति) को अवस्थालाई पराजित गर्दछ र आर्य (मुक्त व्यक्ति) को अवस्थालाई उपलब्ध गर्दछ। यो मार्ग प्राप्तिको ठीक अघिको चरण हो (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मुक्तिको निकट चरणलाई जनाउँछ। स्मृति र विपश्यनाले व्यक्तिलाई सांसारिक बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५८. तस्सानन्तरमेव मग्गो दुक्खसच्चं परिजानन्तो समुदयसच्चं पजहन्तो, निरोधसच्चं सच्छिकरोन्तो, मग्गसच्चं भावनावसेन अप्पनावीथिमोतरति।

शब्दानुवाद : तस्सानन्तरमेव (तस्स + अनन्तरं + एव, सन्धि) – त्यसको तुरुन्तै पछि, **मग्गो** – मार्ग, **दुक्खसच्चं** (दुक्ख + सच्चं, समास) – दुःख सत्य, **परिजानन्तो** (√ञा धातु) – पूर्णरूपमा जान्दै, **समुदयसच्चं** (समुदय + सच्चं, समास) – समुदय सत्य, **पजहन्तो** (√हा धातु) – त्यागेर, **निरोधसच्चं** (निरोध + सच्चं, समास) – निरोध सत्य, **सच्छिकरोन्तो** (√कर धातु) – साक्षात्कार गर्ने, **मग्गसच्चं** (मग्ग + सच्चं, समास) – मार्ग सत्य, **भावनावसेन** (भावना + वसेन, समास) – भावनाद्वारा, **अप्पनावीथिमोतरति** (अप्पना + वीथिं + उतरति, सन्धि) – अर्पणा वीथिमा उत्रन्छ।

भावानुवाद : त्यसको तुरुन्तै पछि (श्रोतापन्नमा प्रवेश गर्ने) मार्गले दुःख सत्यलाई पूर्णरूपमा जानेर, समुदय सत्यलाई त्यागेर निरोध सत्यलाई साक्षात्कार गर्ने (योगी) मार्ग सत्यको भावनाद्वारा अर्पणा वीथि (मार्ग) मा उत्रन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**मार्गचित्त**' को कार्यको वर्णन गर्दछ। मार्ग चित्तले चार सत्यहरूसँग सम्बन्धित कार्यहरू गर्दछ :

- **दुक्खसच्चं परिजानन्तो :** दुःख सत्यलाई पूर्ण रूपमा बुझ्छ।
- **समुदयसच्चं पजहन्तो :** तृष्णा (समुदय) लाई त्याग्छ।
- **निरोधसच्चं सच्छिकरोन्तो :** निब्बान (निरोध) लाई साक्षात्कार गर्दछ।

• **मग्गसच्चं भावनावसेन :** मार्ग सत्यलाई भावनाद्वारा उपलब्ध गर्दछ।

यो अर्पणा मार्गले मुक्तिको अवस्थामा प्रवेश गराउँछ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मुक्तिको मार्गलाई जनाउँछ। चार सत्यहरूको बुझाइ र अभ्यासले व्यक्तिलाई बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

५९. ततो परं द्वे तीणि फलचित्तानि पवत्तित्वा भवङ्गपातोव होति, पुन भवङ्गं वोच्छिन्दित्वा पच्चवेक्खणञाणानि पवत्तन्ति।

शब्दानुवाद : ततो – त्यसपछि, **परं** – पर (उता), **द्वे तीणि** (द्वे + तीणि, समास) – दुई वा तीन, **फलचित्तानि** (फल + चित्तानि, समास) – फल चित्तहरू, **पवत्तित्वा** (√वत्त धातु) – उत्पन्न भएर, **भवङ्गपातोव** (भवङ्ग + पातो + एव, सन्धि) – भवङ्गमा पतन हुन्छ, **पुन** – फेरि, **भवङ्गं** – भवङ्ग, **वोच्छिन्दित्वा** (√छिद धातु) – विच्छेद गरेर, **पच्चवेक्खणञाणानि** (पच्चवेक्खण + ञाणानि, समास) – प्रत्यवेक्षण ज्ञानहरू, **पवत्तन्ति** (√वत्त धातु) – उत्पन्न हुन्छन्।

भावानुवाद : त्यसपछि दुई वा तीन फल चित्तहरू उत्पन्न भएर भवङ्गमा पतन हुन्छ, फेरि भवङ्गलाई विच्छेद गरेर प्रत्यवेक्षण ज्ञानहरू उत्पन्न हुन्छन्।

व्याख्या : यो गद्यले मार्ग चित्तपछि **'फल चित्त'** र **'पच्चवेक्खण ज्ञान'** को प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। मार्ग चित्तपछि दुई वा तीन फल चित्तहरू (मुक्तिको अनुभव) उत्पन्न हुन्छन्, त्यसपछि चित्त भवङ्गमा पतन हुन्छ। फेरि भवङ्ग विच्छेद भएर प्रत्यवेक्षण ज्ञानहरू (मार्ग, फल, आदिको समीक्षा) उत्पन्न हुन्छन् (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले मुक्तिको अनुभव र समीक्षाको महत्त्वलाई जनाउँछ। पुनरावलोकनले व्यक्तिलाई आफ्नो प्रगति बुझ्न र मार्गमा अघि बढ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

ञाणदस्सनसङ्गहो (ज्ञानदर्शन संग्रह)

(Summary of Knowledge and Vision)

६०. मग्गं फलञ्च निब्बानं, पच्चवेक्खति पण्डितो।
हीने किलेसे सेसे च, पच्चवेक्खति वान वा ॥
छब्बिसुद्धिकमेनेवं, भावेतब्बो चतुब्बिधो।
ञाणदस्सनविसुद्धि, नाम मग्गो पवुच्चति ॥

शब्दानुवाद : मग्गं – मार्ग, **फलञ्च** (फलं + च, सन्धि) – फल र, **निब्बानं** – निर्वाण, **पच्चवेक्खति** (पति + अव + √इक्ख धातु) – प्रत्यवेक्षण गर्दछ, **पण्डितो** – विद्वान्, **हीने** – नष्ट भएका, **किलेसे** – क्लेशहरू, **सेसे** – बाँकी, **च** – र, **पच्चवेक्खति** (पति + अव + √इक्ख धातु) – प्रत्यवेक्षण गर्दछ, **वान वा** (वा + न वा, सन्धि) – वा नगर्ने, **छब्बिसुद्धिकमेन** (छ + विसुद्धि + कमेन, समास) – छ विशुद्धिको क्रमले, **एवं** – यसरी, **भावेतब्बो** (√भू धातु) – विकास गर्नुपर्ने, **चतुब्बिधो** (चतु + विधो, समास) – चार

प्रकारको, **ञाणदस्सनविसुद्धि** (ञाण + दस्सन + विसुद्धि, समास) – ज्ञानदर्शन विशुद्धि, **नाम** – नाम, **मग्गो** – मार्ग, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ।

भावानुवाद : विद्वान्ले मार्ग, फल र निर्वाणलाई प्रत्यवेक्षण गर्दछ। नष्ट भएका क्लेशहरू र बाँकी क्लेशहरूलाई प्रत्यवेक्षण गर्दछ वा नगर्न सक्छ। यसरी छ विशुद्धिको क्रमले विकास गर्नुपर्ने चार प्रकारलाई ज्ञानदर्शन विशुद्धि मार्ग भनिन्छ।

व्याख्या : यो गाथाले **'ञाणदस्सनविसुद्धि'** (ज्ञानदर्शन विशुद्धि) को वर्णन गर्दछ। विद्वान् अभ्यासीले मार्ग, फल र निर्वाणको प्रत्यवेक्षण गर्दछ। साथै, नष्ट भएका क्लेशहरू (जस्तै, कामच्छन्द) र बाँकी क्लेशहरूको समीक्षा गर्दछ। यो विशुद्धि चार प्रकारका मार्गहरू (सोतापत्ति, सकदागामि, अनागामि र अरहत्त) सँग सम्बन्धित छ, जुन छ विशुद्धिको क्रमिक विकासले उपलब्ध हुन्छ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले मुक्तिको अन्तिम चरण र समीक्षाको महत्त्वलाई जनाउँछ। पुनरावलोकन र स्मृतिले व्यक्तिलाई पूर्ण मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ विसुद्धिभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **विसुद्धिभेदो** (विसुद्धि + भेदो, समास) – विशुद्धिको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो विशुद्धिको भेद हो।

व्याख्या : यो वाक्यले विपश्यना कर्मस्थानको सात विशुद्धिहरूको वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले विपश्यना ध्यानको क्रमिक मार्ग र मुक्तिको प्रक्रियालाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले विपश्यना अभ्यासको पूर्णतालाई जोड दिन्छ। स्मृति र क्रमिक अभ्यासले व्यक्तिलाई यथार्थ बुझाइ र मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

विमोक्खभेदो (विमोक्ष भेद)

(Classification of Liberations)

६१. तत्थ अनत्तानुपस्सना अत्ताभिनिवेसं मुञ्चन्ती सुञ्ञतानुपस्सना नाम विमोक्खमुखं होति।

शब्दानुवाद : तत्थ – त्यहाँ, **अनत्तानुपस्सना** (अनत्त + अनुपस्सना, सन्धि) – अनात्मको अनुपश्यना, **अत्ताभिनिवेसं** (अत्ता + अभिनिवेसं, सन्धि) – आत्मको अभिनिवेश, **मुञ्चन्ती** (√मुच धातु) – मुक्त गरेर, **सुञ्ञतानुपस्सना** (सुञ्ञता + अनुपस्सना, सन्धि) – शून्यताको अनुपश्यना, **नाम** – नाम, **विमोक्खमुखं** (विमोक्ख + मुखं, समास) – विमोक्षको द्वार, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : त्यहाँ अनात्मको अनुपश्यनाले आत्माको अभिनिवेशलाई छोडेर शून्यताको अनुपश्यना भनिने विमोक्षको मुख (द्वार) हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**सुञ्ञतानुपस्सना**' को वर्णन गर्दछ। अनात्मको अनुपश्यनाले आत्माको भ्रम (अत्ताभिनिवेस) लाई त्याग्छ, जसले शून्यताको बोध हुन्छ। यो विमोक्षको प्रवेशद्वार हो, जुन निर्वाण प्राप्तिको मार्ग हो (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले आत्मको भ्रमबाट मुक्तिको महत्त्वलाई जनाउँछ। शून्यताको बोधले व्यक्तिलाई आसक्तिबाट मुक्त हुन र यथार्थ स्वीकार गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६२. अनिच्चानुपस्सना विपल्लासनिमित्तं मुञ्चन्ती अनिमित्तानुपस्सना नाम।

शब्दानुवाद : अनिच्चानुपस्सना (अनिच्च + अनुपस्सना, सन्धि) – अनित्यताको अनुपश्यना, **विपल्लासनिमित्तं** (विपल्लास + निमित्तं, समास) – विपर्यासको निमित्तलाई, **मुञ्चन्ती** (√मुच धातु) – मुक्त गरेर, **अनिमित्तानुपस्सना** (अनिमित्त + अनुपस्सना, सन्धि) – अनिमित्तको अनुपश्यना, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : अनित्यताको अनुपश्यनाले विपर्यास (भ्रान्ति) निमित्तलाई मुक्त गरेर अनिमित्त अनुपश्यना भनिने हुन्छ ।

व्याख्या : यो गद्यले '**अनिमित्तानुपस्सना**' को वर्णन गर्दछ। अनित्यताको अनुपश्यनाले संस्कारहरूको स्थायित्वको विपर्यास वा भ्रान्ति (विपल्लासनिमित्त) लाई त्याग्छ, जसले अनिमित्त (निमित्तरहित अवस्था) को बोध हुन्छ। यो विमोक्षको दोस्रो द्वार हो (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनित्यताको बुझाइलाई जनाउँछ। अनिमित्तको बोधले व्यक्तिलाई स्थायित्वको भ्रमबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६३. दुक्खानुपस्सना तण्हापणिधिं मुञ्चन्ती अप्पणिहितानुपस्सना नाम।

शब्दानुवाद : दुक्खानुपस्सना (दुक्ख + अनुपस्सना, सन्धि) – दु:खको अनुपश्यना, **तण्हापणिधिं** (तण्हा + पणिधिं, समास) – तृष्णाको इच्छालाई, **मुञ्चन्ती** (√मुच धातु) – मुक्त गरेर, **अप्पणिहितानुपस्सना** (अप्पणिहित + अनुपस्सना, सन्धि) – अप्रणिहितको अनुपश्यना, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : दु:खको अनुपश्यनाले तृष्णाको इच्छालाई मुक्त गरेर अप्रणिहित अनुपश्यना भनिने हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**अप्पणिहितानुपस्सना**' को वर्णन गर्दछ। दु:खको अनुपश्यनाले तृष्णा र इच्छा (तण्हापणिधि) लाई त्याग्छ, जसले इच्छारहित अवस्था (अप्रणिहित) को बोध हुन्छ। यो विमोक्षको तेस्रो द्वार हो (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले तृष्णाबाट मुक्तिको महत्त्वलाई जनाउँछ। अप्रणिहितको बोधले व्यक्तिलाई इच्छा र आसक्तिबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६४. तस्मा यदि वुट्ठानगामिनिविपस्सना अनत्ततो विपस्सति, सुञ्ञतो विमोक्खो नाम होति मग्गो।

शब्दानुवाद : तस्मा – त्यसैले, **यदि** – यदि, **वुट्ठानगामिनिविपस्सना** (वुट्ठान + गामिनी + विपस्सना, समास) – अभ्युत्थानगामिनी विपश्यना, **अनत्ततो** (न +अत्ततो, समास) – अनत्तबाट, **विपस्सति** (वि √दिस धातु) – अवलोकन गर्दछ, **सुञ्ञतो विमोक्खो** (सुञ्ञतो + विमोक्खो, समास) – शून्यताको विमोक्ष, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ, **मग्गो** – मार्ग।

भावानुवाद : त्यसैले यदि अभ्युत्थानगामिनी विपश्यनाले अनत्तबाट अवलोकन गर्दछ भने, शून्यताको विमोक्ष नाम भएको मार्ग हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अभ्युत्थानगामिनी विपश्यना (मार्ग प्राप्तिको विपश्यना) ले अनत्ताको अवलोकन गर्दा **'सुञ्ञता विमोक्ख'** को मार्ग बन्ने कुराको वर्णन गर्दछ। यो मार्गले निर्वाण प्राप्तिको द्वार खोल्छ (स्रोतः बोधि; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनत्ताको बुझाइले मुक्तिको मार्ग खोल्ने कुरालाई जनाउँछ। शून्यताको बोधले व्यक्तिलाई आत्मको भ्रमबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६५. यदि अनिच्चतो विपस्सति, अनिमित्तो विमोक्खो नाम।

शब्दानुवाद : यदि – यदि, **अनिच्चतो** (न + निच्च + तो) – अनित्यताबाट, **विपस्सति** (वि √दिस धातु) – अवलोकन गर्दछ, **अनिमित्तो** – अनिमित्त, **विमोक्खो** – विमोक्ष, **नाम** – नाम।

भावानुवाद : यदि अनित्यताबाट अवलोकन गर्दछ भने, अनिमित्त विमोक्ष भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले अभ्युत्थानगामिनी विपश्यनाले अनित्यताको अवलोकन गर्दा **'अनिमित्त विमोक्ख'** (अनिमित्त विमोक्ष) को मार्ग बन्ने कुरा वर्णन गर्दछ। यो मार्गले स्थायित्व (नित्यताको) को भ्रम हटाएर निर्वाण प्राप्तिको द्वार खोल्छ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले अनित्यताको बुझाइले मुक्तिको मार्ग खोल्ने कुरालाई जनाउँछ। अनिमित्तको बोधले व्यक्तिलाई स्थायित्वको भ्रमबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६६. यदि दुक्खतो विपस्सति, अप्पणिहितो विमोक्खो नामाति च मग्गो विपस्सनागमनवसेन तीणि नामानि लभति, तथा फलञ्च मग्गागमनवसेन मग्गवीथियं।

शब्दानुवाद : यदि – यदि, **दुक्खतो** – दु:खबाट, **विपस्सति** (वि √दिस, धातु) – अवलोकन गर्दछ, **अप्पणिहितो** – अप्रणिहितको, **विमोक्खो** – विमोक्ष, **नाम** – नाम, **इति** – भनी, **च** – र, **मग्गो** – मार्ग, **विपस्सनागमनवसेन** (विपस्सना + गमन + वसेन, समास) – विपश्यनाको गमन अनुसार, **तीणि** – तीन, **नामानि** – नामहरू, **लभति** (√लभ धातु) – उपलब्ध गर्दछ, **तथा** – त्यसैगरी, **फलञ्च** (फलं + च, सन्धि) – फल र, **मग्गागमनवसेन** (मग्ग + आगमन + वसेन, समास) – मार्गको आगमन अनुसार, **मग्गवीथियं** (मग्ग + वीथियं, समास) – मार्ग वीथिमा।

भावानुवाद : यदि दु:खबाट अवलोकन गर्दछ भने, अप्रणिहित विमोक्ष भनिन्छ र (लोकोत्तर) मार्ग विपश्यना गमन अनुसार तीन नामहरू प्राप्त गर्दछ, त्यसैगरी फलले पनि मार्गको आगमन अनुसार मार्ग वीथिमा तीनवटा नाम प्राप्त गर्दछ।

व्याख्या : यो गद्यले अभ्युत्थानगामिनी विपश्यनाले दु:खको अवलोकन गर्दा **'अप्पणिहित विमोक्ख'** (अप्रणिहित विमोक्ष) को मार्ग बन्ने कुरा वर्णन गर्दछ। मार्गले विपश्यनाको दृष्टिकोण (अनत्त, अनिच्च, वा दुक्ख) अनुसार **'सुञ्ञता'**, **'अनिमित्त'**, वा **'अप्पणिहित'** विमोक्षका तीन नामहरू प्राप्त गर्दछ। त्यसैगरी, फलले पनि मार्गको दृष्टिकोण अनुसार यी नामहरू प्राप्त गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपश्यनाको विभिन्न दृष्टिकोणले मुक्तिको मार्ग खोल्ने कुरालाई जनाउँछ। तीन लक्षणहरूको बुझाइले व्यक्तिलाई बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६७. फलसमापत्तिवीथियं पन यथावुत्तनयेन विपस्सन्तानं यथासकफलमुप्पज्जमानम्पि विपस्सनागमनवसेनेव सुञ्ञतादिविमोक्खोति च पवुच्चति, आरम्मणवसेन पन सरसवसेन च नामत्तयं सब्बत्थ सब्बेसम्पि सममेव च।

शब्दानुवाद : फलसमापत्तिवीथियं (फल + समापत्ति + वीथियं, समास) – फल समापत्तिको वीथिमा, **पन** – निपात, **यथावुत्तनयेन** (यथा + वुत्त + नयेन, समास) –भनिएको जस्तो विधिले, **विपस्सन्तानं** – विपश्यना गर्नेहरूको, **यथासकफलं** (यथा + सक + फलं, समास) – आफ्नो फल अनुसार, **उप्पज्जमानं** (√पद धातु) – उत्पन्न हुने, **अपि** – पनि, **विपस्सनागमनवसेनेव** (विपस्सना + गमन + वसेन + एव, सन्धि) – विपश्यनाको गमनको अनुसार नै, **सुञ्ञतादिविमोक्खो** (सुञ्ञता + आदि + विमोक्खो, सन्धि) – शून्यता आदि विमोक्ष, **इति** – भनेर, **च** – र, **पवुच्चति** (√वच धातु) – भनिन्छ, **आरम्मणवसेन** (आरम्मण + वसेन, समास) –आरम्मण अनुसार, **पन** – निपात, **सरसवसेन** (सरस + वसेन, समास) – आफ्नो स्वभाव (गुण) अनुसार, **च** – र, **नामत्तयं** (नाम + तयं, समास) – तीन नामहरू, **सब्बत्थ** – सबै ठाउँमा, **सब्बेसम्पि** (सब्बेसं + अपि, सन्धि) – सबैको लागि पनि, **सममेव** (समं + एव, सन्धि) – समान नै, **च** – र।

भावानुवाद : फल समापत्तिको वीथिमा, भनिएको जस्तो विधिले विपश्यना गर्नेहरूको आफ्नो मार्ग अनुसार उत्पन्न हुने फललाई पनि विपश्यना गमन अनुसार नै शून्यता आदि विमोक्ष भनेर भनिन्छ। आरम्मण र आफ्नो स्वभाव (गुण) अनुसार तीन नामहरू सबै ठाउँमा र सबैको लागि समान नै हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले फल समापत्तिमा विपश्यनाको दृष्टिकोण अनुसार शून्यता, अनिमित्त, वा अप्रणिहित विमोक्षको नाम उपलब्ध हुने कुरा वर्णन गर्दछ। यद्यपि, आरम्मण (निर्वाण) र स्वरूप अनुसार यी तीन नामहरू सबै मार्ग र फलहरूमा समान रूपले लागू हुन्छन् (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले विपश्यनाको एकरूपताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र बुझाइले व्यक्तिलाई मुक्तिको अनुभवमा स्थिरता ल्याउँछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ विमोक्खभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **विमोक्खभेदो** (विमोक्ख + भेदो, समास) – विमोक्षको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो विमोक्षको भेद हो।

व्याख्या : यो गद्यले विमोक्षका तीन प्रकारहरूको वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले विपश्यना ध्यानको मुक्तिका द्वारहरूलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले विमोक्षका मार्गहरूको पूर्णतालाई जोड दिन्छ। स्मृति र क्रमिक अभ्यासले व्यक्तिलाई मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

पुग्गलभेदो (व्यक्तिको भेद)

(Classification of Individuals)

६८. एत्थ पन सोतापत्तिमग्गं भावेत्वा दिट्ठिविचिकिच्छापहानेन पहीनापायगमनो सत्तक्खत्तुपरमो सोतापन्नो नाम होति।

शब्दानुवाद : एत्थ – यहाँ, **पन** – निपात, **सोतापत्तिमग्गं** (सोतापत्ति + मग्गं, समास) – स्रोतापत्ति मार्ग, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **दिट्ठिविचिकिच्छापहानेन** (दिट्ठि + विचिकिच्छा + पहानेन, समास) – दृष्टि र सन्देहको त्यागद्वारा, **पहीनापायगमनो** (पहीन + अपाय + गमनो, सन्धि) – अपायगमनको त्याग भएको, **सत्तक्खत्तुपरमो** (सत्त + खत्तु + परमो, समास) – बढीमा सात पटकसम्म, **सोतापन्नो** – स्रोतापन्न, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : यहाँ स्रोतापत्ति मार्गलाई विकास गरेर, दृष्टि र सन्देहको त्यागद्वारा अपायगमन हटाएको र अधिकतम सात पटकसम्म जन्म हुनेको 'स्रोतापन्न' नाम हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**सोतापन्न**' (प्रथम आर्य व्यक्ति) को परिभाषा दिन्छ। स्रोतापत्ति मार्गको विकासले दृष्टि (सक्कायदिट्ठि) र सन्देह (विचिकिच्छा) को त्याग हुन्छ, जसले अपाय (नरक, प्रेत, आदि) मा जाने सम्भावना समाप्त हुन्छ। स्रोतापन्नले अधिकतम सात जन्महरूमा निर्वाण प्राप्त गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले नैतिकता र स्मृतिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्रोतापन्नको अवस्थाले व्यक्तिलाई सही मार्गमा अघि बढ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

६९. सकदागामिमग्गं भावेत्वा रागदोसमोहानं तनुकरत्ता सकदागामी नाम होति सकिदेव इमं लोकं आगन्त्वा।

शब्दानुवाद : सकदागामिमग्गं (सकदागामि + मग्गं, समास) – सकदागामी मार्ग, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **रागदोसमोहानं** (राग + दोस + मोहानं, समास) – राग, द्वेष र मोहको, **तनुकरत्ता** – पातलो (कमजोर) पारेर, **सकदागामी** – सकदागामी, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ, **सकिदेव** (सकि + एव, सन्धि) – एकपटक मात्र, **इमं** – यो, **लोकं** – लोकमा, **आगन्त्वा** (√गमु धातु) – आएर।

भावानुवाद : सकदागामी मार्गलाई विकास गरेर राग, द्वेष र मोहलाई पातलो (कमजोर) पारेर एकपटक मात्र यो लोकमा आएर जानेको 'सकदागामी' नाम हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**सकदागामी**' (दोस्रो आर्य व्यक्ति) को परिभाषा दिन्छ। सकदागामी मार्गले राग, द्वेष र मोहलाई कमजोर बनाउँछ। सकदागामीले एकपटक मात्र कामलोकमा फर्केर '**निब्बान**' उपलब्ध गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले क्लेशहरूको न्यूनीकरणको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र अभ्यासले व्यक्तिलाई राग-दोसबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७०. अनागामिमग्गं भावेत्वा कामरागब्यापादानमनवसेसप्पहानेन अनागामी नाम होति अनागन्त्वा इत्थत्तं।

शब्दानुवाद : अनागामिमग्गं (अनागामि + मग्गं, समास) – अनागामी मार्ग, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **कामरागब्यापादानं** (कामराग + ब्यापादानं, समास) – कामराग र ब्यापादको,

अनवसेसप्पहानेन (अनवसेस + पहानेन, समास) – पूर्ण रूपमा त्याग गरेर, **अनागामी** – अनागामी, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ, **अनागन्त्वा** (न + आगन्त्वा, समास) – नआएर, **इत्थत्तं** (इम + त्थत्तं, सन्धि) – यस भवमा (कोमलोकमा)।

भावानुवाद : अनागामी मार्गलाई विकास गरेर कामराग र ब्यापाद (घृणा, द्वेष, क्रोध आदि) को पूर्ण रूपमा त्याग गरेर यस (काम लोकमा) नआउनेको 'अनागामी' नाम हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**अनागामी'** (तेस्रो आर्य व्यक्ति) को परिभाषा दिन्छ। अनागामी मार्गले कामराग र ब्यापादलाई पूर्ण रूपमा त्याग्छ। अनागामीले कामलोकमा नफर्केर रूपलोक वा अरूपलोकमा '**निब्बान**' उपलब्ध गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले कामना र क्रोधबाट पूर्ण मुक्तिको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र अभ्यासले व्यक्तिलाई बन्धनबाट मुक्त हुन प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७१. अरहत्तमग्गं भावेत्वा अनवसेसकिलेसप्पहानेन अरहा नाम होति खीणासवो लोके अग्गदक्खिणेय्योति।

शब्दानुवाद : अरहत्तमग्गं (अरहत्त + मग्गं, समास) – अरहत्त मार्ग, **भावेत्वा** (√भू धातु) – विकास गरेर, **अनवसेसकिलेसप्पहानेन** (अनवसेस + किलेस + पहानेन, समास) – सबै क्लेशहरूको पूर्ण त्यागद्वारा, **अरहा** – अरहन्त, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ, **खीणासवो** (खीण + आसवो, सन्धि) – क्षीणास्रव, **लोके** – संसारमा, **अग्गदक्खिणेय्यो** (अग्ग + दक्खिणेय्यो, समास) – सर्वोत्तम दानपात्र, **इति** – भनी।

भावानुवाद : अरहत्त मार्गलाई विकास गरेर सबै क्लेशहरूको पूर्ण त्याग गर्नेको 'अरहन्त' नाम हुन्छ, जसलाई क्षीणास्रव र संसारमा दान दिन सर्वोत्तम पात्र भनिन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले '**अरहन्त'** (चौथो र अन्तिम आर्य व्यक्ति) को परिभाषा दिन्छ। अरहत्त मार्गले सबै क्लेशहरू (आस्रवहरू) लाई पूर्णरूपमा नष्ट गर्दछ। अरहन्त क्षीणास्रव (क्लेशरहित) र संसारमा दान दिन सर्वोत्तम पात्र हुन्छ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले पूर्ण मुक्तिको आदर्शलाई जनाउँछ। अरहन्तको अवस्थाले व्यक्तिलाई नैतिकता, स्मृति र प्रज्ञाको मार्गमा अघि बढ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ पुग्गलभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **पुग्गलभेदो** (पुग्गल + भेदो, समास) – व्यक्तिको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो व्यक्तिको भेद हो।

व्याख्या : यो वाक्यले चार आर्य व्यक्तिहरू (स्रोतापन्न, सकदागामी, अनागामी र अरहन्त) को वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले विपश्यना ध्यानको मार्गमा विभिन्न व्यक्तिगत प्रगतिहरूलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले व्यक्तिगत प्रगतिको महत्त्वलाई जोड दिन्छ। क्रमिक अभ्यासले व्यक्तिलाई मुक्तिको विभिन्न चरणहरूमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

समापत्तिभेदो (समापत्ति भेद)

(Classification of Attainments)

७२. फलसमापत्तिवीथियं पनेत्थ सब्बेसम्पि यथासकफलवसेन साधारणाव।

शब्दानुवाद : फलसमापत्तिवीथियं (फल + समापत्ति + वीथियं, समास) – फल उपलब्धिको वीथिमा, **पन** – निपात, **एत्थ** – यहाँ, **सब्बेसम्पि** (सब्बेसं + अपि, सन्धि) – सबैको लागि पनि, **यथासकफलवसेन** (यथा + सक + फल + वसेन, समास) – आफ्नो फल अनुसार, **साधारणाव** (साधारणा + एव, सन्धि) – साझा नै।

भावानुवाद : यहाँ फल उपलब्धिको वीथिमा सबैको लागि आफ्नो फल अनुसार साझा नै हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'फल समापत्ति'** को वर्णन गर्दछ। सबै आर्य व्यक्तिहरू (स्रोतापन्न, सकदागामी, अनागामी र अरहन्त) ले आफ्नो फल (सोतापत्ति फल, आदि) अनुसार फल समापत्तिमा प्रवेश गर्न सक्छन्। यो प्रक्रिया सबैको लागि साझा छ (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले फल समापत्ति (फलको उपलब्धि) को साझा प्रकृतिलाई जनाउँछ। स्मृति र अभ्यासले व्यक्तिलाई आफ्नो प्रगति अनुसार शान्तिको अनुभव गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७३. निरोधसमापत्तिसमापज्जनं पन अनागामीनञ्चेव अरहन्तानञ्च लब्भति, तत्थ यथाक्कमं पठमज्झानादिमहग्गतसमापत्तिं समापज्जित्वा वुट्ठाय तत्थ गते सङ्खारधम्मे तत्थ तत्थेव विपस्सन्तो याव आकिञ्चञ्ञायतनं गन्त्वा ततो परं अधिट्ठेय्यादिकं पुब्बकिच्चं कत्वा नेवसञ्ञानासञ्ञायतनं समापज्जति, तस्स द्विन्नं अप्पनाजवनानं परतो वोच्छिज्जति चित्तसन्तति, ततो निरोधसमापन्नो नाम होति।

शब्दानुवाद : निरोधसमापत्तिसमापज्जनं (निरोध + समापत्ति + समापज्जनं, समास) – निरोध समापत्तिमा प्रवेश, **पन** – निपात, **अनागामीनञ्चेव** (अनागामीनं + च + एव, सन्धि) – अनागामीहरूको र मात्र, **अरहन्तानञ्च** (अरहन्तानं + च, सन्धि) – अरहन्तहरूको र, **लब्भति** (√लभ धातु) – उपलब्ध हुन्छ, **तत्थ** – त्यहाँ, **यथाक्कमं** (यथा + कमं, समास) – क्रम अनुसार, **पठमज्झानादिमहग्गतसमापत्तिं** (पठम + झान + आदि + महग्गत + समापत्तिं, सन्धि) – प्रथम झान आदि महग्गत समापत्ति, **समापज्जित्वा** (√पज धातु) – प्रवेश गरेर, **वुट्ठाय** (√ठा धातु) – उठेर, **तत्थ** – त्यहाँ, **गते** (√गमु धातु) – गएका, **सङ्खारधम्मे** (सङ्खार + धम्मे, समास) – संस्कार धर्महरूमा, **तत्थ तत्थेव** (तत्थ + तत्थ + एव, सन्धि) – त्यहीँ त्यहीँ नै, **विपस्सन्तो** (वि √दिस, धातु) – विपश्यना गर्दै, **याव** – सम्म, **आकिञ्चञ्ञायतनं** (आकिञ्चञ्ञ + आयतनं, सन्धि) – आकिञ्चञ्ञायतन, **गन्त्वा** (√गमु धातु) – गएर, **ततो परं** – त्यसपछि, **अधिट्ठेय्यादिकं** (अधिट्ठेय्य + आदिकं, सन्धि) – अधिष्ठान आदि, **पुब्बकिच्चं** (पुब्ब + किच्चं, समास) – पूर्व कर्तव्य, **कत्वा** (√कर धातु) – गरेर, **नेवसञ्ञानासञ्ञायतनं** (नेव + सञ्ञा + नासञ्ञा + आयतनं, सन्धि) – नेवसञ्ञानासञ्ञायतन, **समापज्जति** (√पज धातु) – प्रवेश गर्दछ, **तस्स** – उसको, **द्विन्नं** – दुई, **अप्पनाजवनानं** (अप्पना + जवनानं, समास) – अर्पणा जवनहरूको, **परतो** – पछि, **वोच्छिज्जति** (√छिद धातु) – विच्छेद हुन्छ, **चित्तसन्तति** (चित्त + सन्तति, समास) – चित्तको सन्तति, **ततो** – त्यसपछि, **निरोधसमापन्नो** (निरोध + समापन्नो, समास) – निरोध प्राप्त गरेको, **नाम** – नाम, **होति** – हुन्छ।

भावानुवाद : निरोध समापत्तिमा प्रवेश अनागामीहरू र अरहन्तहरूको लागि मात्र उपलब्ध हुन्छ। त्यहाँ क्रम अनुसार प्रथम झान आदि महग्गत समापत्तिमा प्रवेश गरी उठेर, त्यहाँ गएका संस्कार धर्महरूमा त्यहीं त्यहीं नै विपश्यना गर्दै, आकिञ्चञ्आयतनसम्म गएर, त्यसपछि अधिट्ठान आदि पूर्व कर्तव्य गरेर नेवसञ्ञानासञ्ञायतनमा प्रवेश गर्दछ। उसका दुई अर्पणा जवनहरू पछि चित्तको सन्तति विच्छेद हुन्छ, त्यसपछि 'निरोधसमापन्नो' निरोध उपलब्धि (गरेको भन्ने) नाम हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'निरोध समापत्ति'** को प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ, जुन केवल अनागामी र अरहन्तले मात्र उपलब्ध गर्न सक्छन्। योगीले क्रमशः **'प्रथम ध्यान'** देखि **'आकिञ्चञ्आयतन'** सम्म समापत्तिहरूमा प्रवेश गर्दछ, प्रत्येकमा विपश्यना अभ्यास गर्दछ र अन्तमा **'नेवसञ्ञानासञ्ञायतन'** मा प्रवेश गरेर चित्त सन्तति विच्छेद गर्दछ। यो अवस्थामा सबै विज्ञान र संस्कारहरू अस्थायी रूपमा निलम्बित हुन्छन् (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले गहिरो ध्यानको सम्भावनालाई जनाउँछ। स्मृति र समाधिले व्यक्तिलाई चित्तको शान्तिको उच्च अवस्थामा पुग्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

७४. वुट्ठानकाले पन अनागामिनो अनागामिफलचित्तं, अरहतो अरहत्तफलचित्तं एकवारमेव पवत्तित्वा भवङ्गपातो होति, ततो परं पच्चवेक्खणञाणं पवत्तति।

शब्दानुवाद : वुट्ठानकाले (वुट्ठान + काले, समास) – उत्थान कालमा, **पन** – निपात, **अनागामिनो** – अनागामीको, **अनागामिफलचित्तं** (अनागामि + फल + चित्तं, समास) – अनागामी फल चित्त, **अरहतो** – अरहन्तको, **अरहत्तफलचित्तं** (अरहत्त + फल + चित्तं, समास) – अरहत्त फल चित्त, **एकवारमेव** (एक + वारं + एव, सन्धि) – एकपटक मात्र, **पवत्तित्वा** (√वत्त धातु) – उत्पन्न भएर, **भवङ्गपातो** (भवङ्ग + पातो, समास) – भवङ्गमा पतन, **होति** – हुन्छ, **ततो परं** – त्यसपछि, **पच्चवेक्खणञाणं** (पच्चवेक्खण + ञाणं, समास) – प्रत्यवेक्षण ज्ञान, **पवत्तति** (√वत्त धातु)) – उत्पन्न हुन्छ।

भावानुवाद : उत्थान कालमा अनागामीको अनागामी फल चित्त र अरहन्तको अरहत्त फल चित्त एकपटक मात्र उत्पन्न भएर भवङ्गमा पतन हुन्छ, त्यसपछि प्रत्यवेक्षण ज्ञान उत्पन्न हुन्छ।

व्याख्या : यो गद्यले **'निरोध समापत्ति'** बाट निस्कने प्रक्रियाको वर्णन गर्दछ। अनागामीले अनागामी फल चित्त र अरहन्तले अरहत्त फल चित्त एकपटक अनुभव गर्दछ, त्यसपछि चित्त भवङ्गमा पतन हुन्छ। त्यसपछि प्रत्यवेक्षण ज्ञानले समापत्तिको समीक्षा गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गद्यले समापत्तिको समीक्षाको महत्त्वलाई जनाउँछ। प्रत्यवेक्षणले व्यक्तिलाई आफ्नो अनुभव बुझ्न र प्रगतिमा अघि बढ्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

अयमेत्थ समापत्तिभेदो।

शब्दानुवाद : अयमेत्थ (अयं + एत्थ, सन्धि) – यहाँ यो, **समापत्तिभेदो** (समापत्ति + भेदो, समास) – समापत्तिको भेद।

भावानुवाद : यहाँ यो समापत्तिको भेद हो।

व्याख्या : यो वाक्यले फल समापत्ति र निरोध समापत्तिको वर्णन समाप्त भएको सङ्केत गर्दछ। यसले विपश्यना ध्यानको गहिरो अवस्थाहरूलाई पुष्टि गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले समापत्तिको महत्त्वलाई जोड दिन्छ। स्मृति र समाधिले व्यक्तिलाई शान्ति र मुक्तिको अनुभवमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निट्ठितो च विपस्सनाकम्मट्ठाननयो।

शब्दानुवाद : निट्ठितो (√ठा धातु) – समाप्त भएको, **च** – र, **विपस्सनाकम्मट्ठाननयो** (विपस्सना + कम्मट्ठान + नयो, समास) – विपश्यना कर्मस्थानको नय।

भावानुवाद : विपस्सना र कर्मस्थानको नय समाप्त भयो।

व्याख्या : यो वाक्यले विपश्यना कर्मस्थानको सम्पूर्ण वर्णनको समाप्तिको सङ्केत गर्दछ। यसले विपश्यना ध्यानको क्रमिक मार्ग र मुक्तिको प्रक्रियालाई पूर्ण गर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो वाक्यले विपश्यना अभ्यासको पूर्णताको महत्त्वलाई जनाउँछ। स्मृति र क्रमिक अभ्यासले व्यक्तिलाई मुक्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

उय्योजनं (प्रेरणा)

(Exhortation)

७५. भावेतब्बं पनिच्चेवं, भावनाद्वयमुत्तमं।

पटिपत्तिरसस्सादं, पत्थयन्तेन सासनेति ॥

शब्दानुवाद : भावेतब्बं (√भू धातु) – विकास गर्नुपर्ने, **पन** – निपात, **इच्चेवं** (इति + एवं, सन्धि) – यसरी, **भावनाद्वयमुत्तमं** (भावना + द्वयं + उत्तमं, सन्धि) – दुई उत्कृष्ट भावनाहरू, **पटिपत्तिरसस्सादं** (पटिपत्ति + रस + अस्सादं, सन्धि) – अभ्यास-रसको आनन्द, **पत्थयन्तेन** (प + √अत्थ धातु) – चाहनेले, **सासने** – शासनमा, **इति** – समाप्तिको सङ्केत।

भावानुवाद : यसरी (माथि बताइए अनुसार) शासनमा अभ्यास-रसको आनन्द चाहनेले दुई उत्कृष्ट भावनाहरूको विकास गर्नुपर्दछ। यहाँ 'इति' ले समाप्तिको सङ्केत गर्दछ।

व्याख्या : यो गाथाले समाधि र विपस्सना (भावनाद्वयं) को विकासको महत्त्वलाई प्रेरित गर्दछ। बुद्धको शासनमा अभ्यासको रस (पटिपत्ति) को अनुभव गर्न चाहनेले यी दुई भावनाहरूलाई अभ्यास गर्नुपर्दछ (स्रोतः बोधि; मोन; नारद)।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले ध्यान र स्मृतिको अभ्यासलाई प्रेरित गर्दछ। नियमित अभ्यासले व्यक्तिलाई शान्ति र मुक्तिको रसको अनुभव गर्न प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश)।

निगमनं (समापन)

(Conclusion)

(क)

चारित्तसोभितविसालकुलोदयेन, सद्धाभिवुड्ढपरिसुद्धगुणोदयेन।

नम्पव्हयेन पणिधाय परानुकम्पं, यं पत्थितं पकरणं परिनिट्ठितं तं ॥

शब्दानुवाद : चारित्तसोभितविसालकुलोदयेन (चारित्त + सोभित + विसाल + कुल + उदयेन, समास) – शीलले सजिएको विशाल कुलको उदयले, **सद्धाभिवुड्ढपरिसुद्धगुणोदयेन** (सद्धा + अभिवुड्ढ + परिसुद्ध + गुण + उदयेन, समास) – श्रद्धाले वृद्धि भएको शुद्ध गुणको उदयले, **नम्पव्हयेन** (नम्प + अव्हयेन, सन्धि) – नम्प नाम गरेका महानुभावले, **पणिधाय** (√धा धातु) – प्रणिधान गरेर, **परानुकम्पं** (पर + अनुकम्पं, सन्धि) – अरूप्रति करुणाले, **यं** – जुन, **पत्थितं** (प + √अत्थ धातु) – प्रार्थना गरिएको, **पकरणं** – ग्रन्थ, **परिनिट्ठितं** (परि + निट्ठितं, समास) – पूर्ण भएको, **तं** – त्यो ।

भावानुवाद : शीलले सजिएको विशाल कुलको उदयले, श्रद्धाले वृद्धि भएको शुद्ध गुणको उदयले, नम्प भनिने दयावान् पुरुषले प्रणिधान गरी अरूप्रतिको करुणाले जुन ग्रन्थको प्रार्थना गरिएको थियो, त्यो पूर्ण भएको छ ।

व्याख्या : यो गाथाले अभिधर्मार्थसंग्रहको रचनाकार महाथेर अनुरुद्धाचार्यले आफ्नो कार्यको समापन र समर्पण व्यक्त गर्नुहुन्छ । उहाँको शील, श्रद्धा र करुणाले यो ग्रन्थ पूर्ण भएको हो (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले नैतिकता, श्रद्धा र करुणाको महत्त्वलाई जनाउँछ । यी गुणहरूले व्यक्तिलाई सार्थक कार्यहरूमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

(ख)

पुञ्ञेन तेन विपुलेन तु मूलसोमं, धञ्ञाधिवासमुदितोदितमायुकन्तं ।

पञ्ञावदातगुणसोभितलज्जिभिक्खू, मञ्ञन्तु पुञ्ञविभवोदयमङ्गलाय ॥

शब्दानुवाद : पुञ्ञेन – पुण्यले, **तेन** – त्यस, **विपुलेन** – विशाल, **तु** – निश्चय नै, **मूलसोमं** (मूल + सोमं, समास) – मूलसोमलाई, **धञ्ञाधिवासमुदितोदितमायुकन्तं** (धञ्ञा + अधिवासं + उदितो + उदितं + आयुक + अन्तं, सन्धि) – धन्याधिवासमा उदाएको र उदाउने, लामो आयुपर्यन्त, **पञ्ञावदातगुणसोभितलज्जिभिक्खू** (पञ्ञा + वदात + गुण + सोभित + लज्जि + भिक्खू, समास) – प्रज्ञाले शुद्ध, गुणले सजिएका लज्जावान् भिक्षुहरूले, **मञ्ञन्तु** (√मन धातु) – मनन गरून् (मानून्), **पुञ्ञविभवोदयमङ्गलाय** (पुञ्ञ + विभव + उदय + मङ्गलाय, समास) – पुण्य, समृद्धि र मङ्गलको उदयको लागि ।

भावानुवाद : त्यस विशाल पुण्यले उदाएको र उदाउने मूलसोमलाई (पुण्य र समृद्धिको उत्कृष्ट प्रतीक मूलसोम नामक विहारलाई), धन्याधिवासमा लामो आयुपर्यन्त प्रज्ञाले शुद्ध, गुणले सुशोभित लज्जावान् भिक्षुहरूले पुण्य, समृद्धि र मङ्गलको उदयको लागि निश्चय नै मानून् (मान्नुपर्दछ) ।

व्याख्या : यो गाथा आचार्य अनुरुद्धद्वारा रचित यस ग्रन्थको अन्तिम मङ्गल गाथा हो, जसमा मूलसोम विहारको समृद्धि र भिक्षुहरूको गुणको प्रशंसा गर्दै शुभकामना व्यक्त गरिएको छ । यसले ग्रन्थको रचनाबाट उपलब्ध पुण्यलाई भिक्षु समुदाय र मङ्गलको लागि समर्पण गर्दछ । यो पुण्यले शान्ति, प्रज्ञा र समृद्धिको उदय होस् भन्ने कामना गर्दछ (स्रोतः बोधि; नारद) ।

दैनिक जीवनमा प्रयोग : यो गाथाले पुण्य र मङ्गलको कामनालाई जनाउँछ । सत्कर्म र करुणाले व्यक्तिलाई समृद्धि र शान्तिको मार्गमा प्रेरित गर्दछ (स्रोतः भान गोर्कोम; जनकाभिवंश) ।

इति अनुरुद्धाचरियेन रचितं अभिधम्मत्थसङ्गहं नाम पकरणं।

शब्दानुवाद : इति – यसरी, **अनुरुद्धाचरियेन** (अनुरुद्ध + आचरियेन, समास) – अनुरुद्धाचार्यद्वारा, **रचितं** (√रच धातु) – रचित, **अभिधम्मत्थसङ्गहं** (अभिधम्म + अत्थ + सङ्गहं, सन्धि) – अभिधर्मार्थसंग्रह, **नाम** – नाम, **पकरणं** – ग्रन्थ।

भावानुवाद : यसरी अनुरुद्धाचार्यद्वारा रचित अभिधर्मार्थसंग्रह नामको ग्रन्थ समाप्त।

व्याख्या : यो वाक्यले ग्रन्थको रचनाकार र यसको नामलाई पुष्टि गर्दछ। महाथेर अनुरुद्धाचार्यले यो ग्रन्थ अभिधर्मको सारलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गर्न रचना गर्नुभएको हो भन्ने तथ्य स्पष्ट हुन्छ। (स्रोतः बोधि)।

परिशिष्ट

पालि – नेपाली शब्दावली

अ

अकतं – निर्वाण, मुक्ति

अकनिट्ठ – पाँच शुद्धावासहरू मध्ये उच्चतम आवासमा रहने शीर्षस्थ देवगण

अकुसल – अकुशल, पापकर्म

अकुसलविपाक – ७ अकुशल विपाक चित्त

अकुसलसाधारण – १४ अकुशल साधारण चैतसिक

अङ्ग – अङ्ग, घटक, हिस्सा

अच्चुत – शाश्वत, च्युत नहुने

अच्चुतपद – निर्वाण

अज्झत्त – आन्तरिक, स्वकीय, व्यक्तिगत

अज्झत्तिक – भित्री, आन्तरिक

अञ्ञ – अर्को, अरू, फरक, दोस्रो

अञ्ञमञ्ञ – परस्पर, आपसी

अञ्ञमञ्ञपच्चय – परस्पर पच्चय

अञ्ञसामान्य – अनियत चैतसिक

अञ्ञा – संपूर्ण ज्ञान, अर्हत्व

अञ्ञातावी – ज्ञानी, जानकार

अञ्ञाताविन्द्रिय – "मैले अन्तिम ज्ञान प्राप्त गरेँ" भन्ने अरहतको इन्द्रिय

अञ्ञिन्द्रिय – अन्तिमज्ञान प्राप्तिको इन्द्रिय

अतिइट्ठ – अत्यन्त प्रिय विषय

अतिपरित्त – अत्यन्त प्रष्ट आरम्मण

अतिमहन्त – अत्यन्त ठूलो आरम्मण

अतीत – भूतकाल, विगत

अत्त – आत्मा, अहं, आफू, आफ्नो

अत्तदिट्ठि – आत्मदृष्टि, आत्माको अस्तित्व मान्ने

अत्तदीप – आत्मदीप, आत्मनिर्भर, आफू नै आफ्नो शरण

अत्तवाद – आत्मवाद, आत्मदृष्टि

अत्थिपच्चय – अत्थि पच्चय

अत्थपञ्ञत्ति – अर्थ लाग्ने सङ्केत, प्रज्ञप्ति

अदिन्नादान – नदिइएको लिने, चोरी

अदिन्नादानविरति – अनुमतिबिना नलिने संयम

अदुक्खमसुख – न दुःख न सुख तटस्थ वेदना

अदोस – अद्वेष, क्रोधरहित, कुसल मूल

अद्धा – कालावधि, कालखण्ड, बाटो

अद्धान – दीर्घकाल, लामो बाटो

अधिट्ठान – अधिष्ठान, दृढ संकल्प

अधिपति – प्रमुख, राजा, शासक

अधिपतिपच्चयो – अधिपति पच्चय

अधिमोक्ख – दृढ निश्चय, दृढ निश्चय र निर्णय गर्ने चैतसिक

अनञ्ञातञ्ञस्सामीतिन्द्रिय – "अज्ञातलाई जान्नेछु" भन्ने स्रोतापन्न प्रथम आर्य पुद्गलको इन्द्रिय

अनत्त – अनात्म, 'म' को अभाव

अनन्तर – तुरुन्त पछिको

अनन्तरपच्चयो – अनन्तर पच्चय

अनागत – भविष्य

अनागामी – अनागामी, कामभूमिमा फेरि प्रतिसन्धि नलिने आर्य पुद्गल जसको कामराग र व्यापाद पूर्णरूपले हटको हुन्छ

अनिच्च – अनित्य, अस्थिर

अनिच्चता – अनित्यता

अनिच्चतारूप – वास्तविक रूप नाश हुने क्षणको रूप

अनिट्ठ – अप्रिय विषय, अनिष्ट

अनिप्फन्न – असङ्खत/ठोसरहित रूप

अनिमित्त – निमित्तरहित (विमोक्ष)

अनियतयोगी – अनियत चैतसिक, कहिले काहीँ मात्र उत्पन्न हुने

अनुक्कमेन – क्रम अनुसार

अनुपस्सना – अनुपश्यना, चिन्तन

अनुपादिसेस – अशेष उपाधिको निरोध भएको, निर्वाण धातु

अनुलोम – अनुलोम, सुल्टो क्रम

अनुलोमञाण मुक्तिको मार्गसँग सम्बन्धित अनुरूप ज्ञान।

अनुसय – अनुशय (सुप्त) क्लेश

अनुस्सति – स्मृति/अनुस्मरण (१० अनुस्मृति), याद, जागरुकता

अन्तराय – बाधा, खतरा

अनोत्तप्प – पाप गर्न नडराउने,

अन्यसमान – कहिले कुशल चित्तमा कहिले अकुशल चित्तमा मिल्ने चैतसिक

अपचायन – आदर, श्रद्धा, सम्मान

अपरापरियवेदनीय – अनिश्चित समयमा फल दिने

अपरापरियवेदनीयकम्म – तेस्रो जन्म-देखि अन्तिम जन्मसम्म फल दिने कर्म

अपायभूमि – चार अपाय भूमि

अप्पटिघ – द्वेषरहित, क्रोधरहित

अप्पटिघरूप – स्पर्श नहुने ४ रूप

अप्पणिहित – तृष्णारहित (विमोक्ष)

अप्पना – अर्पणा समाधि (ध्यान)

अप्पमञ्ञा – असीम, चार ब्रह्मविहार

अब्याकत – अव्याकृत (किरिय चित्त)

अभिज्झा – अत्यनत लोभ, लालच

अभिञ्ञा – अभिज्ञा, अलौकिक ज्ञान

अभिधम्म – विशेष धर्म वा उत्कृष्ट धर्म वा गहन तथा अतिरेक धर्म

अभिधान – नाम वा संज्ञा,

अमोह – अमोह, पञ्ञा चैतसिक

अरहत्त – अर्हत्व

अरहन्त – सबै क्लेसहरू नष्ट गरेको चौथो आर्य पुद्गल, अरहत, अशैक्ष

अरिय – आर्य व्यक्ति

अरियमग्ग – आर्य मार्ग

अरियसच्च – चार आर्य सत्य

अरूप – अरूप

अरूपचित्त – अरूपावचर चित्त

अरूपभूमि – अरूप भूमि

अरूपब्रह्मा – अरूप ब्रह्मा

अरूपावचर – अरूप भूमि

अलोभ – अलोभ, दानशीलता

अवचर – अवचर, भूमि

अविज्जा – अविद्या, अज्ञान

अविनिब्भोगरूप – अविभाज्य ८ रूप

अविभूत – अस्पष्ट आरम्मण

अव्याकत – अव्यारव्यात, न भनिएको

असङ्खत – असंस्कृत (निब्बान)

असङ्खारिक – प्रेरणारहित, अनुत्तेजित

असञ्ञसत्त – असंज्ञी सत्त्व

असारक – निःसार

असुरलोक – असुर लोक

असेख – अशैक्ष, अरहत

अहिरिक – लज्जारहित

अहेतुक – अहेतुक, कारणरहित

अहोसिकम्म – फल नदिने कम्म

आ

आकार – आकार, रूप, बनावट

आकास – आकाश, अन्तरिक्ष

आकासानञ्चायतन – आकाश अनन्त आयतन अरूप ध्यान उपेक्षा र एकाग्रता ध्यानाङ्ग भएको अरूप ध्यान

आकिञ्चञ्ञ – 'केही छैन' को स्थिति

आकिञ्चञ्ञायतन – नास्तिभाव प्रज्ञप्तिलाई आलम्बन बनाई गरिने अरूप ध्यान

आगन्तुक – पाहुना, अपरिचित

आचिण्ण – अभ्यस्त कर्म

आदीनव – खतरा, दोष

अदीनवञाण – सबै संस्कारमा दोष र दुःख देख्ने ज्ञान

आनापान – भित्र आउने (आन) र बाहिर जाने (अपान) सास

आनापानसति – श्वास-प्रश्वासमा स्मृति

आनिसंस – शुभ परिणाम

आनुभाव – प्रताप, तेज

आपाथ – इन्द्रियको गोचर क्षेत्र

आप – जल, पानी

आभस्सर – प्रकाशमान

आयतन – १२ आयतन, क्षेत्र, इन्द्रिय

आयु – आयु, जीवनावधि

आरब्भ – सम्बन्धमा, वारेमा

आरम्मण – आलम्बन, इन्द्रिय-आरम्मण

आरुप्प – अरूप, आकार-रूपरहित

आलम्बन – आलम्बन, आधार

आलोक – प्रकाश, उज्यालो

आवज्जन – आरम्मणतर्फ फर्काउने चित्त

आसन्नकम्म – मरणासन्न कम्म

आसव – चार आस्रव (काम, भव, दिट्ठि, अविद्या), क्लेशको रस

आसेवनपच्चयो – आसेवन पच्चय

आहार – आहार, पोषण

आहारट्ठितिक – आहारमा भर पर्ने

आहारजरूप – आहारबाट उत्पन्न रूप

आहारपच्चयो – आहार पच्चय

आहारे पटिकूलसञ्ञा – भोजनमा प्रतिकूल वा अरुचिकर सज्ञा

इ

इट्ठ – प्रिय, मनपर्ने, अनुकूल

इट्ठमज्झत्त – तटस्थ विषय

इतर – अर्को, दोस्रो

इति – यस्तो, यस प्रकार, भनी

इत्थत्ता – स्त्रीलिङ्ग रूप (इत्थी भाव)

इत्थिभाव – स्त्रीलिङ्ग रूप

इद्धि – ऋद्धि, अलौकिक शक्ति

इद्धिपाद – चार इद्धिपाद

इद्धिविध – इद्धिविध अभिज्ञा

इन्द्रिय – २२ इन्द्रिय, नियन्त्रक शक्ति

इन्द्रियपच्चयो – इन्द्रिय पच्चय

इन्द्रियसंवर – इन्द्रियहरूको संयम

इरियापथ – चार इरियापथ – हिड्ने, उठ्ने, बस्ने र लेट्ने वा पल्टने

इसि – ऋषि

इस्सा – ईर्ष्या

इस्सरिय – ऐश्वर्य

इहलोक – यो लोक, यो जन्म

उ

उक्कट्ठकम्म – उत्कृष्ट कर्म

उग्गह – ध्यानको प्रारम्भिक उग्गह निमित्त

उजुकता – सोझोपन, इमानदारी

उट्ठान – उत्थान

उतु – ऋतु, समय, काल

उतुजरूप – ऋतुबाट उत्पन्न रूप

उदयब्बयञाण – उत्पत्ति र बिनाश, जन्म र मृत्यु, वृद्धि र ह्रास

उदयब्बयञाण – उत्पत्ति र बिना श दर्शन ज्ञान

उद्धच्च – चित्तको चञ्चलता

उद्धुमातक – फुलेको लाश

उपक्किलेस – चित्तको मैलो, दाग

उपघातक – जीवन नाश गर्ने (कर्म)

उपचय – रूपको उत्पत्ति

उपचयरूप – प्रारम्भिक उत्पत्तिको रूप

उपचार – उपचार समाधि

उपच्छेदक – पूरै नष्ट गर्ने कर्म

उपच्छेदकमरण – बाधक शक्तिले हुने मृत्यु

उपट्ठान – उपस्थान, सेवा

उपत्थम्भक – सहारा दिने कर्म

उपनिस्सयपच्चयो – उपनिस्सय पच्चय

उपपज्जवेदनीयकम्म – अर्को जन्ममा फल दिने कर्म

उपपीळककम्म – बाधक कर्म

उपसमनुस्सति – निर्वाणको गुण स्मरण

उपत्थम्भककम्म – सहयोगी कर्म

उपादान – आसक्ति, चार उपादान

उपादाय – कारण भएर

उपादारूप – २४ उपादा रूप

उपादिन्नरूप – कर्मद्वारा ग्रहण गरिएको रूप

उपायास – चिन्ता, दुःख, पश्चाताप

उपेक्खा – तटस्थ भाव, न राग न द्वेष

उपेक्खाभावना – उपेक्खा ध्यान

उपेक्खासहगत – मध्यस्थ भावयुक्त

उप्पाद – उत्पत्ति हुनु, अस्तित्वमा हुनु

उभयक्खयमरण – आयु र कर्म दुवै समाप्तिले हुने मृत्यु

उय्योजन – प्रेरणा

ए, ओ

एकग्ग – एकाग्र, शान्त

एकग्गता – एकाग्रता, आरम्मणमा वितर्क, विचार, प्रीति र सुखपछि चित्तको स्थिर अवस्था

एकायन – एउटै मार्ग, सीधा मार्ग

एकून – एक कम

ओघ – चार ओघ (काम, भव, दिट्ठि, अविज्जा), क्लेशको बाढी

ओज – ओज (पोषक तत्त्व)

ओत्तप्प – नैतिक डर, लज्जा

ओपपातिकपटिसन्धि – पूर्ण वयस्क रूपमा सहज जन्म

ओभास – प्रकाश, उज्यालो

ओमक – नीच, निम्न कोटिको

ओळारिकरूप – स्थूल रूप

क

कतञ्ञु – कृतज्ञ

कटत्ता – सञ्चित कर्म

कप्प – कल्प, योग्य, अनुकूल

कबळीकार – गाँस, गप्पा

कबळीकार आहार – भौतिक आहार

कम्म – चेतनापूर्वक गरिएको कर्म

कम्मक्खय – कर्महरूको समाप्ति

कम्मञ्ञता – रूपको लचकता

कम्मट्ठान – ध्यानको विषय, कर्मस्थान

कम्मदायाद – कर्मको उत्तराधिकारी

कम्मद्वार – कर्म हुने द्वार

कम्मनिमित्त – कर्म चिह्न

कम्मनियम – कर्मको नियम

कम्मपच्चय – कर्म नै कारण

कम्मफल – कर्मफल

कम्मभव – पुनर्जन्म दिने कम्म

कम्मजरूप – कम्मबाट उत्पन्न रूप

कम्मपथ – कर्मपथ, कर्मको बाटो

कम्मस्सक – कर्म नै आफ्नो सम्पति

करुणा – करुणा, दया

करुणाभावना – करुणा ध्यान

कलाप – रूपकलाप (अविभाज्य)

कसिण – सम्पूर्ण, समस्त, चित्त एकाग्र गर्ने साधन

काम – कामभोगको क्षेत्र, कामराग

कामच्छन्द – कामभोग, कामुकता

कामावचरभूमि – कामावचर भूमि

कामावचरचित्त – कामावचर भूमिमा उत्पन्न हुने ५४ चित्त

काय – काया, शरीर, थुप्रो, सङ्ग्रह

कायकम्म – शारीरिक कर्म

कायगतासति – शरीरका ३२ भागहरू (कोट्ठासहरु) को स्मृति

कायकम्मञ्ञता – चैतसिकहरूको लचकता

कायलहुता – चैतसिकहरूको हल्कापन

कायमुदुता – चैतसिकहरूको कोमलपन

कायपागुञ्ञता चैतसिकहरूको कुशलता

कायपस्सद्धि – चैतसिकहरूको शान्ति

कायद्वार – काय द्वार

कायानुपस्सना – शरीरमा अनुपश्यना

कायवत्थु – काय आधार

कायविञ्ञत्ति – शारीरिक विज्ञप्ति

कालविमुत्त – कालातीत वा कालमुक्त ध्यान

किच्च – कृत्य, कार्य, कर्म

किरिय – क्रिया, कार्य, काम

किलेस – क्लेश, अशुद्धि

कुक्कुच्च –पश्चाताप, चिन्ता

कुसल – कुशल, पुण्य, शुभ फल दिने

कुसलचित्त – पाप धर्मलाई नाश गर्ने चित्त, ८ महाकुसल चित्त

कुसलसाधारण – कुसल चित्तमा हुने १९ सुन्दर साधारण चैतसिक

ख, ग

खण – क्षण, अवसर

खन्ध – रूपादि पाँच स्कन्ध, समूह

खय – क्षय, नाश

खयानुपस्सना – संसारको क्षयशील स्वभावको दर्शन

खीणासव – जसको आस्रव क्षीण भएको छ

गति – चाल, वेग, अवस्था, दशा

गतिनिमित्त – मरणकालको गति चिह्न

गन्थ – चार ग्रन्थि, ग्रन्थ, किताब

गरुक – गरुक कर्म (भारी)

गोचर – आरम्मण, विचरण स्थान

गोचरगाहिक – आरम्मण ग्रहण गर्ने

गोचररूप – बाह्य रूप

गोत्रभू – गोत्रनाशक, जो संसारिक नरहेको, तर उसको निर्वाण नै लक्ष भएको

घ, च, छ, ज

घान – नाक

घानविञ्ञाण – घ्राणविज्ञान, गन्धद्वारा उत्पन्न हुने ज्ञान

घायन – सुँघ्ने

चक्खु – आँखा, नयन

चक्खुविञ्ञाण – चक्षुविज्ञान, दृष्टिद्वारा उत्पन्न हुने ज्ञान

चतुवोकार – चार स्कन्ध भएको भव, अण्डज, जलज, स्वेदज र ओपपातिक

चरित – स्वभाव, चरित्र,

चवन – पतन, मृत्यु

चाग – त्याग

चारिका - यात्रा

चागानुस्सति – त्यागको अनुस्मरण

चित्त – थाहा पाउने, चिन्तन गर्ने वस्तु

चित्तवीथि – चित्तको बाटो (प्रक्रिया)

चित्तसन्तान – चित्त सन्तति

चित्तानुपस्सना – चित्तानुपश्यना

चित्तुजुकता – चित्तको सीधापन

चित्तुप्पाद – एक चित्त क्षण

चुति – मरण चित्त, च्युति, मरण

चेतना – चेतना, आलम्बन सम्युक्त धर्ममा प्रेरित र प्रवृत्त गर्ने धर्म

चेतसिक – चित्तसँगै सम्युक्त, निरोध, आलम्बन र आधार एउटै हुने धर्म, चित्तमा उत्पन्न हुने स्वभाव धर्म (५२), चैतसिक

छक्क – छवटा (चिजहरू) को समूह

छद्वारिक – छ इन्द्रियद्वार सम्बन्धित

छन्द – आरम्मणका लागि हुने इच्छा, ध्यान अङ्ग, कामना

छळभिञ्ञा – छ प्रकारका अनुपम अभिज्ञा (ज्ञान) हरू

जच्चन्ध – जन्मान्ध

जरा – जरा

जरामरण – जरा-मरण

जवन – तीव्रगतिमा चल्ने चित्त

जाति – जन्म

जीव्हा – जिब्रो

जीवितरूप – जीवित रूप

जीवितिन्द्रिय – जीवित इन्द्रिय, सम्प्रयुक्त नाम-रूप धर्मलाई बचाउने र अनुपालन गर्ने इन्द्रिय,

झ, ञ, ट, ठ

झान – ध्यान (५ रूपावचर + ४ अरूपावचर), चित्तको एकाग्रता

झानविमोक्ख – ध्यानद्वारा विमुक्ति

झानङ्ग – ध्यानको अङ्ग

ञाण – ज्ञान (प्रज्ञा)

ञाणकरण – ज्ञान (प्रज्ञा) दिनेवाला

ञाणदस्सन – ज्ञान (प्रज्ञा) दर्शन

ञाणविप्पयुक्त – प्रज्ञाबाट अलग भएको, ज्ञान शून्य

ञाणसम्पयुक्त – प्रज्ञासँग संयुक्त भएको, ज्ञान युक्त

टीका – व्याख्या, परिभाषा, अर्थ

ठान – स्थान, कारण

ठिति – स्थिति

त, थ, द

तण्हा – तृष्णा, आसक्ति

तण्हाक्खय – तृष्णाको क्षय

तण्हासंयोजन – तृष्णाको बन्धन

तत्रमज्झत्तता – चित्तको तटस्थता

तदारम्मण – तदारम्मण चित्त

तिरच्छानयोनि – पशु योनि

तिलक्खण – तीन लक्षण - अनित्य, दुःख, अनत्त

तिहेतुक – त्रिहेतुक कुशल मूल चित्त

तेजो – तेजोधातु, महाभूत, ताप

तेजोकसीण – तेजो कसीण

थिनमिद्ध – शरीर र मनको आलस्य

थिर – स्थिर

थुति – स्तुति, प्रशंसा

दसक – दशकलाप, दशको समूह

दस्सन – दर्शन, दृष्टि

दिट्ठ – देखिएको, दृष्य

दिट्ठधम्म – यहि संसार, सत्यको साक्षात्कार

दिट्ठधम्मवेदनीयकम्म – यस जन्ममा फल दिने कर्म

दिट्ठि – दृष्टि (मिथ्या), मत, विश्वास

दिट्ठिगत – दृष्टिगत, गलत धारणा

दिट्ठिगतविप्पयुत्त – गलत धारणामुक्त

दिट्ठिगतसम्पयुत्त – गलत धारणायुक्त

दिट्ठिविसुद्धि – दृष्टि शुद्धि

दिब्बचक्खु – दिव्यचक्षु

दिब्बसोत – दिव्यश्रोत्र

दुक्खक्खय – दुःखको क्षय

दुक्खसमुदय – दुःखको उत्पत्ति

दोमनस्स – चैतसिक दुःख,

दोमनस्ससहगत – दुःखयुक्त चैतसिक दुःख सहगत,

दोस – द्वेष, क्रोध, दोष

दोसचरित – क्रोधी स्वभाव भएको

द्वार – द्वार

द्वारविमुत्त – द्वारविमुक्त

द्विपञ्चविञ्ञाण – दस इन्द्रियविज्ञान (५ कुसल + ५ अकुसल विपाक)

द्विहेतुक – दुई हेतु भएको चित्त

ध, न

धम्म – धर्म, बुद्धवचन, मनको विषय

धम्मदेसना – धर्म देशना

धम्मविचय – धर्मविचय (बोधिअङ्ग)

धम्मसवन – धर्म श्रवण

नत्थिपच्चयो – नास्तिपच्चय

नवक – नवकलाप, नौको समूह

नवुति – नब्बे (९०)

नाम – नाम, चित्त-चैतसिक

नामपञ्ञत्ति – केवल नाम प्रज्ञप्ति

नामरूप – पञ्चस्कन्ध, जस्तै रूप, वेदना, सञ्ज्ञा, संस्कार र विज्ञान

नामरूपपरिच्छेदञाण – नाम र रूप छुट्याउने ज्ञान

निकन्ति – आसक्ति, तृष्णा, लगाव

निप्फन्न – ठोस रूप, निष्पन्न

निब्बान – निर्वाण, जन्म-मरणको चक्रबाट छुटकारा, मुक्ति, मोक्ष

निब्बिदा – वैराग्य, विरक्ति

निब्बिदाञाण – निर्वेद ज्ञान

निमित्त – निमित्त, चिह्न, सङ्केत

नियतयोगी – नियत चैतसिक

निरय – नरक, दुर्गति

निरोध – निरोध, बिनाश, निर्वाण

निरोधसमापत्ति – निरोध समापत्ति, लोकोत्तर समाधि

निस्सयपच्चयो – निस्सय पच्चय

नीलकसीण – निलो कसीण

नीवरण – पाँच नीवरण, क्लेश

नेवसञ्ञानासञ्ञायतन – न संज्ञा न असंज्ञा हुने चतुर्थ अरूप ध्यान

प

पकति – प्रकृति, स्वभाविक रूप

पकतिभाव – प्राकृतिक अवस्था

पकतिरूप – मौलिक वा प्राकृतिक रूप

पकिण्णक – सबै चित्तमा समानरूपले कहिले मिल्ने कहिले नमिल्ने चैतसिक, विविध, प्रकीर्णक

पग्गह – उत्साह, पराक्रम, प्रयत्न

पच्चय – प्रत्यय, आधार, कारण, हेतु

पच्चयाकार – प्रत्ययको आकार

पच्चयुप्पन्न – प्रत्ययबाट उत्पन्न

पच्चयसत्ति – पच्चय शक्ति

पच्चवेक्खण – पर्यवेक्षण

पच्चुप्पन्न – वर्तमान

पच्छाजातपच्चयो – पच्छाजात पच्चय

पञ्चद्वार – पाँच इन्द्रिय द्वार – चक्षु, श्रोत्र, घ्राण, जिह्वा र काया

पञ्चद्वारावज्जन – पाँच इन्द्रिय द्वारमा आरम्मणलाई आकर्षित गर्ने (चित्त)

पञ्चविञ्ञाण – पाँच इन्द्रिय विज्ञान

पञ्ञत्ति – सङ्केत, प्रज्ञप्ति

पञ्ञा – प्रज्ञा

पञ्ञिन्द्रिय – प्रज्ञेन्द्रिय

पतिघ – उग्रभाव, द्वेष, रिस

पतिघसम्पयुक्त – द्वेषयुक्त (चित्त)

पटिच्चसमुप्पाद – प्रतीत्यसमुत्पाद

पटिपदा – मार्ग

पटिभागनिमित्त – प्रतिरूप चिन्ह

पटिसन्धि – प्रतिसन्धि (चित्त)

पटिसन्धिकाल – प्रतिसन्धि काल

पटिसङ्खा – प्रतिचिन्तन, सोचविचार, चिन्तनमनन, विचार, प्रतिबिम्ब

पट्ठान – २४ पच्चयको विस्तृत विवरण

पट्ठाननय – प्रस्थान नय

पठवी – पृथ्वी धातु

पठवीकसीण – पृथ्वी कसीण

पत्तानुमोदना – अरुको पुण्यमा आनन्द

पत्तिदान – पुण्य बाँड्ने

पदुमकसीण – पद्म कसीण

पदट्ठान – निकटतम कारण

परचित्तविजानना – परचित्तज्ञान

परमत्थ – परमार्थ सत्य, अविपरित स्वभाव धर्म

परिकम्म – प्रारम्भिक ध्यान

परिकम्मसमाधि – प्रारम्भिक समाधि

परिकम्मनिमित्त – प्रारम्भिक चिन्ह

परित्तारम्मण – सानो आरम्मण,

परिग्गह – अधिनस्थ

परिच्छेदरूप – आकाश धातु

परिञ्ञा – पूर्ण ज्ञान

परामास – लगाब, झुकाब

परिसा – परिषद्

पवत्तिकाल – जीवन अवधि

परित्त – कामावचर, सानो आलम्बन

पवत्त – भव प्रक्रिया, भवचक्रमा रहेको, भइरहेको, चलिरहेको

पसादरूप – पाँच पसाद रूप

पस्सद्धि – निश्चलता, स्थिर, शान्त

पहान – त्याग

पागुञ्ञता – प्रवीणता

पाण – प्राणी

पाणातिपात – प्राणको अतिपात, प्राण हरण, हिंसा

पाणातिपातविरति – हिंसा वा प्राणको अतिपात नगर्ने संयम

पारमी – दान, शील, आदिको पूर्णता

पीति – प्रीति, आरम्मणमा वितर्क र विचारपछि उत्पन्न प्रसन्नता

पुग्गल – व्यक्ति

पुञ्ञ – पुण्य, असल

पुथुज्जन – पृथक्जन

पुब्बेनिवासानुस्सति – पूर्वजन्मको स्मृति

पुरिसभाव – पुरुष लिङ्ग रूप

पुरेजातपच्चयो – पुरेजात पच्चय

पेत – प्रेत

पेत्तिविसय – प्रेतलोक

पेसुञ्ञ – चुक्ली

फ, ब, भ

फलचित्त – फल प्राप्त चित्त

फलसमापत्ति – मार्ग फल प्राप्ति

फस्स – स्पर्श इन्द्रिय, चित्त र चैतसिकले गर्ने सुक्ष्म वा गाढारूपले आलम्बनको स्पर्श

फोट्ठब्ब – स्पर्शयोग्य धातु (३)

बहिद्धा – बाह्य

बाल – मूर्ख

बाहिर – बाहिर, बाह्य

बुद्धिचरित – बुद्धि स्वभाव

बोधि – बोधि, प्रबोधन, जागरण

बोज्झङ्ग – ७ बोधि अङ्ग

बोधिपक्खियधम्म – बोधिपक्षीय धर्म

ब्रह्मविहार – (चार) ब्रह्मविहार

भव – भव, अस्तित्व

भवङ्ग – जीवन सन्तति चित्त

भवङ्गचलन – भवङ्ग कम्पन

भवङ्गुपच्छेद – भवङ्ग उपच्छेद

भवङ्गकिच्च – भवङ्ग कार्य

भाव – भाव, लिङ्ग

भावना – ध्यान, मानसिक विकास

भावरूप – लिङ्ग रूप

भूतरूप – महाभूत (चार)

म

मग्गञाण – मार्ग ज्ञान

मग्गामग्गञाणदस्सनविसुद्धि – मार्ग र अमार्ग छुट्याउने ज्ञानदर्शन शुद्धि

मच्छरिय – मात्सर्य, छलकपट, डाहा,

मज्झिम – मध्यम

मनसिकार – मनस्कार, ध्यान, आरम्मणको मनन, मनमा लगाव

मनोद्वार – मनोद्वार

मनोद्वारावज्जन – मनोद्वारमा आरम्मण-लाई फर्काउने र व्यवस्थापन गर्ने चित्त

मनोधातु – मनोधातु, सम्पटिच्छन र पञ्चद्वारावज्जन

मनोविञ्ञाणधातु – मनोविज्ञानधातु

मरणानुस्सति – मृत्युको स्मृति, स्मरण

मरणासन्ननिमित्त – मृत्यु नजिकको चिन्ह

मरणुप्पत्तिचतुक्क – मृत्युका ४ प्रकार

महग्गत – महग्गत चित्त (रूपावचर र अरूपावचर)

महाकिरिया – ८ महाक्रिया चित्त

महाकुसल – ८ महाकुशल चित्त

महाभूत – चार महाभूत

महाविपाक – ८ महाविपाक चित्त

मान – मान

मित्त – मित्र

मेत्ताभावना – मैत्री विकिरण ध्यान

मिच्छादिट्ठि – मिथ्यादृष्टि

मिद्ध – तन्द्रा

मुच्चितुकम्यता – मुक्तिकामना

मुदिता – अरूको उन्नतिमा हुने खुशी

मुदिताभावना – मुदिता विस्तार ध्यान

मुदुता – मृदुता

मूल – हेतु, मूल

मेत्ता – मैत्री

मेधा – बुद्धि

मोघ – व्यर्थ (चित्तवीथि)

मोमूह – पूर्ण मोह, अज्ञानता

मोह – मोह, अज्ञान

मोहचरित – मोह स्वभाव

य, र, ल

यथाकम्मुपगञाण – कर्मानुसार गति देख्ने ज्ञान

योग – बन्धन (चार योग)

रागचरित – राग स्वभाव भएको

रूप – २८ रूप, रूपावचर, पदार्थ

रूपकलाप – रूप समूह (कलाप)

रूपावचरचित्त – रूपभूमिमा उत्पन्न हुने चित्त

रूपावचरभूमि – रूपावचर भूमि (१६)

रूपावचरकुसलकम्म – रूपावचर कुशल कर्म

लक्खण – लक्षण

लक्खणरूप – चार लक्षण रूप

लहुता – लघुता

लोकिय – लौकिक

लोकुत्तर – सबै लोकभन्दा माथि

लोकुत्तरचित्त – निर्वाणलाई आरम्मण बनाउने ८ लोकोत्तर चित्त

लोहितकसीण – रातो कसीण

व

वची – वाक्

वचीद्वार – वाक् द्वार

वचीकम्म – वाक् कर्म

वचीविञ्ञत्ति – वाक् विज्ञप्ति

वट्ट – संसार चक्र, चक्कर, वृत्त

वण्ण – रङ्ग, रूप

वत्थु – आधार, पदार्थ

वत्थुधम्म – रूपको धर्म

ववत्थान – विश्लेषण

वसी – दश वशिता

वायाम – प्रयास, प्रयत्न

वायो – वायु धातु

वायोकसीण – वायु कसीण

विकाररूप – विकृत रूप (३)

विचार – विचार, आरम्मणमा मन लगाइराख्ने काम

विचिकिच्छा – संशय, सन्देह

विञ्ञत्ति – इङ्गित, विज्ञप्ति (२)

विञ्ञाण – विज्ञान

विञ्ञाणञ्चायतन – अनन्त विज्ञान आरम्मण भएको तेस्रो अरूप ध्यान

वितक्क – वितर्क, शुरुमा आरम्मणमा मन लगाउने काम

विनिब्भोगरूप – विभाज्य रूप

विपस्सना – विपश्यना, अन्तरदर्शन

विपस्सनाभावना – विपश्यना ध्यान भावना, अन्तरदृष्टि ध्यान

विपाक – विपाक, कर्मफल, चित्त

विपाकनियम – विपाकको नियम

विपाकपच्चयो – विपाक पच्चय

विपुब्बक – पीप बगेको लाश

विप्पयुत्त – विप्रयुक्त, असम्बद्ध

विभूत – स्पष्ट आरम्मण

विमोक्ख – तीन विमोक्ष

विमोक्खमुख – तीन विमोक्खद्वार

विरति – तीन विरति

वीरिय – शक्ति, बल, उत्साहित गर्ने, टेवा दिने चैतसिक

विसयप्पवत्ति – इन्द्रियद्वारमा आरम्मणको प्रस्तुति

वीथि – चित्तवीथि

वीथिचित्त – वीथि चित्त

वीथिमुत्त – वीथिमुक्त चित्त

वीमंसा – वीमंसा

वुट्ठान – ध्यानमा निम्नतहबाट उच्चतहमा जाने, उत्थान

वेदना – वेदना, आलम्बनको अनुभूति

वेदनाक्खन्ध – वेदना स्कन्ध

वेय्यावच्च – पुण्य कार्यमा स्वयंसेवा

वोट्ठब्बन – निर्धारण गर्ने चित्त

वोहार – व्यावहार सत्य

व्यापाद – क्रोध, रिस

स

सउपादिसेस – सउपादिसेस (निब्बान)

संयोजन – दश संयोजन

सकदागामी – सकृदागामी, यस लोकमा फेरि एकपटक आउने आर्य पुद्गल जसले राग, द्वेष र मोहलाई पातलो गरी कमजोर पारेको हुन्छ

सक्कायदिट्ठि – व्यक्तित्वमा विश्वास

सङ्कप्प – सङ्कल्प

सङ्खत – संस्कृत, निर्मित

सङ्खार – संस्कार

सङ्खारक्खन्ध – संस्कार स्कन्ध

सङ्खारुपेक्खाञाण – संस्कारप्रति उपेक्खा ज्ञान

सङ्खेप – सङ्क्षेप, सार

सङ्गह – संग्रह

सङ्घानुस्सति – सङ्घ गुण स्मरण

सञ्चेतनिक – संचेतना

सच्च – सत्य

सच्छिकिरिया – साक्षात्कार गर्ने काम

सञ्ञा – संज्ञा, आलम्बनलाई रातो, निलो, हरियो भनी चिन्ने काम

सञ्ञाक्खन्ध – संज्ञा स्कन्ध

सत्त – सत्त्व

सति – स्मृति

सतिपट्ठान – चार स्मृतिप्रस्थान

सद्द – शब्द

सद्धा – श्रद्धा

सद्धाचरित – श्रद्धालु स्वभाववाला

सनिदस्सनरूप – दृश्य रूप

सन्तति – सन्तति (चित्त)

सन्तीरण – जाँच-विचार गरी निर्णय गर्ने चित्त

सप्पच्चय – पच्चयसहित

सप्पटिघरूप – प्रतिघातयुक्त रूप

सब्बचित्तसाधारण – सबै चित्तसँग रहने चेतसिक

सब्बञ्ञुतञाण – सर्वज्ञता ज्ञान

समथभावना – शमथ ध्यान

सभाव – स्वभाव

समथ – शमथ (ध्यान)

समनन्तरपच्चयो – समनन्तर पच्चय

समापज्जन – समापत्ति प्रवेश

समापत्ति – ध्यान समापत्ति

समुट्ठान – समुत्थान

समुदय – समुदय सत्य (दुःख)

सम्पटिच्छन – आलम्बनलाई ग्रहण गर्ने चित्त

सम्पयुत्त – सम्प्रयुक्त पच्चय

सम्फप्पलाप – व्यर्थ गफ

सम्मप्पधान – चार सम्यक्प्रधान

सम्मसन – सम्मसन (विपश्यना) ज्ञान

सम्मसनरूप – तीन लक्षणले हेर्नुपर्ने रूप

सम्मादिट्ठि – सम्यक् दृष्टि

सम्मावाचा – सम्यक् वाणी

सम्मासङ्कप्प – सम्यक् सङ्कल्प

सम्मासति – सम्यक् स्मृति

सम्मासमाधि – सम्यक् समाधि

सम्मप्पधान – सम्यक् प्रधान

सम्मसन – सम्यक् समझ, ध्यान

सम्मुति – सम्मति (स्वीकृत) सत्य

संयोजन – बन्धन, भवसंयोजन, आदि

सयं – स्वयं

सलक्खणरूप – लक्षण भएको रूप

सळायतन – षडायतन

सवन – श्रवण

ससङ्खारिक – प्रेरणासहित (प्रेरित)

सहजातपच्चयो – सहजात पच्चय

सहेतुक – हेतु वा कारणसहितको

साधारण – साधारण चैतसिक

सीलानुस्सति – शील गुण स्मरण

सुख – सुख वेदना, आरम्मणमा वितर्क, विचार र प्रीतिपछि उत्पन्न सुख वेदना

सुखसहगत – कायिक सुख वेदनायुक्त

सुखुमरूप – सूक्ष्म रूप

सुञ्ञत – शून्यता (विमोक्ष)

सेख – शैक्ष (तीन आर्य पुद्गल)

सोतापत्ति – स्रोतापत्ति फल

सोतापन्न – स्रोतापन्न, स्रोतमा पुगेको आर्य पुद्गल जसले सत्कायदृष्टि, विचिकित्सा र शीलव्रतपरामर्श हटाएको हुन्छ र अधिकतम ७ पटक जन्म लिन्छ

सोभनचित्त – कुसल चैतसिकयुक्त चित्त

सोमनस्स – मनको प्रसन्नता

सोमनस्ससहगत – प्रसन्नता युक्त चित्त

ह

हतविक्खित्तक – काटिएको लाश

हदय – हृदय

हदयवत्थु – हृदय वस्तु

हसन – हाँसो, मुस्कान

हसितुप्पाद – अरहतको मुस्कान चित्त

हीरि – ह्री, लाज, लज्जा

हेतु – हेतु, लोभ, द्वेष, मोह, अलोभ, अद्वेष, अमोह, मूल कारण

हेतुपच्चयो – हेतुपच्चय

हेतुप्पभव – कारणबाट उत्पन्न

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

महास्थविर, भिक्षु धर्मगुप्त अनु. र मगर, लक्षम सह-अनु.। *अभिधम्मत्थसङ्गह (अभिधर्मार्थसंग्रह)*। बौद्ध जन विहार, सुनाकोठी, ललितपुर, नेपाल, २०७३।

महास्थविर, भिक्षु धर्मगुप्त र मगर, लक्षम। सम्पादक । *पालि – नेपाली शब्दकोश*। धर्मराज लामा, लालमाया लामा, प्रयाग पोखरी, ललितपुर, नेपाल, २०८०।

कौसल्यायन, भदन्त आनन्द। *पालि-हिन्दी कोष* । राजकमल प्रकाशन, नई दिल्ली, २००८।

Bodhi, Bhikkhu. General Editor. *A Comprehensive Manual of Abhidhamma : The Abhidhammattha Sangaha of* Acariya Anuruddha. Kandy, Sri Lanka : Buddhist Publication Society, P.O. Box 61, 54 Sangharaja Mawatha, 1993.

Davids, Rhys. Editor. *Compendium of Philosphy, English Translation of Abhidhammatha Sangaha from Pali*, Published for Pali Text Society, by Henry Frowde, Oxford University, London, 1910.

Janakabhivamsa, Ashin. *Abhidhamma in Daily Life* : The Principle of Physical and Mental Processes. Translated by U Ko Lay. Yangon, Myanmar : Sasana Dhajavati Press, 1999.

Mehm Tin Mon, Dr. *Buddha Abhidhamma : Ultimate Science*. Penang, Malaysia : Sukhi Hotu Sdn Bhd, 42V Jalan Matang Kuching, 11500 Air Itam, 2002.

Nandamalabhivamsa, Dr. *Fundamental Abhidhamma Part 1*. Sagaing, Myanmar : Center of Buddhist Studies (CBS), Sagaing Hills, 2005.

Nandamalabhivamsa, Dr. *Fundamental Abhidhamma Part 2*. Sagaing, Myanmar : Center of Buddhist Studies (CBS), Sagaing Hills, 2007.

Narada Maha Thera. *A Manual of Abhidhamma : Abhidhammattha Sangaha of Bhadanta Anuruddhacariya*. Kuala Lumpur, Malaysia : Buddhist Missionary Society, 123 Jalan Berhala, 1987.

Rewata Dhamma, U. *The Abhidhamma Comes West*. Birmingham, United Kingdom : Buddhist Vihara, 1990.

Sīlānanda, Venerable Sayadaw U. *Handbook of Abhidhamma Studies Volumes 1, 2, and 3*. Birmingham, United Kingdom : Buddhist Vihara, 1990s.

Sumangalasāmi. *Abhidhammatthasangaha alongside the Abhidhammattha-vibhāvinī Commentary*. Translated by Rupert Gethin and R. P. Wijeratne. Oxford, United Kingdom : Pali Text Society, 73 Lime Walk, Headington, 2002.

Van Gorkom, Nina. *Abhidhamma in Daily Life*. Delhi, India : Motilal Banarsidass Publishers. Bungalow Road, Jawahar Nagar, 2000.

अभिधम्मत्थसङ्गहो

Abhidhammatthasangaho

(अभिधर्मार्थसंग्रह)

अभिधर्मार्थसंग्रह प्रथम संस्करण २०८२ मा

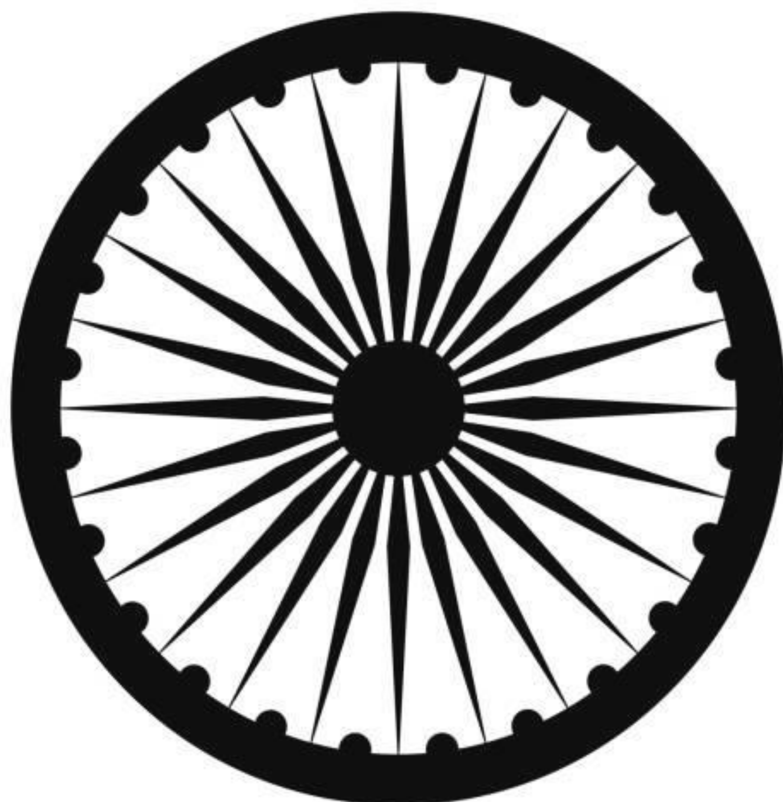
प्रकाशित पुस्तकको

शुद्धिपत्र

(Errata)

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
विज्ञान	चेतना	४५	६, ९, १४, १९
श्रोतविञ्ञाण	सोतविञ्ञाण	१५३	३०
घ्राणविञ्ञाण	घानविञ्ञाण	१५३	३०
घ्राणविञ्ञाण	घानविञ्ञाण	१५४	९
प्रतिसन्धि	पटिसन्धि	१९३	३
वचीविज्ञप्ति	वचीविञ्ञत्ति	२२५	८
द्वेश	द्वेष	२२३, ३८७	२५, २
दोष	दोस, द्वेष	२२६	९, ११
प्रज्ञप्ति	पञ्ञत्ति	३७३	१०
ञाण	बुद्धि	३९०	१३-१७
उदाहरणका लिए/र	उदाहरणका लागि	८८	२

टिप्पणीः अन्य अशुद्धिहरू भेटिएमा क्रमशः सुधार गरिनेछ ।

अनुवादकको संक्षिप्त परिचय

नाम : ठाकुर कृष्ण उप्रेती

बुबा : रामचन्द्र उप्रेती

आमा : छायादेवी उप्रेती

ठेगाना : गणेश मार्ग, शङ्खमूल
नयाँ वानेश्वर, काठमाडौँ-३१

जन्म स्थान : म्याखा, ताप्लेजुङ, नेपाल ।

जन्म मिति : २०११/१०/०२ (15-01-1955)

वैवाहिक स्थिति : विवाहित (पत्नी : भवानी उप्रेती)

शैक्षिक योग्यत : डिप्लोमा इन योगिक स्टडिज् (विहार योग भारती, भारत)
बि. ए. (अर्थशास्त्र र अंग्रेजी साहित्य, त्रिभुवन विश्वविद्यालय)
एम. ए. (थेरवाद बुद्धिज्म, लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय)
एम. ए. (पालि बुद्धिस्ट स्टडिज्, लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय)

कार्य अनुभव : शिक्षक - माध्यमिक तहसम्म (२०३० - २०३८)
प्रशिक्षक-- नेपाली भाषा र संस्कृति (२०३९ - २०४५)
प्रशिक्षण र प्रशासन कार्यमा संलग्न (२०४६ - २०५५)
योग प्रशिक्षण, लेखन एवं अनुवाद (२०५६ - २०७५)

आबद्ध सस्था : मुख्य प्रशिक्षक, डिभाइन योग इन्स्टिच्युट्, काठमाडौँ ।

ध्यानभावना : सन् १९८२ मा बुढानीलकण्ठ स्कुल, काठमाडौँमा श्रद्धेय गुरु सत्यनारायण गोयन्काज्यूद्वारा सञ्चालित विपश्यना ध्यान शिविरमा पहिलो पटक सहभागी भएको ।

प्रकाशित कृति : १. एक दर्जनभन्दा बढी योग शास्त्रीय ग्रन्थहरूको अनुवाद, सम्पादन र प्रकाशन । सबै ग्रन्थहरू अम्याजन डटकमबाट प्रकाशित।
२. व्यावहारिक विपश्यना ध्यान भाग १ र २ (नेपाली अनुवाद)
३. अभिधम्मत्थसङ्गहो - अनुवाद तथा सम्पादन। पालि भाषाको स्वअध्ययनको लागि तयार गरिएको।

सम्पर्क इमेल : divineyoga@gmail.com